IN M. TVLLII CICERONIS DE. OFFICIIS LIBROS. TRES

Aldi Mannuccij, Paulli F. Aldi N. Commentarius.

Item in { Dialogos { de Senectute. de Amicitia. Paradoxa. Somnium Scipionis, ex VI. de Republica.

AD. ILL.MVM ET. EXC.MVM
VESPASIANVM. GONZAGAM
COLVMNAM
DVCEM. SABLONETAE. ET. C.

Cum Priuilegijs Summi Pontificis, Caesareae Maiestatis, Regis Gallorum, Regis Hispaniae, Senatus Veneti, aliorumq. Principum.

VENETIIS. ∞ DXXCI

ILL.^MO ET EXCELL.^MO D.

VESPASIANO·GONZAGAE COLVMNAE DVCI.SABLONETAE

&c.

Vm uniuerſa philoſophia tres in partes diſtribuatur, unam, quae definiendi, diuidendi, & ratiocinandi praecepta tradit; alteram quae de moribus, uitaeq. communis officiis diiudicat; poſtremam, quae rerum naturae uim, effectus, cauſſaſq. inquirit: ſaepe ſaepius mecum ipſe reputare ſolitus ſum, cum praeteritas omnes animo memorias euoluerem, Illuſtriſsime, doctiſsimeq. VESPASIANE GONZAGA, ecquis umquam ex aliqua memoria uir exſtiterit, qui pariter differendi acumine, moralibus uitae documentis, phyſicarum rerum cognitione germani philoſophi nomen iure ſibi uindicarit: tum uero ad hanc ſapientiam tantum adiunxerit eloquentiae, ut ſummus is quoque, ac perfectus orator non immerito uocari poſſet. Cumq. ipſe Graecos homines ſapientes cunctarum artium, ſcientiarumq. magiſtros (paene auctores dixerim) memoria recenſuerim, affirmare audeo, neminem ex tot, tantiſq. in omni tum intelligendi, tum eloquendi, facultate uiris, me reperire potuiſſe, qui idem & de unaquaque philoſophiae parte, quod praecipuum eſt, acute, ſapienter, & uere diſputaſſet, nec non germanae illius eloquentiae laude in omni dicendi genere floruiſſet. Summam in Socrate ſapientiam, Apollinis quondam oraculo conteſtatam, qui philoſophorum princeps, ac ueluti fons quidam fuit; a quo tam multae, tamq. inter ſe diſſentientes in philoſophandi ratione familiae proceſſerunt: ſummam, inquam, in eo ſapientiam fuiſſe intelligimus: excellentem, perfectamq. in eius diſcipulo Platone, cui cognomen Diuo indidit antiquitas, necnon Ariſtotele Platonis auditore, Peripateticorum principe: non uulgarem in Xenophane, Carneade, Chryſippo, Theophraſto, ne tam multos alios memorem, pleroſque nobiles quidem philoſophos, at cum principibus minime conferendos. Ex oratoribus in dicendo qui familiam ducant, ſcimus Iſocratem, Lyſiam, Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem; ex hiſtoricis Thucydidem, Herodotum, Xenophōtem, Theopompum, omnes equidem in eo, quod profeſsi ſunt, artis, ac diſciplinae genere praeſtantes: ſed, ſi quaeras, in quonam ex iis uerae ſapientiae, perfectaeque, & abſolutae eloquentiae coniuncta laus enituerit, profecto, qui ſummus fuerit philoſophus, idemq. perfectus orator, inuenias fere neminem. Nam in Platone quidem utrumque, ſummam ſcilicet ſapientiam, abſolutamq. eloquentiam agnoſci qui dicunt, ii, ſi ita ut ſentiunt loquuntur, ſe, grandiloquus qui ſit, quiq. a uulgari conſuetudine remotis, partim etiam poeticis tum uocabulis, tum dicendi formis utatur, quiq. interdum in dicendo νυμφόληπτος γίνεται, quod in Socratis perſona de ſeipſo fatetur Plato; hunc, inquam, ſe uere eloquentem falſo exiſtimare ſatis demonſtrant. Neque ego propterea ſummo illi uiro eloquentiā adimo: οὐχ' οὕτω μαίνομαι: ſed abſolutam illam, in qua nihil culpandum, & obelo notandum ſit, minime tribuo. ualeant, qui Iouem ipſum, ſi Graece ei loquendum foret, ita locuturum putabant, ut eſt Plato locutus: quaſi uero ex tot oratorum numero nemo ſeſe Ioui obtuliſſet, qui Platonem ſermonis puritate, & elegantia, uerborumque, ac ſententiarum lepore anteiret. quod enim ad eius diſcipulum Ariſtotelem attinet, facile mihi ipſos aſſenſuros ſcio, minime illum ut ſapientia, ſic quoque eloquentia

cum magistro comparandum. Theophrastum diuinitate loquendi nomen inuenisse, noster inquit Cicero, cum antea Tyramus appellaretur: suauemque, & dulcem in dicendo scimus fuisse: uerum, an idem oratoris officium, quod est de unaquaque prudenter, ornateq. dicendi, si ipsi plura, diuersaq. scribendi argumenta proposita essent, implere potuisset, minime mihi liquere dico, neque id cuiquam constare, qui nihil aliud tanti uiri aut legerit, aut acceperit, praeter ea, quae supersunt, puto. De ceteris, ne Te pluribus morer, idem a me dictum uolo: quod nemini uideam Graecorum adhuc contigisse, (Ciceronis uerbis utar) ut idem utroque in genere laboraret, sequereturq. illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus. Transeo nunc ad Latinos, quorum mihi sese primus offert uir ille doctissimus undecumque Varro. quo nemo umquam doctior (aliorum ut testimonio, sic uerbis in eius laude libenter utor) ne apud Graecos quidem, nedum apud Latinos uixit; ut tamen is, quemadmodum ait Fabius, plus fuerit scientiae collaturus, quam eloquentiae. Ab hoc cum discesseris, uix unum aut alterum inuenias, qui Ciceroni doctrina sit exaequandus. Is enim non solum dialecticis, rhetoricis, philosophiae uniuersae, hoc est, physicae, atque ethicae; uerum & mathematicis disciplinis; neque his solum, uerum & iuris tum ciuilis, tum pontificii prudentiae luculentam nauauit operam. Quid? non ne militarem quoque disciplinam, ne quid ei deesset, tantopere excoluit, ut paullo fortasse magis apud Diodorum, Philonem, Posidonium, Molonē, reliquosq. praeceptores suos in schola profecerit, quam in castris Pompeii, cuius in exercitu sociali bello tirocinium militiae fecisse eum accepimus? ut idem summus philosophus, orator disertissimus Romuli nepotum quot sunt, sicuti ille cecinit, quotq. fuerunt, quotq. post aliis erunt in annis, optimus senator, strenuus miles, egregie fortis, & sapiens imperator, qui res triumpho dignissimas in prouincia gesserit, haud iniuria nuncupari possit. Is mihi unus ex omnibus, quos in uita legerim doctrina praestantes, cum minime uulgari sapientia perfectam eloquentiam coniunxisse, latiusq. Romani terminos eloquii, quam alii fines imperii, protulisse uidetur. Hic igitur patriae, non urbis modo, uerum etiam linguae, Pater salutandus, alio ue augustiori, atque honestiori nomine, si modo ullum reperiatur honestius, nobis iure compellandus est. Hic nobis summas opes, & ornamenta Latini sermonis labore summo, uigiliisque, & lucubrationibus peperit suis: hic mansuetiores musas antea sub Romano caelo nonnisi transmarino habitu, Graeco inquam, conspectas, cognitasque, peregrino illo detracto, patrioq. Romanae urbis habitu indutas, compsit, ornauit, iisq. artis coloribus, pigmentisq. cohonestauit, ut hoc opus ex omnibus omnium ingeniorum operibus, ac monumentis immortali laude dignissimum fateri cogamur: cuius ea gloria, atque is splendor est, ut ei nullius futurarum aetatum operis claritudo tenebras obducere ullas posse uideatur. atque id ipsum longe admirabilius accidet cogitanti quae ipse cum in toga quaestor, aedilis, praetor, consul, tum in armis, reliquoq. omni reip. munere singulari uirtute gesserit, simulq. id, quod ab eodem accepimus, ipsum plura, & quidē subseciuis temporibus, quam omnino ex Latinis quemquam, conscripsisse. Quid enim ille non mandauit litteris? De Rhetorica arte quam multa, item de Philosophia, cum φυσικῶς, tum ἠθικῶς? ut neque Dialectica praetermiserit, quippe qui partem illam, quae loca argumentorum suppeditat, quam Graeci τοπικά uocant, erudite, & copiose nobis descriptam reliquerit. Orationes uero in omni dicendi genere tam multas fecit, ut quotquot hodie supersunt, quae nobis satis multae uidentur, sextam uix partem absoluant earum, quas ab ipso uel habitas, uel scriptas esse, ex eiusdem uerbis in Oratore didicimus. Nam de tot eius epistolis, quarum uolumina omnium manibus quotidie teruntur, nihil dicam, nisi ipsum in hoc scribendi genere longe post se Graecos, Latinosq. omnes reliquisse. Idemq. ut iurisconsultissimum fateare, quam diserte, quam prudenter disputat de legum origine, deq. legibus x II. Tabularum, in iis libris, quos de Legibus inscriptos longe plures edidit iis, qui hodieq. a nobis leguntur. Quid ais? ne a poesi quidem abhorruit. testantur id eius poemata, quae tametsi temporum iniuria uel penitus, uel certe maxima ex parte perierunt, de nomine saltem nota sunt, ut Aratus ab eo Latino carmine redditus, Pontius Glaucus tetrametro uersu ab adolescente conditus, Marius, Poema de consulatu, tres libri de temporibus, & alia. Quo in genere scribendi, quamuis is, ex iis, qui post se fuerunt, multis impar uideatur, ante se tamen omnes eum poetas sine controuersia uicisse intelligimus. Ac, ne ipsum unius lin-

 guae

guae finibus coercuisse se, atque ex una laudem quaesisse putemus; non ignoras commentarium ab eo Graece conscriptum de rebus a se in consulatu gestis, quo Posidonius non solum non excitatus ad scribendum est de rebus iisdem, sed etiam plane perterritus. i, nunc, & aude cum Cicerone conferre Graecorum aliquem, uel Latinorum: aut dicito cum nonnullis, a Cicerone meram eloquentiam, nihil praeterea aliud, addisci posse. Ego uero, quod ad mores attinet, & uitae communis officia, me ex hac una de Officiis disputatione, quam ad Te nouis auctam, atque illustratam commentariis mittere decreui, longe plura didicisse scio, sapientissime VESPASIANE, quam ex multis multorum philosophorum disputationibus, commentariisq. antehac umquam didicerim. Nolo autem nunc actum agere. cum enim hos libros quam multis, uerisq. laudibus, quamq. eleganter alii Lectoribus commendarint, non ignorem, superuacaneam iudicii mei laudem fore omnem puto. tantum illud adiiciam, quae tribus his de Officiis libris a Cicerone docentur, paucissimis immutatis, quae a nostrae Religionis praeceptis plane abhorrent, nihil magis institutis Christianae fidei consentaneum, nihil Christiano homini utilius ex Ethnicae philosophiae fontibus hauriri posse me iudicare. eosq. libros tamquam officii nostri monitores numquam de manibus deponendos, immo uero in omni nostra tum publica, tum etiam priuata actione consiliarios esse nobis adiungendos. Atque ego cum hoc tempore nouis eos excuderem commentariis illustratos: quos tum ex aliorum, quae non ita facile comparari, aut haberi ab omnibus possent, tum ex meis lucubrationibus compositos in unum corpus redegi, ut, quae antea longe dissita, aut ab aliis explicata pluribus, seorsimq. diuersis uoluminibus, non sine aliqua temporis iactura, cognosci poterant, pleraque hoc uno uolumine studiosus Lector haberet; cum inquam hoc tempore sub praelo liber hic esset, mihiq. saepius eadem Ciceronis uerba legenti sese Officii nomen non semel offerret, de meo ipsius officio cogitare incepi: quantum ego principibus nobilitate, & fortuna uiris, a quibus docti homines magni, ut par est, fierent, quantum iis, qui tum nobilitate, tum etiam doctrina praestarent, quantum denique iis, qui cum utraque re excellerent, tum meipsum quoque incredibili quadam beneuolentia cõplecti praeseferrent, qualem Te esse cognoui, deuinctus forem. Ego uero me Tibi non solum communi studiosorum, quos tantopere ornare, atque amplecti uideris, uerum & mea priuatim caussa, mirum in modum debere fateor; qui ad meas litteras, quas ad Te superiore aestate dedi, cum antea nullus inter nos usus, nulla consuetudo intercederet, familiarissime, atque humanissime rescripseris. Equidem, nobilissime VESPASIANE, (quod Tu non ignoras) ea demum uera nobilitas est, quae numquam abest ab humanitate, numquam a modestia seiuncta est; comites ubique habet affabilitatem, atque urbanitatem. Hanc in Te esse uno omnes ore praedicant; qui nobilitatem illam generis, a parentibus Tuis cum uita simul acceptam, ex Illustrissima inter Italicas omnes editus familia, multo maiorem Tuis moribus, multoq. clariorem reddideris. &, cum ceteras animi Tui uirtutes summis laudibus extollant homines minime inepti, quiq. numquam mentiri norunt; nihilo sane minores eruditioni tribuunt; quam in Te minime uulgarem, sed eximiam, & rerum maxime reconditarum esse dictitant. Quid plura? in Te omnia dicunt esse, quae quidem in mortalem bona cadere possunt: Te nobilissimo genere ortum, summorum Principum amicitiis, atque affinitatibus, non exiguis opibus, amplissimis clientelis, incredibili omnium gratia florere: simul optimis quibusque tum corporis, tum animi dotibus ornatissimum: si quemquam denique, Te ipsum sapientem, uereq. beatum appellari posse existimant. Quid igitur erit caussae, cur ego, cum primum se dederit occasio, me Tibi in clientelam, ac fidem tradere nolim? &, cum optimam mei partem optimo Principi dicandam censeam, quae quidem absque ulla controuersia in nobis est animus, cuius etiam pars est uis illa, quae ad inueniendum maxime ualet, ingenium, in quam; quid satius, quam ut mei, licet non admodum acuti, atque feracis ingenii monumenta, quae possum hoc tempore, in Tuam fidem commendem, ac sub Tuo felicissimo nomine producam in lucem? Quod cum mihi iam agere decretum sit, Te precor, atque obtestor, Illustrissime, atque humanissime VESPASIANE, si Te patronum ego meum optaui, si meum omne studium in Te contuli, ne despicias obsequium, atque obseruantiam in Te meam, meiq. ipsius patrocinium ne dedigneris: atque hos meos in Ciceronis de Officiis disputationem commentarios, a me Tibi, summo philosopho, & aequissimo

Principi,

Principi, iure nuncupatos, hilari fronte suscipias, iisq. tua humanitate, ac sapientia patrocinere. Quo ex munere (si modo munus dicendum id erit, quod dum alicuius auctoritate commendamus, beneficium potius accipimus, quam damus) noli spectare quantum uelim, sed potius quid ego poßim praestare. Vale etiam atque etiam.

Venetiis, Kal. Mai. CIↃ IↃ XXCI.

Illustrißimae, atque Excellentißimae D. T.

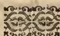
Deuinctißimus,

Aldus Mannuccius, Paulli F. Aldi N.

[illegible]

IN . LIBROS . TRES
M . TVLLII . CICERONIS
DE . OFFICIIS
ALDI . MANNVCCII
PAVLLI . F. ALDI . N.
COMMENTARIVS

Argumentum Libri Primi.

VERSA *rep. ciuili bello Caesaris, & Pompeij, rebus omnibus ex unius arbitrio, nutuq. pendentibus, cum leges, & iudicia tacerent, non in curia, non in foro locus esset; retulit animum Cicero, quasi medicinam doloris, & solatium aduersae fortunae quaerens, ad intermissa philosophiae studia: nec uero tantum, ut unus ipse sibi legendo prodesset; uerum etiam, ut Latinorum hominum ingenia, quantum in ipso esset, ad earum artium, quarum plerique rudes, ignariq. adhuc erant, scribendo excitaret. Explicata igitur, & magna iam ex parte Latinis litteris illustrata philosophia, contulit se ad pulcherrimam, omniumq. nobilissimam de Officijs commentationem; utpote qua nec ad commodum humanae uitae, nec ad ornamentum quaestio magis ulla pertineat. Quae uero scribendi potissimum caussa fuit, ut absenti filio, & Athenis liberales disciplinas colenti, prodesset, ab ea initium sumit. Et, quoniam duas personas sustinet, patris unam, praeceptoris alteram; orditur a paterno iure, hortaturq filium, atque admonet, ut, quamquam philosopho clarissimo, eiusq. aetatis Peripateticorum principi, Cratippo operam det; nec dubitandum sit, quin, eo doctore, annuo praesertim iam studio, tantum profecerit, ut ijs praeceptis, atque institutis, quibus ad sapientiam uita dirigitur, non modo non egeat, uerum etiam abundet; sua tamen Latina*

ſcripta non aſpernetur; idq. non tam propter doctrinam, a Peripateticorum praeceptis interdum, ſed tamen haud ita multum diſsidentem, quam ut, dum Graecas tractat artes, Latinae ſimul facultatem augeat orationis. Atque hoc loco, ipſe ſibi uidelicet egregie notus, in ſuas laudes digreditur: parum modeſte, dicet aliquis: ita, ſi cum alijs loqueretur: ſed, quia cum filio, excuſationem laudatio, uera praeſertim, habere iuſtam uidetur. certe enim hoc neque negabit quiſquam, neque negare iure poßit, uiciſſe eum in oratoria laude Latinos omnes, Graecos adaequaſſe. Graecis quidem ipſis in eo etiam praeſtitit, quod illi uno tantum induſtriae genere floruerant, ut Plato, Ariſtoteles, Theophraſtus tradendis philoſophiae praeceptis, Demoſthenes, Aeſchines, Iſocrates oratoria facultate: ipſe autem cum in forenſi genere dicendi ita uerſatus eſt, ut omnium conceſſu palmam tulerit; tum etiam, oppreſſa rep. otium in communi calamitate nactus, ne prorſus nihil ageret, ſuis in uillulis, omiſſa plane rerum urbanarum cura, ſcripſit egregios de philoſophia libros: quorum alij nunc exſtant, terunturq. manibus eorum, quibus & ſapere, & bene dicere ſimul curae eſt; alios uel temporum, uel hominum iniuria conſumpſit. Hoc igitur, quod ad Graecos attinet. nam Latinos quin utroque pariter genere, & agendis cauſsis, & praeceptis de philoſophia tradendis, longo poſt ſe omnes interuallo reliquerit, eſſe neminem arbitror, qui negare audeat, aut poßit. Hac abſoluta parte, cauſſas exponit, quibus hoc potißimum argumentum delegerit. eae duae ſunt, una, quod adoleſcentem ijs maxime deceat praeceptis erudiri, praeſertim a patre, quibus inſtructus, in reliqua aetate dedecus, ac turpitudinem uitet, laudem, ac dignitatem ſequatur: altera, quod ſibi, maximis in rebus, cauſsisq. reip. uerſato, ſummis magiſtratibus, & honoribus perfuncto, nulla magis quaeſtio, quam quae ad inueſtigandam officij notitiam pertinet, conuenire uidebatur. ſiquidem hac notitia nihil eſſe fructuoſius, aut praeſtantius, ex eo conſtet, quod nulla prorſus, quae officio uacet, uitae pars eſt: ut, ſi quis officium ignoret, is nec amicitiam, nec ullam plane uirtutem colere poßit. Tertio loco aggreditur ad id, quod ei propoſitum eſt, ut de officio diſputet: & eo quidem ordine narrationem inſtituit, ut nihil illuſtrius, nihil commodius, nihil omnino ad intelligentiam aptius eſſe uideatur. Quod quiſque uelit, ſentiat: liberum eſt enim: ego ne ipſius quidem Ariſtotelis ordinem, quem ſeruauit in Ethicis, cum hoc Ciceronis ordine contulerim; aut, ſi contulerim, non praetulerim certe. Hic quattuor initio uirtutes proponuntur, Prudentia, Iuſtitia, Fortitudo, Temperantia. ex his deinde, tamquam ex quattuor fontibus, honeſtum, & ex honeſto officium deducitur, ac deriuatur. Quid elegantius? quid etiam huiuſce doctrinae cupido lectori iucundius? Ipſas uero uirtutes ita ornat ſingulas, ita ſuis quaſi coloribus pingit, atque illuſtrat, non modo ut formam cuiuſque, ac ſpeciem,

ſed

sed uim etiam, atque utilitatem separatim liceat intueri. Neque hac diligentia contentus, adiuuat doctrinam exemplis. quae, quis est, qui non cum uoluptate legat, sumpta praesertim a claris uiris, aut a notis gentibus? Hoc in genere, si necessarium est, parcus, & siccus Aristoteles; si non est, grauis, & magnificus, qui totus haereat in rebus ipsis, reliqua tamquam inania contemnat. sed tamen uarietatem interdum aliquam, ad uitandam satietatem, subtilior quoque doctrina desiderat; & eo magis, quod obscuriorem sua natura rem illustrari saepe uidemus exemplo. quod quia praeter ceteros unus animaduertisse, ac nouisse Cicero uidetur, propterea non unum, aut alterum amatorem habet, sed omnibus fere, qui elegantiore sunt ingenio, in delicijs est omnium sinu excipitur, omnibus in otio periucundus, nemini ne in negotio quidem grauis, aut molestus est. Hanc disputationem excipit illa dubitatio, duobus propositis honestis, utrum sit anteponendum. de quo ita statuitur: si honestum illud, quod ad omnes, aut ad multos pertinet, cum eo concurrat, quod ad unum, aut ad paucos; non esse dubitandum, quin communis honesti maior habenda ratio sit, quam priuati: quod si communia plura sint, in ipsa communitate cautionem quandam requiri, & gradus obseruari quosdam officiorum oportere: ne, si paria putentur, peccetur in delectu, & honestum illud commune, alteri communi honesto iniuria antelatum, honestum esse desinat, &, quod per se laudabile est, ex comparatione uitiosum, ac turpe uideatur. nam, ut inter communes, priuatasq; res, euenit saepe, ut honesta duo concurrant: sic in ipsa communitate potest honestorum duorum exoriri eadem illa contentio. Sed, si cogitabitur, primam a nobis caritatem, beneuolentiamq; dijs immortalibus, alteram patriae, tertiam parentibus, gradatim deinde reliquis deberi: erroris occasio penitus auferetur omnis. licebit enim perspicere, quae cuiusque dignitas officij sit, & qui cuique locus in ipsa etiam communitate debeatur. Atque haec libro primo, distincta partibus, exornata uerbis, aucta, & amplificata sententijs, Cicero persequitur.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ILITARIS induſtria primas partes, alteras litterarum ſcientia Romae tulit. armorum ſtudium, ut alia fere ex alijs bella oriebantur, aut numquam, aut raro admodum intermiſſum, tanto in honore fuit, quanto decuit eſſe illam artem, cuius munere ceterae cōluntur artes, & quae niſi ſit, reliqua, quae ſunt, diutius eſſe non poſſint. Nec ſua litteris adiumenta defuerunt. cum enim poſt Punica bella, ſublato iam hoſtili metu, pax, & otium ad elegantiam doctrinarum, & ad mitiora ſtudia ciuium animos conuertiſſet, exſtitit praeclarus ille mos, ut adoleſcentes erudiendi gratia Athenas mitterentur: quemadmodum hodie Patauium, Bononiam, alioue confluere multos uidemus, ut mox, pulcherrimarum artium ſcientia ornati, atque inſtructi, ad ſuos redeant, ſibique, ac familiae rem, decusq. parent. Haec igitur Ciceroni praeter ceteros mens, cupiditasq. fuit, ut Marcum filium ſtudijs philoſophiae, ſine quibus eloquentiam eſſe nullam, aut certe debilem, aut mancam intelligebat, ſummis doctoribus erudiendum traderet. itaque miſit eum Athenas paullo ante bellum Hiſpanienſe, quod inter Caeſarem, & Pompeij liberos geſtum eſt. nam ciuilis belli principijs, cum in Pharſalia duce Pompeio Magno pugnatum eſt, non interfuiſſe tantum Ciceronem filium, ſed turmis etiam equitum praefuiſſe, facile eſt ex ijs uerbis intelligere lib. II. Off. Tua aetas incidit in id bellum, cuius altera pars ſceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefeciſſet, magnam laudem & a ſummo uiro, & ab exercitu conſequebare, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando. Iuiſſe autem Athenas Ciceronem adoleſcentem paullo ante, quam Caeſar contra Pompeij liberos in Hiſpaniam proficiſceretur, ſatis illa ipſa prima uerba declarant lib. I. Annum iam audientem Cratippum. Annuum enim ſpatium intercedit ab initio Hiſpanienſis belli ad illud tempus, quo Cicero hos Officiorum libros coepit ſcribere. coepit enim ſtatim poſt Caeſaris necem. nam, ubi de Iniuſtitia loquitur, Declarauit, inquit, id modo temeritas C. Caeſaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit, propter eum, quem ſibi ipſe opinionis errore finxerat, principatum. Accedunt epiſtolarum ad Att. teſtimonia: quae quia ſunt in promptu, omnibusq. patent, omittantur. Miſſo igitur Athenas filio, dabat operam ſcribendis de philoſophia libris, abiecta prorſus & ſenatorij muneris, & forenſium cauſſarum cura. Interim, orta ciuium nobiliſſimorum coniuratione, in Pompeij curia Caeſar eſt interfectus: & facta ſunt, M. Antonio conſule ſenatum habente, S. C. duo, unum in ſententiam Ciceronis, ut omnis ueterum diſcordiarum memoria, pacis inter ciues conſtituendae gratia, obliuione ſempiterna deleretur; alterum, ipſo referente Antonio, ut Dictatoris nomen, quod ſaepe iuſtum fuerat, ob recentem perpetuae dictaturae memoriam funditus e rep. tolleretur. mutata publicarum rerum forma uidebatur, ſic, ut in ſpem libertatis antiquae minime dubiam erigerentur animi ciuium bene de rep. ſentientium. ſed eam breui ſpem eripuit Antonij conſulis concordiae publicae ſemper infenſa, diſſimulata paucis diebus improbitas. nam, cum ſe in illo S. C. patronum libertatis, potentiae uero ſingularis, ad quam, recenti C. Caeſaris exemplo, tacite uiam affectabat, aduerſarium acerrimum profeſſus iam eſſet; poſtea, orationis in funere Caeſaris habendae munere ſuſcepto, commemoratis eius rebus geſtis, maximisq. erga populum Romanum meritis, ueſte demum C. Caeſaris, multis gladiorum ictibus, perfoſſa, ad commouendam miſerationem, explicata, in eum furorem populum impulit, ut ad aedes coniuratorum per uniuerſam urbem cum facibus, telisq. ſtatim diſcurreret. ita, rerum omnium tamquam orbe

repente

repente conuerso, M. Antonius, & reliqui Caesarianarum partium duces, in urbe dominabantur, ita contemptis legibus, ac iudicijs, ut sublato tyranno, tyrannidis tamen omnia signa cernerentur. Brutus, & Cassius, quiq. cum eis praeclarum illud facinus conscierant, concitati populi metu, ex urbe profugerunt: boni ciues in senatum uenire, & sententiam pro rep. dicere, magna militum manu ipsam curiam, iussu Antonij consulis, obsidente, non audebant. Tum Cicero, desperata libertate, primum in Graeciam ad filium nauigare coepit; deinde, ex medio cursu ab ipsa rep. reuocatus; postremo, rursus amissa communis concordiae spe, totus ad literas conuersus, libros Officiorum composuit, ita sane diligenter, ut ne inter Graecos quidem praestantius quidquam, aut moribus hominum conformandis accommodatius esse uideatur. Quid autem acciderit, ut, mutata sententia, Cicero in urbem redierit, ipso narrante ostendam. Phil. I. sic: Cum Brundisium, iterq. illud, quod tritum in Graeciam est, non sine caussa uitauissem; Kalendis Sext. ueni Syracusas; quod ab ea urbe transmissio in Graeciam laudabatur. quae tamen urbs, mihi coniunctissima, plus una me nocte cupiens retinere non potuit. ueritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios aduentus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium Rhegini agri, uenti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum prouectus, reiectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. cumq. intempesta nox esset; mansissemq. in uilla P. Valerij, comitis, & familiaris mei; posttridieq. apud eundem, uentum exspectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me uenerunt, ex ijs quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonij concionem: quae mihi ita placuit, ut, ea lecta, de reuersione primum coeperim cogitare. Nec ita multo post, edictum Bruti affertur, & Cassij: quod mihi, fortasse quod eos plus etiam reip. quam familiaritatis gratia, diligo, plenum aequitatis uidebatur. Addebant praeterea (fit enim plerumque, ut ij, qui boni quid uolunt afferre, affigant aliquid, quo faciant id, quod nunciant, laetius) rem conuenturam, Kalendis Sext. senatum frequentem fore, Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis prouincijs Gallijs, ad auctoritatem senatus esse rediturum. Tum uero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque uenti satisfacerent. Et in ep. ad Cornificium: Ego tuorum consiliorum auctor, dignitatisq. fautor, iratus temporibus, in Graeciam, desperata libertate, rapiebar; cum me Etesiae, quasi boni ciues, relinquentem remp. prosequi noluerunt: Austerq. aduersus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium retulit: atque inde uentis, remisq. in patriam omni festinatione properaui: posttridieq. in summa reliquorum seruitute liber unus fui. Et ad M. Brutum: Cum teneri urbem a parricidis uiderem, nec te in ea, nec Cassium tuto esse posse, eamq. armis oppressam ab Antonio; mihi quoque ipsi excedendum putaui. taetrum enim spectaculum, oppressa ab impijs ciuitas, opitulandi potestate praecisa. sed animus idem, qui semper, infixus in patriae caritate, discessum ab eius periculis ferre non potuit. itaque in medio Achaico cursu cum Etesiarum diebus Auster me in Italiam, quasi dissuasor mei consilij, retulisset, te uidi Veliae. Et, ut erat gloriae cupidus, amplificatione interdum utens, reip. uoce se dicit esse reuocatum. ad Plancum enim cum scriberet, Abfui, inquit, proficiscens in Graeciam: &, posteaquam de medio cursu sum reip. uoce reuocatus, numquam per M. Antonium quietus fui. In extremo autem lib. III. Off. ita cum filio loquitur: Sed ut, si ipse uenissem Athenas; quod quidem esset factum, nisi me de medio cursu clara uoce patria reuocasset; aliquando me quoque audires: sic, quoniam his uoluminibus ad te profecta uox mea est, tribues his temporis, quantum poteris; poteris autem, quantum uoles. Reuersus igitur in urbem Cicero, animaduersa, ut dixi, contra quam sperauerat, reip. perturbatione, rursus urbe egressus, in uillis suis libros hos de Officiis, ut reliquos de philosophia, composuit. Misit autem eos ad filium, ut, quem carissimum, unicumq. habebat, eius animum saluberrimis ad omnem honestatem, omnemq. laudem praeceptis imbueret. Sed nescio quo paene communi filiorum morbo, a praeclaris parentibus degenerantium, Cicero filius, siue id naturae uitio, siue uoluntatis acciderit, a patris gloria longe deflexit. Patet a prima adolescentia sobrie, continenterq. uixit, diu, noctuq. studijs deditus bonarum artium, nihil omnino gulae, aut inhonestis uoluptatibus indulgens, totus uirtutis amore flagrans. filius, quasi ad eum simul cum re familiari

liari

liari paternae uirtutis gloria, nullo suo labore, peruentura esset, imitatione domesticae industriae neglecta, uino, ebrietatibus, luxuriae se totum tradidit. Et, ut alia omittantur, uno Plinij maioris exemplo contentus ero. Tergilla, inquit, M. Ciceronem filium binos congios simul haurire solitum ipsi obijcit, Marcoq. Agrippae a temulento scyphum impactum. etenim haec sunt ebrietatis opera. sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero uoluit interfectori patris sui M. Antonio. is enim ante eum auidissime apprehenderat hanc palmam. Haec Plinius. Pater tamen, quod ad eum attinuit, filij gloriae, quantum in ipso fuit, dum uiueret, consuluit: ut etiam blanditijs, ac fere precibus cum ipso de sua laude agat. in extremo enim tertio libro, Vale, inquit, mi Cicero; tibiq. persuade, te mihi quidem esse carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monumentis, praeceptisq. laetabere. Iam in epistolis quam diligenter eum, Athenis operam Cratippo dantem, Attico commendet, ne quid ei deesset, quod ad uictum, & cultum, spectaret, omnibus intelligere facile est, qui epistolas ipsas legerint. Non optime tamen, ut erat in primis acuto, longeq. in posterum prospiciente ingenio, de filij indole uidetur existimasse. cuius dubitationis exstat signum illud, ep. 46. lib. XIII. ad Att. Turpe est nobis, illum, qualiscumque est, hoc primo anno egere. Et ep. 16. lib. XV. Leonidas retinet illud suum, Adhuc: quod est dubitantis, non fidentis, testimonium. Sed haec quasi πάρεργα.

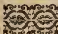
NSCRIPTIONEM, de Officijs, quia plenior esse uidetur, quam, de Officio, propterea magis probauit: licet Panaetius, quem se fatetur imitari, cum in eodem uersaretur argumento, suos libros inscripsisset, περὶ τοῦ καθήκοντος: quod est, de Officio. qua de re Ciceronem ipsum audiamus. ad Att. ep. 13. lib. xvi. Nos hic φιλοσοφοῦμεν θα: quid enim aliud? & τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος magnifice explicamus: προσφωνοῦμεν q. Ciceroni. qua de re enim potius pater filio? Et ep. xi. lib. xvi. Τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος, quatenus Panaetius, absolui duobus: illius tres sunt. Ibidem, infra: Quod de inscriptione quaeris: non dubito, quin τὸ καθῆκον officium sit: nisi quid tu aliud: sed inscriptio plenior, de Officijs. προσφωνῶ autem Ciceroni filio. Haec ille. Sed accedit illa quoque ratio; quod, ut saepe ipse gloriatur, plura tractat officiorum genera, quam Panaetius. recte igitur, de Officijs, ob ea, quae persecutus est, a Panaetio praetermissa. quamquam (ut aliquid pro Panaetio dicam) nisi me fallit aurium iudicium, in Graeco sonat aptius, & omnino uidetur elegantius, περὶ τοῦ καθήκοντος, quam, περὶ τῶν καθηκόντων. nam, quod ad significationem attinet, aeque omnia, quamuis multa, complecti singularis numerus & potest, & solet. itaque, cum essent plura diuinandi genera, de diuinatione tamen inscribere Cicero maluit, quam, de diuinationibus: quae plenior inscriptio fuisset.

Officiales libros appellat Lactantius lib. vi. cap. xi. & 18. De Panaetio autem uide Plinium in Praefatione, & Agellium. Scripserat & Brutus librum περὶ καθήκοντος. auctor Seneca Epist. lib. xv. & Chrysippus libros περὶ κατορθωμάτων. Plut. in Opusc. & alibi. Citat & eundem Chrysippum ἐν τῷ περὶ καθήκοντος, tum alibi, tum in septimo. Cleanthes scripsit lib. tres περὶ καθήκοντος. Citatur & Posidonius ἐν τῷ πρώτῳ περὶ καθήκοντος. Laertius. & Hecato Rhodius. idem Laertius. Sed primus scripsit Zeno Citiaeus, auctore eodem Laertio, & Suda. Sed & Epictetus in Enchiridio quiddam scripsit. Et Aristotelem de Officijs scripsisse, D. Ambrosius tradit: qui totam hanc materiam Christianis exemplis mirifice illustrauit.

M · TVLLII · CICERONIS DE . OFFICIIS AD . MARCVM . FILIVM

LIBER · I

CICERO

VAMQVAM te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum, idq. Athenis, abundare oportet praeceptis, institutisq. philosophiae, propter summam & doctoris auctoritatem, & urbis; quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis: tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Graecis Latina coniunxi; neque id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci; idem tibi censeo faciendum; ut par sis in utriusque orationis facultate. quam quidem ad rem nos, ut uidemur, magnum attulimus adiumentum hominibus nostris; ut non modo Graecarum litterarum rudes, sed etiam docti aliquantulum se arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad iudicandum. Quamobrem disces tu quidem a principe huius aetatis philosophorum, & disces, quam diu uoles: (tam diu autem uelle debebis, quoad te, quantum proficias, non paenitebit) sed tamen, nostra legens, non multum a Peripateticis dissidentia, (quoniam utrique Socratici, & Platonici esse uolumus) de rebus ipsis utere tuo iudicio: nihil enim impedio: orationem autem Latinam profecto legendis nostris efficies pleniorem. nec uero hoc arroganter dictum existimari uelim. nam, philosophandi scientiam concedens multis; quod est oratoris proprium, apte, distincte, ornateq. dicere, quoniam in eo studio aetatem consumpsi, si id mihi assumo, uideor id meo iure quodam modo uindicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, qui iam se illis fere aequarunt, studiose legas. uis enim dicendi maior est in illis: sed hoc quoque colendum est aequabile, & temperatum orationis genus. & id quidem nemini uideo Graecorum adhuc contigisse; ut idem utroque in genere laboraret, sequereturq. & illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus. nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum uehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit iudicium: utrumque certe secuti sumus. equidem & Platonem existimo, si genus id forense dicendi tractare uoluisset, grauissime. & copiosissime potuisse dicere; & Demosthenem, si illa, quae a Platone didicerat, tenuisset, & pronunciare uoluisset, ornate, splendideq. facere potuisse. eodemq. modo de Aristotele, & Isocrate iudico: quorum uterque, suo studio delectatus, contempsit alterum.

EXPLANATIO

VAMQVAM te, *Marce fili*,} paucis uerbis egregium artificium in cohortando ad philosophiam filio licet animaduertere. nam & Cratippum, & Athenas ideo nominat, ac laudat, ut ostendat, qui talem doctorem sit nactus, in ea praesertim urbe, quae praestantissimorum philosophorum copia semper floruerit, clarosq. uiros, liberalibus disciplinis excultos, in omnes fere orbis terrae partes diuersis temporibus emiserit, & turpe admodum esse, uertiq. uitio iure posse, si, tam praeclaris non commotus exemplis, optimarum doctrinarum expers, inanisq. domum redeat. His duobus caussis tertiam adiungit, spatium temporis, quo eum doctorem, in ea urbe audiat. nam, cum ait Annum iam, admonitio quaedam est, quid annuo studio praestare debuerit. Ex quibus tribus caussis intulit uerbum, Oportet.

non enim, Arbitror, aut simile quippiam, satis esse duxit, sed, Oportet: cum antecedant illa, Audire Cratippum, Audire Athenis, Audire multis mensibus. quo efficitur, nisi ualde iam profecerit, culpam, & infamiam uitare non posse. Athenas, & Cratippum coniungit etiam in prooemio lib. III. ANNVM *iam*} annuum tempus conficiebatur post Kal. Apr. ut patet ex lib. XV. ep. ad Att. AVDIENTEM} quod magis est, quam priuatim studere. Prouerbium est: Ζώσης φωνῆς μείζω τὴν ἐνέργειαν εἶναι. idest: Viuae uoci maiorem uim inesse. CRATIPPVM,} hic Peripatetica scientia claruit. Infra: Disces tu quidem a principe huius aetatis philosophorum. Et lib. II. In antiquissima, nobilissimaq. philosophia Cratippo auctore uersaris, ijs simillimo, qui ista praeclara pepererant. Et lib. III. A Cratippo nostro, principe huius aetatis philosophorum, hoc te audire, atque accipere confido. Hic Mitylenaeus fuit: proq. eo Cicero apud Caesarem egit, cum rerum potitus esset, ut ciuis R. adscriberetur; persuasitq. senatui Areopagitarum apud Athenienses, ut instituendae iuuentuti praeficeretur. De eo uide, quid dicat Cicero filius in ep. ad Tironem lib. XVI. Pompeium, e Pharsalica clade aufugientem, apud Mitylenem occurrens, solatus est argumentis e philosophia depromptis. ATHENIS,} olim ciuitate libera, nec indiga ullius praeconij amplius, tanta claritas superfluit, ut inquit Plinius. Plato φιλόλογον, & πολύνοιαν appellat. Cic. pro Flacco ab ea ait humanitatem, doctrinam, fruges, iura, leges ortas, atque in omnes terras distributas. Vide Xenophontem in dictis, & factis Socratis, Isocratem in Panegyrico, Cic. de Fato, de Leg. II. de Oratore, Iustinum lib. II. Florum lib. III. cap. 5. Plutarchum in Cimone, Pausaniam in Atticis. ABVNDARE} non modo non egere, sed etiam abundare. OPORTET} par est, credibile est: prorsus ratio postulat, ut abundes: nec aliter credendum uidetur. PRAECEPTIS, *institutisq. philosophiae*,} perpendenda interdum singula sunt uerba: ne Ciceronis elocutio, aptam sententijs, utilemq. copiam suppeditans, non intelligentibus inanis, & superuacanea uideatur. Instituere plus est, quam Praecipere. praecepta enim docent, quid agendum sit: nec tamen omnes, quibus praecipitur, ita se gerunt, ut praeceptorum sententiam uita, & moribus exprimant. instituta uero plane formant, & fingunt eorum animos, quibus praecepta traduntur, sic, ut a praeceptorum regula nihil, aut minimum discedant. quo maior in Ciceronis cohortatione uis est, qui filium admoneat, non eum nosse tantum oportere, quae philosophia praecipiat, sed ita etiam institutum esse, ut ea, quae nouerit, simul agenda sibi esse constituat. PROPTER *summam & doctoris auctoritatem, & urbis*;} Vrbis, ob exempla. Doctoris, ob scientiam. Auctoritas eam uim habet, ut ipsa per se, uel si ratio nulla, cur aliquid agamus, afferatur, nos tamen ad agendum impellat. ratio autem, si auctoritate careat, saepe languet. Est enim auctoritas in eo, de cuius uirtute, prudentia, bonitate sic existimamus, ut cum in delectu rerum haudquaquam falli posse iudicemus. Inanimatae rei auctoritas non est: sed eam urbi Cicero tribuit, propter illos uiros qui, cultis in ea philosophiae studijs, doctrinae, ac sapientiae laude praestiterant. Mouere te debet, inquit, & doctoris, & urbis auctoritas, cogitantem, quid Cratippo doctore, quid in urbe Athenarum praestare te deceat. Nicias apud Platonem in Lachete, a bono tantum praeceptore, Socrate maxime, institui uoluit, ne, perpetuo discens, ὀψιμαθὴς, hoc est dediscens, uideretur. Philippus Macedo dijs gratias agebat, quod sibi Alexander Aristotelis tempore natus esset. Plato etiam ijsdem gratias agebat, primum, quod homo potius, quam brutum natus esset; secundo, quod Athenis; tertio, quod temporibus Socratis. AVGERE} augent nos ea, unde fructum capimus: itaque, augeri scientia, honoribus, re familiari, proprie dicimus: malis rebus augeri aliquem, non dicimus. nam, si quis improborum consilijs, & consuetudine deprauatur, quis eum uitijs auctum esse dixerit? cum ea minuantur potius, quibus, Augere, uerbum, adiungimus, res domestica, existimatio, uirtus. EXEMPLIS:} Senecae uerba sunt epistolarum lib. XIV. Nulla res magis animos honestate induit, dubiososque & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quam bonorum uirorum conuersatio. paullatim enim descendit in pectora, & uim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. occursus mehercle ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno uiro uel tacente proficias. VT *ipse ad meam utilitatem semper cum Graecis Latina coniunxi*,} monet filium, exemplo suo, ne Latinam linguam a Graeca disiungat: ueritus, ne, cum assidue Cratippum audiat Graeco sermone philosophiae praecepta explicantem, Latinae studium negligat orationis. hoc eo pertinet, ut sua scripta legenda sibi putet, si minus ob res ipsas, in quibus eum Cratippo tradiderat excolendum; cui scientiam philosophandi non concedere arrogantis esse uidebatur; saltem ob Latinam linguam; in qua satis eum constabat ceteris antecellere: nec eam ipse laudem respuit, sed iure quodam suo, nihil metuens arrogantiae suspicionem, sibi uindicat. Ob meam utilitatem, dicit, quia semper id spectauit, ut in eloquentia palmam obtineret: quod assecutus est, numquam intermissa, ne cum philosophiae quidem operam dabat, Latini sermonis exercitatione. Ad Atticum scribens, lib. I. gloriatur, se praeter ceteros φιλέλληνα & esse, & haberi. Et I. de Oratore: Summorum oratorum Graecas orationes explicabam: quibus lectis, hoc assequebar, ut, cum ea quae legerem Graece, Latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae rara nostris essent, dummodo essent idonea. Plutarchus in eius uita ait, cum Graece apud Rhodum declamaret, eum Apollonij Molonis F. maximum in oratoria praeceptorem Graecis eloquentiae, & doctrinae palmam praeripuisse, dixisse. Quinctilianus studiorum auspicia a Graecis fieri uoluit: sed de ijs loquebatur, qui Latinam linguam una cum lacte materno imbibebant. nos tum Graecam discere debemus, cum Latinae analogiam per nos callere incipimus. SEMPER:} non tantum adolescens. NEQVE *id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci*;} ambigua sententia. quaeri enim potest, utrum Latinam, an Graecam linguam, & in philosophia, & in dicendi exercitatione a se cultam esse dicat. Si Graecam: aduersantur ea, quae sequuntur: in quibus apertissime

fine filium ad Latinam amplectendam hortatur: ut cum ait: Orationem autem Latinam profecto legendis nostris efficies pleniorem. Si Latinam: ordo non placet: dicendum enim potius uidebatur: Neque id in dicendi exercitatione solum, sed etiam in philosophia feci: ut ostenderet, non modo se fecisse, quod ab ijs fieri necesse est, qui ad eloquentiae laudem spectant, sed etiam, quod necesse minus erat. exerceri enim Romano sermone in ea philosophia, quae tum Graecis litteris tota continebatur, quis neget, multo minus, quam in oratoriae studio facultatis, utile fuisse? Veritas igitur sententiae quaerenda: quam quidem hanc esse non dubito. Ita cum Graecis Latina coniungere mihi semper curae fuit, ut Latini sermonis usum, ne cum philosophiae quidem operam dabam; Graeci, ne cum Latine quidem exercebar, umquam dimiserim. Et, quia minus mirum uideri potuisset, pluris a se factam esse patriam linguam, quam Graecam: ideoq. & in philosophia, & in dicendi exercitatione cultam esse: non, inquit, id modo feci, ut Latinam linguam in philosophia exercerem, sed illud etiam, ut in Latina exercitatione Graecam non omitterem. Quinctilianus in Praefatione, oratorem, & philosophum eundem esse tradit. Cicero in Oratore, non tantum se debere scholis rhetorum testatur, quantum Academiae spatijs. Idem Quinct. lib. XII. cap. 2. oratorem philosophia instructum esse uult: cum non intelligi possit eloquentia hominis optima nescientis. sicq. Periclem Anaxagorae, Demosthenem Platoni operam dedisse. In philosopho quoque eloquentiam requiri, affirmat Cicero in Praefatione Tusculanarũ, cum ait: Hanc perfectam philosophiam semper iudicaui, quae de maximis quaestionibus copiose posset, ornateq. dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiam scholas Graecorum more habere auderemus. DICENDI *exercitatione* } quales declamationes exstant, de Latinis, Quinctiliani, Senecae; de Graecis, Libanij, Aristidis; & aliorum. CENSEO } paternam auctoritatem redolet hoc uerbum. nam, Arbitror, aut simile quiddam, leuius erat. Censeo, autem, qui dicit, non modo suadet, uerum etiam paene iubet. Fecit autem filius, quod pater iussit. ad Tironem enim scribens, ait se apud Cassium Graece, apud Brutum Latine declamitare. VTRIVSQVE *orationis* } Graecae, & Latinae; philosophicae, & oratoriae. QVAM *quidem ad rem* } quam? nimirum eam, de qua proxime locutus est: pares ut esse possent Roma ni homines in utriusque orationis facultate. quod aliqua dubitatione non caret. longe enim pauciora Graece, quam Latine, Cicero cõposuit: ut gloriari prorsus ei nõ liceat, aeque se magnum in utraque lingua Romanis hominib. adiumentũ attulisse. Quaerẽda igitur est, quae cũ Ciceronis mẽte consentiat, interpretatio. Et fortasse dicit hoc: Libris, quos de arte oratoria, & de rep. & postremo de philosophia multos ediderat, sic a se locupletatam esse Latinã linguam, ut, ex ea Romani homines Graecae iam aequata, non minorẽ in posterum sperare gloriam possent, quã si excellerent in Graeca, tot saeculorum spatijs, tot summorum oratorũ laboribus absoluta. pares igitur esse poterãt in utriusque orationis facultate, quod ad Latinã linguã attinebat: quae ne Graecae concederet, industria sua praestitisse sibi Cicero uidebatur. nam, si Latina fuisset inferior, quis in utraque par esse posset, cum pares ipsae non essent? VT *uidemur*, } hoc posuit ad uitandam arrogantiae suspicionem: parumperq. minuit, quod ait sequentibus uerbis, Magnum attulimus adiumentum hominibus nostris. nam, Vt uidemur, arbitrantis est, non affirmantis. MAGNVM *adiumentum* } in Praefat. Tusc. Philosophia latuit usque in hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum: quae illustranda & excitanda nobis est, ut, si, occupati, profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possimus, otiosi. HOMINIBVS *nostris* } Romanis, & Latinis. VT *non modo Graecarum litterarum rudes*, } proxima superiora ad Latinam tantum linguam pertinent: quae sequuntur, etiam ad res ipsas: quae cum Graecis litteris traditae essent, a se tamen ita explicatas ostendit Latino sermone, non modo ut ij, qui Graece nescirent, sed etiam qui optime scirent, easq. possent e Graecis libris cognoscere, mallent sua scripta legere, ex quibus aliquem se fructum capere arbitrarentur. nam, si & haec, & superiora aeque de Latina tantum lingua dicerentur: non consentire sibi ipse Cicero uideretur, qui, cum dixisset, Magnum adiumentum, subiungeret, Aliquantulum. DOCTI } absolute dictum; non, Docti litterarum: ut inepte quidam opinantur. ALIQVANTVLVM } non, Ad dicendum: quod pertinet ad Latinam linguam: in qua se iam dixit non aliquantulum, sed multum Romanis hominibus profuisse. Ad iudicandum igitur: quod non ad Latinam linguam, sed ad philosophiae praecepta, ab ipso Latine tradita, pertinet. in quo ne Graecis philosophis, qui ea multis libris egregie persecuti erant, detrahere uelle uideretur, Aliquantulum, dixit: quo modestius dicere non potuit. ET *ad dicendum*, } augetur enim Latina lingua, non modo cum oratoria praeclare tractat, sed etiam, cum ad explicanda philosophiae sensa transfertur: quod ante Ciceronem praestiterat nemo: ut ipse dixit loco supra recitato. ET *ad iudicandum*. } philosophus enim de rebus iudicat, in uerbis non immoratur: iudicat autem, quid agendum, uitandum ue sit: quaeq. obscuriora sunt, erroribusq. multis humanas mentes inuoluunt, iudicij sui praestantia illustrat, ac patefacit. Possunt igitur, inquit, nostrorum librorum lectione Romani homines non augeri solum Latina lingua, sed iudicandi quoque scientiam consequi; &, quamuis Graecos de philosophia libros legant, aliquem tamen ex industria quoque nostra fructum capere. QVAMOBREM *disces tu quidem* } concludit, quod ei propositum esse iam diximus, legenda filio sua scripta, si non doctrinae, quam eius iudicio permittit, orationis certe Latinae gratia. HVIVS *aetatis* } huius memoriae, ait lib. III. Ita autem dicit, ut assentationem cauere uideatur. DISCES, *quam diu voles*: } quod suae potestatis est, filio largitur; ut statuat ipse Cratippi tempus audiendi. Sed, quod largitur, adstringit paullum sequentibus uerbis. Sino tuam uoluntatem, inquit, liberam esse, cum hoc tamen, ut eam doctrinae regat, ac moderetur utilitas. quamdiu enim Cratippo magistro proficere te intelliges, tamdiu dandam ei operam esse, existimare debebis. Et hic quaedam latet admonitio. nam, quem proxime philoso-

phorum principem nominauit, posse, qui eum uel diutissime audiat, semper aliquid discere, omnino significat. QVAM *diu uoles: (tam diu autem uelle debebis,*} Infra: Quod uitium qui effugere uolet (omnes autem uelle debebunt) &c. Eodem modo locutus Fam. lib. 2. ep. XI. Quidquid erit, tibi erit. Et ep. 18. e. l. Sin quin offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit. Lib. III. ep. 2. Quibuscumque rebus potes, (potes autem plurimis.) Lib. VI. ep. 5. Quotiescumque filium tuum uideo, (uideo autem fere quotidie.) Et ep. 6. e. l. Quidquid ualebo uel auctoritate, uel gratia, ualebo tibi. Et lib. IX. ep. 14. Neminem conueni, (conuenio autem quotidie plurimos.) Et ep. 17. e. l. Fiet, quodcumque uolent, qui ualebunt: ualebunt autem semper arma. Et lib. X. ep. 6. Quos adhuc gradus dignitatis consecutus es, (es autem adeptus amplissimos.) Et lib. XIII. ep. 41. Quotiescunque me uidet, (uidet autem saepissime.) Et ep. 53. e. l. Quoad fides tua, dignitasq. patietur: patietur autem in omnibus. In Pisonem: Videre te uolui, uidi. Phil. I. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam uobis, reiq. pub. accesserit. Simile quid habent & illa. Lib. 1. ep. 1. Regis caussa si qui sunt, qui uelint; qui pauci sunt. Lib. 2. ep. 18. Quae mihi ueniebant in mentem, quae ad te pertinere arbitrabar, &c. Lib. IV. ep. 7. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna multitudo. NON *paenitebit)*} Non parum uidebitur, Ter. Heaut. Quinctilianus: Multi ad summa peruenirent, nisi, se iam eo peruenisse, persuasum haberent. Et Bion dixit, *τὴν οἴησιν εἶναι τῆς προκοπῆς ἐγκοπήν*. hoc est, Opinionem felicitatem praecidere. Prouerbium est: Senex semper aliquid addiscet. Solon, apud Platonem de rep. VII. & in dial. de Philosophia, & in Lachete: *Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος*. i. Discenti assidue multa, senecta uenit. Et, apud Agellium: Vsus me genuit, peperit mater memoria. Seneca ad Lucilium: Tam diu discendum est, quamdiu nescias; &, si prouerbio credimus, quam diu uiuas. Demea Terentianus:

> Numquam ita quisquam bene subducta ratione ad uitam fuit,
> Quin res, aetas, usus semper aliquid apportet noui,
> Aliquid moneat, ut illa, quae te scire credas, nescias,
> Et, quae tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Et Senecae uersiculus ille: Discipulus est prioris posterior dies. Imitandus ille, (Iuliano iurisconsulto auctore) qui, uel si alterum pedem in sepulcro haberet, tamen adhuc uelle discere profitebatur. Plato quoque cuidam otioso, & uoluptatibus dedito, percunctanti, Quoad puer esse uellet? quod eum discendo non minus, quam docendo, uideret occupari: respondisse fertur: Quoad, quantum doctrina, & uirtute augear, me non paenitebit. NON *multum a Peripateticis dissidentia,*} ostendendum est, in quo dissideant, & quãtum dissideant a Peripatetica doctrina Officiorũ libri. Peripatetici uirtutem, & honestum ceteris rebus omnibus longe praeferri debere iudicabant, sola tamen felicitatem posse conficere nequaquã arbitrabantur. quod si accederent opes, honores, ualetudo, quaeq alia sunt eiusmodi, ut ijs destituta humana uita laboraret; tum uero felicitatem absolui; cum accidere nihil posset, quod molestiam animo, corpori afferret incommodum. Stoici, contra, felicitatem una uirtute metiebantur: si quis honeste, & cum uirtute uitam duceret, nihil praeterea desiderare: sapientem, idest uirtute praeditum, solum esse diuitem, pulchrum, honoratum, omnibus denique rebus, quae falso uocabulo bona dicerentur, solum abundare. Hanc dissensionem paucis uerbis attingit Cicero lib. III. ita scribens: A te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas, si potes, nihil, praeter id, quod honestum sit, esse propter se expetendum: sin hoc non licet propter Cratippum; at illud certe dabis, quod honestum sit, id esse maxime propter se expetendum. Haec igitur inter eos dissensio fuit, magna prorsus, & quae diuersissima uitae genera induceret. aliud est enim, honesto quidem plurimum tribuere, ceteris tamen rebus, quae ad commoda corporis, atque ad animi delectationem pertinent, locum relinquere, ijsque, si absint, comparandis operam dare; si adsint, frui quantum deceat: aliud, in uno honesto omnia ponere; cetera, si cum eo iungantur, paupertatem, ignominiam, morbum, tormenta ipsa cara habere, & suauia esse dicere; si disiungantur ab eo, diuitias, gloriam, bonam ualetudinem, commoda denique omnia, non modo, quasi ad felicitatem nihil afferant, contemnere, sed etiam, quasi felicitati repugnent, inter mala numerare. Hoc Stoici cum sentirent, acerrimeq. defenderent: quaeri potest, cur Cicero, qui se in his libris potissimum sequi Stoicos profitetur, sua scripta dicat a Peripateticorum sententia non admodum discrepare. Huic dubitationi occurritur hoc modo. Praecepta officiorum Cicero de Stoicorum fontibus hauriebat: ea dicit oriri ab honestate, honestatem ipsam ex quattuor uirtutibus, prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia. in hoc nihil a Peripateticis Cicero dissidebat. nulla enim fuit, ad hanc quidem partem quod attinet, inter Stoicos, & Peripateticos, controuersia. nam honestum utrique negabant esse, quod ab harum uirtutum aliqua non oriretur. In quo igitur a Peripateticis Cicero dissentit? In honesto: quod e Stoicorum sententia si solum propter se expetatur, ualde probat. In quo ab ijsdem non multum dissentit? In eodem. nam, etsi Stoicorum sententiam probabat, Peripateticorum tamen haud improbabat omnino. itaque lib. III. cum honestum Peripateticorum a Stoicorum honesto distinxisset; postulat a filio, quod supra iam ostendi, ut id sibi concedat, quod Stoici probant: si non potest, quod aduersetur Peripateticae doctrinae, cui tunc Cicero filius operam dabat; concedat saltem id, quod placet Peripateticis. Quo loco subiungit haec: Mihi utrumuis satis est; & cum hoc, tum illud probabilius uidetur, nec praeterea quidquam probabile. Aperte demonstrat, Peripateticorum honestum a se non improbari, Stoicorum autem probari uel maxime. Sed in his libris declinat interdum ad Peripateticorum sententiam: neque contemnit opes, honores, amicitias, reliqua adiumenta uitae, quamquam ea non seiungat ab honesto. itaque uere dixit, dissidere se quidem a Peripateticis, non multum tamen: cum eorum honestum plane non improbaret, locum relinquens aliquem ijs rebus, quas omnino Stoici, ut ina-

ues,

nes, excludebant. VTRIQVE *Socratici, & Platonici esse uolumus,* } uidetur hoc dicere: Et Stoicos, & Peripateticos sequi uolumus: ut ab his non ualde dissideamus; cum tamen illos probemus maxime. Negari enim non potest, quin hoc ideo subiungat, ut rationem afferat, cur sua nō multum a Peripateticis dissideant, sed dissideant tamen. Quod si ita est: quaeri oportet, cur Socraticos pro Stoicis, Platonicos pro Peripateticis posuerit: quandoquidem uerbum, Vtrique, aperte eos, ut diuersa sentientes, distinguit. Socrates idem fere sensisse, quod Stoici, & exemplo suae uitae Stoicam sectam peperisse, uideri potest: qui etiam perire maluerit, quam iudicibus in bona caussa supplicare: cum esse malum probis, innocentibusq. uiris mortem negaret: quae Stoicorum postea sententia fuit, nihil omnino malum, nisi quod turpe esset, iudicantium; nihil bonum, nisi quod honestum. Libentius autem, Socraticos, quam Stoicos, dicit: ut uideatur, licet Stoica praecepta ualde probaret, Socraticam tamen philosophiam sequi uelle, similem quidem Stoicae, & ideo dissidentem a Peripatetica, mitiorem tamen aliquanto, & ideo non multum dissidentem. Platonicos pro Peripateticis usurpat: quia, quod ad mores attinet, de quibus agitur in his libris, nulla uidetur inter eos controuersia fuisse. Quod si, Peripateticos, dixisset; omnes Peripateticae philosophiae partes comprehendisset. omnes autem ipse non tractat; sed, ut dixi, moralem tantum: & Platonis lectione magis, quam Aristotelis, eum esse delectatum, Platonicumq. se potius, quam Aristotelicum, profiteri solitum, satis constat. DE *rebus ipsis utere tuo iudicio: nihil enim impedio:* } probes, nec ne, mea scripta, quod attinet ad praecepta, non laboro. auocare enim te ab ea doctrina, in qua Cratippo magistro tuum studium locas, consilij nostri non est. Ad Atticum scribens, sic ait: Est magnum illud quidem, uerumtamen multiplex pueri ingenium: quo ego regendo negotij habeo satis. PROFECTO } Quinctil. Is, ait, se profecisse multum existimet, cui Cicero ualde placere coeperit. LEGENDIS *nostris,* } figura Latini sermonis: pro, Dum nostra leges. Sic locutus lib. III. de Rep. apud Nonium: Noster populus, socijs defendendis, terrarum iam omnium potitus est. PLENIOREM. } in Oratore, nullum ait esse ullo in genere laudem oratoris, cuius in suis orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. ARROGANTER } Arrogantiam ait esse Aristoteles lib. II. Eth. ad Nicom. *προσποιεῖσθαι ἐπὶ τὸ μεῖζον*, i. plus sibi tribuere, quam par sit. De hoc autem Cicero reprehenditur: qui nimium se iactet, & de rebus quoque gestis suis ea dicat, quae aures offendant. defendit eum Quinctil. lib. XI. SCIENTIAM } rei per caussas cognitionem. nam, ut ait Arist. *οὐδὲν ἴσμεν ἄνευ τῆς αἰτίας*. idest, Nihil scimus, si caussam ignoremus. CONCEDENS } quasi dicat, Non repugno, quo minus alij philosophiae cognitione mihi non modo conferantur, sed etiam praeferantur. Facilis autem est concessio, si tibi id serues, quod est, aut habetur praestantius. Qualis est illa apud Virg. Aen. VI.

Excudent alij spirantia mollibus aera:
(Credo equidem) uiuos ducent de marmore uultus:
Orabunt caussas melius, caeliq. meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
(Hae tibi erunt artes) paciq. imponere morem,
Parcere subiectis, & debellare superbos.

MVLTIS; } Varroni, Catoni, alijs. ORATORIS *proprium,* } Quinct. lib. 2. cap. 16. ait, hoc Ciceronem pluribus locis dixisse: Plutarchusq. dicit eum oratoris nomen magis, quam philosophi, fuisse amplexum. APTE, *distincte, ornateq. dicere.* } Apte, ad id, quod orator agendum suscepit; ut ea dicantur, quae subiecta materia postulat: Distincte, ne rerum ordo perturbetur; frustra enim apte dicit, qui suo quidque loco non dicit: Ornate, adhibitis Latinae orationis luminibus, & ornamentis. quorum primum inuentio, alterum dispositio, tertium praestat elocutio. quas omnes partes cum alibi, tum in Oratore illo, numquam satis laudato, copiose in primis, & erudite Cicero persequitur. Conferendus locus Isocratis in oratione *κατὰ σοφιστῶν*. *Τὸ τῶν καιρῶν μὴ διαμαρτεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνθυμήμασι πρεπόντως ὅλον τὸν λόγον καταποικῖλαι*, (hoc est, apte dicere) *καὶ τάξαι κατὰ τρόπον*, (hoc est, distincte dicere) *καὶ τοῖς ὀνόμασιν εὐρύθμως, καὶ μουσικῶς εἰπεῖν, καὶ τῶν ἰδεῶν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων, ἃς δεῖ προδιελέσθαι, καὶ μίξασθαι πρὸς ἀλλήλας, μὴ διαμαρτεῖν*. (hoc est, ornate dicere.) Quae sic Latine uerti possunt: Non aberrare, neque occasionem negligere, aut excedere modum, sed & argumentis totam orationem decenter uariare, (hoc est, a. d.) & ordine disponere, (hoc est, d. d.) & uerba ita collocare, ut numerosa sint, & musicum quendam concentum efficiant, & in singulis rebus, quae prius discernendae sunt, & inter se miscendae, non errare: (hoc est, o. d.) Quod autem Cicero hic ait, Oratoris officium esse, apte, distincte, ornate dicere; Crassus de Oratore orationem uult esse, aptā, *δεινότητι*; Latinam, & planam, *σαφήνειαν*; ornatam, *κάλλον*, & *καθαρότητι*. Quinctilianus autem ait haec contineri partibus mouendi, docendi, delectandi. Ad mouendum pertinent Affectus. ad docendum Expositio, & Argumentatio. ad delectandum utraque, sed maxime Elocutio. AETATEM *consumpsi,* } senex enim erat. SI *id mihi assumo,* } sapit emphasin. MEO *iure quodam uindicare.* } genus loquendi, ex Iurisconsultorum fontibus deriuatum. Qui primus e seruorum numero libertatem est adeptus, ei nomen Vindici fuit. inde Vindiciae, pro Libertas; Vindico, pro Libero. inde factum, ut, qui controuersam rem ex aliena potestate, quasi omnino sibi debitam, non exspectato iudicio, uel ui, uel alio quouis modo ad se transferret, is eam rem iure quodam suo uindicare sibi diceretur: quod, in litibus usurpari coeptum, ad omnes postea res consuetudo deduxit. Exempla quaedam iurisconsultorum, oratorumq. subiungerem, nisi satis essent in promptu, ipsaq. per se legentibus occurrerent. HOS *etiam de philosophia libros,* }

utrum

utrum hos de Officijs, an suos omnes de philosophia libros dicit? non dubito, quin omnes. non enim uidetur id, quod sequitur, Qui iam se illis fere aequarunt, ad hos de Officijs, qui nondum exierant, posse pertinere. Antiquus liber non habet, Hos. QVI *iam se illis fere aequarunt*,} nihil muto: cum & ita sit in plerisque antiquis libris. Vtor autem tredecim, aere meo mihi acquisitis. & ex uniuersa Italia in meam haud forsan contemnendam Bibliothecam accitis, in hoc opere emendando: nullis neque laboribus, neque sumptibus parcens, ut studiosorum commodo consulam. Quorum nouem faciunt cum uulgata lectione. Quattuor alij. & unus praeterea perantiquus Alberti Tertij, uetere mihi amicitia coniunctissimi, & pro eximijs animi dotibus, nec mediocri, sed praestanti uirtute carissimi, habent: Qui iam illis fere aequarunt. Genus autem hoc loquendi exemplis quamplurimis confirmatur. In Laelio: Superiores se aequare cum inferioribus debent. In Verr. Aliquid cum aliquo aequari, conferriq. posse. Non tamen contemno alteram illam lectionem. Nam & in Hirtio lib. IIX: ubi est in impressis, Collocatur in eo turris xe tabulatorum, non equidem, quae moenibus aequaretur: in quibusdam antiquis est, Aequaret. Et illud Pacuuij apud Agellium lib. XIV. cap. I. eiusdem generis est:

Nam, si qui, quae euentura sunt, praeuideant,
Aequiparent Ioui.

FERE *aequarunt*,} laude: parem fere laudem consecuti. Ea, quae succedunt loqui de oratione Latina, non de rebus, Ciceronem ostendunt. Sunt autem dicendi genera; summum, orationum; medium, horum librorum de philosophia; infimum, epistolarum, aut dialogorum. quibus omnibus aeque Cicero excelluit. *Fere*, dicit, quia dicendi uis in oratore dominatur Alij, *fere aequarunt*; hoc est, orationum numerum, granditatem, & molem aequarunt. nam Cicero breui tempore multos de philosophia libros scripsit: quod cum ex alijs locis, tum ex initio Topicorum perspicue apparet, & ex proemio lib. III. horum librorum. VIS *enim dicendi maior est in illis*:} orationes enim, forenses praecipue, πολὺ τὸ παθητικὸν (ait Dionysius) ἔχειν δεῖ, idest, habere debent multos affectus. AEQVABILE, *& temperatum*} ex utroque mistum, summo, & infimo. VT *idem utroque in genere laboraret*,} mira prudentia. nam, si dixisset, Excelleret, potius, quam, Laboraret; (quod falso dictum uideri posset: non enim nemini Graecorum contigerat, ut in utroque laboraret; sed nemini, ut excelleret: nam laborauerat Phalereus, sed non excelluerat) si dixisset, inquam, Excelleret, adimere Graecis, & ad se transferre uideretur laudem utriusque generis: quod intelligi potius, quam exprimi a se, uult. ita & modestiae seruit in uerbo Laboraret; quod gloriantis non est: & quia dixerat, Nemini Graecorum, quod uerum non erat: correxit uitium, exceptione statim illata unius Phalerei, qui disputandi subtiliter laudem adeptus, quod est philosophi, dicendi ui caruerat, quae prima laus oratoris est. FORENSE *dicendi*,} orationes in foro ad iudices habebantur; & priscis quidem temporibus, in puro comitio; quae fori pars fuit; exornata autem operibus urbe, in basilicis: exceptis, quae in senatu, ut Catilinariae. QVIETVM} caret enim actione forensi, nec illam dicendi uim ad excitandos animos requirit. NISI *forte*} non sine contemptu aliquo dictum uideri potest, hoc sententiae principio, Nisi forte. quasi dicat. Opponet aliquis Phalereum, qui laborauerit in utroque. Quid tum? philosophum fuisse concedo, oratorem nego: itaque frustra laborauit. DEMETRIVS *Phalereus*}. Quinctil. lib. x. Cic. in Bruto in medio dicendi genere eum praefert omnibus. Multa eius scripta commemorat Laertius. Alio nomine dictus φανὸς. Φαληρεὺς uero, ἀπὸ τοῦ Φαλήρου, Atticae portu. Sudas. Post obitum Demosthenis, cum Macedones Athenas subegissent, multum auctoritate apud ciues suos ualuit, apud Macedones etiam gratiosus. Tandem, per inuidiam, & cum ignominia pulsus, Alexandriam ad Ptolemaeum profectus, amplissimae bibliothecae praefuit: (quod & D. Hieronymus in Danielem memoriae prodidit) tandem a serpente occisus. Laertius genus dicendi Demetrij philosophicum ait esse, contentione, & ui oratoria temperatum. Victorinus Afer de Orthographia Grammaticos nominat, Demetrium Phalereum, & Hermocratem. Nominatur & a Theophylacto in epist. 34. ad Romanum: in qua meminit libri περὶ ἑρμηνείας, qui nunc exstat, his uerbis: Εἰ δὲ τὰ τοῦ πράγματι σπουδάζεις καὶ τὸν δαιμόνιον Ἀριστοτέλη εὔχου, τί τὴν γλῶτταν ἐπέχεις; ἀποποιεῖ σὺ τὰ πάτρια, ὁ γὰρ ἐκείνου τὰ κοινὰ διασώζει Θεόφραστος, καὶ Δημήτριος· ὁ μὲν ... φράζειν ἔλαχεν· ὁ δὲ Φαληρεὺς καὶ περὶ ἑρμηνείας λόγου συνταγμάτιον ... ORATOR *parum uehemens*,}. defuerunt enim illi τὰ πάθη, & nerui oratorij. DVLCIS *tamen*} in lib. de claris orat. Suauis, sicuti fuit, uideri maluit, quam grauis. Et in Oratore: Hic primus inflexit orationem, & eam teneram, mollemq. reddidit. THEOPHRASTI *discipulum*} Quid Theophrasto mitius? Cicero scriptum reliquit in Hortensio. Laertius: Τύρταμον λεγόμενον, Θεόφραστον διὰ τὸ τῆς φράσεως θεσπέσιον Ἀριστοτέλης μετωνόμασε. Quae uerba quasi Cicero interpretans, Theophrastus ait, dicendi diuinitate nomen inuenit. Vide Agell. lib. XIII. cap. 5. Quinctil. lib. x. In Theophrasto tam est eloquentiae nitor ille diuinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. POSSIS *agnoscere*} agnoscuntur saepe in discipulis aut uirtutes, aut uitia praeceptorum, ut in Phalereo Theophrasti suauitas; in Demosthene Isaei uis. de quo Iuuenalis:

Ingenium uelox, praeceps facundia, sermo
Promptus, & Isaeo torrentior.

Nam in uerbo, Torrentior, uis ostenditur: quae patet etiam in eius, quae exstant, orationibus. EQVIDEM *& Platonem existimo*,} praeclara correctio. nam, quia nemini Graecorum parem utriusque generis laudem contigisse iam ostenderat: subiungit, alijs id non contigisse, quia, cum uellent, non potuerunt, ut Phalereo; alijs, quia, cum possent, noluerunt, ut Platoni, Aristoteli, Demostheni, Isocrati. Quinct. lib. IX. de compos. Platonem, & Demosthenem inter se dissimiles fuisse testatur; Platonemq.

compositionis

compositionis diligentissimum eodem capite fuisse affirmat. illius copiam, huius uim Cicero effinxit, teste eodem Quinct. lib. x. Asianum lib. xii. uocat. Dum Plato in Gorgia oratoribus illudit, summum agit ipse oratorem. Idem Quinct. Homericam facultatem ei tribuit. Et Panaetius apud Cic. Tusc. I. uocat eum philosophorum Homerum. Videndus & Laertius, qui ex Timone recitat, quod ad hanc rem facit. Infanti illi, in cunis dormienti, apes in labellis consederunt: & responsum est, singulari illum suauitate orationis fore. Cic. I. de Diu. Pli. lib. xi. cap. 18. Valer. lib. I. cap. de Prodigijs. Chrysostomus de sacerdotio lib. IV. Isocrati tersum tenorem tribuit, Demostheni amplam sublimitatem, Thucydidi uenerandam maiestatem, Platoni excellentem dignitatem. Plato, Aristocles fuit dictus a parentibus: sed διὰ τὴν πλατύτητα ἤτε τῶν ὤμων, ἤτε τῶν λόγων, i. siue ob latos humeros, siue ob orationis amplitudinem, & maiestatem, Platonis nomen inuenit. Iouem, aiunt Graeci, si loqui more humano uoluisset, non alio, quam Platonico genere orationis usurum fuisse. Et Cic. in libris de Oratore, Platonem, in exagitandis oratoribus summum oratorem agere, testatur. QVAE *a Platone didicerat*,} multos annos, Platone magistro, Demosthenes operam philosophiae dedit: postea, cum audisset orantem Callistratum, eius eloquentia delectatus, a philosophiae studio ad oratoriam artem se transtulit. Plutarchus, Libanius, Agellius lib. III. cap. 13. Ammianus Marcellinus lib. XXX. alij. Quanti Demosthenes Platonem fecerit, uide eius epistolam ad Heracleodorum. PRONVNCIARA} proferre, disputare, uel in scholis philosophorum, uel in libris. Vti uoluit oratorio uerbo, cum de summo oratore loqueretur, quamquam disputante potius ut philosopho, quam agente ut oratore. nam, si recte animaduertimus, Platonem transfert a gymnasio in forum, Demosthenem a foro in gymnasium: ut id, quod ei propositum est, probet, utrumque potuisse, si uoluisset, in utroque genere excellere. ORNATE, *splendideq.*} profecto nihil hoc oratore prudentius. philosopho Platoni grauitatem, & copiam, oratori Demostheni ornatum, & splendorem, suum uidelicet utrique, tribuit: ut Plato philosophiae scientiam in agendis caussis cum eloquentia coniungeret; Demosthenes in tractanda philosophia oratoriā facultatem adhiberet: essetque, si uellet, eorum alter grauissimus, & copiosissimus orator; alter ornatissimus, & splendidissimus philosophus. DE ARISTOTELE, *& Isocrate*} De aemulatione Aristotelis, & Isocratis, uide Quinct. lib. III. cap. I. Hinc diuersae sectae. De quibus quid senserit Cicero, lege Plutarchum in eius uita. Vide & Cic. III. de Oratore, & Tusc. I. et Laertium. SVO *studio*} ille, philosophiae; hic, artis oratoriae. etsi Isocrates suum studium philosophiam saepe dicat: & Socrates apud Platonem, natura philosophiam quandam in anima Isocratis inesse ait.

CICERO

SED, cum statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere, et multa posthac, ab eo exordiri uolui maxime, quod & aetati tuae esset aptissimum, & auctoritati meae grauissimum: nam, cum multa sint in philosophia & grauia, & utilia, accurate, copioseq. a philosophis disputata; latissime patere uidentur ea, quae de officijs tradita ab illis, & praecepta sunt. nulla enim uitae pars neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, uacare officio potest: in eoq. colendo sita uitae est honestas omnis, & in negligendo turpitudo. Atque haec quidem quaestio communis est omnium philosophorum. quis est enim, qui, nullis officij praeceptis tradendis, philosophum se audeat dicere? sed sunt nonnullae disciplinae, quae, propositis malorum, & bonorum finibus, officium omne peruertunt. nam, qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum uirtute coniunctum; idq. suis commodis, non honestate, metitur; hic, si sibi ipse consentiat, & non interdum naturae bonitate uincatur; fit, ut neque amicitiam colere possit, nec iustitiam, nec liberalitatem: fortis uero, dolorem summum malum iudicans; aut temperans, uoluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest. quae quamquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat; tamen sunt a nobis alio loco disputata. Hae disciplinae igitur, si sibi consentaneae esse uelint, de officio nihil queāt dicere: neque ulla officij praecepta firma, stabilia, coniuncta naturae tradi possunt, nisi aut ab ijs, qui solam, aut ab ijs, qui maxime honestatem propter se dicant expetendam. itaque propria est ea praeceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum quoniam Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli iampridem explosa sententia est: qui tamen haberent ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officij inuentionem aditus esset. Sequemur igitur hoc quidem tempore, & in hac quaestione, potissimum Stoicos, non ut interpretes; sed, ut solemus, e fontibus eorum, iudicio, arbitrioq. nostro, quantum, quoq. modo uidebitur, hauriemus. Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire, quid sit officium: quod a Panaetio praetermissum esse miror. omnis enim, quae a ratione suscipitur de aliqua re, institutio debet a definitione proficisci; ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur.

EXPLANATIO

AETATI *tuae esset aptissimum*,} decet enim erudiri adolescentem officij potissimum colendi notitia: & decet erudiri a patre. Aeschines praeclare dixit, adolescentes poetarum sententias ediscere oportere, ut ijs, uiri cum sint, uti possint. Imitatus est hoc loco Cicero Isocratem in oratione ad Demonicum, & Nicoclem. AVCTORITATI *meae grauissimum*:} In argumento leui nequaquam

uersari

persici debuit is, cui magnam auctoritatem honores, magistratusq. peperunt. est autem officio nihil grauius. Magnifice ait se explicare hanc materiam, ad Att. lib. xv. GRAVIA,} quae auctoritatem habeant. VTILIA,} ad tranquillitatem animorum. ACCVRATE,} methodice. COPIOSE} oratione ornata, & quae splendorem habeat. DISPVTATA;} quae, caussis utrimque allatis, uera esse dignouimus. FORENSIBVS,} Forenses Domesticis opposuit; cum tamen omnes intelligeret, non quae in foro tantum, sed quae ubique prorsus extra domum geruntur. Forense regnum, alicubi se amisisse, queritur. NEQVE *si tecum agas quid,*} multa enim saepe soli agimus: in quibus ipsis aut officium colitur, honeste; aut negligitur, turpiter. propterea subiungit: In eoq. colendo sita uitae est honestas omnis, & in negligendo turpitudo. Seneca ait, hominem solitarium tum sibi peccatis interdicere, cum, dignitatem sui reputans, seipsum reueretur. Huc respicit, quod est apud Isocratem ad Nicoclem, & in Paracuesi, Scipio dicere solitus erat, ut hic ait lib. III. se numquam minus esse otiosum, quam cum otiosus; neque minus solum, quam cum solus esset. Ausonius: Turpe quid acturus, te sine teste time. Philolaus autem praecipue ait homines se ipsos timere debere. IN *eoq. colendo*} sic Cic. Tusc. II. Vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur: sic animi non omnes culti fructum ferunt. Tota autem haec enumeratio perpulchra est, & quae cum alijs eiusdem Ciceronis locis utiliter conferri possit. Fam. lib. v. ep. 8. Quamobrem uelim, ita & ipse ad me scribas, de omnibus minimis, maximis, mediocribusq. rebus, ut ad hominem amicissimum, & tuis praecipias, ut opera, consilio, auctoritate, gratia mea sic utantur in omnibus publicis, priuatis; forensibus, domesticis; tuis, amicorum; hospitum, clientum tuorum negotijs &c. PHILOSOPHVM *se audeat dicere?*} Seneca ait Philosophiam esse uitae legem. NONNVLLAE *disciplinae,*} ut Epicurea: cui finis malorum est dolor, bonorum uoluptas. OFFICIVM *omne peruertunt.*} officium, in quo bonum omne situm est, prorsus e uita tollunt. QVI *summum bonum sic instituit,*} ut Epicurus. SI *sibi ipse consentiat, & non interdum naturae bonitate uincatur;*} si semper idem sentiat, nec se doceri, & corrigi ab ipsa, rerum omnium optima, natura patiatur. Natura nihil suadet, nisi bonum; turpe nihil patitur; consuetudine uincitur interdum; sed ipsa nunquam peccat: ideo laudamus eos, qui natura duce uiuunt, naturamq. ducem in omni re sequuntur. NEQVE *amicitiam colere possit,*} de Fin. I. Neque uero haec oratione solum, sed multo magis uita, & moribus comprobauit, amicitiam posse coli in hoc dogmate. NEC *iustitiam, nec liberalitatem:*} tres attingit morales uirtutes, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam, quas & Aristoteles agnoscit, omissa quarta, quam infra nominat, Prudentia. nam Liberalitas iustitiae pars est. infra. ALIO *loco*} in libris de finibus bonorum, & malorum. FIRMA, *stabilia,*} cum uero enim, ut ait Aristoteles, omnia consentiunt: a falsis autem statim discrepat. AVT *ab ijs, qui solam,*} Stoicos primum, deinde Peripateticos indicari, obscurum non est. Solam enim honestatem Stoici; maxime autem, sed non solam, Peripatetici sequebantur. EA *praeceptio*} de officio, qua carent illae disciplinae. ACADEMICORVM,} qui de honestate sentiebant idem; quod Peripatetici. propterea supra, Platonicos pro Peripateticis accipi, diximus. fuerat autem ueteris Academiae princeps, & auctor Plato. ARISTONIS, *Pyrrhonis, & Herilli iampridem explosa sententia est.*} Hi cum Zenonem Citiacum, Stoicae sectae conditorē, audissent, ab eo tamē, & ipsi etiam inter se dissenserūt. quarū opinionum uarietatē collectis e Cicerone testimonijs, quā clarissime fieri poterit, ostēdemus. Zeno, Polemonis Academici auditor, cum Academicorum dogma sequi uideretur, ac plane in aliqua parte sequeretur, ab ijs tamen deflexit, Stoicamq. disciplinam instituit. nam cum Academia, idest cum Platone, ipsius Academiae auctore grauissimo, ac principe, de summo bono idem sensit; cum nihil diceret esse bonum, praeter uirtutem; bonum solum, quod honestum; malum, quod turpe; beatam uitam in una uirtute constitutam. in quibus autem ab Academia, idest a Platone, Platonisq. rationem, & auctoritatem sequentibus Speusippo, Xenocrate, & Xenocratis auditore Polemone, magistro suo, dissensit, haec fere sunt. Cum nihil aliud praeter honestum, numeraret in bonis, idq. appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum: cetera, etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturae esse contraria, his ipsis alia interiecta, & media numerabat: quae autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam aestimatione dignanda docebat; contraq. contraria; neutra autem in medijs relinquebat; in quibus ponebat nihil omnino esse momenti: sed, quae essent sumenda, ex ijs alia pluris esse aestimanda, alia minoris. Cumq. superiores illi non omnes uirtutes in ratione esse dicerent, sed quasdam uirtutes natura, aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat. Cumq. illi ea genera uirtutum, quae supra dixi, seiungi posse arbitrarentur; hic nec id ullo modo fieri posse disserebat, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse praeclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumq. perturbationem animi illi ex homine non tollerent; naturaq. & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri laetitia dicerent; sed ea contraherent, in angustumq. deducerent; hic omnibus his, quasi morbis, uoluit carere sapientem. Cumq. eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, & rationis expertes; aliaq. in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisq. iudicio suscipi; & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Haec fere de moribus: nam, quod ad naturas attinet, ab ijsdem etiam discrepabat. Sed in moribus a Zenone auditor eius Aristo de fine bonorum non dissensit; censuit enim nihil esse bonum, nisi uirtutem; neque malum, nisi quod uirtuti esset contrarium: quae uero in medijs momenta Zeno esse uoluit, ea ipse nulla esse, ijsq. neutram in partem moueri, summum bonum duxit. sic enim Cicero scriptum reliquit in Lucullo. Idemq. lib. IV. de Fin. Vt Aristonis, inquit, esset explosa sententia, dicentis, nihil

tis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas praeter uirtutem, & uitia, inter quas quidquam omnino interesset; sic errare Zenonē, qui nulla in re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse diceret; &, cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem rerum esse in his momenta diceret. Et lib. 1. de Leg. Siue Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractam, & conuictam sectam secuti sunt, ut, uirtutibus exceptis, atque uitijs, cetera in summa aequalitate ponerent. Et infra: Si, ut Aristo Chius, solum bonum esse diceret, quod honestum esset, malumque, quod turpe; ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent, an abessent, interesse: ualde ex Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet. Et lib. 11. de Fin. Tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi, uel Epicuri, alter Hieronymi, Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori: una simplex, cuius Zeno auctor, positus in decore totus, idest in honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus iamdiu abiecti. Et infra: Primum uilissimas res ad uirtutem addunt, deinde singulas potius, quam omnia, quae prima natura conciliauisset. quae cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino uisa sunt pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauissime aegrotare nihil prorsus dicerent interesse: recte iampridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum selectione expoliarent; nec ei quidquam, aut unde oriretur, daret, aut ubi niteretur; uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit. itaque hic ipse iampridem est reiectus. post Chrysippum enim non sane est disputatum. Et lib. 111. Cum uirtutis hoc primum sit, earum rerum, quae secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic aequauerunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur, uirtutem ipsam sustulerunt. Haec M. Cato: qui paullo post negat a se, Stoicisq. reliquis tolli rerum illud discrimen, quod Pyrrho, & Aristo prorsus esse tollendum censebant. nam, cum Cicero subiunxisset: Istud quidem optime dicis: sed quaero, non ne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq. sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti: respondet Cato: Siquidem tollerem: sed relinquo. Et lib. v. Hoc unum Aristo tenuit: praeter uitia, atque uirtutes, negauit rem ullam esse aut fugiendam, aut expetendam. Et in Hortensio: Aristo Chius, praefractus, ferreus, nihil bonum, nisi quod rectum, & honestum. Rursus ab Aristone Pyrrho dissensit in eo, quod illi summum bonum fuit, ijs, quae Zeno inter ea, quae secundum naturam, contraq. naturam esseut, media numerabat, neutram in partem moueri; Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem. Qua tota de re sic lib. v. de Fin. Mihi uidentur (loquitur ut Academicus) omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere; sed alius alio magis, Pyrrho scilicet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere est ausus, introduxit autem quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tamquam occurreret. is hoc melior, quam Pyrrho, quod uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una uirtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officij quaerunt, melius, quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, uincunt Aristonem: quod autem ea, quae ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. illa enim occurrentia nescio quae comminiscebatur; hi autem ponunt illi quidem prima naturae, sed ea seiungunt a finibus, & a summa bonorum. quae cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio, naturam uidentur sequi: cum autem negant, ea quidquam ad beatam uitam pertinere, rursus naturam relinquunt. Herillus autem, cum Zenonem audisset, ab eo tamen, ceterisq. Stoicis, de fine bonorum in eo discrepabat, quod in cognitione, & scientia summum bonum posuit. Omitto illa, inquit in Lucullo, quae relicta iam uidentur, & Herillum, qui in cognitione, & scientia summum bonum ponit: qui cum Zenonis fuisset auditor; uides, quantum ab eo dissenserit. Et lib. 11. de Fin. Herillus ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit. itaque hic ipse iampridem est reiectus. post Chrysippum enim non sane est disputatum. Et lib. iv. de Fin. Vtrique idem faciunt, ut, si laeuam partem negligerent, dexteram tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Et lib. v. Iunctae, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt. nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Clitomachoq. placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima natura, ut antiquis, quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Restant Stoici: qui cum a Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus alijs easdem res secuti sunt. Iam explosae, eiectaeq. sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt. Nam, cum omnis haec quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturae esse aptum, atque accommodatum, quodq. ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur aliud alij anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum praeter scientiam, omnem consilij capiendi caussam, inuentionemq. officij sustulit. Et infra: Saepe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia: hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Haec ex Cicerone. Laertius autem Pyrrhonis, & Herilli uitam litteris mandauit, Aristonis omisit; quaedam tamen de eo sparsim tradidit; ut haec in Menedemi uita. Placet Cynicis, rationalem, naturalemq. philosophiam tolli, ab Aristone Chio non discedentibus;

moralemq; solam coli. Ibidem, in extremo: Quae inter uirtutem, & uitia sunt, indifferentia, ut Aristo Chius, appellant. Et in Zenone Citiaeo Aristo Chius finem esse dixit ad aliquid, inter uirtutes, ac uitia indifferenter uiuere, uarietatem uel modicam nullam relinquens, sed aequalitatem seruans omnibus in rebus; esse autem sapientem praeclaro similem histrioni, qui siue Thersites, siue Agamemnonis personam sumat, utrumque decentissimo gestu imitatur. Naturalem, ac rationalem philosophiam sustulit, alteram dicens esse supra nos, alteram nihil ad nos; quae uero mores corrigat, solam ad nos pertinere. Virtutes neque multas, ut Zeno, neque unã, ut Megarici, quae multis appelletur nominibus, induxit. De Pyrrhone, & Herillo nihil addemus ex Laertio: cum utriusque ab eo scripta uita exstet. Legendum quoque Gellium lib. XI. cap. 5. de Pyrrhonis opinione, & ea, quae inter illum, & Academicos fuit, dissensione, lectorem admonemus. EXPLOSA *sententia est:* audita displicere, gestus quidem, & uox, sed maxime plausus indicat. nam in explosa re uidetur inesse turpitudo quaedam. est autem plausus multitudinis proprius, histrioni malo plaudentis in theatro. Paradoxo III. Histrio si paullo se mouit extra numerum, aut si uersus pronunciatus est syllaba una breuior, aut longior; exsibilatur, & exploditur. Explosa igitur est, ut absurda, officioque, idest humanae societati, contraria, Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli sententia, sic, ut indigna prorsus haberetur, contra quam ulla philosophorum secta disputaret: neque post Chrysippum, qui ad refellendam Aristonis opinionem rationibus multis usus, contra quisquam disputarit: unde illa lib. IV. de Fin. Gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia uitae; ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. quae diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. Haec sunt, quibus & Aristonis, & reliquorum officia, discrimenq; tollentium, explosa sententia est. quod idem lib. IV. de Fin. Pyrrho, inquit, Aristo, Herillus, iamdiu abiecti. Et paullo post: Quae cum Aristoni, & Pyrrhoni uisa sunt pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauissime aegrotare nihil prorsus dicerent interesse, recte iampridem contra eos desitum est disputari. Ibidem de Herillo: Hic ipse iampridem est reiectus. Et Tusc. V. Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumq; aliorum sententiae euanuerunt. Hos autem, (Aristonem scilicet, Pyrrhonem, & Herillium) ait Cicero, nullum rerum delectum reliquisse, idest, delectum rerum omnium sustulisse, negasse quidquam in uita deligi debere opinantes, & asserentes, nullam esse rem, quae probari magis, quam alia, posset: propterea non patuisse illis aditum ad inuentionem officij. emergit enim officium ex delectu, & ex eo, quod probamus: qui uero nihil deligit, nihil probat, officium inuenire qui poterit? Iure igitur eorum explosa sententia est, utpote quae a communi sensu nimium abhorreret, neque dogma ullum haberet: cum nulla praeterea philosophorum secta suo dogmate careret. Laertius de Aristone nihil, ut diximus. numerat enim Aristones aliquot, opinionibus eorum omissis: inter quos non fuisse uidetur hic Aristo, quem cum Pyrrhone, & Herillo, quasi unum & idem omnes senserint, Cicero coniungit. Vnum ait musicum fuisse, alterum poetam, tertium artis oratoriae scriptorem: e quibus certe hic non fuit, cum philosophus haberi uellet: tres Peripateticos addit. & Peripateticis aditus erat ad inuentionem officij, Aristoni uero huic, Pyrrhoni, & Herillo non erat. Herillum autem & si Laertius nominet; non hunc esse opinor; nam Carthaginiensis, quem nominat, qui finem dicebat esse scientiam, & ad uiuendum cum scientia cuncta referebat, hic certe non est. Eorum igitur opinio, a Laertio praetermissa, ex Pyrrhonis opinione colligitur. is autem, ut in eius uita testis est Laertius, dogma nullum habuit, res omnes pariter contempsit, nullam ex infinita uniuersitate probauit, nihil inter eas affirmaus interesse: non differre honestum a turpi; iustum ab iniusto, diuitias a paupertate, uoluptatem a dolore: & opinionem uita comprobasse: nam, currente aduersus eum curru, & cane, loco non cessisse, sed a familiaribus eum sequentibus retractum; eundem Anaxarcho, magistro suo, in scrobem prolapso, opem non tulisse. Recte igitur Cicero dixit, nullum eos rerum delectum reliquisse. QVI *tamen haberent ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent,* quo modo enim disputare de officio possunt; qui ea tollunt, unde oritur officium? tollunt enim delectum, discrimenq; rerum; cum paria omnia esse putent, solum autem bonum esse, quod honestum sit. Illustrant hunc locum uerba illa lib. IV. de Fin. Cum, honestum quod sit, id solum esse bonum confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia uitae; ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. Et quae proxime sequuntur: Officia tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto; quae enim esse poterant, rebus omnibus sic aequatis, ut inter eas nihil interesset. VT *ad officij inuentionem aditus esset.* delectu rerum peruenitur ad officium: delectu autem sublato, quem tres illi tollebant, aditus ad officij inuentionem praecluditur. HOC *quidem tempore, & in hac quaestione,* germanum Stoicum non fuisse, haec uerba declarant. est enim perspicuum, hoc dici: se quidem hoc tempore, & in hac quaestione addictum esse uelle Stoicorum doctrinae; alio tempore, & in hac quaestione non item. POTISSIMVM *Stoicos,* Stoicos potius, quam alios, quod ea disciplina honestatem, & officium in primis coleret. recte igitur, cum de moribus ageret, eos maximo, qui moribus excellerent, imitandos filio proponit. ut, si minus ad summum perueniat, laudem tamen, in medio consistens, haud paruam assequatur. Hos Tusc. I. amicos suos dicit. NON *ut interpretes;* interpretes nullam eius libri, quem interpretantur, sententiam praetermittunt. id enim eorum munus est. eam Cicero exiguam laudem putat: ideo subiungit; Sed, ut solemus; quia, cum ueterum Graecorum scientiam Latine referret; de suo multa solitus esset addere; ne alienae tantum seruire uideretur industriae: nullius addictus iurare in uerba magistri. E *fontibus eorum,* Cicero Acad. I. Meos, inquit, amicos, in quibus est studium, in Graeciam

mitto:

mitto: ideſt, ad Graecos ire iubeo, ut ea e fontibus potius hauriant, quam riuulos conſectentur. Qvo q. *modo uidebitur*, } addendo, minuendo, mutando: quo ſint illa ipſa, quae de Graeco uertuntur, & utiliora. Latinis hominibus, & iucundiora, quam ſi Graeca legerentur. propterea dictum eſt in prima Prooemij parte: Vt non modo Graecarum litterarum rudes, ſed etiam docti, aliquid ſe arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad iudicandum. A PANAETIO } Stoico, clari nominis philoſopho: quem in hac potiſsimum quaeſtione ſequebatur. Rhodi natus eſt, ut & Poſidonius. docuit minorem Africanum. PRAETERMISSVM } Miratur Cicero a Panaetio officij definitionem praetermiſſam eſſe: atque ita eum ſimul reprehendit: in quamquidem reprehenſionem ipſummet Ciceronem, qui, quid ſit Officium, definire pollicitus eſt, docti uiri incidiſſe aiunt. non enim ſubijcit, quid ſit Officium, ſed diuidit. At dicendum, praeclare feciſſe Ciceronem, qui, cum ſciret, non unam eſſe hominum actionem, ſed multiplicem: atque etiam uaria officiorum genera: iccirco non potuit unam ac ſimplicem officij definitionem tradere. Hac igitur de cauſſa primum ab officij definitione exorſus eſt, deinde officium ipſum diuidendo definijt. MIROR. } miti uerbo utitur: de magiſtro loquens. OMNIS *inſtitutio* } omnis diſputatio. nam diſputatio docet, atque inſtituit. A. RATIONE } ſi modo rationem ſequi uolumus in diſputando. quae poteſt enim eſſe, ſine ratione, recta inſtitutio? DEBET *a definitione proficiſci*; } initium ſumere. hoc ſeruatur ab Ariſtotele in omnibus fere libris. quod ſi omittatur; incerto quaſi gradu procedimus ad id, de quo futura diſputatio eſt. nam poſt definitionem conſiderantur partes, ex quibus conſtat: quibus cognitis, obſcuritatis in ſubiecta re nihil relinquetur.

CICERO

OMNIS de officio duplex eſt quaeſtio. unum genus eſt, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod poſitum eſt in praeceptis, quibus in omnes partes uſus uitae conformari poſsit. Superioris generis huiuſmodi exempla ſunt: omniane officia perfecta ſint; num quid officium aliud alio maius ſit: & quae ſunt generis eiuſdem. Quorum autem officiorum praecepta traduntur, ea quamquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad inſtitutionem uitae communis ſpectare uidentur. de quibus eſt nobis his libris explicandum. Atque etiam alia diuiſio eſt officij. nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. perfectum officium rectum (opinor) uocemus, quod Graeci κατόρθωμα, *hoc autem, commune, quod ij* καθῆκον *uocant. atque ea ſic definiunt, ut, rectum quod ſit, id perfectum officium eſſe definiant; medium autem officium, id eſſe dicant, quod cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſsit.*

EXPLANATIO

OMNIS *de officio duplex eſt quaeſtio.* } Velle ſe Officium definire, ut diximns, pollicitus eſt, & diuidere potius uidetur, quam definire. Sed in diniſione continetur ipſa definitio. nam, cum officium ita diuiditur: Officiorum duo genera, unum, quod pertinet ad finem bonorum; alterum, quod poſitum eſt in praeceptis, quibus in omnes partes uſus uitae conformari poſsit: quis non uidet, duas oriri definitiones? unam prioris generis: Officium eſt illnd, quod pertinet ad finem bonorum. alterum poſterioris: Officium eſt illud, quo uita communis inſtituitur, & conformatur. Haec igitur eſt prima diuiſio, & prima definitio, ſimul iunctae. Altera diuiſio, & altera definitio, ſeparatim traditae, ſequuntur infra, in ijs uerbis: Atque etiam alia diuiſio eſt officij. nam & medium quoddam eſt officium, & perfectum. atque ea ſic definiunt, ut, rectum quod ſit, id perfectum eſſe dicant: medium autem officium id eſſe dicant, quod cur factum ſit, ratio probabilis reddi poſsit. QVOD *pertinet ad finem bonorum*: } quo ignorato, finem bonorum noſſe, & conſequi non licet. ad finem enim bonorum ducimur officiorum uia. VSVS *uitae conformari poſsit.* } mirum eſt, quam multis in locis, pro, Conformare, ſcripſerant imperiti librarij, Confirmare; ignoratione pulcherrimi uerbi, quod etiam hic repoſuimus: nec ueremur, quin periti Latini ſermonis noſtram coniecturam probent, ac ſequantur. Loquitur enim hic Cicero de uita hominum, praeceptis emendanda, officiorumq. obſeruatione ad uirtutem dirigenda. quae ſi per ſe eſſet optima, quid praeceptis opus eſſet? aut cur hos libros de Officijs Cicero conſcriberet? Ergo praecepta tradenda fuerunt: ut uſus uitae ad honeſtam, laudabilemq. formam redigeretur. In quo non quadrant, aut certe multo minus conuenit, Confirmari. Mecum faciunt duo ex meis ueteribus libris. PERFECTA } i. co & iudicio, & uoluntate ſuſcepta, & ad exitum perducta, ut nulla ignorantiae nnbecula, nulla prauae cupiditatis labe admiſta contaminentur, ut ad uerum ſcopum, citra ullas ambages, contendatur, nec uſquam ab eo decerretur. NVMQVID *officium aliud alio maius ſit*: } haec quaeſtio ex altera pendet. ſi .n. non omnia officia perfecta ſunt: alind officium alio eſſe maius, aut minus, ſatis apparet. perfecta enim, & magnitudine, & dignitate imperfectis praeſtant; minoraq. ſunt. τὰ καθήκοντα τῶν κατορθωμάτων. ATQVE *etiam alia diuiſio eſt officij* } al... officij diuiſio: e qua item oritur altera definitio. PERFECTVM *officium*, } quod in Tuſc. Cic. oſten...m agit de contemnenda morte, de ferenda paupertate. itaque pertinet ad ſolum ſapientem. Lib. III. Illud ... honeſtum, quod proprie, uereq. dicitur, id in ſapientibus eſt ſolis, neque a uirtute diuelli umquam po... n ijs autem, in quib. ſapientia perfecta non eſt, ipſum illud quidem perfectum honeſtum nullo modo eſ... eſt, ſimilitudines honeſti eſſe poſſunt. Κατόρθωμα } i. officium perfectum, quod uir ſapiens facit. ...ν } i. officium medium, quod facere poteſt ille, qui perfecte ſapiens non eſt. nam Stoici eum ſa-

pientem uocant, qui numquam fuit, neque esse poterit, uel futurus non est. qui uero sapiens non est, perfectum officium facere non potest. HOC *autem, commune,* ⁊ de quo diximus his libris explicandum.

CICERO

TRIPLEX *igitur est, ut Panaetio uidetur, consilij capiendi deliberatio. Nam, honestum ne factu sit, an turpe, dubitant; id quod in deliberationem cadit. in quo considerando, saepe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum autem inquirunt, aut consultant, ad uitae commoditatem, iucunditatemque, ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducat id, nec ne, de quo deliberant: quae deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare uidetur cum honesto id, quod uidetur esse utile. cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra reuocare ad se uidetur; fit, ut distrahatur in deliberando animus, afferatq. ancipitem curam cogitandi. Hac in diuisione, cum praeterire aliquid maximum uitium in diuidendo sit, duo praetermissa sunt. nec enim solum, utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet; sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius; itemque, duobus propositis utilibus, utrum utilius. ita, quam ille triplicem putauit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. primum igitur est de honesto, sed dupliciter; tum pari ratione de utili; post de comparatione eorum disserendum.*

EXPLANATIO

TRIPLEX *igitur est, ut Panaetio uidetur, consilij capiendi deliberatio.* ⁊ uide Ciceronem ad Att. lib. XVI. Sunt autem quaestiones de Officijs quinque, I. Honestum, an turpe. II. Honestum honesto honestius. III. Vtile, an inutile, IV. Vtile utili utilius. V. de Comparatione. TVM *autem inquirunt, aut consultant,* ⁊ est quaedam ingeniorum procliuitas ad mutandum. qui morbus multas corrupit Latinae linguae partes. Aeque Latina uerba sunt, Inquiro, & Anquiro: aeque igitur in libris retineantur, nisi si consensus omnium ueterum librorum aduersetur: cum praesertim, utro modo legatur, sententia lucri nihil faciat. alioqui lusus quidam uidetur, si, cum nihil accedit ad sententiam, uerborum mutatione delectemur. In meis quattuordecim antiquis libris est, Inquirunt. quo libentius, quod receptum iam est, rucor. unus Tertij habet, Tum autem aut anquirunt, aut consultant. VITAE *commoditatem,* ⁊ alia enim alij commoda sunt, pro ingeniorum, corporum, fortunarum, studiorum uarietate. IVCVNDITATEM, ⁊ Aristoteles, qui certa aliqua re delectantur, φιλοτοιοῦτος appellat. FACVLTATES *rerum, atque copias,* ⁊ non tantum, quantum opus est, sed etiam ut supersit. OPES, ⁊ i. amici, gratia, auctoritas. inde Adagium, Vbi amici, ibi opes. non enim pecuniam tantum significat. unde, Opem ferre, i. iuuare. POTENTIAM, ⁊ i. defensionem sui, & suorum, offensionemq. aduersariorum: non modo ut tuti ab iniuria, uerum etiam inimicis formidabiles, amicis autem solatio, praesidioq. simus. IN *rationem utilitatis cadit.* ⁊ Obseruandum hoc loquendi genus, Ratio cum genitiuo. VIDETVR ⁊ hominibus leuiter eruditis, populariterq. & sentientibus, & loquentibus. Stoici enim nihil putabant utile, quod honestum non esset. Inde Ausonius: Numquam discrepat utile a decoro. Lib. III. coniungit utilitatem, & honestatem. CVM *honesto* ⁊ quod lucet ipsum per se. ID, *quod uidetur esse utile.* ⁊ quod falsa specie utilitatis blanditur, naturamq. boni fallaciter imitando adulterat. RAPERE ⁊ utilitatis maiorem esse uim indicat. REVOCARE ⁊ ducere, allicere, persuadere. Reuocare, autem dicit, ut ostendat hominem natura esse honestati coniunctum, a qua interdum abstrahitur specie utilitatis, & illecebris uoluptatis. ANCIPITEM *curam* ⁊ Ouidius:

— aliudq. cupido,
Mens aliud suadet. Video meliora, proboque,
Deteriora sequor.

Imitatus autem Ouidius Euripidem Medea.
Qui & in Hippolyto Coronato idem dixit.

Demosthenes quoque de suis Atheniensibus queritur, rei bene gerendae plerasque occasiones eos amisisse, non quod ignorarent, quid officij sui esset, sed quod id exsequi nollent. haec autem eius sunt: Οὐ μὲν γὰρ ὑμᾶς, ὦ Ἀθηναῖοι, τὰ πλείω τῶν πραγμάτων ἐκπεφευγέναι, τῷ μὴ βούλεσθαι τὰ δέοντα ποιεῖν, οὐ τῷ μὴ συνιέναι. PRIMVM *igitur est de honesto, sed dupliciter; tum pari ratione de utili; post de comparatione eorum differendum.* ⁊ his uerbis argumentum horum trium librorum persequitur.

CICERO

PRINCIPIO, *generi animantium omni est a natura tributum, ut se, uitam, corpusq. tueatur, declinetq. ea, quae nocitura uideantur; omniaque, quae sint ad uiuendum necessaria, inquirat, & paret, ut pastum, ut latibula, ut alia eiusdem generis. commune item animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi caussa, & cura quaedam eorum, quae procreata sunt. sed inter hominem, & belluam hoc maxime interest, quod haec tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodq. praesens est, se accommodat, paullulum admodum sentiens praeteritum, aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia, & caussas rerum uidet, earumq. progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusq. praesentibus adiungit, atque annectit futuras; facile totius uitae cursum uidet, ad eamq. degendam praeparat res necessarias: Eademq. natura ui rationis hominem conciliat homini*

& ad orationis, & ad uitae societatem; ingeneratq. in primis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt; impellitque, ut hominum coetus & celebrari inter se, & sibi oboedire uelit; ob easq. caussas studeat parare ea, quae suppeditent ad cultum, & ad uictum, nec sibi soli, sed coniugi, liberis, ceterisque, quos caros habeat, tueriq. debeat. quae cura exsuscitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. in primisq. hominis est propria ueri inquisitio, atque inuestigatio. itaque, cum sumus necessarijs negotijs, curisq. uacui, tum auemus aliquid uidere, audire, ac discere; cognitionemq. rerum aut occultarum, aut admirabilium, ad bene, beateq. uiuendum necessariam ducimus. ex quo intelligitur, quod uerum, simplex, sincerumq. sit, id esse naturae hominis aptissimum. Huic ueri uidendi cupiditati adiuncta est appetitio quaedam principatus; ut nemini parere animus bene informatus a natura uelit, nisi praecipienti, aut docenti, aut utilitatis caussa iuste, & legitime imperanti: ex quo animi magnitudo exsistit, humanarumq. rerum contemptio. Nec uero illa parua uis naturae est, rationisque, quod unum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis, dictisque, qui modus. itaque eorum ipsorum, quae adspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, uenustatem, conuenientiam partium sentit. quam similitudinem natura, ratioq. ab oculis ad animum transferens, multo etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consilijs, factisq. conseruandum putat; cauetque, ne quid indecore, effeminate ue faciat; tum, in omnibus & opinionibus, & factis ne quid libidinose aut faciat, aut cogitet. quibus ex rebus conflatur, & efficitur, id quod quaerimus, honestum; quod etiamsi nobilitatum non sit, tamen honestum sit; quodq. uere dicimus, etiam si a nullo laudetur, laudabile esse natura.

EXPLANATIO

PRINCIPIO, *generi animantium omni est a natura tributum, &c.* } Stoicos imitatur, qui initio disputationis prima quaeque a natura ducebant. quod Plutarchus de Chrysippo scriptum reliquit. Idemq. tradit Cicero lib. v. de Finibus. *Principio*: Sic Liuius: Iam primum omnium satis constat. Praeclara autem est scribendi, atque etiam dicendi ratio, cum a genere ad partes, & a partibus ad unum illud, quod propositum nobis est, oratio deducitur. VT *se, uitam, corpusq. tueatur,* } Taurus apud Agell. lib. 2. cap. 5. Natura, inquit, omnium rerum, quae nos genuit, induit nobis, inoleuitq. in ipsis statim principijs, quibus nati sumus, amorem nostri, & caritatem, ita prorsus, ut nihil quidquam esset carius, pensiusq. nobis, quam nosmetipsi. *Se*, totum est. *Vitam*, idest animam, quae est uitae caussa. *Tueatur*: uim ui repellat hinc bruta, dentibus, cornibus, unguibus, testis, crustis, squamis, spinis, & id genus alijs rebus armata, & munita sunt, ut aut uim propulsare, aut quomodocumque se tueri queant, alia minus, alia magis. Vnde illud Phocylidis: ὅπλον ἑκάστῳ τῷ μάθοις. Raro eiusdem generis animantes mutuo se deuorant, aut laedunt, nisi irritatae. quod Plinius tradit lib. VII. & Iuuenalis Sat. xv. Solus homo homini inimicus. QVAE *nocitura uideantur;* } Plin. lib. IIX. cap. 4. Nimirum haec est natura rerum, haec potentia eius, saeuissimas ferarum, maximasque, quae numquam uidissent, quod debeant timere, statim intelligere, cur sit timendum. OMNIAQVE, *quae sint ad uiuendum necessaria,* } Plut. πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα, ἢ τὰ ἔνυδρα. & in Gryllo, siue περὶ τοῦ τὰ ἄλογα λόγῳ χρῆσθαι. CONIVNCTIONIS *appetitus,* } Aristoteles: φυσικώτατον ἐστὶ τὸ γεννᾶν ἑαυτῷ ὅμοιον: Procreare sui similem, est maxime secundum naturam. Plato in Conuiuio, partum, fetumq. ex congressu uiri, & mulieris prouenientem, diuinum opus appellat. ET *cura quaedam eorum, quae procreata sunt.* } scilicet, nutriendi. Vide Phauorinum apud Agell. lib. XII. cap. I. Macrobium lib. v. cap. 11. & Plut. in lib. de liberis educandis. SED *inter hominem, & beluam hoc maxime interest, quod haec tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodq. praesens est, se accommodat,* } Videtur Aristotelem imitatus in eo loco Pol. I. καὶ ὁ κοινωνεῖ λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι. *Sensu mouetur*: Prouerbium: Ἐκ τοῦ εἰσορᾶν γίγνεται ἀνθρώποις τὸ ἐρᾶν: Amor ex adspectu nascitur mortalibus. HOMO *autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, & caussas rerum uidet, earumq progressus, & quasi antecessiones non ignorat, & similitudines comparat, rebusq praesentibus adiungit, atque annectit futuras;* } hoc plane totum sumpsit ex Polybij lib. VI. Τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων, inquit, ταύτῃ διαφέροντες τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ, καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ εἰκὸς παρατρέχειν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφοράν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ᾽ ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον, καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι, προορωμένους τὸ μέλλον, καὶ συλλογιζομένους, καὶ τὸ παραπλήσιον ἑκάστοις αὐτῶν συγκρίνειν. Quibus tamen in uerbis suspicor esse mendum: nec Perottus interpres locum recte uertit: qui mihi uidetur ex Cicerone posse corrigi, aut egregie saltem intelligi. Quinctilianus lib. II. cap. I. Atque adeo naturalis est homini ratio, ut, sicut aues ad uolatum, equi ad cursum, ad saeuitiem ferae gignuntur; ita nobis propria est agitatio mentis, atque sollertia, unde origo animi caelestis creditur, hebetes vero, & indociles non magis secundum naturam eduntur, quam prodigiosa corpora, & monstris insignia. Vide Cic. I. de Leg. Lactant. de opificio hominis, cap. 2. eundem Quinct. lib. 2. cap. 17. Senecam lib. x. Epist. qui ait, Rationem hominis esse propriam, cetera illi cum animalibus communia esse. In quo forte Aristotelem sequitur, I. de hist. anim. Phocylides:

Ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερός ἐστι σιδήρου.
Idest: Ratio, & oratio sunt arma hominis, acutiora ferro.
Euripides;
Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος: ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου, χθονίων τ᾽ ἀερίων τε παιδεύματα.

Idest: Exiguae quidem sunt hominis uires: sed ingenij sollertia

Domat

Domat marinas belluas, & uarios terrestrium animalium fetus.

PRINCIPIA, *& caussas rerum uidet*, } glossema suspicor fuisse, Principia: nec est in antiquis libris, nec requiritur a sententia: quodq. ualde me mouit, librum habeo ueterem, in quo scriptum est, supra uerbum Caussas, Idest principia. Vt iam, nisi fallor, de loci sinceritate dubitatio nulla relinquatur. EARVMQ. *progressus, & quasi antecessiones non ignorat*, } earum rerum, non, earum caussarum, interpretor. homo enim rationis ope intelligit, quo modo res & progrediuntur, & quasi antecedunt. Addidit autem Cicero, Quasi, quia proprie res non antecedunt, sed uidentur antecedere, cognitis earum caussis, ex quibus ipsae res oriuntur, & in quibus inesse quodam modo uidentur. Progressus, non, Praegressus, & sententia postulat, iam a nobis explicata, & eo libentius retineo, quia testimonio comprobatur meorum omnium ueterum librorum. ET *similitudines comparat*: } ne desciscere uidear ab antiquitate, quam sequi me profiteor, addidi copulam: cum in ueteribus cunctis exemplaribus uel ea ipsa sit, uel, Sed: quod minime placet. REBVSQ. *praesentibus adiungit, atque annectit futuras*, } Homerus de Calchante.

Ὃς ᾔδει τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα.

Ex quo Virgilius, de Proteo:

— norat,
Quae sint, quae fuerint, quae post uentura trahantur.

VT *hominum coetus & celebrari inter se, & sibi oboedire uelit*; } quis non intelligit, ciuitates describi? coetus enim multorum hominum, legibus utentium, Ciuitas est. Verbum, *Celebrari*, frequentiam congregatae multitudinis ostendit: *Oboedire*, leges: quae nisi sint, coetus ille hominum nemini oboediat; sed ex libidine sua, temere ferarum more uiuat. *Celebrari* autem, pro Coire. ex quo, Celebris locus, & Desertus, opponuntur. SVPPEDITENT } sunt, qui legant, Suppetitent: ut sit freqnentatiuum a Suppeto. CETERISQVE, *quos caros habeat*, } In eam sententiam Euripides in tragoediae, quae Ἡρακλεῖδαι inscribitur, exordio:

Πάλαι ποτ' ἐστὶ τοῦτ' ἐμοὶ δεδογμένον,
Ὡς ὁ δίκαιος τοῖς πέλας πέφυκ' ἀνήρ.
Ὁ δ' εἰς τὸ κέρδος λῆμ' ἔχων ἀνειμένον,
Πόλει τ' ἄχρηστος, ϗ συναλλάσσειν βαρύς,
Αὑτῷ δ' ἄριστος. &c.

Idest: Iam olim in ea sententiam fui, Virum bonum alijs esse natum. Cuius uero animus pecuniae inhiat, is & Reip. est inutilis, & ad commercia difficilis, & sibi ipsi uero optimus. EXSVSCITAT } a somno ignauiae. Sic Virg. Ge. 1. de Ioue:

— curis acuens mortalia corda
Nec torpere graui passus sua regna ueterno,
Vt uarias usus meditando extunderet artes.

HOMINIS *est propria ueri inquisitio, atque inuestigatio*. } metaphora, a uenatoribus, qui e uestigijs lustra ferarum indagant. unde illud apud Comicum: Pedum uisa est uia. Natura enim habet quaedam sensibus obuia, e quibus concludit ratio, quae sensus perspicere nullo modo potest. Inde Ouidius e recto statu corporis humani colligit homini res caelestes esse propositas, Metam. 1.

Pronaq. cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, caelumq. uidere
Iussit, & erectos ad sidera tollere uultus.

Et Sallustius in Catilinae prooemio: Omnes homines, qui sese student praestare ceteribus animalibus, summa opera niti decet, ne uitam silentio transeant, ueluti pecora, quae Natura prona, atque uentri oboedientia, finxit. Cicero pro Milone ex humana mente ratiocinatur, Mundi uniuersitatem diuina quadam mente gubernari. eius haec sunt: Neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra, inest quiddam, quod uigeat, & sentiat: & non est in hoc tanto naturae, & tam praeclaro motu. Cic. de Leg. l. 1. & de Nat. de. l. 2. Naturam, inquit, nos celsos, & rectos constituisse, ut deorum cognitionem, caelum intuentes, capere possemus. Et Plato in Cratylo. ID *esse naturae hominis aptissimum*. } natura enim omnes homines scire desiderant. Prouerbium est, Veritatis simplex oratio. Mendacia, & simulationem Euripides insectatur, Andromacha:

Ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν
Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλεύματα,
Ψευδῶν ἄνακτες, μηχανορράφοι κακῶν,
Ἑλικτὰ, κοὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα πέριξ
Φρονοῦντες: ἀδίκως εὐτυχεῖτ' ἂν ἑλλάδα.

Idest: O Spartani, omnibus mortalibus inimicissimi, dolosi consultores, mendaciorum reges, callidi malorum concinnatores, sine ullo candore, perplexis, & intricatis animis: iniuria felices estis in Graecia. VERI *uidendi cupiditati* } Videndi. participium praesentis passiui est, Linacro. APPETITIO *quaedam principatus*; } hinc Caesar in paruulo opidulo primus, quam Romae secundus, esse malebat. Hinc illud:

Πηλεὺς μὲν ᾧ παιδὶ γέρων ἐπέτελλ' Ἀχιλῆϊ,
Αἰὲν ἀριστεύειν, ϗ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.

Idest: Peleus grandaeuus nato mandabat Achilli,

Fortia

Fortia facta gerens alios superaret ut omnes:
Et apud Lucanum:

— Caesar non ferre priorem,
Pompeius ue parem uoluit. —

V T *nemini parere animus* } Aristoteles IV. Politic. c. II. E X *quo animi magnitudo exsistit, humanarumq. rerum contemptio.* } proxime dixit, Ut nemini parere animus bene informatus a natura uelit, nisi praecipienti, aut docenti, aut utilitatis caussa iuste, & legitime imperanti. Quae uerba satis ostendunt, sermonem de uirtute subiungi. Est autem uirtus, Animi magnitudo, humanarumq. rerum contemptio. non, Humanarumq. rerum contentio; ut alij malunt. Ego, praeter sententiam, satis, ut arbitror, perspicuam, ueteres etiam libros, consentientes in, Contemptio, secutus sum. E O R U M *ipsorum, quae adspectu sentiuntur,* } cum oculorum sensu bruta quoque utantur, ordinem tamen in sensilibus non agnoscunt. Gustum, Tactumq. Aristoteles ἀκολάστους, hoc est intemperantes, dixit; Gellius, belluinos, quod ex ipsis immodica uoluptas capiatur. Reliquos, Visum, Auditum, & Olfactum homini soli tribuunt. A *moculis ad animum* } Inde Plato ἄνθρωπον non tam παρὰ τὸ ἄνω τρέπειν τὸν ὦπα, hoc est, a uultu sursum conuerso, quam παρὰ τὸ ἀναθρεῖν ἃ ὄπωπεν, a rebus, quas uiderit, considerandis dictum putat. Menander:

ὡς χαρίεν ἔστ' ἄνθρωπος ἂν ἄνθρωπος ᾖ.
Quam suauis res est homo, si sit homo.

I N D E C O R E, } contra modestiam, siue temperantiam. E F F E M I N A T E V E } molliter: mulierum more: contra uiri decorum. nam Mulierem dictam, quasi Mollem aerem, ab animi mollitie, Grammatici aiunt: Graeci uero Virum, Ἀνέρα, dicunt, quasi ἀνὰ ἔρα. L I B I D I N O S E } exclusa ratione. N O B I L I T A T U M } hoc explanatur proxime sequentibus uerbis, *Nobilitatum:* multorum sermonibus, & admiratione celebratum.

CICERO

F O R M A M *quidem ipsam, Marce fili, & tamquam faciem honesti uides: quae si oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientiae. Sed omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua: aut enim in perspicientia ueri, sollertiaq. uersatur; aut in hominum societate tuenda, tribuendo suum cuique, & rerum contractarum fide; aut in animi excelsi, atque inuicti magnitudine, ac robore; aut in omnium, quae fiunt, quaeq. dicuntur, ordine, & modo, in quo inest modestia, & temperantia: quae quattuor quamquam inter se colligata, atque implicata sunt: tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur: uelut ex ea parte, quae prima descripta est, in qua sapientiam, & prudentiam ponimus, inest indagatio, atque inuentio ueri: eiusq. uirtutis hoc munus est proprium: ut enim quisque maxime perspicit, quid in re quaque uerissimum sit, quiq. & acutissime, & celerrime potest & uidere, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet. quocirca huic, quasi materia, quam tractet, & in qua uersetur, subiecta est ueritas. reliquis autem tribus uirtutibus necessitates propositae sunt ad eas res parandas, tuendasque, quibus actio uitae continetur; ut societas hominum, coniunctioq. seruetur; & animi excellentia, magnitudoq. cum in augendis opibus, utilitatibusq. & sibi, & suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea, quae sunt his similia, uersantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quaedam, non solum mentis agitatio. his enim rebus, quae tractantur in uita, modum quendam adhibentes, & ordinem, honestatem, & decus conseruabimus.*

EXPLANATIO

F O R M A M *quidem ipsam,* } Homines ait habere semina quaedam, & uirtutis igniculos a natura datos, ex quibus conflatur honestum, quod est secundum naturam, & diuiditur in quattuor partes, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam: quae sunt magnae, & uerae uirtutes, quod ex ratione oriantur: quia nihil in homine diuinius. De his ergo disputat, quos appellat fontes omnium officiorum. Sed prius de officijs, i. operationibus studiosis, quae ab ipsa Prudentia oriuntur; inde a Iustitia, & Fortitudine; postremo a Temperantia: ubi declarat, quid sit illud decorum, quod ubique seruandum est. demum, propositis duobus honestis, utrum sit honestius. V T *ait Plato,* } in Phaedro. M I R A B I L E S *amores excitaret sapientiae.* } inde natum adagium: Ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. Quod Graecorum scriptis celebre est. Sui, pro Sapientiae, reponendum quidam putarunt; ex Platone, cuius haec sunt: Ὄψις ἡμῖν ὀξυτάτη τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔρχεται αἰσθήσεων, ᾗ φρόνησις οὐχ ὁρᾶται. δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν. Cicero etiam lib. II. de Fin. Quam illa, inquit, ardentes amores excitaret sui, si uideretur. Sed, si retineas, Sapientiae, ita explana: *Sapientiae:* fons enim, unde manat sapientia, honestum est. C O L L I G A T A, } unam enim uirtutem qui possidet, reliquas item possidere dicitur. quod Aristotelici, teste Laertio, negant. S U B I E C T A *est ueritas.* } quae animae tantum oculis cernitur, ut ait Plato. R E L I Q U I S *autem tribus uirtutibus* } Aristoteles Prudentiam omittit. nec enim uere separata quaedam uirtus est, sed communicatur omnibus uirtutibus. P A R A N D A S, *tuendasque,* } non enim minor uirtus est, quam quaerere, parta tueri. Demosthenes Olynth. I. Δοκεῖ γὰρ πολλάκις χαλεπώτερον εἶναι δοκεῖ τὸ φυλάξαι τ' ἀγαθὰ, τοῦ κτήσασθαι. Sallust. Cat. Virtus, atque sapientia, maior in illis fuit, qui ex paucis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea, bene parta,

uix

uix retinemus. Et, Iugurtha: Maius dedecus est, parta amittere, quam omnino non parauisse. Et, in concione Marij: Nobilitatem certe peperisse, quam acceptam corrupisse, melius est. Thucydides quoque lib. 2. in concione Periclis 2. Αἴσχιον, ἔχοντας ἀφαιρεθῆναι, ἢ κτωμένους ἀτυχῆσαι. Demosthenes tamen Olynth. II. & ibi Vlpianus, falsum hoc ait esse: Πολὺ ῥᾷον ἔχοντας φυλάττειν, ἢ κτήσασθαι πάντα πέφυκε. QVIBVS *actio uitae continetur*; } recte Aristoteles: Ἀδύνατον ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. Inde Orator: Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν εἶναι γενέσθαι τῶν δεόντων: Opus est pecunia; & sine ea nihil fieri potest ex ijs, quae sunt necessaria. *Actio uitae*: ὁ πρακτικὸς βίος. Et haec est Prudentia. SOCIETAS *hominum*, } Iustitia. ANIMI *excelentia*, } Fortitudo. ORDO *autem*, } Temperantia.

CICERO

EX quattuor autem locis in quos honesti naturam, uimq. diuisimus, primus ille, qui in ueri cognitione consistit, maxime naturam attingit humanam. omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis, & scientiae cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus; labi autem, errare, nescire, & decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto duo uitia uitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisq. temere assentiamus: quod uitium effugere qui nolet, (omnes autem uelle debebunt) adhibebit ad considerandas res & tempus, & diligentiam. alterum est uitium, quod quidam nimis magnum studium, multamq. operam in res obscuras, atque difficiles conferunt, easdemq non necessarias. quibus uitijs declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operae, curaeq. ponetur, id iure laudabitur: ut in astrologia C. Sulpicium, audiuimus; in geometria Sex. Pompeium, ipsi cognouimus; multos in dialectica; plures in iure ciuili. quae omnes artes in ueri inuestigatione uersantur: cuius studio a rebus agendis abduci, contra officium est. uirtutis enim laus omnis in actione consistit: a qua tamen saepe fit intermissio, multiq. dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis, quae numquam acquiescit, potest nos in studijs cogitationis, & sine opera nostra, continere. omnis autem cogitatio, motusq animi aut in consilijs capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene, beateq. uiuendum, aut in studijs scientiae, cognitionisq. uersabitur. Ac de primo quidem officij fonte diximus.

EXPLANATIO

NATVRAM *humanam*, } quae potissimum in excellentia mentis est posita. Cic. de Fin. l. v. Homo e corpore, animoq. constat: cum primae sint animi partes; secundae corporis. Sallust. Cat. Nostra omnis uis in animo, & corpore, sita est. animi imperio, corporis seruitio magis utimur. II. de rep. ordin. Corpus animo obedit. Ideo Plato in Clitophonte uocat Τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον. TRAHIMVR, *& ducimur ad cognitionis, & scientiae cupiditatem*, } Sophocles, animam iam agens, amicis colloquentibus aures praebuit: semper aliquid addiscendum ratus. *Trahimur*: quasi ui, etiam inuiti. *Ducimur*: natura enim nos cogit: cognitionis uero suauitas maxime delectat. Inde Minographus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. ET *malum, & turpe* } ut ad damnum accedat infamia. IN *hoc genere & naturali & honesto* } Duo, inquit Cicero, sunt hominum genera, utrumque reprehendendum; unum duabus caussis, alterum una tantum. nam, qui & in rebus obscuris, nec necessarijs elaborant, & nimium elaborant, dupliciter peccant; qui uero optimo iudicio ducti, res deligunt & honestas, & cognitione dignas, in quibus suum studium ponant, in eo laudem quidem assequuntur: quod si earum rerum studio ita teneātur, ut debitam patriae opem, ubi tempus postulat, non praebeant, aut amicos deserant, aut rem familiarem negligant; in hoc turpiter se gerunt. omnino enim in uita colendum est officium: officium autem deserere scientiae caussa, turpe est. Quare ita praeclarum est, in ueri inuestigatione uersari, ut rerum actio ne penitus omittatur: si quidem tanti esse nihil debet, ut ab officio nos abducat. Non igitur studium in huiusmodi artibus, sed nimium studium uituperatur; obscuris uero, nec necessarijs in artibus omnino studium omne reprehenditur. VNVM, *ne incognita pro cognitis habeamus*, } quo uitio laborant adolescentes. ET *tempus*, } Minographus: Ad paenitendum properat, cito qui iudicat. Isocrates: Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Vide, quae collegimus ad locum Sallustij, Catilina, Prius, quam incipias, consulto; &, ubi consulueris, mature facto opus est. Nazianzenus quoque: Σύμβουλος οὐδείς ἐστι βελτίων χρόνου: Nullus melior consiliarius tēpore. ET *diligentiam*. } quod maxime efficitur per dialecticam, & rhetoricā. Dialectica namque oculos humanos, in barbarico coeno defossos, sensim attollit, atque abstergit, ut in iudicando acutius cernant. uide Plat. VII. de Rep. ALTERVM *est uitium*. } sic Neoptolemus apud Ennium, degustandum ex philosophia ait, non in eam ingurgitandum. quod ait Agell. l. v. c. 16. & c. superiore, philosophandū paucis, nam omnino haud placet. Vide apud eundem Agell. l. x. c. 22. quaedam ex Gorgia Platonico. IN *astrologia C. Sulpicium*, } hic tribunus mil. cons. Aemilio Paullo contra Macedones bellum gerente, sua astrologia mirandum in modum profuit, quia praedixit lunae defectionem, qua Romani solebant perturbari; tum uero, ab eo moniti, nihil timuerunt; contra, Macedones ita sunt consternati metu, ut facile uicti sint. Liuius lib. XLIV. Plut. in Paullo Aemilio. De eo meminit Cic. de Sen. Val. l. IIX. cap. II. Plin. lib. 2. cap. 12. Quintil. lib. 1. cap. 17. IN *Geometria Sex. Pompeium*, } patruum Cn. Pompeij Magni: iuris ciuilis, geometricae, ac Stoicarum rerum scientia praestantem. CVIVS *studio a rebus gerendis abduci, contra officium est*, } Ita Archimedes, periclitante ciuitate, suis ipse pulueribus interemptus fuit. VIRTVTIS *enim laus omnis in actione consistit*; } Idem Cicero: Fructus ingenij, & uirtutis tum maxime percipitur, cum in proximum quemque confertur. Quid, (ait Nazianzenus) manibus alligatis,

gatis, linguam armare? Vide Lactantium lib. III, cap. 16. AD *studia reditus*] Seneca: Tam diu discendum est, quam diu nescias: &, si prouerbio credimus, quam diu uiuas. Idem paullo asperius Mentiri dicit eos, qui turba negotiorum fieri dicunt, ut liberalia studia non sequantur. Simulant (ait) occupationes, & augent, & ipsi se occupant. TVM *agitatio mentis potest nos in studiis cogitationis continere*.] Inuitus ab eruditis hominibus dissentio. Idem tamen specto, quid suscepti muneris ratio postulet. postulat enim certe, ut maiorem ueritatis, publiciq. commodi, quam cuiusuis alius rei, rationem habeam. Hic omnes libri ueteres, ne litterae quidem unius uarietate, habent, Cogitationis. haec est prima ratio, cur mihi, Cognitionis, quod alij pro Cogitationis reponunt, placere nullo modo posit. At interdum in ueteribus libris mendum deprehenditur. Esto: quid tum agimus? sententiam perpendimus; & ex ea de mutatione, aut retinenda ueteri lectione, consilium capimus. Sententiam igitur uideamus. Confert Cicero uirtutis actionem cum cogitatione. Summa, inquit, laus est, idq. in primis hominem decet, in rebus gerendis uersari; cum praesertim ipsa uirtutis actio perpetua non sit, sed ab ea liceat interdum ad studia diuertere, unde cognitio manat: aut agitatione, motuq. quondam mentem, animumq. exercere. Quemadmodum autem studia cognitionem pariunt: sic agitationis, motusq. mentis, & animi Cicero fructum ostendit. is porro duplex est. aut enim agitatione illa mentis consequimur, ut recta consilia capiamus, quibus omnis uitae ratio conformetur: aut, uerum inuestigantes, occultarum rerum scientiam adipiscimur. Ergo prima est uirtutis actio; sequuntur studia cognitionis; postrema est agitatio mentis, quae non ad unam cognitionem refertur, sed tum in consilijs, ad bene, beateq. uiuendum pertinentibus, uersatur; tum etiam quaerendo inuenit ea, quae scitu digna sunt. itaque non omnino scientia, cognitioneq. caret. Nec uero dubitari potest, quin his uerbis, Omnis autem cogitatio, motusq. animi; ipsa mentis agitatio significetur: quae si ad studia tantum cognitionis attineret; non subiungeret Cicero duplicem cogitationis fructum, prudentiam, & cognitionem. Haec est huius loci uera, & germana sententia. quam nemini antea displicuisse, ideo possum conijcere, quod nemo aut locum mutauit, aut aliter est interpretatus. Vnus dissensit, quod nollem. eius enim studijs, gloriaeq. uehementer faueo. Cic. Fam. lib. VI. ep. I. ad Torquatum: Est tuum, sic agitare animo, ut adhibeas in consilium cogitationum tuarum &c. *Sine opera nostra*,] quae nos ab actione abducit. Operam autem intelligit, cum scribimus, disputamus, audimus. CONSILIIS *capiendis*] quod est praecipue maturae aetatis munus. uide Arist. in 2. Magn. moralium.

CICERO

DE tribus autem reliquis, latissime patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, & uitae quasi communitas continetur. cuius partes duae sunt; iustitia, in qua uirtutis splendor est maximus, ex qua boni uiri nominantur; & huic coniuncta beneficentia, quam eandem uel benignitatem, uel liberalitatem appellare licet. Sed iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria; deinde, ut communibus pro communibus utatur, priuatis autem ut suis. sunt autem priuata nulla natura, sed aut ueteri occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt; aut uictoria, ut qui bello potitj sunt, aut lege, aut pactione, condicione, sorte. ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum. similisq. est priuatarum possessionum descriptio. ex quo, quia suum cuiusque fit eorum, quae natura fuerant communia; quod cuique obtigit, id quisque teneat. eo si quis sibi plus appetet, uiolabit ius humanae societatis. sed quoniam, ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusq. nostri partem patria, partem parentes uindicant, partem amici; atque placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se alij alijs prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines societatem. Fundamentum autem iustitiae est Fides, id est dictorum, conuentorumq. constantia, & ueritas. ex quo, quamquam hoc uidebitur fortasse cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde uerba sint ducta, credamusque, quia fiat quod dictum est, appellatam Fidē. Sed iniustitiae duo genera sunt; unum eorum, qui inferunt; alterum eorum, qui ab ijs, quibus infertur, si possint, non propulsant iniuriam. nam, qui iniuste impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus; is quasi manus uidetur inferre socio: qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriae; tam est in uitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. Atque illae quidem iniuriae, quae nocendi caussa de industria inferuntur, saepe a metu proficiscuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiscantur ea, quae concupierunt: in quo uitio latissime patet auaritia. expetuntur autem diuitiae tum ad usus uitae necessarios, tum ad perfruendas uoluptates. in quibus autem maior est animus, in his pecuniae cupiditas spectat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in rep. princeps uellet esse, qui suis fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus, uitaeq. cultus cum elegantia, & copia. quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniae cupiditas esset. Nec uero rei familiaris amplificatio nemini nocens, uituperanda est; sed fugienda semper iniuria. Maxime autem adducuntur plerique, ut eos iustitiae capiat obliuio, cum in imperiorum, honorum, gloriaeue cupiditatem inciderint. quod enim est apud Ennium,

Nulla sancta societas, nec fides regni est,

id latius patet. nam, quidquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam seruare societatem. declarauit id modo temeritas C. Caesaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit propter eum, quem sibi ipse

opinionis errore finxerat, principatum. est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimis ingenijs plerunque exsistunt honoris, imperij, potentiae, gloriae cupiditates. quo magis cauendum est, ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni iniustitia permultum interest, utrum perturbatione aliqua animi, quae plerunque breuis est, & ad tempus, an consulto, & cogitato fiat iniuria. leuiora enim sunt ea, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae meditata, & praeparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est.

EXPLANATIO

SOCIETAS *hominum inter ipsos, & uitae quasi communitas continetur.*] illustrant hunc locum, quae sunt de Fin. l. v. In omni, inquit, honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, post uicinitatibus, tum ciuibus, & ijs, qui publice socij, atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humanae. quae animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanae munifice, & aeque tuens, Iustitia dicitur. cui adiunctae sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeq. sunt generis eiusdem. Atque haec ita Iustitiae propria sunt, ut sunt uirtutum reliquarum communia. nam, cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi ciuile, atque populare, quod Graeci πολιτικὸν uocant: quidquid aget quaeque uirtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: uicissimq. iustitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras uirtutes, sic illas expetet. VIRTVTIS *splendor*] Aristot. v. Eth. ad Nicom. Ἡ δικαιοσύνη κρατίστη τῶν ἀρετῶν, οὔθ' ἕσπερος οὔθ' ἑῷος οὕτω θαυμαστός. Excelsiorem hanc uocant D. Ambr. Beneficentiam uero splendidiorem. BENEFICENTIA,] Beneficientia, alij scribunt. QVAM *eandem*] pronomen pro aduerbio usurpatum esse, notauit Valla, & Linacer, & alij. NISI *lacessitus iniuria;*] uim enim ui repellere licere, ait Modestinus lib. 3. ff. de Iustitia, & iure: insidiari autem non licere. Videndus Agellius lib. vi. cap. 14. Furem nocturnum, Spoliatorem, & Vim inferentem impune occidi posse, scripsit Plato. SVNT *autem priuata nulla natura,*] idest, primo ortu. nam natura in medium omnia protulit. uide paullo post. VT *qui bello potiti sunt;*] bellum gerentes. Alij legunt: Aut bello, ut qui uictoria potiti sunt. fortasse non male. ARPINAS, *Tusculanus*] exemplo utitur familiari. nam Arpini Cicero natus; in Tusculano uero uillam habuit magnificam. DESCRIPTIO.] id est, distributio. Legendum autem hoc loco, Discriptio. IVRE *humanae societatis.*] Ius humanum Liuio dicitur. VT *praeclare scriptum est a Platone,*] in epistola ad Architam Tarentinum. sunt autem haec uerba Platonis: Ἀλλὰ χρὴ καὶ τοῦτο ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. De Fin. I. idem ait. Inde Adagium, Homo homini deus. Seneca: Alijs uiuere oportet, qui sibi uiuere uelit. Tusc. I. Quae est, ait, in hominum genere natura melior, quam eorum, qui se natos ad homines seruandos arbitrantur. PARTEM *patria, partem parentes uindicant, partem amici;*] hoc totum, ita ut a Platone scriptum est, reliqui. ipse enim Cicero Platonem hoc in loco a se conuerti fatetur. At ueteres libri duas uoces inducunt, Partem parentes. At ego historiam ipsam, & Platonis uerba, sequi malo, quam fluxam, incertamq. librariorum fidem. cum praesertim facile potuerit error nasci ex uoce Partẽ, ter repetita. Quod saepe contingit in similibus locis. Libro etiam de Fin. II. Non sibi, inquit, se soli natum meminerit, sed patriae, sed suis. Nec dubitandum, quin uno uerbo Suis, parentes primum, deinde amicos complexus sit. ATQVE, *ut placet Stoicis,*] particulam Vt abundare, ut inferiorum uerborum ordo consistat, opinor. in eaq. opinione confirmor, auctoritate duorum meorum ueterum librorum. Chrysippum huius sententiae auctorem facit Cicero de Fin. III. Vide & de nat. de. II. MVTATIONE *officiorum,*] sic quatuordecim mei ueteres libri, & unus Tertij. & recte. nam illud, Communes utilitates in medium afferre, nihil aliud significat, quam ut officium pro officio reddatur: ego illud, quo tu indiges; tu, quo indigere me uides. ita fit permutatio quaedam, humanae uitae necessaria, & secundum naturam, quam debemus ducem sequi. TVM *artibus, tum opera,*] Plato, ἢ τὰ αὑτοῦ πράττειν. FVNDAMENTVM *autem iustitiae est Fides,*] beneuolentiae fidem hominem homini mansuetum, & mitem reddere, ait Plutarchus. DICTORVM, *conuentorumq. constantia,*] Agell. lib. xx. cap. I. Hanc fidem maiores nostri, non modo in officiorum uicibus, sed in negotiorum contractibus sanxerunt, maximeq. in pecuniae mutuaticiae usu, atque commercio. AVDEAMVS *imitari Stoicos,*] Augustinus in Dialectic. ait, Ciceronem nimium Stoicos irridere, in uocum originibus inquirendis. CREDAMVSQVE, *quia fiat, quod dictum est, appellatam Fidem.*] idem ait ad Tironem, lib. xvi. ep. 12. Tu musis nostris para, ut operas reddas. nostra ad diem dictam fient. docui enim te, Fides ἔτυμον quod haberet. Et lib. IV. de rep. apud Nonium: Fides nomen ipsum mihi uidetur habere, cum fit, quod dicitur. SED *iniustitiae duo genera sunt;*] Platonis est haec diuisio, lib. v. de Leg. AVT *ira,*] hinc Sallustius in Caesaris oratione, Odiũ, amicitiam, iram, atque misericordiam a consultoribus expellit. NEC *obsistit, si potest, iniuriae,*] id etiã ait Vlpianus l. Cornelia de falsis. SI *parentes, aut amicos, aut patriam deserat.*] Caes. VI. Bell. Gall. ait, qui milites secuti non essent, eos in desertorum, ac proditorum numero duci. Plutarchus in Agesilao ait ijs matrimonio a Lacedaemonijs interdici; omniumq. contumelijs exponi. Verbum Socios, hic alij admiscent; Amicos, delentes. contra librorum ueterum omnium fidem. Hoc autem dictum est e Stoicorum senten-

sententia. qui aiebant, omnia peccata paria esse. Parad. III. & de Fin. lib. IV. A T Q V E *illae quidem iniuriae,* ȝ Aristoteles lib. V. cap. 3. Pol. διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν οἵ τε ἠδικηκότες, δεδιότες μὴ δῶσι δίκην, καὶ οἱ μέλλοντες ἀδικεῖσθαι, βουλόμενοι φθάσαι πρὶν ἀδικηθῆναι. M A X I M A M *autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea, quae concupierunt.* ȝ Maximam partem, ualet, Plerique homines. Vt apud Caesarem, lib. IV. Bell. Gall. Maximam partem lacte, & caseo uiuunt. Contraria igitur uidentur, Maximam partem, &, Nonnulli. non enim eadem in sententia significari possunt & multi, & pauci. quare nulla dubitatio est, quin sequi debeamus eos libros, a quibus abest, Nonnulli. Graeci, ὡς δ' ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὡς ἐπίπαν δὲ, ὡς τὰ πολλὰ δέ. V T *adipiscantur ea, quae concupierunt:* apud Liuium Tullia maritum, Tarquinius, & uxorem & Seruium socerum, regni cupiditate, necant. I N *quo uitio latissime patet auaritia.* ȝ auri sacra fames, ait Poeta. E X P E T V N T V R *autem diuitiae* ȝ Arist. lib. I. Pol. c. 6. ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσι. S P E C T A T *ad opes, & ad gratificãdi facultatem:* ȝ Opes dicũtur, non diuitiae, sed honores, auctoritates, & potestates, quae ex diuitijs nascuntur: quibus egenos adiuuamus. Diuitiae autem ad usum humanum pertinent. Hanc differentiam ponit Cicero in Laelio, ubi ita est: Diuitiae, ut utare; opes, ut colare. Q V I *suis fructibus exercitum alere non posset.* ȝ Exercitus populi Romani, quattuor legiones erant, binae singulis consulibus attributae: in singulis autem legionibus, extremis reip. temporibus, peditum sex millia fuere: quod Plutarchus in uita Ciceronis, epistolae ad Atticum, & alia praeterea ueterum testimonia declarant. nam Africani minoris aetate non amplius quattuor millibus ducentis peditibus in legione fuisse, idest, uelites mille ducentos, hastatos totidem, principes totidem, triarios sexcentos, Africani comes Polybius perspicue docet. Quo igitur tempore in quattuor legionibus uigintiquattuor millia peditum fuere, tunc menstruum stipendium totius exercitus fuit, centum & octo scutatorum millia. singulis enim diebus denarium pro stipendio, singulos pedites accepisse, auctor est Tacitus lib. I. & Plinius lib. XXXIII. cap. 3. Quod si addatur equitum stipendium, qui erant in singulis legionibus trecenti, haud paullo maior summa fiet. Nec centurionum par stipendium cum priuato pedite fuisse, uerum aliquanto amplius, uerisimile est. Haec ideo collegi, ut M. Crassi pateat immensa cupiditas opum; qui, cum Romanorum ditissimus esset, sibi tamen diues non esse uidetetur: quando ali suis fructibus non posse populi R. exercitum non intelligeret. quod ei Cicero in Paradoxis quoque obijcit. Multi, inquit, ex te audierunt, cum diceres, neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus R. tantis uectigalibus iampridem uix potest. ergo, hoc proposito, numquam eris diues ante quam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri VI. legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Quo loco, IV. legiones, qui erat integer exercitus populi Romani, non, VI, legendum omnino crediderim. Exercitum in Crassi uita Plutarchus quoque nominat. Plinius lib. XXXIII. cap. 10. hoc dictum ad unam legionem restringit, utpote qui non eodem in Crassum, quo Cicero, flagrabat odio. M. Crassus, inquit, negabat locupletem esse, nisi qui reditu annuo legionem tueri posset. in agris suis H-S uicies centena millia possedit. N V L L A *sancta societas, nec fides regni est,* ȝ Lucanus lib. I.

Nulla fides regni socijs, omnisq. potestas
Impatiens consortis erit. —

Cuius rei exempla sunt, Romulus, & Remus; Romulus, & Tatius; Triumuiri, M. Crassus, C. Iulius Caesar, & Cn. Pompeius; Lepidus, Antonius, Augustus. Idem Lucanus subdit hoc exemplum:

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

D E C L A R A V I T *id modo tempestas C. Caesaris,* ȝ in quibusdam antiquis libris, Temeritas C. Caesaris: uerum, Tempestas, malim, quasi turbo, & procella: quo respicit, apteq. refertur uerbum infra positum, Peruertit. est enim nimis lene uerbum, Temeritas, in eum, qui omnia iura diuina, & humana peruertit: cum sit immanitas potius appellanda, quam temeritas: ut infra, in eundem Caesarem: Quo detestabilior est eorum immanitas, qui lacerauerunt omni scelere patriam. *C. Caesaris:* qui, teste Plutarcho, malebat in paruo opidulo primus esse, quam Romae secundus. hinc illud Lucani lib. I.

Nec quemquam iam ferre potest, Caesar ue priorem,
Pompeius ue parem.

I V R A *diuina,* ȝ aerarium inuadendo, ingentem auri uim e Capitolio furando, templa diuum donis referta expilando. H V M A N A ȝ patriae arma inferendo, libertatem reip. opprimendo, societatem, & regna pretio uendendo, urbes ad deditionem paratas diripiendo. O P I N I O N I S *errore* ȝ putauit enim se beatum fore oppressa rep. quod secus accidit. I N *maximis animis, &c.* ȝ Plutarchus in Demetrio ex Platone, ὅτι καὶ κακίας μεγάλας ὥσπερ ἀρετὰς αἱ μεγάλαι φύσεις ἐκφέρουσι. Idest: Vitia magna, ut & uirtutes, ex magnis animis proficiscuntur. C O N S V L T O, *& cogitato* ȝ capto consilio, & cura adhibita.

CICERO

*P*RAETERMITTENDAE *autem defensionis, deserendiq. officij plures solent esse caussae. nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumptus suscipere nolunt; aut etiam negligẽtia, pigritia, inertia, aut suis studijs, quibusdam ue occupationibus sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. itaque uidendum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum; quod in ueri inuestigatione uersentur,*

quodq. ea, quae plerique uehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, & pro nihilo ducant, propterea iustos esse. nam, cum alterum iustitiae genus assequuntur, inferenda ne cui noceant iniuria; in alterum incidunt. discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. itaque eos ne ad Remp. quidem accessuros putat, nisi coactos. aequius autem erat id uoluntate fieri. nam hoc ipsum ita iustum est, quod recte fit, si est uoluntarium. Sunt etiam, qui, aut studio rei familiaris tuendae, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant; ne facere cuiquam uideantur iniuriam. qui, dum altero iniustitiae genere uacant, in alterum incurrunt: deserunt enim uitae societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operae, nihil facultatum. Quoniam igitur, duobus generibus iniustitiae propositis, adiunximus caussas utriusque generis, easq. res ante constituimus, quibus iustitia continetur; facile, quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos ualde amabimus, iudicare. est enim difficilis cura rerum alienarum. quamquam Terentianus ille Chremes humani nihil a se alienum putat. sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quae nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, quam illa, quae ceteris, quae quasi longo interuallo interiecto uidemus; aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. quo circa bene praecipiunt, qui uetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum. aequitas enim lucet ipsa per se; dubitatio autem cogitationem significat iniuriae. sed incidunt saepe tempora, cum ea, quae maxime uidentur digna esse iusto homine, eoque, quem uirum bonum dicimus, commutantur, fiuntq. contraria; ut, non reddere depositum, etiam ne furioso promissum facere, quaeq. pertinent ad ueritatē, & ad fidem, ea migrare interdum, & non seruare, fit iustum. referri enim decet ad ea, quae proposui in principio, fundamenta iustitiae, primum, ut ne cui noceatur; deinde, ut communi utilitati seruiatur. ea cum tempore commutantur, commutatur officium, ut non semper sit idem. potest enim accidere promissum aliquod, & conuentum, ut id effici sit inutile uel ei, cui promissum sit; uel ei, qui promiserit. nam, si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset; Theseus filio Hippolito non esset orbatus. ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit. quo impetrato, in maximos luctus incidit. nec promissa igitur seruanda sunt ea, quae sint ijs, quibus promiseris, inutilia: nec, si tibi plus ea noceant, quam illi prosint, cui quidem promiseris, contra officium est, maius damnum anteponi minori: ut, si constitueris te cuipiam aduocatum in rem praesentem esse uenturum, atque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium, non facere, quod dixeris; magisq. ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam, illis promissis non standum esse, quis non uidet, quae coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? quae quidem pleraque iure praetorio liberantur, nonnulla legibus. Exsistunt etiam iniuriae saepe calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatione: ex quo illud, Summum ius, summa iniuria, factum est iam tritum sermone prouerbium. quo in genere & in rep. multa peccantur: ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pactae induciae, noctu populabatur agros, quod dierum essent pactae, non noctium induciae. nec noster quidem probandus est, si uerum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium, (nihil enim praeter auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis, de finibus agri a senatu datum, cum ad locum uenisset, cum utrisque separatim locutum, ne cupide quid agerent, nec appeterent, atque ut regredi, quam progredi, mallent: id cum utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est: itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo R. adiudicauit. decipere hoc quidem, non iudicare, est. quocirca in omni re fugienda est talis sollertia. Sunt autem quaedam officia etiam aduersus eos seruanda, a quibus iniuriam acceperis. est enim ulciscendi, & puniendi modus: atque haud scio, an satis sit, eum, qui lacessierit, iniuriae suae paenitere, ut & ipse ne quid tale posthac, & ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atque in rep. maxime conseruanda sunt iura belli. nam, cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per uim; cumq. illud proprium sit hominis, hoc beluarum: confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. quare suscipienda quidem bella sunt ob eam caussam, ut sine iniuria in pace uiuatur: parta autem uictoria, conseruandi sunt ij, qui non crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut maiores nostri Tusculanos, Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos in ciuitatem etiam acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt: nollem, Corinthum: sed credo illos secutos opportunitatem loci maxime, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia, paci, quae nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. in quo si mihi obtemperatum esset, si non optimam, at aliquam remp. quae nunc nulla est, haberemus. Et cum ijs, quos ui deuiceris, consulendum est: tum ij, qui, armis positis, ad imperatorum fidem confugiunt, quamuis murum aries percusserit, recipiendi sunt. in quo tantopere apud nostros iustitia culta est, ut ij, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more maiorum. ac belli quidem aequitas sanctissime fetiali populi R. iure perscripta est: ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit, & indictum. Pompilius imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. cum autem Pompilio uideretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit: sed, cum, amore pugnandi, in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiae sacramento; quia, priore amisso, iure pugnare cum hostibus non poterat. adeo summa erat obseruatio in bello mouendo. Marci quidem Catonis senis est epistola ad Marcum filium, in qua scribit, se audisse eum missum factum esse a consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset. monet igitur, ut caueat, ne proelium ineat: negat enim ius esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Equidem illud etiam animaduerto, quod, qui proprio nomine perduellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi tristitiam rei mitigante. hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. indicant duodecim tabulae, Aut status dies cum hoste: itemque, Aduersus hostem aeterna auctoritas. *quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, quicum bella geras, tam molli nomine appellare? quamquam id*

nomen durius efficit iam uetustas: a peregrino enim recessit, & proprie in eo, qui contra ferret arma, remansit. Cum uero de imperio decertatur, belloq. quaeritur gloria, caussas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paullo ante iustas caussas esse bellorum. sed ea bella, quibus imperij gloria proposita est, minus acerbe gerenda sunt. ut enim, cum ciuiliter contendimus, aliter, si est inimicus, aliter, si competitor; cum altero certamen honoris, & dignitatis est, cum altero capitis, & famae: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis, gerebatur, uter esset, non uter imperaret; cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Poenis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Poeni foedifragi, crudelis Hannibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa praeclara sententia est:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro, non auro, uitam cernamus utrique.
Vosne uelit, an me regnare hera, quidue ferat fors,
Virtute experiamur. & hoc simul accipe dictum:
Quorum uirtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono: ducite: doq. uolentibus cum magnis dijs.

Regalis sane, & digna Aeacidarum genere sententia. Atque etiam, si quid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides seruanda: ut primo Punico bello Regulus, captus a Poenis, cum de captiuis commutandis Romam missus esset, iurassetq. se rediturum, primum, ut uenit, captiuos reddendos in senatu non censuit: deinde, cum retineretur a propinquis, & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Ac de bellicis quidem officijs satis dictum est.

EXPLANATIO

INIMICITIAS, } quas sustinere, graue est, si inopem contra potentem defendas. LABOREM, } sine quo nil confici potest. SVMPTVS } qui admodum necessarij sunt & in publica re, & in priuata. VIDENDVM *est*, } modeste dissentit a Platone, Philosophorum sententiam in sexto de rep. comprobante. uide Cic. lib. III. de Fin. IN *philosophos dictum*; } In, cum laude. Sic locutus in Bruto, III. de Diuin. & I. de Legibus.. DISCENDI *studio impediti quos tueri debent, deserunt.* } Beneficentia igitur doctrinae anteponenda. Huiusmodi philosophos, qui in ueri tantum inuestigatione uersantur, reprehendit Lactantius lib. I. cap. 16. Epictetus apud Agellium lib. XVII. cap. 19. Ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι τοῦ λέγειν. Epictetus autem ipse, teste eodem Agellio lib. XV. cap. XI. urbe eiectus. Et Cicero ad Varronem, Fam. lib. IX. Quis, inquit, hoc non dederit nobis, ut, cum opera nostra patria siue non possit uti, siue nolit, ad eam uitam reuertamur, quam multi docti homines fortasse non recte, sed tamen multi etiam reip. praeferendam putauerunt. STVDIO *rei familiaris tuendae* } quod laudabile esse, non dubium est. pater enim, procreandis, educandisq. liberis, reip. seminaria parat: seque, & suos honesta aliqua arte exercendo alit. ODIO *quodam hominum*, } μισανθρωπία. NE *facere cuiquam uideantur iniuriam.* } cum tamen faciant: quia uitae societatem deserunt. IN *alterum incurrunt*: } quod stultorum est proprium. NISI *nosmetipsos ualde amabimus*, } quae φιλαυτία est. Inde Pindarus:

τὸ οἰκεῖον πιέζει, ἀλλότριον δ' οὐ μέλει.

Idest: Propria premunt, aliena non mouent.

DIFFICILIS *cura* } molesta. TERENTIANVS *ille Chremes* } in comoedia Heautontimorumeno. Scribit autem D. Augustinus, cum Romae in theatro hic uersus recitaretur, uniuersum populum acclamasse. ALITER *de illis, ac de nobis, iudicamus.* } minus illis consulere studemus, quam nobis. QVOD *dubites*, } huc pertinet prouerbium illud, apud Senecam: Quod dubites, ne feceris. AEQVITAS *lucet ipsa per se*, } Arist. lib. II. Rhet. hoc illustrat exemplo Sapphus, & Alcaei. NON *reddere depositum.* } hoc, & quod de furioso subiungitur, ad illud, infra positum, refero, Sit iustum. particulam enim, Non, quae est in plerisque antiquis libris, (nam a duobus abest, tribus autem alijs est addita) numquam sustulerim. ea uero si retinetur: non potest haec sententiae pars cum superioribus coniungi. siquidem, non reddere depositum, & promissum non facere, numeranda non uidentur inter ea, quae iusto digna sunt homine. quare infra referantur: ut dicatur, iustum esse nonnumquam, depositum non reddere, nec promissum facere. Illud autem, Etiam ne furioso, licet aperte corruptum, mutare tamen non audeo: opem libri ueteris exspectabo: (nam omnes mei consentiunt cum impressa lectione, uno excepto, in quo pro Furioso, Furiose legitur) interea placet relinquere, in quo aliorum exerceantur ingenia. sententia quidem satis patet. sed ipsa uerba aut abundant, aut certe mendo non uacant. non enim haerere cum eo debent, Promissum facere, sed cum eo, Non reddere depositum. nam libro quoque III. loquitur Cicero, non de promisso furioso non faciendo, sed de deposito furioso non reddendo. cum enim, exemplis aliquot adductis, satis probasse, pacta, & promissa non esse seruanda, sibi uideretur: haec subiunxit: Ergo & promissa non facienda nonnumquam, neque semper deposita reddenda sunt. si gladium quis apud te sanae mentis deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum sit; non reddere, officium. EA *migrare interdum, & non seruare, fit iustum.* } Migrare, antique dixit; pro, mutare. Sic & in decem meis ueteribus libris, & in uno Tertij, & in ijs, quos primi olim impressores fideliter ex antiquis descriptos, nulla adhibita coniectura, ediderunt, legi animaduerto. Huius autem uerbi uim primus olim Pater meus indicauit, in eo loco lib. III. de Fin. Qui id conseruaret, eum iustum; qui migraret, iniustum fore. Quod quia durius uisum iri suspicabatur, confirmauit duobus exemplis: uno, lib. III. de Leg. Quod quis earum rerum migrassit, noxiae poena par esto. Altero, lib. I. de Diu. Ne communia iura migrare uideatur. sic enim legit ex antiquis libris, non, Communi iure. NE *cui noceatur*; } noceretur enim furioso, si ei redderetur gladius depositus. COMMVNI *utilitati seruiatur.* } nam, si Phoebus Phaetonti promissum negasset,

non

non tantum factum fuisset orbis incendium. uide Ouidium Metam. 2. V T *in fabulis est*, } Cic. de nat. de. III. Vide Ouid. Metam. xv. Plutarchum, Hyginum cap. 47. & 250. Virg. lib. VII. & Pind. od. 3. Pyth. & Plutarchum in Theseo. Plato lib. III. de Leg. Καὶ ὅταν γε ὁ πατὴρ ὢν γέρων, ἢ καὶ σφόδρα νεανίας, μηδὲν τῶν καλῶν καὶ τῶν δικαίων γιγνώσκων, εὔχηται μάλα προθύμως ἐνταῦθα ἀδελφοῖς ὢν τοῖς γενομένοις θυσεῖ πρὸς τὴν δυστυχῶς τελευτήσαντα Ἱππόλυτον. I R A T V S } quod ab ea Phaedram coniugem de interitu appellatam crederet, cum id a Phaedra, quae se ab Hippolyto reiectam iniquissime ferret, fictum crimen esset. N E C *promissa igitur seruanda sunt ea, quae sint ijs, quibus promiseris, inutilia*: } duo mei ueteres libri: Nec promissa igitur seruanda sunt ijs, quibus promiseris, inutilia si sint. I N *rem praesentem* } in iudicium. Verba Iurisconsultorum. A V T *deceptus dolo*, } decem mei ueteres libri, & unus Tertij, Quae deceptus dolo. unus omittit Aut, &, Quae. *Metu: Dolo*: De metu, Octauius; de dolo, Aquillius praetores leges primi tulerunt. C A L V M N I A *quadam*, } quae fit uel falsa accusatione, uel praua interpretatione scripti, aut legis. S V M M V M *ius, summa iniuria*. } ex Terentij Heautontimorumeno: apud quem; Summum ius, summa malitia. apud Columellam de re rust. Summum ius, summa crux. Iurisconsulti appellant ius strictum: Aristoteles, ἀκριβοδίκαιον, id est ius exactius, duriusque. Q V O *in genere & in rep. multa peccantur*, } miror, hunc locum mendosum a quibusdam haberi. Mei omnes libri cum uulgatis consentiunt: sententia patet: &, quod alijs uisum est durius, unde orta est mutandi uoluntas, id usitatum esse, exemplis probemus. De nat. de. l. I. Empedocles multa peccans. Pro Murena: Non multa peccas. Et paullo post: Nihil peccare. Tacitus quoque, Magna peccare, dixit. Est enim, Multa, pro, in multis rebus: ut, Non multa peccas; pro, non multis in rebus a te peccatur: Multa peccantur in rep. pro, Multis in rebus peccatur in rep. Sic enim conuerto: &, opinor, recte. N O C T V } Ephorus apud Strabonem Thracium commentum dicit aduersus Boeotos. uide Prouerbium, Θρᾴκιον παρεύρεσις. Cleomenes Lacedaemonius, cum Argiuis septem dierum indutias pactus, tertia nocte fidem fefellit. Plut. in Apophthegm. Laconicis. Q. F A B I V M *Labeonem. seu quem alium*, } simile quid narrat Valer. lib. VII. cap. 3. qui ait, eum, cum regem Antiochum superasset, & ex foedere icto dimidiam partem nauium accipere deberet, medias omnes secuisse, ut eum tota classe priuaret. H A V D *scio, an satis sit*, } idest, parum abest, quin existimem satis esse. V T *& ipse ne quia tale posthac*, } ex meis antiquis libris, unus habet, Audeat; unus, Committat; unus, Faciat, & in spatio, quod uersus dirimit, explanandi caussa, Committat; quattuor, Faciat; unus pro Posthac, habet, Poscat: uerbum scilicet addere uoluit, qui uerbo sententiam carere cognouerat: sex, & unus Tertij, Posthac, nullo adhibito uerbo. Quae uarietas aperte declarat, quodcumque uerbum addatur, siue, Faciat; siue, Audeat; siue, Committat, ut erat in peruulgatis, glossemata esse omnia: cum per se, sine uerbo, sententia consistat. C V M *sint duo genera decertandi, &c.* } Isocrates: Πολλῶν, ait, κακῶν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑπαρχόντων, αὐτοὶ πλείω τῶν ἀναγκαίων προσεξευρήκαμεν, πολέμους, καὶ στάσεις ἡμῖν αὐτοῖς ἐμποιήσαντες. Idest. Ad multa mala, quibus natura hominum obnoxia est, nos plura quoque necessarijs cogitauimus, addentes bella, seditionesque. H O C *belluarum*: } imitatus forsan est Hesiodum I. de re rust. ibi:

Τοῖς δὲ γὰρ ἀνθρώποισι, &c.

P A R T A *uictoria*, } August. lib. I. de Ciu. Dei negat de Romanis uere dici,

Parcere subiectis, & debellare superbos:

V T *maiores nostri* } amplificandae magis urbis gratia, si uerum dicere uelimus, quam humanitate adducti. T V S C V L A N O S, *Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos* } Tusculani donati ciuitate sunt anno CCCLXXV. Liu. lib. VI. Plut. in Camillo, Valer. lib. VII. cap. 3. Sabini, Romanis iuncti, unam ciuitatem ex duabus fecerunt, & omnia sua Romam transtulerunt. Liu. l. I. Dionys. lib. 2. Plut. in Romulo, Florus lib. I. cap. I. Hernici a Q. Marcio in deditionem accepti, anno CDXLIIX. Contra Aequos, Volscosque, saepe bellatum lego: nusquam in ciuitatem receptos. Florus lib. I. peruicacissimos, & quotidianos hostes appellat. C A R T H A G I N E M, *& Numantiam* } utramque Scipio Aemilianus euertit. or. in Rullum. Pro Murena duos terrores imperij Romani nominat. Vide & de Senectute. Carthaginem aemulam Romani imperij dicit Liuius. C O R I N T H V M I } quam Mummius euertit: de quo uide lib. 2. elogium. Velleius, Plin. lib. XXXIV. cap. 2. epit. Liu. lib. LII. Oros. lib. IV. cap. 3. Eutropius lib. IV. cap. 3. Ea incensa, nomen aeri Corinthio inditum. Horatius Bimarem, idest, διθάλασσον dicit, in Isthmo sitam: qui hinc Ionio mari alluitur, inde Aegaeo. S E C V T O S } in euertenda Corintho. O P P O R T V N I T A T E M *loci* } Graeciae compedes propter Isthmum Philippus iunior dixit, Plut. in Arato. Vel, quod Isthmij Neptuni uestibulum, Pind. Od. 13. Olymp. Vel, quia superciliosa, Straboni. Vel, quod officina omnium artificum, & commune Europae, Asiaeq. emporium, Straboni, Thucydidi, Orosio. Vel, quod oculus Graeciae, Ciceroni; Achaiae caput, Graeciae decus, inter duo maria, Ionium, & Aegaeum quasi spectacula opposita, Floro. Vel, quod ἀφνειός, Homero, idest diues. S E D *credo illos secutos opportunitatem loci maxime*, } mei omnes ueteres libri pro, Illos, habent, Aliquos. in quorum uno tamen, in spatio, quod uersus dirimit, legitur, Alias; Eos. Vt uidere liceat, unde uarietas orta sit. Aliquos, si placet, sensus erit; Ex ijs, qui Corinthum euertendam censuerunt, alios alia spectasse, aliquos autem opportunitatem loci maxime, Aliquid secutos, uideo nonnullis placere: quod mihi multo minus placet, quam, Aliquos secutos; nec tamen eorum iudicio meum antepono. cum ijs facit Tertij liber. P A C I, *quae nihil habitura sit insidiarum*, } nam Plato inane esse pacis nomen in terris dicit. Inde Isocrates: Νῦν οὐ διαλυόμεθα, ἀλλ᾽ ἀναβαλλόμεθα τοὺς πολέμους, καιρὸν ἀναμένοντες καθ᾽ ὃν ἀνήκεστόν τι διαθώμεθ᾽ ἀλλήλους. Idest: Nunc bella non componimus, sed in id tempus differimus, dum alios alij extremis cladibus afficiamus. S I

mihi

mihi obtemperatum esset,] a Pompeio, & Caesare: nam Cicero utrique pacis auctor fuit, crebro ad Caesarem scribendo, Pompeium crebro rogando, & utrumque mitigando, & placando. quod Plutarchus scriptum reliquit. Id in multis quoque eius epistolis legimus. QVAE *nunc nulla est*,] nam ciuilitatem animam esse ciuitatis, scripsit Isocrates. ea si non est, ciuitas nulla est. QVAMVIS *murum aries percussserit.*] συνεκδοχικῶς: species pro genere: idest, quamuis quiddam intercesserit hostile. Arietem inuenere prius Carthaginienses, cum castellum apud Gades captum demoliri conati sunt. signum manibus sustentantes, murum uerberabant. Tertullianus de Toga, Carthaginienses sui inuenti admiratores dicit, nouum, & extraneum fuisse ratos, cum Romani aduersus se uterentur. EARVM *patroni essent*.] ut Siculorum Marcelli, Allobrogum Fabij. idest, eos & in senatu, & in iudicijs defenderent, eorumq. curam haberent. FETIALI *iure*] Fetiales, foederum, pacis, belli, induciarum, oratorum iudices sunt. Cic. de Leg. lib. 2. A Numa Pompilio institutos, scribit Plut. in Numa. De ijs, idem Plut. in Camillo, & Probl. LXII. Dionys. lib. 2. Agell. lib. XVI. cap. 4. Seru. in Aen. X. Varro Fetialem ait dici a Fide, & Faciendo. Dionysius ait eos dici posse οἱ εἰρηνοδίκας. REBVS *repetitis*] Plin. lib. XXII. cap. 2. DENVNCIATVM *& indictum*.] nempe legatis uiolatis, quod nomen apud omnes nationes sanctum, inuiolatumq. semper fuisse, scribit Caesar de bello Gall. lib. III. Vnde Corinthijs bellum illatum, ob legationis ius uiolatum. oratio pro lege Manilia, Asconius, Strabo lib. IIX. Tarentinis eadem caussa bellum illatum. Valerius Max. lib. 2. cap. 2. & epit. Liu. lib. XII. ubi etiam agitur de legatis Romanorum, uiolatis a Gallis Senonibus. Vide & Plinium lib. XXXIV. cap. 6. de legatis Romanis interfectis. Vel aliqua alia iusta de caussa. CATONIS *filius*] hunc militasse cum Paullo Aemilio, auctor est Plutarchus in Catone censorio: itaque recte legendum hic opinabatur Pater, non, Pompilius, sed, Paullus Aemilius: qui Persen, Macedoniae regem, deuicit: cum quo militasse Catonis filium, infra cognoscitur, & ex Phil. VIII. in extremo. DIMISIT:] missionum caussae tres: Honesta, tempore militiae impleto, ut hic: Caussaria, aliquo uel animi, uel corporis uitio: Ignominiosa, propter delictum. Vide tit. de re militari, in Pandectis. MILITIAE *sacramento*;] cuius formulam uide apud Agellium lib. XVI. cap. 4. & Liu. lib. 2. Victor . . . reuertar ex acie: si fallat, Iouem patrem, Gradiuumq. Martem, aliosq. iuratus inuocat deos. ADEO *summa erat obseruatio in bello mouendo*.] mei omnes libri cum impressa lectione faciunt. Octauius tamen Pantagathus legendum putabat, Adeo sancta erat obseruatio in bello. MARCI *quidem Catonis senis est epistola*] exstat apud Agellium. Plut. in Catone. BELLO *Persico*] cum Perse, Philippi filio, ultimo Macedonum rege, gesto, non cum Persis. Itaque sunt, qui legant, Bello Perseo. contra ueteres tamen libri. QVEM *nunc peregrinum dicimus*.] Hostis enim, idest peregrinus, antiquitus dicebatur, qui in urbe acceptus aequalis erat ciuibus. inde uerbum Hostire, pro aequare. & Hostimentum, apud Plautum Asinaria, pro compensatione. & Hostorium, instrumentum, quo mensura, ne quid desit, aut supersit, aequatur. Inde Ennius, Achille, apud Nonium: Serua ciues: defende hostes, cum potes defendere. STATVS *dies*] idest, constitutus. Sic & in legibus XII. Tabularum, apud Cic. de Legibus. Macr. lib. Sat. 1. cap. 13. Agell. lib. XX. cap. 1. ADVERSVS *hostem*] idest, ut ne peregrinus ciuis Romani bona quantumuis diuturno usu acquirere, & usucapere posset: sed ius dominij integrum, & inuiolatum perpetuo maneat. AETERNA *auctoritas*.] idest, uindicandi potestas. IVSTAS *caussas bellorum*.] unam, pro patria; alteram, propter fines propagandos. Eas enim recenset Demosthenes Olynth. ἴσασι γὰρ ὅτι τὸν ὑπὲρ δόξης, οὐδὲ μέρους χώρας πολεμοῦσιν: ἀλλ' ὑπὲρ ἀναστάσεως, καὶ ἀνδραποδισμοῦ τῆς πατρίδος. CVM *ciuiliter contendimus*,] ita omnino legendum. itaq. duodecim mei ueteres libri, & unus Tertij: alius, Ciue aliter. alius, Ciuibus. male. Mutationis originem uidere licet in uno meo, in quo, supra Ciuiliter, adscriptum est, Idest, cum ciue: ab eo, qui explanare uoluit, Ciuiliter. ALITER, *aliter*,] in foro, ad iudices, inimicum accusamus: in campo Martio, populi comitijs, cum competitore. CERTAMEN *honoris, & dignitatis*] si citra iniuriam fiat, quod ait Hesiodus in Ergis, ibi:

Οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην ἐρίδων γένος, &c.

SI *est inimicus*,] hinc Isocrates: Ἔξεστι τοῖς ἐχθροῖς ἐπιθέσθαι ταῖς ἀλλήλων ἁμαρτίαις. CELTIBERIS,] quorum urbs prima Numantia. contra eos acerrima bella gesserunt populi R. nomine Cato Censorius, Ti. Gracchus, C. Metellus Macedonicus, T. Didius, Fuluius Flaccus. CIMBRIS] a C. Mario, V. consule, deuictis, anno DCLII. De quo elogium adscribere placet, quod in antiquo lapide legitur.

C . Marius . Pr . Tr . pl . Q . AVGVR . TR . MIL . EXTRA
Sortem . Bellum . cum . IVGVRTHA . REGE . NVMID
Gessit . Eum . cepit . et . TRIVMPHANS . IN
Iouis . Aedem . Secundo . Consulatu . ANTE . CVRRVM . SVVM
Duci . iussit . Tertium . CONSVL . APSENS . CREATVS
est . Quartum . Consul . TeutONORVM . EXERCITVM
Deleuit. Quinctum. consul. CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS. ET
Teutoneis. iterum. TriumpHAVIT. REMP. TVRBATAM
Seditionibus . Tr . Pl . et . Praetor . qui . qui . armati
Capitolium . occupauerant . Sextum . consul . uindicauit
post . LXX . annum . patria . per . arma . ciuilia . pulsus
armis . restitutus . Consul . Septimum . factus . est
de . manubieis . Cimbriceis . et . Teutoniceis . Aedem . Honori
et . Virtuti . fecit . ueste . triumphali . calceis . puniceis

Vide

Vide Plut. in Mario, & Sertorio, Florum lib. III. cap. 3. epit. Liu. lib. LXVII. & LXIIX. Appianum in Celtico, Oros. lib. v. cap. 16. Eutropium lib. v. cap. 1. POENI *foedifragi*] Ter fidem fregerunt Poeni. Inde Val. Max. lib. VII. cap. 4. 4. Terrarum orbe infamis Punica calliditas. Liuius: Fides Punica religione. Et: Inhumana crudelitas, perfidia plusquam Punica, nihil ueri, nihil sancti, nullius dei metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Iulius Capitolinus: Fides Punica. Ausonius Poenam fidem, & Graecam nominat, ad Paullum. Sallustius quoque Iugurtha: Punica fides. Plautus: Nemo me Poenus Poenior. Et Poenulo: Poenus plane est, quid uerbis opus est? CRVDELIS *Hannibal*,] ob condiciones Saguntinis datas. DEDERITIS] tertia producta; quae corripitur in praeteritis. Virg. VI. Aen.

Egerimus, nosti. &c.

Vbi Seruius: Egerimus; Metri caussa corripuit. CAVPONANTES *bellum*,] Aeschylus Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, unde Cicero sumpsit: Καπηλεύειν μάχην. VITAM *cernamus*] idest, de uita dimicemus. VTRIQVE.] Vterque, est in uno meo ueterc libro, & in Seruio, qui hunc Ennij uersum recitat Aen. XII. VOS *ne uelit, an me &*] sic Virg. Aen. XI.

Vixet, cui uitam deus, aut sua dextra dedisset.

Vbi Seruius: Duplici ratione constat uictoria: aut uirtute, aut uoluntate fortunae. HERA,] idest, dea. Sic Catullus, de Berecynthia, & Atti:

Procul a mea tuus sit furor omnis hera domo

Idem, ad Manlium, LXIII.

Hostia caelestes pacificasset heros.

Idest, deos. Eos autem dicit Euripides τοὺς κρατοῦντας μάκαρας. Ex meis ueteribus libris, quinque, pro Hera, habent, Fortuna domina. in duobus, supra Hera, adscriptum est, Idest, fortuna. in uno, supra, Hera, adscriptum, Idest, domina. Vt ex ijs quoque interpretationem petere liceat. LIBERTATI *parcere certum est*.] idest, eorum libertati decreui parcere. DONO: *ducite*:] Dono, inquit, uobis captiuos: ducite eos uobiscum. Ita hunc locum distinguendum esse, sententia ipsa contendit. AEACIDARVM *genere*] quos Pindarus celebrat. Isocratesq. ait neminem eos superasse generis nobilitate: procreatos nempe a Ioue inter semideos. Aeacum enim Iuppiter genuit, Aeacus Peleum Achillis patrem, Achilles ex Deidamia Neoptolemum, cui Pyrrho quoque nomen fuit. Tharitas deinde, longo interuallo, (nam nomina perierc) Alceten, Alcetes Arymban, Arymbas Aeaciden, Aeacides Pyrrhum hunc, regem Epirotarum. Haec Plutarchus. Vide Iustinum lib. XVII. & Boccatium lib. XII. *Genere*; ita legendum, non, ut alij, contra ueteres omnes libros, Gente. FIDES *seruanda*:] sic libri duo mei: unus, Obseruanda: undecim, & unus Tertij, Conseruanda. AD *supplicium redire maluit*,] quod grauissimum tulit, insomnia necatus. Silius lib. VI. epit. Liu. lib. XIIX. Florus lib. 2. cap. 2. de uir. ill. cap. 40. Val. lib. 1. cap. 1. & lib. 2. cap. 4. Agell. lib. VI. cap. 4. Eutrop. lib. 2. cap. 3. Oros. lib. IIX. cap. 4. Vide & Lact. lib. V. cap. 13. Aug. de ciu. D. lib. 1. cap. 15. & 24. Cic. Parad. II. & in Pisonem. Horat. Carm. lib. III. od. 5. Senecam de prouidentia, & epist. lib. XVI. ep. 99. FIDEM *hosti datam fallere*.] Lib. III. Est etiam ius bellicum, fidesq. iurisiurandi saepe cum hoste seruanda. Philipp. XIII. Fallere, & Deserere fidem, dixit. Post uerbum, Fallere, in quibusdam libris leguntur sequentia, quae sunt & in duobus meis ueteribus: Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnam, quos decem Hannibal Romam misit adstrictos iureiurando, se rediturros esse, nisi de redimendis ijs, qui capti erant, impetrassent: eos omnes censores, quoad quisque eorum uixit, cum peierassent, in aerarijs reliquerunt: nec minus illum, qui iureiurando fraude culpam inierat, cum enim permissu Hannibalis exisset e castris, redijt paullo post, quod se oblitum nescio quid diceret. deinde, egressus e castris, iureiurando se solutum putabat. & erat uerbis, re non erat. Semper autem in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum est. Maximum autem exemplum est iustitiae in hostem a maioribus nostris constitutum. cum a Pyrrho perfuga senatui est pollicitus, se uenenum regi daturum, & eum necaturum: senatus eum, & C. Fabricius consul Pyrrho dedit. ita ne hostis quidem, & potentis, & bellum ultro inferentis, interitum cum scelere approbauit. Haec sunt, ut dixi, in duobus libris meis, & in quibusdam impressis. Sequitur, Ac de bell, &c.

CICERO

MEMINERIMVS autem, & aduersus infimos iustitiam esse seruandam. est autem infima condicio, & fortuna seruorum: quibus, non male praecipiunt, qui ita iubent uti, ut mercenarijs ad operam exigendam, & iusta praebenda. Cum autem duobus modis, idest aut ui, aut fraude, fiat iniuria: fraus quasi uulpeculae, uis leonis uidetur: utrumque alienissimum ab homine est: sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniustitiae nulla capitalior est, quam eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id tamen agunt, ut uiri boni esse uideantur. De iustitia satis dictum est.

EXPLANATIO.

FORTVNA *seruorum*:] de seruis uide, quae scripta sunt apud Arist. IIX. Polit. Macr. Sat. lib. I. cap. 11. Senecam Epist. lib. VI. ep. 3. Cic. Parad. V. Vide & Adagia. MERCENARIIS] Graeci dicunt θῆτας. AD *operam exigendam, & iusta praebenda*.] idest, ut ab ijs opera quidem exigatur, iusta tamen aeque praebeantur, ut mercenarijs. FRAVS *quasi uulpeculae, uis leonis uidetur*:] huc spectat

illud

illud Lysandri dictum: ὅποι ἂν ἡ λεοντὴ μὴ ἐξικνῆται, ἐκεῖ τὴν ἀλωπεκὴν χρὴ μεταλαμβάνειν. Idest: Quo Leonina pellis penetrare nequit, uulpina assumenda. CAPITALIOR. } uel, quod caput, & uitam petat; uel, poena capitis magis digna. EORVM, QVI &c. } peccant enim, & contra iustitiam, & contra ueritatem. Plato lib. II. de Rep. ἐσχάτη γὰρ ἀδικία, δοκεῖν δίκαιον εἶναι, μὴ ὄντα. Contra autem dixit Sallustius, Catilina: Esse, quam uideri, bonus malebat. in quo imitatus erat Aeschylum Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

CICERO

DEINCEPS (ut erat propositum) de beneficentia, ac liberalitate dicatur. qua quidem nihil est naturae hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. uidendum est enim, primum, ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne uidebitur fieri, & ceteris: deinde, ne maior benignitas sit, quam facultas: tum, ut pro dignitate cuique tribuatur: id enim est iustitiae fundamentum; ad quam haec referenda sunt omnia. nam, & qui gratificatur cuipiam, quod obsit illi, cui prodesse uelle uideantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt; &, qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, ut si in suam rem aliena conuertant. sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris, & gloriae, qui eripiunt ab aliis, quod aliis largiantur: iiq. arbitrantur se beneficos in suos amicos uisum iri, si locupletent eos quacunque ratione. id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quae prosit amicis, noceat nemini. quare L. Sullae, & C. Caesaris pecuniarum translatio a iustis dominis ad alienos non debet liberalis uideri. nihil enim est liberale, quod non sit idem iustum. Alter locus erat cautionis, ne benignitas maior esset, quam facultates: quod, qui benigniores uolunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos: quas enim copias his & suppeditari aequius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. inest autem in tali liberalitate cupiditas rapiendi plerumque, & auferendi per iniuriam, ut ad largiendum suppetant copiae. uidere etiam licet, plerosque, non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici uideantur, facere multa, quae ab ostentatione proficisci magis, quam a uoluntate uideantur. talis autem simulatio uanitati est coniunctior, quam aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis. in quo & mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas uitae, & ad nostras utilitates officia ante collata. Quae ut concurrant omnia, optabile est; sin minus, plures caussae, maioresq. ponderis plus habebunt. Quoniam autem uiuitur non cum perfectis hominibus planeq. sapientibus, sed cum iis, in quibus, praeclare agitur, si sint simulacra uirtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio uirtutis appareat; colendum autem esse ita quemque maxime, ut quisque maxime uirtutibus his lenioribus erit ornatus, modestia, temperantia, ac ipsa, de qua iam multa dicta sunt, iustitia. nam fortis animus, & magnus in homine non perfecto, nec sapiente feruentior plerumque est: illae uero uirtutes bonum uirum uidentur potius attingere. Atque haec in moribus considerentur.

EXPLANATIO

DE BENEFICENTIA, *ac liberalitate* } supra: Iustitia, &c. & huic coniuncta Beneficētia, quam eandem uel Benignitatem, uel Liberalitatem appellare licet. NIHIL *est naturae hominis accommodatius:* } hoc enim est humanitatis proprium, quam hominis esse, uel nomen ipsum indicat. nempe φιλανθρωπία. HABET *multas cautiones:* } Cicero tres enumerat: quae tamen si subdiuidantur, plures emergunt. NE *obsit benignitas* } Seneca de Beneficiis, lib. 2. cap. 14. NE *maior benignitas sit,* } exhaurietur enim fons liberalitatis. ID *enim est iustitiae fundamentum;* } supra dixit Fidem esse fundamentum iustitiae; hic, Liberalitatem. Vere. nam iustitia non potest esse sine fide, neque liberalitas sine iustitia. QVOD *obsit illi,* } hinc Inimicorum dona: ἄδωρα δῶρα. CVI *prodesse uelle uideantur,* } uel ob auram popularem, uel quod maiorem remunerationem spectent. Isocrates: τεχνικῶς πωλοῦντες ἃ δωροῦνται, οὐ δόσιν, ἀλλ' ἐμπορίαν ποιούμενοι. PERNICIOSI *assentatores* } ita sex mei ueteres libri, & unus Terrij. octo, Perniciosi, & assentatores. QVI *aliis nocent, ut in alios liberales sint,* } Prouerb. De alieno liberalis. VT *si in suam rem aliena conuertant,* } cum enim dando egere coeperunt, alienis bonis manus afferre coguntur. lib. 2. SVNT *autem multi,* } qualis Catilina, sui profusus, alieni rapax. ABEST *ab officio,* } abest Ab, a septem meis ueteribus libris, & uno Terrij, & uetere impresso. In eorum uno, Ab ab officio: & supra est adscriptum, & additum, Distat, deletumq. alterum Ab. Ex quo fortasse mendi origo patet. L. SVLLAE, } Sullae proscriptionem designat. Plutarchus in uita, App. lib. 1. Bel. ci. epit. Liu. lib. IX. de uir. ill. cap. 75. Valer. lib. IX. de crudelitate, Orosius lib. V. cap. 21. Eutrop. lib. V. De ea & Plin. lib. VII. cap. 43. Seneca lib. III. de ira, & decl. 1. Lucanus lib. 2. & D. Aug. de Ciu. Dei, lib. 3. cap. 28. Ipse Cicero infra, lib. II. C. CAESARIS } Curionem aere alieno leuauit. Suetonius de eius rapacitate plura dicit. Vide & Catullum. Seneca de Consol. cap. 9. C. Caesar, quem mihi uidetur natura rerum edidisse, ut ostenderet, quid summa uitia in summa fortuna possent, centies sestertium cenauit uno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum una coena fieret. Summa autem efficit (incredibile dictu) trecenta scutatorum millia. IVSTIS *dominis* } qui opes illas uel a maioribus acceperunt, uel propria industria sibi peperere. BENIGNIORES, *quam res patitur,* } monemur, de sorte, & summa nihil decedere oportere; de reditibus, & prouentibus liberales

esse nos posse. IN *proximos:* } parentes, liberos, uxores. SVPPEDITARI } Mimographus:

Auarus, nisi cum moritur, recte nihil facit.

RELINQVI } hereditario iure. INEST *autem &c.* } hoc pro Deinde subiunxit: quia dixerat, Primum in eo peccant. QVAE *ab ostentatione* } ut Appius Pulcher, qui sua ambitione Ciliciam exhauserat. Agellius, locum ex Laelio exponens: Beneficum, ait, & Liberalem Cicero appellat, ita ut philosophi appellandum censent, non eum, qui beneficia feneratur, sed qui benigne facit, nulla tacita ratione ad utilitates suas redundante. Aristoteles: Ὁ ἐλευθέριος δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὀρθῶς, οἷς δεῖ, καὶ ὅσα, καὶ ὅτε, καὶ ἡδέως, καὶ ἀλύπως. Idest: Liberalis dabit honesti caussa, & recte, quibus, & quantum oportet: idq. faciet libenter, & absque molestia. SIMVLATIO } proprio utitur uocabulo, quod odium in se contineat. DELECTVS *dignitatis.* } idest, ut dignior indigniori anteponatur. IN QVO *&c.* } quattuor Cicero enumerat, Mores, Amicitiam, Cognationem, & Gratitudinem. OMNIA, } quae spectanda proposuit in liberalitate. PLERIQ. *sapientibus,* } quasi dicat: cum ijs agitur, in quibus ne simulacra quidem sunt uirtutis, nedum ipsa uirtus. IN *quibus, praeclare agitur, si sint simulacra uirtutis:* } sic tres mei ueteres libri, & unus Tertij: undecim, In quibus praeclare non agitur, sed sunt simulacra uirtutis. Vtro modo legas, sensus constat. *Simulacra uirtutis:* εἴδωλα. ideo, ijs qui praediti sunt, non uirtuosi, sed uirtuosorum εἴδωλα quaedam sunt. FERVENTIOR } itaque tunc fortitudo non est uirtus. accedit enim ad temeritatem. Sic Plancus ad Ciceronem, Fam. lib. x. ep. 23. Feruentes latrones dixit: idest, incitatos. Vbi tamen quidam libri ueteres habent, Furentibus. Graeci θερμοὺς dicunt. BONVM *uinum uidentur potius attingere.* } ad bonum uinum uidentur potius pertinere. Sic locutus de Finibus: Cum processisset paullulum, &, quatenus quodque se attingat, perspicere cupit.

CICERO

DE beneuolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligamur: sed beneuolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius, & constantia iudicemus. Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia: maior quaedam cura adhibenda est. nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. quod si ea, quae acceperis utenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam, beneficio prouocati, facere debemus? an non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? etenim, si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? nam, cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficij, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est; non reddere, uiro bono non licet, si modo id facere possit sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi: nec dubium, quin maximo cuique plurimum debeatur. in quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, beneuolentia fecerit, ponderandum est. multi enim multa faciunt temeritate quadam, sine iudicio, uel morbo, in omnes, uel repentino quodam, quasi uento, impetu animi incitati. quae beneficia aeque magna non sunt habenda, atque ea, quae iudicio, considerate, constanterq. delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sunt, hoc maxime officij est, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari. quod contra fit a plerisque. a quo enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inseruiunt. Optime autem societas hominum, coniunctioq. seruabitur, si, ut quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur.

EXPLANATIO

ADOLESCENTVLORVM *more,* } quos Terentius ait impense cupere, consulere parum, esseq. leui sententia. Aristoteles Rhet. II. Οἱ νέοι εὐμετάβολοι, καὶ ἁψίκοροι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, καὶ σφόδρα μὲν ἐπιθυμοῦσι, ταχὺ δὲ παύονται: ὀξεῖαι γὰρ αἱ βουλήσεις, καὶ οὐ μεγάλαι, ὥσπερ αἱ τῶν καμνόντων δίψαι, καὶ πεῖναι. Vide & in Laelio. ARDORE *quodam amoris,* } nam huiusmodi ardore facile amor incenditur, & deflagrat: ut ignis e stipula. Atqui diligendi leuissimae caussae sunt adolescentulis, compotatio, ludus, deambulatio. leuissimae item offensarum, uerbum paullo asperius dictum. STABILITATE, *& constantia* } quae non potest esse, nisi in recto iudicio. & iudicium maturiorem aetatem requirit. INEVNDA } conciliando. Seneca autem referendae, & reddendae gratiae differentiam hanc ponit: ut referant, qui ultro, quod debent, afferunt; reddant, qui reposcuntur, qui inuiti, ubilibet, uel etiam per alium reddant. NVLLVM *enim officium referenda gratia magis necessarium est.* } fatentur hoc omnes: pauci factis exprimunt. Isocratis haec sunt: Οἶμαί σε οὐκ ἀγνοεῖν, ὃν τρόπον οἱ θεοὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων διοικοῦσιν. οὐ γὰρ αὐτόχειρες, οὔτε μετὰ τῶν ἀγαθῶν, οὔτε τῶν κακῶν γίγνονται τῶν συμβάντων αὐτοῖς: ἀλλ' ἑκάστοις τοιαύτην ἔννοιαν ἐμποιοῦσιν, ὥστε δι' ἀλλήλων ἡμῖν ἑκάτερα παραγίγνεσθαι τούτων. Idest: Puto te non ignorare, quo modo dei humana administrent. non enim ipsi coram, uel prosperis, uel aduersis rebus, se conspiciendos hominibus praebent, aut manibus contrectandos, sed eam mentem dant singulis, ut uel cladibus ultro citroq. se se afficiant, uel communes utilitates in medium afferant, mutatione officiorum. MAIORE *mensura,* } hoc idem uide expressum concinne in prooemio libri de claris orat. Seneca ingratum eum dicit, qui beneficium reddit sine usura. HESIODVS: } in lib. Ἔργα, καὶ ἡμέραι: cuius hi sunt uersus:

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι,
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴκε δύνηαι.

AN *imitari*] sic omnes ueteres libri. AFFERVNT,] sic octo libri ueteres mei, quattuor, & unus Tertij, Efferunt. non male. duo, Offerunt. male. Gratitudinem, in oratione pro Cn. Plancio, ait non solum uirtutum maximam, sed etiam matrem omnium reliquarum. Ingratos uero Xenophon ita persequitur: Οἱ Πέρσαι οἴονται τοὺς ἀχαρίστους καὶ περὶ θεοὺς ἂν μάλιστα ἀμελῶς ἔχειν, καὶ περὶ γονέας, καὶ πατρίδα, καὶ φίλους. ἕπεσθαι δὲ δοκεῖ μάλιστα τῇ ἀχαριστίᾳ ἡ ἀναισχυντία. καὶ γὰρ αὕτη μεγίστη δοκεῖ εἶναι ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχρὰ ἡγεμών. Idest: Persae Ingratos censent etiam deorum immortalium, & parentum, & patriae, & amicorum esse maxime negligentes. atque etiam impudentia cum primis animi ingrati comes, atque assecla esse uidetur, dux, atque auctor omnis turpitudinis. DVO *genera*] utrumque solius sapientis. Seneca. SI *modo id facere possit sine iniuria*;] reddere enim beneficium ita debet, ne quid iniuriae committat. DELECTVS *habendi*] certus scilicet modus seruandus. QVO *quisque animo, studio, beneuolentia fecerit*,] Isocrates ad Demonicum: Μὴ δὲ τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ ποιοῦντες μὲν, ἀηδῶς δὲ τοῖς φίλοις ὑπουργοῦντες. Quibus haec respondere uidentur: Ne ipsis quidem Gratijs citra gratiam feceris gratum: id quod non parum multi saepe faciunt, iniucunde amicis seruientes. Homerus quoque:

Χαρίτων γὰρ θυμὸς ἄριστος.

Studio: alacritate. σὺν προθυμίᾳ, ἐν ἀντιπάσχουσι, καὶ μὴ ἀηδῶς χαρίζεται, ait Isocrates. MODO,] duo mei ueteres libri, & unus Tertij, Morbo. Vt alludatur ad illud Poetae Graeci:

Νόσον ἔχοντι χαίρειν δίδους.

VEL *repentino quodam, quasi uento, impetu animi incitati*;] Sunt, qui legant, uel distinguant potius: Vel repentino, quodam quasi uento, impetu animi incitati. CONSTANTER] ut non paeniteat. SI *cetera paria sunt*,] Sint, quattuor mei ueteres libri. SI *cetera paria sint*] inter eos scilicet, quibus benefaciendum est. *Paria*: idest, si par sit amicitia, uirtus, necessitudo, officia ante collata: si nulla ex caussis, concurrentibus ceteris, plus ponderis habeat. ETIAM *si ille his non eget*,] sic undecim mei ueteres libri, & unus Tertij; duo, Etiam si ille his non egeat. unus, Etiam si ille non egeat. Vt fortasse illud, His, prius scriptum fuerit, Is, & fuerit glossema ad Ille. INSERVIVNT.] quae mercatura potius, quam liberalitas, appellanda. SOCIETAS *hominum, coniunctioq.*] haec eadem coniungit supra.

CICERO

SED, *quae natura principia sint communitatis, & societatis humanae, repetendum altius uidetur. est enim primum, quod cernitur in uniuersi generis humani societate. eius autem uinculum est ratio, & oratio, quae docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines, coniungitq. naturali quadam societate. neque ulla re longius absumus a natura ferarum: in quibus inesse fortitudinem saepe dicimus, ut in equis, in leonibus; iustitiam, aequitatem, bonitatem non dicimus. sunt enim rationis, & orationis expertes. ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas haec est. in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est seruanda communitas, ut, quae descripta sunt legibus, & iure ciuili, haec ita teneantur, ut sit constitutum; e quibus ipsis cetera sic obseruentur, ut in Graecorum prouerbio est, amicorum omnia esse communia. omnia autem communia hominum uidentur ea, quae sunt generis eiusdem; quod, ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest:*

Vt homo, qui erranti comiter monstrat uiam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit;
Nihilo minus ut ipsi luceat, cum illi accenderit.

Vna enim ex re satis praecipitur, ut, quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique, uel ignoto. ex quo sunt illa communia, non prohibere aqua profluente; pati, ab igne ignem capere, si quis uelit; consilium fidele deliberanti dare. quae sunt ijs utilia, qui accipiunt, danti non molesta. quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed, quoniam copiae paruae singulorum sunt; eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: uulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem; Nihilo minus ut ipsi luceat: ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Gradus autem plures sunt societatis hominum. ut enim ab illa discedatur infinita, propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, qua maxime homines coniunguntur: interius etiam est, eiusdem esse ciuitatis. multa sunt enim ciuibus inter se communia, forum, fana, porticus, uiae, leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines praeterea, & familiaritates, multaeq. cum multis res, rationesq. contractae. Artior uero colligatio est, societas propinquorum: ab illa enim immensa societate humani generis, in exiguum, angustumq. concluditur. nam, cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi; prima societas in ipso est coniugio, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. id autem est principium urbis, & quasi seminarium reip. Sequuntur fratrum coniunctiones, post consobrinorum, sobrinorumque: qui, cum una domo iam capi non possint, in alias domos, tamquam in colonias, exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. quae propagatio, & soboles, origo est rerump. sanguinis autem coniunctio, & beneuolentia deuincit caritate homines. magnum est enim, eadem habere monumenta maiorum, eisdem uti sacris, sepulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla praestantior est, nulla firmior, quam cum uiri boni, moribus similes, sunt familiaritate coniuncti. illud enim honestum, quod saepe diximus, etiam si in alio cernimus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id inesse uidetur, amicos facit. &, quamquam omnis uirtus nos ad se allicit, facitque, ut diligamus, in quibus ipsa inesse uideatur: tamen iustitia, & liberalitas id maxime efficit. nihil autem est amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. in quib. enim eadem studia sunt, eaedemq. uoluntates, in his fit, ut aeque quisq. altero delectetur, ac se ipso: efficiturq. id, quod Pythagoras ultimum in amicitia, putauit, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quae conficitur ex beneficijs ultro citroq. datis, acceptisque. quae

mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuinciuntur societate. Sed, cum omnia ratione, animoq. lustraueris, omnium societatum nulla est grauior, nulla carior, quam ea, quae cum rep. est unicuique nostrum. cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. Sed, si contentio quaedam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officij: principes sunt patria, & parentes; quorum beneficijs maxime obligati sumus; proximi liberi, totaq. domus, quae spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps bene conuenientes propinqui, quibus communis etiam plerumque fortuna est. quamobrem necessaria uitae praesidia debentur ijs maxime, quos ante dixi: uita autem, uictusq. communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes, in amicis uigent maxime; estq. ea iucundissima amicitia, quam similitudo morum coniugauit.

EXPLANATIO

RATIO, *& oratio*, } utrumque λόγος. λόγῳ enim omnino homo a brutis differt. Plato in epitaphio, & Aristoteles Polit. I. DOCENDO, *discendo*, } hominis proprium est docere, ac discere. doctrinam enim mens docentis effundit, disciplinam mens discentis haurit. patres autem liberos docent, dominus familiam, magister discipulos, uir prudens imperitos. COMMVNICANDO, } impartiendo necessaria, uel consilia conferendo. DISCEPTANDO, } accusando, defendendo. quae sequitur Iudicare. FORTITVDINEM, } si uires, & animum spectemus: quae tamen fortitudo propria non est, rationis expers, & prudentiae. AMICORVM *omnia esse communia*. } Arist. Pol. 2. εἰ ἀρετὴν δ' ἔσται πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν, κοινὰ τὰ φίλων. Vndecim mei libri, & unus Tertij, Amicorum esse communia omnia. Tres, Amicorum esse omnia cōmunia. GENERIS *eiusdem*, } Eius, emēdaui, ex ueteribus libris decem, & uno Tertij. in uno, Huius. TRANSFERRI *per multas potest*: } ita unus meus liber, unus, In multas partes potest. unus, In multa potest. quinque, In multas potest: sex, & unus Tertij, In permultas potest. VT *homo, &c* } abest, Vt, a sex antiquis libris, & sane recte abest, uersu etiam non solum permittente, sed etiam suadente. ERRANTI *monstrat uiam*, } lib. I I I. Quid est aliud, erranti uiam non monstrare, &c. COMITER } hoc ipsum attingit in oratione pro Balbo. NIHILOMINVS *ut ipsi luceat*, } sic quattuor libri mei, duo, & Tertij, Nihilominus ipsi luceat. AQVA *profluente*; } sic Petrus Nannius, ex antiquis libris, emendauit quo ego natus sum anno. quem alij postea sunt secuti: melius, quam, ut antea, Aquam profluentem. Sic & liber Tertij. VVLGARIS *liberalitas* } quae omnibus impertitur. AB *illa discedatur infinita*, } societate: qua omnibus omnes ratione, & oratione coniunguntur. Sic est in decem meis libris, & uno Tertij. LINGVAE, *qua maxime homines coniunguntur*: } nam Sermo est instrumentum societatis. INTERTVS } alij, Interior. cum quibus duo mei faciunt. utrumque recte. sed illud maiorem consensum librorum habet. NAM, *cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi; prima societas in ipso est coniugio, &c*. } Ex Arist. I. Pol. Ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν, τῆς γενέσεως ἕνεκεν. &c. Et Occon. I. Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει, καὶ τῷ ἄρρενι μάλιστα ἐστι. COMMVNIA *omnia*. } Charondas, ὁμοσιπύους appellat, i. eadem arca utentes; uel ὁμοσίπους, i. conuictores, Epimenides, ὁμοκάπους, i. eodem praesepi communicantes; uel, ὁμοκάπνους, i. eodem fumo utentes. ID *autem est principium urbis, & quasi seminarium reip*. } urbs enim ex domibus, resp. e ciuibus constat. CONSOBRINORVM, *sobrinorumque*: } prolis propagationem intelligit. IN *alias domos, tamquam in colonias, exeunt*. } Arist. Pol. I. Μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη ἀποικία οἰκίας εἶναι, οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας, παῖδάς τε καὶ παίδων παῖδας. Et paullo infra: Διὸ καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Et Plato VI. de Leg. Οἴων εἰς ἀποικίας ἀφικνουμένους αὐτούς. MONVMENTA *maiorum*, } dicta, quod nos alicuius rei commoneant. Graeci, μνημεῖα appellant. Nempe, statuas, trophaea, & maiorum imagines, quae posteros uirtutis auitae admoneant. Vide, quae de imaginibus maiorum diximus ad Sallustium. Cicero in Bruto: Ipsae familiae sua quasi ornamenta, & monumenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. EISDEM *uti sacris*, } erant enim & publica ciuitatis, & priuata cuiusque familiae sacra, quae tradebantur heredibus. Sacra enim, ex Festo, aut domestica sunt, aut peregrina, aut publica, aut priuata. De priuatis legitur in lege XII. tabularum, apud Cic. de Leg. II. Sacrorum societatem nominat & Plinius in Panegyrico. Vide & in Adagijs, Sine sacris hereditas. Vel, *Sacris*: idest, res opulentissima, sic saepe apud Plautum. SEPVLCRA *habere communia*. } de sepulcris, uarioq. sepeliendi ritu consulendum censeo Lilium Gregorium Gyraldum, qui totam hanc materiem doctissime tractauit. SED *omnium societatum &c*. } unde dialogum de Amicitia. COPVLANTIVS, } ita legendum. itaq. Pater ante plures annos in nostris libris edi iussit. itaq. est in uno meo. ID, *quod Pythagoras ultimum in amicitia putauit*, } sic legit Nonius hunc locum, & interpretatur, Vltimus, i. primus. citatq. Virgilium,

Tu sanguinis ultimus auctor.

Liuius quoque lib. I. Tarquinius, maledicta ab ultima stirpe orsus. Cornelius Nepos in Attici uita stirpem ultimam dixit. Cicero de Fin. III. Summum bonum, quod ultimum appellant, in animo ponere. Et v. Homini id est in bonis ultimum, secundum naturam uiuere. Vnus ex meis libris, Id, quod Pythagoras iussit in amicitia, Male, sed unde tamen (ex uarietate) eliciatur uera lectio. Hoc autem alij tradiderunt. nam Pythagoras nihil scripsit. VT *unus fiat ex pluribus*. } Aristoteles φίλους, definit, μίαν ψυχὴν δύο

δύο σώμασιν ἐνοικοῦσαν: idest, unam animam in duobus corporibus habens. MVTVA, ℥ idest, ne alter tantummodo det, alter accipiat. PATRIA ma℥ cuius amorem omnibus rebus praeferendum esse, omnes fatentur. de qua Horatius:

Dulce, decorumq. est, pro patria mori.

Sophocles quoque in Antigona naui patriam comparat, qua incolumi, fractaque, salui sunt, periclitanturq. nauigantes:

Τοῦτο γιγνώσκων, ὅτι
Ἥδ' ἐστὶν ἡ σώζουσα, καὶ ταύτης ἔπι
Πλέοντες ὀρθῆς τοὺς φίλους ποιούμεθα.

SI *ei sit pro futurus?* ℥ ut Decij, Codrus, & alij. QVI *lacerarunt omni scelere patriam*, ℥ cum dixit, Lacerarunt, Caesarem iam mortuum notat: cum uero subiungit, In ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt, M. Antonium carpit, qui, post obitum Caesaris, consul cum esset, omnem suam potestatem ad opprimendam rursus libertatem contulit: quod ei denique, facta cum Octauio, & Lepido conspiratione, successit. PATRIA, *& parentes*; ℥ uide in Laelio, & Augustinum de doctrina Christiana. Has autem uirtutes Isocrates in Euagora ostendit, & Iosephus in Dauid, Antiq. Iud. lib. VII. circa finem. COMMVNIS *fortuna* ℥ in rebus secundis, aduersisque. INTERDVM *obiurgationes*, ℥ prouerbium, Amicorum est mutuo admonere. Cuiusmodi est apud Terentium Demea, & Micio.

CICERO

SED, in his omnibus officijs tribuendis, uidendum erit, quid cuique maxime necesse sit, et quid quisque nobiscum, uel sine nobis, aut possit consequi, aut non possit. ita non ijdem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum. suntq. officia, quae alijs magis, quam alijs, debeantur: ut, uicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem: at, si lis in iudicio sit, propinquum potius, & amicum, quam uicinũ defenderis. Haec igitur, & talia circumspicienda sunt in omni officio: & consuetudo, exercitatioq. capienda, ut boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo, deducendoq. uidere, quae reliqui summa fiat; ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed, ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamuis artis praecepta perceperint, quidquam magna laude dignum sine usu, & exercitatione consequi possunt: sic officij conseruandi praecepta traduntur illa quidem, ut faciamus ipsi; sed rei magnitudo usum quoque, exercitationemq. desiderat. Atque ab ijs rebus, quae sunt in iure societatis humanae, quemadmodum ducatur honestum, ex quo aptum est officium, satis fere diximus. Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quattuor, e quibus honestas, officiumq. manaret, splendidissimum uideri, quod animo magno, elatoque, humanasq. res despiciente factum sit. itaque in probris maxime in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim, iuuenes, animum geritis muliebrem,
Illa uirago uiri: & , *si quid huiusmodi:*
Salmaci da spolia sine sudore, & sanguine.

Contraq. in laudibus; quae magno animo, & fortiter, excellenterq. gesta sunt, ea nescio quo modo quasi pleniore ore laudamus. hinc rhetorum campus de Marathone, Salamine, Plataeis, Thermopylis, Leuctris, Stratocle: hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cn. & P. Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesq. alij: maximeq. ipse populus R. animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicae gloriae, quod statuas quoque uidemus ornatu fere militari. Sed ea animi elatio, quae cernitur in periculis, & laboribus, si iustitia uacat, pugnatq. non pro salute communi, sed pro suis commodis, in uitio est. non enim modo id uirtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, cum eam uirtutem esse dicunt propugnantem pro aequitate. quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidijs, & malitia laudem est adeptus. nihil enim honestum esse potest, quod iustitia uacat. praeclarum igitur Platonis illud: Non solum, inquit, scientia, quae est remota a iustitia, calliditas potius, quam sapientia, est appellanda; uerum etiam animus, paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi, impellitur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis. itaque uiros fortes, magnanimos, eosdem bonos, & simplices, ueritatis amicos, minimeq. fallaces esse uolumus. quae sunt ex media laude iustitiae. Sed illud odiosum est, quod in hac elatione, & magnitudine animi facillime pertinacia, & nimia cupiditas principatus innascitur. ut enim apud Platonem est, omnem morem Lacedaemoniorum inflammatum esse cupiditate uincendi: sic, ut quisque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime uult princeps omnium esse, uel potius solus esse. difficile autem est, cum praestare omnibus concupieris, seruare aequitatem, quae est iustitiae maxime propria. ex quo fit, ut neque disceptatione uinci se, nec ullo publico, ac legitimo iure patiantur. exsistuntq. in rep. plerumque largitores, & factiosi, ut opes quam maximas consequantur, & sint ui potius superiores, quam iustitia pares. sed, quo difficilius, hoc praeclarius. nullum enim est tempus, quod iustitia uacare debeat. fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam. uera autem, & sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maxime natura sequitur, in factis positum, non in gloria iudicat, principemq. esse mauult, quam uideri. etenim, qui ex errore imperitae multitudinis pendet, hic in magnis uiris non est habendus. Facillime autem ad res iniustas impellitur, ut quisque est altissimo animo, & gloriae cupido. qui locus est sane lubricus: quod uix inuenitur, qui, laboribus susceptis, periculisq. aditis, non, quasi mercedem rerum gestarum, desideret gloriam.

EXPLA-

EXPLANATIO

QVI *& temporum.* } habenda temporis ratio interdum maior est, quam necessitudinis. VICINVM *citius adiuueris* } Terentius Vicinitatem propinquam amicitiae partem existimat. Hesiodus quoque in Ergis, commoditates boni uicini enumerans, ait, si ipsius opera opus quis habeat, abiectis proprijs negotijs, ei incunctanter eum affuturum:

Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται,
Γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.

SI LIS *in iudicio sit*, } Archidemides cognatum Eschetem aduocatum sibi rogat, apud Terentium Eunucho. BONI *ratiocinatores* } arithmetici, qui officiorum datorum, acceptorumq. inire rectam rationem possint. DEDVCENDO Q. } deminuendo. sic ad Att. Detrahere de summa, dixit: & pro Rabirio, Decessionem de summa trahere. SED, *ut nec medici, nec imperatores, nec oratores &c.* } Arist. Pol. lib. 1. cap. 7. Πάντα δὲ τοιαῦτα τὴν μὲν δύναμιν ἐλευθέριον ἔχει, τὴν δὲ ἐμπειρίαν ἀναγκαίαν. Oratorem autem uidetur imperatori anteponere in prooemio lib. 1. de Oratore. ANIMO *magno, elatoque*; } Fortitudinis descriptio, & laus. *Magno*: magnas res appetente. *Plato*: non humili, & abiecto, sed alto spectanti. nam Elatum in bonam partem accipiendum est. HVMANAS Q. *res despiciente*, } fortunas, & externas, fortunaeq. ludibria. IN *probris maxime in promptu est*, } imitatus Ciceronem Plutarchus in lib. de pueris educandis: Οὐδὲν πρόχειρα τοῦ ἐλέγχειν καὶ λοιδορεῖσθαι βουλομένοις. &c. ANIMVM *geritis muliebrem*, } sic locutus Parad. 1. Gere animum laude dignum. SALMACI *da spolia* } feminae nomen uiro tribuit, probri caussa. Strabo lib. XIV. Καὶ ἡ Σαλμακὶς κρήνη διαβεβλημένη οὐκ οἶδ' ὁπόθεν, ὡς μαλακίζουσα τοὺς πίνοντας ἀπ' αὐτῆς. Sunt, qui legunt, Salmacida. Vide & Lactantium in Ouidij Metam. IV. Hos autem uersus alij putant Ennij esse. Ego insculptos statuae equestri fuisse puto: quod ex Seneca mihi uideor posse elicere: cuius haec sunt in libro de Consolatione: Equestri insidens statuae in Sacra uia celeberrimo loco Cloelia, exprobrat iuuenibus nostris puluinum adscendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. De statua autem Plin. lib. XXXIV. cap. 6. Videndus Liuius lib. 2. Dionys. lib. V. Plutarchus in Poblicola, & de clar. mul. cap. 14. Eutrop. lib. I. Valer. lib. III. cap. 2. de uir. ill. cap. 13. Florus lib. 1. cap. X. & Virg. lib. IIX. & Silius lib. X. RHETORVM *campus* } rhetorum campi, poetarum siluae. MARATHONE, &c. } Victores, Milciades, Themistocles, Aristides, Leonidas, Epaminondas. In historijs autem his describendis quae alij collegerunt, non grauabor adscribere. *Marathone*: non tam propter Marathonium Taurum a Theseo ibi confectum, de quo Plut. in Theseo, Strabo lib. IX. Pausanias in Att. Ouidius lib. IIX. quam propter insignem Milciadis contra Persas in Marathonie, ciuitatis Atticae, campo uictoriam: in qua Herod lib. IIX. ex Persis sex millia trecenta, ex Atheniensibus centum tantummodo & nonagintaduos cecidisse scribit. Iustinus lib. II. uero memorat, Athenienses decem millibus ciuium, & mille Plataeensibus auxiliarijs aduersus sexcenta millia hostium in campos Marathonios egressos fuisse. Quod quidem Milciadis trophaeum Themistocli, aemulationis ardore concitato, somnium adimebat: auctoribus Valerio lib. VIII. cap. 15. Plutarcho in Themistocle, & Apophthegm. Graecorum. Eusebius in Chronicis hanc uictoriam Olymp. LXXII. factam fuisse scribit: Agellius ab V. C. CCLX. aut nõ multo amplius. quae tempora non male conueniunt sexto die mensis Βοηδρομιῶνος, qui nobis Augustus est, Plut. in Camillo. Scribunt hoc, praeter citatos, Orosius lib. II. cap. 8. Otho Phrysingensis lib. 2. cap. 16. Meminit praeterea Thucyd. lib. 1. Plutarchus uero in Camillo, Aristide, & Flaminio, & de sero a numine uindicatis. Plato in Gorgia, Valerius de Ingratis, tam huius quam sequentium aliquot meminerunt. *Salamine*: Insula obiecta Atticae continenti, suburbana fere, Solino: ut Cos, Ceos, Sunium olim Atheniensibus, Lacedaemoniorum sententia, eo quod inde Aiace Telamonio duce cum Atheniensibus ad Ilium profecti sint. Eam autem Solon uelut hostilem arcem ex propinquo saluti Atheniensium imminentem recuperauerat. In sinu Salaminico Themistocles, Atheniensium dux, totius tum Graeciae imperator, rem feliciter contra Xerxen, quem fraude in proelium nauale illexerat, gessit, ob quam uictoriam Salaminienses gratulaturi simulacra posuerunt, teste Isocrate. Agellius quattuor annis ante Coriolani uexationem haec gesta scribit. Historiam referunt Plut. in Themistocle, Herod. lib. IIX. Iustinus lib. 2 Oros. lib. 2. cap. 9. Meminit Isoc. tum alibi, tum in Panegyrico, & Panathenaico, Plato, & Valerius locis supra citatis. De hoc plura inferius lib. III. Boccatius de clar. mul. cap. 55. de Artemisia. *Plataeis*: Plataeae, arum; uel, ut Poeta singulariter protulit, Πλάταια, Boeotiae urbs, a latitudine dicta, uel quod latis usi sint remis, uel quod procul a lacubus sita sit, a Thebis LXX. stadijs ad fluuium Asopum, ea uia, quae Athenas ducit. Hinc celeberrima Pausaniae, totius Graeciae ducis, de Mardonio Persa uictoria, quam ibi Aristidis auxilio nicit, cognomen acquisiuit. Ibidem Iouis Liberatoris templum est, & gymnicum certamen in caesorum honorem constitutum, & trophaea pro uniuersa Graecia contra uim Asiae posita. Historiam scribunt Herod. lib. IX. Plutarchus in Aristide, Oros. lib. 2. cap. 11. Iustinus lib. 2. Meminerunt Thucydides lib. 2. Plutarchus in Cimone, & Isocrates in Plataico: qua oratione post aliquot annos ab Atheniensibus contra Thebanos Plataeensibus auxilia petit. *Thermopylis*: Thermopylae, angustus (qua Oetae montis cacumen attollitur) uiatoribus ex Thessalia, & a littore Locros petentibus transitus est, ad quem murus erat a Phocensibus Thessalorum metu aedificatus, & in eo πύλαι, idest portae transitum praebebant. & quia iuxta in ipsis faucibus θερμαὶ essent, uel, ut Herodotus habet, θερμὰ λουτρά, Thermopylae locus est appellatus. Thermae sacrae erant Herculi, cui ara supra exstructa locum religione complebat, ex Strabone, Herodoto, & Liuio.

uio. Vbi Leonides, Lacedaemoniorum dux, contra Xerxen innumero exercitu instructum, deficientibus socijs, parua ciuium manu, deuotione facta, fortissime occubuit. Historiam scribunt Herod. lib. IIX. Iustinus lib. 2. Orosius lib. 2. cap. 9. Meminerunt Valer. lib. III. cap. de fortitudine, Seneca lib. epist. x. in fine, Agellius lib. III. cap. 7. Liuius lib. xxxvI. Plutarchus in Pelopida, item in Parallelo VII. item in Apophthegmatis Laconicis, Isocrates in Panegyrico, & Panathenaico. *Leuctris*: oracula, uocésq. deorum Lacedaemonios saepe monuerant, ut sibi a Leuctrica ira cauerent. Sed (quemadmodum oracula animos ambiguos tenent) de loco cauendo nemini certò constabat, cum apud Megalem, Arcadiae ciuitatem, eo nomine locus esset, & in Laconia iuxta mare opidum: ubi Epaminondas, Thebanorum dux, Lacedaemonios Graeciae imperio, quod semper affectauerant, ita exsuit, ut spem una amiserint. Refertur historia a Iustino lib. VI. Orosio lib. III. cap. I. Othone Phrysingensi lib. 2. cap. 24. Meminerunt Valerius Max. lib. III. cap. de fortitudine, Cicero lib. II. de Fin. & Fam. lib. v. ep. 12. Isocrates in Panegyrico, & Philippico, Polybius lib. 2. Plutarchus in Coriolano, Agesilao, Pelopida, & Artaxerxe, item in Apophthegm. Laconicis, & Graecis: item in Eroticis: Diodorus Siculus de gestis Philippi, Agellius lib. XVII. cap. 21. Xenophon sub finem VII. Ἑλληνικῶν attingit: neque enim is ad finem historiam perduxit. *Leuctris*: quibus uicere Thebani Spartanos, Epaminonda duce: unde principatum Graeciae sunt adepti. *Stratocle*: uel, Strato; uel, Stratoque, reponendum. Locus est, ut Maratho, & reliqua superiora, Atheniensium uictoria nobilitatus. Thucydides lib. 2. Alij aliter. quos ut sequar, historia non patitur. & ueteres libri ab opinione nostra parum dissentiunt. Cum haec scripsissem, Sabellicum iampridem idem sensisse, ex aliorum Scholijs didici. Sane tantum abest, ut moleste feram, posteriorem fuisse me in ueritate cognoscenda, ut etiam uehementer gaudeam, opinionem meam doctissimi hominis testimonio comprobari. Libri ueteres mei, quinque habent, Stratocle: duo, Stertocle: unus, Sterthocle: unus, Statrocles: unus, Stertocles: unus, Stercocle: unus, Stertotecle: unus, Siscocles: unus, Terocle: Tertij, Stercocles. Ioannes Brodaeus legit Cytherisque, contra omnium librorum fidem. aitq. insulam esse, in qua tuenda singularis Atheniensium uirtus enituit. ex Plutarcho, cuius haec citat: Καὶ τὰς περὶ Κύθηρα, καὶ Μέγαρα, καὶ Κόρινθον ἀνδραγαθίας νικῶν. HINC *noster Cocles*, } enumerat, qui mortis discrimen forte animo adierint. HINC *noster Cocles*: absunt haec ab omnibus, quos umquam uiderim, ueteribus libris. Vt ex repetitione illa, Stratocle, factum fortasse sit, Noster Cocles. Quod tamen si retineamus, eius historiā scribunt Liuius lib. 2. Dionys. Halic. lib. VI. Florus lib. I. cap. 10. Plutarchus in Publicola, de uir. ill. cap. II. Eutropius lib. I. cap. II. De eo etiam mētionem facit Valer. lib. III. cap. de fortitudine, Cicero Parad. I. Plut. Parallelo XVI. Seneca Epist. lib. XXI. ep. I. Virg. in IIX. Silius in X. Aug. de Ciu. D. lib. 2. cap. 8. Plin. lib. XXXVI. cap. 15. Agellius lib. IV. cap. 5. DECII, } pater, & filius, alter anno ab V. C. CDXV. alter anno CDXLIIX. Liuius, Florus, Valer. lib. V. cap. de pietate erga patriam, de uir. ill. cap. 27. Orosius lib. III. cap. 21. Meminit & Cicero de diu. lib. I. Tusc. I. & alibi, & Aug. de ciu. D. lib. V. cap. 18. CN. *& P. Scipiones*, } duo illa fulmina belli: &, Belligeri (ut Silius uocat) Mauortia pectora fratres. quorum Publius, maioris Africani pater fuit; Cnaeus uero, Scipionis Nasicae, uiri totius senatus censura optimi, bello Punico II. in Hispaniam missi. in quo Publinm uulneratum filius praetextatus protexit. Cuius mentionem fecit Seneca de beneficijs III. cap. 32. Valerius de pietate filiorum erga parentes. Cnaeus, re feliciter gesta, Magonem cepit. Liuius li. XXI. Hasdrubalem uicerunt, & Hispaniam suam fecerunt, lib. XXIII. Post res per octo annos feliciter gestas, prope cum totis exercitibus caesi, tristem exitum tulerunt, lib. XXV. Historiam praeterea scribunt Appianus in Libyco, Florus lib. II. cap. 6. Orosius lib. IV. cap. 17. Eutropius lib. III. cap. 5. Otho Phrysingensis lib. 2. Scipionis in Hispaniam missorum meminit Polybius lib. III. interfectorum Silius lib. XIII. & XV. Interiere anno eodem, quo Syracusae a Marcello captae sunt: hoc est, ab V. C. DXLII. M. MARCELLVS, } M. Claudius Marcellus anno DXXXIX. praetor ad Nolam aduersus Hannibalem prospere pugnauit. Anno sequenti consul in Sicilia, quae prope tota ad Poenos defecerat, Syracusas obsedit. An. DXLII. ingentem se uirum gerens, expugnat. Liuius lib. XXIII. XXIV. XXV. Res a Marcello gestas leges praeterea apud Plutarchum in eius uita, apud Florum lib. 2. cap. 6. de uir. ill. cap. 45. Silium lib. XII. apud Valer. lib. I. cap. I. lib. II. cap. 3. lib. III. cap. 2. lib. IV. cap. I. lib. IV. cap. I. lib. IIX. cap. 7. de Archimede, item apud Plinium lib. VII. cap. 25. ORNATV *fere militari*. } raro togato. uide Plinium lib. XXXIV. PRO *suis commodis*, } ut contra Philippum Demosthenes, contra M. Antonium Cicero. AEQVITATE. } quae commune commodum, non priuatum, spectat. hinc Agesilaus, fortitudine non opus esse, si omnes iusti essemus. NIHIL *enim honestum esse potest, quod iustitia uacat*. } Arist. Eth. lib. III. cap. 7. & Pol. lib. V. cap. 10. PLATONIS *illud*: } in Epitaphio: Πᾶσα τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται. PARATVS *ad periculum*, } quod fortitudinis principium uidetur. SVA *cupiditate*, } iniusta. SIMPLICSS, *ueritatis amicos*, } antiqui libri sex, & unus Tertij, Simplicis ueritatis amicos. quo modo Euripides:

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.

Simplicemq. ueritatis orationem esse, adagium monet. INNASCITVR, } sic Iuuenalis:

Neglectis urenda filix innascitur agris.

APVD *Platonem est*, } in Lachete, siue περὶ ἀνδρείας: τοῖς Λακεδαιμονίοις οὐδὲν ἄλλο μέλει ἐν τῷ βίῳ, ἢ τοῦτο ζητεῖν, καὶ ἐπιτηδεύειν, ὅ, τι ἂν μαθόντες, καὶ ἐπιτηδεύσαντες, οἷοί τ' ὦσι πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων περὶ τὸν πόλεμον. OMNEM *morem* } ita omnes ueteres libri. ex quibus unus supra, Morem, habet, Idest naturam. Illud, μέλει ἐπιτηδεύειν curae est studere, Cicero uertit, Morem. PRINCEPS *omnium esse*, } qualis ab Agamemnone Achilles depingitur, Il. a.

Ἀλλ'

Ἀλλ' ὅδ' ἀνὴρ ἐθέλει περὶ πάντων ἔμμεναι ἄλλων,
Πάντων μὲν κρατέειν ἐθέλει, πάντεσσι δ' ἀνάσσειν,
Πᾶσι δὲ σημαίνειν.

VEL *potius solus esse.* ʒ Homerus Οδ. μ.

Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν.

Idest: Hic sapit unus, ut umbra fugax uolat altera turba.

AEQVITATEM, ʒ ita omnes libri ueteres. OPES *quammaximas* ʒ potentiam, non diuitias. VI, *superiores,* ʒ Octauij tribunus, qui, cum peteret, ut consulatus Octauio immatura aetate daretur, idq. non impetraret, proferens gladium, dixit: Si uos non dabitis, hic dabit. QVO *difficilius, hoc praeclarius.* ʒ Graecis, *δύσκολα τὰ καλά.* IN *factis positum,* ʒ ad illud pertinet, *ὅτι τὸ καλὸν δι' αὐτὸ αἱρετόν*; ut & illud Poetae:

Ipsa quidem uirtus pretium sibi.

PRINCIPEMQ. *se esse mauult, quam uideri.* ʒ tunc enim recte uiues, cum studes esse, quod audis. Huc facit Sallustianum illud, ex Aeschylo, supra a nobis notatum: Esse, quam uideri, bonus malebat. Ita Aristoteles Polit. I. *Τὸ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει: τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον.* Idest: Id, quod animo prospicere potest, princeps natura est, & dominus. quod uero ea potest corpore consequi, subiectum, & natura seruum. QVI *ex errore imperitae multitudinis pendet,* ʒ ex quo facile errat, itaque uirtus ipsa per se, non uulgi laude, aestimanda. Seneca: Numquam tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant. VT *quisque est altissimo animo, & gloriae cupido.* ʒ tredecim antiqui libri, & unus Tertij, Cupiditate. in eorum tamen uno, in margine, Cupido. alius, Cupidus. Vt uel, Cupido, uel Cupidus, sit legendum, procul dubio. DESIDERET *gloriam.* ʒ quam saepe, neglecta aequitate, appetimus.

CICERO

OMNINO fortis animus, & magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumq. sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere, nulliq. neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunae succumbere. altera est res, ut, cum ita sis affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, sed ut uehementer arduas, plenasq. laborum, & periculorum, tum caussa uitae, tum multarum rerum, quae ad uitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis, & amplitudo est, addo etiam utilitatem, in posteriore; caussa autem, & ratio efficiens magnos uiros, est in priore. in eo enim est illud, quod excellentes animos, & humana contemnentes facit. id autem ipsum cernitur in duobus, si & solum id, quod honestum sit, bonum iudices; & ab omni animi perturbatione liber sis. nam & ea, quae eximia plerisque, & praeclara uidentur, parua ducere, eaq. ratione stabili, firmaq. contemnere; fortis animi, magniq. dicendum est: & ea, quae uidentur acerba, quae multa, & uaria in hominum uita, fortunaq. uersantur, ita ferre, ut nihil a statu naturae discedas, nihil a dignitate sapientis, robusti animi est, magnaeq. constantiae. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate; nec, qui inuictum se a labore praestiterit, uinci a uoluptate. quamobrem & haec uitanda sunt, & pecuniae fugienda cupiditas. nihil enim est tam angusti animi, tamq. parui, quam amare diuitias: nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam, liberalitatemq. conferre. Cauenda est etiam gloriae cupiditas, ut supra dixi. eripit enim libertatem, pro qua magnanimis uiris omnis debet esse contentio. Nec uero imperia expetenda, ac potius non accipienda interdum, aut deponenda nonnumquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiā aegritudine, & uoluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas animi adsit, & securitas, quae afferat tum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui, eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, a negotiis publicis se remouerunt, ad otiumq. perfugerunt. in his & nobilissimi philosophi, longeq. principes, & quidam homines seueri, & graues nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: uixeruntq. non nulli in agris, delectati re sua familiari. his idem propositum fuit, quod & regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur, cuius proprium est, sic uiuere, ut uelis.

EXPLANATIO

NVLLI *neque homini, neq. perturbationi animi, nec fortunae succumbere.* ʒ idest, nullius hominis metu ab honestate deficere, uel gratia inflecti: non ad iram procliuem esse: non cuiusquam opes pertimescere. TVM *caussa uitae,* ʒ non inani aliquo studio. DICENDVM *est:* ʒ ita est in duodecim antiquis meis. duo, & Tertij, Ducendum est: quorum unus supra habet adscriptum, Idest, Iudicandum. QVAE *uidentur acerba,* ʒ re autem uera non sunt. STATV *naturae* ʒ humanae. NON *est autem consentaneum,* ʒ concludit, qui fortis sit, eundem esse temperantem. LABORE ʒ aegritudine. VITANDA *sunt,* ʒ duodecim mei libri, Videnda. utrumque recte. Sunt, abest, ab octo libris. CAVENDA *est etiam gloriae cupiditas,* ʒ quam tum maxime amittimus, cum maxime affectamus. Liuius: Nonnumquam contemptus honor loco est maximi honoris. LIBERTATEM, ʒ tamquam quae sit maxime popularis. oratio pro Cluentio. PRO *qua omnis debet esse contentio.* ʒ unde Leges fundamentum

tum libertatis appellantur in oratione pro Cluentio. AVT *deponenda nonnumquam*. ʒ ut Sulla dictaturam. ex quo illum postea C. Caesar, litteras nescisse, cauillatus est, dictator ipse perpetuus. Tarquinius quoque Collatinus, Bruti, primi consulis, collega, ut ciuitatem metu exoneraret, non tantum consulatu se abdicauit, sed etiam, suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. VOLVPTATE *animi*, ʒ citatur ex uetere poeta, Fam. lib. 2. ep. 9.

Ego uoluptatem animi nimiam.

CONSTANTIAM, ʒ perseuerantiam, hoc est in re cum ratione considerata stabilem permansionem. DIGNITATEM. ʒ auctoritatem honestam. IN. HIS ʒ in his fuit Pomponius Atticus. QVOD *& regibus*, ʒ uocabulo magnificentissimo eorum institutum ornat. CVIVS *proprium est, sic uiuere, ut uelis*. ʒ Arist. Pol. v. *ἐλεύθερον δὲ καὶ ἴσον, τὸ, ὅ, τι ἂν βούληταί τις ποιεῖν, ὥστε ζῇ, ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται.*

CICERO

QVARE, cum hoc commune sit potentiae cupidorum cum ijs, quos dixi, otiosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeāt; alteri, si contenti sint & suo, & paruo. in quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & facilior, & tutior, & minus alijs grauis, aut molesta uita est otiosorum: fructuosior autem hominum generi, & ad claritatem, amplitudinemq. aptior eorum, qui se ad remp. & ad magnas res gerendas accommodauerunt. quapropter & his forsitan concedendum sit, remp. non capessentibus, qui, excellenti ingenio, doctrinae sese dediderunt; & ijs, qui, aut ualetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore caussa impediti, a rep. recesserunt, cum eius administrandae potestatem alijs, laudemq. concederent. quibus autem talis nulla est caussa, si despicere se dicant ea, quae plerique admirentur, imperia, & magistratus, his non modo non laudi, uerum etiam uitio dandum puto. quorum iudicium in eo, quod gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile factu est non probare: sed uidentur labores, & molestias tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandam ignominiam, timere, & infamiam. sunt enim, qui in rebus contrarijs parum sibi constent; uoluptatem seuerissime contemnant, in dolore sint molliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent a natura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione, adipiscendi magistratus sunt, & gerenda resp. est. nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem remp. nihil minus, quam philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda est rerum humanarum, & quam saepe dico, tranquillitas animi, atque securitas: si quidem nec anxij futuri sunt, & cum grauitate, constantiaq. uicturi. quae eo faciliora sunt philosophis, quo minus patent multa in eorum uita, quae fortuna feriat; & quo minus multis rebus egent; & quia, si quid aduersi eueniat, tam grauiter cadere non possunt. quocirca non sine caussa maiores motus animorum concitantur, maioraq. efficienda remp. gerentibus, quam quietis. quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & uacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat, ne id modo consideret, quam illa res honesta sit; sed etiam, ut habeat efficiendi facultatem in quo ipso cōsiderandum est; ne aut temere desperet, propter ignauiam; aut nimis confidat, propter cupiditatem. in omnib. autem negotiis prius, quam aggrediare, adhibēda est praeparatio diligens.

EXPLANATIO

SI *opes magnas habeant*; ʒ qui enim opes possidet, se ipsarum praesidio omnia posse credit. FRVCTVOSIOR *autem hominum generi* ʒ ergo praestantior. non enim nobis tantum ipsis nati sumus. REMP. *non capessentibus*, ʒ. pro, si non capessant. Graeco more dictum. VALETVDINIS *imbecillitate*, ʒ ut maioris Africani filius. AVT *aliqua grauiore caussa* ʒ cum, alicuius metu, libere sententiam dicere non licet. QVIBVS *autem talis nulla est caussa*; ʒ unde Aristoteles: *δεῖ βουλόμενον καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν τὸν ἄξιον*. Idest: Imperio dignum, uelit, nolit, imperare oportet. Plato quoque de Leg. 1. Bonos ait ad magistratum suscipiendum uel praemijs inuitandos, uel poena cogendos. GLORIAM *contemnant*, ʒ non enim amanda gloria, sed id, unde oritur gloria, honestum, & uirtus. OFFENSIONVM, ʒ idest, cum res ex animi sententia non succedit. uel, quod magistratum bona fide gerenti multorum simultates, & odia suscipienda sint. QVASI *quandam ignominiam*, ʒ cum ignominiae non tam sint, quam solidae gloriae, materies. neque enim Camillus periclitanti patriae tam praesenti auxilio esse poterat, nisi prius inuidia in exsilium fuisset actus. PARVM *sibi constent*; ʒ medij terminos transilientes. nam stulti, dum uitia uitant, in contraria currunt. VOLVPTATEM *seuerissime contemnant, in dolore sint molliores*; ʒ utrumque fortitudinis est, nec dolore, nec uolupate uinci. GLORIAM *negligant, frangantur infamia*: ʒ facilius enim rebus commodis caremus, quam incommodas sustinemus. QVI *habent a natura adiumenta rerum gerendarum*, ʒ *τοὺς δυναμένους ἄριστ' ἄρχειν*, Aristot. Polit. lib. 2. cap. 9. unde sumpsit hanc sententiam Cicero. *Adiumenta*: prosperam ualetudinem, prudentiam, eloquentiam, dexteritatem, constantiam, & adeo tandem animum excelsum, patientemq. laborum, & molestiarum. quae sunt a natura; mutuantur autem fortasse quiddam ab arte, & institutione: a fortuna autem, nobilitatem, amicos, honestas occasiones, & rectam uoluntatem, qua fit, ut publicum priuato praeferatur. ANIMI *magnitudo* ʒ quae non in otiosa uita, sed in rebus gerendis perspicitur. CAPESSENTIBVS *autem*

remp. nihilo minus, quam phil. &c. ȝ delirare homines doctos uideo in huius loci interpretatione. aiunt enim constructionem paullo duriorem esse: esseq. datiuos pro ablatiuis positos. hac sententia: Cum ij, qui remp. capessunt, nihil minus sint, quam philosophi: tamen *ἀπάθεια* non minus illis necessaria est, quam philosophis. Falluntur ipsi, quod uideo, legentes, Nihil minus, pro, Nihilo minus: quod legitur in uno meo uetere libro. Haec enim est sententia: Philosophi magnificentiam, & despicientiam rerum humanarum adhibent. capessentes uero remp. nihilo minus, quam philosophi, & fortasse magis etiam, adhibere debent. Quid clarius? SIQVIDEM *nec anxij &c.* ȝ si magnificentiam, & despicientiam rerum humanarum adhibebunt, nec anxij erunt, & cum grauitate, constantiaq. uiuent. FACILIORA *sunt philosophis*, ȝ unde Plato Polit. v. eam demum felicem ciuitatis administrationem fore tradit, si aut philosophi imperent, aut principes philosophentur Et, in Phaedone, soli philosopho ueram prudentiam, & fortitudinem, uerissima reip. administrandae adminicula tribuit. GRAVITER *cadere* ȝ nam multi

— tolluntur in altum,

Vt lapsu grauiore ruant. QVOCIRCA *non sine caussa &c.* ȝ supra dixit: Quae cura exsuscitat etiam animos, maioresq. ad rem gerendam facit. MAIORAQ. *efficienda remp. gerentibus, quam quietis*. ȝ Sic est in quattuor meis. octo, & unus Tertij, Maioraq. efficiendi. unus, Maioreq. cura efficienda. alius, Maiorq. cura efficiendi. Est, qui reponat, ex uetere libro, Maiora efficiendi, sine copula. EFFICIENDI *facultatem*. ȝ Cicero Fam. lib. I. Plato, inquit, iubet tantum in rep. contendere, quantum probare tuis ciuibus possis. IN *omnibus autem negotijs, prius, quam aggrediare, adhibenda est praeparatio diligens*. ȝ hoc idem & Sallustius dixit, in prooemio Catilinae; Prius, quam incipias, consulto; &, ubi consulueris, mature facto opus est. & Demosthenes in prooemijs Demigoricis, & in oratione de pace: & Isocrates in oratione *πρὸς Δημόνικον*: & Aristot. Moral. Eud. v. & Nicom. v I. & Diog. Laert. in Biante. Aemilius Probus: Neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus. Turpilius Boethuntibus, apud Nonium: Quaeso cogita, ac delibera.

CICERO

SED cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse, quam urbanas; minuenda est haec opinio. multi enim bella saepe quaesiuerunt, propter gloriae cupiditatem: atque in magnis animis, ingenijsq. id plerumque contingit, eoq. magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. uere autem si uolumus iudicare, multae res exstiterunt urbanae maiores, clarioresque, quam bellicae. quamuis enim Themistocles iure laudetur, & sit eius nomen, quam Solonis, illustrius; citeturq. Salamis clarissimae testis uictoriae, quae anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Ariopagitas: non minus praeclarum hoc, quam illud, iudicandum est. illud enim semel profuit; hoc semper proderit ciuitati: hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorum instituta seruantur. & Themistocles quidem nihil dixerit, in quo ip · Ariopagum adiuuerit: at ille adiuuit Themistoclem. est enim bellum gestum consilio senatus eius, qui a Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lysandroq. dicere. quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedaemoniorum dilatatum putatur: tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinae conferendi sunt: qui etiam ob has ipsas caussas & paratiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum uersaremur in rep. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere uidebatur. parua enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. nec plus Africanus, singularis & uir, & imperator, in exscindenda Numantia reip. profuit, quam eodem tempore P. Nasica priuatus, cum Ti. Gracchum interemit. quamquam haec quidem res non solum ex domestica est ratione: attingit enim & bellicam, quoniam ui, manuq. confecta est. sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo, inuadi solere ab improbis, & inuidis, me audio:

Cedant arma togae: concedat laurea linguae.

Vt enim alios omittam, nobis remp. gubernantibus, non ne togae arma cesserest neque enim in rep. periculum fuit grauius umquam, nec maius otium. ita consilijs, diligentiaq. nostra celeriter de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt. quae res igitur gesta est umquam in bello tanta? quis triumphus conferendus? Licet enim, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas huius gloriae, & factorum imitatio pertinet, mihi quidem certe, uir abundans bellicis laudibus, Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi meo in remp. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticae fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quam in his, operae, studijq. ponendum est. omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso, magnificoq. quaerimus, animi efficitur, non corporis uiribus. exercendum tamen est corpus, & ita afficiendum, ut oboedire consilio, rationiq. possit in exsequendis negotijs, & in labore tolerando. honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura, & cogitatione. in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reip. praesunt, quam qui bella gerunt. itaque eorum consilio saepe aut non suscepta, aut confecta bella sunt, non numquam etiam illata, ut M. Catonis consilio bellum tertium Punicum: in quo etiam mortui ualuit auctoritas. quare expetenda quidem magis est decernendi ratio, quam decertandi fortitudo: sed cauendum, ne id bellandi magis fuga, quam utilitatis ratione, faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax quaesita uideatur. Fortis uero animi, & constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu deijci, ut dicitur; sed praesenti animi uti consilio, nec a ratione discedere. quamquam hoc animi, illud etiam ingenij magni est, praecipere cogitatione futura, & aliquanto ante constituere, quid accidere possit in utramque partem; & quid agendum sit, cum quid euenerit; nec committere aliquid, ut aliquando dicendum sit, Non putaram. haec sunt opera magni animi, & excelsi, & pru-

& prudentia, consilioq. fidetis. temere autem in acie uersari, & manu cum hoste confligere, immane quiddam, & belluarum simile est, sed, cum tempus est, necessitasq. postulat, decertandum manu est, & mors seruituti, turpitudiniq. anteponenda.

EXPLANATIO

MINVENDA *est haec opinio.* } non tollenda. Tempus autem hoc dijudicat. modo enim bellicae excellunt, modo urbanae. Pro Murena bellicas urbanis praefert. Turnus, & Drances introducuntur a Virgilio lib. XI. Est & contentio, de Achillis armis, Vlysis, & Aiacis, apud Ouidium. Homerus quoque ιλ. ι. ait Phoenicem a Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum, ut illum efficeret μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. Vulgo bellicae praeferuntur. de quo rationem reddit Arist. in Probl. sect. 27. probl. 5. AREOPAGITAS: } senatus Ariopagitarum populo praeerat: cuius auctoritatem Ephialtes, & Pericles in populi gratiam imminuerunt. Arist. Pol. 2. Τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν Ἐφιάλτης ἐκόλουσε, καὶ Περικλῆς: τὰ δὲ δικαστήρια μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς: καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἕκαστος τῶν δημαγωγῶν προήγαγεν, αὔξων εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν. Restituta postea est a Cimone Periclis temporibus. Plutarchus. SEMEL } Persis Graecia pulsis, ac trucidatis. AT *ille adiuuit Themistoclem.* } hoc relinquo, in magna librorum uarietate: nam nec muto libenter, quod apertam sententiam habet: & quinque antiquos libros congruere cum sententia uideo. Placet tamen uarietatem adscribere. Vnus: At ille potuit uere dicere se ad uictum Themistoclem. Vnus: At ille uero se adiuuit Themistoclem. Vnus: At ille uerum esse se adiutum Themistoclem. Vnus: At ille uere a se ad iudicium Themistoclem. Vnus: At ille uere a se adiutum Themistoclem. Vnus: At ille dicit uere se adiutum Themistoclem. Vnus: At ille uere adiuuit Themistoclem. Vnus: At ille se adiutum Themistoclem. Tertij, & alius: At ille uere se adiutum Themistoclem. Sunt, qui impressae lectionis se auctores falso faciant, cum antea legeretur: At ille uere a se dixerit adiutum Themistoclem. CONSTITVTVS. } Arist. l. 2. Pol. Solonem, ait, cum alia sustulisset instituta Athenensium, Ariopagum, ut populare consilium, probasse. quo spectat hoc uerbum, Constitutus, pro confirmatus, non, Institutus, ut alij. PAVSANIAS } Cleombroti filius LYSANDRO Q. } qui & Athenienses uicit, & de Antiocho trophaea statuit. Plutarchus, & Thucydides. *Pausania, Lysandroque* } utrique praestitit Agesilaus: sed ab illis dilatatum magis imperium est. LYCVRGI *legibus,* } Xenophon in Lacedaemoniorum rep. Plut. in eius uita, & Agide, & in Apophthegm. Iustinus lib. III. Valerius lib. 1. cap. 3. Isocrates in Panathenaico, Lucianus de astrologia, Cyrillus contra Iulianum lib. 3. Dicitur Rhadamanti, & Minois in Creta legibus a Thalete musico edoctus. Opinio est, eum circiter Agrippae tempora floruisse, quo tempore Pharnaces Medus Sardanapalum imperio, & uita priuauit. teste Velleio. Sublatae sunt eius leges, & disciplina, postquam DCCC. annis steterunt, anno ab V. C. DLXV. Vixit ann. LXXXV. Lucianus in Macrobijs. De eo Oraculum illud legitur:

Ἥκεις, ὦ Λυκόοργε, ἐμὸν ποτὶ πίονα νηόν,
Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι:
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι ἢ ἄνθρωπον:
Ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι ὦ Λυκόοργε.

LACEDAEMONIORVM } ita legitur in sex meis: octo, & Tertij, Lacedaemonijs. OB *has ipsas caussas* } Isocrates in Panegyrico, maiorum honestam disciplinam in caussa fuisse ait, cur Athenienses ea uirtute essent, ut fortiter barbaros profligare possent. PARATIORES } non reijcio uerbum usitatum, quod est in decem meis libris. Respicit autem ad ordinem militiae, quo saepe uictoriam Spartani sunt adepti. Alij legunt, Parentiores: cum quibus faciunt tres mei, & Tertij. non reprehendo. nec tamen mutare quidquam uolui. unus, Promptiores. PVERIS *nobis,* } natus Cicero anno ab V. C. DCXLVII. M. SCAVRVS } huic Cicero ad Lentulum summam grauitatem, & constantiam tribuit. In Bruto, in eius oratione sapientis hominis, & recti grauitatem summam, & naturalem quandam fuisse auctoritatem, non ut caussam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Huius grauitatis exemplum est apud Valerium lib. 3. cap. de fiducia sui. Consul fuit cum Ser. Sulpicio Galba, an. DCXLVI. itq. eo consulatu leges de sumptibus, & libertinorum suffragijs tulit. de uir. ill. Tantumq. auctoritate ualuit, ut Opimium contra Gracchum, Marium contra Glauciam, & Saturninum priuato consilio armaret. Nec tamen bellica gloria caruit: ut qui de Liguribus consul triumphauit. C. *Mario,* } de eo Plutarchus, de uir. ill. cap. 67. Sall. in Iug. Oros. lib. V. cap. 16. Florus lib. 3. cap. 3. epit. Liu. Appianus in Celtico, Velleius lib. 2. Eutrop. lib. IV. cap. ult. lib. V. cap. 1. Otho Phrysingensis lib. 2. cap. 44. Vide & Plut. in Sulla, & Apophthegm. Laconicis, & Parall. cap. 37. Val. lib. 2. cap. 2. & 5. & lib. III. cap. 2. & lib. IIX. cap. 16. Plin. lib. XVII. cap. 2. Quinctil. in declamatione pro milite Mariano. Q. CATVLVS } Plut. in Pompeio, epit. Liu. Florus lib. 3. cap. ult. Velleius lib. 2. App. l. 1. Bell. ci. Oros. lib. 2. cap. 25. Eutropius lib. V. & VI. Valerius lib. 2. cap. 3. Legitur & apud Sallustium ex I. historiarum, Lepidi Consulis ad Imp. R. oratio: ut primus sumatur contra Sullam dict. atque L. Philippi in senatu, ut Lepido, bellum mouenti, resistant. CN. POMPEIO } rerum gestarum magnitudine praestanti. qui, ut ait Cicero, plura bella gessit, quam alij legerant. Ad quem scribens Cicero, Fam. lib. V. cum Scipioni in re militari confert. De eo multa Cicero in orationibus, pro lege Manilia, & pro Murena. Est & eius epistola apud eundem Sallustium, ad senatum, ex III. historiarum, quo sua praeclare facta commemorat. PARVA *enim sunt foris arma,* } sic est in

duodecim meis, duo, & Tertij, Parui. quod magis probo. parui enim sunt foris arma. AFRICANVS, ⁋ minor, Paulli filius. ET *uir, & imperator*, ⁋ belli, domique. IN *exscindenda Numantia* ⁋ anno ab v. c. DCXXI. Epit. Liu. lib. LIX. Florus lib. 2. cap. 18. de uir. ill. Oros. lib. v. cap. 6. Eutrop. lib. IV. cap. 7. Otho Phrysing. lib. 2. cap 43. Vide & Aug. de ciu. D. lib. 3. cap. 21. Velleium lib. II. Val. Max. lib. II. cap. 3. lib. III. cap. 2. lib. VII. cap. 6. Plutarchum in Mario. P. NASICA ⁋ Cn. Scipionis filius, Africani minoris patruelis, uir optimus ob hoc ipsum a senatu iudicatus. Plut. in Gracchis, App. lib. 1. Bel. ci. de uir. ill. cap. 64. Oros. lib. v cap. 7. Valerius lib. III. cap. de fortitudine, Velleius lib. 2. Sallust in Iugurtha, in oratione C. Memmij, Aug. lib. III cap. 24 de ciu. D. PRIVATVS, ⁋ idest, nullum habens publicum munus. Cicero in Rhet In fortuna quaeritur, priuatus ne, an cum potestate, sit. Plautus Capt. Hic qualis imperator? nunc priuatus est. TI. GRACCHVM ⁋ tribunum pl. perniciosas reip. leges ferētem. IMPROBIS, ⁋ M Antonio. INVIDIS ⁋ L. Pisone. CEDANT *arma togae*: ⁋ hunc uersum διὰ τὸ ὁμοιόπτωτον deridēnt multi. Plutarchus Ciceronem in poetica naluisse dicit. CONCEDAT *laurea linguae*. ⁋ sic recitat Quinctilianus lib. III. cap. I. qui ait, In caminibus utinam pepercisset, quae non desierunt carpere maligni. duo mei, Laudi. Tertij, supra Laudi, habet, Linguae. *Togae*: pacis studio. *Laurea*: triūphus. Plin. lib. XV. cap. 30. Quinctilianus: Supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus dabatur, in toga meruit. Idem Plinius: Quo te, M. Tulli, piaculo taceam? quoue maxime excellentem insigni praedicem? quo potius, quam uniuersi populi, & illius gentis amplissimo testimonio, & in tota uita tua, & ad consulatum tantis operibus electis? te dicente, legem agrariam, hoc est alimenta sua, abdicauerunt tribus: te suadente, Roscio theatralis seditionis auctori leges ignouerunt, notasq. sedes ignominiae discrimine aequo animo tulerunt: te orante, proscriptorum liberos honores petere puduit. tuum Catilina fugit ingenium: tu M. Antonium proscripsisti. Salue, primus omnium Parens patriae appellate, primus in toga triumphum, linguaeq. lauream merite, & facundiae litterarum Latinarum parens: atque, ut dictator Caesar, hostis quondam tuus, de te scripsit, omnium triumphorum Lauream adepte maiorem, quanto plus est ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam imperij. NEC *maius otium*. ⁋ coniuratione oppressa. antea, Odium. Primus Pater reposuit, Otium. quod confirmari uideo a libro Tertij, & alio meo. HEREDITAS *huius gloriae*, ⁋ Fam. lib. II. ad M. Coelium: Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla resp. satis amplum patrimonium relinquam, memoriam nominis mei. &c. O hominem gloriae nimis cupidum. TERTIVM *triumphum* ⁋ Mithridate, & Tigrane uictis. Plutarchus. EXERCENDVM *corpus*, ⁋ ratione uictus, & gymnastica. OBOEDIRE *consilio*, ⁋ Sallust. Animi imperio, corporis seruitio magis utimur. IN *exsequendis negotijs*, ⁋ Isocrates: Γύμναζε σεαυτὸν πόνοις ἑκουσίοις ὅπως ἂν δύνῃ καὶ τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν. MORTVI *ualuit auctoritas*. ⁋ cum actum est, Catone iam mortuo, de Carthagine euertenda. QVARE *expetenda quidem magis est decernendi ratio, quam decertandi fortitudo*: ⁋ lepide opponuntur, Decernendi ratio, Decertandi fortitudo. & sententia comprobatur antiquorum omnium librorum, qui apud me sunt, auctoritate. quo magis miror in emendato loco mutationem quaeri. VT *nihil aliud, nisi pax quaesita uideatur*: ⁋ in oratione ad C. Caesarem, de rep. ordinanda: Sapientes pacis caussa bellum gerunt; laborem spe otij sustentant. nisi illam firmam efficis, uinci, an uicisse, quid retulit? Plato de Legib. I. Οὔτ' ἂν νομοθέτης ἀκριβής, εἰ μὴ χάριν εἰρήνης τὰ πολέμου νομοθετοῖ μᾶλλον, ἢ τῶν πολεμικῶν ἕνεκα τὰ τῆς εἰρήνης. Pittacus monebat, incruentas uictorias quaerendas esse. FORTIS *uero animi*, ⁋ sic omnes ueteres libri. Aristoteles: Μεγαλοψυχίας ἐστὶ φέρειν εὐτυχίαν, καὶ ἀτυχίαν; Magnanimi est, ferre bonam, malamq. fortunam. TVMVLTVANTEM *de gradu deijci*, ⁋ animo consternari, ac ueluti a statu mentis dimoueri. Vide Adagia. Metaphora, ab athletis, & militibus: qua utitur & in Partitionibus: In omnibus caussis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. nam aut ita consistendum est, ut, quod obijcitur, factum neges. &c. *Tumultuantem*: tumultu perterritum, perturbatum, θορυβούμενον. PRAESENTIS *animi uti consilio*, ⁋ sic septem libri mei: a quibus non discrepat sententia. hoc enim dicitur, Animus, qui adest, quemq. motus, & perturbatio non abstulit, cogitat, & considerat ea, quibus optatum rei exitum consequatur. Absentis autem animi quae cogitatio, quod consilium esse potest? Ad Att. Vbi, inquies, animus ille tuus? adest, & idem est. Quattuor mei libri, & unus Tertij: Praesenti animo uti, & consilio. Vnus: Praesentis animi est uti & consilio. Vnus: Praestantis animi uti consilio. Vnus: Praestanti animo uti consilio. Sunt, qui reponant, Niti, pro Vti, contra ueteres omnes libros. NON *putaram*. ⁋ sic Demosthenes oratione tertia in Philippum: Καὶ μὴν ἐκεῖνό γε αἰσχρὸν ὕστερον ποτ' εἰπεῖν συμβάντων τινῶν. τίς γὰρ ἂν ᾠήθη ταῦτα γενέσθαι. Idest: Enimuero turpe illud est, ubi quid iam euenit, tum dicere, quis nam haec euentura putasset? Valerius Max. lib. VII. cap. 2. 2. Scipio Africanus turpe esse aiebat, in re militari dicere, Non putaram. Seneca lib. 2. de Ira, cap. 31. Turpissimam aiebat Fabius imperatori excusationem esse, Non putaui. Plutarchus tribuit Iphicrati. Isocrates autem dixit; Προνοεῖν χρή, καὶ οὐ μετανοεῖν τὸν ἄνδρα τὸν σοφόν. Idest: Viri sapientis est, ante, non post, factum sapere. BELLVARVM *simile est*, ⁋ uiribus, non ratione, nitizium. MORS *seruituti, turpitudiniq. anteponenda*. ⁋ Cicero Fam. lib. X. ad Plancum. Plato quoque lib. VI. de Legibus: τελευτᾶν δὲ καὶ πόλεως ἐὰν ἀνάστατος ἀνάγκη φαίνεται γίγνεσθαι, πρὶν ἐθέλειν δούλειον ὑπομείνασα ζυγὸν ἄρχεσθαι χειρόνων, ἢ λείπειν φυγῇ τὴν πόλιν.

CICERO

DE euertendis autem, diripiendisq. urbibus ualde illud considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter fiat. idq. est uiri magnanimi, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conseruare, in omni fortuna recta atque honesta retinere. ut enim sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponant: sic reperias multos, quibus periculosa, & calida consilia quietis cogitationibus splendidiora, & maiora uideantur. numquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbelles, timidiq. uideamur: sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine caussa. quo nihil potest esse stultius. quapropter in adeundis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leuiter aegrotantes leniter curant, grauioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites adhibere coguntur. quare, in tranquillo tempestatem aduersam optare, dementis est; subuenire autem tempestati quauis ratione, sapientis; eoq. magis, si plus adipiscare re explicata boni, quam addubitata mali. Periculosae autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt; partim reip. itemq. alij de uita, alij de gloria, & beneuolentia ciuium in discrimen uocantur. promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quam ad communia, dimicareq. paratius de honore, & gloria, quam de ceteris commodis. inuenti autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed uitam etiam profundere pro patria parati essent; iidem gloriae iacturam ne minimam quidem facere uellent, ne rep. quidem postulante: ut Callicratidas, qui, cum Lacedaemoniorum dux esset Peloponnesiaco bello, multaq. fecisset egregie, uertit ad extremum omnia; cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusis remouendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. quibus ille respondit; Lacedaemonios, classe illa amissa, aliam parare posse; se fugere sine suo dedecore non posse. atque haec quidem Lacedaemonijs plaga mediocris fuit, illa pestifera, qua, cum Cleombrotus, inuidiā timens, temere cum Epaminonda conflixisset, Lacedaemoniorum opes corruerunt. Quanto Q. Maximus melius: de quo Ennius:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postq. magisq. uiri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi uitandum est etiam in rebus urbanis. sunt enim, qui, quod sentiunt, etiam si optimum sit, tamen, inuidiae metu, non audent dicere.

EXPLANATIO

DE *euertendis, &c.* ʒ Galli illud dictum in Romanos uictos superbum est, Victis nil, nisi dolor. Ceterum nil magis uictorem decet, quam clementia. Vnde Anchisae umbra apud Virg. in VI. Aeneam filium disciplinam futurae reip. docet:

Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hae tibi erunt artes, paciq. imponere morem,
Parcere subiectis, & debellare superbos.

REBVS *agitatis* ʒ accurate examinatis. CALIDA *consilia* ʒ temeraria. Terent. Eun. Plautus, Callidum mendacium. Corn. Nepos in Attici uita, Calidam liberalitatem. Velleius lib. II. hoc C. Octauio laudi adscribit: Spreuit caelestis animus humana consilia: & cum periculo potius summa, quam tuto humilia proposuit sequi. SINE *caussa.* ʒ quo distinguitur a fortitudine temeritas. QVO *nihil potest esse stultius.* ʒ nam omni animantium generi id est a natura tributum, ut se, uitam, corpusq. tueatur, quod igitur cauere potes, stultum est admittere. PERICVLOSAS *curationes,* ʒ Ouidius:

Cuncta quidem tentanda: sed immedicabile uulnus
Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.

Quod fortasse ex Sophoclis Aiace sumptum:

Οὐ πρὸς ἰατροῦ σοφοῦ θρηνεῖν ἐπῳδὰς πρὸς τομῶντι πήματι.

Plutarchus de tranquillitate citat Sophoclis uersiculum, huc congruentem:

Πικρὰν χολὴν κλύζουσι φαρμάκῳ πικρῷ

Vide Adagia, Τὸ κακὸν κακῷ θεραπεύειν.

Scipionis apud Plutarchum est apophthegma, Imperatorem, quemadmodum & medicum, oportere ultima uti per ferrum curatione. ANCIPITES ʒ quae uel salutem, uel interitum afferant. QVAVIS *ratione,* ʒ etiam cum periculo, & iactura. RE *explicata* ʒ confecta, ad felicem exitum perducta. ADDVBITATA ʒ in discrimen adducta, quae ex animi sententia non euenit. Euripides:

Δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύει πλέον.

Et: Τολμᾶν ἀνάγκη κἂν τύχω, κἂν μὴ τύχω

VT *Callicratidas,* ʒ Thucydides bellum Peloponnesiacum descripsit: ab eoq. praetermissa, persecutus est Xenophon, qui primo Ἑλληνικῶν paullo aliter hoc exponit, quam Cicero: Ἡ Σπάρτη οὐδὲν μὴ κάκιον οἰκεῖται αὐτοῦ ἀποθανόντος· φεύγειν δ' αἰσχρὸν εἶναι ἔφη. De hoc meminit & Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis. Gestum est anno ab V.C. CCCXLIV. Libenter autem & a Graecis, & a nobilissimis Graeciae populis exempla sumit. VERTIT *ad extremum omnia,* ʒ & publicam felicitatem perdidit, & suam gloriam amisit. AB *Arginusis* ʒ sitae sunt in continenti ante Lesbum, in Maleae conspectu, contra Mitylenen. Xenophon, & Thucydides. ATQVE *haec quidem* ʒ Xenophon lib. VI. Ἑλληνικῶν. CLEOMBROTVS, ʒ in praeclara illa Leuctrica uictoria. Plut. in Pelopida. Valer. lib. 3. cap. de fortitudine. Gesta ab V.C. anno CCCLXXI. INVIDIAM *timens,* ʒ maleuolorum obtrectationes, qui cum dicebant

bant cum hostibus Thebanis colludere. Q. MAXIMVS } Plutarchus in uita, & de uir. ill. Vide & Liuium lib. XXII. Polyb.& Florum lib. 2. cap. 6. ENNIVS: } lib. XII. Annalium. ex Macrobio lib. VI. cap. I. VNVS *homo nobis, &c.* } hunc uersum Virg. in librum VI. transtulit, ut alios alibi ex ueteribus poetis. VNVS *homo nobis* } sic duodecim mei, & Tertij liber. Vt mirer, quosdam dicere, in omnibus antiquis libris legi, Vnus qui nobis. quod est tantum in duobus meis. CVNCTANDO } Vide Adagia, Romanus sedendo uincit. NON *ponebat enim* } mirum est, ueteres hic libros consentire omnes in transferenda uoce, Enim, in secundum locum, hoc modo:

Noni enim ponebat,

Vt uideatur in dimensione uersus abijcienda littera M, aut Enim pro una tantum syllaba accipiendum. ERGO *postq. magisq.* } sic recte, & propter consentiens ueterum librorum testimonium, & quia lepida fit sententia: Ergo claret eius uiri gloria non modo post obitum, sed magis etiam, quam cum uiueret. Magisq. magisque, legebatur antea. quod multi confirmant illo Catulli:

Omnibusq. inq. locis celebretur fama sepulti:
Clarescatq. magis mortuus, atque magis.

CICERO

OMNINO, qui reip. praefuturi sunt, duo Platonis praecepta teneant; unum, ut utilitatem ciuium sic tueantur, ut, quidquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum: alterum, ut totum corpus reip. curent; ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. ut enim tutela, sic procuratio reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa, gerenda est. qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt, seditionem, atque discordiam. ex quo euenit, ut alij populares, alij studiosi optimi cuiusque uideantur, pauci uniuersorum. hinc apud Athenienses magnae discordiae ortae, in nostra rep. non solum seditiones, sed pestiferae etiam bella ciuilia. quae grauis, & fortis ciuis, in rep. dignus principatu, fugiet, atque oderit, tradetq. se totum reip. neque opes, aut potentiam consectabitur, totamq. eam sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec uero criminibus falsis in odium, aut inuidiam quemquam uocabit: omninoq. ita iustitiae, honestatiq. adhaerescet, ut, dum eam conseruet, quamuis grauiter offendat, mortem oppetat potius, quam deserat illa, quae dixi. Miserrima est omnino ambitio, honorumq. contentio: de qua praeclare apud eundem est Platonem: similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius remp. administret, ut, si nautae certarent, quis eorum potissimum gubernaret. idemq. praecepit, ut eos aduersarios existimemus, qui arma contra ferant, non eos, qui suo iudicio tueri remp. uelint: qualis fuit inter P. Africanum, & Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

EXPLANATIO

VNVM, *ut &c.* } Politic. I. Οὐκοῦν ἔφην δ' ἐγώ, ὦ Θρασύμαχε, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς ἐν οὐδεμιᾷ ἀρχῇ, καθ' ὅσον ἄρχων ἐστί, τὸ αὑτῷ ξυμφέρον σκοπεῖ, οὐδ' ἐπιτάττει, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ, ᾧ ἂν αὐτὸς δημιουργῇ, καὶ πρὸς ἐκεῖνο βλέπων, καὶ τὸ ἐκείνῳ ξυμφέρον καὶ πρέπον, καὶ λέγει ἃ λέγει, καὶ ποιεῖ ἃ ποιεῖ ἅπαντα. Cuius rationem reddit de Leg. IX. Γνῶναι μὲν γὰρ πρῶτον χαλεπόν, ὅτι πολιτικῇ καὶ ἀληθεῖ τέχνῃ οὐ τὸ ἴδιον, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν. τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις, &c. OBLITI *commodorum suorum,* } quod difficile admodum est, propter φιλαυτίαν. ALTERVM, *ut &c* } Politic. IV. Νῦν μὲν οὖν ὡς οἰόμεθα, τὴν εὐδαίμονα πλάττομεν, οὐκ ἀπολαβόντες ὀλίγους ἐν αὐτῇ τοιούτους τινὰς θέντες, ἀλλ' ὅλην. Et de Leg. IV. Ταύτας δήπου φαμὲν ἡμεῖς νῦν, οὔτ' εἶναι πολιτείας, οὔτ' ὀρθοὺς νόμους, ὅσοι μὴ ξυμπάσης τῆς πόλεως ἕνεκα τοῦ κοινοῦ ἐτέθησαν. οἱ δ' ἕνεκά τινων στασιωτείας, ἀλλ' οὐ πολιτείας τούτους φαμέν, καὶ τὰ τούτων δίκαια, ἅ φασιν εἶναι, μάτην εἰρῆσθαι. Et in Politico: Ὃν ὁ σοφὸς, καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ τὸ τῶν ἀρχομένων, ὥσπερ ὁ κυβερνήτης τὸ τῆς νεὼς, καὶ ναυτῶν ἀεὶ ξυμφέρον παραφυλάττων διοικήσει. Et de Leg. VI. docet, quantum magistratibus liceat priuata curare. PROCVRATIO *reip.* } de Orat. In procuratione ciuitatis egregius. In Acad. Reip. procuratio. STVDIOSI *optimi cuiusque* } qui dicuntur optimates: de quibus multa in oratione pro Sextio. Placet autem hoc loco adscribere diuisionem quandam, quae fortassis non ingrata erit.

Imperat in Rep. uel

- Vnus, & dicitur Μοναρχία. quod est uel
  - Bonum & ordine certo creatur, & dicitur ——— Βασιλεία.
  - Malum, & incerto ordine creatur, — τυραννίς. — Huius finis est Custodia.
- Non unus
  - Multi; qui uel
    - Boni —— Δημοκρατία. In hoc statu populari imperia sorte conferuntur. —— Huius finis est Libertas.
    - Mali. -- Ὀχλοκρατία. — Quando impetu plebeio reguntur, non legitima democratia.
  - Pauci; qui uel
    - Boni. — Ἀριστοκρατία. — In hoc statu honores distribuuntur iure, & disciplina. Et finis est Disciplina, & Leges.
    - Mali. -- Ὀλιγαρχία. — In hoc statu, imperia, & honores censu, & habitu pecuniarum leguntur. Et finis sunt Diuitiae.

APVD *Athenienses* ❡ Cyloniorum, Plut. in Solone. Diacriorum popularium contra Pedicos, oligarchiae studiosos. & alia τῶν ἐκτημορίων, aduersus diuites, quibus obaerati erant. & contra Pisistratum. quas omnes Solon composuit. IN *nostra rep.* ❡ ut secessiones in montem Sacrum, & Gracchorum: & sexcentae aliae. BELLA *ciuilia*. ❡ Sullae, Catilinae, Caesaris, Triumuirorum. TRADET *se totum reip.* ❡ patriam unam spectabit: ad eam omnia referet: unicus ei scopus erit, salus, & felicitas patriae. quod e rep. erit, sequetur; quod non erit, uitabit. QVAMVIS *grauiter offendat*, ❡ in rebus suis. idest, damnum patiatur, & iacturam faciat rei familiaris, & dignitatis. Sic omnes libri ueteres mei, & Tertij. Pro Cluentio: In eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent. In epist. Quis est tam lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? De Orat. Si in his paullulum modo offensum est. AMBITIO, *honorumq. contentio*: ❡ uide libellum Q. Ciceronis de petitione consulatus. Ad Plancum lib. x. Is denique honos mihi uideri solet, qui non propter spem futuri beneficij, sed propter magna merita claris uiris defertur, & datur. quare, sit modo aliqua resp. in qua honos elucere possit, omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. is autem, qui uere appellari potest honos, non inuitamentum ad tempus, sed perpetuae uirtutis est praemium. Aristoteles quoque Polit. III. cap. 7. Magistratus Honores appellat: Τιμὰς γὰρ λέγομεν τὰς ἀρχάς. Idem Aristoteles Eth. IV. cap. 4. docet, quatenus conueniat bono uiro honores petere. APVD *eundem Platonem*: ❡ Polit. VI. Νόησον γὰρ τοιουτονὶ γενόμενον, εἴτε πολλῶν νεῶν πέρι, εἴτε μιᾶς ναύκληρον, μεγέθει μὲν καὶ ῥώμῃ ὑπὲρ τοὺς ἐν τῇ νηὶ πάντας, ὑπόκωφον δὲ καὶ ὁρῶντα ὡσαύτως βραχύ τι, καὶ γιγνώσκοντα περὶ ναυτικῶν ἕτερα τοιαῦτα. τοὺς δὲ ναύτας στασιάζοντας πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κυβερνήσεως, ἕκαστον οἰόμενον δεῖν κυβερνᾶν, μήτε μαθόντα πώποτε τὴν τέχνην, μήτε ἔχοντα ἀποδεῖξαι διδάσκαλον ἑαυτοῦ μηδὲ χρόνον ἐν ᾧ ἐμάνθανε. πρὸς δὲ τούτοις φάσκοντας μηδὲ διδακτὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸν λέγοντα ὡς διδακτὸν, ἑτοίμους κατατέμνειν αὐτοὺς δὲ αὐτῷ ἀεὶ τῷ ναυκλήρῳ περικεχύσθαι δεομένους, καὶ πάντα ποιοῦντας ὅπως ἂν σφίσι τὸ πηδάλιον ἐπιτρέψῃ. Graecus etiam Poeta Vitam ait periculosam esse nauigationem: in qua tempestatibus iactati, saepe miserabilius, quam naufragi, affligimur. cum autem uitae gubernatricem Fortunam habeamus, ambigui uelut in pelago erramus, alij secundo cursu, alij aduerso: donec tandem omnes ad unum illum portum subterraneum, quem appellimus. Eius hi sunt uersus:

Πλοῦς σφαλερὸς τὸ ζῆν. χειμαζόμενοι γὰρ ἐν αὐτῷ
Πολλάκι ναυηγῶν πταίομεν οἰκτρότερα.
Τὴν δὲ Τύχην βιότοιο κυβερνήτειραν ἔχοντες,
Ὡς ἐπὶ τοῦ πελάγους ἀμφίβολοι πλέομεν.
Οἱ μὲν ἐπ' εὐπλοΐην, οἱ δ' ἔμπαλιν. ἀλλ' ἅμα πάντες
Εἰς ἕνα τὸν κατὰ γῆς ὅρμον ἀπερχόμεθα.

ARMA *contra ferant*; ❡ Plato de Legibus IX. docet, qui reip. hostes sint censendi. P. AFRICANVM, *& Q. Metellum* ❡ eodem anno, Africanus ex Africa, Metellus ex Macedonia triumpharunt. Velleius Metelli cum inimicis contentiones, acres quidem, innocentes tamen appellat. Valerius lib. IV. cap. de moderat. animi, Africani, & Metelli contentionem ab aemulatione uirtutum profectam, ad graues, testatasq. inimicitias progressam fuisse scribit: ita tamen, ut eam praecipua ueneratione deleuerit moderatio. Plinius lib. VII. cap. 44. horum inimicitias inter calamitates Q. Metelli ducit. Sunt etiam, qui Metellum in suspicionem rapiant, ut qui necis Africani conscius, auctor ue fuerit.

CICERO

NEC uero audiendi, qui grauiter irascendum inimicis putant, idq. magnanimi, & fortis uiri esse censent. nihil enim laudabilius, nihil magno, & praeclaro uiro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis uero populis, & iuris aequabilitate, exercenda etiam est facilitas, & altitudo animi quae dicitur: ne, si irascamur aut intempestiue accedentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo, atque clementia, ut adhibeatur, reip. caussa, seueritas, sine quo administrari ciuitas non potest. Omnis autem & animaduersio, & castigatio contumelia uacare debet, neque ad eius, qui punit aliquem, aut uerbis castigat, sed ad reip. utilitatem referri. Cauendum est etiam, ne maior poena, quam culpa, sit; &, ne ijsdem de caussis alij plectantur, alii ne appellentur quidem. Prohibenda autem maxime est ira in puniendo. numquam enim, iratus qui accedet ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium, & parum: quae placet Peripateticis: & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent utiliter a natura datam. illa uero omnibus in rebus repudianda est: optandumque, ut ij, qui praesunt reip. legum similes sint: quae ad puniendum non iracundia, sed aequitate, ducuntur. Atque etiam in rebus prosperis, & ad uoluntatem nostram fluentibus, superbiam magnopere, fastidium, arrogantiamq. fugiamus. nam, ut aduersas res, sic secundas immoderate ferre, leuitatis est: praeclaraq. est aequabilitas in omni uita, & idem semper uultus, eademq. frons: ut de Socrate, item de Caio quoque Laelio accepimus. Philippum quidem, Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatum a filio, facilitate uero, & humanitate uideo superiorem fuisse. itaque alter semper magnus, alter saepe turpissimus fuit. ut recte praecipere uideantur, qui monent, ut, quanto superiores simus, tanto nos summissius geramus. Panaetius quidem auditorem Africanum, & familiarem suum solitum ait dicere: ut equos, propter crebras contentiones proeliorum, ferocitate exsultantes, domitoribus tradere soleant, ut his facilioribus possint uti, sic homines, secundis rebus effrenatos, sibiq. praefidentes, tamquam in gyrum rationis, & doctrinae duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, uarietatemq.

rietatemq. fortunae. Atque etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum: hisq. etiam maior, quam ante, tribuenda est auctoritas. iisdemq. temporibus cauendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur: ex quo nascuntur innumerabilia peccata; cum homines, inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis uersantur erroribus. Sed haec quidem hactenus.

EXPLANATIO

NEC *uero audiendi &c.* } Seneca Iram muliebre uitium esse ait. Verum, quis uitiorum expers? Plinius: Qui uitia odit, homines odit: Horatius:

—uitijs nemo sine nascitur: optimus ille,
Qui minimis urgetur.

Valens imperator solitus erat dicere, eum, qui ab ira facile recederet, facile etiam a iustitia recedere. INIMICIS } idest, ijs, qui uoluntate a nobis abhorrent; non hostibus. MAGNANIMI, *& fortis uiri* } Mimus Publianus:

Iratus etiam facinus consilium putat.

PLACABILITATE, } quae ad eos pertinet, qui concitati facile placantur. CLEMENTIA. } Seneca ait Clementiam esse temperantiam animi in potestate ulciscendi, uel lenitatem superioris aduersus inferiorem in constituendis poenis. Eiq. non Seueritatem opponit, quae Iustitiae proxima est, ut Mimus, sed Crudelitatem, quae puniendi caussam habet, modum non habet. IVRIS *aequabilitate* } *ἰσονομία.* ALTITVDO *animi* } sic tredecim mei libri, & unus Tertij. Non displicet tamen, quod legitur in uno meo, Lenitudo animi. INTEMPESTIVE *accedentibus* } hinc Terentius: In tempore ad eam ueni: quod rerum omnium est primum. IMPVDENTER *rogantibus* } ea, quae honeste, sineq. summa nostra fraude praestare non possumus. MOROSITATEM *inutilem*, } ei, in quo est. ODIOSAM } alijs. REIP. *caussa.* } ut tranquillitas, & honesta disciplina conseruetur. SINE *qua administrari ciuitas non potest.* } nam licentia omnes deteriores fiunt. improbi uero magnitudine poenae, & supplicij grauitate a sceleribus deterrentur. Lactantius in lib. de ira Dei docet, nullum imperium sine seueritate posse constare. PVNIT *aliquem*, } Punitur, reposui, ex Nonio Marcello. quo modo est & in quattuor meis libris. Sic locutus Tusc. I. Multi inimicos, etiam mortuos, puniuntur. Et Phil. IIX. Clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Et de Leg. Vetari, Quaeri, dixit, pro, Vetare, Quaerere. VERBIS *castigat*, } male in Nonio, Fatigat, pro Castigat. IISDEM *de caussis alij plectantur, alij ne appellentur quidem.* } hinc Terentius: Duo cum idem faciunt, saepe fit, ut possis dicere, hoc licet impune facere huic, illi non licet: non quod dissimilis res sit, sed quod is, qui facit. Et Iuuenalis:

Dat ueniam coruis, uexat censura columbas.

Et Anacharsis Solonis leges araneatum telis similes esse putabat. ut est apud Plutarchum in Solone. *Plectantur:* grauiter puniantur. *Appellentur:* ne uerbis quidem castigentur: quod modo dixit. Alij interpretantur, Appellare, iudicium, actionem dictare, formulam intendere, *λαγχάνειν δίκην.* Hoc autem in Sulla Plutarchus notat. IRATVS *qui accedet ad poenam* } Cic. Tusc. IV. ait Platonem seruo, a quo offensus fuerat, dixisse: Quo te modo accepissem, nisi iratus essem? Graeca sunt: *Ἐδάρης ἄν, εἰ μὴ λίαν ὠργιζόμην.* INTER *nimium, & parum:* } uide Platonem de Rep. III. & Agellium lib. I. cap. ult. VTILITER } si tantum ob egregias res irasceremur. excitat autem animos ad seueritatem, & terrorem improbis incutit, qui lenitatem contemnunt. prodest igitur saepe iracundia, uel saltem simulatio iracundiae. LEGVM *similes* } Cic. de Leg. III. Vt magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus: uereq. dici potest, magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum. Plato ait magistratum debere legis esse seruum, & famulum. Xenophon lib. IIX. de paedia Cyri Principem Legem uidentem appellat. Pindarus quoque, apud Plutarchum, Legem Reginam dicit. IN *rebus prosperis*, } difficilius enim res secundae feruntur, quam aduersae. Xenophon lib. IIX. de paedia Cyri. *Δοκεῖ δέ μοι, ὦ Κῦρε, χαλεπώτερον εἶναι, εὑρεῖν ἄνδρα τἀγαθὰ καλῶς φέροντα, ἢ τὰ κακά. τὰ μὲν γὰρ ὕβριν τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ σωφροσύνην τοῖς πᾶσιν ἐμποιεῖ.* Hinc Horatius:

Sperat aduersis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

Et illud:

Luxuriant animi rebus plerumque secundis,
Nec facile est aequa commoda mente pati.

AD *uoluntatem nostram fluentibus*, } alibi, Omnibus copijs circumfluere. SVPERBIAM } hinc ille dimeter:

Ἀρχὴ τὸν ἄνδρα δείκνυσιν.

Valerius lib. VI. cap. 9. multorum exempla enumerat, quos felicior fortuna meliores reddidit. FASTIDIVM, } cum omnia, quae uidentur esse infra nostram fortunam, fastidio quodam reijcimus. ARROGANTIAM } quae plus sibi honoris tribui postulat, quam meretur: quae se primam omnium esse uult, nec est. VT *de Socrate*, } qui eodem semper uultu fuisse dicitur. Cic. Tusc. III. Seneca Epist.

lib. XIIX, Plin. lib. VII. cap. 19, Solinus cap. 4. Agellius lib. 2, cap. 1. Inconuenientem appellat, ἰδιόκαρδέ μυκλον, ore, atque oculis eundem in locum directis cogitabundum, tamquam quodam mentis, atque animi secessu facto a corpore. Aristophanes apud Laertium Socrati hoc uitio uertit: Καθ' ἡμῶν σεμνοπροσωπεῖ. D. Hieronymus autem contra Pelagianos dialogo 3. & in Esaiam cap. 42. hoc de ipso contingere censet. *A filio,* } Alexandro: cuius rebus gestis Theophrastus angebatur, Callisthenis interitum deplorans. Cic. Tusc. III. Seneca lib. III. de ira, Plutarchus, Q. Curtius, Arrianus, & Diodorus Siculus lib. XVI. Vide omnino Luciani dialogum, inter Alexandrum, & Philippum. QVANTO *superiores simus, tanto nos summissius geramus.* } Chilon, unus ex septem sapientibus, apud Laertium: Ἰσχυρὸν ὄντα πρᾶον εἶναι, ὅπως οἱ πλησίον αἰδῶνται μᾶλλον ἢ φοβῶνται: Potens si fueris, mansuetus esto, ut alij te reuereantur magis, quam formident. PANAETIVS } uide Velleium. TAMQVAM *in gyrum rationis, & doctrinae* } quemadmodum enim equi in gyrum aguntur, nec suo impetu ferri sinuntur; sic non est committendum, ut homines fortunati ultra eos limites, uel dicendo, uel agendo, euagentur, quos ratio, & doctrina praescribunt. Virgilius Georg. III. de equo:

Carpere mox gyrum incipiat, gradibusq. sonare
Compositis.

PERSPICERENT } & cogitando, & discendo. nominauit enim rationem, & doctrinam. ADVLARI } adulatione circumueniri, passiue dictum. TALES *enim nos esse putamus, ut iure laudemur:* } Terentius: Hic homines ex stultis insanos facit. INFLATI *opinionibus,* } sic Isocrates: Οὐχ ὑπήλλαξας μετὰ τῆς τύχης τὴν φύσιν· ἔτι τὸν θύλακον ἔχεις δερμάτινον· θνητὴν ἔχεις ἐκ προοιμίου τὴν σύστασιν, τί δῆτα τὸ κενὸν τοῦτο δοξάριον ἐπὶ τοσοῦτον τὸν πήλινον ἀσκὸν ἐφύσησε; μεγάλης ἀνοίας ἐπεφορήθης, ὦ δύστηνε, καὶ τῆς φύσεως τὴν γνῶσιν ἀφῄρησαι. Idest: Non una cum fortuna mutasti & naturam. adhuc pelliceo sacco es amictus. nam tui ortus primordium mortale fuit. cur igitur inanis ista gloriola luteum utrem sic inflauit? ingenti amentia repletus es, o infelix, & naturae fragilis agnitione spoliatus. Epicharmus: Αὕτα φύσις ἀνθρώπων· ἀσκοὶ πεφυσημένοι: Haec natura est hominum: utres sunt inflati. Anaxarchus corpus suum ἀσκὸν, idest utrem appellauit: Πτίσσε, ait tyranno, τὸν Ἀναξάρχου ἀσκόν, Ἀνάξαρχον γὰρ οὐκ ἂν δύναιο: Contunde Anaxarchi utrem, Anaxarchum enim non poteris. Aristophanes quoque:

Ἄνδρες ἀμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾷ προσόμοιοι,
Ὀλιγοδρανέες, πλάσματα κηροῦ, σκιοειδέα φῦλα,
Ἀμενηνοί, ἀπτῆνες, ἐφημέριοι. Idest:
Viri obscurae uitae, foliorum genti consimiles,
Exiguae uirtutis, figmenta cerea, umbratile genus,
Imbecilles, inuolucres, unam dieculam uiuentes.

CICERO

ILLVD autem sic est iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab ijs, qui remp. regant; quod eorum administratio latissime pateat, ad plurimosq. pertineat: esse autem magni animi, & fuisse multos, etiam in uita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quaedam, seseq. suarum rerum finibus continerent; aut interiecti inter philosophos, & eos, qui remp. administrarent, delectarentur re sua familiari, non eam euidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius usu suos, potiusq. & amicis impartientes, & reip. si quando usus esset. quae primum bene parta sit, nulloq. turpi quaestu, neque odioso; tum, quamplurimis, modo dignis, se utilem praebeat; deinde, augeatur ratione, diligentia, parcimonia: nec libidini potius, luxuriaeque, quam liberalitati, & beneficentiae, pateat. haec praescripta seruantem licet magnifice, grauiter, animoseq. uiuere, atque etiam simpliciter, fideliter, uitaeq. hominum amice. Sequitur, ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit, in qua uerecundia, &, quasi quidam ornatus uitae, temperantia, & modestia, omnisq. sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. hoc loco continetur id, quod dici Latine decorum potest: Graece enim Πρέπον *dicitur. huius uis est ea, ut ab honesto non queat separari. nam &, quod decet, honestum est; &, quod honestum est, decet. qualis autem differentia sit honesti, & decori, facilius intelligi, quam explanari, potest. quidquid enim est, quod deceat, id tum apparet, cum antegressa est honestas. itaque non solum in hac parte honestatis, de qua hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus, quid deceat, apparet. nam, & ratione uti, atque oratione prudenter; &, agere, quod agas, considerate; omniq. in re, quid sit ueri, uidere, & tueri decet: contraque falli, errare, labi, decipi, tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse. Et iusta omnia decora sunt; iniusta omnia contra, ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. quod enim uiriliter, animoq. magno fit, id dignum uiro, & decorum uidetur; quod contra, id ut turpe, sic indecorum. quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, decorum, & ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promptu. est enim quiddam, idq. intelligitur in omni uirtute, quod deceat: quod cogitatione magis a uirtute potest, quam re, separari. ut enim uenustas, & pulchritudo corporis secerni non potest a ualetudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum, totum quidem illud est cum uirtute confusum, sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem eius descriptio duplex. nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate uersatur; & aliud huic subiectum, quod pertinet ad singulas partes honestatis. atque illud superius sic fere definiri solet: decorum id esse, quod consentaneũ sit hominis excellentiae in eo, in quo natura eius a reliquis animantibus differat. Quae autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse uelint, quod ita naturae consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali.*

haec

haec ita intelligi, a philosophis, possumus existimare ex eo decoro, quod poetae sequuntur: de quo alio loco plura dici solent, sed tum seruare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur: ut, si aut Aeacus, aut Minos diceret,
Oderint, dum metuant; *aut*,
Natis sepulcro ipse est parens;
indecorum uidetur, quod eos fuisse iustos accepimus: at, Atreo dicente, plausus excitantur: est enim digna persona oratio. sed poetae, quid quemque deceat, ex persona iudicabunt; nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, praestantiaq. animantium reliquorum. quocirca poetae in magna uarietate personarum, etiam uitiosis quid conueniat, & quid deceat, uidebunt. nobis autem cum a natura constantiae, moderationis, temperantiae, uerecundiae partes datae sint; cumq. eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos aduersus homines geramus: efficitur, ut & illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quam late fusum sit, appareat; & hoc, quod spectatur in unoquoque genere uirtutis. ut enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in uita, mouet approbationem eorum, quibuscum uiuitur, ordine, & constantia, et moderatione dictorum omnium, atque factorum. adhibenda est igitur quaedam reuerentia aduersus homines & optimi cuiusque, & reliquorum. nam, negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem, quod differat in omni ratione habenda, inter iustitiam, & uerecundiam. iustitiae partes sunt, non uiolare homines; uerecundiae, nõ offendere, in quo maxime perspicitur uis decori, His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto.

EXPLANATIO

REMP. *regant*; } undecim mei, & Tertij, Resp. regant. SESEQ. *suarum rerum finibus continerent*; } suum negotium agerent. Metaphora a limitibus agrorum. INTERIECTI } medij. RE *sua familiari*, } quam philosophi non curant. NON *eam quidem omni rat. exagg.* } excludit auaritiam. NEQVE *excl.* } requirit benignitatem. QVAE *primum &c.* } tria maxime praecipiuntur in re familiari. BENE *parta* } nunc

Vnde habeas nemo quaerit: sed oportet habere.

NVLLO Q. *turpi quaestu*, } quinque mei, & Tertij, Nullo neque turpi quaestu. unus, Neque ullo turpi quaestu. duo, Nullo turpi quaestu. *Turpi*: sordido, inhonesto. Natura, Lenocinium, militia mercenaria, latrocinium. Opinione qui manu sibi uictum quaeritant. *Odioso*: publicanorum, portitorum, feneratorum. MODO *dignis*, } nam non decet indignis opitulari. RATIONE, } quae scilicet res uberiores fructus, & certiores reditus afferant. DILIGENTIA, } ut ipse rem tuam cures, neque quidquam omittas. PARCIMONIA: } magno uectigali. quod dixit in Paradoxis. Liberalitas dat, cum decet: Parcimonia seruat, cum non dedecet: ut sit, quod dare possit, cum opus est. Isocrates Nicocli eam laudat. Et sane recte nobiscum ageretur, si ea uteremur. Verum ego quidem potius alijs hoc praecipio, quam sciam ipse uti. PATEAT. } omnes ueteres libri, Pareat. Pateat, tamen, omnibus ijs aduersantibus, magis placet. MAGNIFICE, } cum splendore, & gloria. GRAVITER, } constanter, non leuiter. ANIMOSE, } absque metu, & trepidatione. SIMPLICITER, } non sophistice. FIDELITER, } absque perfidia, & negligentia. VITAE *hominum amice*. } humaniter, non tyrannice. SEQVITVR, } pro reliquum est. In prooemio lib. II. Sequitur, ut haec officiorum genera persequar. VNA *reliqua parte honestatis* } temperantia, de ijs uirtutibus, unde honestum, officiumq; manat, quarta. QVIDAM *ornatus uitae*, } quem tribuit Plato temperantiae. est enim Verecundia in uita humana tamquam flos quidam. κόσμος τοῦτ᾽ ἐστὶ σωφροσύνη ἐστὶ καὶ ἡδονῶν τινῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ἐγκράτεια, ὡς φασι. TEMPERANTIA, *& modestia*, } Tusc. III. Verisimile illud est, qui sit temperans, quem Graeci σώφρονα appellant, eamq. uirtutem σωφροσύνην uocant, quam soleo equidem tum temperãtiam, tum moderationem appellare, nonnumquam etiam modestiam. OMNIS *sedatio perturbationum animi*, } Cic. ibidem: Eius uidetur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, semperq. aduersantem libidini moderatam in omni re seruare constantiam. RERVM *modus* } quem ultra citraq. nescit consistere rectum. Horatius. Πρέπον } ἀπὸ τοῦ πρέπειν, decere: a πρέπειν, ornare. AB *honesto* } ἀπὸ τοῦ καλοῦ, a pulchro. NAM, *&, quod decet, honestum est; &, quod honestum est, decet.* } Honestum, & Decorum, uidentur inter se reciprocari: differunt tamen. Honestum enim semper est idem. Decorum uero mutatur, tempore, loco, & aetate, estq. multiplex. TRIBVS *superioribus*, } iustitia, fortitudine, prudentia. PARTINET *ad omnem honestatem* } decorum cum omni uirtute confusum est. SECERNI *non potest* } pulchritudo enim est apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate ut ait Cicero Tusc. IV. D. Ambrosius hunc locum satis illustrat. Eius haec sunt: Honestas uelut bona ualetudo est, & quaedam salubritas corporis. Decus autem, tamquam uenustas, aut pulchritudo sit. Sicut ergo pulchritudo superare salubritatem, ac ualetudinem uidetur excellere, sine his tamen esse non potest, nec ullo separari modo: quoniam, nisi bona ualetudo sit, pulchritudo esse, ac uenustas non potest: sic honestas decorum illud in se continet, ut ab ea profectum uideatur, & sine ea esse non possit. Velut salubritas igitur totius operis, actusq. nostri honestas est, & sicut species est decorum, quod cum honestate confusum opinione distinguitur. nam, & si in aliquo uideatur excellere, tamen in radice est honestatis, sed flore praecipuo, ut sine ea decidat, in ea floreat? quid enim est honestas, nisi quae turpitudinem, quasi mortem, fugiat? quid uero inhonestum, nisi quod ariditatem, ac mortem afferat? Virente igitur substantia uirtutis, decorum illud tam-

quam flos emicat, quia radix salua est. At uero propositi nostri radice uitiosa, nihil germinat. MODERATIO, } ne uel nimium, uel parum fiat: ne quis sibi nimium tribuat: ne in ulla re modum excedat. TEMPERANTIA } quae moderatur eas uoluptates, quae tactu, & gustu percipiuntur. nam aliorum sensuum uoluptates minus illiberales habentur. SPECIE *quadam liberali.* } adspectu. Ex *eo decoro, quod poetae sequuntur* } argumentum a minori. nam, si poetae, multo magis philosophi. AEACVS, *aut Minos* } hi Iouis filij habiti sunt; ac, propter summam iustitiam, apud inferos iudicare dicti sunt. Vbi hi duo alij iudices esse memorantur, Rhadamanthus, & Triptolemus. ODERINT, *dum metuant* } uox tyrannica, hominum, qui populi de se existimationem contemnunt: Ciceroni, & Senecae celebris. Lib. I. ex Ennio citatur. NATIS } Tantalo, Plysthени, Harpagi, quos Atreus Thyesti fratri comedendos apposuit, ad quod facinus sol oriens, creditus fuit recessisse. PARENS; } Thyestes: cui filios epulandos frater Atreus apposuit, ut dixi. quod ait Seneca in Thyeste, & Horatius de Arte poet. Ennius etiam, & Maternus scripsere Thyestem. Attius Atreum. Fabula est apud Hyginum cap. 88. & 244. & 258. ATREO } Plato in Cratylo eum dictum quasi ἀτηρὸν, aut ἄτρεστον, putat, ab immanitate naturae: quod nullam noxam, nullum facinus reformidaret, intractabilis esset, nec ulla humanitatis ratione flexilis. NOBIS *autem personam imposuit ipsa natura,* } idest, deus. uita autem nostra nihil aliud est, quam fabula, quae in amplissimo huius Mundi theatro agitur. PVLCHRITVDO *corporis* } Tusc. IV. Vt corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate, eaq. dicitur pulchritudo: sic in anima opinionum, iudiciorumq. aequalitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. ORDINE, } ut suo loco, & tempore fiant omnia. CONSTANTIA, } ut rationi semper oboediat appetitus. MODERATIONE } ut ne uehementiores naturae impetus sequamur in dicendo, & agendo. ADHIBENDA *est igitur quaedam reuerentia aduersus homines, & optimi cuiusque, & reliquorum.* } sic lego, cum omnibus antiquis libris. nec repugnat sententia. Adhibenda, est, inquit, reuerentia aduersus homines. Deinde se ipse interpretatur. Reuerentia & optimi, & reliquorum. omnes enim uereri debemus, sed primum optimos, deinde reliquos. ita, quod uniuerse dixerat, Aduersus homines, distinxit, subiungens, Et optimi, & reliquorum. Illud autem, Aduersus homines, pendet a uerbo, Adhibenda est: hoc, Et optimi cuiusque, & reliquorum, a uerbo Reuerentia. NEGLIGERE, } *quid de se quisque sentiat, &c.* } Isocrates Philippica oratione: Μικροψυχίαν εἶναι, τὸ τῶν βλασφημούντων, καὶ φλυαρούντων, καὶ τοῖς πειθομένοις τούτοις φροντίζειν, ἄλλως τε καὶ μηδὲν αὑτῷ συνειδότα ἐξαμαρτάνειν: Idest: Pusilli esse animi, maledicos, & nugatores, & eos, qui illis aures praebent, curare, praesertim sit bi sis nul ius delicti conscius. Idem ibidem: Χρὴ μὴ καταφρονεῖν τοῦ πλήθους, μηδὲ παρὰ μικρὸν ἡγεῖσθαι τὸ παρὰ πᾶσιν εὐδοκιμεῖν: Non contemnendus est populus, nec parui aestimandum, laudari ab omnibus. Vide Aristot. Eth. IV. cap. 4. DISSOLVTI. } Dissolutus est, qui nimium indulget. Fam. lib. V. ep. 2. Cognosce nunc humanitatem suam: si humanitas appellanda est in acerbissima iniuria remissio animi, ac dissolutio. In ep. ad M. Brutum: Neque dissolutum a te quidquam homines exspectant, nec crudele. IN *omni ratione habenda,* } in quacumque re, cum aliquid agendum agimus in uita. Ita decem mei ueteres libri. Vnus, Omnium. Tres, Hominum. Tertij, Hominem.

CICERO

OFFICIVM autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet uiam, quae deducit ad conuenientiam, conseruationemq. naturae: quam si sequemur ducem, numquam aberrabimus; sequemurq. & id, quod acutum, & perspicax natura est; & id, quod ad hominum societatem accommodatum; & id, quod uehemens, atque forte. sed maxima uis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim uis animorum, atque naturae. una pars in appetitu posita est; quae est ὁρμὴ Graece; quae hominem huc, & illuc rapit: altera in ratione; quae docet, & explanat, quid faciendum, fugiendumq. sit. ita fit, ut ratio praesit, appetitus uero obtemperet. Omnis autem actio uacare debet temeritate, & negligentia; nec uero agere quidquam, cuius non possis caussam probabilem reddere. haec est enim fere descriptio officij. Efficiendum autem est, ut appetitus rationi oboediant, eamq. neque praecurrant, nec propter pigritiam, aut ignauiam deserãt; sintq. tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis constantia, omnisq. moderatio. nam, qui appetitus longius euagantur, & tamquam exsultantes siue cupiendo, siue fugiendo non satis a ratione retinentur, hi sine dubio finem, & modum transeunt. relinquunt enim, & abijciunt oboedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturae. a quibus non modo animi perturbantur, sed etiam corpora. licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut uoluptate nimia gestiunt: quorum omnium uultus, uoces, motus, statusq. mutantur. ex quibus illud intelligitur, (ut ad officij formam reuertamur) appetitus omnes contrahendos, sedandosque, excitandamq. esse animaduersionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuitu, inconsiderate, negligenterq. agamus. neque enim ita generati a natura sumus, ut ad ludum, & iocum facti esse uideamur, sed ad seueritatem potius, & ad quaedam studia grauiora, atque maiora. Ludo autem, & ioco uti illis quidem licet, sed, sicut somno, & quietibus ceteris, tum, cum grauibus, serijsq. rebus satisfecerimus. ipsumq. genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & facetum esse debet. ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam, quae ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus; unum illiberale,

rale, petulans, flagitiosum, obscenum; alterum elegãs, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comoedia, sed etiam philosophorũ Socraticorum libri referti sunt: multaq. multorum facete dicta; ut ea, quae a sene Catone sunt collecta, quae uocantur Ἀποφθέγματα. *Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus; alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibetur uerborum obscenitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatiq. uoluptate in aliquam turpitudinem delabamur. suppeditant autem & campus noster, & studia uenandi honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnem officij quaestionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisq. bestijs antecedat. illae enim nihil sentiunt, nisi uoluptatem, ad eamq. feruntur omni impetu: hominis autem mens discendo alitur; & cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit, uidendique, & audiendi delectatione ducitur. quin etiam, si quis est paullo ad uoluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paullo erectior, quamuis uoluptate capiatur, occultat, & dissimulat appetitum uoluptatis, propter uerecundiam. ex quo intelligitur, corporis uoluptatem non satis esse dignam hominis praestantia, eamq. contemni, & reijci oportere; sin sit quispiam, qui aliquid tribuat uoluptati, diligenter ei tenendum esse modum eius fruendae. itaque uictus, cultusq. corporis ad ualetudinem referantur, & ad uires, non ad uoluptatem.*

EXPLANATIO

QVOD *acutum, quod accommodatum, quod uehemens,* ȝ tres uirtutes significat, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem: quas hoc ipso ordine iam attigit. DVPLEX *est enim uis animorum, atque naturae.* ȝ de animis, non de natura, loquitur Cicero; ipsorumq. animorum uim, naturamq. describit. itaque non dubito, quin legendum sit, Vis animorum, atque natura. Adiuuat coniecturam nostrã consuetudo Latini sermonis. quod enim Graece dicitur, φύσις, duobus uerbis, Vis, & natura, Cicero dixit, ut in libro de Amicitia: Me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terrae uis, atque natura delectat. Et in Somnio Scipionis: Haec est natura propria animae, atque uis. Tusc. I. Singularis est quaedam natura, atque uis animi. De Diu. lib. II. Animorum est ea uis, atque natura, ut uigeant uigilantes. De Leg. II. Videamus uim, naturamq. legis. Haec autem doctrina sumpta est ex Aristotele, qui lib. I. Pol. Τὸ ζῷον, inquit, πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος· ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον. Et paullo post: Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει, δεσποτικὴν ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως, πολιτικὴν, καὶ βασιλικήν. ἐν οἷς φανερόν ἐστιν, ὅτι κατὰ φύσιν, καὶ συμφέρον, τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος. Et infra: Τοῦτο εὐθὺς ὑφήγηται περὶ τὴν ψυχήν· ἐν ταύτῃ γάρ ἐστι φύσει τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον· ὧν ἑτέραν φαμὲν εἶναι ἀρετὴν, τοῦ λόγον ἔχοντος, καὶ τοῦ ἀλόγου. Et lib. III. Ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις, ὥσπερ ζῷον εὐθὺς ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος, καὶ ψυχὴ ἐκ λόγου, καὶ ὀρέξεως. Et lib. VII. Διῄρηται δύο μέρη τῆς ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὑτὸ, τὸ δὲ οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτὸ, λόγῳ δὲ ὑπακούειν δυνάμενον. Et ibidem, infra: Ὥσπερ ψυχὴ, καὶ σῶμα δύ' ἐστὶν, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ὁρῶμεν δύο μέρη, τό τε ἄλογον, καὶ τὸ λόγον ἔχον, καὶ τὰς ἕξεις τὰς τούτων δύο τὸν ἀριθμόν· ὧν τὸ μέν ἐστιν ὄρεξις, ὁ δὲ νοῦς. Aduersantur omnes ueteres libri. ΟΡΜΗ, *Graece,* ȝ De nat. de. II. Voluntarios mundi motus ὁρμὰς appellat. NEC *uero agere quidquam,* ȝ hoc durius quibusdam uidetur, Actio non debet agere quidquam: mihi non item. In ipsa enim actione includitur is, qui agit. quasi dicat: Cum aliquid agis, temeritatem uita; nec uero quidquam agas, cuius non possis caussam probabilem reddere. Quae postrema uerba sententiam meam confirmant: & cum sententia consentiunt ueteres libri. Nam, si, pro, Agere, legatur, Agi, quod alijs placet, unde pendeat, intelligere non queo. non enim est, ut referri possit ad superius uerbum, Debet: ne uerbum idem & personale simul, & impersonale, quo modo Grammatici loquuntur, eodem in loco uelimus esse. OFFICII. ȝ medii. Supra: Medium officium id esse, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. PRAECVRRANT, ȝ quod equi praeceleres facere solent. EVAGANTVR, ȝ ut equi ferociores. EXSVLTANTES ȝ qualis Chaerea apud Terentium. NON *satis a ratione retinentur,* ȝ Virgilius:

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Isocrates: Ὅπερ οἱ πῶλοι ὑπ' οἴνου διαφθαρέντες, ταυτὰ πάσχει τοῖς ἅρμασι, τοῖς τοὺς ἡνιόχους ἀποβάλλουσιν. CVI *sunt subiecti lege naturae.* ȝ Aristoteles Politic. I. LICET *ora ipsa* ȝ ut in comoedijs, tragoedijs, poematis heroicis, Homerus initio ipso Il. I.

Ἥρως Ἀτρείδης, εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων,
Ἀχνύμενος, μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι
Πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην,

Idest: Herus Atrides late imperitans Agamemnon,
Concitus incenso circum praecordia felle,
Sanguinea ora tument, oculis micat acribus ignis:

VT *ad officij formam reuertamur* ȝ attende, quae sit Officij forma. CONTRAHENDOS, ȝ utequos ferocientes. SEDANDOSQVE, ȝ ut populum ad seditiones spirantem.

LVDVM, *& iocum* ȝ Prouerbium sapit. Ita in Verrem: Per ludum, & iocum euertere aliquem. Terentius: Hic uero est, qui, si amare occoeperit, ludum, iocumq. dices fuisse illum alterum, praeut huius rabies quae dabit. ET *ad quaedam studia grauiora, atque maiora.* ȝ Aristot. Polit. IIX. Εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ,

μᾶλλον

μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ χολάζειν. οὐ γὰρ δὴ παίζοντας, τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδίαν ἡμῖν. LVDO *autem,&c.* } obiectioni per occupationem respondet. VT I *illis quidem licet*, } ita septem mei libri; septem alij, & Tertij, Illo. SOMNO, } Plutarchus in Homeri uita: Καθόλου γὰρ εἰπεῖν ἐστι τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει, μὴ μόνον ἐπιτείνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀνίεσθαι, ἵνα καὶ διαρκῇ πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῆν πόνους. Vices quietis, & laborum prodesse, ipsius Homeri uerbis docet: Ἀλλὰ καὶ πολὺς ὕπνος. Et alibi: Ἀλλὰ καὶ τέρψιν ἔχουσι πάννυχον ὑπνώοντα. Reddit caussam, cur somnus sit remedium corporis labore fatigati. QVIETIBVS *ceteris*, } ita octo mei libri, & Tertij, duo, Quietis, quattuor, Ceteris quietibus. INGENVVM, *& facetum* } lib. II. de Oratore. VT *enim pueris* } Quinct. lib. I. cap. 3. Cicero pro Coelio. Nam.

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu,

Horatius ait Epist. lib. I. ALTERVM *elegans*, } Cic. ad Cornelium Nepotem lib. II. apud Macrobium; Itaque nostri, cum omnia, quae dixissemus, Dicta essent, quae facete, & breuiter, & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari Dicteria noluerunt. PLAVTVS *noster*, } Contra Horatius in Arte:

At nostri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere sales: nimium patienter utrumque.

Sed Varro, apud Quinctilianum, Plauti ore Musas locutas ait; Terentium tamen praeponit: ex Aelij Stolonis sententia. Macrobius quoque Sat. lib. II. cap. I. Animaduerto duos, quos eloquentissimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum, & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum uenustatem ceteris praestitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit, ut post mortem eius comoediae, quae incertae ferebantur, Plautinae tamen esse, de iocorum copia, noscerentur. &c. ATTICORVM *antiqua comoedia*, } Quinctil. negat Latinis Atticam Venerem in comoedijs concessam. Antiqua autem comoedia summa libertate nominatim omnes reprehendit. quod Alcibiades postea antiquauit. PHILOSOPHORVM *Socraticorum* } hoc satis apparet ex Platonis dialogis. A SENE *Catone* } Macrobius lib. II. cap. I. Catonem censorium argute iocari solitum scribit. Plutarchusq. apophthegmata eius inter cetera Romana multa commemorat. Ἀποφθέγματα. } Quinctil. lib. VI. cap. 4. TEMPORE } in loco opportune: uel, ex tempore. nam ioci esse debent subiti. REMISSO *animo*, } tum se quis iucunditati dedit, cum res graues, & seriae non tractantur. unde Isocrates ait: Ἐν γελοίῳ πράγματι σπουδάζειν, καὶ ἐν σπουδαίῳ παίζειν, ἄκαιρον, καὶ πανταχοῦ λυπηρόν ἐστι. VT NE *nimis omnia profundamus*, } alij mutant ex ingenio, mendosum suspicantes uerbum, Omnia. ego sequor ueteres omnes libros. Est autem sententia, Ne nimis omnia profundamus: ea scilicet, quae profundi solent in lusu. Vt risus, clamor, sermonis libertas, motus etiam carnis: quae moderanda sunt. ELATI Q. *uoluptate* } tum enim est desinendum, cum ludus sit optimus. CAMPVS *noster*, } Martius: qui erat, ubi nunc est templum D. Laurentij in Lucina. Olim Tarquiniorum ager: de quo Plut. in Publicola, Dionys. lib. V. Liu. lib. 2. STVDIA *uenandi* } Canes ad uenandum laudat Terentius. Plato id quoque in Legibus probat: & eo maxime probat, quod hoc iuuentuti regionis deuia explorata fiunt. BESTIIS *antecedat* } Belluis, octo libri. Antecellat, unus. alius utrumque habet, sic, Bestijs antecellat, antecedat. NIHIL *sentiunt*, } nam bestiae uni uoluptati addictae sunt, nihil praeterea curant. unde Horatius;

Me nitidum, & pinguem, & bene curata cute uises,
Cum ridere uoles Epicuri de grege porcum.

HOMINIS *mens discendo alitur*, } Isocrates ad Demonicum: Τὰ μὲν γὰρ σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ, τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε. MODO *ne sit ex pecudum genere*, } quae nihil boni, mali ue fugiunt, sed naturam ducem sequuntur, rationem negligentes. NON *re, sed nomine* } ab humanitate enim longissime absunt. PAVLLO *erectior*, } non humi abiectus animo, & cogitatione.

CICERO

ATQVE etiam, si considerare uolumus, quae sit in natura excellentia, & dignitas: intelligemus, quam sit turpe, diffluere luxuria, & delicate, ac molliter uiuere: quamq. honestum, parce, continenter, seuere, sobrieque. Intelligendum est etiam, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeq. eius, qua antecellimus bestijs, a qua omne honestum, decorumq. trahitur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur; altera autem, quae proprie singulis est tributa. ut enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt; (alios enim uidemus uelocitate ad cursum, alios uiribus ad luctandum ualere; itemq. in formis, alijs dignitatem inesse, alijs uenustatem) sic & in animis existunt etiam maiores uarietates. erat in L. Crasso, & L. Philippo multus lepos, maior etiam, magisq. de industria in C. Caesare L. filio. at ijsdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso adolescente singularis seueritas, in C. Laelio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, uita tristior. de Graecis autem, dulcem, & facetum, festiuiq. sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem εἴρωνα Graeci nominauerunt, Socratem accepimus; contra, Pythagoram, & Periclem summam auctoritatem consecutos sine ulla hilaritate. callidum Hannibalem ex Poenorum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus, facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, praeripere hostium consilia. in quo genere Graeci Themistoclem, & Pheraeum Iasonem ceteris anteponunt. in primisq. uersutum, & callidum factum Solonis: qui, quo & tutior uita eius esset, & plus aliquanto reip. prodesset, furere se simulauit. Sunt his alij multum dispares, simplices, & aper-

ti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putant, ueritatis cultores, fraudis inimici: itemq. alij, qui quiduis perpetiantur, cuiuis deseruiant, dum, quod uelint, consequantur: ut Sullam, & M. Crassum uidebamus. quo in genere uersutissimum, & patientissimum Lacedaemonium Lysandrum accepimus; contraq. Callicratidam, qui praefectus classis proximus post Lysandrum fuit. Itemq. in sermonibus, alium quidem, quamuis praepotens sit, efficere, ut unus de multis esse uideatur, quod in Catulo, & in patre, & in filio, idemq. in Q. Mucio Mancia uidimus. Audiui & ex maioribus natu, hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica; contraque, patrem eius, illum, qui Ti. Gracchi conatus perditos uindicauit, nullam comitatem habuisse sermonis; nec non Xenocratem quidem, seuerissimum philosophorum; ob eamq. rem ipsam magnum, clarumq. fuisse. Innumerabiles aliae dissimilitudines sunt naturae, morumque, minime tamen uituperandorum.

EXPLANATIO

DIFFLVERE *luxuria*, } omnibus libidinibus frenos laxare. DELICATE, *ac molliter uiuere*, } genio indulgere; &, ut Demosthenes loquitur, ἅπαντα πρὸς ἡδονὴν ζητεῖν. PARCE, } ne quid sumptus fiat in res superuacaneas. quo conseruatur res familiaris, & iniuriae, ac malae artes uitantur. CONTINENTER, } coercere libidinem, imperare uoluptatibus. SEVERE, } cogitationi rerum grauium, & utilium esse intentum: aut reip. aut rei familiari, aut philosophiae dare operam. SOBRIE, } cibo, & potu ad conseruandam tantum ualetudinem uti, non autem crapulae sedere. VT *enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt*: } Arist. Polit. I. εἰ δ' ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι. ALIIS *dignitatem inesse, alijs uenustatem*, } uirile quiddam Dignitas, muliebre Venustas habet. infra. Dignitas autem ipso uultu, & habitu corporis auctoritatem, & maiestatem quandam praesefert; Venustas autem ad sui amorem allicit. SIC *& in animis* } Sallustius, Catilina: Sua cuique satis placebant. Quo loco uide nostra Scholia. L. CRASSO, } eloquentissimo: quem Cicero in libris de Oratore disputantem facit. Ei Quinctilianus παρρησίαν, Tacitus grauitatem tribuit. L. PHILIPPO } diserto, & erudito. de orat. 2. & in Bruto. DE *industria* } Terentius: Parum interesse censes, omnia ut fert natura faciat, an de industria? C. CAESARE *L. filio*. } Catuli patris frater. M. SCAVRO, } de quo supra a nobis dictum est. M. DRVSO } quem grauem fuisse, ait in Bruto. C. LAELIO } de hoc dicemus in dialogo de Amicitia. SCIPIONE } quem Fannius in Annalibus εἴρωνα appellat. de Orat. 2. in Bruto, & in Tusc. SIMVLATOREM, *quem εἴρωνα Graeci nominauerunt*, } quanquam Dissimulare, & Simulare, inter se differant, cum dissimulentur uera, idest occultentur ea, quae sunt; simulentur falsa, idest fingantur esse, quae non sunt: & Ironiae uerbum Dissimulatione uerius exprimi uideatur, quam Simulatione; quo modo expressit Cicero ipse lib. II. de Orat. & IV. Acad. ferri tamen potest hoc in loco Simulatorem, pro, εἴρωνα: non solum quia ueteres libri cum uulgaris consentiunt omnes, uerum etiam, quia, si quis aciem ingenij ad ueritatem intendat, posse alterum pro altero accipi, fortasse non negabit. Dissimulator enim, & Simulator, diuersum quasi iter habent; eodem tamen aeque tendunt. quid enim differant, si de doctissimo homine dixero: Dissimulat, se quidquam scire, Simulat se nihil scire: non ne utroque modo ironia utetur? Recte igitur hic & Simulatorem, & Dissimulatorem, legi potest. sed, quod antiqua probant exemplaria, id, cum tuto sequi liceat, negligere, & improbare non debemus. SOCRATEM } II. de Orat. Acad. IV. In Bruto: Ego ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. Quinctilianus lib. IX. cap. de figuris: Vita uniuersa ironiam habere uidetur, qualis est in uita Socratis. nam ideo dictus εἴρων, hoc est agens imperitum, & admirator aliorum tamquam sapientium. Seneca lib. V. de beneficijs, cap. 6. eius sermonem per figuras procedere, & omnium derisorem, maxime potentium, fuisse dicit. Timon apud Laertium hanc ironiam ei uitio uertit, hoc uersu;

Μυκτήρ, ῥητορόμυκτος ὑπαττικὸς εἰρωνευτής.

PYTHAGORAM, } cuius tanta fuit auctoritas, ut in prouerbium abierit, Αὐτὸς ἔφα. In Tusc. D. Aug. lib. 2. de Orig. Exstitit eius uita apud Laertium. PERICLEM } summae apud Athenienses auctoritatis: quippe qui ea ipsis persuaderet, quae minime uolebant. Plut. in eius uita, Plato Alcibiade priore, Thucyd. lib. II, Isocrates pro pace, Cic. de Orat. III. Valer. lib. IIX. cap. 9. Iustinus lib. III. HANNIBALEM } Liuius, Valerius lib. VII. cap. de Stratagem. Q. MAXIMVM } de quo supra. PRAERIPERE *hostium consilia*. } Sophocles Aiacis initio;

Ἀεὶ μέν, ὦ παῖ Λαρτίου, δέδορκά σε
Πεῖράν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον.

THEMISTOCLEM } Socrates apud Xenophontem Pericli incantationes, huic uarias artes in administranda rep. tribuit. PHERAEVM *Iasonem* } qui nisi esset per insidias interfectus, bellum aduersus Persarum regem, dux electus uniuersae Graeciae consensu, gessisset, Val. Max. lib. IX. cap. 10. & lib. I. Plut. in Apophthegm. Epaminundam Thebanum auro tentasse dicit. FACTVM *Solonis*: } nam, cum inter Athenienses, & Megarenses de proprietate Salaminae insulae prope usque ad interitum armis dimicatum esset, post multas clades capitale esse apud Athenienses coepit, si quis legem de uindicanda insula tulisset. Sollicitus igitur Solon, ne aut tacendo parum reip. consuleret, aut censendo periculum sibi strueret, subitam dementiam simulat, cuius uenia non dicturus modo prohibita, sed facturus erat. deformis habitu, more uaecordium in publicum euolat: factoq. concursu hominum, quo magis consilium dissimu-

laret, Insolitis ibi uersibus suadere populo coepit, quod uetabatur; omniumq. animos ita cepit, ut extemplo bellum aduersus Megarenses decerneretur, insulaque, deuictis hostibus, Atheniensium fieret. Iustinus lib. II. Plut. in eius uita. Versus exstant apud Laertium:

> Ἴομεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχησόμενοι περὶ νήσου
> ἱμερτῆς, χαλεπόν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι.

SVLLAM,] uide eius uitam apud Plutarchum. M. CRASSVM] sordidissimus fuit. uide eundem Plutarchum. LACEDAEMONIVM *Lysandrum*] & idem Plutarchus. CALLICRATIDAM,] hunc Cyri moram, a quo stipendium petierat, aegre tulisse, scripsit Xenophon Ἑλληνικῶν lib. I. & Plut. in Apophtegm. Lacon. ALIVM *quidem, quamuis praep.*] ueteres libri partim habent Quemque, pro Quidem; partim, Quoque; partim, Qui. Pater meus, legebat, Alium quendam, quamuis praep. VNVS *de multis*] ob suauitatem, sonumq. dulcem. in libro de claris orat. Hic ad laudem refertur, alibi, Vnus de multis, ad infamiam. Graeci, Εἷς τῶν πολλῶν. Lucianus in Somnio. CATVLO, *patre, filio,*] Cicero in Bruto. Q. MVCIO *Mancia*] Mancia, gentium Romanarum cognomen, ut Heluiorum, apud Val. Max. lib. VI. cap. 2. & apud Cic. lib. II. de Or. mendose legitur Helmius Mancia. Ex qua postea gente Pertinacem fuisse, antiqui lapidis inscriptio, in Capitolio Romano, perspicue ostendit. Quã ideo uolui hic ponere, quod, paucis abhinc annis est reperta, & nondum a quoquam diuulgata. Eam autem Roma ad me misit, quo tempore effossa est, in uinea nobilissimi uiri Io. Baptistae Stallae, Iulius Iacobonius: quem, ob miras ingenij suauitates, & ob ueterem familiaritatem, antiquarumq. rerum peritiam, unice diligo. Heluius quoque Cinna poeta nominatur ab Agellio lib. XIX. cap. 13. Ex ueteribus libris, alij, Manciniano; alij Numacio; alij Numacia; alij, Macia. Duo, Mancia.

IMPERATORE · CAESARE · AVGV

ORDO · CORPORATORVM · LENVNCVLAR

PATR. SENAT.

L.Fabius.Cilo.Septiminus
M.Vmbilius.Maximious

EQVIT. ROM.

L.Furius.Public.Marcell.Pa.
L.Furius.Public.Marcellio.
Sex. Sextilius.Iulianus.F.
L.Valerius.Daphnu S
Sex.Sextilius. Iulianus.P
QQ.PP
M.Publicius.Iannarius
Quinquennal.II P
M.Publicius.Ostiensis.Sen
Q Q. II.
M.Cornelius.Valerianus
Q Q. Perpet
L.Valerius.Daphnu S
QQ.PP.
M.Cipius.Victo R
QQ.Perpet
Sex.Sextilius.Iulianus.P.
Q Q.
M.Curtius.Victorinus
Q Q.
A.Herenuleius.Vettianus

PLEBS

P.Cornelius.Phoebu S
A.Mucius.Maiu S
A.Herenuleius. Philetian
A. Herenuleius. Vettianus
T. Manlius. Manlianu S
C.Furius.Primitiun S
Q.Marcius.Rufinu S
M.Cipius.Natalian
C.Clodius.Agathopu S
L.Valerius.Dapnu S
M.Cornel ius.Feli X
T.Cornelius.Feli X
M.Publicius. Merenrins
M.Publicius. Valen S
M.Licinius.Secundu S
M.Furius.Crescen S
M. Cornel. Aphrodisius
M.Cornel.Fortunatus
M.Cornelius.Lucifetus
M. Antonius. Valen nus
L.Calnlius.Blastianus
M.Publicius.Decianu S
M.Valerius. Hamilu S
M.Publicius.Maximian
L.Carnilius.Veturian
C.Cordius.Fortunatus
L.Mindius. Fortunatus
M.Annstius.Eupepretian
L.Mindius.Siluanu S
M.Acilius.Titianu S
M.Publicius.Iuniu S
D.Otacilius.Iouinn S
M.Publicius.Fructus. Sen.
L.Cerellius Maximian
M.Publicius.PolyeraTes
C.Tuccius.Epictetus

Q.Marcius.Threptu S
L.Calnlius. Eutychian
M.Publicius. Ostiensis
L.Furius.FortunaTus
L.Aetius.Manlianu S
Sex.Aulenius.Onesiphor
M.Publicius.Forti S
M. Cornelius. Cresce NT iou
M.Acilius.Apolaustus
M.Cipius.Victo R
Q.Lollius.Onesimu S
C.Voltidius.Priseu S
P.Nacuius. Auf. Hyginian
M.Publicius.Batlu S
M.Publicius. Valerianus
M.Publicius.Carpu S
M.Macrin.Fortunatian
C.Volumnius.Zosimu S
Sex.Sextilius.Iulianus.P.
A.Sergius.Felici O
C.Firmanus. Barnacus
Q.Septimius. Crescens
M.Cipius.Feli X
L.Licinius.Feli X
T.Aelius. Agatnpu S
D.Aufidius.Pauliniau
C.Varius.Primu S
L.Furius.Eutyche S
M.Publicius.Feli X
M.Publicius.Philetus
A.Herenuleius. Crispus
P.Sittius.Maximn S
M.Fabius. Heleuther
L.Mamius.Rufinu S
L.Furius.Eutyches.Ivn.
M.Publicius. Crescens

M.Publicius. Felicissim
Sex.Auienius. Heraclida
C.Clodius. Siluanu S
C.Iunius. Romulu S
C.Roscius.Tertiu S
A.Herenuleius. Proculus
P.Sittius.Restitutus
Ses. Sextilius. Iulianus. Ivn.
M.Publicius. Aelianus
C.Voltidius.Fortunatus
Sex.Cloelius Donatu S
P.Aelius.Asclepiad
M. Publicius.Zosimu S
A.Herenuleius.Eutyches
D.Statilius.Statilianus
D.Otacilius. Octauius
D.Otacilius. Donatus
M. Opiu S.Felici O
Sex.Cloelius.Maturus
T.Flauius.Primu S
C.Iulius.Adauctu S
M.Cornelius. Epagathus
M.Cornel.Serapiacus
L.Furius.Musidianus
D. Otacilius. Victo R
M.Curtius.Victorinus
L.Cornelius. Epitynchan V
T. Aurelius Vale NT inus
L.Critonius.Primitinus
L.Cornelius.Optatu S
Q.Iulius.Lucilianus
L.Furius.Eutyche S
L.Furius.Adaucta S
L.Furius.Aciliu S
P.Aelius.Victo R
P.Aelius.Ostiensis S

D · P : HELVIO · PERTINACE · II · CoS

TABVLARIOR · AVXILIAR · OSTIENSIVM

C.Laecanius. Victorinus
A.Fabius. Trophimu
T.Aelius. Eutychu
T.Petronius.Domestieus
P.Freganius.Augustalis
Q.Flauius. Saturninu
C.Cartius.Ostiensi
M.Publicius. Victo
M.Publicius.Adiutor
C.Fonteius. Felicissimu
T. Freganius.Augustalis. Ivn.
M.Marius. Atullu
L.Aurelius. Metiochus
P.Aelius.Cornelianus
P.Aelius.Alexander
D. Aufidius. Hyginian V
M.Cornelius.Vitali
M. Cornelius. Celer
M. Cornelius. Fortunat V V
M. Cornelius . Hila ian
M.Cornelius . Saturnin V
M.Publicius.Fructu
T.Manlius. Euthiehcs
M.Cipiu S.Victorin V
M.Curtius. Victo
C.Numitius.Primitibus
M.Licinius.Hedianu
C.lunius.Feli
T. Aelius. Fortunat V
C.Volumni V .Fortunat V
M.Fabius.Zotieu
M.Publius.Felicissim V
A.Sergius.Successu
Q.Septimius.Crefcens
A. Plotius. Herma D°
Q.Vlpius.Succeffu
C.Volcilius.Felicissi M ·

M.Publicius. Ostiensis
S Sex.Sextilius. Victorinus
S M. Publicius . Felicissim V
M.Curtius. Felicissin V
M Cornelius.Hilarus
S M.Cornelius.Epaphra
S M.Cipius.Priminiuu
R M.Publicius.Euryches
M.Segulius.Vitali
S M.Aemilius.Datus
M.Cornelius Karus
S P. Nonius. Marciano V
P.Nonius. Charit
C.Valerius.Chryfero
Sex.Cloelius.Diooyfius
M.Aemilius Datn
O M.Mamius. Rufinn
M.Volumnius.Felicissim
M.Caecilius.Felicissim
M.Freganius.Augustalis. Ivn.
M.Cipius.Frugiofus
S A.Herenuleius.Philetian. Ivo.
Sex.Cloelius.Feli
C.Fonteius.Zofimu
R M.Annius.Zefirinu
M.Aunius.Marciaou
S C.LorenTius. FortunaTiano
X T.Flauius. Eplu
T.Flauius.Agrippinus
L.Mucius.Eutyche
L.Vibius.CallicraTes
S L.Octauius.Eufrofinus
L.Cornelius.Maiu
S C.Curtius.Zenodorus
C.Aelius.Nepo
P.Sittius.Secundu
S Q.Flauius.Mariu
S Q.Lollius.FortunaTus

Sex. Sextilius. Alexander
C.Rofcius.Feli
M.Publicius.Lucrio
M.Cornelius . Firmus
M.Cornelius.Pancarpus
M Cornelius. Thalamus
S M.Cipius.Zosimu
M.Cipius. Eutyches
O C.Coidius.Fortunatus
Q Turranius. Datus
L.Furius. Public. Marcellus
C.Volumiuius Succeffu
O M.Cornelius Zoilu
S Q.Fabius . Maximianus
M.Antonius . Amyntian
S Q.Lollius.Symbios
S P.Petronius. Athenio
P.Publicius. Crifpinus
M Cornelius.Lucrio
C.Lecanius.Felicissimus
I.Furius.Adiuto
Q.Flauius.Marius. Ivn.
X C.Cipius.Victor.Ivn
S L.Raecius.Secundus
S L.Artorius. Hilarianus
S C.Tnecius.Romanus
C.Fabius.Agathobulus
S C.Furius. Heteutianus
Sex.Aemilius Maiu
S M.Cipius.Victor
Q.Clauius.Fortunatus
D.Octauius.Faustus
S L.Cntonius.Felicissinius
T.Aelius . Fortunatus . Ivn.
S M.Publicius.Floru
S M.Publicius.Glaucus
S M.Malius. Euth...s

T. Furius.Publicius. Marcellinus.
X T.Furius. Publicius.Aristobulus
M Cornelius Felicissim
M.Publicius Maximianus
I.Sestius.Eutyche S
T.Flauius.Annianus
S L Vinicius. Protocelns
L.Valerius.Lucri O
T.Flauius. Crefcentianus]
P.Aelius.Phoebion . . .
T.Flauius.Annianus. Ivn.
S L.Aurelius.Agatho
S L.Aurelius.Vitalio
L.Aurelius Eufra
Q. Fabius. Agathobulus
A Sex.Sextilius. Verus
. . . .
M. Cuttius. Atria NV s
M.Lollius. Euhodus
L.Valerius Genialis
R P.Caffius. Triophimianus
P.Caffius.Agatho
T.Flauius.Loto S
. . . . Pubrestutian V
Sex.Sextilius.Florus.Iulianus
M.Cornelius. Valer. Epagathianus
L.Pan tuleius Vitalio
M.Cornel.Secund. Valerianus
S M.Aemilius.Ireneus
M.Cipius.MenTarcasTos
M. Cipius . . . atonicus
C.Furius . . . . erennius
M. . . . enius. Vitanus
M.F. . . oius. Restitutus
S M.C. . . elius.Donatus
M.Cipius,Ostiens . . .
C.Mezaus. Querihanus
L. Antonius. Valen ✝ nus

CONATVS *perditos* ⁊ contra uoluntatem optimatum, idest contra remp. XENOCRATEM ⁊ cui Plato dixit, Σπεῦδε, Siue Θῦε ταῖς χάρισι. Laertius, Plut. in Mario, & in Phocione, & in Apophthegm. Valer. lib. IV. cap. 3.

CICERO

ADMODVM autem tenenda sunt sua cuique non uitiosa, sed tantum propria, quo facilius decorum illud, quod quaerimus, retineatur. sic enim est faciendum, ut contra naturam uniuersam nihil contendamus; ea tamen conseruata, propriam naturam sequamur; ut, etiam si sint alia grauiora, atque meliora, tamen nos studia nostra naturae regula metiamur. neque enim naturae attinet repugnare, nec quidquam sequi, quod assequi nequeas. ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: ideo quia nihil decet inuita, ut aiunt, Minerua, id est aduersante, & repugnante natura. omnino, si quidquam est decorum, nihil est profecto magis, quam aequabilitas uniuersae uitae, tum singularum actionum: quam conseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne, ut quidam, Graeca uerba inculcantes, iure optimo rideamur: sic in actiones, omnemq. uitam nullam discrepantiam conferre debemus. atque haec differentia naturarum tantam habet uim, ut nonnunquam mortem sibi ipse alius consciscere debeat, alius in eadem caussa nō debeat. non enim alia in caussa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Caesari tradiderunt. atqui ceteris forsitan uitio datum esset, si se interemissent; propterea quod eorum uita lenior, & mores fuerant faciliores: Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura grauitatem; eamq. ipse perpetua constantia roborauisset; semperq. in proposito, susceptoq. consilio permansisset; moriendum potius, quam tyranni uultus adspiciendus fuit. Quam multa passus est Vlixes in illo errore diuturno, cum & mulieribus (si Circe, & Calypso mulieres appellandae sunt) inseruiret, & in omni sermone omnibus affabilem se esse uellet: domi uero etiam contumelias seruorum, ancillarumq. pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perueniret. at Aiax, quo animo traditur, milies oppetere mortem, quam illa perpeti, maluisset. quae contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui, eaq. moderari, nec uelle experiri, quam se aliena deceant. id enim quemque decet, quod est cuiusque suum maxime. suum igitur quisque noscat ingenium, acremq. se & uitiorum, & bonorum suorum iudicem praebeat: ne scenici plus, quam nos, uideantur habere prudentiae. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui enim uoce freti sunt, Epigonos, Medumque; qui gestu, Menalippam, Clytemnestram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam, non saepe Aesopus Aiacem. Ergo histrio hoc uidebit in scena; non uidebit sapiens in uita?

EXPLANATIO

QVO *facilius* ⁊ unde Horatius:

Naturam expellas furca licet, usque recurret.

NATVRAM *uniuersam* ⁊ decorum generale. PROPRIAM *naturam* ⁊ decorum speciale. NATVRAE *regula metiamur.* ⁊ metaphora a fabris. Sic Horatius dixit, Quemque se suo modulo, suoq. pede metiri. SEQVI, *assequi* ⁊ παρονομασία. INVITA *Minerua*, ⁊ Horatius:

Tu nihil, inuita, dices, faciesue Minerua.

NATVRARVM ⁊ ingeniorum. M. CATO ⁊ de cuius obitu Plut. in eius uita, & in Caesare, & in libello, Quod eruditio in principe requiratur, Lucanus lib. IX. Appianus lib. 2. Florus lib. IV. cap. 2. epit. Liu. CXIV. Oros. lib. VI. cap. 16. Eutropius lib. VI. cap. 5. Seneca Suas. VI. & epist. 24. Valer. lib. III. cap. 2. Agell. lib. XIII. cap. 18. Lact. de falsa Sap. cap. 18. negat Catonem tam ob id necem sibi consciuisse, ut Caesaris tyrannidem effugeret, quam ut Stoicorum mandato obtemperaret. Quam uero recte hoc fecerit, disputat Augustinus lib. 1. cap. 23. de Ciu. Dei. Maternus olim ediderat tragoediam, Catonis nomine. ALIA *ceteri* ⁊ non idem omnes decet. ATQVI *ceteris forsitan uitio datum esset*, ⁊ eleganter saepe usurpat Cicero, Atque, initio sententiae, ut lib. III. Atque, si etiam hoc natura praescribit. Et hoc libro, prope finem: Atque illi, quorum studia, uitaq. omnis in rerum cognitione uersata est. Quem ipsum quoque locum, ignoratione Latini sermonis, non defuere, qui mutandum censuerint; reponentes, Atqui, pro, Atque: cum sit diuersa utriusque particulae significatio; & cum utraque suum locum obtineat ita apte, ut extrudi nullo modo debeat. Quod alijs probare exemplis, putidum fortasse uideatur. Tres mei libri habent, Atque. Itaque, licet, Atqui, reliquerim, mihi tamen, Atque, magis arridere, lectorem admoneo. non enim simul apte cohaerent, Atqui, forsitan: cum in altero confirmatio sit, in altero dubitatio. MORIENDVM *potius, quam tyranni uultus adspiciendus fuit.* ⁊ ergo haec scripta sunt Caesare mortuo: Ceterum Theocritus aliud sensit, cuius haec sunt:

Θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε, τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον·
Ἄλλοκα μὲν χ' ὁ Ζεὺς πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ' ὕει·
Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες.

Idest: Fidere oportet, amice Batte: cras forsan melius habebis,
Nunc quidem Iuppiter claro est aethere, nunc pluit.
Spes in uiuentibus: sine spe autem mortui.

CIRCE, ⁊ Homerus Odyss. I. Hyginus cap. 125. CALYPSO ⁊ Homerus Odyss. δ. & ε. Hyginus ibidem.

ibidem. SERVORVM, ʒ Melanthij. Odyss. ρ. ANCILLARVM ʒ Melanthus. Odyss. σ. QVOD *cupiebat*, ʒ cupiebat autem occidere procos, & Penelope uxore quiete frui. Odyss. χ. Dict. Cret lib. VI. AIAX, ʒ Telamonius. exstat Sophoclis tragoedia. De eo Hom. Ιλ. α. Ouid. XIII. Metam. Hyginus cap. 107. ACREM *iudicem* ʒ seuerum: non sui nimis amantem. φιλαυτία enim abesse debet. EPIGONOS, ʒ Attii tragoediam. citatur a Nonio. MEDVM ʒ Pacuuij tragoediam. Festus, Carisius, Priscianus, Nonius. MENALIPPAM, ʒ Attij. Festus, Nonius. CLYTEMNESTRAM: ʒ Attij. Priscianus, Nonius. AESOPVS ʒ quem Cicero pronunciando imitatus est. Plut. in uita Cic. Macr. lib. III. cap. 4. Vide Quinctil. lib. II. cap. de pronunc. concitatiorem Roscium, hunc grauiorem dicit. De eius luxu uide Plinium lib. X. cap. 51. & lib. XXXV. cap. 12.

CICERO

AD quas igitur res aptissimi erimus, in ijs potissimum elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quae nostri ingenij non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, si non decore, at quamminimum indecore facere possimus. nec tam est enitendum, ut bona, quae nobis data non sunt, sequamur, quam ut uitia fugiamus. Ac duabus his personis, quas supradixi, tertia adiungitur; quam casus aliquis, uel tempus imponit: quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodabimus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiae, opes, eaque, quae sunt his contraria, in casu sita, temporibus gubernantur: ipsi autem quam personam gerere uelimus, a nostra uoluntate proficiscitur. itaque se alij ad philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant: ipsarumq. uirtutum in alia alius mauult excellere. quorum uero patres, aut maiores in aliqua gloria praestiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis student excellere; ut Q. Mucius P. filius in iure ciuili; Paulli filius Africanus, in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus, Cononis filius; qui, cum belli laude non inferior fuisset, quam pater, ad eam laudem doctrinae, & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum consequantur. maximeq. in eo plerumque elaborant ij, qui magna sibi proponunt, obscuris orti parentibus. Haec igitur omnia, cum quaerimus, quid deceat, complecti animo, & cogitatione debemus. In primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse uelimus, & in quo genere uitae. quae deliberatio est omnium difficillima. ineunte enim adolescentia, cum inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus aetatis degendae constituit, quod maxime adamauit: itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuq. uiuendi, quam potuit, quod optimum esset, iudicare. Nam, quod Herculem Prodicus dicit, (ut est apud Xenophontem) cum primum pubesceret, quod tempus a natura ad deligendum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentem diu secum, multumq. dubitasse, cum duas cerneret uias, unam uoluptatis, alteram uirtutis, utram ingredi melius esset: hoc Herculi, Iouis satu edito, potuit fortasse contingere; nobis non item, qui imitamur, quos cuique uisum est, atque ad eorum studia, institutaq. impellimur. Plerumque autem, parentum praeceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, moremq. deducimur. alij multitudinis iudicio feruntur; quaeq. maiori parti pulcherrima uidentur, ea maxime exoptant. nonnulli tamen, siue felicitate quadam, siue bonitate naturae, siue parentum disciplina, rectam uitae secuti sunt uiam. Illud autem maxime rarum genus, eorum, qui, aut excellente ingenij magnitudine, aut praeclara eruditione, atque doctrina, aut utraque re ornati, spatium deliberandi habuerunt, quem potissimum uitae cursum sequi uellent. in qua deliberatione ad suam cuiusque naturam consilium est omne reuocandum. nam, cum in omnibus, quae aguntur, ex eo modo, quo quisque natus est, ut supra dictum est, quid deceat, exquirimus: tum in tota uita constituenda multo est eius rei cura maior adhibenda; ut constare in uitae perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam uim natura habet, fortuna proximam; utriusque omnino ratio habenda est in deligendo genere uitae, sed naturae magis. multo enim & firmior est, & constantior: ut fortuna nonnunquam ipsa mortalis cum immortali natura pugnare uideatur. qui igitur ad naturae suae non uitiosae genus consilium uitae omne contulerit, is constantiam teneat: id enim maxime decet. nisi forte se errasse intellexerit in deligēdo genere uitae. quod si acciderit; (potest autem accidere) facienda morum, institutorumq. mutatio est. eam igitur mutationem, si tempora adiuuabunt, facilius, commodiusq. faciemus; sin minus, sensim erit, pedetentimq. facienda: ut amicitias, quae minus delectent, & minus probentur, magis decere, censent sapientes, sensim dissuere, quam repente praecidere. commutatio autem genere uitae, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse uideamur.

EXPLANATIO

Q. MVCIVS P. *filius* ʒ Quinctil. lib. XII. cap. 3. Agellius lib. IIX. cap. 14. PAVLLI *filius Africanus*, ʒ Paulli Aemilij, qui de Persa, Macedonum rege, triumphauit. De quo Velleius lib. II. Eodem, inquit, tempore P. Scipio Aemilianus, uir auitis P. Africani, paternisq. L. Paulli uirtutibus simillimus, omnibus belli, ac togae dotibus, ingenijque, ac studiorum eminentissimus saeculi sui, qui nihil in uita nisi laudandum aut fecit, aut dixit, aut sensit. ADDVNT *aliquam suam*. ʒ contra Homerus:

Οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους.

Et

Et Horatius:

> Aetas parentum peior auis tulit,
> Nos nequiores, mox daturos
> Progeniem uitiosiorem.

TIMOTHEVS, *Cononis filius*; } discipulus Isocratis, qui praeceptori aeream imaginem dicauit. Cic. de Orat. III. & Plut. in Ciceronis uita. Tam in capiendis urbibus hic felix fuit, ut esset pictus dormiens, rete manu tenens, in quod ipsa fortuna urbes conijciebat. rex Atheniensium. Plut. in Apophthegm. & Sudas. OBSCVRIS *orti parentibus*. } uide Valerium Max. lib. III. cap. 4. & Lucianum in Somnio. CONSTITVENDVM *est*, } uitae genus considerare deligendum. IMBECILLITAS *consilij*, } quae senum prudentia est regenda: ut alibi dixit. APVD *Xenophontem* } lib. II. Memorabilium. Vide & Fam. l. v. ep. 12. ad Lucceium, Quinct. lib. IX. cap. 2. Maximum Tyrium ser. 4. EXTSSE *in solitudinem*, } apud Ter. Simo uenit meditatus alicunde ex solo loco: rationē sperat inuenisse se, qua differat filium. Quod ex Menandro sumptum Donatus ait: Cuius haec sunt: Εὑρετικὸν εἶναι φασὶ τὴν ἐρημίαν, οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες. HERCVLI, *Iouis satu edito*, } ut in fabulis. Plautus Amphitr. Herculis fabulosam genituram celebrauit. Sapit hoc phrasim poeticā. Petrus Victorius, uir in litteris summa cū laude uersatus, Var. lect. l. XVII. c. 12. legit, Herculi, Ioue sato, pot. &c. Cuius coniecturā confirmare uidentur ueteres libri. nam septē habent, Herculi, Iouis sato, pot. Vnus, Herculi, Ioui sato, pot. Vnus, Herculi, Iouis nato, p. Quod est glossema ad τὸ Sato. Vnus, Herculi, Iouis sato audito. Vnus, Herculi, Iouis satu edicto. Tres, & Tertij faciunt cum impressa lectione. IMITAMVR, *quos cuique uisum est*, } uoluntatis libertas conceditur nobis ad imitandum. PLERVMQVE *autem*, } sic ueteres omnes libri. Nonius in, Imbuere, Plerique, legisse uidetur. MOREMQ. } Moresque, apud Nonium. *Morem*: idest, confirmatam consuetudinem. Plutarchus parentum uitam filijs tamquam speculum propositum uult, in libello de educ. puer. MAIORI *parti* } quam uincere meliorem, ait Liuius. SIVE, *siue, siue* } recta uitae uia unde contingat. Alludit ad tria hominum genera, ab Hesiodo nobis proposita. QVO *modo quisque natus est*, } sic nasci poeta uerius dicitur, quam fieri. NEC *in ullo officio claudicare*. } pro, ne in ullo officio claudicemus. POTEST *autem accidere* } homines enim sumus: quorum Errare est proprium. Terent. Adelphis:

> Censen' me hominem esse? erraui.

AMICITIAS *magis decere sensim dissuere, quam repente praecidere*. } in Laelio: Tales amicitiae sunt remissione usus eleuandae, &, ut Catonem dicere audiui, dissuendae magis, quam discindendae. Diluere, est in decem meis, & Tertij.

CICERO

SED, quoniam paullo ante dictum est, imitandos esse maiores: primum illud exceptum sit, ne uitia sint imitanda: deinde, si natura non ferret, ut quaedam imitari possint; ut superioris Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptauit, propter infirmitatem ualetudinis non tam potuit patris similis esse, quam ille fuerat sui: si igitur non poterit siue caussas defensitare, siue populum concionibus tenere, siue bella gerere; illa tamen praestare debebit, quae erunt in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam; quo minus ab eo id, quod desit, requiratur. optima autem hereditas a patribus traditur liberis, omniq. patrimonio praestantior, gloria uirtutis, rerumq. gestarum: cui dedecori esse, nefas, & uitium iudicandum est. Et, quoniam officia non eadem disparibus aetatibus tribuuntur, aliaq. sunt iuuenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur adolescentis, maiores natu uereri, ex hisq. eligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque auctoritate nitatur. ineuntis enim aetatis inscitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maxime autem haec aetas a libidinibus arcenda est, exercendaq. in labore, patientiaq. & animi, & corporis, ut eorum & in bellicis, & ciuilibus officijs uigeat industria. atque etiam, cum relaxare animos, & dare se iucunditati uolent, caueant intemperantiam, meminerint uerecundiae: quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse uelint. Senibus autem labores corporis sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendae uidentur: danda uero opera, ut amicos, & iuuentutem, & maxime remp. consilio, & prudentia quamplurimum adiuuent. nihil autem magis cauendum est senectuti, quam ne languori, desidiaeq. se dedat. luxuria uero cum omni aetati turpis, tum senectuti foedissima est. sin autem & libidinum intemperantia accesserit, duplex malum est, quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiā. Ac ne illud quidem alienum est, de magistratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officijs dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, debereq. eius dignitatem, & decus sustinere, seruare leges, iura describere, ea fidei suae cōmissa meminisse. Priuatum autem oportet aequo, & pari cum ciuibus iure uiuere, neque summissum, & abiectum, neque se efferentem; tum in rep. ea uelle, quae tranquilla, & honesta sint. talem enim & sentire, & bonum ciuem dicere solemus. Peregrini autem, & incolae officium est, nihil, praeter suum negotium, agere, nihil de alio inquirere, minimeq. in aliena esse rep. curiosum. ita fere officia reperientur, cum quaeretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, aetatibus. nihil est autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioq. capiendo seruare constantiam. Sed, quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idq. positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto; (difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi) in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab ijs, cum quibus, & apud quos uiuamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principio, corporis nostri magnam natura ipsa uidetur habuisse rationem: quae for-

mam nostram, reliquamq. figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu; quae autem partes corporis, ad naturae necessitatem datae, adspectum essent deformem habiturae, atque turpem, eas contexit, atque abdidit. hanc naturae tam diligentem fabricam imitata est hominum uerecundia. quae enim natura occultauit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis; ipsiq. necessitati, dant operam, ut quamocculsissime pareant: quarumq. partium corporis usus sunt necessarij, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus appellant: quodq. facere non turpe est, modo occulte, id dicere obscenum est. itaque nec actio rerum illarum aperta petulantia uacat, nec oratio obscenitate.

EXPLANATIO

NE *uitia sint imitanda:* ʒ D. Hieronymus apol. contra Rufinum ait, magistrorum non uitia, sed uirtutes esse imitandas. HVNC ʒ de quo saepe mentionem facimus: uel, propiorem aetati nostrae. PAVLLO ʒ hunc, ait Velleius, Scipionis filium, nihil de paterna maiestate, praeter speciem nominis, uigoremq. eloquentiae retinuisse. QVAM *ille fuerat sui:* ʒ sui scilicet patris similis, qui, imperator, post multas in Hispania uictorias, occubuit. CAVSSAS *defensitare,* ʒ miti uerbo usus est: pro, Caussas agere. nam accusant etiam saepe oratores. CONCIONIBVS *tenere,* ʒ delectare, non tantum docere, & mouere. BELLA *gerere;* ʒ nam Romana resp. & oratoria facultate, & rei militaris scientia plurimum ualuit. QVAE *erunt in ipsius potestate,* ʒ hinc Plautus:

Ingenio, non aetate, adipiscitur sapientia.

IVSTITIAM, ʒ quae suum cuique tribuit. FIDEM, ʒ dictorum, conuentorumq. constantiam, & ueritatem. LIBERALITATEM, ʒ quae re, opera, consilio alios iuuat. MODESTIAM, ʒ quae modum seruat cum in alijs rebus, tum in opinione de sese. TEMPERANTIAM. ʒ quae prauis affectibus dominatur. OPTIMA *autem hereditas a patribus traditur liberis, omniq. patrimonio praestantior, Gloria uirtutis, rerumq. gestarum:* ʒ Fam. lib. II. ep. 16. & in oratione pro domo. Supra etiam dixit: Ad te (loquitur ad filium) hereditas huius gloriae, & factorum imitatio pertinet. Isocrates quoque: *Περὶ πλείονος ποιοῦ δόξαν καλὴν, ἢ πλοῦτον μέγαν, τοῖς παισὶ καταλιπεῖν.* ADOLESCENTIS, ʒ uide Val. lib. 2. cap. de inst. ant. & Platonem de Leg. IX. MAIORES *natu uereri,* ʒ sic locutus infra: Maxime curandum est, ut eos, quibus cum sermones conferimus, & uereri, & diligere uideamur. Isocrates: *Μάλιστα σοι πρέπειν ἡγοῦ κόσμον, αἰσχύνην, σωφροσύνην, δικαιοσύνην.* PROBATISSIMOS, ʒ eos, qui magnae ciuium parti probantur. quod non temere fit, nisi uirtute excellant. INEVNTIS *enim aetatis inscitia,* ʒ non differre Inscitiam ab Inscientia, Ciceronis, Caesaris, Plauti testantur exempla. cur igitur alterum pro altero reponam, cum praesertim omnes libri ueteres habeant, Inscitia? CONSTITVENDA, ʒ quasi firmanda, & stabilienda. HAEC *aetas a libidinibus arcenda est,* ʒ ratio adolescentiae laudabiliter traducendae. EXERCENDA *in labore,* ʒ hinc Comicus:

Nulla adeo ex re fit, atque ex nimio otio.

PATIENTIA ʒ Virgilius:

Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Et: O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem:
Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

IN *bellicis, & ciuilibus officijs* ʒ belli, domique: & in patria armis tuenda, & in pacata administratione. VIGEAT *industria.* ʒ ut patriae, & omnibus prodesse & possint, & uelint. RELAXARE *animos,* ʒ quos tamquam arcus intentos habuerunt. SI *eiusmodi rebus maiores natu interesse uelint.* ʒ Arist. Pol. lib. VII. cap. 12. *Ἡ γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀρχόντων παρουσία, μάλιστα ἐμποιεῖ τὴν ἀληθινὴν αἰδῶ, καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον.* Et Quinctilianus lib. I. cap. 3. SENIBVS *autem &c.* ʒ Agellius lib. 2. cap. 14. LIBIDINVM *intemperantia* ʒ Cato maior ob senilem lasciuiam male audiuit: & L. Lucullus post bellum Mithridaticum parum honorifico Xerxis togati eulogio fuit ornatus. &, ex philtro amasij, errore mentis affectus. DVPLEX *malum est,* ʒ senex in luxuria dupliciter peccat, primum re, deinde exemplo. DE *priuatorum, de ciuium,* ʒ Sunt, qui legant, De priuatorum ciuium. idq. in uno meo uetere reperitur. Cicero tamen mox haec distinguit. SERVARE *leges,* ʒ quarum praesidio ciuitates reguntur. IVRA *describere,* ʒ nam recte apud eos agitur, apud quos maiorum instituta retinentur. Hinc illud Ennij:

Moribus antiquis stat res Romana, uirisque.

Et Xenophon: *Πᾶσαι μεταβολαὶ τῶν πολιτειῶν θανατοφόροι.* Id est: Omnes mutationes rerum publicarum sanguinolentae. AEQVO, *& pari iure* ʒ nam potentiores, & tenuiores coniuncti esse debent in rep. gerenda. In hanc sententiam Sophocles: *Πρὸς τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει, καίτοι σμικροὶ μεγάλων χωρὶς, σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται· μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ σμικροτέρων.* Idest: Inuidia diuites insectatur: quamuis pauci sine magnis moenia male defendant. tenuis enim a magnis, & magnus a paruis optime sustentatur. NEQVE *summissum, & abiectum, neque se efferentem;* ʒ idest, qui imperare pariter, oboedireque, cum opus sit, possit. nam hoc est boni ciuis, ut ait Aristoteles. FORMOSITATE, *ordine, ornatu* ʒ Ambrosius de Off. lib. I. cap. 19. *Formositate:* nam Gratior est pulchro ueniens e corpore uirtus. AD *actionem apto;* ʒ idest, ad eam rem, quae agitur. DIFFICILIVS *ad eloquendum,* ʒ ob Latini sermonis inopiam. SATIS *erit intelligi* ʒ septem libri mei, Satis facile erit intelligi: ex quibus quattuor uerba inuertunt. CVM *quibus, & apud quos uiuamus.* ʒ In undecim est, Quibuscum, apud quosq. uiuamus. Vnus, Cum quibus, apud quos uiuamus. Vnus, A quibus, apud quosq. uiuamus.

uamus. Tertij, Probemur ijs, quibuſcum, apud quoſq. uiuamus. Alius, Cum quibus, apud quoſq. uiuimus. PRINCIPIO &c. § corporis humani formam honeſta ſpecie natura exornauit. FORMAM, *figuram*, § uide Nonium Marcellum. ATQVE *turpem*, § ita duo ex meis. Reliqui, & Tertij, Atque formam. Quidam reponit, Atque foedum. QVI *ſana mente ſunt*, § nam impudentia omnium rerum peſsima eſt. Fam. lib. v. ep. 12. Qui ſemel uerecundiae fines tranſierit, eum bene, & nauiter oportet eſſe impudentem. Xenophon, Ἡ ἀναισχυντία μεγίστη ἡγεμὼν ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχρὰ εἶναι δοκεῖ. Ideſt, Nihil aeque ad omnem turpitudinem uidetur impellere, atque impudentia. QVOD Q. *facere non turpe eſt*, § quia naturale, & neceſſarium.

CICERO

NEC uero audiendi ſunt Cynici, aut ſi qui fuerunt Stoici paene Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quod ea, quae turpia re non ſunt, uerbis flagitioſa dicamus; illa autem, quae turpia ſint, nominibus appellemus ſuis. Latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe eſt, ſed dicitur non obſcene; liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcenum. pluraq. in eam ſententiam ab eiſdem contra uerecundiam diſputantur. Nos autem naturam ſequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipſa oculorum, auriumq. comprobatione, fugiamus. Status, inceſſus, ſeſſio, accubatio, uultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo ſunt maxime fugienda, ne quid effeminatum, aut molle; aut, ne quid durum, aut ruſticum ſit. nec uero hiſtrionibus, oratoribusq. concedendum eſt, ut ijs haec apta ſint, nobis diſſoluta. ſcenicorum quidem mos tãtam habet a uetere diſciplina uerecundiam, ut in ſcena ſine ſubligaculo prodeat nemo. uerentur enim, ne, ſi quo caſu euenerit, ut corporis partes quaedam aperiantur, adſpiciantur non decore. noſtro quidem more cum parentibus puberes filij, cum ſoceris quidem generi non lauantur. retinenda eſt igitur huius generis uerecundia, praeſertim natura ipſa magiſtra, & duce. Cum autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero uenuſtas ſit, in altero dignitas: uenuſtatem muliebrem ducere debemus, dignitatem uirilem. Ergo & a forma remoueatur omnis uiro non dignus ornatus, et huic ſimile uitium in geſtu, motuq. caueatur. nam & palaeſtrici motus ſaepe ſunt odioſiores; & hiſtrionum nonnulli geſtus ineptijs non uacant: & in utroque genere, quae ſunt recta, & ſimplicia, laudantur. Formae autem dignitas, coloris bonitate tuenda eſt; color, exercitationibus corporis. Adhibenda eſt praeterea munditia, non odioſa, neque exquiſita nimis, tantum quae fugiat agreſtem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio eſt habenda ueſtitus: in quo, ſicut in pleriſque rebus, mediocritas optima eſt. Cauendum eſt autem, ne aut tarditatibus utamur in greſſu mollioribus, ut ſimiles pomparum ferculis eſſe uideamur; aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates; quae cum fiunt, anhelitus mouentur, uultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna ſignificatio fit, non adeſſe conſtantiam. Sed multo etiam magis elaborandum eſt, ne animi motus a natura recedant: quod aſſequemur, ſi cauebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus, & ſi attentos animos ad decori conſeruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices ſunt, alteri cogitationis, alteri appetitus. cogitatio in uero exquirendo maxime uerſatur; appetitus impellit ad agendum. Curandũ eſt igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur, appetitum rationi oboedientem praebeamus. Et, quoniam magna uis orationis eſt, eademq. duplex, altera contentionis, altera ſermonis: contentio diſceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, ſenatus; ſermo in circulis, diſputationibus, congreſſionibus familiarium uerſetur, perſequatur etiam conuiuia. contentionis praecepta rhetorum ſunt, nulla ſermonis. quãquam haud ſcio, an poſſint haec quoque eſſe. ſed diſcentium ſtudijs inueniuntur magiſtri; huic autem qui ſtudeant, ſunt nulli: rhetorum turba referta omnia. quamquam, quae uerborum, ſententiarumq. praecepta ſunt, eadem ad ſermonem pertinebunt. ſed, cum orationis indicem uocem habeamus; in uoce autem duo ſequamur, ut clara ſit, ut ſuauis: utrumque omnino a natura petendum eſt; uerum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio preſſe loquentium, & leniter. Nihil fuit in Catulis, ut eos exquiſito iudicio putares uti litterarum. quamquam erant litterati: ſed & alij. hi autem optime uti lingua Latina putabantur. ſonus erat dulcis: litterae neque expreſſae, neque oppreſſae; ne aut obſcurum eſſet, aut nimis putidum. ſine contentione uox nec languens, nec canora. uberior oratio L. Craſſi, nec minus faceta: ſed bene loquendi de Catulis opinio non minor. ſale uero conditus, & facetijs Caeſar, Catuli patris frater, uicit omnes; ut in ipſo illo forenſi genere dicendi contentiones aliorum, ſermone uinceret. In omnibus igitur his elaborandum eſt, ſi in omnibus, quod deceat, exquirimus. Sit igitur hic ſermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis, minimeq. pertinax; inſit in eo lepos. nec uero, tamquam in poſſeſſionem ſuam uenerit, excludat alios; ſed, cum reliquis in rebus, tum in ſermone communi, uiciſſitudine nonnumquam utendum putet. ac uideat in primis, quibus de rebus loquatur; ſi ſerijs, ſeueritatem adhibeat; ſi iocoſis, leporem. in primis prouideat, ne ſermo uitiũ aliquod indicet ineſſe moribus: quod maxime tum ſolet euenire, cum ſtudioſe de abſentibus, detrahendi cauſſa, aut per ridiculum, aut ſeuere, maledice, contumelioſeq. dicitur.

EXPLANATIO

CYNICI, § ignominiae cognomen, ἀπὸ τοῦ κυνὸς, quia, obuios quoſque admonendo, allatrare uecius, quam alloqui, ſoliti ſunt: uel quod in propatulo cum coniugibus, canum more, coire, ipſis mos fuit. Horum impudentiam accuſat D. Auguſtinus lib. XIV. cap. 20. de Ciu. Dei, & ad Valerium lib. I. cap. 21. contra Julianum Pelagianum lib. IV. cap. 15. Lactantius lib. III. cap. 15. Lucianus. STOICI *paene Cynici*, § uide epiſtolam, cuius initium eſt, Amo uerecundiam, Fam. lib. IX. NOMINE *obſcenum.* §

quam flos emicat, quia radix salua est. At uero propositi nostri radice uitiosa, nihil germinat. MODERATIO, } ne uel nimium, uel parum fiat: ne quis sibi nimium tribuat: ne in ulla re modum excedat. TEMPERANTIA } quae moderatur eas uoluptates, quae tactu, & gustu percipiuntur. nam aliorum sensuum uoluptates minus illiberales habentur. SPECIE *quadam liberali*. } adspectu. EX *eo decoro, quod poetae sequuntur* : } argumentum a minori. nam, si poetae, multo magis philosophi. AEACVS, *aut Minos* } hi Iouis filij habiti sunt; ac, propter summam iustitiam, apud inferos iudicare dicti sunt. Vbi hi duo alij iudices esse memorantur, Rhadamanthus, & Triptolemus. ODERINT, *dum metuunt* } uox tyrannica, hominum, qui populi de se existimationem contemnant: Ciceroni, & Senecae celebris. Lib. II. ex Ennio citatur. NATIS } Tantalo, Plysthenі, Harpagi, quos Atreus Thyesti fratri comedendos apposuit, ad quod facinus sol oriens, creditus fuit recessisse. PARENS; } Thyestes: cui filios epulandos frater Atreus apposuit, ut dixi. quod ait Seneca in Thyeste, & Horatius de Arte poet. Ennius etiam, & Maternus scripsere Thyestem. Attius Atreum. Fabula est apud Hyginum cap. 88. & 244. & 258. ATREO } Plato in Cratylo eum dictum quasi ἀτηρὸν, aut ἄτρεστον, putat, ab immanitate naturae: quod nullam noxam, nullum facinus reformidaret, intractabilis esset, nec ulla humanitatis ratione flexilis. NOBIS *autem personam imposuit ipsa natura*, } idest, deus. uita autem nostra nihil aliud est, quam fabula, quae in amplissimo huius Mundi theatro agitur. PVLCHRITVDO *corporis* } Tusc. IV. Vt corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate, eaq. dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq. aequalitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. ORDINE, } ut suo loco, & tempore fiant omnia. CONSTANTIA, } ut rationi semper obocdiat appetitus. MODERATIONE } ut ne uehementiores naturae impetus sequamur in dicendo, & agendo. ADHIBENDA *est igitur quaedam reuerentia aduersus homines, & optimi cuiusque, & reliquorum*. } sic lego, cum omnibus antiquis libris. nec repugnat sententia. Adhibenda, est, inquit, reuerentia aduersus homines. Deinde se ipse interpretatur. Reuerentia & optimi, & reliquorum. omnes enim reuereri debemus, sed primum optimos, deinde reliquos. ita, quod uniuerse dixerat, Aduersus homines, distinxit, subiungens, Et optimi, & reliquorum. Illud autem, Aduersus homines, pendet a uerbo, Adhibenda est: hoc, Et optimi cuiusque, & reliquorum, a uerbo Reuerentia. NEGLIGERE, } *quid de se quisque sentiat, &c.* } Isocrates Philippica oratione: Μικροψυχίαν εἶναι, τὸ τῶν βλασφημούντων, καὶ φλυαρούντων, καὶ τῶν πειθομένων τούτοις φροντίζειν, ἄλλως τε καὶ μηδὲν αὑτῷ συνειδὼς ἐξαμαρτάνειν: Idest: Pusilli esse animi, maledicos, & nugatores, & eos, qui illis aures praebent, curare, praesertim sibi sis nullius delicti conscius. Idem ibidem: Χρὴ μὴ καταφρονεῖν τοῦ πλήθους, μηδὲ παρὰ μικρὸν ἡγεῖσθαι τὸ παρὰ πᾶσιν εὐδοκιμεῖν: Non contemnendus est populus, nec parui aestimandum, laudari ab omnibus. Vide Aristot. Eth. IV. cap. 4. DISSOLVTI. } Dissolutus est, qui nimium indulget. Fam. lib. V. ep. 2. Cognosce nunc humanitatem suam: si humanitas appellanda est in acerbissima iniuria remissio animi, ac dissolutio. In ep. ad M. Brutum: Neque dissolutum a te quidquam homines exspectant, nec crudele. IN *omni ratione habenda*, } in quacumque re cum aliquid agendum agimus in uita. Ita decem mei ueteres libri. Vnus, Omnium. Tres, Hominum. Tertij, Hominem.

CICERO

OFFICIVM autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet uiam, quae deducit ad conuenientiam, conseruationemq. naturae: quam si sequemur ducem, numquam aberrabimus; sequemurq. & id, quod acutum, & perspicax natura est; & id, quod ad hominum societatem accommodatum; & id, quod uehemens, atque forte. sed maxima uis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim uis animorum, atque naturae. una pars in appetitu posita est; quae est ὁρμὴ Graece; quae hominem huc, & illuc rapit: altera in ratione; quae docet, & explanat, quid faciendum, fugiendumq. sit. ita fit, ut ratio praesit, appetitus uero obtemperet. Omnis autem actio uacare debet temeritate, & negligentia; nec uero agere quidquam, cuius non possis caussam probabilem reddere. haec est enim fere descriptio officij. Efficiendum autem est, ut appetitus rationi obediant, eamq. neque praecurrant, nec propter pigritiam, aut ignauiam deserant; sintq. tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis constantia, omnisq. moderatio. nam, qui appetitus longius euagantur, & tamquam exsultantes siue cupiendo, siue fugiendo non satis a ratione retinentur, hi sine dubio finem, & modum transeunt. relinquunt enim, & abiiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturae. a quibus non modo animi perturbantur, sed etiam corpora. licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut uoluptate nimia gestiunt: quorum omnium uultus, uoces, motus, statusq. mutantur. ex quibus illud intelligitur, (ut ad officij formam reuertamur) appetitus omnes contrahendos, sedandosque, excitandamq. esse animaduersionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuitu, inconsiderate, negligenterq. agamus. neque enim ita generati a natura sumus, ut ad ludum, & iocum facti esse uideamur, sed ad seueritatem potius, & ad quaedam studia grauiora, atque maiora. Ludo autem, & ioco uti illis quidem licet, sed, sicut somno, & quietibus ceteris, tum, cum grauibus, serijsq. rebus satisfecerimus. ipsumq. genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & facetum esse debet. ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam, quae ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus; unum illiberale,

rale, petulans, flagitiosum, obscenum; alterum elegãs, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comoedia, sed etiam philosophorũ Socraticorum libri referti sunt: multaq. multorum facete dicta; ut ea, quae a sene Catone sunt collecta, quae uocantur Ἀποφθέγματα. *Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus; alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibetur uerborum obscenitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatiq. uoluptate in aliquam turpitudinem delabamur. suppeditant autem & campus noster, & studia uenandi honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnem officij quaestionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisq. bestijs antecedat. illae enim nihil sentiunt, nisi uoluptatem, ad eamq. feruntur omni impetu: hominis autem mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit, uidendique, & audiendi delectatione ducitur. quin etiam, si quis est paullo ad uoluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paullo erectior, quamuis uoluptate capiatur, occultat, & dissimulat appetitum uoluptatis, propter uerecundiam. ex quo intelligitur, corporis uoluptatem non satis esse dignam hominis praestantia, eamq. contemni, & reijci oportere: sin sit quispiam, qui aliquid tribuat uoluptati, diligenter ei tenendum esse modum eius fruendae. itaque uictus, cultusq. corporis ad ualetudinem referantur, & ad uires, non ad uoluptatem.*

EXPLANATIO

QVOD *acutum, quod accommodatum, quod uehemens,* ⁊ tres uirtutes significat, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem: quas hoc ipso ordine iam attigit. DVPLEX *est enim uis animorum, atque naturae.* ⁊ de animis, non de natura, loquitur Cicero; ipsorumq. animorum uim, naturamq. describit. itaque non dubito, quin legendum sit, Vis animorum, atque natura. Adiuuat coniecturam nostrã consuetudo Latini sermonis. quod enim Graece dicitur, φύσις, duobus uerbis, Vis, & natura, Cicero dixit: ut in libro de Amicitia: Me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terrae uis, atque natura delectat: Et in Somnio Scipionis: Haec est natura propria animae, atque uis. Tusc. I. Singularis est quaedam natura, atque uis animi. De Diu. lib. II. Animorum est ea uis, atque natura, ut uigeant uigilantes. De Leg. II. Videamus uim, naturamq. legis. Haec autem doctrina sumpta est ex Aristotele, qui lib. I. Pol. Τὸ ζῷον, inquit, πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος: ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον. Et paullo post: Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει, δεσποτικὴν ἀρχήν: ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως, πολιτικήν, καὶ βασιλικήν. ἐν οἷς φανερόν ἐστιν, ὅτι κατὰ φύσιν, καὶ συμφέρον, τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος. Et infra: Τοῦτο εὐθὺς ὑφήγηται περὶ τὴν ψυχήν: ἐν ταύτῃ γάρ ἐστι φύσει τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον: ὧν ἑτέραν φαμὲν εἶναι ἀρετήν, τοῦ λόγον ἔχοντος, καὶ τοῦ ἀλόγου. Et lib. III. Ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις, ὥσπερ ζῷον εὐθὺς ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος, καὶ ψυχὴ ἐκ λόγου, καὶ ὀρέξεως. Et lib. VII. Διῄρηται δύο μέρη τῆς ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὑτό, τὸ δ' οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον. Et ibidem, infra: Ὥσπερ ψυχὴ, καὶ σῶμα δύ' ἐστιν, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ὁρῶμεν δύο μέρη, τό τε ἄλογον, καὶ τὸ λόγον ἔχον, καὶ τὰς ἕξεις τὰς τούτων δύο τὸν ἀριθμόν: ὧν τὸ μέν ἐστιν ὄρεξις, τὸ δὲ νοῦς. Aduersantur omnes ueteres libri. ΟΡΜΗ, *Graece,* ⁊ De nat. de. II. Voluntarios mundi motus ὁρμὰς appellat. NEC *uero agere quidquam,* ⁊ hoc durius quibusdam uidetur, Actio non debet agere quidquam: mihi non item. In ipsa enim actione includitur is, qui agit. quasi dicat: Cum aliquid agis, temeritatem uita; nec uero quidquam agas, cuius non possis caussam probabilem reddere. Quae postrema uerba sententiam meam confirmant: & cum sententia consentiunt ueteres libri. Nam, si, pro, Agere, legatur, Agi, quod alijs placet, unde pendeat, intelligere non queo. non enim est, ut referri possit ad superius uerbum, Debet: ne uerbum idem & personale simul, & impersonale, quo modo Grammatici loquuntur, eodem in loco uelimus esse. OFFICII. ⁊ medii. Supra: Medium officium id esse, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. PRAECVRRANT, ⁊ quod equi praeceleres facere solent. EVAGANTVR, ⁊ ut equi ferociores. EXSVLTANTES ⁊ qualis Chaerea apud Terentium. NON *satis a ratione retinentur,* ⁊ Virgilius:

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Isocrates: Ὅτι ὁ νοῦς ὑπ' οἴνου διαφθαρῇ, ταὐτὰ πάσχει τοῖς ἅρμασι, τοῖς τοὺς ἡνιόχους ἀποβαλοῦσιν. CVI *sunt subiecti lege naturae.* ⁊ Aristoteles Politic. I. LICET *ora ipsa* ⁊ ut in comoedijs, tragoedijs; poematis heroicis. Homerus initio ipso Ili.

Ἥρως Ἀτρείδης, εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων,
Ἀχνύμενος, μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι
Πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην,

Idest: Herus Atrides late imperitans Agamemnon,
Concitus incenso circum praecordia felle,
Sanguinea ora tument, oculis micat acribus ignis:

VT *ad officij formam reuertamur* ⁊ attende, quae sit Officij forma. CONTRAHENDOS, ⁊ ut equos ferocientes. SEDANDOSQVE, ⁊ ut populum ad seditiones spirantem.

LVDVM, *& iocum* ⁊ Prouerbium sapit. Ita in Verrem: Per ludum, & iocum euertere aliquem. Terentius: Hic uero est, qui, si amare occoeperit, ludum, iocumq. dices fuisse illum alterum, praeut huius rabies quae dabit. ET *ad quaedam studia grauiora, atque maiora.* ⁊ Aristot. Polit. IIX. Εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ,

μᾶλλον

μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν. οὐ γὰρ δὴ παίζοντας, τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδίαν ἡμῖν. LVDO *autem, &c.* } obiectioni per occupationem respondet. VT *illis quidem licet,* } ita septem mei libri; septem alij, & Tertij, Illo. SOMNO, } Plutarchus in Homeri uita: Καθόλου γὰρ αἰνεῖν ἔοικε τὸ τοὺς ἀνθρώπους συνεχῶς μὴ μοχθεῖν, μηδ᾽ ἐπιτείνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀνίεσθαι, ἵνα καὶ διαρκῶσι πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῆν πόνους. Vices quietis, & laborum prodesse, ipsius Homeri uerbis docet: Ἀνίη καὶ πολὺς ὕπνος. Et alibi: Ἀνίη καὶ τὸ φυλάσσειν πάννυχον ἐγρήσσοντα. Reddit caussam, cur somnus sit remedium corporis labore fatigati. QVIETIBVS *ceteris,* } ita octo mei libri, & Tertij, duo, Quietis, quattuor, Ceteris quietibus. INGENVVM, *& facetum* } lib. II. de Oratore, VT *enim pueris* } Quinct. lib. I. cap. 3. Cicero pro Coelio. Nam

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu,

Horatius ait Epist. lib. I. ALTERVM *elegans,* } Cic. ad Cornelium Nepotem lib. II. apud Macrobium; Itaque nostri, cum omnia, quae dixissemus, Dicta essent, quae facete, & breuiter, & acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari Dicteria uoluerunt. PLAVTVS *noster,* } Contra Horatius in Arte;

At nostri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere sales: nimium patienter utrumque,

Sed Varro, apud Quinctilianum, Plauti ore Musas locutas ait; Terentium tamen praeponit: ex Aelij Stolonis sententia. Macrobius quoque Sat. lib. II. cap. I. Animaduerto duos, quos eloquentissimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum, & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum uenustatem ceteris praestitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit, ut post mortem eius comoediae, quae incertae ferebantur, Plautinae tamen esse, de iocorum copia, noscerentur. &c. ATTICORVM *antiqua comoedia,* } Quinctil. negat Latinis Atticam Venerem in comoedijs concessam. Antiqua autem comoedia summa libertate nominatim omnes reprehendit. quod Alcibiades postea antiquauit. PHILOSOPHORVM *Socraticorum* } hoc satis apparet ex Platonis dialogis. A SENE *Catone* } Macrobius lib. II. cap. I. Catonem censorium argute iocari solitum scribit. Plutarchusq. apophthegmata eius inter cetera Romana multa commemorat. Ἀποφθέγματα. } Quinctil. lib. VI. cap. 4. TEMPORE } in loco opportune: uel, extempore. nam ioci esse debent subiti. REMISSO *animo,* } tum se quis iucunditati dedit, cum res graues, & seriae non tractantur. unde Isocrates ait: Ἐν γελοίῳ πράγματι σπουδάζειν, καὶ ἐν σπουδαίῳ παίζειν, ἄχαρον, καὶ πανταχοῦ λυπηρόν ἐστι. VT NE *nimis omnia profundamus,* } alij mutant ex ingenio, mendosum suspicantes uerbum, Omnia. ego sequor ueteres omnes libros. Est autem sententia, Ne nimis omnia profundamus: ea scilicet, quae profundi solent in lusu. Vt risus, clamor, sermonis libertas, motus etiam carnis: quae moderanda sunt. ELATI *uoluptate* } tum enim est desinendum, cum ludus sit optimus. CAMPVS *noster,* } Martius: qui erat, ubi nunc est templum D. Laurentij in Lucina. Olim Tarquiniorum ager: de quo Plut. in Publicola, Dionys. lib. V. Liu. lib. 2. STVDIA *uenandi* } Canes ad uenandum laudat Terentius. Plato id quoque in Legibus probat: & eo maxime probat, quod hoc iuuentuti regionis deuia explorata fiunt. BESTIIS *antecedat* } Belluis, octo libri. Antecellat, unus. alius utrumque habet, sic, Bestijs antecellat, antecedat. NIHIL *sentiunt,* } nam bestiae uni uoluptati addictae sunt, nihil praeterea curant. unde Horatius;

Me nitidum, & pinguem, & bene curata cute uises,
Cum ridere uoles Epicuri de grege porcum.

HOMINIS *mens discendo alitur,* } Isocrates ad Demonicum: Τὰ μὲν γὰρ σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκεν. MODO *ne sit ex pecudum genere,* } quae nihil boni, mali ue, fugiunt, sed naturam ducem sequuntur, rationem negligentes. NON *re, sed nomine* } ab humanitate enim longissime absunt. PAVLLO *erectior,* } non humi abiectus animo, & cogitatione.

CICERO

ATQVE etiam, si considerare uolumus, quae sit in natura excellentia, & dignitas: intelligemus, quam sit turpe, diffluere luxuria, & delicate, ac molliter uiuere: quamq. honestum, parce, continenter, seuere, sobrieque. Intelligendum est etiam, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeq. eius, qua antecellimus bestijs, a qua omne honestum, decorumq. trahitur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur; altera autem, quae proprie singulis est tributa. ut enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt; (alios enim uidemus uelocitate ad cursum, alios uiribus ad luctandum ualere; itemq. in formis, alijs dignitatem inesse, alijs uenustatem) sic & in animis existunt etiam maiores uarietates. erat in L. Crasso, & L. Philippo multus lepos, maior etiam, magisq. de industria in C. Caesare L. filio. at ijsdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso adolescente singularis seueritas, in C. Laelio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, uita tristior. de Graecis autem, dulcem, & facetum, festiuumq. sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem εἴρωνα Graeci nominauerunt, Socratem accepimus; contra, Pythagoram, & Periclem summam auctoritatem consecutos sine ulla hilaritate. callidum Hannibalem ex Poenorum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus, facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, praeripere hostium consilia. in quo genere Graeci Themistoclem, & Pheraeum Iasonem ceteris anteponunt. in primisq. uersutum, & callidum factum Solonis: qui, quo & tutior uita eius esset, & plus aliquanto reip. prodesset, furere se simulauit. Sunt his alij multum dispares, simplices, & aper-

ti,

ti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putant, ueritatis cultores, fraudis inimici: itemq. alij, qui quiduis perpetiantur, cuiuis deseruiant, dum, quod uelint, consequantur: ut Sullam, & M. Crassum uidebamus. quo in genere uersutissimum, & patientissimum Lacedaemonium Lysandrum accepimus; contraq. Callicratidam, qui praefectus classis proximus post Lysandrum fuit. Itemq. in sermonibus, alium quidem, quamuis praepotens sit, efficere, ut unus de multis esse uideatur, quod in Catulo, & in patre, & in filio, idemq. in Q. Mucio Mancia uidimus. Audiui & ex maioribus natu, hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica; contraque, patrem eius, illum, qui Ti. Gracchi conatus perditos uindicauit, nullam comitatem habuisse sermonis; nec non Xenocratem quidem, seuerissimum philosophorum; ob eamq. rem ipsam magnum, clarumq. fuisse. Innumerabiles aliae dissimilitudines sunt naturae, morumque, minime tamen uituperandorum.

EXPLANATIO

DIFFLVERE *luxuria*,] omnibus libidinibus frenos laxare. DELICATE, *ac molliter uiuere*;] genio indulgere; &, ut Demosthenes loquitur, ἅπαντα πρὸς ἡδονὴν ζητεῖν. PARCE,] ne quid sumptus fiat in res superuacaneas. quo conseruatur res familiaris, & iniuriae, ac malae artes uitantur. CONTINENTER,] coercere libidinem, imperare uoluptatibus. SEVERE,] cogitationi rerum grauium, & utilium esse intentum: aut reip. aut rei familiari, aut philosophiae dare operam. SOBRIE.] cibo, & potu ad conseruandam tantum ualetudinem uti, non autem crapulae sededere. VT *enim in corporibus magnae dissimilitudines sunt*:] Arist. Polit. I. Εἰ δ' ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι. ALIIS *dignitatem inesse, alijs uenustatem*.] uirile quiddam Dignitas, muliebre Venustas habet. infra. Dignitas autem ipso uultu, & habitu corporis auctoritatem, & maiestatem quandam praefefert; Venustas autem ad sui amorem allicit. SIC *& in animis*] Sallustius, Catilina: Sua cuique satis placebant. Quo loco uide nostra Scholia. L. CRASSO,] eloquentissimo: quem Cicero in libris de Oratore disputantem facit. Ei Quinctilianus παρρησίαν, Tacitus grauitatem tribuit. L. PHILIPPO] diserto, & erudito. de orat. 2. & in Bruto. DE *industria*] Terentius: Parum interesse censes, omnia ut fert natura faciat, an de industria? C. CAESARE *L. filio*.] Catuli patris fratre. M. SCAVRO,] de quo supra a nobis dictum est. M. DRVSO] quem grauem fuisse, ait in Bruto. C. LAELIO] de hoc dicemus in dialogo de Amicitia. SCIPIONE] quem Fannius in Annalibus εἴρωνα appellat. de Orat. 2. in Bruto, & in Tusc. SIMVLATOREM, *quem εἴρωνα Graeci nominauerunt*,] quamquam Dissimulare, & Simulare, inter se differant, cum dissimulentur uera, idest occultentur ea, quae sunt; simulentur falsa, idest fingantur esse, quae non sunt: & Ironiae uerbum Dissimulatione uerius exprimi uideatur, quam Simulatione; quo modo expressit Cicero ipse lib. II. de Orat. & IV. Acad. ferri tamen potest hoc in loco Simulatorem, pro, εἴρωνα: non solum quia ueteres libri cum uulgaris consentiunt omnes, uerum etiam, quia, si quis aciem ingenij ad ueritatem intendat, posse alterum pro altero accipi, fortasse non negabit. Dissimulator enim, & Simulator, diuersum quasi iter habent; eodem tamen aeque tendunt. quid enim differant, si de doctissimo homine dixero: Dissimulat, se quidquam scire, Simulat se nihil scire: non ne utroque modo ironia utetur? Recte igitur hic & Simulatorem, & Dissimulatorem, legi potest. sed, quod antiqua probant exemplaria, id, cum tuto sequi liceat, negligere, & improbare non debemus. SOCRATEM] II. de Orat. Acad. IV. In Bruto: Ego ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. Quinctilianus lib. IX. cap. de figuris: Vita uniuersa ironiam habere uidetur, qualis est in uita Socratis. nam ideo dictus εἴρων, hoc est agens imperitum, & admirator aliorum tamquam sapientium. Seneca lib. V. de beneficijs, cap. 6. eius sermonem per figuras procedere, & omnium derisorem, maxime potentium, fuisse dicit. Timon apud Laertium hanc ironiam ei uitio uertit, hoc uersu;

Μυκτὴρ, ῥητορόμυκτος ὑπαττικὸς εἰρωνευτής.

PYTHAGORAM,] cuius tanta fuit auctoritas, ut in prouerbium abierit, Αὐτὸς ἔφα In Tusc. D. Aug. lib. 2. de Orig. Exstitit eius uita apud Laertium. PERICLEM] summae apud Athenienses auctoritatis: quippe qui ea ipsis persuaderet, quae minime uolebant. Plut. in eius uita, Plato Alcibiade priore, Thucyd. lib. II, Isocrates pro pace, Cic. de Orat. III. Valer. lib. IIX. cap. 9. Iustinus lib. III. HANNIBALEM] Liuius, Valerius lib. VII. cap. de Stratagem. Q. MAXIMVM] de quo supra. PRAERIPERE *hostium consilia*.] Sophocles Aiacis initio;

Ἀεὶ μὲν, ὦ παῖ Λαρτίου, δέδορκά σε
Πεῖράν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον.

THEMISTOCLEM] Socrates apud Xenophontem Pericli Incantationes, huic uarias artes in administranda rep. tribuit. PHERAEVM *Iasonem*] qui nisi esset per insidias interfectus, bellum aduersus Persarum regem, dux electus uniuersae Graeciae consensu, gessisset. Val. Max. lib. IX. cap. 10. & lib. I. Plut. in Apophthegm. Epaminundam Thebanum auro tentasse dicit. FACTVM *Solonis*:] nam, cum inter Athenienses, & Megarenses de proprietate Salaminae insulae prope usque ad interitum armis dimicatum esset, post multas clades capitale esse apud Athenienses coepit, si quis legem de uindicanda insula tulisset. Sollicitus igitur Solon, ne aut tacendo parum reip. consuleret, aut censendo periculum sibi strueret, subitam dementiam simulat, cuius uenia non dicturus modo prohibita, sed facturus erat. deformis habitu, more uaecordium in publicum euolat: factoq. concursu hominum, quo magis consilium dissimularet,

laret, Insolitis ibi uersibus suadere populo coepit, quod uetabatur, omniumq. animos ita cepit, ut extemplo bellum aduersus Megarenses decerneretur, insulaque, deuictis hostibus, Atheniensium fieret. Iustinus lib. II. Plut. in eius uita. Versus exstant apud Laertium:

Ιομεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχησόμενοι περὶ νήσου
ἱμερτῆς, χαλεπόν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι.

SVLLAM, } uide eius uitam apud Plutarchum. M. CRASSVM } sordidissimus fuit. uide eundem Plutarchum. LACEDAEMONIVM *Lysandrum* } & idem Plutarchus. CALLICRATIDAM, } hunc Cyri moram, a quo stipendium petierat, aegre tulisse, scripsit Xenophon Ἑλληνικῶν lib. I. & Plut. in Apophtegm. Lacon. ALIVM *quidem, quamuis praep.* } ueteres libri partim habent Quemque, pro Quidem; partim, Quoque; partim, Qui. Pater meus, legebat, Alium quendam, quamuis praep. VNVS *de multis* } ob suauitatem, sonumq. dulcem. in libro de claris orat. Hic ad laudem refertur, alibi, Vnus de multis, ad infamiam. Graeci, Εἷς τῶν πολλῶν. Lucianus in Somnio. CATVLO, *patre, filio,* } Cicero in Bruto. Q. MVCIO *Mancia* } Mancia, gentium Romanarum cognomen, ut Heluiorum, apud Val. Max. lib. VI. cap. 2. & apud Cic. lib. II. de Or. mendose legitur Helmius Mancia. Ex qua postea gente Pertinacem fuisse, antiqui lapidis inscriptio, in Capitolio Romano, perspicue ostendit. Quã ideo uolui hic ponere, quod, paucis abhinc annis est reperta, & nondum a quoquam diuulgata. Eam autem Roma ad me misit, quo tempore effossa est, in uinea nobilissimi uiri Io. Baptistae Stallae, Iulius Iacobonius: quem, ob miras ingenij suauitates, & ob ueterem familiaritatem, antiquarumq. rerum peritiam, unice diligo. Heluius quoque Cinna poeta nominatur ab Agellio lib. XIX. cap. 13. Ex ueteribus libris, alij, Manciniano; alij Numacio; alij Numacia; alij, Macia. Duo, Mancia.

IMPERATORE · CAESARE · AVGVS[TO]

ORDO · CORPORATORVM · LENVNCVLARIO[RVM]

PATR. SENAT.

L.Fabius.Cilo.Septimiaus
M.Vmbilius.Maximinus

EQVIT. ROM.

L.Furius.Publie.Mareell.Pa.
L.Furius.Publ e.Marcelliu.
Sex.Sextilius.Iulianus.F.
L.Valerius.Daphuu S
Sex.Sextilius. Iulianus.P
QQ.PP
M.Publicius.Ianuarius
Quinquennal. II P
M.Publicius.Oſtienſis.Sen
Q. Q. II.
M.Cornelius.Valerianus
Q. Q. Perpet
L.Valerius.Daphuu S
QQ.PP.
M.Cipius.Victo R
QQ.Perpet
Sex.Sextilius.Iuliauus.Pa.
Q. Q.
M.Curtius.Victorinus
Q. Q.
A.Herenuleius.Vettianus

PLEBS

P.Cornelius.Phoebu S
A.Mucius.Maiu S
A.Herenuleius. Pbiletian
A. Hereuuleius. Veritannus
T. Maulius. Manlianu S
C.Furius.Primituo S
Q.Marcius.Rufiuu S
M.Cipius.Natalian
C.Clodius.Agathopu S
L.Valerius.Dapuu S

M.Corne L us.Feli X
T.Cornelius.Feli X
M.Publicius. Mereurius
M.Publicius. Valeu S
M.Licinius.Secundu S
M.Furius.Creſcen S
M. Cornel. Aphrodisius
M.Cornel.Fortunatus
M.Cornelius.Luciferus
M. Antonius. Valen T nus
L.Calrilius.Blastianus
M.Pudlicius.Decianu S
M.Valerius. Hamiliu S
M.Publieius.Maximian
L.Carulius.Veturian
C.Coidius.Fortunarus
L.Mindius. Fortunatus
M.Antistius.Eupepretian
L.Mindius.Siluanu S
M.Acilius.Titianu S
M.Publicius.Iuniu S
D.Otacilius.Iouinu S
M.Publicius.Fructus.Sen.
L.CerelliusMaximian
M.Publieius.PolycraTes
C.Tuccius.Epictetus

Q.Marcius.Threptu S
L.Calrilius. Eutychian
M.Publicius. Oſtieuſis
L.Furius.FortunaTus
L.Acrius.Manlianu S
Sex.Aulenius.Oneſiphor
M.Publicius.Furti S
M. Cornelius. Creſce NT iau
M.Acilius.Apolaustus
M.Cipius.Victu R
Q.Lollius.Onefimu S
C.Voltidius.Priſcu S
P.Naeuius. Auf. Hyginian
M.Publicius.Batlu S
M.Publicius. Valerianus
M.Publicius.Carpu S
M.Macrin.Furtunatiau
C.Volumnius.Zoſimu S
Sex.Sextilius.Iulianus.P.
A.Sergius.Felici O
C.Firmanus. Barnaeus
Q.Septimius. Creſcens
M.Cipius.Feli X
L.Licinius.Feli X
T.Aelius. Agatopu S
D.Aufidius.Pauliniau
C.Varius.Primu S
L.Furius.Eutyebe S
M.Publicius.Feli X
M.Publicius.Philetus
A.Herenuleius. Criſpus
P.Sittius.Maximu S
M.Fabius. Heleuther
L.Mamius.Rufinu S
L.Furius.Eutyebes.Ivu.
M.Publicius. Creſcens

M.Publicius. Feliciſſim
Sex.Auienius. Heraelida
C.Clodius. Siluauu S
C.Iunius. Rumulu S
C.Ruſeius.Tertiu S
A.Hereuuleius. Proeulus
P.Sittius.Reſtitutus
Sex.Sextilius. Iulianus. Ivn.
M.Publicius. Aelianus
C.Voltidius.Fortunatus
Sex.Cloelius Donatu S
P.Aelius.Aſclepiad
M.Publicius.Zoſimu S
A.Herenuleius.Eutyches
D.Statilius.Statilianus
D.Otacili us. Octauius
D.Otacilius. Donatus
M. Opiu S.Felici O
Sex.Cloelius.Maturus
T.Flauius.Primu S
C.Iulius.Adauctu S
M.Cornelius. Epagathus
M.Cornel.Serapiaeus
L.Furius.Muſidianus
D. Otacilius. Victo R
M.Curtius.Victorinus
L.Cornelius.Epitynchan V
T. Aurelius Vale NT inus
L.Critonius.Primitiuus
L.Cornelius.Optatu S
Q.Iulius.Lucilianus
L.Furius.Eutyche S
L.Furius.Adauetu S
L.Furius.Acilia S
P.Aelius.Victo R
P.Aelius.Oſtienſi S

...TO · P : HELVIO · PERTINACE · II · CoS

O... · TABVLARIOR · AVXILIAR · OSTIENSIVM

C.Laccanins. Victorinus
A.Fabius. Trophimu S
T.Aelius. Eutychu S
T.Petrouius.Domestieus
P.Freganius.Augustalis
Q.Flauius.Saturuinu S
C.Curtius.Ostiensi S
M.Publicius. Victo R
M.Publicius. Adiutor
C.Fouteius.Felicissimu S
T. Freganins.Augustalis. Ivn.
M.Marins. Atuliu S
L.Aurelius. Metiochus
P.Aelius.Cornelianus
P.Aelius. Alexander
D. Aufidius. Hyginian V
M.Cornelius.Vitali O
M. Cornelius. Celer
M. Cornelius. Fortunat V V
M. Cornelius . Hilarian
M. Cornelins . Saturnin V
M.Publicius.Frnetu S
T.Manlius. Euthiches
M.Cipin S.Victorin V
M.Curtius.Victo R
C.Numitius.Primitibus
M.Licinins.Hedianu S
C.Iunius.Feli X
T. Aelius. Fortunat V
C.Volumni V .Fortuoat V

M.Fabius.Zoticu S
M.Publius.Felicissim V
A.Sergins.Successu S
Q.Septimius.Crescens
A. Plotius. Herma D°
Q.Vlpius.Successu S
C.Voltilius.Felicissi M · S

M.Publicius. Ostiensis
Sex. Sextilius. Victorinus
M. Publicins. Felicissim V
M.Curtius.Felicissim V
M Cornelius.Hilarus
M.Cornelius.Epaphra
M.Cipins.Primitiuu S
M.Publicius.Eutyches
M.Seguiius.Vitali O
M.Aemilius.Datus
M.Cornelius Karus
P. Nonius. Marciaun V
P.Nonius. Charit O
C.Valerius.Chryfero S
Sex.Cloelius.Dionysius
M.Aemilius Datu S
M.Mamius. Rufinu S
M.Volumnius.Felicissim
M.Caecilius.Felicissim
M.Freganius.Augustalis. Ivn.
M.Cipins.Frugiosus
A.Herennuleius.Philetian. Ivn.
Sex.Cloelius.Feli X
C.Fonteius.Zosimu S
M.Annius.Zefirinu S
M.Aunius.Marcianu S
C.LorenTius. FortunaTiann
T.Flauius.Eplu ¦S
T.Flauius.Agrippinus
L.Mucius.Eutyche S
L.Vibius.CalliteraTes
L.Octauius.Eufrosinus
L.Cornelius.Maiu S
C.Curtius.Zenodorus
C.Aelius.Nepo S
P.Sittius.Secundu S
Q.Flauius.Mariu S
Q.Lollius.FortunaTus

Sex. Sextilins. Alexander
C.Roscius.Feli X
M.Publicins.Lucrio
M.Cornelius. Firmus
M.Cornelius.Pancarpus
M Cornelius. Thalamus
M.Cipius.Zosimu S
M.Cipius. Eutyches
C.Cordius.Fortunatus
Q.Turranius. Datus
L.Furius. Public. Marcellus
C.Volumnius Successu S
M.Cornelius Zotlu S
Q.Fabius . Maximianus
M.Antonius . Amyntian
Q.Lollius.Symbior A
P.Petronius. Athenio
P.Publicius. Crispinus
M Cornelius.Lucrio
C.Lecanius.Felicissimus
L.Furius.Adiuto R
Q.Flauius.Marius. Ivn.
C.Cipius.Victor.Ivn
L.Raecius.Secundus
L.Atorius. Hilarianus
C.Tnecius.Romanus
C.Fabius.Agathobulus
C.Furius. Herennianus
Sex.Aemilius Maiu S
M.Cipius.Victor
Q.Clauius.Fortunatus
D.Octauius.Faustus
L.Critonius Felicissimus
T.Aelius . Fortunatus . Ivn.]
M.Publicius.Floru S
M.Publicius.Glaucus
M.Malius. Euth...

T. Furius.Publicins. Marcellinus.
T.Furius.Publicius.Aristobulus
M Cornelius Felicissim
M.Publicius Maximianus
L.Sestius.Eutyche S
T.Fauius. Appianus
L Vinicius. Protocelus
L.Valerius.Lucri O
T.Flauius. Crescentianus]
P.Aelius.Phoebion . . .
T.Flauius.Annianus. Ivn.
L.Aurelius.Agatho
L.Aurelius.Vitalio
L.Aurelius Eufra
Q. Fabius. Agathobulus
Sex.Sextilius.Verus
. . . .
M. Curtius. Arria NVs
M.Lollius. Euhodus
L.Valerius Genialis
P.Cassius. Trophimianus
P.Cassius.Agatho
T.Flauius.Loto S
. . . Pubrestutian V
Sex.Sextilius.Florus.Iulianus
M.Cornelius. Valer. Epagathianus
L.Pansuleius Vitalio
M.Cornel.Secund. Valerianus
M.Aemilius.Ireneus
M.Cipins.MenTarcasTos
M. Cipius . . . atonicus
C.Furius . . . . erennius
M. . . . enius. Vitanus
M.F. . . nius. Restitutus
M.C. . . elius.Donatus
M.Cipius.Ostiens . . .
C.Mezans.Quetlianus
L. Antonius. Valen + nus

CONATVS *perditos* ʒ contra uoluntatem optimatum, idest contra remp. XENOCRATEM. ʒ cui Plato dixit, Σπεῦδε, Siue Θῦε ταῖς χάρισι. Laertius, Plut. in Mario, & in Phocione, & in Apophthegm. Valer. lib. IV. cap. 3.

CICERO

ADMODVM autem tenenda sunt sua cuique non uitiosa, sed tantum propria, quo facilius decorum illud, quod quaerimus, retineatur. sic enim est faciendum, ut contra naturam uniuersam nihil contendamus; ea tamen conseruata, propriam naturam sequamur; ut, etiam si sint alia grauiora, atque meliora, tamen nos studia nostra naturae regula metiamur. neque enim naturae attinet repugnare, nec quidquam sequi, quod assequi nequeas. ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: ideo quia nihil decet inuita, ut aiunt, Minerua, id est aduersante, & repugnante natura. omnino, si quidquam est decorum, nihil est profecto magis, quam aequabilitas uniuersae uitae, tum singularum actionum: quam conseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne, ut quidam, Graeca uerba inculcantes, iure optimo rideamur: sic in actiones, omnemq. uitam nullam discrepantiam conferre debemus. atque haec differentia naturarum tantam habet uim, ut nonnumquam mortem sibi ipse alius consciscere debeat, alius in eadem caussa nõ debeat. non enim alia in caussa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Caesari tradiderunt. atqui ceteris forsitan uitio datum esset, si se interemissent: propterea quod eorum uita lenior, & mores fuerant faciliores: Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura grauitatem; eamq. ipse perpetua constantia roborauisset; semperq. in proposito, susceptoq. consilio permansisset; moriendum potius, quam tyranni uultus adspiciendus fuit. Quam multa passus est Vlixes in illo errore diuturno, cum & mulieribus (si Circe, & Calypso mulieres appellandae sunt) inseruiret, & in omni sermone omnibus affabilem se esse uellet: domi uero etiam contumelias seruorum, ancillarumq. pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perueniret. at Aiax, quo animo traditur, milies oppetere mortem, quam illa perpeti, maluisset. quae contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui, eaq. moderari, nec uelle experiri, quam se aliena deceant. id enim quemque decet, quod est cuiusque suum maxime. suum igitur quisque noscat ingenium, acremq. se & uitiorum, & bonorum suorum iudicem praebeat: ne scenici plus, quam nos, uideantur habere prudentiae. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui enim uoce freti sunt, Epigonos; Medumque; qui gestu, Menalippam, Clytemnestram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam, non saepe Aesopus Aiacem. Ergo histrio hoc uidebit in scena, non uidebit sapiens in uita?

EXPLANATIO

QVO *facilius* ʒ unde Horatius:

Naturam expellas furca licet, usque recurret.

NATVRAM *uniuersam* ʒ decorum generale. PROPRIAM *naturam* ʒ decorum speciale. NATVRAE *regula metiamur.* ʒ metaphora a fabris. Sic Horatius dixit, Quemque se suo modulo, suoq. pede metiri. SEQVI, *assequi* ʒ παρονομασία. INVITA *Minerua,* ʒ Horatius:

Tu nihil, inuita, dices, faciesue Minerua.

NATVRARVM ʒ ingeniorum. M. CATO ʒ de cuius obitu Plut. in eius uita, & in Caesare, & in libello, Quod eruditio in principe requiratur, Lucanus lib. IX. Appianus lib. 2. Florus lib. IV. cap. 2. epit. Liu. CXIV. Oros. lib. VI. cap. 16. Eutropius lib. VI. cap. 5. Seneca Suas. VI. & epist. 24. Valer. lib. III. cap. 2. Agell. lib. XIII. cap. 18. Lact. de falsa Sap. cap. 18. negat Catonem tam ob id necem sibi consciuisse, ut Caesaris tyrannidem effugeret, quam ut Stoicorum mandato obtemperaret. Quam uero recte hoc fecerit, disputat Augustinus lib. 1. cap. 13. de Ciu. Dei. Maternus olim ediderat tragoediam, Catonis nomine. ALIA *ceteri* ʒ non idem omnes decet. ATQVI *ceteris forsitan uitio datum esset,* ʒ eleganter saepe usurpat Cicero, Atque, initio sententiae, ut lib. III. Atque, si etiam hoc natura praescribit. Et hoc libro, prope finem: Atque illi, quorum studia, uitaq. omnis in rerum cognitione uersata est. Quem ipsum quoque locum, ignoratione Latini sermonis, non defuere, qui mutandum censuerint; reponentes, Atqui, pro, Atque: cum sit diuersa utriusque particulae significatio; & cum utraque suum locum obtineat ita apte, ut extrudi nullo modo debeat. Quod alijs probare exemplis, putidum fortasse uideatur. Tres mei libri habent, Atque. Itaque, licet, Atqui, reliquerim, mihi tamen, Atque, magis arridere, lectorem admoneo. non enim simul apte cohaerent, Atqui, forsitan: cum in altero confirmatio sit, in altero dubitatio. MORIENDVM *potius, quam tyranni uultus adspiciendus fuit.* ʒ ergo haec scripta sunt Caesare mortuo: Ceterum Theocritus aliud sensit, cuius haec sunt:

Θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε, τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον:
Ἄλλοκα μὲν γ' ὁ Ζεὺς πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ' ὕει:
Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες.

Idest; Fidere oportet, amice Batte: cras forsan melius habebis,
Nunc quidem Iuppiter claro est aethere, nunc pluit.
Spes in uiuentibus: sine spe autem mortui.

CIRCE, ʒ Homerus Odyss. ι. Hyginus cap. 125. CALYPSO ʒ Homerus Odyss. δ. & ε. Hyginus

 ibidem.

ibidem. SERVORVM, } Melanthij. Odyss. ρ. ANCILLARVM } Melanthus. Odyss. σ. QVOD *cupiebat*, } cupiebat autem occidere procos, & Penelope uxore quiete frui. Odyss. χ. Dict. Cret lib. VI. AIAX, } Telamonius. exstat Sophoclis tragoedia. De eo Hom. Ιλ. ο. Ouid. XIII. Metam. Hyginus cap. 107. ACREM *iudicem* } seuerum: non sui nimis amantem. φιλαυτία enim abesse debet. EPIGONOS, } Attii tragoediam. citatur a Nonio. MEDVM } Pacuuij tragoediam. Festus, Carisius, Priscianus, Nonius. MENALIPPAM; } Attij. Festus, Nonius. CLYTEMNESTRAM: } Attij. Priscianus, Nonius. AESOPVS } quem Cicero pronunciando imitatus est. Plut. in uita Cic. Macr. lib. III. cap. 4. Vide Quinctil. lib. II. cap. de pronunc. concitatiorem Roscium, hunc grauiorem dicit. De eius luxu uide Plinium lib. X. cap. 51. & lib. XXXV. cap. 12.

CICERO

AD quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quae nostri ingenij non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, si non decore, at quam minimum indecore facere possimus. nec tam est enitendum, ut bona, quae nobis data non sunt, sequamur, quam ut uitia fugiamus. Ac duabus his personis, quas supradixi, tertia adiungitur; quam casus aliquis, uel tempus imponit: quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodabimus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiae, opes, eaque, quae sunt his contraria, in casu sita, temporibus gubernantur: ipsi autem quam personam gerere uelimus, a nostra uoluntate proficiscitur. itaque se alij ad philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant: ipsarumq. uirtutum in alia alius mauult excellere. quorum uero patres, aut maiores in aliqua gloria praestiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis student excellere; ut Q. Mucius P. filius in iure ciuili; Paulli filius Africanus, in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus, Cononis filius; qui, cum belli laude non inferior fuisset, quam pater, ad eam laudem doctrinae, & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum consequantur. maximeq. in eo plerumque elaborant ij, qui magna sibi proponunt, obscuris orti parentibus. Haec igitur omnia, cum quaerimus, quid deceat, complecti animo, & cogitatione debemus. In primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse uelimus, & in quo genere uitae. quae deliberatio est omnium difficillima. ineunte enim adolescentia, cum inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus aetatis degendae constituit, quod maxime adamauit: itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuq. uiuendi, quam potuit, quod optimum esset, iudicare. Nam, quod Herculem Prodicus dicit, (ut est apud Xenophontem) cum primum pubesceret, quod tempus a natura ad deligendum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentem diu secum, multumq. dubitasse, cum duas cerneret uias, unam uoluptatis, alteram uirtutis, utram ingredi melius esset: hoc Herculi, Iouis satu edito, potuit fortasse contingere; nobis non item, qui imitamur, quos cuique uisum est, atque ad eorum studia, institutaq. impellimur. Plerumque autem, parentum praeceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, moremq. deducimur. alij multitudinis iudicio feruntur; quaeq. maiori parti pulcherrima uidentur, ea maxime exoptant. nonnulli tamen, siue felicitate quadam, siue bonitate naturae, siue parentum disciplina, rectam uitae secuti sunt uiam. Illud autem maxime rarum genus, eorum, qui, aut excellente ingenij magnitudine, aut praeclara eruditione, atque doctrina, aut utraque re ornati, spatium deliberandi habuerunt, quem potissimum uitae cursum sequi uellent. in qua deliberatione ad suam cuiusque naturam consilium est omne reuocandum. nam, cum in omnibus, quae aguntur, ex eo modo, quo quisque natus est, ut supra dictum est, quid deceat, exquirimus: tum in tota uita constituenda multo est eius rei cura maior adhibenda; ut constare in uitae perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam uim natura habet, fortuna proximam; utriusque omnino ratio habenda est in deligendo genere uitae, sed naturae magis. multo enim & firmior est, & constantior: ut fortuna nonnunquam ipsa mortalis cum immortali natura pugnare uideatur. qui igitur ad naturae suae non uitiosae genus consilium uitae omne contulerit, is constantiam teneat: id enim maxime decet. nisi forte se errasse intellexerit in deligẽdo genere uitae. quod si acciderit; (potest autem accidere) facienda morum, institutorumq. mutatio est. eam igitur mutationem, si tempora adiuuabunt, facilius, commodiusq. faciemus; sin minus, sensim erit, pedetentimq. facienda: ut amicitias, quae minus delectent, & minus probentur, magis decere, censent sapientes, sensim dissuere, quam repente praecidere. commutatio autem genere uitae, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse uideamur.

EXPLANATIO

Q. MVCIVS P. *filius* } Quinctil. lib. XII. cap. 3. Agellius lib. IIX. cap. 14. PAVLLI *filius Africanus*, } Paulli Aemilij, qui de Persa, Macedonum rege, triumphauit. De quo Velleius lib. II. Eodem, inquit, tempore P. Scipio Aemilianus, uir auitis P. Africani, paternisq. L. Paulli uirtutibus simillimus, omnibus belli, ac togae dotibus, ingenijque, ac studiorum eminentissimus saeculi sui, qui nihil in uita nisi laudandum aut fecit, aut dixit, aut sensit. ADDVNT *aliquam suam.* } contra Homerus:

Οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους.

Et

Et Horatius:

Aetas parentum peior auis tulit,
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem uitiosiorem.

TIMOTHEVS, *Cononis filius*; } discipulus Isocratis, qui praeceptori aeream imaginem dicauit. Cic. de Orat. III. & Plut. in Ciceronis uita. Tam in capiendis urbibus hic felix fuit, ut esset pictus dormiens, rete manu tenens, in quod ipsa fortuna urbes conijciebat. rex Atheniensium. Plut. in Apophthegm. & Sudas. OBSCVRIS *orti parentibus*. } uide Valerium Max. lib. III. cap. 4. & Lucianum in Somnio. CONSTITVENDVM *est*, } uitae genus considerare deligendum. IMBECILLITAS *consilij*, } quae senum prudentia est regenda: ut alibi dixit. APVD *Xenophontem* } lib. II. Memorabilium. Vide & Fam. l. v. ep. 12. ad Lucceium, Quinct. lib. IX. cap. 2. Maximum Tyrium ser. 4. EXISSE *in solitudinem*; } apud Ter. Simo uenit meditatus alicunde ex solo loco: rationē sperat inuenisse se, qua differat filium. Quod ex Menandro sumptum Donatus ait: Cuius haec sunt: Ευρετικὸν εἶναι φασὶ τὴν ἐρημίαν, οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες. HERCVLI, *Iouis satu edito*, } ut in fabulis. Plautus Amphitr. Herculis fabulosam genituram celebrauit. Sapit hoc phrasim poeticā. Petrus Victorius, uir in litteris summa cū laude uersatus, Var. lect. l. XVII. c. 12. legit, Herculi, Ioue sato, pot. &c. Cuius coniecturā confirmare uidentur ueteres libri. nam septē habent, Herculi, Iouis sato, pot. Vnus, Herculi, Ioui sato, pot. Vnus, Herculi, Iouis nato, p. Quod est glossema ad τὸ Sato. Vnus, Herculi, Iouis sato audito. Vnus, Herculi, Iouis satu edicto. Tres, & Tertij faciunt cum impressa lectione. IMITAMVR, *quos cuique uisum est*, } uoluntatis libertas conceditur nobis ad imitandum. PLERVMQVE *autem*, } sic ueteres omnes libri. Nonius in, Imbuere, Plerique, legisse uidetur. MOREMQ. } Moresque, apud Nonium. *Morem*: idest, confirmatam consuetudinem. Plutarchus parentum uitam filijs tamquam speculum propositum uult, in libello de educ. puer. MAIORI *parti* } quam uincere meliorem, ait Liuius. SIVE, *siue, siue* } recta uitae uia unde contingat. Alludit ad tria hominum genera, ab Hesiodo nobis proposita. QVO *modo quisque natus est*, } sic nasci poeta uerius dicitur, quam fieri. NEC *in ullo officio claudicare*. } pro, ne in ullo officio claudicemus. POTEST *autem accidere* } homines enim sumus: quorum Errare est proprium. Terent. Adelphis:

Censen' me hominem esse? erraui.

AMICITIAS *magis decere sensim dissuere, quam repente praecidere*. } in Laelio: Tales amicitiae sunt remissione usus eleuandae, &, ut Catonem dicere audiui, dissuendae magis, quam discindendae. Diluere, est in decem meis, & Tertij.

CICERO

SED, quoniam paullo ante dictum est, imitandos esse maiores: primum illud exceptum sit, ne uitia sint imitanda: deinde, si natura non ferret, ut quaedam imitari possint; ut superioris Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptauit, propter infirmitatem ualetudinis non tam potuit patris similis esse, quam ille fuerat sui: si igitur non poterit siue caussas defensitare, siue populum concionibus tenere, siue bella gerere; illa tamen praestare debebit, quae erunt in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam; quo minus ab eo id, quod desit, requiratur. optima autem hereditas a patribus traditur liberis, omniq. patrimonio praestantior, gloria uirtutis, rerumq. gestarum: cui dedecori esse, nefas, & uitium iudicandum est. Et, quoniam officia non eadem disparibus aetatibus tribuuntur, aliaq. sunt iuuenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur adolescentis, maiores natu uereri, ex hisq. eligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque auctoritate nitatur. ineuntis enim aetatis inscitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maxime autem haec aetas a libidinibus arcenda est, exercendaq. in labore, patientiaq. & animi, & corporis, ut eorum & in bellicis, & ciuilibus officijs uigeat industria. atque etiam, cum relaxare animos, & dare se iucunditati uolent, caueant intemperantiam, meminerint uerecundiae: quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse uelint. Senibus autem labores corporis sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendae uidentur: danda uero opera, ut amicos, & iuuentutem, & maxime remp. consilio, & prudentia quamplurimum adiuuent. nihil autem magis cauendum est senectuti, quam ne languori, desidiaeq. se dedat. luxuria uero cum omni aetati turpis, tum senectuti foedissima est. sin autem & libidinum intemperantia accesserit, duplex malum est, quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiā. At ne illud quidem alienum est, de magistratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officijs dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, debereq. eius dignitatem, & decus sustinere, seruare leges, iura describere, ea fidei suae cōmissa meminisse. Priuatum autem oportet aequo, & pari cum ciuibus iure uiuere, neque summissum, & abiectum, neque se efferentem; tum in rep. ea uelle, quae tranquilla, & honesta sint. talem enim & sentire, & bonum ciuem dicere solemus. Peregrini autem, & incolae officium est, nihil, praeter suum negotium, agere, nihil de alio inquirere, minimeq. in aliena esse rep. curiosum. ita fere officia reperientur, cum quaeretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, aetatibus. nihil est autem, quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioq. capiendo seruare constantiam. Sed, quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idq. positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto; (difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi) in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab ijs, cum quibus, & apud quos uiuamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principio, corporis nostri magnam natura ipsa uidetur habuisse rationem: quae for-

mam nostram, reliquamq. figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu; quae autem partes corporis, ad naturae necessitatem datae, adspectum essent deformem habiturae, atque turpem, eas contexit, atque abdidit. hanc naturae tam diligentem fabricam imitata est hominum uerecundia. quae enim natura occultauit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis; ipsiq. necessitati, dant operam, ut quamocultissime pareant: quarumq. partium corporis usus sunt necessarij, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus appellant: quodq. facere non turpe est, modo occulte, id dicere obscenum est. itaque nec actio rerum illarum aperta petulantia uacat, nec oratio obscenitate.

EXPLANATIO

NE *uitia sint imitanda:* ꝫ D. Hieronymus apol. contra Rufinum ait, magistrorum non uitia, sed uirtutes esse imitandas. HVNC ꝫ de quo saepe mentionem facimus: uel, propiorem aetati nostrae. PAVLLO ꝫ hunc, ait Velleius, Scipionis filium, nihil de paterna maiestate, praeter speciem nominis, uigoremq. eloquentiae retinuisse. QVAM *ille fuerat sui:* ꝫ sui scilicet patris similis, qui, imperator, post multas in Hispania uictorias, occubuit. CAVSSAS *defensitare,* ꝫ miti uerbo usus est: pro, Caussas agere. nam accusant etiam saepe oratores. CONCIONIBVS *tenere,* ꝫ delectare, non tantum docere, & mouere. BELLA *gerere;* ꝫ nam Romana resp. & oratoria facultate, & rei militaris scientia plurimum ualuit. QVAE *erunt in ipsius potestate,* ꝫ hinc Plautus:

Ingenio, non aetate, adipiscitur sapientia.

IVSTITIAM, ꝫ quae suum cuique tribuit. FIDEM, ꝫ dictorum, conuentorumq. constantiam, & ueritatem. LIBERALITATEM, ꝫ quae re, opera, consilio alios iuuat. MODESTIAM, ꝫ quae modum seruat cum in alijs rebus, tum in opinione de sese. TEMPERANTIAM. ꝫ quae prauis affectibus dominatur. OPTIMA *autem hereditas a patribus traditur liberis, omniq. patrimonio praestantior, Gloria uirtutis, rerumq. gestarum:* ꝫ Fam. lib. 11. ep. 16. & in oratione pro domo. Supra etiam dixit: Ad te (loquitur ad filium) hereditas huius gloriae, & factorum imitatio pertinet. Isocrates quoque: Περὶ πλείονος ποιοῦ δόξαν καλὴν, ἢ πλοῦτον μέγαν, τοῖς παισὶ καταλιπεῖν. ADOLESCENTIS, ꝫ uide Val. lib. 2. cap. de inst. ant. & Platonem de Leg. IX. MAIORES *natu uereri,* ꝫ sic locutus infra: Maxime curandum est, ut eos, quibus cum sermones conferimus, & uereri, & diligere uideamur. Isocrates: Μάλιστα σοι πρέπειν ἡγοῦ κόσμον, αἰσχύνην, σωφροσύνην, δικαιοσύνην. PROBATISSIMOS, ꝫ eos, qui magnae ciuium parti probantur. quod non temere fit, nisi uirtute excellant. INEVNTIS *enim aetatis inscitia,* ꝫ non differre Inscitiam ab Inscientia, Ciceronis, Caesaris, Plauti testantur exempla. cur igitur alterum pro altero reponam, cum praesertim omnes libri ueteres habeant, Inscitia? CONSTITVENDA, ꝫ quasi firmanda, & stabilienda. HAEC *aetas a libidinibus arcenda est,* ꝫ ratio adolescentiae laudabiliter traducendae. EXERCENDA *in labore,* ꝫ hinc Comicus:

Nulla adeo ex re fit, atque ex nimio otio.

PATIENTIA ꝫ Virgilius:

Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Et: O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem:

Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

IN *bellicis, & ciuilibus officijs* ꝫ belli, domique: & in patria armis tuenda, & in pacata administratione. VIGEAT *industria.* ꝫ ut patriae, & omnibus prodesse & possint, & uelint. RELAXARE *animos,* ꝫ quos tamquam arcus intentos habuerunt. SI *eiusmodi rebus maiores natu interesse uelint.* ꝫ Arist. Pol. lib. VII. cap. 12. Ἡ γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀρχόντων παρουσία, μάλιστα ἐμποιεῖ τὴν ἀληθινὴν αἰδῶ, καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον. Et Quinctilianus lib. 1. cap. 3. SENIBVS *autem &c.* ꝫ Agellius lib. 2. cap. 14. LIBIDINVM *intemperantia* ꝫ Cato maior ob senilem lasciuiam male audiuit: & L. Lucullus post bellum Mithridaticum parum honorifico Xerxis togati eulogio fuit ornatus. &, ex philtro amasij, errore mentis affectus. DVPLEX *malum est,* ꝫ senex in luxuria dupliciter peccat, primum re, deinde exemplo. DE *priuatorum, de ciuium,* ꝫ Sunt, qui legant, De priuatorum ciuium. idq. in uno meo uetere reperitur. Cicero tamen mox haec distinguit. SERVARE *leges,* ꝫ quarum praesidio ciuitates reguntur. IVRA *describere,* ꝫ nam recte apud eos agitur, apud quos maiorum instituta retinentur. Hinc illud Ennij:

Moribus antiquis stat res Romana, uirisque.

Et Xenophon: Πᾶσαι μεταβολαὶ τῶν πολιτειῶν θανατοφόροι. Id est: Omnes mutationes rerum publicarum sanguinolentae. AEQVO, *& pari iure* ꝫ nam potentiores, & tenuiores coniuncti esse debent in rep. gerenda. In hanc sententiam Sophocles: Πρὸς τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει, καίτοι σμικροὶ μεγάλων χωρὶς, σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται: μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ σμικροτέρων. Idest: Inuidia diuites insectatur: quamuis pauci sine magnis moenia male defendant. tenuis enim a magnis, & magnus a paruis optime sustentatur. NEQVE *summissum, & abiectum, neque se efferentem;* ꝫ idest, qui imperare pariter, oboedireque, cum opus sit, possit. nam hoc est boni ciuis, ut ait Aristoteles. FORMOSITATE, *ordine, ornatu* ꝫ Ambrosius de Off. lib. 1. cap. 19. *Formositate:* nam Gratior est pulchro ueniens e corpore uirtus. AD *actionem apto;* ꝫ idest, ad eam rem, quae agitur. DIFFICILIVS *ad eloquendum,* ꝫ ob Latini sermonis inopiam. SATIS *erit intelligi* ꝫ septem libri mei, Satis facile erit intelligi: ex quibus quattuor uerba inuertunt. CVM *quibus, & apud quos uiuamus.* ꝫ In undecim est, Quibuscum, apud quosq. uiuamus. Vnus, Cum quibus, apud quos uiuamus. Vnus, A quibus, apud quosq. uiuamus.

uiuamus. Tertij, Probemur ijs, quibuscum, apud quosq. uiuamus. Alius, Cum quibus, apud quosq. uiuimus. PRINCIPIO &c. § corporis humani formam honesta specie natura exornauit. FORMAM, *figuram*, § uide Nonium Marcellum. ATQVE *turpem*, § ita duo ex meis. Reliqui, & Tertij, Atque formam. Quidam reponit, Atque foedum. QVI *sana mente sunt*, § nam impudentia omnium rerum pessima est. Fam. lib. v. ep. 12. Qui semel uerecundiae fines transierit, eum bene, & nauiter oportet esse impudentem. Xenophon, Η ἀναισχυντία μεγίστη ἡγεμὼν ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχρὰ εἶναι δοκεῖ. Idest, Nihil aeque ad omnem turpitudinem uidetur impellere, atque impudentia. QVOD Q. *facere non turpe est*, § quia naturale, & necessarium.

CICERO

NEC uero audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici paene Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quod ea, quae turpia re non sunt, uerbis flagitiosa dicamus; illa autem, quae turpia sint, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur non obscene; liberis dare operam, re honestum est, nomine obscenum. pluraq. in eam sententiam ab eisdem contra uerecundiam disputantur. Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa oculorum, auriumq. comprobatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, uultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maxime fugienda, ne quid effeminatum, aut molle; aut, ne quid durum, aut rusticum sit. nec uero histrionibus, oratoribusq. concedendum est, ut ijs haec apta sint, nobis dissoluta. scenicorum quidem mos tantam habet a uetere disciplina uerecundiam, ut in scena sine subligaculo prodeat nemo. uerentur enim, ne, si quo casu euenerit, ut corporis partes quaedam aperiantur, adspiciantur non decore. nostro quidem more cum parentibus puberes filij, cum soceris quidem generi non lauantur. retinenda est igitur huius generis uerecundia, praesertim natura ipsa magistra, & duce. Cum autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero uenustas sit, in altero dignitas: uenustatem muliebrem ducere debemus, dignitatem uirilem. Ergo & a forma remoueatur omnis uiro non dignus ornatus, et huic simile uitium in gestu, motuq. caueatur. nam & palaestrici motus saepe sunt odiosiores; & histrionum nonnulli gestus ineptijs non uacant: & in utroque genere, quae sunt recta, & simplicia, laudantur. Formae autem dignitas, coloris bonitate tuenda est; color, exercitationibus corporis. Adhibenda est praeterea munditia, non odiosa, neque exquisita nimis, tantum quae fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda uestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est. Cauendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut similes pomparum ferculis esse uideamur; aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quae cum fiunt, anhelitus mouentur, uultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus a natura recedant: quod assequemur, si cauebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus, & si attentos animos ad decori conseruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt, alteri cogitationis, alteri appetitus. cogitatio in uero exquirendo maxime uersatur; appetitus impellit ad agendum. Curandũ est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur, appetitum rationi oboedientem praebeamus. Et, quoniam magna uis orationis est, eademq. duplex, altera contentionis, altera sermonis: contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, senatus; sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium uersetur, persequatur etiam conuiuia. contentionis praecepta rhetorum sunt, nulla sermonis. quãquam haud scio, an possint haec quoque esse. sed discentium studijs inueniuntur magistri; huic autem qui studeant, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia. quamquam, quae uerborum, sententiarumq. praecepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. sed, cum orationis indicem uocem habeamus; in uoce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suauis: utrumque omnino a natura petendum est; uerum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio presse loquentium, & leniter. Nihil fuit in Catulis, ut eos exquisito iudicio putares uti litterarum. quamquam erant litterati: sed & alij. hi autem optime uti lingua Latina putabantur. sonus erat dulcis: litterae neque expressae, neque oppressae; ne aut obscurum esset, aut nimis putidum. sine contentione uox nec languens, nec canora. uberior oratio L. Crassi, nec minus faceta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. sale uero conditus, & facetijs Caesar, Catuli patris frater, uicit omnes; ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum, sermone uinceret. In omnibus igitur his elaborandum est, si in omnibus, quod deceat, exquirimus. Sit igitur hic sermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis, minimeq. pertinax; insit in eo lepos. nec uero, tamquam in possessionem suam uenerit, excludat alios; sed, cum reliquis in rebus, tum in sermone communi, uicissitudine nonnumquam utendum putet. ac uideat in primis, quibus de rebus loquatur; si serijs, seueritatem adhibeat; si iocosis, leporem. in primis prouideat, ne sermo uitiũ aliquod indicet inesse moribus. quod maxime tum solet euenire, cum studiose de absentibus, detrahendi caussa, aut per ridiculum, aut seuere, maledice, contumelioseq. dicitur.

EXPLANATIO

CYNICI, § ignominiae cognomen, ἀπὸ τοῦ κυνὸς, quia, obuios quosque admonendo allatrare uerius, quam alloqui, soliti sunt: uel quod in propatulo cum coniugibus, canum more, coire, ipsis mos fuit. Horum impudentiam accusat D. Augustinus lib. XIV. cap. 20. de Ciu. Dei, & ad Valerium lib. I. cap. 21. contra Iulianum Pelagianum lib. IV. cap. 15. Lactantius lib. III. cap. 15. Lucianus. STOICI *paene Cynici*, § uide epistolam, cuius initium est, Amo uerecundiam, Fam. lib. IX. NOMINE *obscenum.* §

scenum. ❡ cum eius operae nomen dicitur. ep. 22. lib. IX. Fam. OCVLORVM, *auriumq.* ❡ de Orat. II. & Plut. in Timaeo. NOSTRO *quidem more* ❡ Valerius lib. IV. cap. I. PVBERES *filij*, ❡ de Or. lib. II. & Plut. in Catone censorio, Capitolinus in Gordiano, Hesiodus. In Oratione pro Cluentio: Quod si potuisset honeste scribere, se in balneis cum id aetatis filio fuisse, non praetermisisset. VENVSTATEM *muliebrem ducere debemus, dignitatem uirilem.* ❡ Sall. Iugurtha: Munditiae mulieribus, uiris labor conuenit. Cic. de nat. de. II. Venustatem magis a Venere, quam Venerem a Venustate nominatam credit; Venerem autem, quod ad eam omnia ueniant. VIRO *non dignus ornatus.* ❡ hinc Diogenes Cynicus adolescenti composito, quippiam roganti, non prius se affirmauit responsurum, quam aperte exploraret, uir ne esset, an mulier. COLOR *exercitationibus corporis.* ❡ Quinctilianus lib. XII. Et lacertos, exercitatione constringere, & augere uires, & colorem trahere, naturale est. Caussas reddit Aristoteles in Probl. sect. ult. probl. 3. 4. & 5. POMPARVM *ferculis* ❡ Horatius Sat. lib. I. Sat. 3.

— Saepe uelut qui
Currebat fugiens hostem, persaepe uelut qui
Iunonis sacra ferret.

Vide Adagia, Iunonium ingredi. EXANIMATIONES ❡ pauoris comites. Pauor autem sapientiam omnem ex animo expectorat. ET *si attentos animos* ❡ Euripides:

Μοχθεῖν ἀνάγκη τοὺς θέλοντας εὐτυχεῖν.

MAGNA *uis orationis*, ❡ Euripides *τὴν πειθὼ τύραννον τῶν φρενῶν* appellat. Vide Cic. in libris de Oratore, Senecam Ep. lib. v. ep. 38 & Isocratem in Nicocle, & in Panegyrico. QVAMQVAM *haud scio, an possint haec quoque esse.* ❡ Plutarchus in Symposiacis hoc confirmat: *Ὁμιλητικὸς οὐδὲν ἧττον ὁ δικανικὸς ὁ ῥήτωρ καὶ συμβουλευτικός. αἱ γὰρ ἕξεις ἔχουσι καὶ εἰρωνείας, καὶ συνηγορίας, καὶ ἀπολογίας. πλεῖστον δὲ τοῦ ἐπαινεῖν χρώμεθα καὶ τοῦ ψέγειν.* Et: *Ἀνθρώποις μᾶλλον, ὡς τὸ περὶ τὰς ὁμιλίας εὐάρμοστον ἔχουσι, πειθὼ καὶ χάρις ἕπεται προσηκόντως.* DISCENTIVM *studijs* ❡ quia honos alit artes. RHETORVM *turba* ❡ de horum officio Quinctilianus lib. 2. cap. 1. & 5. De ijs scripsit Suetonius Tranquillus. Eos olim urbe pulsos, scribit Agellius lib. xv. cap. II. QVAE *uerborum, sententiarumq &c.* ❡ de Orat. III. Omnis ex re, atque uerbis constat oratio. neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba submoueris. Quinctil. lib. x. cap. 1. ORATIONIS *indicem uocem* ❡ de uoce Cic. de Orat. III. ad Herennium III. Quinctilianus lib. II. VT *clara sit*, ❡ ut exaudiatur, & satis intelligatur oratio. *λευκή*: cui contraria Fusca, apud Quinctilianum. VT *suauis:* ❡ quae leuet audiendi fastidium. IN *Catulis*, ❡ & patre, & filio. de Orat. III. & in Bruto. EXQVISITO *iudicio uti* ❡ esse eruditos prae ceteris. NIMIS *putidum:* ❡ quod fastidium pareret audienti. L. CRASSI, ❡ de Oratore, & in Bruto. SOCRATICI ❡ ex quibus Xenophon. INSIT *in eo lepos.* ❡ lib. II. de Orat. TAMQVAM *in possessionem suam uenerit*, ❡ de Orat. II. In possessione iudicij, ac defensionis meae. Et: In suo regno. Prouerbium sapit. SI *serijs, seueritatem adhibeat; si iocosis, leporem.* ❡ Isocrates quoque *τὸ ἐπὶ τοῖς γελοίοις σπουδάζειν, καὶ περὶ τὰ σπουδαῖα τοῖς γελοίοις χαίρειν*, improbat. NE *sermo uitium aliquod indicet inesse moribus.* ❡ Euripides queritur, quod

Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι,
ᾧ χρὴ τὸν ἐσθλὸν τοῦ κακοῦ διειδέναι.

Plutarchus Symposiacon lib. III. narrat, Simonidem poetam hospiti cuidam, in conuiuio accumbenti, & cum nemine colloquenti, dixisse: Si stultus es, sapienter facis; si sapiens, stulte. nam inscitiam celare praestat. STVDIOSE ❡ dedita opera. DE *absentibus*, ❡ nam inter praesentes linguae mutuo metu continentur, ut ait Tacitus. Terentius: Qui, quae uoluerit, dixerit, ea, quae non uolet, audiet. Isocrates quoque: *Οἱ ἀπαίδευτοι οὓς ἂν τοῖς λόγοις λυπήσωσι, τούτοις πολλάκις αὐτοὶ τοῖς ἔργοις μεγάλας τὰς τιμωρίας ἔδοσαν.* DETRAHENDI *caussa*, ❡ ad imminuendam alterius existimationem, aut gratiam. PER *ridiculum, aut seuere*, ❡ siue ioco, siue serio.

CICERO

HABENTVR autem plerumque sermones aut de domesticis negotijs, aut de rep. aut de artium studijs, & doctrina. danda igitur opera est, ut, etiam si aberrare ad alia coeperit, ad haec reuocetur oratio; sed utcumque aderunt res. neque enim ijsdem de rebus, nec omni tempore, nec similiter delectamur. Animaduertendum est etiam, quatenus sermo delectationē habeat, &, ut incipiendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus. Sed, quo modo in omni uita rectissime praecipitur, ut perturbationes fugiamus, idest motus animi nimios, rationi non obtemperantes: sic eiusmodi motibus sermo debet uacare: ne aut ira exsistat; aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia, aut quid tale appareat. maximeq. curandum est, ut eos, quibuscum sermonem conferimus, & uereri, & diligere uideamur. Obiurgationes etiam nonnumquam incidunt necessariae: in quibus utendum est fortasse & uocis contentione maiore, & uerborum grauitate acriore. Id agendum etiam, ut ea facere ne uideamur irati, sed, ut ad urendum, & secandum, sic nos ad hoc genus castigandi raro, inuitiq. ueniamus, nec umquam, nisi necessario, si nulla reperietur alia medicina: sed tamen ira procul absit, cum qua nihil recte fieri, nihil considerate potest. Magna autem parte, clementi castigatione licet uti, grauitate tamen adiuncta, ut seueritas adhibeatur, & contumelia repellatur. Atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet obiurgatio, significandum est, ipsius caussa, qui obiurgetur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quae cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen grauitatem retinere, iracundiam

repelle-

repellere. quae enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea neque constanter fieri possunt, nec ab ijs, qui adsunt, approbari. Deforme etiam est, de se ipso praedicare, falsa praesertim, & cum irrisione audientium, imitari militem gloriosum. Et, quoniam omnia persequimur, uolumus quidem certe; dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse. cuius finis est usus: ad quem accommodanda est aedificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatisq. diligentia. Cn. Octauio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quod praeclaram aedificasset in Palatio, & plenam dignitatis domũ: quae cum uulgo uiseretur, suffragata domino, nouo homini, ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus, accessionem adiunxit aedibus. itaque ille in suam domum consulatum primus attulit; hic, summi, & clarissimi uiri filius, in domum multiplicatã nõ repulsam solum retulit, sed ignominiam, & calamitatem. ornãda est enim dignitas domo, non ex domo dignitas tota quaerenda; nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et, ut in ceteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum, sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum cuiusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis: aliter ampla domus dedecori domino saepe fit, si est in ea solitudo, & maxime, si aliquando alio domino solita est frequentari. odiosum est enim, cum a praetereuntibus dicitur;

——o domus
Antiqua, quam domino dominaris dispari.

quod quidem, his temporibus, in multis licet dicere. Cauendum est etiam, praesertim si ipse aedifices, ne extra modum sumptu, & magnificentia prodeas. quo in genere multum mali etiam in exemplo est. studiose enim plerique, praesertim in hac parte, facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi uiri, uirtutem, quis? at quã multi uillarum magnificentiam imitati sunt? quarum quidem certe est adhibendus modus, ad mediocritatem reuocandus: eademq. mediocritas ad communem usum, cultumq. uitae referenda est. Sed haec hactenus.

EXPLANATIO

DOMESTICIS *negotijs*, } de quibus Xenophon in Oeconomico. DE *rep.* } de qua Plato, & Cicero. DE *artium studijs*, } ut Ciceronis libri de Oratore, & Gorgias Platonis. ABERRARE } minus caute. VTCVMQVE *aderunt res.* } aut ego hebes plane sum, aut hic locus mendo uacat. quod satis ostendunt ea, quae sequuntur. Habenda est, inquit, rerum ratio. non enim ij, qui audiunt, ijsdem rebus delectantur: aut, si delectantur, non omni tempore; aut, si omni tempore, non similiter. huiusmodi igitur si res aderunt: ut res se dabunt: opera danda non erit, ut ad eas, aberrare si coeperit, oratio reuocetur. Nam, quod alij, ueterum librorum testimonio, uerbum, Res, delent: ego, omnium meorum, & Tertij, testimonio, idem uerbum, comprobante sententia, retineo. IISDEM *de rebus*, } septem libri, ijsdem rebus. NEC *omni tempore*, } nam alias aliter affecti sumus. Homerus. quem Cicero uertens:

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Iuppiter auctiferas lustrarit lampade terras.

NEC *similiter* } alij magis, alij minus. ANIMADVERTENDVM *&c.* } modus in sermone. DESINENDI *modus.* } ne audias, Manum de tabula. SED, *quo modo* } sic emendaui, ex uet. undecim, & Tertij. antea. Quoniam. IRA *exsistat*; } emineat, appareat, animaduertatur. CVPIDITAS *aliqua*, } praua scilicet & iniusta. PIGRITIA, } fuga honesti, & necessarij laboris. IGNAVIA, } timidus, & degener animus, honesta pericula reformidans. VERERI, } ne superbi, & impudentes. DILIGERE } ne barbari, & inhumani existimemur. OBIVRGATIONES } Plautus Trinummo: Nae amicum castigare ob meritam noxiam, immane est facinus, uerum in aetate necessarium. Vide Plut. de discrimine adulatoris, & amici. Homerus quoque Il. λ.

Ἀγαθὴ δὲ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου.

NECESSARIAE: } ob hominum iniuriam, & petulantiam. VT *ea facere ne uideamur irati*, } male alij negantem particulam tollunt, quae est in omnibus meis. Notant autem illud Isocratis in Nicocle: Πράττε μηδὲν μὲν μετ' ὀργῆς· δόκει δὲ τοῖς ἄλλοις, ὅταν σοι καιρὸς ᾖ. Et Quintilianum aiunt dicere, Oratorem irasci non decere, simulare non dedecere. VT *ad urendum, & secandum*, } Ouidius: Metam. I.

Cuncta prius tentanda: sed immedicabile uulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.

RARO, } si licebit. nam crebro peccantes crebro etiam puniendi. Euripides Hippolyto:

Ὄλοισθε. μισῶν δ' οὔποτ' ἐμπλησθήσομαι
Γυναῖκας· οὐδ' εἴ φησί τις μ' ἀεὶ λέγειν.
Ἀεὶ γὰρ οὖν πως κἀκεῖναι κακαί.

INVITIQ. } nobis enim ipsis, & alijs molesti sumus. SED *tamen* } Tamen, dicit, quia repetit idem, quod dixerat, Ea facere ne uideamur irati. IRA *procul absit*, } Virg.

——Furor, iraq. mentem
Praecipitant.

Vide Cic. ad Q. fr. lib. I. ep. 3. MAGNA *autem parte*, } ita ueteres omnes libri, & Tertij: duobus exceptis, in quibus, Magna ex parte. quod minus probo. potius legi posset, si mutationi locus detur, cum alijs, Magnam partem. de quo loquendi genere alibi diximus. SEVERITAS *adhibeatur*, } contra Horatius:

——ridentem dicere uerum
Quid uetat?——

Et Persius:

> Omne uafer uitium ridenti Flaccus amico
> Narrat,& admissus circum praecordia ludit.

CONTVMELIA *repellatur.* } conuicia indigna homine ingenuo. nam, qui quid gessit, quod minus deceat, si reprehendatur, non aegre ferre debet. Sophocles:

> *Οὐκ ἔστ' ἀπ' ἔργων μὴ καλῶν ἔπη καλά.*

Et Euripides:

> *Ἐπεὶ ἐτόλμας τὰ μὴ δίκαια, τλῆθι καὶ τὰ μὴ φίλα.*

GRAVITATEM *retinere;* } in quo maximo nobis adiumento sunt litterarum studia. Euripides:

> *Τὰς ἐμφύτους, ὀρθῶς τε παγείσας φρένας*
> *Οὐδεὶς ἐπαίρει καιρὸς ἐξαμαρτάνειν.*

Idest: Natura insitam, & probe firmatam prudentiam, nullum tempus impellit ad delinquendum: improbitati autem nihil deest praeter occasionem.

AB *ijs, qui adsunt, approbari.* } Ab, non est in decem meis, & Tertij: in uno superadditum. Probari, in sex, & Tertij. FALSA *praesertim,* } quid autem magis uanum? Plutarchus in libro *περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως*, ait, suarum laudum comitem esse aliorum reprehensionem, & inanis iactantiae finem ignominiam. MILITEM *gloriosum.* } Thrasonem Terentianum, & Pyrgopolinicem Plautinum. OMNIA } quae ad officiorum rationem pertinent. VOLVMVS *quidem certe;* } arrogantiam uitat. in quam incidit, qui profitetur, ut ait Isocrates, *τὸ μηδὲν παραλιπεῖν τῶν ἐνόντων ἐν τοῖς πράγμασιν*, nihil omittere eorum, quae rebus insunt. CN. OCTAVIO, } consuli cum Torquato, anno ab V. C. DXXCIIX. IN *Palatio,* } quo loco nunc sunt horti Farnesiani, Palatini quoque dicti. Dictum autem a Palanto, urbe Arcadiae, unde Euander uenit. NOVO *homini,* } nouum dicit, cuius familia fuerat a Numa ciuitate donata: sed ideo nouum, quod ante id tempus nullum magistratum populi suffragio datum gesserat. SCAVRVS } cuius domus in Palatio quoque fuit. De eius magnificentia uide Plinium lib. XXXVI. cap. 15. ACCESSIONEM *adiunxit aedibus.* } aedes suas, domum Cn. Octauij demoliendo, maiores effecit. PRIMVS *attulit:* } ita emendauimus, ex omnibus antiquis libris. antea, Intulit. REPVLSAM } in petitione consulatus. atque etiam de ambitu damnatus est. uide epist. ad Q. fratrem. IGNOMINIAM, } nam, L. Sullae in Sicilia quaestor, repetundarum damnatus. CALAMITATEM. } quia suapte sponte exulauit. DIGNITAS *domo,* } Dignitas, idest, ornamentum. *Ex domo dignitas tota* } idest, nominis existimatio. HABENDA *ratio non sui solum, sed etiam aliorum,* } Euripides:

> *Ὡς ὁ δίκαιος τοῖς πέλας πέφυκ' ἀνήρ.*

Idest: Vir bonus alijs est natus.

> *— o domus*

Antiqua, quam dom ino dominaris dispari. } ex uetere poeta. Est autem, O domus, senarij finis. integer uero senarius, id, quod sequitur. Quod autem uerborum ordinem mutauimus, fecimus id auctoritate adducti ueteris libri Cardinalis optimi, liberaliumq. omnium disciplinarum intelligentia ornatissimi, litteratorumq. Maecenatis, GVLIELMI SIRLETTI; & alterius Iulij Galli, Romani. ipsa praesertim comprobante ratione metri. In decem meis ante, Quam, legitur, Heu: in duobus est, Et heu, quam &c. in Tertij, Et quam &c. Dominare, in quinque, & Tertij. In tribus, & Tertij, Quam disp. dominare domino. Cic. Phil. II. O tecta ipsa misera, quam dispari domino. quamquam, quo modo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur. IN *multis licet dicere.* } in multis Caesarianis, Pompeianas aedes, nullo alio, quam uictoriae, iure, habitantibus. occupauit autem ipsius Pompeij Magni domum M. Antonius, qui postea IIIuir fuit. Phil. II. Eas uoces, In multis, alij sine caussa delent. sunt quidem in omnibus meis libris, & Tertij. in tribus, In multos. MVLTVM *mali etiam in exemplo est.* } hinc distichon illud Graecum:

> *Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλ' ἀνεγείρειν,*
> *Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.*

Idest: Multas aedificare domos, & pascere multos,
Est ad pauperiem semita certa quidem.

Aedificiorum frugalitatem in Milciade, & Aristide laudat Demost. Olynth. III. L. LVCVLLI, *summi uiri, uirtutem* } uide Plutarchum, in eius uita, Cic. in Acad. & pro lege Manilia, Velleium Paterculum lib. II. epit. Liu. XCIV. & XCV. Florum lib. III. cap. 5. Appianum in Mithridatico, Orosium lib. VI. QVAM *multi* } Tertij liber, Ad quam multi. Quod si recipiatur, mutandum erit in At. VILLARVM *magnificentiam* } de Luculli hortis sumptuosissimis Plutarchus. Eius in aedificando profusionem uide apud Varr. de re rust. III. IMITATI *sunt?* } Sunt, abest a duobus ueteribus libris, & Tertij.

CICERO

IN omni autem actione suscipienda, tria sunt tenenda: primum, ut appetitus rationi pareat; quo nihil est ad officia conseruanda accommodatius: deinde, ut animaduertatur, quanta illa res sit, quam efficere uelimus; neu minor, ne ue maior cura, & opera suscipiatur, quam caussa postulet: tertium est, ut caueamus, ut

ea, quae pertinent ad liberalem speciem, & dignitatem, moderata sint. modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius. horum autem trium praestantissimum est, appetitum obtemperare rationi. Deinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est. hac autem scientia continetur ea, quam Graeci εὐταξίαν nominant, non hanc, quã interpretamur modestiam; quo in uerbo modus inest. sed illa est εὐταξία, in qua intelligitur ordinis conseruatio. itaque, ut eandem nos modestiam appellemus, sic definitur a Stoicis, ut modestia sit scientia earum rerum, quae agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque uidetur eadem uis ordinis, & collocationis fore. nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis, & accommodatis locis: locum autem actionis, opportunitatem temporis esse dicunt. tempus autem actionis opportunum, graece εὐκαιρία, Latine appellatur occasio. sic fit, ut modestia haec, quam interpretamur ita, ut dixi, scientia sit oportunitatis idoneorum ad agendum temporum. sed potest eadem esse prudentiae definitio: de qua principio diximus: hoc autem loco de moderatione, & temperantia, & harũ similibus uirtutibus quaerimus. itaque, quae erant prudentiae propria, suo loco dicta sunt; quae autem harum uirtutum, de quibus iamdudum loquimur, quae pertinent ad uerecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum uiuimus, nunc dicenda sunt.

EXPLANATIO

PRAESTANTISSIMVM } nam est ueluti caussa efficiens eorum, quae sequuntur. VT *eandem nos modestiam appellemus,* } Scientiae definitio. POTEST *eadem esse prudentiae definitio.* } non prorsus. prudentiae enim definitio latius, quam ad locum, tempus ue se extendit, ut quae in uniuersum de rebus bonis, & malis iudicat.

CICERO

TALIS *est igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione constãti, sic in uita omnia sint apta, & inter se conuenientia. turpe est enim, ualdeq. uitiosum, in re seuera conuiuio dignum, aut delicatum aliquem inserre sermonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in praetura Sophoclem; hiq. de communi officio conuenissent; & casu formosus puer praeteriret; dixissetq. Sophocles, o puerum pulchrum, Pericle, praetorem, Sophocle, decet, non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. atque hoc idem Sophocles, si in athletarum approbatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. tanta uis est & loci, & temporis. ut, si quis, cum caussam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliud attentius cogitet; non reprehendatur: at, hoc idem si in conuiuio faciat, inhumanus uideatur inscitia temporis. Sed ea, quae multum ab humanitate discrepant, ut si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna peruersitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem, & praecepta desiderant: quae autem parua uidentur esse delicta, neque a multis intelligi possunt, ab his est diligentius declinandum. ut in fidibus, aut in tibijs, quamuis paullum discrepent, tamen id a sciente animaduerti solet sic uidendum est in uita, ne forte quid discrepet; uel multo etiam magis, quo maior, & melior actionum, quam sonorum, concentus est. itaque, ut in fidibus musicorum aures uel minima sentiunt: sic nos, si acres, ac diligentes iudices esse uolumus, animaduersoresq. uitiorum, magna intelligimus saepe ex paruis. ex oculorum obtutu, superciliorum aut remissione, aut contractione, ex maestitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione uocis, ex summissione, ex ceteris similibus facile iudicabimus, quid apte eorum fiat, quid ab officio, naturaq. discrepet. quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, ex alijs iudicare; ut, si quid dedeceat in illis, uitemus & ipsi. fit enim nescio quo modo, ut mã gis in alijs cernamus, quam in nobismet ipsis, si quid delinquitur. itaque facillime corriguntur illi in discendo, quorum uitia imitantur emendandi caussa magistri. Nec uero alienum est, ad eligenda, quae dubitationẽ afferunt, adhibere doctos homines, uel etiam usu peritos, &, quid his de uno quoque genere officij placeat, exquirere. maior enim pars eo fere deferri solet, quo a natura ipsa deducitur. in quibus uidendum est, non modo, quid quisque loquatur, sed etiam, quid quisque sentiat, atque etiam, qua de caussa quisque sentiat. ut enim pictores, & ij, qui signa fabricantur & uero etiã poetae suum quisque opus a uulgo considerari uult; ut, si quid reprehensum sit a pluribus, id corrigatur; hiq. & secum, & cum alijs, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & corrigenda sunt. Quae uero more aguntur, & institutis ciuilibus, de his nihil est praecipiendum. illa enim ipsa praecepta sunt; nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinemq. ciuilem fecerint, locuti ue sint, idem sibi arbitrentur licere. magnis illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum uero ratio tota est eijcienda: est enim inimica uerecundiae, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum uita perspecta in rebus honestis, atque magnis est, bene de rep. sentientes, ac bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut imperio affectos, obseruare, & colere debemus; tribuere etiam multum senectuti; cedere ijs, qui magistratum habebunt; habere delectum ciuis, & peregrini; in ipso quoque peregrino, priuatim ne, an publice uenerit: ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis hominum conciliationem, & consociationẽ colere, tueri, seruare debemus.*

EXPLANATIO

APTA, } connexa, cohaerentia, colligata. Virgilius:

— tibi maximus Atlas
Axem humeris torquet, stellis ardentibus aptum.

TVRPE *est enim*, } contra, ait Cicero, 2. de Orat. peccare, si quis tragoedias in nugis agat. PERICLES, } Anaxagorae physici auditor. Hoc autem dictum non Pericli, sed Isocrati, Plutarchus tribuit in ipsius Isocratis uita. Vide & Plut. in Pericle, & Valer. lib. IV. cap. de Continentia. *O puerum pulchrum*, } Agellius lib. XV. cap. 12. scribit, Gracchum, ex Sardinia reuersum, cum pudicitiam suam censoribus commendaret, pueros eximia facie ante se stetisse negasse. SI *in athletarum approbatione dixisset*, } nudis enim corporibus athletae certabant, ut, si uiderentur robusti, a praetoribus probarentur. Antiqui libri sex, & Tertij, Probatione. IVSTA *reprehensione caruisset* : } nam oratio actioni fuisset consentanea. TANTA *uis est & loci, & temporis*. } ut nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. IN *conuiuio* } unde lex illa, Ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι, Aut bibe, aut abi. SI *quis in foro cantet*, } quo modo Lycurgus furorem simulauit. VT *in fidibus* } aptissima comparatio. nam uita hominum ἁρμονία est. OCVLORVM *obtutu*, } nam oculi sunt in amore duces. & uultus tacitus est animi sermo. uide Cic. in Pisonem, & Agellium lib. XIII. cap. 24. SVPERCILIORVM *aut &c. aut &c.* } uide Plin. lib. XI. cap. 36. QVID *apte eorum fiat*, } Martialis:

Cirne ruber: niger ore: breuis pede: lumine laesus:
Rem facis egregiam, Zoile, si bonus es.

EX *alijs iudicare*; } Terent. Heaut. act. 1. sc. 2.

Scitum est, periclum ex alijs facere, tibi quod ex usu siet.
Plautus: Feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit.
Horatius: Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.
Tibullus lib. III. — felix, quicumque, dolore
Alterius, disces posse carere tuo.

MAGIS *in alijs cernamus, quam in nobismetipsis, si quid delinquitur*. } Horatius:

Cum tua peruideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum uitijs tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius?

VT *enim pictores*, } maxime Apelles. uide Plinium lib. XXXV. cap. 10. Hinc illud, Ne sutor ultra crepidam. SIGNA *fabricantur*, } ita est in ueteribus septem, & Tertij. ET *uero etiam poetae* } omnes ueteres, Et ueri etiam poetae. Tertij excepto. *A pluribus*, } Euripides:

Ὥσπερ μίας χειρὸς ἀσθενὴς μάχη, οὕτως εἷς ἀνὴρ οὐ πάντα ὁρᾷ.

Idest: Vt unius manus infirma pugna est, sic unus uir non omnia uidet.

SIC *aliorum iudicio* } modo ijs probari uelimus; &, quid alij de nobis existiment, non contemnamus. SOCRATES, *aut Aristippus* } hoc est, incorruptissimus quisque. MAGNIS, *& diuinis bonis* } uirtutibus excellentibus, eruditione eximia. CYNICORVM } quorum princeps Diogenes. TRIBVERE *etiam multum senectuti*; } propter usum rerum, aetate partum; & quod iunioribus parentum loco sint. CEDERE *ijs, qui magistratum habebunt*; } & propter potestatem, & propter publicam auctoritatem, qua est inferior priuata cuiusque dignitas. HABERE *delectum ciuis, & peregrini*; } nam erga ciues officiosi esse debemus, peregrini autem sunt honore afficiendi. PRIVATIM *ne, an publice uenerit*: } nam, si legatus, maior ei tribuendus est honor. legati enim iure gentium sacrosancti. de quibus supra a nobis est dictum.

CICERO

IAM, de artificijs, & quaestibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, haec fere accepimus. Primum improbantur ij quaestus, qui in odia hominum incurrunt, ut portitorum, & feneratorum. illiberales autem, & sordidi quaestus mercenariorũ omnium, quorum operae, non quorum artes, emuntur. est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim uendant. nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Nec uero quidquam est turpius uanitate: opificesq. omnes in sordida arte uersantur. nec uero quidquam ingenuum potest habere officina: minimeq. artes probandae, quae ministrae sunt uoluptatum; cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores, ut ait Terentius: adde his, si placet, unguentarios, saltatores, totumq. ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, aut non mediocris utilitas quaeritur, ut medicina, architectura, ut doctrina rerum honestarum; hae sunt ijs, quorum ordini cõueniunt, honestae. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est; sin magna, & copiosa, multa undique apportans, multisq. sine uanitate impartiens, non est admodum uituperanda: atque etiam, si satiata quaestu, uel contenta potius, ut saepe ex alto in portum, sic ex ipso portu se in agros, possessionesq. contulerit, uidetur iure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. de qua quoniam in Catone Maiore satis multa diximus, illinc assumes, quae ad hunc locum pertinebunt. Sed ab ijs partibus, quae sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur,

rentur,

uentur, satis expositum uidetur. Eorum autem ipsorum, quae honesta sunt, potest incidere saepe contentio, & comparatio, de duobus honestis utrum honestius: qui locus a Panaetio est praetermissus. nam, cum omnis honestas manet a partibus quattuor, quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: hae in deligendo officio saepe inter se comparentur, necesse est. placet igitur, aptiora esse naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione, ducantur. idq. hoc argumento confirmari potest, quod, si contigerit ea uita sapienti, ut omnium rerū affluentibus copijs ditetur; quamuis omnia, quae cognitione digna sunt, summo otio secum ipse consideret, & contempletur, tamen, si solitudo tanta sit, ut hominem uidere non possit, excedat e uita. Princepsq. omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφίαν Graeci uocant. prudentiam enim, quam Graeci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus, quae est rerum expetendarum, fugiendarumq. scientia: illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est diuinarum, atque humanarum scientia: in qua continetur deorum, & hominum communitas, & societas ipsorum inter ipsos. ea si maxima est, ut certe; necesse est, quod a communitate ducatur officium, id esse maximum. etenim cognitio, contemplatioq. naturae manca quodam modo, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur. ea uero actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo haec cognitioni anteponenda est. atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & indicat. quis est enim tam cupidus in perspicienda, cognoscendaq. rerum natura, ut, si ei, tractanti, contemplantiq. res cognitione dignissimas, subito sit allatum periculum, discrimenq. patriae, cui subuenire, opitulariq. possit, non illa omnia relinquat, atque abijciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, studijs, officijsq. scientiae praeponenda esse officia iustitiae, quae pertinet ad hominum utilitatem: qua nihil homini debet esse antiquius.

EXPLANATIO

LIBERALES? libero homine non indigni. SORDIDI? seruiles. IN *odia hominum incurrunt*, ? Aristoteles τὴν ὀβολοστατικὴν dignam odio dixit, lib. I. Pol. cap. 7. εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ &c. PORTITORUM, ? Charontem Portitorem Tibullus appellat:

Tendimus huc omnes: omnes exspectat auarus
Portitor, & Stygiae nauita puppis aquae.

ET *feneratorum*. ? sic quinque ueteres libri. Tres, Aut. Quinque, & Tertij, Vt. Vnus non habet. SORDIDI *quaestus mercenariorum* ? Ar. lib. Pol. I. cap. 7. Τρίτον δὲ μισθαρνία &c. TURPIUS *uanitate*: ? mendacio. Homerus: Κακὸν δ' αἰνομώλια βάζειν.
Turpius uanitate opificesq. omnes: antiquus liber, Turpius uanitate opificum, qui omnes. NEC *uero* ? Nec enim, octo libri, & Tertij. QUIDQUAM *ingenuum* ? unus, Ingenui. OFFICINA: ? unus, Opificina: quo uerbo usus est & Plautus Mil. glorioso: Si in ea opificina nesciam aut mala esse, aut fraudulenta. CETARII, *lanij, coqui, fartores, piscatores*, ? In Terentio ita legitur:

Concurrunt laeti mi obuiam cupedinarij omnes,
Cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores.

Cetarij: Cetarij sunt, ait Donatus, qui cete, idest magnos pisces uenditant, & bolonas exercent. Nonius uero sic: Cetarij, genus est piscatorum, quod maiores pisces capit: dictum ab eo, quod Cete in mari maiora sunt pisciū genera. quod Virgilius, Immania cete. Varro ταφῇ μενίππου: Non animaduertis cetarios, cum uidere uolunt in mari thunnos, adscendere in malum alte, ut penitus per aquam perspiciant pisces. *Lanij*: Donato, qui laniant pecora: unde & Lanistae dicti, qui laniandis praesunt gladiatoribus. Sic & Macellum a mactandis pecoribus dictum. Ex quo Seneca lib. x. epist. Lignum, quod ad emundanda obscena, adhaerente spongia, positum est, totum in gulam farsit, &, praeclusis faucibus, spiritum emisit. Festus: Fartores, nomenclatores, qui clam uelut infarcirent nomina salutatorum in aurem candidati. *Fartores:* Donato, qui insitia, & farcimina faciunt. *Piscatores:* eidem, qui recentem piscem praebent.
Cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores: Plautum uidetur imitatus Terentius. eius haec sunt, Trinummo:

Lc. quid factum est eo?
St. Comesum, expotum, exsutum, elotum in balneis,
Piscator, pistor abstulit: lanij, coqui,
Holitores, myropolae, aucupes, confit cito,
Quasi tu obijcias formicis papauerem.

VT *ait Terentius*: ? Eunucho, act. 2. sc. 2. VNGVENTARIOS, ? hos urbe expulsos a Lacedaemonijs, scribit Seneca nat. quaest. lib. iv. Nominantur & Vnguentarij in ueteribus lapidibus.

Romae, apud Atilium Delphinium

FAVSTVS . PO . . . . .
INSTITOR . VNGVEN

Venusij, Apuliae opidi, in Templo Annunciatae.

CL . . . . . . PHI
LARGYRO . VN
GENTAR IO
ISQ. FAMILIAM
SVAM . MANVMISIT
PECVNIAMQ.
LEGAVIT

SALTATORES,] scenicos. TOTVMQ. *ludum talarium.*] de talorum iactu quaedam dixit Pater Fam.lib. 1.ep.7. Sed plura Thomas Leonicus in dialogo, quem hac de re scripsit. DOCTRINA *rerum honestarum;*] idest, munus docendi honestas artes. Ita in lib. de Sen. SATIATA *quaestu,*] nam cupiditatis sitis inexplebilis. VEL *contenta potius,*] correctio opportuna. Hinc Lucanus:

Semper inops, quicumque cupit.

NIHIL *est agricultura &c.*] Hinc Horatius:

Beatus ille, qui, procul negotijs,
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fenore.

Et Virgilius:

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas.

NIHIL *homine libero dignius.*] Tertij liber, Nihil homine, nihil libero dignius. VNA] prudentia. ALTERA] iustitia. TERTIA] fortitudo. QVARTA] temperantia. PRINCEPSQ. *omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφίαν Graeci uocant.*] Plato: Ἡ σοφία πάσης ἀρετῆς τὸ μέγιστον μέρος. Sapientia omnis uirtutis maxima pars. PRVDENTIAM] In Rhetoricis: Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarumque scientia. Et apud Platonem inducitur ἡγεμὼν τοῦ ὀρθῶς πράττειν. RERVM *est diuinarum, atque humanarum scientia:*] Tusc. IV. ETENIM *cognitio,*] Plato Prudentiam iustitiae expertem Calliditatem esse dicit. Vide & Senecam lib. II. de beata uita. SI *nulla actio rerum consequatur.*] uirtus enim in actione consistit. DINVMERARE *stellas,*] ut Eudoxus Cnidius. METIRI *mundi magnitudinem*] ut Archimedes: qui, in communi periculo, suis pulueribus fuit intentus.

CICERO

ATQVE illi, quorum studia, uitaq. omnis in rerũ cognitione uersata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus, & commodis non recesserunt. nam & erudierunt multos, quo meliores ciues, utilioresq. rebus & suis & publicis essent; ut Thebanũ Epaminũdã Lysis Pythagoreus, Syracusium Dionem Plato, multiq. multos: nosq. ipsi, quidquid ad remp. attulimus, (si modo aliquid attulimus) a doctoribus, atque doctrina instructi ad eam, & ornati accessimus. neque solũ uiui, atque praesentes studiosos discendi erudiunt, atque docent, sed hoc idem etiam post mortem monumentis litterarum assequuntur. nec enim locus ullus praetermissus est ab ijs, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam reip. pertineret, ut otium suum ad nostrum negotium contulisse uideantur. ita illi ipsi, doctrinae studijs, & sapientiae dediti, ad hominum utilitatem suam sapientiam, prudentiam, intelligentiamq. potissimum conferunt. Ob eam etiam caussam, eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam uel acutissime sine eloquẽtia cogitare: quod cogitatio in se ipsa uertitur; eloquentia uero complectitur eos, quibuscum communitate iuncti sumus. atque, ut apũ examina nõ, fingendorum fauorum caussa, congregãtur; sed, cum congregabilia natura sint, fingunt fauos: sic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibẽt agendi, cogitandiq. sollertiam. itaque, nisi ea uirtus, quae constat ex hominibus tuendis, idest ex societate generis humani, attingat rerum cognitionem; solivaga cognitio, & ieiuna uideatur; itemq. magnitudo animi, remota communitate, coniunctioneq. humana, feritas sit quaedam, & immanitas. ita fit, ut uincat cognitionis studium cõsociatio hominum atque communitas. Nec uerum est, quod dicitur a quibusdam, propter necessitatem uitae, quod ea, quae natura desideraret, consequi sine alijs, atque efficere non possemus, iccirco istam esse cum hominibus communitatem, & societatem: quod, si omnia nobis, quae ad uictum, cultumq. pertinent, quasi uirgula diuina, ut aiunt, suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotijs omnibus omissis, totum se in cognitione, & scientia collocaret. non est ita. nam & solitudinem fugeret; & socium studij quaereret; tum docere, tum discere uellet, tum audire, tum dicere. Ergo, omne officium, quod ad coniunctionem hominum, & ad societatem tuendam ualet, anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur.

EXPLANATIO

THEBANVM *Epaminundam*] Plutarchus in Pelopida. LYSIS *Pythagoreus,*] Lysim Pythagorae ipsius discipulum fuisse, ostendunt Cicero lib. III. de Orat. Aemilius Probus, aut quisquis est

in Epaminunda, Pausanias, Plut. de musica, Dio Chrysostomus in oratione inscripta, Recusatio magistratus, Laertius D. Hieronymus apologia 2. in Rufinum. SYRACVSIVM *Dionem*] Plut. in Dione, Laertius in Platone. MVLTIQ. *multos:*] ut Periclem Anaxagoras, Alcibiadem Socrates, Timotheum,& alios principes uiros Isocrates, Africanum Panaetius, Augustum Athenedorus. AB *ijs,*] a Platone. hunc enim, non Lysim, significat. ELOQVI *copiose,*] eloquentia copiosa uel egregijs cogitationibus praestar. MODO *prudenter,*] uide praefationem Tusc. I. COGITATIO *in se ipsa uertitur;*] de Finibus III. Sola sapientia in se tota conuersa est. APVM *examina*] Apium, est in uno meo,& Tertij libro. Sic, Ciuitatiū, in uetere inscriptione, Firmi, in Piceno, quam in Orthographia mea posui ad, Accius,& apud Annaeum Cornutum ad Italicum de Virgilio lib.x. ut est apud Carisium: Iamq. exemplo tuo etiam principes ciuitatium,& poetae incipient similia fingere. Et, Hereditatium, in antiqua inscriptione, Romae, in aedibus Atilij Delphinij, in Orthographia, ad, Britannia. Ceruicium, Radicium, apud Carisium. De apibus Arist. de hist. anim. lib. I. cap. I. & lib. 9. cap. 40. Plin. lib. II. cap. 5. & 6. Virg. lib. IV. Georg. Varro de re rust. lib. III. cap. 16. Columella lib. x. Palladius lib. I. cap. 37 lib. V. cap 8. Didymus apud Constantinum Caesarem lib. XV. cap. 3. AGENDI, *cogitandiq. sollertiam,*] dubium non est, quin haec tota corrigendi ratio, quaeq. in ea collocatur industria, ad sententiam referatur. propterea inspiciuntur, examinanturq. ueteres libri. qui si quando accidit, ut omnes cum sententia pugnent, utri me parti adiungam, non equidem ambigam. illa enim dominatur, hi quodammodo seruiunt. Comparat Cicero cum apibus homines. ipsa comparatio, nisi fallor, legendum ostendit, Agendi, cogitandique, non, Agendi, congregandique. Apes, inquit, non ideo congregantur, ut fingant fauos, sed, cum illis natura dederit, ut sponte congregarentur, iam congregatae fauos fingunt. eadem natura tribuit hominibus, ut, nulla adhibita sollertia, congregarentur; qui deinde, iam congregati, eam sollertiam, qua usi antea non sunt, adhibent ad agendum,& cogitandum. Quae duae res ad uitam recte instituendam necessariae sunt. Et hoc ipsum spectat ad illud, quod supradictum est, de eloquentia,& cogitatione. Vt enim cogitatio sine actione inanis est, sic actio, quae cogitatione careat, ad temeritatem plerumque delabitur. Ergo homines, natura congregati, & agunt,& cogitant; ut apes, natura congregatae, in fingendis fauis operam, industriamq. suam ponunt. Quo spectat illud supra: Virtutis laus omnis in actione consistit: a qua tamen saepe fit intermissio, multiq. dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis, quae nunquam acquiescit, potest nos in studijs cogitationis, & sine opera nostra, continere. Fructus igitur congregatarum apum sunt faui; hominum congregatorum est actio,& cogitatio. Nam, si Congregationem, putes esse congregationis fructum, inanis erit sermo, & absurdus. aliud enim certe, praeter seipsum, congregatio spectat. Locus ex Arist. sumptus uidetur. Nā Polit. I Διότι δὲ, inquit, πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον δῆλον. οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ. ATTINGAT *rerum cognitionem;*] idest, nisi studiū societatis cū rerū cognitione coniungatur. REMOTA *communitate,*] duo mei, & Tertij, Comitate. nouem, Cōitate. QVASI *uirgula diuina,*] Satyram hanc inscriptione Varro composuit. *Virgula diuina:* citra nostram operam. ERGO, *&c.*] duobus propositis honestis, concludit hic, utrum honestius. ILLVD *forsitan &c.*] Platonis remp. notat, quae laxior est multo, quam deceat. SVNT *enim quaedam ita foeda, partim ita flagitiosa,*] Partim, modo pro aduerbio, modo pro nomine, idest Alia uel Alij, nominandi, aut accusandi casu, ex ui, naturaq. propinqui uerbi, usurpari solere, uel pueri sciunt. Nec uero, alterum interdum omitti, ignorare multos arbitror. Si omittatur secundo loco, damni sententia nihil facit: pendet enim a primo: aut habet aliquod nomen: ut Sallust. Iugurtha: Vrbes partim ui, alias uoluntate, imperio suo adiungit. Et: Centuriones, ducesq. turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alij, signo dato, locum uti desererent. Et: Partim conscij sibi, alij ex partium inuidia pericula metuentes. Et: Ille probare partim, alia abnuere. Et: Partim ui, alia metu, aut praemia ostentando, auertere ab hostibus. Si omittitur primo, necesse est, ut eius loco nomen aliquod sententiae seruiat, ut, Alia, Quaedam, denique quodlibet nomen. Vt lib. de Leg. Quorum scelere religiones tum prostratae, afflictaeq. sunt, partim ex illis distracti, ac dissipati iacent. Et Sallustius, in oratione C. Cottae: Quorum alia toleraui, partim repuli, deorum auxilijs,& uirtute mea. Et hoc loco. Haec iam scripseram, admonitus a uiri docti annotatione. Sed, inspectis libris ueteribus, sententiam mutare sum coactus. nam duodecim ex eis, & Tertij habent, Sunt enim quaedam partim ita foeda, partim ita flag. Vnus, Sunt enim quaedam partim ita foeda, quaedam partim ita flag Vnus, Sunt enim partim ita foeda, partim flag. *Foeda:* crudelia. Lib. II. Victoriam foediorem dixit. QVISQVAM] septem libri, Quis. Vnus, Quis sapiens. Duo, Quisque. Duo, Quisquam. Vnus, & Tertij non habet. NEC *resp. quidem*] Tertij liber, Ne resp. quidem. Vnus, Nec res quidem publica. PRO *se*] Vnus, Propter se. SED *haec commodius se res habet,*] Hoc, sex libri. Sed & haec, quattuor. NON *potest accidere tempus,*] alij delent, Tempus: nec tamen sententia lucri quidquam facit. ego conseruo, nec de sententia quidquam detraho. nitor etiam auctoritate ueterum omnium librorum: quorum auctoritatem tam paruipendi a doctis uiris miror: nitor consuetudine Latini sermonis. est enim illud simile, ut omittantur alia multa, ad Appium: Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti te, quanti Cn. Pompeium, quanti Brutum facerem. SAPIENTEM.] quasi dicat, in puerilem aetatem, aut muliebrem sexum fortassis iniuriae istae caderent. QVOD *cuique sit praeponendum,*] Quid, in uno, & Tertij. GRADVS *officiorum,*] de gradibus officiorum Agellius lib. V. cap. 13. PRIMA, *dijs immortalibus; secunda, patriae; tertia, parentibus;*] Cicero lib. I. de rep. apud Nonium, Antiquus: Sed, quoniam, plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quam si quis, ut aiunt, creauerit: maior ei profecto, quam parenti, debetur gratia. De Fin. Decet cariorem esse patriam nobis, quam nosmetipsos. Et I. in

Catil.

Catil. Patria mihi uita mea multo est carior. Sallustius Iugurtha: Nam ui quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & possis, & delicta corrigas, tamen importunum est. Cui simile illud, apud Cic. Fam. lib. I. ep. 9. Id iubet idem ille Plato, quem ego auctorem uehementer sequor. Tantum contendere in rep. quantum probare tuis ciuibus possis: uim neque parenti, neque patriae afferre oportere. Platonis autem loci duo sunt, alter v. de Legibus: Πατρίδος δὲ οὔσης τῆς χώρας θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μειζόνως, ἢ μητέρα παῖδας. Alter in Critone: Ἢ οὕτως εἶ σοφὸς, ὥστε λέληθέ σε, ὅτι μητρός τε, καὶ πατρὸς, καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερον ἐστὶν πατρὶς, καὶ σεμνότερον, καὶ ἁγιώτερον, καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς, καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι. καὶ σέβεσθαι δεῖ, καὶ μᾶλλον ὑπείκειν, καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν, ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν, ἢ ποιεῖν ἃ ἂν κελεύῃ, καὶ πάσχειν ἐάν τι προστάττῃ παθεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐάν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον, ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέα ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει. καὶ οὐχ ὑπεικτέον οὐδ' ἀναχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ, ἐν δικαστηρίῳ, καὶ πανταχοῦ ποιητέον, ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις τε, καὶ ἡ πατρὶς, ἢ πείθειν αὐτὴν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε. βιάζεσθαι οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα. Et in ep. ad Dionis propinquos: Πατέρα δὲ, ἢ μητέρα, οὐχ ὅσιον ἡγοῦμαι προσβιάζεσθαι, μὴ νόσῳ παραφρονοῦντας ἐχομένους. ἐὰν δέ τινα καθεστῶτα ζῶσι βίον ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα, ἐμοὶ δὲ μὴ, μήτε ἀπεχθάνεσθαι, μάτην νουθετοῦντα. βίαν δὲ πατρίδι πολιτείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ὅταν ἄνευ φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν ᾖ γίνεσθαι τὴν ἀρίστην.

PRIMA, *secunda, tertia*, ℥ officia. *A Panaetio est, ut supra dixi, praetermissus.* ℥ nimis tu quoque gloriam amas, Cicero noster: saepe hoc aduersus Panaetium iterans.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI

RTVM officij primus liber ostendit, sunt enim quattuor uirtutes, unde, quidquid honeste agitur, aut cogitatur, emanat. Ortu inuento, distributum est officium in duas partes: quarum altera decus, honestatemq. spectat, altera uitae commoda, copias, opes, facultates. Earum partium quaeritur in prima, non modo honestum in quo differat a turpi, uerum etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius: in altera similiter, non modo quid utile, quid inutile, sed etiam, duobus propositis utilibus, utrum utilius. quam quidem duorum honestorum, duorumq. utilium comparationem Panaetius omisit. De honestatis parte dictum est superiore libro: de uitae commodis, eoque, quod utile uocatur, hoc altero libro disputatur. Postrema tertij libri quaestio est, de eligendi iudicio, cum honestum, & utile ita pugnant inter se, ut quasi laboret animus, ancipiti distractus cura cogitandi. de quo Panaetius cum se scripturum esse promisisset, nihil tamen scriptum reliquit. Sed, utilium duo genera cum sint, multitudinis unum, quae sensu saepe mouetur, alterum paucorum, qui cum ratione deliberant: secundus liber non, ut multitudo, secernit utile ab honesto, sed, ut pauci, totum in uirtute constituit: uirtutis autem hoc docet esse proprium, ea sequi, quibus hominum studia hominibus adiungantur. quidquid enim uel in priuatis rebus, uel in rep. expetimus, id consequi, si diligamur, facillimum est. at ipsum, diligi, propterea non contingit omnibus, quia non omnes iusti, fidi, liberales, mansueti, faciles existimantur. quibus uirtutibus fortitudo, temperantia, earumq. rerum, quibus excellunt pauci, si adiungitur praestantia: tum, praeter priuatam beneuolentiam, exoritur gloria; qui publicus amor est, cum fide, & honore coniunctus. Ea nascitur ex multis rebus: in quibus cum nonnullae sint, pro quibus curas, labores, pericula suscipimus; & in ijs cum sit nihil ipsa patria carius, aut amabilius: ideo bellica uirtus, quae publica commoda tuetur, & auget, primum aperit aditum ad eam gloriam, quae non angustis continetur finibus, sed per omnes gentes pro beneficij magnitudine disseminatur. quae si occasio non adest: non enim semper bella geruntur: illa quidem numquam deest, ut cum omnibus modeste, cum parentibus pie, cum nostris ita uiuamus, ut eos diligere uideamur. Et, quoniam uirtutem parit imitatio: non minimam laudem affert adolescentibus consuetudo clarorum uirorum: quorum similes fore putantur, si cum ijs saepe sint, eorumq. sermonibus omissa rerum inanium, turpiumq. cura, praecipue gaudeant. Valet autem uel maxime ad conciliandos animos comitas, affabilitasq. sermonis: sed nihil admirabilius eloquentia, praesertim si sit in oratione mista modestiae grauitas. Atque haec adolescentibus, illa praecipiuntur

piuntur uiris, ut beneficentiam, & liberalitatem, delectu personarum habito, exerceant, uel pecunia, uel, si res non suppetat, opera, & industria. quae ratio laudabilior est. quod enim sumitur ex arca, cum eo, quod accipitur a uirtute, conferendum non est. Sed, quod pecunia fit, in eo modum, qui referatur ad facultates, adhiberi oportet; ne, nimio largiendi studio, fons liberalitatis exhauriatur; &, quae uirtus est, diu uirtus esse non possit. Quo ex genere largitio quaedam, quam parit ambitio, pro ratione temporum non reprebenditur; cum in populum ideo munera conferuntur, ut ab eo magistratus impetrentur. illa uero melior existimatur impensa, quae ad usum reip. pertinet, ut in muris, naualibus, portubus, aquaeductibus. Maxime uero laudatur hospitalitas: est enim decori, & ornamento non ijs modo, quorum domus hospitibus patet, uerum etiam reip. Iam illud ualde cauendum, nequid in beneficijs dandis contra aequitatem, remq. pub. contendatur; ne ue, dum alios iuuare uolumus, offendamus aut eos, quos non debemus, aut eos, quos non expedit. nam & laudis fundamentum iustitia est: & in alijs decet consulere, ne nos ipsos negligamus. Et, quoniam patriae potissimum nascimur: copia quaeratur earum rerum, quas illa desiderat: idq. dum fit, opera detur, ut omnis pellatur auaritiae suspicio, & priuata laus cum reip. commodo coniungatur. Extrema est in ijs, quae ad utilitatem pertinent, ualetudinis, & pecuniae curatio. quorum illa sustentatur primum notitia sui corporis; deinde obseruatione earum rerum, quae aut prosint, aut obsint; tertio loco, continentia in uictu omni, atque cultu; quarto, praetermittendis uoluptatibus; postremo, scientia, consilioq. medicorum. Pecunia uero quaeri debet ijs rebus, unde abest turpitudo; conseruari diligentia, & parcimonia. Atque haec de utilitatibus: quae si concurrant, ut uel externa commoda cum corporis, uel corporis cum externis, uel ipsa inter se corporis, aut externa cum externis comparentur; non dubium est, quin maior utilitas minori sit anteponenda, cum eo tamen, ut ab honesto numquam declinetur. quae ratio senem Catonem adduxit, ut fenerationem, licet quaestuosissimam, damnaret. Hae sunt quasi uiae quaedam, quibus ad id, quod ita utile est, ut honestum idem sit, peruenire licet. nam, qui ab honesto utile secernunt, primum res a natura copulatas opinionis amore diuellunt; deinde, contra quam opinantur, nec ipsi sibi consulunt, nec bene de humano genere merentur.

SECVNDVS CICERONIS OFFICIORVM LIBER

ad Christianae uitae normam examinatus.

ONESTAS, de qua libro primo disputatum est, quem fructum pariit? beatam uitam, idest, eam, quae casibus non subiacet humanis, nec ulla terminatur die, sed aeterna caeli praemia consequitur: eaq. dum spectat, hominum iudicia, mercedemq. contemnit: nec tamen ea, quam sequuntur homines, quam ipsa non desiderat, gloria, & laude caret. ea seruit bonorum commodis, miseretur egentium, in exercenda caritate testem non quaerit: tribuere se, quae tribuat aliis, non sua putat, sed quae acceperit a Deo.

Honestas in quo sita? in contemplando, & agendo, idest in scientia, & iustitia. scire oportet, quid agas, & agere, quod scias. cuius enim stultitiae est, id agere, quod nescias? cuius desidiae, id scire, quod non agas? uitium in utroque, sed eo maius in posteriore, quod inscientiae culpa excusatione aliqua non caret: scientia si peccat, idest si a iustitia disiungitur, quo se tueatur, non habet. O praeclaram, salutaremq. uocem summi Creatoris nostri, sapientissimi magistri. quid ait de scientia? Haec est uita aeterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, &, quem misisti, Iesum Christum. De iustitia uero: Omnis, qui reliquerit domum, uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & uitam aeternam possidebit. Dicet aliquis: Haec quoque Stoici uiderunt, nec Peripatetici prorsus ignorarunt. Caeca prorsus uideri philosophia potest, quae uiderit in umbra imaginem aliquam honestatis. at prophetae, multo ante philosophorum aetatem, alii obscurius, alii clarissime, quaenam esset honesti uera forma, patefecerunt. Dauidis quidem testimonio nihil illustrius. Beatus homo, inquit, quem tu erudieris, Domine, & de lege tua docueris eum. De iustitia, quae in agendo consistit, clamat idem, & praecipit: Beatus uir, qui miseretur, & commodat. Et infra: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in aeternum.

Honestas in omni uitae statu, omniq. re, pariter elucet. Secunda sint omnia, non extollitur: aduersa, non affligitur. uoluptatem, diuitias, honorem contemnit: dolorem, egestatem, exsulium non extimescit. in se enim ipsa sua ponit omnia, & illud saepe reminiscitur: Beati immaculati in uia, qui ambulant in lege Domini. Et illud: Beati estis, cum uobis maledicent, & persequentur. Cum quibus concinit Euangelium: Beati, qui nunc fletis: quia ridebitis. Quae si attendamus: nec caritatem Isaac, nec exsulium Iacob, nec seruitutem Ioseph malum putabimus.

Sed uirtutes aut a natura proficiscuntur, uel si absit disciplina; quod paucis admodum cōtigit; aut ab imitatione, sapientiumq. uirorum consuetudine sumuntur. exemplis abun

dant sacrae litterae. ex quibus ut pauca delibentur, Iesus Naue, ille, ille uir, quem rerum gestarum gloria ad caelum extulit, qui cum in pugna stare solem iussisset, mortalis hominis iussu stetit sol, num a Moysis latere iuuenis umquam discessit? Abraham Loth proficiscentem non deseruit. Heliae comes fuit Heliseus, Paullo Silan, Timotheus, Titus. quibus alii addi possunt. nam exemplis diuites sumus, spiritu pauperes.

Quaeritur in officiis, quibus rebus comparetur, augeaturq. pecunia. quorsum? nam beata uita diuitiis non eget. Regnum Dei pauperum esse, docet Euangelium. Et Apostolus: Quae mihi lucra fuerunt, haec duxi propter Christum detrimenta. opponuntur enim ut contraria, diuitem sibi esse, pauperem Deo; diuitem Deo, pauperem sibi. Quae si quis recte distinguit, uiuet in aeternum.

Et, quoniam de utili disputatio est, scire oportet, utilium duo esse genera, unum ex multitudinis opinione, alterum e sapientum sententia. Vulgo quae ad uictum, & cultum, quae ad copias, facultates, opesq. pertinent, ea si lucrentur, bene secum agi putant. at sapientibus, qui de honestate tantum laborant, maximum lucrum est pietas. corpori enim, & Deo seruire, non idem sunt: &, si quaeritur utilitas, ea sumitur a Deo, cum qua conferri nulla possit.

Ex multis autem utilibus id uidetur esse primum, ut amemur. quandoquidem odio nihil exitiosius. Quid igitur est, quod amorem maxime conciliet? Christiana caritas: non modo quia libenter sua communicat, uerum etiam quia mitis est, non excandescit in aliena culpa, patienter iniurias fert, admonet, corrigit, opem fert. Inde fides nascitur, cognita praesertim eius, quem diligimus, bonitate, & prudentia. uelle enim, bonitatis est; posse, prudentiae. itaque libenter nos ei committimus, de cuius aut uoluntate, aut prudentia dubitari non posse, persuasum iam nobis est. bonitatem autem qui dicit, idem iustitiam dicit: prudentiam, uirtutem; quae per se quidem ualet, sed, nisi cum iustitia societur, nomen mutat, & calliditas est, idest ex uirtute uitium. itaque uersuti, callidiq. hominis, ad quaestum omnia referentis, uitanda consuetudo, repudiandum consilium: boni ab eo nihil exspectandum, qui bonus ipse non est. malitia enim fictam, inanemq. speciem utilitatis ostendit: iustitia, idest bonitas, ueram, ac solidam utilitatem parit.

Vt igitur, qui suam rem curat, sibiq. potius contulit, quam aliis, rectum ignorat iter gloriae; nec eum homines amant, nec ei fidem habent: sic, qui propensus ad liberalitatem est, eaq. & pro facultatibus, & erga indigentes utitur, eum in oculis multitudo fert, & fidem habet, seque, & sua, recte tradi, & commendari, putat. Haec uirtus pecuniae fructus est: ideo pecunia, quod ad nos ipsos attinet, diligenter quaerenda: sed, ut idoneis opitulemur, paullo etiam attentiores esse nos decet. quo enim est uirtus amabilior, eo magis, ne deficiat, ne ue eius exercendae consuetudo intermittatur, elaborandum.

Nec uero simplex, eiusdemq. generis liberalitas a bono uiro postulatur. sunt eius quidam quasi gradus, & pro meritorum magnitudine fit speciosior, & illustrior. in meritis autem excellunt illa, redimere captiuos ab hoste barbaro, alere paruulos, pupillos tueri, uirgines collocare. eademq. laus, fortasse etiam aliquanto maior, acquiritur, cum, in tenui re, consilio tamen, operaq. subuenitur. quod genus beneficentiae numquam exhauritur: manat enim a perenni fonte; cum pecuniae diuersa condicio sit: quo enim erogatur magis, eo minor ad uirtutis usum materia relinquitur: & saepe, qui alienam inopiam subleuat, ad eandem ipse, dum largitur inconsulte, recidit inopiam.

Et, quoniam ueritatem amat uirtus, tenendum in primis illud est, ut, quales haberi uolumus, tales simus. quam Socrates olim proximam ad gloriam uiam, & quasi compendiariam, esse dicebat. Sed nos, in hac admodum dubia, & multis implicata erroribus humanae uitae uia, multo quidem Socrate meliorem, & sapientiorem, & certiorem ducem, rectoremq. nacti, nullum errorem, si eius expressa uestigia persequimur, timemus. Deus enim ipse summa ueritas est: & in ueritate colitur Deus. itaque parui refert, haec si uirtus, cuius in caelo praemia sunt, humana mercede caret: uerum non caret. allicitur uerbis, capitur beneficiis multitudo: cuius autem ad uerba, beneficiaq. probitas accedit, eum uehementer amplectitur, ei se dedit, pro eius honore, ac digni-

tate,

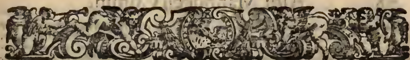
tate, nullum laborem uitat, nullum discrimen extimescit. beneficio enim ducitur, amore impellitur. ita sequitur probitatem utilitas, licet utilitatem probitas contemnat.

Iniuste uexatis opem ferre, non mediocrem laudem habet: quiq. hoc genere praestat officii, dum paucos uindicat ab iniuria, a multis gratiam acquirit. suam enim quisque condicionem reminiscitur: & homo hominis miseriam non libenter uidet. Decora uero in primis, & interdum salutaris, hospitalitas est: decora, cum accipiuntur ii, qui non egent; salutaris, in pauperibus, in quibus Christus est, qui minima dantibus maxima retribuit in caelo.

Pecunia, & assentatio homines ad beneuolentiam allicit: sed exiguum utraque fructum fert. corruptis nulla fides: blanditiis deleniti, non modo iusta imperia non ferunt, sed admonitiones quoque respuunt. Nec tamen correctione uitium caret. licet largiri pecuniam sine ambitione, comiter agere sine mendacio. actionem utramque uitae integritas, & sapientia, & directa ad Deum cogitatio moderetur: non solum, ut placeat, ac probetur id, quod agis, uerum etiam, ut bona de te ipso existimatio sit. ita fidelis erit beneuolentia uel ad perpetuitatem.

Beneficii fructus ex paupere certior, atque uberior est, quam ex diuite. pauper se spectatum esse putat, non fortunam suam, cum remunerandi facultate careat: &, quoad non remunerat, debet: quoad debet, obseruat, amatq. eum, a quo accepit. ita beneficii memoria uel perpetua est, uel diuturna. At diues ideo sibi tributam esse gratiam iudicat, quia referre parem, aut maiorem etiam possit. quo fit, ut eum, qui bene meritus est, paene contemnat. Praeterea diues humana dat, quia homo est: eaq. remuneratio finibus includitur angustis. at pro paupere remunerator est Deus: qui nec munera saepe negat humana, & diuina, nullis circumscripta finibus, perpetuo reddit.

Vix autem uerbis exprimi potest, atque adeo nullo modo potest, quam Deo grata liberalitas ea sit, quae confertur in pauperes. Minuere sacros thesauros, sacrilegium est: si uero minuantur ob eam caussam, ut minuantur simul pauperum incōmoda, probat Deus, & ita locat inter benefacta, ut nullum pietatis officium pluris aestimet. nam, quis pecuniae praestantior usus est, quam si erogetur in eos, in quibus ipse Christus est? latet in persona pauperum: petit, & rogat: esurire se, sitire, hospitio indigere significat. quis ita durus, ac ferreus, ut pauca neget ei, cui debet omnia? quis ita mentis inops, ita de se ipso negligenter cogitans, atque adeo seipsum cōtemnens, ut exigua mercede suam salutem emendam non putet? thesauros, & humana omnia corrumpit dies: at eā, quae de thesauris manat, gratiam nulla dies aufert. ueri autem thesauri sunt officia misericordiae: uerus thesaurus ipse Deus est. sine quo, qui diuites, & beati inter homines putantur, egent, miseriq. sunt: contra, qui egere uidentur, eum si possident, bonis omnibus circumfluunt. Vidit hoc, & sensit, & nos docuit Beatus Laurentius, cum, de thesauris Ecclesiae, quorum custos erat, interrogatus, Pauperes ostendit. Quid ceteri Martyres? quid alii prope innumerabiles, qui in humana uita diuina studia coluerunt? dispares fortasse meritis, ut cuiusque facultas, aut occasio tulit, omnes tamen Laurētio mente simillimi, pii, misericordes, de aliis solliciti, de se ne in crastinum quidem cogitantes. ergo illi uiuunt, uiuentq. semper cum immortali uiuentium Deo: nobis, si praeclaram consuetudinem imitemur, eadem proposita uita est; si negligamus, aeterna mors impendet.

M. TVLLII. CICERONIS
DE. OFFICIIS
AD. MARCVM. FILIVM
LIBER. I

CICERO

VEMADMODVM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere uirtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. sequitur, ut haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad uitae cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. in quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile: tum, ex utilibus, quid utilius, aut quid maxime utile. de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iudicio meo dixero. Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitauerunt: tamen interdum uereor, ne quibusdam bonis uiris philosophiae nomen sit inuisum, mirenturq. in ea tantum me operae, & temporis ponere. Ego autem, quam diu resp. per eos regebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas, cogitationesq. in eam conferebam. cum autem dominatu unius omnia tenerentur; neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus; socios denique tuendae reip. summos uiros amisissem; nec me angoribus dedidi, quibus essem cõfectus, nisi iis restitissem; nec rursum indignis homine docto uoluptatibus. atque utinam resp. stetisset, quo coeperat, statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quam euertendarum, cupidos incidisset. primum enim, ut stante rep. facere solebamus, in agendo plus, quam in scribendo, operae poneremus: deinde, ipsis scriptis non ea, quae nunc, sed actiones nostras mandaremus, ut saepe fecimus. cum autem resp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino; illae scilicet litterae conticuerunt, forenses, & senatoriae. nihil autem agere cum animus non posset, in iis studijs ab initio uersatus aetatis; existimaui honestissime molestias deponi posse, si me ad philosophiam retulissem. cui cum multum adolescens, discendi caussa, temporis tribuissem: postea quam honoribus inseruire coepi, meq. totum reip. tradidi, tantum erat philosophiae loci, quantum superfuerat amicorum, et reip. temporis. id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tantum boni assecuti uidemur, ut ea litteris mandaremus, quae nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. quid est enim, per deos, optabilius sapientia? quid praestantius? quid homini melius? quid homine dignius? hanc qui expetunt igitur, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia, si interpretari uelis, quam studium sapientiae. Sapientia autem est, ut a ueteribus philosophis definitum est, rerum diuinarum, & humanarum, caussarumque, quibus hae res continentur, scientia. cuius studium qui uituperat, haud sane intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet. nam, siue oblectatio quaeritur animi, requiesq. curarum; quae conferri cum eorum studijs potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet, & ualeat ad bene, beateq. uiuendum: siue ratio constantiae, uirtutisq. quaeritur; aut haec ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam uero dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium, atque in maximis rebus errantium. si autem est aliqua disciplina uirtutis; ubi ea quaeretur, cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed haec, cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quodam libro fecimus. hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur, orbati reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimum contulissemus. Occurritur autem nobis, & quidem a doctis, & eruditis, quaerentibus, satis ne constanter facere uideamur, qui, cum percipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus disserere soleamus, & hoc ipso tempore praecepta officij persequamur. Quibus uellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ij, quorum uagetur animus errore, nec habeat umquam, quid sequatur. quae enim esset ista mens, uel quae uita potius, non solum disputandi, sed etiam uiuendi ratione sublata? nos autem, ut ceteri, qui alia certa, alia

incerta esse dicunt, sic, ab his dissentientes, alia probabilia, contra, alia improbabilia esse dicimus. quid est ergo, quod me impediat, ea, quae mihi probabilia uideantur, sequi; quae contra, improbare; atque affirmandi arrogantiam uitare, fugere temeritatem, quae a sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur a nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte caussarum esset facta contentio. Sed haec explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima, nobilissimaq. philosophia Cratippo auctore uersaris, iis simillimo, qui ista praeclara pepererunt; tamen haec nostra, finitima uestris, ignota esse nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

EXPLANATIO

QVEMADMODVM *officia ducerentur ab honestate, Marce fili,* } tres partes Cicero complectitur hoc prooemio. Proponit primum, quae secundi libri futura disputatio sit. Deinde respondet ijs, qui suum consilium de colenda, Latinisq. litteris illustranda philosophia ideo fortasse non probarent, quod homo reip. deditus, & in ea administranda diu cum laude uersatus, omissa rerum actione, Romanae gentis propria, ad bonarum artium, quae Graecos magis decere uiderentur, libenter amplecteretur. in qua parte, cum eas caussas exposuit, quibus excusari iure posset, ornat philosophia diuinis laudibus. Tertio loco nihil a se ostendit inconstanter fieri, quod Academicus cum esset, idest ex eo philosophorum genere, qui percipi nihil posse putant, officiorum tamen praecepta persequatur. Dicit autem, *Officia ducerentur ab honestate*, quia ex quattuor uirtutibus honestum, ex honesto autem oritur officium. de quo lib. I. Atque, ab ijs rebus, quae sunt in iure societatis humanae, quemadmodum duceretur honestum, ex quo aptum est officium, satis fere diximus. AB *omni genere uirtutis*, } a prudentia, a iustitia, cui coniuncta beneficentia est, a fortitudine, a temperantia. attingit eum locum, quem libro primo descripsit his uerbis: Omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perspicientia ueri, sollertiaq. uersatur; aut in hominum societate tuenda, tribuendoq. suum cuique, & rerum contractarum fide; aut in animi excelsi, atque inuicti magnitudine, ac robore; aut in omnium, quae fiunt, quaeq. dicuntur, ordine, & modo, in quo inest modestia, & temperantia. Ibidem infra: Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quattuor, e quibus honestas, officiumq. manaret, splendidissimum uideri, quod animo magno, elatoque, humanasq. res despiciente, factum sit. Et, in eodem extremo libro: Cum omnis honestas manet a partibus quattuor, quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: haec in deligendo officio saepe inter se comparentur, necesse est. *Virtutis:* Virtutem uocat & Prudentiam: quod Aristoteles non sensit, tres tantum hoc nomine dignatus. SEQVITVR, } quod nos, Superest, Remanet. Sic lib. I. Sequitur, ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit. VT *haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad uitae cultum,* } ut disputem de utili. Infra: Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. Persequamur, legebat Vbaldinus, quo modo est in ueteribus duobus. AD *earum rerum, &c.* } Graeci, τὰ χρήσιμα. FACVLTATEM, *opes, copias*, } Lib. I. Ad uitae commoditatem, iucunditatemque, ad facultates rerum, atque copias; ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducat id, nec ne, de quo deliberant. DIXI, } libro superiore. TVM, *ex utilibus quid utilius, aut quid maxime utile.* } absunt haec a sex antiquis libris, & Tertii: Et sane recte abesse, docti uiri iudicant. DE *instituto,* } quod me ad scribendum contulerim, ut philosophiam Latinis litteris illustrarem. DE *iudicio meo* } quod haec mihi studia, cum illae, rep. oppressa, conticuissent litterae forenses, ac senatoriae, colenda maxime indicauerim. LIBRI *nostri* } de Philosophia scripti. nam de Officiis postremi fuere, Caesare interfecto. COMPLVRES } ut Brutum, Varronem, alios. LEGENDI } scripta ab alijs. SCRIBENDI } de Philosophia. BONIS *uiris* } idest, fatuis. quod Graeci, [illegible] INVISVM, } quia nos auocet a rebus gerendis. boni autem uiri actionem plus prodesse reip. putant, quam contemplationem. De iisdem lib. I. Acad. Sunt enim multi, qui omnino non ament Graecas litteras; plures, qui philosophiam; reliqui, qui etiam si haec non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. Philosophos S. C. urbe eiectos, scribit Agellius lib. xv. cap. xi. Et Cicero Tusc. I. Philosophiam ad suam usque aetatem latuisse ait, nec ullum habuisse lumen litterarum Latinarum, quam illustrandam, & excitandam sibi otioso constituit. MIRENTVR Q. *in ea tantum me operae, & temporis ponere.* } Lib. I. de Fin. quattuor hominum genera commemorat, qui studium Philosophiae Latinis litteris explicandae non probarent. ac de secundo quidem genere sic: Quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tam multam operam ponendam in eo nō arbitrantur. Et paullo post: Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coerceri, reprimiq. non potest. EGO *autem,* } defensionis initium. ut in epistola ad Lentulum Ego autem cum illa sequor, quae paullo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo coeperā exponere. non offendes eūdem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti. Videndus Plutarchus in Cicerone; & praefatio Tusc. I. & ep. 8. lib. IX. Fam. ad Varronem, de Academicis. REGEBATVR, } duo ueteres libri, Gerebatur. Recte. Idem mendum irrepserat in Ouid. Metam. xv. Exemploq. suo mores reget. quo loco in ueteribus quibusdam exemplaribus, Geret, legi, obseruauit & probitatis, & litterarum laude insignis, mihiq. summa amicitia coniunctus, Hercules Ciofanus in ijs Obseruationibus, quas in ipsum Poetam edidit. QVIBVS: *se ipsa commiserat,* } commiserat

miserat se senatui, populoq. Romano: nunc omnis ad unum armis translata potestas est. CVRAS, *cogitationesq.* § hinc Augustus ad nepotem suum, magna horum librorum parte lecta, dixit, Eloquens, eloquens, fili, fuit hic uir, & amans patriae. CVM *autem dominatu unius omnia tenerentur*; § Caesaris μοναρχίαν designat: quam nunquam Tyrannidis nomine appellauit. Dicit idem lib. II. de Diuin. Ac mihi quidem explicandae philosophiae caussam attulit grauis casus ciuitatis; cum, in armis ciuilibus, nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. CONSILIO, § liberae enim sententiae dici non poterant. AVCTORITATI § senatus enim auctoritas iacebat. DEDIDI, § sic octo ueteres libri, & Tertii. Elegantius uerbum, & ad rem significandam aptius. QVO *coeperat*, § statim post Caesaris necem. uidebatur enim restituta resp. ideo dixit lib. II. de Diuin. Nunc, quoniam de rep. consuli coepti sumus, tribuenda est opera reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantumq. huic studio relinquendum, quantum uacabit a publico officio, & munere. TAM *commutandarum rerum*, § hoc loco huiusmodi commutationes minime mirandas, uel nouas esse dicit. Et lib. II. de Diuin. eas Platonis auctoritate probat: his uerbis, Id ipsum a Platone, philosophiaq. didiceram, naturales esse conuersiones quasdam rerum publicarum, ut eae tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. QVAM *euertendarum* § ut esset non aliqua, sed nulla penitus resp. Antonium consulem notat, longe improbiorem Caesare dominum; IN *agendo plus, quam in scribendo*, § pleraque enim scripsit euersa rep. ACTIONES *nostras* § quae ageremus uel in foro defendendis amicis, uel in senatu pro rep. Ad hanc sententiam pertinet id, quod sequitur: Illae scilicet litterae conticuerunt forenses, & senatoriae. Quinctilianus ait commentarios orationum Ciceronianarum ita esse exactos, ut ab ipso sibi in memoriam posteritatis uideantur compositi. Et ipse in Bruto scribit, se orationes suas non minus diligenter elaboratas etiam, quā elucubratas attulisse. VT *saepe fecimus*. § multas enim scripsit orationes in foro habitas, aliquot in senatu, unam in Rullum, duas in Catilinam; eam, qua senatui gratias egit, in patriam restitutus, de harusp. resp. de prouinciis cons. & de consulatu suo, & de temporibus suis. Orationes autem significat, cum infert, Litterae forenses. NVLLA *esset omnino*; § exstincta, oppressa impio dominatu. CONTICVERVNT, § ita conticuerunt litterae illae forenses, & senatoriae, ut conticuit mea uox in foro, & in senatu. quae enim uel in foro, uel in senatu agerem, ea litteris mandabam. sublatis autem & forensibus actionibus, & senatoriis, quod scriberem, non erat. NIHIL *autem agere cum animus non posset*, § eo Cicero natus erat ingenio, ut inani tempus otio consumere non posset. propterea scripsit ad fratrem: Scribebam illa, quae dixeram, πολιτικά, spissum sane opus, & operosum; sed, si ex sententia successerit, bene erit opera posita: sin minus, in illud ipsum mare deiiciemus, quod scribentes spectabamus. aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. Loquitur igitur non communiter de quocumque animo, ut nonnulli existimant, sed de suo, subiecta caussa, cur se ad philosophiam retulerit, quia regustare animus eadem studia cupierit, in quibus ab initio uersatus esset. IN *iis studiis* § forensibus, & senatoriis, quae mihi uis temporum eripuit. AB *initio uersatus aetatis*; § a prima adolescentia, quam aetatis suae partem copiose narrat in Bruto. Vide & Plutarchum in eius uita. EXISTIMAVI *honestissime posse deponi*, § deponi curam, cogitationem, operam: quae supra dicta sunt. ut, Deponi, accipiatur pro poni. quod Nonii testimonio probatur. cuius haec sunt uerba: Deponere, est ponere. Virg. Buc. De grege non ausim quidquam deponere tecum. M. Tull. Off. lib. 2. Existimaui honestissime molestias posse deponi, ubi me ad philosophiam retulissem. Sed, Molestias, delendum, recte, docti, ac diligentes uiri ante nos admonuerunt. abest autem a sex meis libris. & Tertii. nec requiritur a sententia: cum, Deponi, referatur, ut dixi, ad illa superiora, Cura, cogitatio, opera. Et ipse Nonius, cum Deponere, interpretatur Ponere, ostendit, uerbum, Molestias, locum non habere. quamquam ex uulgatis libris additum in omnibus Nonii exemplaribus legatur. *Honestissime*: propter ipsius philosophiae praestantiam: de qua proxime subiicitur. *Deponi*: abducit enim ab angoribus animum philosophia, recreatque, ac reficit languentem salutaris doctrinae remediis. unde illa ad Sulpicium: Tantum dicam, me, posteaquam illi arti, cui studueram, nihil esse loci neque in curia, neque in foro uiderim, omnem meam curam, atque operam ad philosophiam contulisse: quare non equidem te moneo, sed mihi ita persuasi, te quoque in iisdem uersari rebus, quae etiam si minus prodessent, animum tamen a sollicitudine abducerent. Et ad Varronem: Sit nobis illud, una uiuere in studiis nostris: a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc uero etiam salutem. SI *me ad philosophiam retulissem*. § cultam antea. ut in Tusc. I. Cum defensionum laboribus, senatoriisq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae, retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui: & cum omnium artium, quae ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio, & disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis litteris illustrandum putaui. DISCENDI *caussa*, § ut eloquentiam grauiorum artium instrumento, & quasi dote, locupletarem. HONORIBVS *inseruire* § more ambitiosorum. Plutarchus ait, Ciceronem, laudis cupiditate, diligentius ad remp. animum adiecisse. QVANTVM *superfuerat amicorum, & reip. temporis*. § quantum ab amicis, & a rep. concedebatur. quantum superfuerat temporis agendis in foro caussis amicorum, capiendis in senatu de rep. consiliis; tantum erat philosophiae loci. Imitabatur Censorii Catonis industriam: qui, si quando otium nactus esset, ad studia se litterarum referebat. ἀναπαύσεσι, inquit Plutarchus, ἐχρῆτο καὶ παιδιαῖς, ὁπότε σχολάζοι, τοῦ συντάττεσθαι τὰ βιβλία, καὶ τοῦ γεωργεῖν. Nam & rusticam rem exercebat, de qua etiam libros composuit. Praeceptum Platonis est ἐν τῷ τῶν Πολιτειῶν 2. ut plurimum temporis in philosophia ponatur, deinde, cum res posceret, resp. administretur. Mendose in aliis libris, Temporibus: contra ueteres meos omnes, & Ter-

& Tertii. In *legendo*, ❡ in legendis philosophorum libris. Legendi autem maxime cupidum fuisse Ciceronem, scribunt Plutarchus, & Tertullianus. Scribendi ❡ de philosophia. nam suas actiones a se scriptis mandatas esse dixit. Otium *non erat*. ❡ plus enim curae, operaeq. requiritur in scribendo, quam in legendo. Maximis *igitur in malis* ❡ Hesiodus: οὔ ποτε πάγκακον ἦμαρ. Quae *nec satis erant nota nostris*, ❡ Philosophiam Romani homines, praeter paucos admodum, postremis quoque reipub. temporibus ignorabant. Tusc. I. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum. Scripsit autem Cicero post interitum reip. libros de Finibus, Tusculanas quaestiones, & alios. *Nostris*: Romanis, Latinis. Sic initio lib. I. Magnum attulimus adiumentum hominibus nostris. Et Ouidius Fastis:

Leucothee Graiis, Matuta uocabere nostris.

Praestantius? ❡ in Nonio, locum hunc recitante, in, Praestare, legitur, Praestabilius. mendose fortasse. nam ueteres libri omnes, Praestantius. Si *interpretari uelis*, ❡ interpretatus est ex Platonis sententia. dixit enim ἐν τῷ τῶν Πολ. ε. Οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι. Aristoteles autem τῶν Μετα. α. ἐλάττονι: Ὀρθῶς δὲ ἔχει τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν, ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικήν. θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια. Studium *sapientiae*. ❡ Studium alibi sic declarat: Studium est, animi assidua, & uehemens, ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiae, poeticae, geometriae, litterarum. Sapientia ❡ Seneca Epist. lib. XIV. Primum itaque, sicut uidetur, tibi dicam, inter Sapientiam, & Philosophiam, quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiae amor est, & affectatio. haec ostendit, quo illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet. ipso enim nomine fatetur. Quidam enim sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam diuinorum, & humanorum scientiam. quidam ita: Sapientia est nosse diuina, & humana, & horum caussas. Superuacua mihi uidetur haec adiectio, quia caussae diuinorum, humanorumq. partes sunt. philosophiam quoque fuerunt, qui aliter, atque aliter definirent. Alij studium illum uirtutis esse dixerunt, alij studium corrigendae mentis, a quibusdam dicta appetitio rectae rationis. illud, quasi constet aliquid inter philosophiam, & sapientiam interesse. neque enim fieri potest, ut idem sit, quod affectatur, & quod affectat. quo modo multum inter auaritiam, & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam, & sapientiam. haec enim illius effectus, & praemium est: illa uenit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφίαν uocant. hoc uerbo quoque Romani utebantur, sicut Philosophia nunc quoque utuntur. A ueteribus *philosophis* ❡ sic omnes libri ueteres. Siue *oblectatio quaeritur animi, requiesq. curarum*; ❡ sententia Platonis ἐν τῷ τῶν Πολ. θ. Τριῶν οὐσῶν τῶν ἡδονῶν, ἡ τούτου τοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ᾧ μανθάνομεν, ἡδίστη ἂν εἴη· καὶ ἐν ᾧ ἡμῶν τοῦτο ἄρχει, ὁ τούτου βίος ἥδιστος. Aristoteles autem Ηθικῶν Νικομ. κ. ἡ σοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι καὶ τῷ βεβαίῳ. Semper *aliquid acquirunt*, ❡ sic Tertii liber: alij omnes quattuordecim, quibus utor, Inquirunt, ad ueram lectionẽ proxime accedentes. Antea in uulgatis, male, Acquirunt. Hanc lectionem uidetur confirmare Aristoteles Πολ. β. cum ait, Εἴ τινες βούλοιντο δι' αὐτῶν χαίρειν, οὐκ ἂν ἐπιζητοῖεν, εἰ μὴ παρὰ φιλοσοφίας ἄκος. Spectet, ❡ pertineat, referatur. Refertur hoc uerbum ad Philosophum. Valeat ❡ eam uim habeat, ut ad bene, beateq. uiuendum perducat. Refertur ad Philosophiae facultatem. Ad *bene, beateq. uiuendum*: ❡ significat genus illud uitae, quod in contemplatione positum est: cum uero subiungit, Siue ratio constantiae, uirtutisq. quaeritur; eam, quae de moribus agit, Philosophiae partem significat. nam lib. III. Cum tota inquit, philosophia frugifera, & fructuosa, nec ulla pars eius inculta, ac deserta sit: tum nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de officiis: a quibus constanter, honesteq. uiuendi praecepta ducuntur. Quaeritur; ❡ Ducitur, habent septem libri ueteres, & Tertii. Aut *haec ars est, aut nulla omnino*, ❡ De Fin. Artem uitae appellat: de Oratore, Disciplinam: ibidem, laudatarum artium omnium procreatricem, & quasi parentem: in Tusculanis, artium donum, & inuentum: in orationibus, eam continere ait uirtutis, officii, & bene uiuendi disciplinam. Maximarum *rerum* ❡ quid autem ijs maius, quas proxime, ut bene, beateq. uiuatur, quod uaturalis philosophia praestat; deinde, ut cum uirtute, atque constantia; quod ea docet, quae moralis appellatur? In *maximis rebus errantium*. ❡ nam propterea plerique, ait Seneca, necessaria ignoramus, quod superuacanea didicimus. Si *autem est aliqua disciplina uirtutis*; ❡ Virtutem proxime collocauit in moribus, idest in actione rerum, cum dixit, Siue ratio constantiae, uirtutisq. quaeritur: at hic utramque Philosophiae partem Virtutis nomine comprehendi, satis constat. Plato in Protagora, & in Menone, disputat, utrum uirtus doceri possit, & utrum sit scientia. Quod *alio quodam libro fecimus*. ❡ in Hortensio, qui non exstat. quo libro Philosophiam, Hortensio uituperante, summis extulit laudibus. lib. 2. de Diu. Tusc. III. & lib. I. de Fin. Vide Lactantium lib. III. cap. 2. & lib. VI. cap. 2. Augustinum de uita beata. qui, in libris Confessionum, confitetur se ex Ciceronis Hortensio, quem anno undeuigesimo in rhetorum scholis audierit, tanto philosophiae amore flagrare coepisse, ut se totum ad eam transferre meditatus sit, seq. prorsus mutasse inde affectus, & mutasse ad Deum. Quodam (quomodo imprimi curauimus) est in omnibus libris, quibus utor. A *doctis, & eruditis*, ❡ a Peripateticis maxime. Cum *percipi nihil posse dicamus*, ❡ ex Academicorum sententia. nam in ea haeresi Cicero fuit. percipi autem nihil posse, dixit in quattuor Academicis libris: in quibus cum Varrone disputauit, cum illi partes Antiochi tribuisset, Philonis ipse sumpsisset. Aliis *de rebus*. ❡ de quibus disseruit in ijs libris, quos antea de Philosophia composuit. Praecepta *officij* ❡ quae tradi ab ijs non debent, qui percipi nihil posse dicunt. Non *enim sumus ij*, ❡ sceptici. Quorum *uagetur animus errore*, ❡ Plato in Axiocho: Συμπαίει γάρ ὁ νοῦς ἀποπλανώμενος. *Quorum uagetur animus errore*: qui nihil probemus, nulla in sententia consistamus. Eius auctorem philosophiae Pyrrhonem fuisse tradunt. cuius explosam sententiam esse dixit lib. I.

uide

n. uide Agellium lib. XI. cap. 5. Senecam lib. XIII. Epist. prope finem, Laertium in Pyrrhone. MENS, } cui propolita est inuestigatio ueritatis. VITA potius, } non modo mens. nam mens, paucorum; uita, omnium. DISPVTANDI, } Disputandi, ad scientiam; Viuendi, ad mores pertinet. RATIONE sublata? } quae enim potest esse disputatio, quae uita, si nihil certum putemus, nihil, quod sequamur, habeamus? VT ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt, } ut ceteri philosophi, ab Academicis dissentientes, qui non alia certa, alia incerta esse dicunt, sed ambigunt de omnibus. id enim est proprium Academicorum. Qui, non est in antiquis sex, & Tertij. AB his dissentientes, } qui alia certa, alia incerta esse dicunt. ALIA probabilia, contra alia improbabilia esse dicimus. } nihil affirmantes, sed probabilia sequentes. Sunt ergo tres philosophorum sectae, una eorum, qui percipi quidquam posse negant; altera, qui alia certa, alia incerta esse dicunt; tertia, qui, ab utrisque dissentientes, neque negant, neque affirmant, sed alia probabilia esse dicunt, alia improbabilia. Veteres nouem libri, & Tertij, Alia probabilia, contra alia dicimus. QVID est ergo, quod me impediat, } nulla me ratio deterreret: non uideo, cur mihi non liceat. VITARE, } non displicet, quod est in uetere Tertij, Vitantem. duo alij, Euitare. A NOSTRIS, } ab eo genere Academicorum, qui non, percipi nihil posse, dicunt, ut Pyrrhonij, sed alia probabilia esse, alia improbabilia, cum nihil tamen affirment. & ideo contra omnia disputant, ut illud ipsum probabile, quod sequuntur, appareat. EX utraque parte } disputant de eo, quod quaeritur, in utramque partem, non ut affirment quidquam, sed ut probabilia, & improbabilia distinguant. SED haec explanata sunt in Academicis nostris } non duobus prioribus libris, Catulo, & Lucullo, sed quattuor posterioribus ad Varronem scriptis. Lib. 2. de Diuin. Quod genus, inquit, philosophandi minime arrogans, maximeq. & constans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris ostendimus. TIBI autem, &c. } filium alloquitur in conclusione προτρεπτικῇ paraenetica. ANTIQVISSIMA, } Peripatetica, uetustiore, quam Stoica; ab ipso Aristotele, omnium principe, nobilitata. NOBILISSIMAQ. philosophia } nobilitarunt enim eam scriptis, ut mox dixi, Aristoteles, & Theophrastus, & alij deinceps. CRATIPPO auctore } quasi duce, & magistro. ISTA praeclara } quae tu nunc, doctore Cratippo, tractas. Intelligit autem Socratem, Platonem, Xenocratem, Speusippum, Aristotelem, Theophrastum, & similes Academiae ueteris, & sectae Peripateticae auctores, atque principes. HAEC nostra, } quae in his libris persequimur e Stoicorum sententia. FINITIMA uestris, } de quo dixit in prooemio libri primi, Nostra legens, non multum a Peripateticis dissidentia. Quia Stoici, quos in his libris Cicero secutus est, idem fere, quod Peripatetici, de officio sentiebant.

CICERO

QVINQVE igitur rationibus propositis officij persequendi; quarum duae ad decus, honestatemq. pertinent; duae ad commoda uitae, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi iudicium; si quando ea, quae dixi, pugnare inter se uiderentur, honestatis pars perfecta est; quam quidem tibi cupio esse notissimam. hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. in quo uerbo lapsa consuetudo deflexit de uia, sensimq. eo deducta est, ut ab honesto utile secerneret, & constitueret honestum aliquod, quod utile non esset; & utile, quod non honestum. qua nulla pernicies maior hominum uitae potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi, seuere sane, atque honeste, haec tria genera, confusa cogitatione, distinguunt: quidquid enim iustum sit, id utile etiam esse censent; itemque, quod honestum, idem esse iustum. ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile. quod qui parum perspiciunt, hi saepe, uersutos homines, & callidos admirantes, eorum malitiam, sapientiam iudicant: quorum error eripiendus est: omnisq. opinio ad eam spem traducenda, ut honestis consilijs, iustisq. factis, non fraude, & malitia, se intelligant ea, quae uelint, consequi posse. Quae ergo ad uitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanimata, ut aurum, argentum, ut ea, quae gignuntur e terra, ut alia eiusdem generis; partim animalia, quae habent suos impetus, & rerum appetitus: eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. expertes rationis sunt equi, boues, reliquae pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum, atque uitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur; unum deorum, alterum hominum. deos placatos pietas efficiet, & sanctitas. proxime autem, & secundum deos, homines hominibus maxime utiles esse possunt. Earumq. item rerum, quae noceant, & obsint, eadem diuisio est. sed, quia nocere deos non putant; his exceptis, male hominibus plurimum obesse, recte arbitrantur. Sed enim ipsa, quae inanimata diximus, pleraque sunt hominum operis effecta: quae nec haberemus, nisi manus, & ars accessisset; nec his sine hominum administratione uteremur. neque enim ualetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumq. reliquorum perceptio, & conseruatio, sine opera hominum, ulla esse potuisset. Iam uero, & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, et earum, quibus egeremus, inuectio certe nulla esset, nisi his muneribus homines fungerentur. Eademq. ratione nec lapides exciderentur e terra ad usum nostrum necessarij, nec ferrum, aurum, aes, argentum effoderetur penitus abditum, sine hominum labore, & manu. Tecta uero, quibus & frigorum uis pelleretur, & calorum molestiae sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea subueniri, si aut ui tempestatis, aut terrae motu, aut uetustate cecidissent, nisi communis uita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? Adde ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos: quae unde sine hominum opere habere possemus? Ex quibus omnibus, multisq. alijs, perspicuum est, qui fructus, quaeq. utilitates ex rebus ijs, quae sunt inanimatae, percipiantur, eas nos nullo modo sine hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestijs fructus, aut quae commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset? nam &, qui principes inueniendi fuerunt,

quem ex quaque bellua usum habere possemus, homines certe fuerunt; nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestiuos fructus ex his capere possemus: ab eisdemq. & ea, quae nocent, interficiuntur; &, quae usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus uita omnino nulla esse potuisset? quid enim aegris subueniret? quae esset oblectatio ualentium, qui uictus, aut cultus, nisi tam multae nobis artes ministrarent? quibus rebus exculta hominum uita tantum destitit a uictu, & cultu bestiarum. Vrbes uero sine hominum coetu non potuissent nec aedificari, nec frequentari: ex quo leges, moresq. constituti, tum iuris aequa descriptio, certaq. uiuendi disciplina; per quas bene, beateq. uiuitur. quas res & mansuetudo animorum consecuta, & uerecundia est: effectumq. est, ut esset uita munitior, atque ut, dando, & accipiendo, permutandisq. facultatibus, & commodis, nulla re egeremus. Longiores hoc loco sumus, quam necesse est. quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus uerbis a Panaetio commemorantur, neminē neque ducē in bello, nec principem domi magnas res, & salutares sine hominum studijs gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander: quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse. utitur in re non dubia testibus non necessarijs.

EXPLANATIO

QVINQVE *igitur rationibus propositis officij persequendi,* } duabus de honesto, duabus de utili: de honesto, utrum aliquid honestum sit, an turpe, &, duobus propositis honestis, utrum honestius: de utili, utrum aliquid utile, an inutile, &, duobus propositis utilibus, utrum utilius: quincta, de iudicio deligendi, si quando id, quod ad honestatem pertinet, cum eo, quod ad uitae commoda, pugnare uideretur. In hac diuisione dissentire se a Panaetio fatetur his uerbis, lib. I. Triplex est, ut Panaetio uidetur, consilij capiendi deliberatio. nam, honestum ne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: in quo considerando saepe animi in contrarias partes distrahuntur. Tum autem inquirunt, aut consultant, ad uitae commoditatem, iucunditatemque ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducat id, nec ne, de quo deliberant: quae deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare uidetur cum honesto id, quod uidetur esse utile. cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra reuocare ad se uidetur; fit, ut distrahatur in deliberando animus, afferatq. ancipitem curam cogitandi. Hac in diuisione, cum, praeterire aliquid, maximum uitium in diuidendo sit, duo praetermissa sunt. nec enim solum, utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet; sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius; itemque, duobus propositis utilibus, utrum utilius. ita, quam ille triplicem putauit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed dupliciter, tum pari ratione de utili, post de comparatione eorum disserendum. *Officij persequendi:* officij inueniendi: ut agatur id, quod si omittatur, contra officium est. QVARVM *duae ad decus, honestatemq. pertinent,* } de quibus libro superiore dictum est. DVAE *ad commoda uitae,* } de quibus hoc libro dicetur. ideo subiungitur: Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. QVINCTA *ad eligendi iudicium,* } de qua nihil scripsit Panaetius, cum tamen se esse scripturum promisisset. Cicero autem hac de ratione lib. III. copiose disputat. EA, *quae dixi,* } ea, quae ad honestatem, & ea, quae ad commoda uitae pertinent. PVGNARE *inter se* } aliquid esse utile, quod inhonestum: & contra. HONESTATIS *pars perfecta est;* } absoluta a nobis libro superiore; in quo, quemadmodum ab honestate officia ducerentur, ostendimus. QVAM *quidem tibi cupio esse notissimam,* } quam cupio diligenter legas: ut actiones, & studia tua ad decus, honestatemq. dirigas. IN *quo uerbo lapsa consuetudo* } Sallustius, in oratione Catonis: Iampridem equidem nos uera rerum uocabula amisimus: quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo uocatur. Plato IIX. de rep. eiusmodi uocum inuersiones corruptis per prauam educationem animis acceptas refert. Ὕβριν, ait, παιδευσίαν καλοῦντες, ἀναρχίαν δ' ἐλευθερίαν, ἀσωτίαν μεγαλοπρέπειαν, ἀναίδειαν δ' ἀνδρείαν. Plutarchus Alcibiadem huius peruersitatis auctorem scribit. Et idem Plut. de discrimine adulatoris, & amici Thucydidem auctorem citat, hoc in seditionibus maxime, ac bellis fieri, ut solita uocabulorum dignitas non his tribuatur factis, quibus oportebat, sed accommodetur his, quae fiebant. siquidem audacia temeraria, fortitudo contentiosa iudicetur, cunctatio prouida, timiditas decora: contra, modestiae nomine praetexetur ignauia, & diligens in omni re prudentia segnities habeatur. DEFLEXIT *de uia,* } Naues decedere suo cursu, dixit Caesar extremo lib. III. de bello ci. Quo loco, Deflectere, libentius legerem. SENSIMQ: *eo deducta est,* } Sensim: quia non statim homines improbi sunt; uerum, ubi semel de uirtutis uia deflectere coeperunt, sensim in turpissima uitia deducuntur. unde illud Satyrici poetae:

Nemo repente fuit turpissimus.

NVLLA *pernicies maior* } omittitur enim saepe honestum propter uitae commoda: & utile putatur, quod re uera non est. SVMMA *quidem auctoritate philosophi* } Socrates apud Platonem lib. IIX de rep. SEVERE *sane, atque honeste* } non leuiter, neque temere. HAEC *tria* } iustum, utile, honestum; quae sua natura cohaereant, nec diuelli possint. GENERA *confusa,* } unum enim omnium genus est: nec distingui possunt, quod ad genus attinet: nam iustum, utile, honestum, simul sunt &, qui iustum dicit, idem utile; qui utile, idem iustum: qui honestum, idem utile. COGITATIONE *distinguunt.* } ut species, quo modo philosophi loquuntur, uni subiectae generi, distinguuntur: nam equus, & homo specie differunt, genere idem sunt. IDEM *esse iustum.* } Id, est in septem ueteribus. Esse, abest a Tertij libro,

bro,& duobus alijs ueteribus. QVOD *qui parum prospiciunt*, } qui non intelligunt, quidquid honestum sint, utile idem esse. *Parum prospiciunt*: qui id modo, quod ante pedes est, uident, nec in longitudinem consulunt: ut ait Terentius. VERSVTOS *homines*, *& callidos* }. qui ab honesto utile secernunt: & quia copias, opes, facultates fraude, & malitia adipiscuntur, uulgo sapientes existimantur. *Versutos*: πολυτρόπους, καὶ πανούργους: qualem Philippum Demosthenes, Vlixem Poetae describunt. qui in omnem partem uersant animum, nihilq. intentatum relinquunt, quo suis rationibus consultum esse uideantur. *Callidos*: diuturno rerum usu ita eruditos, ex aliorum incommodis sua uti parent commoda, ut loquitur Comicus, nec a malis artibus abhorreant. Cicero de nat. de. Versutos dicit, quorum celeriter mens uersatur; Callidos, quorum tamquam manus opere, sic animus usu concalluit. HONESTIS *consilijs*, } quod est prudentiae. IVSTIS *factis*, } quod est iustitiae: cui fortitudo, & temperantia se comites adiungunt. QVAE *ergo*, *&c.* } Nunc ingreditur disputare de ijs, quae utilia hominibus sunt: quae duo sunt. quaedam animalia, ut homines; quaedam inanima, ut argentum, aurum, arbores. ex quibus duo alia nascuntur, quae prosunt hominibus, & quae nocent: ex ijs, quae prosunt, duo etiam nascuntur: quaedam rationis expertia, ut equi; quaedam, quae ratione utuntur, ut homo. Ex ijs uero, quae nocent, duo etiam nascuntur, quaedã inanima, ut gladij; quaedam uero animalia, ut scorpiones. sed omnia mala ex homine nascũtur, teste Plin. Haec Ciofanus. PARTIM *sunt inanima*, } non, Inanimata: ex antiquis libris quinque, & Tertij: & ex Nouio: cuius haec sunt: Inanima, sine animã. Cic. de Off. lib. II. &c. Et Hortensio: Nam, cũ omnis sollertia admiranda est, tum ea, quae efficit, ut, inanima quae sunt, uiuere, & spirare uideantur. Cicero autem Animal pro Animatum, Inanimum, pro Inanimatum, dixit. AVRVM, *argentum*, } quae ipsa per se nec bona, nec mala sunt, sed pro eorum, qui utuntur, mente uel prodesse solent hominibus, uel obesse. Cicero neruos reip. Pecuniam dicit: sine qua Demosthenes nihil decenter fieri posse, nec utiliter, in Olynthiacis dixit. QVAE *gignuntur e terra*, } fruges, fructus, ligna, herbae, tam pabulo, quam medicinae seruientes. QVAE *habent suos impetus*, *& rerum appetitus*. } siue ratione praedita sint, siue rationis expertia. sed ex ratione praeditis excipit omnino deos. sic enim est putandum: quamquam subiungit, Vnum deorum, alterum hominum. nam, quis eum tribuisse deis impetus, & rerum appetitus existimet? Et tamen fuerunt, qui hoc sentire hoc loco Ciceronem crederent. BOVES, } Plinius lib. IIX. cap. 45. Socium laboris, agriq. culturae habemus hoc animal, tantae apud priores curae, ut sit inter exempla damnatus a populo R. qui concubino procaci rure omasum edisse se negante, occiderit bouem, actusq. in exsiliũ, tamquam colono suo interempto. Et Cicero de nat. de. scelus esse habitum scribit, uesci huius animalis uisceribus. *Bōes*, unde etiam Boues, Latina uox, ἀπὸ τοῦ βόσκειν, idest pascendo, dicti sunt. RELIQVAE *pecudes*, *apes*, *quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum*, *atque uitam*. } sic malo, quam, Opera, suffragantibus meis tredecim antiquis libris, & Tertij. brutis enim, ratione carentibus, Opus tribuo libentius, quam Operam. nam, quod obijcitur, Opere perfectam rem significari, hoc non moueor. potest enim Cicero dicere, his rebus, quas equi, boues, reliquae pecudes, apesq. perficiunt, adiuuari uitam hominum. Sed, quid, si Opus interdum non id, quod effectum iam est, sed id, quod efficitur, accipiamus? Ego Latine dici posse credam, & de rusticis hominibus, & de equis, bobus, reliquisq. pecudibus: In opere uersantur, idest, ut opus faciant: cum eorum labor nondum ad rei exitum peruenerit. Lambino magis placuit, Opera, quam Opere: cum quo facit unus ex meis ueteribus libris. mihi, ut dixi, Opere, magis, quam Opera. Sequor autem, praeter ea, quae dixi, Ciceronem ipsum, qui paullo post, Adde, inquit, ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos: quae non sine hominum opere habere possemus. Et infra: Secundae res, honores, imperia, uictoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. Quibus ex locis, Opus, non id tantum esse, quod factum est, ut Lambinus putat, unde mutandi consilium cepit, uerum etiã id, quod fit, non obscure intelligitur. atque etiam, ut sensus meus est, plus quiddam inesse uidetur in Opere, quam in Opera. *Apes*: quarum remp. cum descripsisset Virgilius, subdit:

His quidam signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem diuinae mentis, & haustus
Aetherios dixere.

Aliquid: quanti sunt

Aerij mellis caelestia dona?

Aliquid: cuncta enim hominum gratia creata. Aristot. Polit. I. Cicero de nat. de. II. Socrates apud Xenophontem. lib. IV. τῶν ἀπομνημονευμάτων. *Hominum*: non dixit, Hominis; sed, Hominum: ut hominum auaritiam magis notaret. DVO *genera ponuntur*; } Ponunt, est in undecim meis, & Tertij. DEOS *placatos* } idest, propitios, uitaeq. hominum utiles. nam hic agitur de utilitate, quae ex animalibus ratione utentibus percipitur. PIETAS } iustitia aduersus deos. SANCTITAS. } scientia colendorum deorum. Vide Euthyphronem Platonis. PROXIME *autem*, *& secundum deos*, }. Et, abest ab uno uetere libro. ITEM } Iterum, ueteres decem. DEOS *nocere non putant*, } quos non tantum non nocere, sed neque prodesse affirmarunt Epicurei. Lucretij uersus sunt:

Omnis enim per se diuum natura necesse est
Immortali aeuo summa cum pace fruatur,
Semota a nostris rebus, seiunctaq. longe.
Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,

Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Deos non nocere, ait Socrates apud Platonem in Theaeteto: Πόῤῥω ὄντες τοῦ εἰδέναι, ὅτι οὐδεὶς θεὸς δύσνους ἀνθρώποις. HIS *exceptis*,] has duas uoces quidam delent, contra ueterum omnium librorum fidem: sententiaq. eas non respuit: quodq. me in primis mouet, eas retinet Seruius Aen. lib. XII. HOMINES *hominibus*] hinc, Homo homini deus, Homo homini lupus. OBESSE,] si oderint, & contemnant. VEL *prodesse*] si ament, & admirentur. *Vel prodesse:* absunt hae duae uoces a sex meis libris ueteribus, & Tertij: nec eas agnoscit idem Seruius. QVAE *inanima diximus*,] aurum, argentum, & ea, quae gignuntur ex terra. sic octo ueteres, & Tertij. PLERAQVE *sunt hominum operis effecta:*] sic antiqui libri septem, & Tertij. Ab homine omnis manat utilitas. FRVGVM, *fructuumq. reliquorum perceptio*,] in dialogo, de Senectute. *Frugum*: de frumento, & leguminibus. *Fructuumque:* de arborum fetibus. CONSERVATIO] de qua Columella, & alij. IAM *uero, & earum*] Plato lib. IIX. de Leg. eiusmodi rerum uectigalia damnat. Τέλος δὲ ἐν τῇ πόλει μηδένα μηδὲν τελεῖν, μήτε ἐξαγομένων μήτε εἰσαγομένων. λιβανωτὸν δὲ, καὶ ὅσα περὶ θεοὺς, τὰ τοιαῦτά ἐστι ξενικὰ θυμιάματα, καὶ πορφύραν, καὶ ὅσα βαπτὰ χρώματα μὴ φερούσης τῆς χώρας, ἢ περί τινα ἄλλην τέχνην δεομένην, ξενικῶν τινῶν εἰσαγωγίμων, μηδενὸς ἀναγκαίου χάριν, μήτε τις ἀγέτω, μήτε αὖ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἀναγκαίων ἐμμένειν ἐξαγέτω. EARVM *rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum, quibus egeremus, inuectio*] quarum rerum munera Cicero his hominibus tribuit, earum caussa nummi usum inuentum esse dixit Aristoteles lib. I. Pol. Ξενικωτέρας, inquit, γενομένης τῆς βοηθείας, τῷ εἰσάγεσθαι, ὧν ἐνδεεῖς, καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. Cuius sententiae primam partem, de exportatione, & inuectione rerum Cicero in hunc locum transtulit: secundam, de nummi usu, cum ipse de hominibus loqueretur, omisit. AVRVM, *aes, argentum*] Haec non usui, aut necessitati, sed luxui, tribuit Plinius in praefatione libri XXXIII. Et Ouid. Metam. I.

Nec tantum segetes, alimentaq. debita diues
Poscebatur humus, sed itum est in uiscera terrae:
Quas recondiderat, Stygijsq. admouerat umbris.
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Iamq. nocens ferrum, ferroq. nocentius aurum.

AVT *postea subueniri*,] Potuisset, subaudiri necesse est. Subuenire tamen, ueteres undecim, & Tertij. In uno, Neque subuenire, neque subueniri. HARVM *rerum auxilia*] uertit Graecum uerbum Aristotelis. nam Pol. I. Ἡ γὰρ, inquit, πρὸς τ' ἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν ἡμέρων ζώων. DVCTVS *aquarum*,] de quibus exstant Sex. Iulij Frontini libri duo, quos, propediem a me emendatos, Scholijsq. illustratos, edendos curabo. DERIVATIONES *fluminum*,] cum unus alueus in plures diducitur, ad urbium, agrorum, nauigationumq. commoditatem. MOLES *oppositas fluctibus*,] aggeres, ad maris, fluminum, stagnorum exundationes prohibendas. Virg. Georg. II.

An memorem portus, Lucrinoq. addita claustra?
Atque indignatum magnis stridoribus aequor?

Et Horatius lib. III. Od. 1.

Contracta pisces aequora sentiunt,
Iactis in altum molibus: huc frequens
Caementa demittit redemptor
Cum famulis, dominusq. terrae
Fastidiosus.

QVAE *unde sine hominum opere habere possemus?*] sic decem ueteres libri, & Tertij. unus, Possimus? unus, Quae sine labore habere non possumus. Antea pro Vnde, Non, legebatur. Melior autem lectio est, quam in libro meo imprimi curaui. EX *quibus omnibus*,] hactenus inanimata nominauit. SVNT] Sint, quattuor libri, & Tertij. INANIMATAE,] duo, & Tertij, Inanima: tres, Inanimae. QVI *denique*] nunc de animatis, quae ipsa sine hominis industria nullum fructum ferrent, aggreditur dicere. QVI *denique ex bestijs fructus, aut quae commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset?*] quod Aristoteles dixit lib. I. Politicorum: Βοήθεια γίνεται παρὰ τῶν ἡμέρων ζώων. QVI *principes inueniendi fuerunt*,] qui primi inuenerunt. HOMINES *certe fuerunt;*] ut Saturnus, Pallas, Ceres, Bacchus, opinione, & fama hominum dij facti. PASCERE *eas*,] male alios, Equos. Vnam ad belluas refertur hoc totum, Pascere, domare, tueri, tempestiuos fructus ex his capere. quod comprobatur quattuor ueterum librorum, & Tertij testimonio. QVID *enumerem artium multitudinem*,] Ouidius:

Scilicet ingenium placida mollitur ab arte;
Et studio mores conuenientes eunt.

QVID *enim aegris subueniret?*] ita est in sex uet. lib. Vnus, Quis enim aegris subuenisset? Tres, Quis enim aegris subueniretur? Tertij, Qui enim aegris subuenisset? Ciofano placet, Qui enim aegris subueniretur? TANTVM *desitus a uictu, & cultu bestiarum.*] sic nouem ueteres libri, & Tertij: pro, tantum discessit. unus, Desistit. alius, Deficit. Lambinus mutat, & reponit, Distitit: cum quo faciunt tres libri. mihi, cur mutatio fiat, caussa non uidetur. &, Distitit, inusitatum est. quod etiamsi usitatum esset, legerem libentius, Distat. cur enim dicat, ijs rebus excultam hominum uitam, a uictu, & cultu bestiarum tam diuersam fuisse: potius quam, tam diuersam esse? Desciscit, legit Ciofanus. VRBES *uero sine hominum coetu*] de Somnio Scipionis: Nihil est illi principi deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia, coetusq. hominum iure sociati, quae Ciuitates appellantur. IVRIS *aequa*

de-

descriptio; } lib. I. dixit, Iura describere, magistratus officium esse. Descriptio Tertij liber. PER *quas bene, beateq. uiuitur. quas res &c.* } Per quas bene, beateq. uiuitur, non legitur in ullo uetere libro. EFFECTVMQ. *est*, } abest, Est, a duobus ueteribus. VT *esset uita munitior*, } legibus intra urbem, moenibus aduersus exteram uim. *Munitior*: minus obnoxia iniurijs tempestatum, grassationibus ferarum, & eorum uiolentiae, qui robore sunt superiores. PERMVTANDISQ. *facultatibus*, } quod ueteres facere solitos esse, ait Sallustius, Iugurtha: Vino aduecticio mutare &c. IN *bello*, } omnes ueteres, Bello. unus, Belli. fortasse non male. CYRVS, } Cambysis filius, Persarum rex, qui, magnis rebus gestis, postremo a Thomiri, Scytharum regina, cum ducentis Persarum millibus caesus est. Nominari debuit, si ratio temporum habeatur, ante reliquos quattuor. ALEXANDER: } aetate ultimus, rerum gestarum gloria omnium praestantissimus. VTITVR *in re non dubia testibus non necessarijs*. } hoc est, exemplis. Argumenta, teste Quinctiliano, confessa ob id esse debent, quia dubijs adhibentur. Quid ergo opus est, in rebus confessis, & minime ambiguis, inanem operam sumere? Alibi: Vbi rerum testimonia adsunt, quid opus est uerbis?

CICERO

ATQVE, ut magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque consensu: sic nulla tam detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur. est Dicaearchi liber de interitu hominum, peripatetici magni, & copiosi: qui, collectis ceteris caussis, eluuionis, pestilentiae, uastitatis, belluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum genera esse consumpta, deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, idest bellis, aut seditionibus, quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & prosint, & obsint; proprium hoc statuo esse uirtutis, conciliare sibi animos hominum, & ad usus suos adiungere. itaque, quae in rebus inanimis, quaeq. in usu, & tractatione belluarum fiunt utiliter ad hominum uitam, artibus ea tribuuntur operosis: hominum autem studia, ad amplificationem nostrarum rerum prompta, ac parata, uirorum praestantium sapientia, & uirtute excitantur. Etenim uirtus fere omnis in tribus rebus uertitur: quarum una est in perspiciendo, quid in quaque re uerum, sincerumq. sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, ex quo quaeque gignantur, quae cuiusque rei sit caussa. alterum, cohibere motus animi turbatos, quos Graeci πάθη nominant; appetitiones, quas illi ὁρμάς, obedientes efficere rationi. tertium, ijs, quibuscum congregamur, uti moderate, & scienter, quorum studijs ea, quae natura desiderat, expleta, cumulataq. habeamus: per eos denique, si quid importetur nobis incommodi, propulsemus: ulciscamurq. eos, qui nocere nobis conati sunt; tantaq. poena afficiamus, quantam aequitas, humanitasq. patitur.

EXPLANATIO

CONSPIRATIONE *hominum, atque consensu*: } In Rullum: Conspirate nobiscum, consentite cum bonis. De Fin. Aliqui magna amoris conspiratione consentientes. In Epist. Mirabiliter omnium gentium, atque ordinum consensus ad liberandam remp. conspirauit. In ijsdem uero Epist Conspirationis nomine usus est. Haec conspiratio, & concordia omnium ordinum ad defendendam libertatem. In Catil. Tanta conspiratio bonorum. Pro domo: Haec nostra conspiratio in rep. bene gerenda. NVLLA *tam detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur*. } homini enim ab homine pessima quaeque nascuntur: & homo homini plus, quam res aliae omnes, siue animatae, siue inanimae, nocet. DICAEARCHI } Suidas: Dicaearchus, Phidiae F. Siculus, Messenius, Aristotelis auditor philosophus, orator, geometer. Scripsit dimensiones montium Peloponnesi. Graeciae uitam libris III. Rempublicam Spartiatarum: qui liber ut quotannis in Ephororum praetorio puberibus auscultantibus recitaretur, lege sancitum fuit apud Lacedaemonios, & longo tempore obseruatum. Cicero Tusc. I. Aristoxeni condiscipulum, & aequalem facit, deliciasq. suas appellat, cumq. tres libros scripsisse ait, quibus Lesbiaci titulus, in quibus animam nihil esse docuerit. Laertius ait, cum Platonis scribendi genus improbasse. PERIPATETICI *magni, & copiosi*: } celebris, tam doctrina rerum, quam dicendi facultate instructi. COLLECTIS *ceteris caussis*, } alij legunt, Exteris. ut illae significentur, quae non oriuntur ab ipsis hominibus, sed extrinsecus quodam modo sunt. Tres ex meis non habent uerbum Ceteris. Alij omnes, & Tertij, Ceteris. ELVVIONIS, } κατακλυσμοῦ, inundationis. VASTITATIS, } uide Prouerb. Optimum non nasci. BELLVARVM *etiam repentinae multitudinis*, } ut ranarum, & murium. DEINDE *comparat*, } uide Prouerb. Dulce bellum inexpertis. CONCILIARE *sibi animos, hominum*, } octo ex meis, & Tertij, non habent particulam Sibi. AD *usus suos adiungere*. } efficere, ut re, opera, consilio nos iuuent. IN *usu, & tractatione* } Vsu, &, non legitur in undecim meis, & Tertij. ARTIBVS *operosis*: } quae in opere consistunt, non a sapientia, & uirtute proficiscuntur: quae manum, laboremq. postulant: ποιητικαῖς. HOMINVM *autem studia uirorum praestantium sapientia, & uirtute excitantur*. } homines conciliantur sapientia, & uirtute. AD *amplificationem nostrarum rerum* } ad utilitatem nostram: ut conseruentur, augeanturq. res nostrae, nam in amplificatione conseruatio includitur. VIRTVS *fere omnis* } quae in hominem cadere possit, & quae nobis animos hominum conciliet, ad ususq. nostros adiungat. *Virtus fere omnis*: Virtutem diuidit in Logicen, Ethicen, & Politicen. Virtutem autem pro Philosophia dixit. Vnde Seneca Epist. lib. XIV. Philosophia sine uirtute non est, nec si-

ne philosophia uirtus. VERTITVR. } consistit, tribus rebus continetur. QVARVM *una est in perspiciendo, quid in quaque re uerum, sincerumq. sit,* } haec prudentia est, de qua lib. I. Omne, quod honestum est, aut in perspicientia ueri, sollertiaq. uersatur. SIT *caussa.* } undecim mei, & Tertij, ordine praepostero, Caussa sit. ALTERVM, } dixit: Omnis fere uirtus in tribus rebus uertitur: quarum una est: nunc subiungit, Alterum: pro, Altera res. COHIBERE *motus animi turbatos,* } haec, temperantia. VTI *moderate,* } haec, industria. PER *eos denique,* } rectius, ut in antiquis libris, Per eosdemque. TANTAQ. *poena afficiamus,* } pergit in describenda iustitia. Fortitudinem omitti miror. propterea dixit; Virtus fere omnis in tribus rebus uertitur: non in quattuor. intra tamen perspicue fortitudinem describit, cum ait: Haec animi despicientia admirabilitatem magnam facit. Et lib. I. Omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua: non, ex tribus. TANTA, *&c. quantam* } in puniendo modus est ab humanitate praescriptus. AEQVITAS, *humanitasq.* } ne & irae indulgeatur, & crudelitas in uictor exerceatur. HVMANITASQ. } hominem enim clementiam magis decet, quam crudelitas.

CICERO

*Q*VIBVS *autem rationibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia complectamur, eaq. teneamus, dicemus, neque ita multo post. sed pauca ante dicenda sunt. Magnam uim esse in fortuna, in utramque partem, ad secundas res, uel aduersas, quis ignorat? nam &, cum prospero flatu eius utimur, ad exitus peruehimur optatos; &, cum reflauit, affligimur. haec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet; primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia; deinde a bestijs ictus, morsus, impetus. haec igitur, ut dixi, rariora. at uero interitus exercituum, ut proxime trium, saepe multorum; clades imperatorum, ut nuper summi, ac singularis uiri; inuidiae praeterea multitudinis; atque ob eas bene meritorum saepe ciuium expulsiones, calamitates, fugae. rursusq. secundae res, honores, imperia, uictoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. hoc igitur cognito, dicendum est, quonam modo hominum studia ad utilitates nostras alliciere, atque excitare possimus. quae si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur: ita fortasse etiam breuior uidebitur. Quaecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum; aut beneuolentiae gratia faciunt, cum aliqua de caussa quempiam diligunt: aut honoris, si cuius uirtutem suspiciunt, & si quem fortuna dignum quamamplissima putant; aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur; aut cuius opes metuunt; aut contra, a quibus aliquid exspectant, ut cum reges, populares ue homines largitiones aliquas proponunt: aut, postremo, pretio, aut mercede ducuntur. quae sordidissima quidem est ratio, & inquinatissima & ijs, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. male enim se res habet, cum, quod uirtute effici debet, id tentatur pecunia. sed, quoniam nonnumquam subsidium hoc necessarium est, quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius ijs de rebus, quae uirtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subijciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de caussis. ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe, sibi id utile futurum; aut metu, ne ui parere cogantur; aut spe largitionis, promissionisq. capti; aut, postremo, ut saepe in nostra rep. uidemus, mercede conuicti.*

EXPLANATIO

MAGNAM *uim esse in fortuna in utramque partem,* } haec interponit, ut occurrat obiectioni. dicet enim aliquis: A fortuna proficiscuntur omnia: quid ego de studiis hominum laborem? Respondet: Fortuitae quidem sunt secundae res, honores, imperia, uictoriae, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. *Magnam uim esse in fortuna:* Demosthenes Olynth. II. Μεγάλη ῥοπὴ, μᾶλλον δὲ, ὅλον ἡ τύχη παρὰ πάντ' ἐςὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα. Iuuenalis uero fortunam irridet:

Nullum numen abest, si sit prudentia. Sed nos
Te facimus, fortuna, deam, caeloq. locamus.

Vide Lact. Firm. lib. III. cap. 29. AD *exitus peruehimur optatos,* } ut in portum. AFFLIGIMVR. } ut in scopulis. VT *proxime trium,* } in Pharsalia, in Africa, in Hispania; ducibus, in Pharsalia, Pompeio Magno; in Africa, Scipione Pompeii socero, & Iuba Mauritaniae rege; in Hispania, Pompeij liberis. SVMMI, *ac singularis uiri:* } Pompeij Magni. BENE *meritorum ciuium expulsiones,* } exempla sunt apud Valerium lib. V. cap. de Ingratis. NEVTRAM *in partem effici possunt.* } neque aduersae res, ut interitus exercitium, neque secundae, ut honores. HOC *igitur cognito,* } beneuolentiam conciliat ab utilitate. *Hoc igitur cognito:* ex quo intelligitur, allicienda esse hominum studia ad utilitates nostras. Narrat sex praecipuas esse caussas, quae homines saepe commouere solent, ut alijs faueant. quidam mouentur beneuolentiae Gratia. II, quidam opinione uirtutis. III, fide. IV, quia rebus suis bene consulere arbitrantur. V, metu. VI, mercede conducti. quia ab illis aliquid exspectant, ut fecit Caesar diuisiones agrorum: ut etiam Clodius adduxit multos mercede, ut sibi fauerent. Haec Giofanus. QVAECVMQVE *igitur etc.* } caussae, cur quidque fiat ab hominibus erga homines. Sunt autem sex. AD *eum augendum,* } idest, ad augendam eius diuitias, potentiam, & eam auctoritatem, quae ex ijs oritur. Et est Graeca phrasis, αὐξάνειν τινα. Demosthenes Olynth. II. Νῦν δὲ, τὸ μὲν παρὸν, ἀνταρπασάμενοι, τὰ δὲ μέλλοντα αὐτόματα οἰόμενοι σχήσειν καλῶς, ηὐξήσαμεν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Φίλιππον ἡμεῖς, καὶ κατεστήσαμεν τηλικοῦτον, ἡλίκος οὐδείς πω βασιλεὺς

γέγονεν Μακεδονίας. HONESTANDVM; } honoribus cumulandum. HONORIS, *si cuius uirtutem suspiciunt*; } Plautus Amphitruone:

Virtute ambire oportet, non fautoribus.

Cicero ad Appium, ep. ult. lib. III. Insignia uirtutis multi etiam sine uirtute assecuti sunt: talium uirorum tanta studia assequi sola uirtus potest. Et ad Plancum, lib. X. ep. 3. Omnia summa consecutus es, uirtute duce, comite fortuna. ET *si quem fortuna dignum quamamplissi.* } Quemq. fort. d. q. habent sex mei, & Tertij. CVI *fidem habent*, } ut, expulsis regibus, primis consulibus. CVIVS *opes metuunt*; } quas periculosas in rep. esse, si magnae sint, ait Plato: quod, eas qui possident, nisi eis magistratus pro eorum libidine deferantur, libertati publicae insidias struunt. QVI *ea tenentur*, } qui mercede ducuntur. AD *eam confugere* } ut pecunia corrumpant eos, a quibus aliquid expetunt: cum id, quod cupiunt, uirtute potius consequi debeant. MALE *enim se res habet*, } uidetur Aristotelem imitatus lib. II. Pol. cap. 9. φαῦλον τὸ τὰς μεγίστας ὠνητὰς εἶναι τῶν ἀρχῶν, τήν τε βασιλείαν, καὶ τὴν στρατηγίαν. Propterea Macedonum rex Philippus Alexandrum filium, quod largitione Macedonum animos consectaretur, in epistola quadam accusauit, his uerbis: Quid te, malum, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? an tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & praebitorem putent? quo quid regi sordidius? SVBSIDIVM *hoc necessarium est*, } uel cum cetera subsidia desunt, uel cum infirma sunt. QVEMADMODVM *sit utendum eo*, } id infra docet, his uerbis: Nonnunquam est largiendum: & saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderate. multi enim patrimonia effuderunt, inconsulte largiendo. QVAE *uirtuti propiores sunt*, } cum haec a uirtute longe absit. non enim a uirtute, & industria sumitur. ATQVE *etiam subijciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de caussis*. } has caussas exposuit paullo ante, in eo loco: Quaecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum; aut beneuolentiae gratia faciunt, &c. Sed illud animaduertendum: caussas quidem easdem commemorari, quae supra dictae sunt, diuersarum tamen rerum. aliud enim est, homines homini tribuere, quae possunt, ad eum augendum, atque honestandum; aliud, subijcere se homines imperio alterius, & potestati. & ipsa uerba, Atque etiam, diuersae rei narrationem significant. AVT *beneficiorum magnitudine*, } non haec secunda caussa est, sed ea, quae sequitur; Aut dignitatis praestantia: quantum ex earundem caussarum ordine supradicto licet intelligere. itaque pro, Aut, uel sacramento contenderem legendum, Et; aduersantibus omnibus antiquis libris. Ita beneficiorum magnitudo ad beneuolentiam addetur, tamquam ipsius beneuolentiae caussa. quod supra dixit, Cum aliqua de caussa quempiam diligunt. AVT *dignitatis praestantia*, } supra: Aut honoris, si cuius uirtutem suspiciunt, & si quem dignum fortuna quamamplissima putant. AVT *spe, sibi id utile futurum*; } supra: Aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur. Haec autem spes ab ea differt, quae capitur ex largitione proposita: de qua supra: Aut contra, a quibus aliquid exspectant, ut cum reges, popularesue homines largitiones aliquas proponunt. AVT *metu, ne ui parere cogantur*; } supra: Aut cuius opes metuunt. AVT *spe largitionis, promissionisq. capti*; } supra: Aut contra, a quibus aliquid exspectant. Vnus ex uetis; Promissionibusq. utroque modo recte. AVT, *postremo*, } sexta caussa & hic, & supra: hic, cur se homines alterius imperio sponte subiiciant; supra, cur ad aliquem augendum, atque honestandum adducantur. MERCEDE *conducti*. } cum pecunia per tribus diuidebatur. qua de re lata lex de ambitu: de qua in oratione pro Murena.

CICERO

RERVM autem omnium nec aptius est quidquam ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri. praeclare Ennius:

Quem metuunt, oderunt:

Quem quisque odit, perisse expetit.

Multorum autem odijs nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. nec uero huius tyranni solum, quem armis oppressa pertulit ciuitas, interitus declarat, quantum odium hominum ualeat ad pestem; sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum haud fere quisquam interitum similē effugit. malus enim est custos diuturnitatis metus, contraq. beneuolentia fidelis uel ad perpetuitatem. Sed ijs, qui ui oppressos imperio coercent, sit sane adhibenda saeuitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt. qui uero in libera ciuitate ita se instruunt, ut metuantur; his nihil potest esse dementius. quamuis enim demersae sint leges alicuius opibus, quamuis timefacta libertas: emergunt tamē haec aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore suffragijs. acriores autē morsus sunt intermissae libertatis, quā retētae.

EXPLANATIO

RERVM *autem omnium* } paullo suauius, quod est in ueteribus septem, & Tertii, Omnium autem rerum. AD *opes tuendas, ac tenendas, quam diligi*: } sic est in quattuordecim, & Tertij. NEC *alienius, quam diligi, nec alienius, quam timeri*. } Securitatem ex mansuetudine tutiorem ait esse Seneca. Vide librum eius de Clementia. Terentius Adelph. act. I. sc. I.

Et errat longe mea quidem sententia,
Qui imperium credat grauius esse, aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adiungitur.

Salustius Iugurtha, in oratione Micipsae, regis Numidarum: Non exercitus, neque thesauri praesidia

regni

regni sunt, uerum amici: quos neque armis cogere, neque parare queas: officio, & fide parantur. Imitatus autem est Sallustius Xenophontem in Cyro, qui, moriens, Cambysen filium sic alloquatur: Οἶσθα μὲν οὖν καὶ σύ, ὦ Καμβύση, ὅτι οὐ τόδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον, τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν, ἀλλ' οἱ πολλοὶ φίλοι σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον, καὶ ἀσφαλέστατον. πιστοὺς δὲ μὴ νόμιζε φύεσθαι ἀνθρώπους. πᾶσι γὰρ ἂν οἱ αὐτοὶ πιστοὶ φαίνοιντο, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τὰ πεφυκότα πᾶσι τὰ αὐτὰ φαίνεσθαι, ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς τίθεσθαι δεῖ ἕκαστον ἑαυτῷ. ἡ δὲ κτῆσις αὐτῶν, ἐστὶν οὐδαμῶς σὺν τῇ βίᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῇ εὐεργεσίᾳ. Apud Herodianum quoque Marcus Imperator, filium amicis, & propinquis commendans, haec ait: Οὔτε γὰρ χρημάτων πλῆθος οὐδὲν αὔταρκες πρὸς τυραννίδος ἀκρατίαν οὔτε δορυφόρων φρουρὰ ἱκανὴ ῥύεσθαι τὸν ἄρχοντα, εἰ μὴ προϋπάρχοι ἡ τῶν ὑπηκόων εὔνοια. μάλιστα δὲ ἐκεῖνοι εἰς ἀρχῆς μῆκος ἀκινδύνως ἤλασαν, ὅσοι μὴ φόβον ἐξ ὠμότητος, πόθον δὲ τῆς αὐτῶν χρηστότητος ταῖς τῶν ἀρχομένων ψυχαῖς ἐνέσταξαν. οὐ γὰρ οἱ ἐξ ἀνάγκης δουλεύοντες, ἀλλ' οἱ μετὰ πειθοῦς ὑπακούσαντες ἀνύποπτοι, καὶ ἔξω κολακείας προσποιήτου δρῶντές τε καὶ πάσχοντες διατελοῦσιν, οὐδέ ποτε ἀφηνιάζουσιν, ἢν μὴ βίᾳ καὶ ὕβρει πρὸς τοῦτο ἀχθῶσι. *Quem quisque odit, perisse expetit.* § Arist. II. Rhet. Itam tempore mitigari ait, odium minime. HVIVS *tyranni, quem armis oppressa pertulit ciuitas*, § non tamen diu: quod Brutus ad M. Antonium scripsit, Fam. lib. XI. ep. 3. Non quamdiu, ait, uixerit Caesar, sed quam non diu regnarit, fac cogites. V A L E T *ad pestem*; § ad hominem perdendum. I N T E R I T V M *similem effugit*. § Talem, est in octo, & Tertij. Langius uero, qui duo uerba, Interitum similem, omittit, discedens ab omnibus antiquis libris, errare mihi uidetur. M A L V S *enim est custos diuturnitatis metus:* § neminem diu custodit metus: qui se metui potius, quam diligi uult, non diu tutus est: malum suae salutis custodem habet is, qui metuitur: putat enim eo se tutum esse, quo diu tutus non est: atque hoc tyrannorum exitus docet. Demosthenes Olynth. II. Οταν ὑπ' εὐνοίας τὰ πράγματα συστῇ, καὶ πᾶσι ταῦτα συμφέρῃ τοῖς μετέχουσι τοῦ πολέμου: καὶ συμπονεῖν, καὶ φέρειν τὰς συμφοράς, καὶ μένειν ἐθέλουσιν οἱ ἄνθρωποι: ὅταν δ' ἐκ πλεονεξίας, καὶ πονηρίας τις, ὥσπερ οὗτος, ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις, καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσε. Hinc illud Simonis de Pamphilo filio cum Sosia colloquentis, Andr. act. I. sc. I.

-- nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum aetas, metus, magister prohibebant?

B E N E V O L E N T I A *fidelis uel ad perpetuitatem*. § perpetua fides oritur ex beneuolentia. qui diligit, uel perpetuo, non modo diu, fidus est. Quia dixerat, Diuturnitatis, subiungit, Vel ad perpetuitatem. plus enim est, Perpetuo, quam, Diu. sed metus nec diu bonus custos est: at beneuolentia uel perpetuo fidem seruat. quod Isocrates ad Nicoclem scripsit.

Seneca: Ferrum tuetur principem, melius Fides:

S I T *sane adhibenda saeuitia*, § Sane, permittentis est potius, quam probantis, habita ratione eorum, de quibus loquimur. nam tyrannos non probat, sed, si qui sunt, ijs permittit tamquam tyrannis, ut ad suas opes conseruandas in eos, qui sine ui teneri non possunt, saeuitia utātur. Aristoteles quoque tyrannis praecepta dat, licet eos non probet, in Politicis libris. I T A *se instruunt*, § sic antiqui libri duodecim, & Tertij duo, Instituunt. T I M E F A C T A *libertas*: § ita est in uno Tertij libro. tredecim, Tremefacta. unus, Labefactata. ex quo licet conijcere, illud, Tremefacta, esse glossema ad, Timefacta. quod cum duriuscule dictum uideretur, immutatum est. Lucretius eo uerbo usus est lib. II.

His tibi tum rebus timefactae relligiones
Effugiant animo pauidae, mortisq. timores.

Pacuuius Periboca, apud Nonium Marcellum, de contrarijs generibus uerborum, in, Vagas, pro Vagaris:

In triplici pertimefactus maerore animi, incerte errans uagat.

Et D. Brutus, ad Ciceronem, Fam. lib. XI. ep. 20. Denunciatione periculi sperare eos, te pertimefacto, adolescente impulso, posse magna consequi praemia. E M E R G V N T § hoc ad illud spectat, Quamuis demersae sint leges. quod translatum est ab agrorum inundatione. I V D I C I I S *tacitis*, § cum de reis per tabellam, non uoce, sententia fertur, nulla eorum, qui dominantur, ratione habita. O C C V L T I S *de honore suffragijs*. § cum populus bonis ciuibus honores mandat, & suam in eo libertatem retinet. Sic Demosth. Phil. IV. Ἑτέραν εἶναι τὴν κρύβδην ψῆφον τοῦ φανερῶς θορύβου. A C R I O R E S *autem morsus* § libertas intermissa mordet acrius, quam retenta. Translatio ab animantibus: quae, cum laesa sunt, mordent acrius, ad ultionem doloris, & iniuriae, quam quae laesa non sunt. In eam sententiam dictum est illud a Plauto:

Tum denique homines nostra intelligimus bona,
Cum, quae in potestate habuimus, ea amisimus.

C I C E R O

*Q*V O D *igitur latissime patet, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes, & potentiam ualet plurimum, id amplectamur, ut metus absit, caritas retineatur. ita facillime, quae uolumus, & priuatis in rebus, & in rep. consequemur. etenim, qui se metui uolent, a quibus metuuntur, eosdem metuant ipsi, necesse est. quid enim censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum, qui, cultros metuens tonsorios, candente carbone sibi adurebat capillum? quid Alexandrum Pheraeum, quo animo uixisse arbitramur? qui, ut scriptum legimus, cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen, ad eam ex epulis in cubiculum ueniens,*

barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threicijs, districto gladio iubebat anteire: praemittebatq. de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres, et, ne quod in uestimentis occultaretur telū, exquirerent. o miserum, qui fideliorem & barbarum, & stigmatiam putaret, quam coniugem. nec eum fefellit: ab ea est enim ipse, propter pellicatus suspicionem, interfectus. Nec uero ulla uis imperij tanta est, quae, premente metu, possit esse diuturna. testis est Phalaris: cuius est praeter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex insidijs interijt, ut is, quem modo dixi, Alexander; nō a paucis, ut hic noster; sed in quem uniuersa Agragantinorum multitudo impetum fecit. Quid Macedones, non ne Demetrium reliquerunt, uniuersiq. se ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedaemonios, iniuste imperantes, non ne repente omnes fere socij deseruerunt, spectatoresq. se otiosos praebuerunt Leuctricae calamitatis? Externa libentius in tali re, quam domestica, recordor. uerumtamen, quamdiu imperium populi R. beneficijs tenebatur, non iniurijs, bella aut pro socijs, aut de imperio gerebantur; exitus erant bellorum aut mites, aut necessarij. regum, populorum, nationum portus erat, & refugium senatus. nostri autem magistratus, imperatoresq. ex una hac re maximam laudem capere studebant, si prouincias, si socios aequitate, & fide defendissent. itaque illud patrocinium orbis terrae uerius, quam imperium poterat nominari. sensim hanc consuetudinem, & disciplinam iam antea minuebamus, post uero Sullae uictoriam penitus amisimus. desitum est enim uideri quidquam in socios iniquum, cum exstitisset etiam in ciues tanta crudelitas. ergo in illo secuta est honestam caussam non honesta uictoria. est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro uenderet & bonorum uirorum, & locupletum, & certe ciuium, praedam suam se uendere. Secutus est, qui in caussa impia, uictoria etiam foediore, non solum singulorum ciuium bona publicaret, sed uniuersas quoque prouincias, regionesq. uno calamitatis iure comprehenderet. itaque, uexatis, ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperij portari in triumpho Massiliam uidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. multa praeterea commemorarem nefaria in socios, si hoc uno sol quidquā uidißet indignius. iure igitur plectimur. nisi.n. multorum impunita scelera tulißemus, numquam ad unum tanta peruenisset licentia: a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos uenit hereditas. nec uero umquam bellorum ciuilium semē, & caußa deerit, dum homines perditi hastam illam cruētam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sulla cum uibrasset, dictatore propinquo suo, idem sexto & tricesimo anno post a sceleratiore hasta eadem non recessit. alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quaestor urbanus: ex quo debet intelligi, talibus praemijs propositis, numquam defutura bella ciuilia. itaque parietes urbis modo stant, & manent, ijq. ipsi iam extrema scelera metuentes; rem uero publicam penitus amisimus. atque in has clades incidimus, (redeundum est enim ad propositum) dum metui, quam cari esse, & diligi, maluimus. quae si populo R. iniuste imperanti accidere potuerunt: quid debent putare singuli? Quod cum perspicuum sit, beneuolentiae uim eße magnam, metus, imbecillem: sequitur, ut disseramus, quibus rebus possimus facillime eam, quam uolumus, adipisci, cum honore, & fide caritatem. sed ea non pariter omnes egemus. nam ad cuiusque uitam instituendam accommodandum est, a multis ne opus sit, an satis sit a paucis diligi. Certum igitur hoc sit, id quod & primum, & maxime necessarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & nostra mirantium. haec enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos, & mediocres uiros: eaq. utrisque propemodum comparanda. honore, & gloria, & beneuolentia ciuium fortasse non aeque omnes egent: sed tamen, si cui haec suppetunt, adiuuant aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas.

EXPLANATIO

VT *metus absit, caritas retineatur.* } quod & paullo ante expreßit his uerbis: Omnium rerum nec aptius est quidquam ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri. QVI *se metui uolent, a quibus metuuntur, eosdem metuant ipsi, neceße est.* } Isocrates ad Nicoclem: Ὅπως ἂν τοὺς πλείους πρὸς σεαυτὸν διαθῇς, οὕτω καὶ σὺ πρὸς ἐκείνους ἕξεις. Metuentur, est in uno, & Tertij. In alio, Metuantur. QVID *enim censemus, &c. quo &c.* } Sic locutus pro Roscio Amerino: Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? Et Agr. II. Quid censetis, cum isti Xuiri cum imperio, cū fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute, per orbem terrarum uagabantur, quo tandem animo, quo motu, quo periculo miseras nationes futuras? Et lib. I. de Orat. Quid censes, si ad alicuius ingenium, uel par, uel maius illa, quam ego non attigi, accesserint, quantum illum, & quātum oratorem futurum? SVPERIOREM *illum Dionysium,* } Syracusium tyrannum, Hermocratis filium, qui tyrannidem in Sicilia inuasit anno III. Olymp. XCIII. hoc est anno ab U. C. CCCXLVII. Arist. Polit. lib. V. cap. 5. Xenophon lib. II. Dionys. lib. VII. Plut. in Dione, Cic. Tusc. V. Valer. lib. IX. cap. 15. Agell. lib. XVII. cap. 21. Macrob. lib. I. de Somn. Scip. c. X. Dicebat, se filio imperium relicturum adamantinis uinculis: Metum, & Violentiam intelligens. Eius filius, regno pulsus, Corinthi ludum aperuit: ut, cum reipsa non posset, specie saltem quadam regnare uideretur. CVLTROS *metuens tonsorios,* } nam tonsor gloriatus erat, in sua potestate esse tyranni uitam. de quo poenas dedit. ALEXANDRVM *Theraeum,* } Val. lib. IX. cap. 15. Cicero autem Tusc. V. ait Dionysium Syracusanum ad Aristomacham, & Doridem coniuges sic noctu ingredi solitum. THEBEN } Pheraei Iasonis filiam, eius, quem calliditate, scientiaq. militari comparat Cicero superiore libro tribus maximis trium gentium ducibus, Hannibali Poeno, Q. Fabio Maximo Romano, Themistocli Atheniensi. Mirum autem non fuit, si resciuit ipsam cum Pelopida, Thebanorum imperatore, hoste suo, ipsius propinquo, & familiari paterno, colloquium habuisse. nec fefellit ipsum praesa-

gium. nam coniux, mulier cordata,& animo praesente, tum uitae tyranni pertaesa, tum quia fratre iunio re foede abutebatur, adiunctis sibi tribus fratribus, Tisiphono, Pitholao, Lycophrone, tyrannum in lecto decumbentem oppressit. Ouidius in Ibin:

Inq. tuo thalamo iugulatus more Pheraei,
Qui datus est leto coniugis ipse suo.

Vide Plut. in Pelopida,& Cic. de Inu. II. BARBARVM, } nam ij naturali odio Graecos persequuntur. Isocrates in Panegyrico. COMPVNCTVM *notis Threicijs*, } signatum, stigmate notatum. nam, ut Herodotus lib. v. ait, apud Thraces punctas esse frontes, nobile iudicabatur; non esse notatas punctis, ignobile. Haec Marsus. Quibus addo Sexti Empirici philosophi testimonium. qui lib. III. Pyrrhoniarum hypotheseon, cap. 24. Compunctum notis esse, apud nos, ait, turpe, & infame uideri: at multi Aegyptij, & Sarmatae suos fetus compungunt. DISTRICTO *gladio* } tres, & Tertij, Destricto. STIPATORIBVS } sic omnes libri. quo magis miror esse, qui Spiculatoribus, legant. PERSCRVTARENTVR } sic tres libri. unus, Praescrutarentur. decem,& Tertij, Scrutarentur. STIGMATIAM } proxime dixit, Compunctum notis Threicijs: quod seruitutis erat signum. Quid sibi uelit Nonius, qui hoc loco Stigmatias dictos a ueteribus punctos in notis, non assequor. nam errasse eum existimo. Graecum autem nomen Latine pronunciauit, ut alia multa. Caligulam ait Suetonius multos honesti ordinis, deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, & munitiones uiarum, aut ad bestias condemnasse. NEC *eum fefellit opinio*: } Tertij liber, & alius, non habent τὸ Opinio. In alio est additum. Quo modo illud a Cicerone dictum Fam. lib. XIV. Sed nos, ni me fallit, iacebimus. Et in Oratore. Varro lib. 2. de re rust. & Tacitus. AB *ea* } a tribus eius fratribus, ipsa cohortante. Plutarchus in Pelopida. PREMENTE *metu*, } ita Pheraeus, interfectus; Caesar, tribus & uiginti uulneribus confossus; Phalaris, lapidibus obrutus. PHALARIS I } Astyalensis tyrannus Siculus. Cic. Tusc. II Plin. lib. XXXIIX. cap. 8. Ouid. I. de Arte, Persius Sat. 3. Plut. Parall. cap. 74. Seneca de Ira,& de clementia, Oros. lib. I. cap. 20. Pindarus Od. I. Pyth. August. ad Macedonium, de uera felicitate. CVIVS *est praeter ceteros nobilitata crudelitas* I } ex illo praesertim aeneo tauro, quo homines inclusos, ut gemitu mugitum referrent, igni subiecto necabat. HIC *noster*; } Caesar. IN *quem* } ita duodecim, & Tertij. Duo, In eum. IMPETVM *fecit*. } in foro enim lapidibus est obrutus. DEMETRIVM *reliquerunt*, } superbissimum. Plut. in Pyrrho, & Demetrio. AD *Pyrrhum* } humanissimum, Epirotarum regem. LACEDAEMONIOS } quibus iustitia numquam curae fuit. Isocr. in Panathenaico. nec a confoederatis, nec a benefactoribus sibi temperarunt. Isocr. pro Pace,& in Panathen. testatur, Lacedaemonios plures indicta caussa necasse, quam Athenienses conuictos iudicio. quo factum est, ut, cum Epaminondas, Thebanorum dux, libertatis spem faceret, socij omnes ad ipsum deficerent, nec Lacedaemonijs opem ferrent. Imperarunt in Graecia Lacedaemonij, Athenienses, Thebani. principatum Lacedaemonijs, ut dixi, ademit iniustitia. LEVCTRICAS *calamitatis*? } superiorum temporum iniurias, non Leuctricam cladem, ipsis exitio fuisse, scripsit Isocrates in oratione Sociali. Leuctra, Boeotiae urbs, ad quam ab Epaminonda profligati sunt. EXTERNA *libentius in tali re, quam domestica, recordor*. } oratorie hoc dictum. nam a malorum nostrorum commemoratione natura abhorremus. Sic apud Ouidium Achelous Metam. IX.

—quis enim sua proelia uictus
Commemorare uelit?

PRO *socijs*, } defendendis contra externam uim. DE *imperio* } conseruando, uel prolatando. Hinc illud Sallustij de Romanis, in Coniuratione Catilinae: Vbi pericula uirtute propulerunt, socijs, atque amicis auxilia portabant: magisq. dandis, quam accipiendis, beneficijs, amicitias parabant. EXITVS *bellorum aut mites, aut necessarij*. } Virgilius lib. VI.

Parcere subiectis,& debellare superbos.

Mites: } uictos aut in ciuitatem, aut in fidem,& clientelam recipiendo, modico tributo imposito. *Necessarij*: } cum excinduntur urbes, captiuiq. sub corona ueneunt. quales Campani, Fregellani, Numantini, Carthaginienses, Corinthij. REGVM, *populorum*, } coniungit haec duo uerba Sallustius, Catilina: Reges, populiq. finitimi bello tentare. Et Iugurtha: Auxilia a populis, & regibus, socijsque, accersere. PORTVS, *& refugium* } Machabaei, a Syriae regibus cum urgerentur, Romanorum opem implorarunt. Sic & Hieron, Ptolemaeus, Ariobarzanes, Deiotarus, Macedones, Graeci Romanorum auxilijs usi sunt. PATROCINIVM *orbis terrae* } clientium enim utilitatem patroni spectant. Plutarchus illud T. Flaminij dictum refert, quod Romani Graecos absoluunt iudicio incustoditos, liberos, & expertes tributi, legibusq. utentes patrijs. POST *uero Sullae uictoriam* } is, hostibus deuictis, multa ciuium millia partim occidit in uilla publica, partim proscripsit. Sallustius, Catilina: Postquam L. Sulla, armis recepta rep. bonis initijs malos euentus habuit; rapere omnes, trahere; domum alius, alius agros cupere; neque modum, neque modestiam uictores habere; foeda, crudeliaq. in ciues facinora facere. ETIAM *in ciues* } τὸ Etiam non est in sex meis,& Tertij. Et natum puto ex extremis litteris uerbi Exstitisset, quae repetitae librarijs occasionem dederunt addendi nouam uocem, Etiam. HONESTAM *caussam non honesta uictoria*. } pugnauit enim Sulla pro optimatibus contra plebem, nictorq. leges, & iudicia reip. restituit. ET *certe ciuium*, } correctio quaedam. quasi dicat, si minus erant boni uiri, nec locupletes, (locupletes autem, ut rerum nouarum haudquaquam cupidi, inter bonos uiros referuntur) ciues tamen erant. PRAEDAM *suam se uendere*. } quasi hostes essent, non ciues. idem fere repetit in Verrem, act. II libro III. Tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona ciuium R. cum uenderet, se

praedam suam uendere. Largitus est autem supra modum uenustis mulieribus, fidicinis, histrionibus: teste Plutarcho. SECVTVS *est*, } C. Caesar. IN *caussa impia*, } contra optimates, & communem libertatem: cum Sulla optimates, libertatemq. defenderit. VICTORIA *etiam foediore*, } ob ea, quae statim sequuntur. *Foediore:* crudeliore. Lib. I. Sunt quaedam partim ita foeda, partim ita flagitiosa, ut ea ne conseruandae quidem patriae caussa sapiens facturus sit. Sallustius foedos Catilinae oculos uocat; idem est, saeuitiam, & immanitatem praeseferentes. Ter. Eun. act. 5. sc. 5. Facinus foedum. i. crudele, Donato. Cicero pro Sextio Foedus uulnus P. Clodij dicit. Virgilius, Aen. II.

Impulerat ferro Argolicas foedare latebras.

Vbi Seruius: Foedare, lacerare. nam Foedum tam apud hunc, quam apud Sallustium, non turpe, sed crudele significat: ut,

Sanguine foedantem quos ille sacrauerat ignes.

Sallustius, Foedi oculi. Sic & ingeniosissimum Poetarum Ouidium, Metam. I. locutum esse, obseruauit ante quinquennium Hercules Ciofanus:

Foeda Lycaoniae referens conuiuia mensae.

Quem uersum prope repetit in Ibin. SED *uniuersas quoque prouincias*, } quae pro Pompeio steterant. VNO *calamitatis iure* } sic antiqui libri septem, & Tertij. Lambinus Genere legit, & sine caussa mutat: quasi, Iure, suum sensum non habeat. nam, quae condicio singulorum ciuium, eadem fuit omnium prouinciarum & regionum, ut pari scilicet calamitate uexarentur. EXTERIS *nationibus*, } Graecia primum, deinde Africa, postremo Hispania. AD *exemplum amissi imperij* } Terentius praepositionem omittit:

Enimuero spectatum satis putabam, & magnum exemplum continentiae.

Amissi imperij: euersae reip. cum de hostibus, non de socijs, triumphari soleret. PORTARI *in triumpho* } portabantur in triumpho imagines opidorum, quae quis bello ceperat. portatam autem Massiliam arbitror in Gallico triumpho. nam quinquies Caesar triumphauit, de Gallia, de Aegypto, de Ponto, de Africa, de Hispania. Massilia uero belli ciuilis initio portas Caesari clauserat. ex quo diu obsessa, capta denique per uim est. MASSILIAM } Massiliae simulacrum ex ebore. Quinctilianus. Eam fide meliorem, quam consilio prudentiorem, dicit Velleius. Lucanus lib. III. Florus lib. IV. Epit. Liu. CX. Oros. lib. VI. cap. 15. Eutrop. lib. VI. cap. ult. ET *ex ea urbe triumphari, sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt.* } eadem res Phil. IIX. narratur, his uerbis: Quousque Massiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata est urbs ea, sine qua numquam ex transalpinis gentibus maiores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus R. ingemuit. Eius laudes persequitur, Cicero pro Flacco: Massiliae disciplinam, atque grauitatem non solum Graeciae, sed haud scio, an cunctis gentibus anteponendam iure dicam. Massilienses ait Liuius in eo honore, in ea dignitate apud Romanos fuisse, ac si mediae Graeciae umbilicum incolerent. SI *hoc uno Sol quidquam uidisset indignius.* } fortasse a Plauto sumpsit, qui Sticho sic ait:

Meliorem nec tu reperies, nec Sol uidet.

HASTAM *illam cruentam* } uenditionem bonorum. nam & Sulla, & Caesar bona proscriptorum ciuium, hasta posita, ut praedam suam uendiderunt. ET *meminerint, & sperabunt.* } Antonium significat. Phil. IIX. Inuitus dico: sed dicendum est: Hasta Caesaris, P. C. multis improbis & spem affert, & audaciam. uiderunt enim ex modicis repente diuites. itaque hastam semper cupiunt uidere ij, qui nostris bonis imminent, quibus omnia pollicetur Antonius. *Cruentam:* translatum a re militari. nam, cum hasta ante opidum ponebatur, signum erat diripiendae urbis, & crudelitatis in ciues exercendae. QVAM P. *Sulla cum uibrasset, dictatore propinquo suo,* } hic, L. Sulla dictatore, proscriptorum ciuium bona emit ad hastam, idest in auctione publica; quae, hasta prope fixa, fieri solebat. propterea dicitur hastam uibrasse, [illegible] Quod autem infert Cicero, Sexto & tricesimo anno post (tot enim numerantur, a DCLXXIV. ad DCCX.) a sceleratiore hasta eadem non recessit: significat, eundem P. Sullam, ut emerat bona proscriptorum Marianorum L. Sulla dictatore, itidem emisse proscriptorum Pompeianorum Caesare dictatore. De hoc P. Sulla ita iocatus est Cicero in epistola ad Dolabellam, X. lib. IX. Te tamen hoc scire uolo, uehementer populum sollicitum fuisse de P. Sullae morte ante quam certum scierit. nunc quaerere desierunt, quo modo perierit. satis putant se scire, quod sciunt. Ego ceteroqui animo aequo fero: unū uereor, ne hasta Caesaris refrixerit. Et, ad Cassium, lib. XV. ep. 17. Nos hic, P. Sullam patrem mortuum, habebamus. alij, a latronibus; alij, cruditate, dicebant. populus non curabat: combustum enim esse constabat. Caesarem putabant moleste laturum, uerentem, ne hasta refrixisset. Cui Cassius festiue respondit, ep. 19. Sulla, cuius iudicium probare debemus, cum dissentire philosophos uideret, non quaesiuit quid bonum esset, & omnia bona coemit. cuius ego mortem forti mehercule animo tuli. nec tamen Caesar nos eum desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse sectorem desiderabit, cum filium uiderit. SCELERATIORE *hasta* } Phil. II. Auctionis uero miserabilis adspectus? uestis Pompeij, non multa, eaq. maculosa: eiusdem quaedam argentea uasa collisa, sordidata mancipia. EADEM } non legitur hoc uerbum in septem libris, & Tertij. SCRIBA } uide Sallustium in concione Lepidi. IAM *extrema scelera metuentes:* } dat sensum inanimis rebus, quo magis publica calamitas exprimatur. *Extrema scelera:* utrum, quae reip. impendent? non puto. iam enim amissam penitus esse remp. statim dicit. quae igitur scelera? euersionem ipsorum parietum. REM *uero publicam penitus amisimus.* } quod alibi dicit, [illegible]. INIVSTE *imperanti* } quia leges pro Caesaris potentia tulit; & metui maluit,

luit, quam diligi. ACCIDERE *potuerunt:* } quae non uidebantur accidere posse. QVID *debent putare singuli?* } argumentum a maiori. IMBECILLEM: } Imbecillam, septem, & Tertij. SEQVITVR, *ut disseramus,* } hactenus de priuata amicitia dixit: nunc de gloria dicturus est, in qua ipsa publicus amor includitur. CVM *honore, & fide caritatem.* } Gloriae descriptio. nam, si diligimur a multitudine: si fides ab ea nobis habetur: si honore digni putamur: tunc adepti gloriam sumus. id perspicue narratur infra. SED *ea* } ea, quae cum honore, & fide coniuncta sit. nam priuata quidem amicitia pariter omnes egent. AD *cuiusque uitam instituendam* } Vitam institutam, undecim, & Tertij. CERTVM *igitur hoc sit,* } concludit hoc praecepto disputationem de priuata amicitia: nec addit plura propter librum ea de re copiose scriptum, qui inscribitur Laelius. ID *quod & primum,* } undecim, & Tertij, Idq. primum. Vnus, Quod & pr. Vnus, Idq. pr. FAMILIARITATES *habere fidas amantium nos amicorum,* } de fide supra dixit, Cum honore, & fide caritatem. Sed ibi agit ea de fide, quae publice habetur a ciuibus, hic de ea, quae priuatim ab amicis. NOSTRA *mirantium.* } ut apud eos in honore simus. VT *non differat multum inter summos, & mediocres uiros:* } ut ea pariter omnes egeant: nam sine amicitia uita nulla est: sine honore tamen, & gloria, & beneuolentia ciuium licet uiuere. Hoc ad illa superiora pertinet: Ad cuiusque uitam instituendam accommodandum est, a multis ne opus sit, an satis sit a paucis diligi. VTRISQVE } ex aequo. SI *cui haec suppetunt,* } si quis habet haec tria, honorem, fidem, beneuolentiam ciuium. TVM *ad cetera,* } Cum, Tertij liber. AD *amicitias* } priuatas.

CICERO

SED de amicitia libro dictum est, qui inscribitur Laelius. nunc dicamus de gloria. quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri. sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo; si fidem habet; si cum admiratione quadam, honore nos dignos putat. haec autem, si est simpliciter, breuiterq. dicendum, quibus rebus pariuntur a singulis, eisdem fere a multitudine. sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in uniuersorum animos tamquam influere possimus. Ac primum de illis tribus, quae ante dixi, beneuolentiae praecepta uideamus: quae quidem capitur beneficijs maxime: secundo autem loco benefica uoluntate beneuolentia mouetur, etiam si res forte non suppetit. uehementer autem amor multitudinis commouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fidei, omniumq. earum uirtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. etenim illud ipsum, quod decorum, honestumq. diximus, quia per se nobis placet, animosq. omnium natura, & specie sua commouet, maximeq. quasi perlucet ex ijs, quas commemoraui, uirtutibus; iccirco illos, in quibus eas uirtutes esse remur, a natura ipsa diligere cogimur. Atque hae quidem caussae sunt diligendi grauissimae: possunt enim praeterea nonnullae esse leuiores. Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest; si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. nam & ijs fidem habemus, quos plus intelligere, quam nos, arbitramur; quosq. & futura prospicere credimus, &, cum res agatur, in discrimenq. uentum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse: (hanc enim omnes existimant utilem, ueramq. prudentiam) iustis autem, & fidis hominibus, idest bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, iniuriaeq. suspicio: itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet, quippe cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil ualeat ad faciendam fidem. quo enim quis uersutior, & callidior est, hoc inuisior, & suspectior, detracta opinione probitatis. quamobrem intelligentiae iustitia coniuncta, quantum uolet, habebit ad faciendam fidem uirium: iustitia sine prudentia multum poterit; sine iustitia nihil ualebit prudentia. Sed, ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos constet, a meq. ipso saepe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere uirtutes; nunc ita seiungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, iustus esse. alia est illa, cum ueritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia, cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio: quamobrem, ut uulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos uiros, alios prudentes dicamus. popularibus enim uerbis est agendum, & usitatis, cum loquamur de opinione populari: idq eodem modo fecit Panaetius. Sed ad propositum reuertamur.

EXPLANATIO

NVNC *dicamus de gloria. quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri.* } de quibus ad Att. lib. xv. ep. 27. & lib. xvi. ep. 3. Eos autem libros furto auertit Petrus Alcyonius, is, qui de Exsulio scripsit. qua de re uide Paulli patris Commentarium in ep. ad Att. lib. xv. ep. 27. *Duo sunt nostri libri:* supra: Sed haec, cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quidem libro fecimus. ATTINGAMVS, } pauca dicamus: cum plura dixerimus in ijs libris. SVMMA *igitur &c.* } caussae, gloriam gignentes. HONORE *nos dignos putat.* } Nos, abest a tredecim meis, & Tertij. ALIVS *quoque quidam aditus ad multitudinem,* } qui non est ad singulos. Vnus, Sed est quoque alijs quidam aditus. Vnus, Sed est alius quidam aditus. Tres, Sed est alius quoque aditus. Nouem, & Tertij faciunt cum impressa lectione. QVAE *ante dixi, beneuolentiae praecepta uideamus:* } sic undecim, & Tertij. Vnus non habet 7ò, Beneuolentiae. Vnus, Quae ante dixi, beneuolentiae praeceptis. QVAE *quidem capitur beneficijs maxime:* } Capitur, est, Acquiritur. sed lepotia quiddam plus habet, ad exprimendam benefi-

ciorum

ciorum uim, quibus capiuntur, atque obstringuntur animi. propterea, Aucupari gratiam, dixit in epistola ad Lucceium. Et, Venari uiduas frustis, ac pomis, Horatius. Quod utrumque uerbum ad Capiendi uoluntatem spectat. Capitur, igitur, ex multitudine: pro, sumitur, obtinetur. Sic, Capere fructum, Capere laudẽ. Praeterea, si, Beneuolentiam aucupari, Latinum est: cur, Beneuolentiam capere, Latinum non esse uideatur? Quid laboras, Lambine? cur ad mutandum tam procliuius es? nihil hic pro te faciunt antiqui libri: sermo Latinus est: mutationem sententia non postulat. Maximis, est in sex meis. *Capitur beneficiis maxime:* Hinc illud, Gratia gratiam parit. BENEFICA *uoluntate beneuolentia mouetur,* } Legendum, mutato uerborum ordine, ut est in meis octo ueteribus libris, & Tertij: Voluntate benefica beneuolentia mouetur. Ouid. de Ponto:

Vt desint uires, tamen est laudanda uoluntas.

QVOD *decorum, honestumq. diximus,* } Dicimus, est in septem, & Tertij. PER *se* } uel si nullum ex eo fructum capiamus. NATVRA, *& specie sua* } ui, & forma sua. PERLVCET } sic ueteres omnes libri. Langius, Prolucet. cur mutetur, caussam non uideo. CAVSSAE *diligendi* } sic illud Virgilij:

uritq. uidendo

Femina.

Quod & actiue, & passiue intelligi potest. PRVDENTIAM. } intelligentiam. ET *futura prospicere* } definitio prudentiae. CVM *res agatur, in discrimenq. uentum sit,* } Isocrates: Τὸ ἐπὶ τῶν καιρῶν θεωρεῖν τοὺς συμβουλεύοντας· τοὺς δὲ καθόλου λέγοντας καὶ μηδὲν γινώσκοντας τῶν δεόντων, ἀποδοκιμάζειν. EXPEDIRE *rem,* } explicare. HANC *enim omnes existimant utilem, ueramq. prudentiam.* } Homines, nouem, & Tertij, Septem, & Tertij, Hanc enim utilem homines existimant, ueramq. prudentiam. IDEST *bonis,* } Bonis uiris, octo, & Tertij. Infra quoque pro iustis Bonos appellat. IVSTITIA *sine prudentia multum poterit: sine iustitia nihil ualebit prudentia.* } libro primo, easdem comparans uirtutes, Placet, inquit, aptiora esse naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur. NE *quis sit admiratus,* } ne qua sit admiratio. CVM *inter omnes philosophos constet,* } non eos quidem, quorum libri extant. nam Aristoteles id non docet. Plato autem ex aliorum sententia disputat: ut in Euthydemo: Εἴπερ καὶ ἓν ἐπίσταται, πάντα ἐπίσταται. In Protagora autem: Πότερον καὶ μεταλαμβάνουσιν οἱ ἄνθρωποι τούτων τῶν τῆς ἀρετῆς μορίων οἱ μὲν ἄλλο, οἱ δὲ ἄλλο, ἢ ἀνάγκη, ἐάν τίς τι ἓν λάβῃ, ἅπαντα ἔχειν. CVM *ueritas ipsa limatur* } cum ueritas ipsa diligentissime quaeritur. AD *opinionem &c.* } O uocalis uigesies a Cicerone hic duabus lineis usurpatur. ALIOS *bonos* } pro, iustos, & Aristoteles lib. VI. Et hic ἀγαθὸν pro iusto posuit ipse Cicero infra: Ex qua una uirtute, inquit de iustitia, uiri boni appellantur. CVM *loquamur de opinione populari:* } opinatur enim populus diuersas esse uirtutes.

CICERO

ERAT igitur ex tribus, quae ad gloriam pertinerent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quae magna, & praeter opinionem suam animaduerterunt; separatim autem in singulis, si perspiciunt necopinata quaedam bona: itaque eos uiros suspiciunt, maximisq. efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam, & singulares uirtutes perspicere; despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil uirtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. non enim omnes eos contemnunt, de quibus male existimant. nam, quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de ijs male existimant. quamobrem, ut ante dixi, contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri, ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est: admiratione quadam afficiuntur ij, qui anteire ceteros uirtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum uero ijs uitijs, quibus alij non facile possunt obsistere. nam & uoluptates, blandissimae dominae, saepe maiores partes animi a uirtute detorquent; &, dolorum cum admouentur faces, praeter modum plerique exterrentur: uita, mors, diuitiae, paupertas omnes homines uehementissime permouent. quae qui in utramque partem excelso animo, magnoq. despiciunt; cumq. aliqua his ampla, & honesta res obiecta est, totos ad se conuertit, & rapit: tum quis non admiretur splendorem, pulchritudinemq. uirtutis? ergo & haec animi despicientia admirabilitatem magnam facit: & maxime iustitia, ex qua una uirtute uiri boni appellantur, mirifica quaedam res multitudini uidetur: nec iniuria. nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exsilium, qui egestatem timet; aut qui ea, quae his sunt contraria, aequitati anteponit. maximeq. admirantur eum, qui pecunia non mouetur: quod, in quo uiro perspectum sit, hunc igni spectatũ arbitrantur. itaque illa tria, quae proposita sunt ad gloriam, omnia iustitia conficit; & beneuolentiam, quod prodesse uult plurimis; & ob eandem caussam fidẽ, & admirationem, quod eas res spernit, & negligit, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur.

EXPLANATIO

PERTINERENT, } sic tres mei, & Tertij. undecim, Pertinent. ADMIRANTVR *igitur communiter illi* } indocti scilicet, & paruo animo praediti. Horatius:

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quae possit facere, & seruare beatum.

PRAETER *opinionem suam* } παράδοξα: uel, παρὰ προσδοκίαν. NON *enim omnes eos contemnunt, de*

quibus

quibus male existimant. ⁑ Contemnere.& Male existimare, non idem sunt. *De quibus male existimant:* nam ij nocere possunt. Aristoteles hoc disputat Rhet. lib. II. *Eos haud contemnunt quidem,* ⁑ Tres, & Tertij, Eos contemnunt quidem, neutiquam. quod, ut magis antiquum, magis probo. & ex eo impressam lectionem natam existimo. NEC *sibi, nec alteri prosunt, ut dicitur;* ⁑ Prosunt, abest ab uno Tertij libro. & recte abesse arbitror. breuitas enim prouerbij similitudinem facit. Et, Vt dicitur, multorum sermone tritum esse, & intelligi posse per se ostendit. Horatius hos ait fruges consumere natos. & Graecus poeta, ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, Telluris inutile pondus. Hesiodus:

> Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ,
> Φρασσάμενος τά τ' ἔπειτα, καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
> Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
> Ὃς δέ κε μήτ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
> Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήιος ἀνήρ.

ADMIRATIONE *quadam afficiuntur ij, qui anteire ceteros uirtute putantur,* ⁑ quemadmodum Latine dicitur, Laude afficitur, Honoribus afficitur; pro, Laudem consequitur, Honores, consequitur: sic hoc in loco Cicero dixit, Admiratione quadam afficiuntur ij; pro, Admirationem quandam hominum consequuntur. Itaque non uideo, cur quidquam mutetur. cum praesertim libri omnes antiqui, Afficiuntur, habeant, non, Afficiunt, ut ex ingenio Lambinus reponit: meo quidem iudicio, non satis recte, ut leniter dicam. Vnus, Adm. quadam uero aff. Duo, Adm. autem quadam aff. Vnus, Adm. quadam autem aff. Sex, & Tertij, Adm. autem aff. Quattuor cum impressa lectione faciunt. *Ceteris:* Vnus, & Tertij, Ceteris. IIS *uitijs,* ⁑ fraude, dolo, uiolentia. VOLVPTATES, *blandissimae dominae,* ⁑ propterea δέλεαρ κακῶν Voluptatem appellauit Plato ἐν τῷ τῶν Νόμων H: quod, Escam malorum, Cicero conuertit in Catone. SAEPE *maiores partes animi a uirtute detorquent:* ⁑ Saepe, non legitur in ullo uetere libro. IN *utramque partem* ⁑ tam uoluptates, quam dolores. uel, Siue cum adsunt, siue cum absunt. EXCELSO *animo, magnoq.* ⁑ qui uirtutem rebus omnibus anteponat. TVM *quis non admiretur splendorem, pulchritudinemq. uirtutis?* ⁑ hoc non uidetur cum eo coniungi posse, quod dictum est: Quae qui in utramque partem excelso animo, magnoq. despiciunt. Potius enim sententia requirebat, Tum quis non eos admiretur? aut: Quis non admiretur splendorem in ijs, pulchritudinemq. uirtutis? Modo subiungatur aliquid, quod ad, Qui, referatur. HAEC *animi despicientia* ⁑ cum & uoluptates, & dolores despiciuntur. Sic est in omnibus uet. libris. Male in uulgatis, Perspicientia. ET *maxime iustitia,* ⁑ Plato Politic. VI. ὁ μὲν ἄρα δίκαιος ἡμῖν ἀναπέφανται, ὢν ἀγαθός τε καὶ σοφός. ὁ δὲ ἄδικος, ἀμαθής τε καὶ κακός. QVI *mortem, qui dolorem,* ⁑ Stoici, contra Peripateticos. nam Aristoteles naturales effectus esse dicit. QVAE *his sunt contraria,* ⁑ Nouem, & Tertij, Quae sunt his contr. MAXIMEQ. *admirantur* ⁑ Valerius Max. lib. I. V. cap. 3. HVNC *dignum spectatu arbitrantur.* ⁑ sic quattuordecim mei. unus Tertij, Hunc igni spectatum. idest, probe cognitum: ut ego interpretor: ut aurum spectatur igni. Similiter ad Paetum, Fam. lib. IX. ep. 16. Non facile dijudicatur amor uerus, & fictus, nisi aliquod incidat eiusmodi tempus, ut, quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo perspici possit. quod ex Isocrate sumptum, Pater annotauit, ex oratione ad Demonicum: Τὸ μὲν χρυσίον ἐν τῷ πυρὶ δοκιμάζομεν. Sic & Ouidius Trist.

> Scilicet ut fuluum spectatur in ignibus aurum. &c.

Huc facit illud Chilonis: Ἐν λιθίναις ἀκόναις ὁ χρυσὸς ἐξετάζεται, διδοὺς βάσανον φανεράν: ἐν δὲ χρυσῷ ἀνδρῶν ἀγαθῶν τε κακῶν τε νοῦς ἔδωκ' ἔλεγχον. Lambinus, Tamquam, addit. Alij, Hunc uirum spectatum. Alij, Hunc dignum adspectu. Mollius omnino erat, Vt igni. sed, ut absit, Vt, quid incommodi? praesertim in communi, tritaq. sententia, quam usus ipse iam satis emollierat. OB *eandem caussam* ⁑ quia prodesse uult plurimis. nam ideo spernit, & negligit eas res, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur. AD *quas plerique inflammati auiditate rapiuntur.* ⁑ plus est, quam, Cupiditate. Vnus meus, Auide.

CICERO

AC, mea quidem sententia, omnis ratio, & institutio uitae adiumenta hominum desiderat, in primisq. ut habeas, quibuscum possis familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem prae te boni uiri feras. ergo etiam solitario homini, atque in agro uitam agenti, opinio iustitiae necessaria est, eoq. etiam magis, quod, si eam non habebunt, iniusti habebuntur; &, nullis praesidijs saepti, multis afficientur iniurijs. Atque his etiam, qui uendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisq. negotijs implicantur, iustitia, ad rem gerendam, necessaria est. cuius tanta uis est, ut nec illi quidem, qui maleficio, & scelere, pascuntur, possint sine ulla particula iustitiae uiuere. nam, qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum. ille autem, qui archipirata dicitur, nisi aequabiliter praedam dispertiat, aut occidetur a socijs; aut relinquetur. quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obseruent. itaque, propter aequabilem praedae partitionem, & Bargulus, Illyricus latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit; & multo maiores Viriathus Lusitanus: cui quidem exercitus nostri, imperatoresq. cesserunt: quem C. Laelius, is, qui Sapiens usurpatur, praetor fregit, & comminuit; ferocitatemq. eius ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta uis iustitiae sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat; quantam eius uim inter leges, & iudicia, & instituta resp. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum, ut ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros fruendae iustitiae caussa uidentur olim bene morati reges constituti. nam, cum premeretur initio multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, uirtute praestantem; qui, cum prohiberet

biberet iniuria tenuiores, aequitate constituenda summos cum infimis pari iure retinebat. Eademq. constituendarum legum fuit caussa, quae regũ. ius enim semper quaesitum est aequabile. neque enim aliter esset ius. id si ab uno iusto, & bono uiro consequebantur, eo erant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inuentae, quae cum omnibus semper una, atque eadem uoce loquerẽtur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. adiuncto uero hoc, ut ijdem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur.

EXPLANATIO

NISI *speciem prae te boni uiri feras.* } nisi iustus uideare. *Boni uiri*: iusti. subiungit enim: Etiam solitario homini opinio iustitiae necessaria est. Et paullo ante dixit de iustitia: Ex qua una uirtute uiri boni appellantur. INIVSTI *habebuntur*; } mihi hoc uidetur abundare: cum dixerit, Si eam non habebunt. Cum hoc iam scripsissem, animaduerti coniecturam meam unius libri ueteris testimonio confirmari. NVLLIS *praesidijs saepti*, } quibus maximum opinio iustitiae praesidium esset. AD *rem gerendam* } dum eas res gerunt. Male Lambinus, contra ueteres omnes libros, Ad remp. cum sit sermo de priuatis rebus. QVI *maleficio, & scelere pascuntur*, } ut Terentianus Sannio:

Leno ego sum: at ita, ut usquam fuit fide quisquam optima.

NAM, *qui &c.* } iustitia etiam apud latrones necessaria. Plutarchus in Pompeio narrat de latronibus sacra facientibus. Argumentum a minori ad maius. FVRATVR *aliquid, aut clam eripit*, } docti uiri legunt, Clam furatur aliquid, aut eripit. Ego sic, Furatur aliquid, aut eripit. Nam in uerbo, Furari, occulta, & insidiosa includitur actio; in, Eripere, aperta, & uiolenta. Sequor autem in hoc, praeter morem Latini sermonis, omnes, quibus utor, ueteres libros. IN *latrocinio* } inter latrones. argute. ne inter latrones quidem latroni furari licet. AVT *occidetur a socijs, aut relinquetur*. } Quinque lib. uet. Occidatur, Relinquatur: duo alij, Interficietur, Relinquetur. Septem alij, & Tertij, Interficiatur, Relinquatur. magis probo. quam lectionem merito probatam fuisse clarissimo, disertissimoq. uiro M. Ant. Mureto affirmauit Ciofanus meus: eamq. & Lambinus in uet. codicibus reperit. LEGES *latronum esse dicuntur*, } Thucydides scribit, ante bellum Troianum latrocinium non fuisse infame, sed periculosum potius. Hinc apud Homerum hospites rogantur, ac praedones sint: Παρθέμενοι κεφαλάς, κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντας. PRAEDAE *partitionem* } Sic Tertij liber, & nouem alij mei. Reliqui uero, Portionem. libentius sequor superiorem lectionem. dixit enim paullo supra: Aequabiliter praedam dispertiat. BARGVLVS, } dictus a Bargo, Illyrico flumine. De bello Illyrico, gesto anno V. C. DXXV. Polybius lib. 2. & alij. QVIDEM *exercitus nostri*, } Decem, & Tertij, Quidem etiam ex. n. IMPERATORESQ. } M. Vetilius, & C. Plautius praetores. & Q. Fabius proconsul pacem cum eo fecit. tandem a proditoribus, Caepionis consilio, interemptus est. IS, *qui Sapiens usurpatur*, } appellari solitus est. consuetudinem enim hoc uerbum significat. In libro de Amicitia: Non ab isto officio, quod semper usurpaui cum ualerem, abducti incommodo meo debui. De Oratore: Aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur. De Vniuersitate: Iuppiter, Iuno, & reliqui, quos fratres inter se, agnatosq. usurpare, atque appellare solemus. Phil. I. Graecum uerbum usurpaui. IS, *qui Sapiens usurpatur*: cuius nomine liber de Amicitia inscriptus est. Duo C. Laelij fuere, duorum Africanorum amicissimi. posterior Sapientis cognomen est adeptus. RELIQVIS } primum Q. Fabio Maximo, deinde Q. Seruilio Caepioni, qui eum per insidias occidit. QVANTAM *eius sitam inter leges, & iudicia, & instituta reip. fore putamus*? } Lib. Tertij, & tres mei, Et iudicia, & cõstituta rep. Vnus, Et constituta reip. Duo alij, Et in cõstituta reip. Alius, Et in cõstituta rep Alius, Et iudicia instituta r. p. Ceteri uero uulgatam habent lectionem. MEDOS } qui primi reges habuerunt. Diod. Sic. lib. III Strabo lib. II. VT *ait Herodotus*, } lib. I. qui Clio inscribitur: quo loco ait, quibus artibus Deioces ad regnum adspirarit. FRVENDAE *iustitiae* } sic liber Tertij, & decem mei. Duo alij ord. praep. Duo alij, Seruandae iust. Nihil muto. BENE *morati reges* } hoc Aristoteles lib. V. Pol. tradit de tyrannis: Ὁ δὲ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηδὲν ὑπ' αὐτῶν. φανερὸν δ' ἐκ τοῦ συμβεβηκότος, σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν, πιστευθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. αἱ μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν τῶν τυραννίδων. NAM, *cum premeretur initio multitudo* } In otio, Tertij liber, & nouẽ mei. Sunt, qui legant, Inops multitudo: ut est in duobus meis. Alij omittunt & Inops, & Initio, & In otio. quos nõ sequor. SVMMOS *cum infimis pari iure retinebat.* } octo mei, & Tertij, Pertinebat. quam lectionem probo. nam Pertinebat, est perfecte continebat. Pertinacia enim dicta est a Pertinẽdo, idest, obstinate tenendo. Vel lego, Continebat. ut est in uno. quae lectio arridet & Ciofano. EADEMQ. *constituendarum legum fuit caussa, quae regum.* } παρονομασία. reges primum, deinde leges fuere. reges autem pro legibus, leges pro regibus. Omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. Et Aristoteles lib. I. Pol. Καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν τὰ ἔθνη. Idem & Polybius initio lib. VI. grauiter, & ingeniose, ut solet, omnia litteris mandauit. IVS *enim semper quaesitum est aequabile.* } Arist. Polit. lib. II. τὸ μὲν γὰρ δίκαιον, ἴσον δοκεῖ εἶναι. SI *ab uno iusto*, } lib. I. CVM *omnibus semper* } Plato de Leg. IV. eas non ait ueras leges, quae non uniuersae ciuitati ex aequo seruiunt: iuris singularis conditores seditiosos uerius, quam ciues, esse. EO *erant contenti.* } Erant eo cont. liber Tertij, & undecim mei. VNA, *atque eadem uoce* } non ut alio modo tenuiores, alio locupletes uiuerent, sed ut summi cum infimis aequo iure tenerentur. quod regibus quoque bene moratis propositum fuit.

ADIVNCTO *uero hoc,* } In libro Tertij, atque in duodecim meis Id Hoc desideratur. NON *posse consequi* } ideo se libenter ijs, fortunasq. suas commiserunt.

CICERO

OMNI igitur ratione colenda, & retinenda iustitia est, tum ipsa propter sese, (nam aliter iustitia non esset) tum propter amplificationem honoris, & gloriae. Sed, ut pecuniae quaerendae non solum ratio est, sed etiam collocandae, quae perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria & quaerenda, & collocāda ratione est. quamquam praeclare Socrates hanc uiam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi uellet, talis esset. Quod si qui simulatione, & inani ostentatione, ficto non modo sermone, sed etiam uultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, uehementer errant, uera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tamquam flosculi, decidunt; nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. testes sunt permulti in utramque partem: sed, breuitatis caussa, familia erimus contenti una. Ti. enim Gracchus, P. filius, tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at eius filij nec uiui probabantur bonis, & mortui numerum obtinent iure caesorum. Qui igitur adipisci ueram iustitiae gloriam uolet, iustitiae fungatur officijs. ea quae essent, dictum est in superiore libro. Sed, ut facillime, quales simus, tales esse uideamur; etsi in eo ipso uis maxima est, ut simus ij, qui haberi uelimus: tamen quaedam praecepta danda sunt. Nam, si quis ab ineunte aetate habet caussam celebritatis, & nominis, aut a patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse, aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi omnium conijciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmodum uiuat, inquiritur; &, tamquam in clarissima luce uersetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse, nec factum. quorum autem prima aetas, propter humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignoratione uersatur, hi, simul ac iuuenes esse coeperunt, magna spectare, & ad ea rectis studijs debent contendere. quod eo firmiore animo facient, quia non modo non inuidetur illi aetati, uerum etiam fauetur. Prima igitur est adolescenti cōmendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud maiores nostros exstiterunt. semper enim fere bella gerebantur. tua autem aetas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefecisset, magnam laudem et a summo uiro, & ab exercitu consequebare, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum rep. cecidit. mihi autē haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem, ad ea, quae restant, pergamus.

EXPLANATIO

TVM *ipsa propter se se,* } liber Tertij, & tres mei, Per se se. Sex alij, Per se. NAM *aliter iustitia non esset* } si pecuniam, si honores, si opes quaereret. supra dictum est: Spernit, & negligit eas res, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur. Quid igitur potissimum spectat? seipsam, ut iuste agat: in quo praemium ponit maximum: & ex eo tamen ipso sequitur amplificatio honoris, & gloriae. SED, *ut pecuniae &c.* } nam Non minor est uirtus, quam quaerere, parta tueri. NEC *solum necessarios,* } ad tuendam uitam, & frugaliter alendam familiam. LIBERALES: } ut & ipsi uiuamus lautius, & benignitate in alios uti possimus. RATIONE } non malis artibus. in quo lapsi sunt praestanti homines ingenio duo Gracchi fratres. SED, *ut pecuniae quaerendae non solum ratio est:* Quattuor ex meis libris, Pecuniae non solum quaerendae. Septem alij, & Tertij, Pecuniae non quaerendae solum. SIC *gloria & quaerenda, & collocanda &c.* } Septem mei non habent primam coniunctionem, Et. PRAECLARE *Socrates* } Xenophon Ἀπομνημονευμάτων α prope finem: quo loco probat eum discipulos a simulationis studio dehortari solitum: Ἀεὶ γὰρ ἔλεγεν, ὡς οὐκ εἴη καλλίων ὁδὸς ἐπ' εὐδοξίαν, ἢ δι' ἧς ἄν τις ἀγαθὸς τοῦτο γένοιτο. Et, ut hoc uerum esse ostendat, similitudinem a tibicine addit: Ἐνθυμώμεθα γάρ, ἔφη, εἴ τις μὴ ὢν ἀγαθὸς αὐλητὴς δοκεῖν βούλοιτο, τί ἂν αὐτῷ ποιητέον εἴη. ἆρ' οὐ τὰ ἔξω τῆς τέχνης μιμητέον τοὺς ἀγαθοὺς αὐλητάς. &c. Et lib. II. Ἀλλὰ συντομωτάτη, καὶ ἀσφαλεστάτη, καὶ καλλίστη ὁδός, ὦ Κριτόβουλε, ὅ τι ἂν βούλῃ δοκεῖν ἀγαθὸς εἶναι τοῦτο καὶ γενέσθαι ἀγαθὸν πειρᾶσθαι. ὅσαι δ' ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ λέγονται, σκοπούμενος εὑρήσεις πάσας μαθήσει τε καὶ μελέτῃ αὐξανομένας. Plato Dioni: φανερῶς οὖν δεῖ ἡμᾶς γενέσθαι, ὅτι ἐσμὲν τοιοῦτοι, οἷοί περ φαμέν. FICTO *non modo sermone,* } omnes ueteres libri, Et ficto non modo sermone. RADICES *agit,* } ideo permanet nam ficto sermone, & uultu quaesita stabilis non est. PROPAGATVR: } pergit in translatione: nam dixerat, Radices agit. VERA *gloria radices agit, atque etiam propagatur:* Perspicue ita est in antiquis omnibus libris. FICTA *omnia celeriter, tamquam flosculi, decidunt;* } Demosthenes: Ὅταν ἐκ πλεονεξίας, καὶ πονηρίας τις ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσεν. οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν, ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι: ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἰς μὲν ἅπαξ καὶ βραχὺν χρόνον ἀντέχει, καὶ σφόδρα γε ἤνθησεν ἐπὶ ταῖς ἐλπίσιν, ἂν τύχῃ: τῷ χρόνῳ δὲ φωρᾶται, καὶ περὶ αὑτὰ καταρρεῖ. NEC *simulatum potest quidquam esse diuturnum.* } quia naturae aduersatur. IN *utramque partem:* } diuturna esse non simulata, non diuturna simulata. illud Ti. Gracchi P. F. hoc illius filiorum exemplo comprobatur. FAMILIA *erimus contenti una.* } Vox Vna abest a duobus ueteribus libris. In Tertij uero libro, & nouem meis, Familia contenti erimus una. TI. *Gracchus,* } qui bis consul fuit, bis triumphauit, censorq. fuit. TIBERIVS *enim Gracchus,* } Duo mei, Tiberius igitur Gracchus. Vnus, Tiberius Gracchus enim. AT *eius filij nec uiui probabantur a bonis,* } liber Tertij, & unus meus, Probabantur bonis: Septem alij, Boni: in quorum uno, non Et, sed sʒ scriptum est, diuulso S a uerbo Boni, & sequenti coniunctioni frustra addito.

addito. NVMERVM *obtinent iure caesorum.* ☞ quia leges ferre conati sunt perniciosas reip. uel testimonio minoris Africani: qui, de Ti.Gracchi nece quid sentiret, a C. Carbone tribuno pl. seditiose interrogatus, respondit, iure caesum uideri. Langius, Nomen. ET *mortui numerum obtinent iure caesorum:* Vnus meus, Obtinent locum. Tertij, Et mortui nume[rum] obtinent &c. Alius, Numerum retinent. Sex alij habent item Numerum: reliqui uero, Nomen &c. QVI *igitur adipisci ueram iustitiae gloriam uolet, iustitiae fungatur officijs,* ☞ tredecim mei, Volent, Fungantur. DICTVM *est in superiore libro.* ☞ his uerbis: Iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria: deinde, ut communibus pro communibus utatur; priuatis autem ut suis &c. ETSI *in eo ipsouis maxima est,* ☞ Isocrates: *ὥσπερ οἰκίας ἴσμεν καὶ πλοίων καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ: οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει.* VT *simus ij, qui haberi uelimus:* ☞ quam Socrates uiam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse. Plato *ἐν τῷ νόμων ιβ. Τὸ μὲν γὰρ ὀρθότατον καὶ μέγιστον ὄντα ἀγαθὸν ἀληθῶς, οὕτω τὸν εὔδοξον βίον θηρεύειν.* Isocrates contra, ne idem diceret, paullo deterius, & dilutius: *οὕτως ἂν μάλιστ' εὐδοκιμοίης, εἰ φαίνοιο ταῦτα μὴ πράττων, ἅπερ ἂν πράττουσι τοῖς ἄλλοις ἐπιτιμῴης.* Huc facit illud Sallustij, Catilina: Esse, quam uideri, bonus malebat: ex Aeschylo sumptum:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

NAM, *si quis ab ineunte aetate* ☞ dixisse quaedam praecepta daturum, quae ad Iustitiae gloriam adipiscendam ualeant: sed, antequam praecipiat, filio gratulatur, quod celebritatis, nominisq. caussam a patre acceperit. Praecipere autem incipit in ijs uerbis: Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest. CAVSSAM *celebritatis,* ☞ materiam. *A patre* ☞ uel nobili, uel aliqua ingenij laude praestanti. QVOD *tibi, mi Cicero,* ☞ lib. I. Licet mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas huius gloriae, & factorum imitatio pertinet. QVOD *tibi, mi Cicero, arbitror contigisse* ☞ sic omnes libri scripti. ATQVE *in eo, quid agat,* ☞ liber Tertij, & septem mei, Eum. IN *hunt oculi omnium coniiciuntur,* ☞ Isocrates: *Τοῖς σπουδαίοις οὐχ οἷόν τε τῆς ἀρετῆς ἀμελεῖν, ὃ πολλοὺς ἔχειν ἀνάγκη τοὺς ἐπιτιμήσοντας.* Et Iuuenalis:

Omne animi uitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, maior habetur.

INQVIRITVR; ☞ non modo enim exspectatur, sed quasi exigitur ab eo uirtus. QVORVM *autem prima aetas, propter humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignoratione uersatur,* ☞ nam, ut ait ille,

Haud facile emergunt, quorum uirtutibus obstat
Res angusta domi.

SIMVL *at iuuenes esse coeperunt,* ☞ confirmato iudicio, & animi, corporisq. uiribus auctis. MAGNA *spectare,* ☞ gloriam. Virgilius:

--tentanda uia est, qua me quoque possim
Tollere humo, uictorq. uirum uolitare per ora.

Et:

-- Breue, & irreparabile tempus
Omnibus est uitae: sed, famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus.

NON *inuidetur:* ☞ contra Aristoteles Rhet. lib. II. cap. de Inuidia. QVIA *non modo non inuidetur illi aetati,* ☞ Vnus ex meis libris, Quia nō modo inuidetur. De quo dicendi genere plura Pater in Comment. Ep. Fam. VERVM *etiam fauetur.* ☞ propterea P. Scipioni, qui primus Africanus appellatus est, admodum iuueni, bellum Hispaniense, alteri uero Africano consulatus ante aetatem cum administratione Punici belli mandatus est. Athenienses quoque, cum graui Lacedaemoniorum bello premerentur, Iphicratem, XXIV. annos natum, ducem delegerunt. EXSTITERVNT ☞ clari euaserunt. ALTERA *uis* ☞ Caesariana: Plena sceleris, quia temp. oppressit. ALTERA ☞ Pompeiana, nec ea

Integra uitae, scelerisq. pura

FELICITATIS *parum.* ☞ quae maxime in imperatore requiritur. ALAE *alteri* ☞ turmarum equestrium auxiliarium: nam de auxiliaribus equitibus Ala dicitur. Alteri, dicit, quia duae legiones exercitus erat consularis: quas equites, tamquam alae, a lateribus muniebant. Agell. lib. XVI. c. 4. & Seru. Aen. lib. IV. ad illud, Dum trepidant alae. Ciceronem filium & Brutus apud Plutarchum a re bellica laudat. SVMMO *uiro* ☞ ad Appium, omnium & saeculorum, & gentium principem dicit. EQVITANDO, *iaculando,* ☞ Sall. Iugurtha: Non se luxu, neque inertia, corrumpendum dedit, sed, ut mos gentis illius est, equitari, iaculari, cursu cum aequalibus certare. OMNIA *militari labore tolerando.* ☞ sic nouem libri mei. quattuor alij, Omnem militarem laborem tolerando. Tertij uero, & alius meus, Omni militari &c. quae lectio Ciofano non improbatur. CVM *rep. cecidit:* ☞ ergo tibi ferenda fortuna communis aequo animo. NON *de te est,* ☞ cui nullum fructum propter interitum reip. bellica uirtus attulit. AD *ea, quae restant, pergamus.* ☞ Tertij liber, & tredecim mei, Pergamus ad ea, quae restant.

CICERO

VT igitur in reliquis reb. multo maiora opera sunt animi, quam corporis: sic eae res, quas ingenio, ac ratione persequimur, gratiores sunt, quam illae, quas uiribus. Prima igitur commendatio proficiscitur a modestia, tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia. Facillime autẽ & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros, & sapientes uiros, bene consulentes reip. contulerunt. quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adolescentiam ad opinionem & innocentiae, & iuris scientiae P. Mucij commendauit domus. nam L. quidem Crassus, cum esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. &, qua aetate qui exercentur, laude affici solent; ut de Demosthene accepimus; ea aetate L. Crassus ostendit, id se in foro optime iam praemeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed, cum duplex sit ratio orationis, quarum in altera sit sermo, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis maiorem uim habeat ad gloriam: ea est enim, quam eloquentiam dicimus: sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos comitas, affabilitasq. sermonis. Exstant epistolae & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentissimorum: (sic enim accepimus) quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militesque, blande appellando, sermone deliniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe uniuersam excitat gloriam. magna est enim admiratio copiose, sapienterq. dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus, quam ceteros, arbitrantur. si uero inest in oratione mixta modestiae grauitas, nil admirabilius fieri potest; eoq. magis, si ea sunt in adolescente. Sed, cum sint plurima caussarum genera, quae eloquentiam desiderant; multiq. in nostra rep. adolescentes & apud iudices, & apud senatum dicendo laudem assecuti sint: maxima est admiratio in iudicijs: quorum ratio duplex est. nam ex accusatione, & defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persaepe est. Dixi paullo ante de Crasso: idem fecit adolescens M. Antonius: etiam P. Sulpicij eloquentiam accusatio illustrauit, cum, seditiosum, & inutilem ciuem C. Norbanum in iudicium uocauit. sed hoc quidem non est saepe faciendum, nec umquam, nisi aut reip. caussa, ut duo Luculli; aut patrocinij, ut nos pro Siculis, pro Sardis contra Albucium Iulius. in accusando etiam Man. Aquillio L. Fufij cognita industria est. semel igitur, non saepe certe. sin erit, cui faciendum sit saepius, reip. tribuat hoc muneris; cuius inimicos ulcisci saepe, non est reprehendendum: modus tamen adsit. duri enim hominis, uel potius uix hominis uidetur, periculum capitis inferre multis. id enim tum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nominetur. quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc praeceptum officij diligenter tenendum est, ne quem umquam innocentem iudicio capitis arcessas. id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. nam, quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam, ad bonorum pestem, perniciemq. conuertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ita est habendum religioni, nocentem aliquando, & nefarium, impiumq. defendere. uult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. iudicis est, semper in caussis uerum sequi; patroni, nonnumquam uerisimile, etiam si minus sit uerum, defendere: quod scribere, praesertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret grauissimo Stoicorum Panaetio. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus, eoq. maior, si quando accidit, ut ei subueniatur, qui potentis alicuius opibus circumueniri, urgeriq. uideatur; ut nos & saepe alias, & adolescentes contra L. Sullae dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quae, ut scis, exstat oratio.

EXPLANATIO

MVLTO *maiora sunt opera animi, quam corporis:* } Sallustius, Catilinae prooemio: Nostra omnis uis in animo, & corpore sita est. animi imperio, corporis seruitio magis utimur. Et II. de rep. ord. Corpus animo oboedit. Ideo Plato in Clitophonte uocat τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον. INGENIO, *ac ratione persequimur,* } Viuitur ingenio, cetera mortis erunt. PRIMA *igitur commendatio* } in secundo praecepto dicit, Prima. quod mirari aliquis posit. sed in primo, quod ad res bellicas pertinet, habuit rationem temporis; in secundo utilitatis. recte igitur utrobique. A *modestia,* } qua foris utimur, cum omni hominum genere. nam, quae subiunguntur, Tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia, domestica sunt. Hanc laudem filio tribuit Simo ille Terentianus in ijs uersibus:

Sic uita erat; facile omnes perferre, ac pati:
Cum quibus erat cumque una, ijs sese dedere,
Eorum obsequi studijs, aduersus nemini,
Numquam praeponens se alijs. ita facillime
Sine inuidia inuenias laudem, & amicos pares.

TVM *in suos beneuolentia.* } Tum, non est in septem, & Tertij. IN *optimam partem cognoscuntur adolescentes,* } Sic ad Att. lib. x. Caesar mihi ignoscit per litteras, quod non uenerim, seseq. in optimam partem accipere dicit. QVI *se ad claros, & sapientes uiros, bene consulentes reip. contulerunt.* } quod ipse fecit adolescens. nam initio libri de Amicitia, A patre, inquit, ita eram deductus ad Scaeuolam, sumpta

uirili

uirili toga, ut, quoad possem, & liceret, a senis latere numquam discederem. itaque multa, ab eo prudenter disputata, multa breuiter, & commode dicta, memoriae mandabam, fieriq. studebam eius prudentia doctior. quo mortuo me ad pontificem Scaeuolam contuli: quem unum nostrae ciuitatis & ingenio, & iustitia praestantissimum audeo dicere. Id autem apud ueteres usitatum fuisse, ex Tacito, & Valerio intelligitur. QVIBVSCVM *si frequentes sint*, } si eorum consuetudine crebro utuntur. P. RVTILII } qui cum Cn. Mallio consul fuit, & iuris ciuilis laude praestitit. de hoc in Bruto. Hunc alibi exemplum, & specimen innocentiae appellat. P. MVCII } iurisconsulti, optimi uiri: qui, cum esset consul, Ti. Graccho remp. perturbante, armis abstinuit, ne ciuilis caedis auctor esset. Huius filius fuit Q. Mucius pont. max. collega L. Crassi in consulatu, iurisconsultus, & idem orator egregius. CVM *esset admodum adolescens*, } annos natus XIX. auctore Tacito in dialogo de Oratoribus. EX *illa accusatione nobili, & gloriosa.* } cum accusauit, & damnauit uirum consularem, eloquentia clarum, C. Carbonem: qui cantharidas sumpsit. Fam. lib. IX. ep. 21. nam ex ea summam ingenij non laudē modo, sed etiam admirationem est consecutus. Cic. in Bruto, & Tacitus de Oratoribus. QVI *exercentur*, } domi. DEMOSTHENE } qui puer pupillares actiones habuit. Quinctilianus lib. XII. cap. 6. Hic, industria, naturam emendauit. Nā in subterraneo conclaui semiraso capite meditatus est, & gestum ad speculum ingens formauit, & strictum gladium de lacunari supra humerum suspendit; Satyro histrioni se erudiendum tradidit; lapillis linguae subiectis balbutiem emendare studuit; imbecillitatem spiritus arduo adscensu ingrediendo, & recitando aliquid, correxit; ad fluctuum murmur, uētorumq. turbines declamitans, concionis procellas, hoc est tumultuātem, & obstrepentem populum, atque exsibilantem contemnere didicit. DE *Demosthene*: } sic undecim mei, & Tertij. ID *se in foro optime iam praemeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari.* } septem, & Tertij, nec Praemeditatum, nec Impraemeditatum habent. sex, Iam impraemeditatum. unus habet in ora. Placet. ut respondeat uerbo Meditari. quod interpretor, meditando exerceri. quod erat adolescentium, antequam caussas agere inciperent. Qua aetate, inquit, alij domi cum laude meditantur ea, quae ad agendas caussas pertinent; ea aetate L. Crassus, impraemeditatus, caussas ipsas agebat. CVM *duplex sit ratio orationis*, } de hoc supra lib. I. ubi de decoro orationis. NON *est id dubium, quin contentio orationis maiorem uim habeat ad gloriam*: } cum duo sint orationis genera, Sermo, & Contentio; quid utrumque pariat, Cicero demonstrat. Parit autem contentio gloriam; est enim in ea perfectae uis eloquentiae: Sermo autem gratiam sine gloria. Haec est germana sententia Ciceronis. Et, cum loquitur de Contentione, Maiorem, inquit, uim habet ad gloriam; cum de Sermone, Difficile dictu est, inquit, quantopere conciliet animos comitas, affabilitasq. sermonis. Est igitur, Contentionis, gloria; gratia, Sermonis. Quae sententia elicitur ex ueterum librorum consensu: quos secuti sumus. Antea, Quin contentio orationis plurimum possit, & mai. contra ueteres undecim meos, & Tertij. EA *est enim, quam eloquentiam dicimus*: } nam, qui excellit in sermone, disertus potius, quam eloquens, dicitur. non sequitur autem, ut, qui disertus est, idem sit eloquens: qui uero eloquens, facile disertus esse potest. itaque praestat eloquens diserto. Antonius apud Ciceronem I. de Oratore, cum statuit disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam opinione dicere: eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornate, quae uellet. Vide Quinctilianum in prooemio libri IIX. ANIMOS *hominum* } abest, Hominum, a tredecim meis, & Tertij. neque requiritur a sententia. COMITAS, *affabilitasq. sermonis*: } apud Euripidem Capanei laudatur ἄψευδὲς ἦθος, εὐπροσήγορον σόμα. i. animi candor, & affabilitas. ANTIPATRI *ad Cassandrum*, } eius filium. de quo uide Iustinum. Antipater, Iolai filius, Philippi miles, inter Alexandri duces, & regni successor: Cassandri illius pater, qui Alexandri matrem Olympiadem interfecit. Reliquit autem duos libros epistolarum, qui a Suda citantur. ANTIGONI *ad Philippum filium*, } sic duodecim mei, & Tertij. Antigonus Macedoniae rex fuit. Plutarchus. MILITESQVE; *blande appellando, sermone deleniant.* } Blando, est in tredecim meis. in uno, Militesque, blando sermone appellando, delen. Sunt, qui Sermone deleant: contra ueteres omnes libros. VNIVERSAM *excitat gloriam.* } sic tredecim mei, & Tertij: unus tantum, Vniuersorum. quod non probo. glossema enim est. Vniuersam autem, explano, omnium, uniuersorum, non paucorum hominū ut sermo, qui habetur inter paucos, sed eorum omnium, qui audiunt, qui plurimi sunt. Vniuersam, igitur, summam, perfectam, ad quam nihil possit accedere. COPIOSE, *sapienterq. dicentis*: } Cicero in Oratore. Res sic se habet. Copiose, & ornate dicere, sine sententia, insania est; sententiose autem sine uerborum & modo, & ordine, infantia est. Haec est Oratoris descriptio: quem copia a dialectico, sapientia ab inani garrulitate separat. IN *oratione* } quae cum contentione habetur. MISTA *modestiae grauitas*, } dixit iam, Magna est admiratio copiose, sapienterq. dicentis: nunc, si ad copiam, & sapientiam accedat modestia, nihil admirabilius dicit esse, praesertim in adolescente: quia pudor aetatem ornat, orationi autem non modo non obest, uerum etiam prodest plurimum. quod exemplo L. Crassi lib. I. de Orat. perspicuum est. PLVRIMA *caussarum genera*; } Plura, septem mei, & Tertij. DESIDERANT; } Desiderent, sex mei, & Tertij. ASSECVTI *sint*: } sic omnes; uno tantum excepto, in quo, Consecuti. quod non probo. MAXIMA *est admiratio* } non modo laus. LAVDABILIOR *est defensio*, } Vide Quinctil. lib. XII. cap. 7. DE *Crasso*: } qui accusauit de maiestate C. Carbonem reip. caussa. ADOLESCENS *M. Antonius*: } robustior tamen annis aliquot, quam Crassus. accusauit autem Cn. Papirium Carbonem, qui cum Metello Caprario consulatū gesserat, patrem eius Carbonis, qui ter consul fuit, & a Pompeio Lilybaei est interemptus: ut in ep. ad Paetum. Hic M. Antonius, M'. Aquillium defendens, diloricata rei tunica, cicatrices iudicibus ostendit. P. SVLPICII } qui loquitur in libris de Orat. De-

fendit autem C. Norbanum idem Antonius: & seditiones exornauit, dicens multas interdum seditiones e rep. fuisse: ut, cum reges exacti, cum tribunicia potestas constituta. NISI *aut resp. caussa, ut duo Luculli;* } sic omnes libri ueteres. & recte. Intelligit autem Lucium, qui Mithridatem, Tigranemq. deuicit, & Marcum: qui quamquam Seruilium augurem, Lucij patris accusatorem, iniuriae referendae gratia, accusauerint, tamen, quia de peculatu, quod est furtum pecuniae publicae, accusarunt, reip. caussa id facere uisi sunt. hoc & Plutarchus ostendit, & Cicero in Lucullo his uerbis: Ut enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus, in Asiā quaestor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam lauda prouinciae praefuit. PATROCINIIS, } Patrocinio, octo mei. sex, & Tertij, cum impressa faciunt. PRO *Sardis contra Albucium Iulius Caesar.* } Patet ante multos annos emendauit, & impressit, Contra Albucium: cum in omnibus, & recentioribus, & antiquis libris, Pro Albucio, scriptum sit. Coniecturam autem eius historia primum, deinde ratio peperit. nam Sardos a Iulio Caesare Strabone, eo, qui facetijs, & dicendi lepore excelluit, esse defensos, docet Suetonius in Caesare dictatore. Genus, inquit, eloquentiae dumtaxat adolescens adhuc Strabonis Caesaris secutus uidetur: cuius etiam ex oratione, quae inscribitur, Pro Sardis, ad uerbum nonnulla transtulit in Diuinationem suam. Cum igitur singulorum singulas persequitur accusationes, Lucullorum contra Seruilium reip. caussa, suam pro Siculis, Iulij pro Sardis, Fufij pro ea, quam Aquillius administrauit, prouincia: cur, ceteris unicam tribuens accusationem, duas Fufio tribuat? nam, si legatur, Pro Sardis, Pro Albucio; quae duae defensiones sunt: duas simul accusationes esse, quis non uidet? Omnino, quemadmodum C. Verris nomen omisit Cicero, quem pro Siculis accusauerat, Siciliae defensae mentione contentus; sic omittere potuit Albucij, Sardiniae iam mentione facta. sed, quando ueteres omnes libri, Pro M. Albucio, habent: modestius se facere Pater est arbitratus, si, Contra Albucium, reponeret, quam si totum illud, Pro M. Albucio, tolleret. Fortasse autem, Contra Albucium, addidit Cicero. nam accusatio Lucullorum, & ipsius Ciceronis recentior erat, ipsaq. satis nota res hominibus eius aetatis; at Caesaris accusatio remotior, ideoq. minus nota. quod si mentio fieret de Albucio, reo, tollebatur obscuritas, & patefiebat historia. Ideo non probo eorum opinionem, qui hoc totum, Contra Albucium, delendum censent. neque correctores istos audio, qui sibi nimium quantum in coniectura placent, inseruntq. maculas interdum, quas eluere se putant. Hanc eius emendationem, ut alias non paucas, a uiris doctis, qui post editionem suam in Ciceronem scripserunt, esse dissimulatam, non moleste ipsum tulisse, sum ipse testis. nō enim industriae suae fructum ex aliena laudatione petebat: uerum id tantum spectabat, ut opem studiosis ferret: tantumq. aberat, ut incideret, si quos in hoc genere uideret excellere, ut ijs etiam & gratularetur, & summam laudem tribueret. Albucius autem is est, qui cum in Sardinia, uictis latrunculis, sine senatus decreto quasi triumphasset, Romae postea accusatus in exsulium missus est. uide in Bruto, de Fin. lib. I. Tusc. V. *Caesar:* Caesar, non est in decem meis, & Tertij. & certe glossema est. IN *accusando etiam M'. Aquilio L. Fufii cognita industria est.* } Pro, Maulio, (quod erat in uulgaris, & in uno meo uetere) siue, Manilio, (quo modo est in undecim meis, & Tertij) siue, Manilium, (quo modo in duobus item meis) primus reposuit Pater, M'. Aquillio, ante multos annos. id quod editi libri testantur. Sed, quia, gloriolam non aucupans, ipsa correctione contentus, neque Scholia scripsit, neque locum se restitutum ullo modo indicauit: & hic eius fructum industriae interuertere, ad seq. transferre alij postea conati sunt. Historiam M'. Aquillij a L. Fufio accusati breuiter attingit Cicero in libro de claris orat. Prouinciae tamen, pro qua Fufius Aquillium accusauit, mentionem ibi quoque praetermisit. Aquilliorum autem praenomen fuisse M', idest Manius, ut Curiorum, antiquitatum Romanarum periti non ignorant. sed, ob inscitiam notae ueteris, pro M' factum erat M. in omnibus uulgatis libris. SIN *erit, cui faciendum sit saepius;* } Sin erit, cur f. unus. Sin caussa erit, cur f. unus. Sin cui f. unus. alij omnes cum impressa lectione sunt. REIP. *tribuat hoc muneris;* } sic septem, & Tertij. septem, Tribuatur. VLCISCI *saepe,* } Saepius, septem, & Tertij. DURI *enim hominis, uel potius uix hominis uidetur,* }

Χαλεπὸν γάρ ἐστ' ἄνθρωπος, εἰ ἄνθρωπος ᾖ.

ID *enim tam periculosum ipsi est,* } Cum, quinque, & Tertij. NOMINETUR. } Nominere, octo, & Tertij. M. BRUTO, } qui se ad accusandum potius, quam ad defendendum, dedit: ut in libro de claris orat. Hunc facete in primis in quodam iudicio L. Crassus exagitauit. ut in oratione pro Cluentio. SUMMO *genere nato,* } nam Iunia familia Ilio oriunda, cum Aenea in Italiam uenit, affinitatemq. cum Romanis regibus contraxit. ILLIUS *filio, &c.* } quod tanto maiorem infamiam ei afferebat. QUI *iuris ciuilis in primis peritus fuit,* } de ueteribus iurisconsultis diligenter scripsit probatae uir industriae, Bernardinus Rutilius Vicetinus, Eum lege. IUDICIO *capitis* } Sic omnes libri ueteres; non, In iudicium capitis. ITA *est habendum religioni,* } sic duodecim mei, & Tertij: non, Religioni contrarium, quo modo antea legebatur, Item, non Ita, est in Tertij libro: pro, Similiter: quomodo Sallustius, Iugurtha: Ipse armatus, intentusq. item milites cogebat. Et alij. Habere religioni, est, cauere. Terentius. FERT *etiam humanitas.* } ut homo hominem seruatum uelit. PANAETIO. } a quo & hoc ipsum, & alia multa in hos libros Cicero transtulit. ADOLESCENTES } annos natus XXVII. Cicero pro Sex. Roscio Amerino dixit. Vide Agellium lib. XV. cap. 28.

CICERO

SED, expositis adolescentium officijs, quae ualeant ad gloriam adipiscēdam, deinceps de beneficentia, ac liberalitate dicendum est. cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. facilior est haec posterior, locupleti praesertim; sed illa lautior, ac splendidior, & uiro forti, claroq. dignior. quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis uoluntas: tamen altera ex arca, altera ex uirtute depromitur: largitioque, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. At, qui opera, idest uirtute, & industria, benefici, & liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt; deinde, consuetudine beneficentiae paratiores erunt, & tamquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. praeclare in epistola quadam Alexandrum filium, Philippus accusat, quod largitione beneuolentiam Macedonum consectetur. Quid te, (malum) inquit, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? an tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & praebitorem putent? quo quid sordidius regi? Melius etiam, quod largitionem corruptellam dixit esse. fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper exspectandum paratior. Hoc ille filio sed praeceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est dubium, quin illa benignitas, quae constat ex opera, & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. Nonnumquam tamen est largiendum; nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: & saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderate. multi enim patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. quid autem est stultius, quam, Quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinae. cum enim dando egere coeperunt, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cum, beneuolentiae comparandae caussa, benefici esse uelint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. quamodrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, ut pateat omnibus: modus adhibeatur, isq. referatur ad facultates.

EXPLANATIO

QVAMQVAM *in utroque inest gratificandi liberalis uoluntas:* } Vlpianus lib. LXX. ad edictum, lib. XXXIX. Digestorum, tit. 5. de Donationibus, l. XIX. Hoc iure utimur, ut in rebus publicis, cum de donatione quaeritur, illud solum spectetur, utrum ob caussam aliquam iustam reip. promittat quis, uel pollicetur, an non. ut si ob honorem aliquem promittat, teneatur; si minus, non. Labeo scribit, extra caussam donationum esse talium officiorum mercedes, utputa si tibi adfuero: si satis pro te dedero: si qualibet in re opera, uel gratia mea usus fueris. Non potest liberalitas nolenti adquiri. Haec Vlpianus. TAMEN *altera ex arca, altera ex uirtute depromitur:* } lepida sententia. non enim, quod ex arca, cum eo, quod ex uirtute depromitur, conferendum uidetur. alterum enim altero longe nobilius: & largitio pecuniae, cum minuat rem domesticam, simul minuit benigne faciendi facultatem. quod non accidit, cum non pecunia, sed opera, benigne fit indigentibus. Veterem igitur lectionem retineo, quam antiqua quoque confirmant exemplaria. LARGITIO, *quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit:* } Placet hoc loco adscribere, quod scriptum est a Lactantio Firmiano. Is autem sic lib. VI. cap. XII. Quid M. Tullius in suis Officialibus libris non ne hoc idem suadet, non esse omnino largiendum? sic enim dixit: Largitio, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur. qua quo in plures usus sit, eo minus in multos uti possis. Et idem paullo post: Quid autem est stultius, quam, quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Videlicet professor sapientiae refrenat homines ab humanitate: monetque, ne rem familiarem diligenter custodiant; malintq. arcam, quam iustitiam conseruare. Quod cum intelligeret inhumanum esse, ac nefarium; mox ex alio capite, quasi actus paenitentia, sic ait: Nonnumquam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum; & saepe idoneis hominibus egentibus de re familiari impertiendum. Quid est, Idoneis? nempe ijs, qui restituere, ac referre gratiam possint. Si nunc Cicero uiueret, exclamarem profecto: Hic, hic, M. Tulli, aberrasti a uera iustitia; eamq. uno uerbo sustulisti; cum pietatis, & humanitatis officia utilitate metitus es. Nō enim idoneis hominibus largiendum est, sed quantum potest non idoneis. id enim iuste, id pie, id humane fit, quod sine spe recipiendi feceris: Haec est uera illa, & germana iustitia, cuius solidam, & expressam effigiem nullam tenere uos dicitis. Ipse pluribus locis clamas, mercenariam non esse uirtutem, fateris q. in libris Legum tuarum, Liberalitatem gratuitam esse, his uerbis: Nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignusq. dicitur, officium, non fructum sequatur. Cur ergo idoneis potius largiris, nisi ut postea mercedem recipias? Te igitur auctore, ac praeceptore iustitiae, quisquis idoneus non erit, nuditate, siti, fame conficietur; nec homines copiosi, & usque ad delicias abundantes, subuenient ultimae necessitati. Si uirtus mercedem non exigit; si propter se, ut dicitis, expetenda est: ergo iustitia matrem, principemq. uirtutum suo pretio, non tuo commodo, aestima; eiq. potissimum tribue, a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicis? Pro homine tibi habendus est, quisquis ideo precatur, quia te hominem putet. Abijce umbras illas, imaginesq. iustitiae; atque ipsam ueram, & expressam tene: largire caecis, debilibus, claudis, destitutis; quibus nisi largiare, moriendum est. Inutiles sunt hominibus, sed utiles Deo, qui eos reti-

nes

net in uita, qui ſpiritu donat, qui luce dignatur. Foue, quantum in te eſt, & animas hominum, ne exſtinguantur, humanitate ſuſtenta. Qui ſuccurrere perituro poteſt, ſi non ſuccurrerit, occidit. Verum iſti, quia neque naturam retinent; neque, praemium in eo quod ſit, ſciunt; dum perdere timent, perdunt; & in id, quod maxime cauent, incidunt; ut, quidquid largiuntur, aut pereat omnino, aut ad tempus breuiſſimum proſit. Nam, qui exiguam ſtipem miſeris negant; qui conſeruare humanitatem ſine damno ſuo uolunt; patrimonia ſua effundunt; ut aut peritura, & fragilia ſibi comparent; aut certe maximis ſuis damnis nihil conſequantur. Haec Lactantius. qui uera non ſentire uidetur. nam, quantum aberrauerit, facile eſt iudicare ijs, qui rationis non prorſus expertes ſunt. Idonei enim qui intelligi deberent, non aſſecutus eſt. non enim eos, qui reſtituere, ac referre gratiam poſſunt, ſed dignos auxilio Idoneos interpretari debemus.
Fontem ipſum: rem familiarem: cuius riuuli ſunt Largitiones. DEINDE, *conſuetudine beneficentiae paratiores erunt, & tamquam exercitatiores ad bene de multis promerendum.* } haec igitur beneficentiae ratio, quae ex uirtute ſumitur, non minuitur augendo, ſed augetur: illa altera, quae ſumitur ex arca, quo magis exercetur, eo minor fit. ita, ſi uirtus eſt, perpetua eſſe non poteſt. PRAECLARE *in epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quod largitione beneuolentiam Macedonum conſectetur.* } haec epiſtola non exſtat. Verum legimus apud Plutarchum in Politicis, Philippum Alexandrum admonere ſolitum, ut ſe ſuperſtite, ac regnante amicos ſibi conſuetudine, comitate, gratificatione, quoad liceat, comparare ſtudeat. Et in Apophthegmatibus, ut blando, & manſuete cum Macedonibus conuerſetur. *Quid te (malum) inquit*, } Malum, aduerbium indignantis. Ad Att. Qui (malum) iſti Pindentiſſae? SED *miniſtrum; & praebitorem putent?* } Praebitorem, eſt in omnibus libris; Recte. Demoſthenes enim Ταμίαν, hoc eſt praebitorem, fuiſſe ſcribit. Alij legunt, Diribitorem, ideſt, eum, qui diuidit. Diribere enim, ueteri lingua Latina, Diuidere erat. Sed ueteres omnes libri aduerſantur. QVO *quid ſordidius regi?* } Quo, non legitur in undecim meis. Vnus, Quam ſordidum regi. Tertij, Sordidum regi. MELIVS *etiam, &c.* } quam quod accuſat de largitione. IDONEIS *hominibus* } probis. ut infra: In deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere debemus. DILIGENTER, } cum delectu. Sic in Pandectis. Vide Ariſt. Eth. lib. IV. MODERATE, } nam immoderatam largitionem duo uitia ſequuntur, inopia, & rapinae. quae Catilinae coniurationis origo fuit. PATRIMONIA *effuderunt* } ut Milo, is, qui Clodium interfecit. Pedianus. SEQVVNTVR *largitionem rapinae.* } hinc Salluſt. Catilina: Catilinae ab adoleſcentia bella inteſtina, caedes, rapinae, diſcordia ciuilis grata fuere. CLAVDENDA *eſt res* } Claudenda res eſt, quattuor mei, & Tertij.

CICERO

OMNINO meminiſſe debemus id, quod a noſtris hominibus ſaepiſſime uſurpatum, iamq. in prouerbij conſuetudinem uenit, largitionem fundum non habere. etenim, quis poteſt eſſe modus, cum & ijdem, qui conſueuerunt, & illud idem alij deſiderent? Omnino duo ſunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & uiſcerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, uenationumq. apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam ſint relicturi omnino: liberales autem, qui ſuis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt; aut aes alienum ſuſcipiunt amicorum cauſſa; aut in filiarum collocatione adiuuant; aut opitulantur uel in re quaerenda, uel augenda. itaque miror, quid in mentem uenerit Theophraſto in eo libro, quem de diuitijs ſcripſit: in quo multa praeclare; illud abſurde. eſt enim multus in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum: taliumq. ſumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca poſui, multo & maior uidetur, & certior. quanto Ariſtoteles grauius, & uerius nos reprehendit, qui has effuſiones pecuniarum non admiremur, quae fiunt ad multitudinem deleniendam. at ij, qui ab hoſtibus obſidentur, ſi emere aquae ſextarium mina cogerentur, hoc primo incredibile nobis uideri, omnesq. mirari: ſed, cum attenderint, ueniam neceſſitati dare: in his immanibus iacturis, infinitisq. ſumptibus, nihil nos magnopere mirari; cum praeſertim nec neceſſitati ſubueniatur; nec dignitas augeatur: ipſaq. illa delenitio multitudinis ad breue tempus, exiguumq. ſit, eaq. a leuiſſimo quoque, in quo tamen ipſo, una cum ſatietate, memoria quoque moriatur uoluptatis. Bene etiam colligitur, haec pueris, & mulierculis, & ſeruis, & ſeruorum ſimillimis liberis eſſe grata; graui uero homini, & ea, quae fiunt, iudicio certo ponderanti, probari poſſe nullo modo. quamquam intelligo, in noſtra ciuitate inueteraſſe iam bonis temporibus, ut ſplendor aedilitatum ab optimis uiris poſtuletur. itaque & P. Craſſus, cum cognomine Diues, tum copijs, functus eſt aedilicio maximo munere: & paullo poſt L. Craſſus cum omnium hominum moderatiſſimo, Q. Mucio, magnificentiſſima aedilitate functus eſt; deinde C. Claudius, Ap. filius: multi poſt, Luculli, Hortenſius, Silanus. omnes autem P. Lentulus, me conſule, uicit ſuperiores. hunc eſt Scaurus imitatus. magnificentiſſima uero noſtri Pompeij munera ſecundo conſulatu. in quibus omnibus; quid mihi placeat, uides. uitanda tamen eſt ſuſpicio auaritiae. nam Mamerco, homini ditiſſimo, praetermiſſio aedilitatis, conſulatus repulſam attulit. quare &, ſi poſtulatur a populo, bonis uiris ſi non deſiderantibus, attamen approbantibus, faciendum eſt, modo pro facultatibus; nos ipſi ut fecimus: &, ſi quando aliqua res maior, aut utilior populari largitione acquiritur; ut Oreſti nuper prandia in ſemitis, decumae nomine, magno honori fuerunt. ne M. quidem Seio uitio datum eſt, quod in caritate annonae aſſe modium populo dedit. magna enim ſe, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat aedilis, nec maxima liberauit. ſed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod, gladiatoribus emptis reip. cauſſa, quae ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodij conatus, furoresq. compreſſit.

EXPLA-

EXPLANATIO

IAM Q. *in prouerbij consuetudinem uenit*, ℥ Que, coniunctio, abest a decem meis, & Tertij. & elegantius abest. LARGITIONEM *fundum non habere*. ℥ finem non inuenire, inane esse eorum studium, qui beneuolentiam hominum, qui dando expleri nequeant, largitione consectentur. idest: Largitionibus facilius effunduntur patrimonia, quam hominum beneuolentia comparatur. A pertuso Danaidum apud inferos dolio. Vide Adagia. ILLVD *idem* ℥ Septem mei, & Tertij, ordine praepostero, Idem illud. PRODIGI, *qui epulis, & uisceratonibus*, ℥ hi sunt, qui populi gratiam, bonorum spe, aucupabantur. *Epulis*: publico conuiuio, de quo saepe in ueteribus Inscriptionibus. *Visceratonibus*: cum carnes, siue crudae, siue coctae, interdum panis, uinumq. cum illis douum perfectibus singulis praebebantur. GLADIATORVM *muneribus*: quae potissimum in funeribus edebantur. Contra gladiatores inuehitur Augustinus lib. VI. Confess. & Lactantius in Epit. LVDORVM ℥ Theatralium. *Venationumq.* elephantorum, & leonum pugnas. Saturno consecrata. Tertullianus. AVT *nullam sint relicturi omnino*: ℥ sex, & Tertij, Aut nullam omnino sint relicturi. Vnus, Nullam omnio rel. sint. Tres, Sunt. AES *alienum suscipiunt amicorum caussa*: ℥ Caussa, non est in duobus, & Tertij. Suscipere aes alienum amicorum, est pro amicis debitum dissoluere. Contra, Aes alienum exonerare, Vlpianus Dig. de iure dotium, l. Profecticia: Non pro hereditate patris aes alienum soluit, sed suum aes alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exonerauit. COLLOCATIONE ℥ pro, elocatione. Olim creditum est expedire reip. uxores esse dotatas. Dig. de iure dotium. VEL *in re quaerenda, uel augenda*. ℥ prius, Vel, non est in duobus meis. IN *eo libro, quem de diuitijs scripsit*: ℥ qui non extat: a Laertio citatur, τοῦ πλούτου. CVIVS *exempla pauca posui*, ℥ septem, & Tertij, ord. praep. Cuius pauca exempla posui. ET *maior*, ℥ quia uirtuti propior. EX *certior*, ℥ propter grati animi memoriam, eorum, quibus benefecerit. NOS *reprehendit*, ℥ hoc in Arist. Eth. non reperitur. Vnde Muretus, Aristo, reponit; pro, Aristoteles: intelligitq. Aristonem Stoicum, cuius mentio est apud Senecam, & apud Lact. libro de ira, cap. 10. Quam Mureti coniecturam confirmare uidetur antiquus meus liber, in quo est, ΑΡΩ. Sunt, qui deleant haec uerba, Nos reprehendit, contra omnes libros ueteres. NON ADMIREMVR, ℥ pro, non reprehendendas putemus. Non admirentur, unus meus, & Tertij. Fuluius Vrsinus delendum putat τὸ Non; uel pro Admiremur, legendum Improbemus. AB *hostibus* ℥ Hoste, septem, & Tertij. SEXTARIVM ℥ uncias XX, sextam congij partem. MINA ℥ centum drachmis, scutatis duodecim. HOC *primo incredibile nobis uideri, omnesq. mirari: sed, cum attenderint*, ℥ Hunc locum suae integritati restituimus, non ex coniectura, sed ueterum librorum ope; in quibus omnibus est, Attenderint, non Attenderimus, ut in omnibus uulgatis, quod uerbum refertur ad illud, Omnesq. mirari. Qui uero pendere ab eo putahant, Incredibile nobis uideri, primam uerbi personam maluerunt, quam tertiam; & accipiebant, Omnes mirari, pro, Nos omnes mirari: cum sit, Omnes, pro Omnes homines: unde nascitur, Attenderint. Nec uero necesse fuit, Nobis, delere: cum ab eo, ut ostendit, uerbum non pendeat; & sit in omnibus libris, & Tertij, uno excepto: eoq. magis miror deletum esse, quod nullam rationem, cur deleretur, quisquam attulit. quasi liceat, ex uulgatis libris uoces tollere, nulla facta ueterum exemplarium mentione. DELECTATIO ℥ Delectatio, quinque, & Tertij. Delitatio, unus. AD *breue tempus, exiguumq. sit*, ℥ duo, & Tertij, Ad breue, exiguumq. tempus. quinque, Ad breue, exiguumq. sit tempus. unus, Ad breue tempus, exiguumque. Est, pro Sit, duo. Antea, male, in uulgatis, Ad breue tempus, exiguumq. duratura sit. quod tamen est in duobus. alius, Ad breue tempus, exiguumq. durat. Male. EAQ. *a leuissimo quoque*, ℥ sic nouem mei, & Tertij. *A leuissimo quoque*: non ab omni populo, sed a leuissimis. IN *quo tamen ipso* ℥ leuissimo. SATIETATE ℥ quae etiam in rebus iucundissimis uoluptatem tollit. BENE *etiam intelligitur*, ℥ argumentum a spectatorum sensum contra ludos, & munera, quae populo dantur. Hinc apud Homerum Minerua Telemachum obiurgat:

οὐδ' ἔτι σε χρὴ
Νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκος ἐσσί. Idest:
Non pueres, nec te puerilibus omnia nugis
Metiri fas est.

PROBARE *posse nullo modo*. ℥ sunt enim copiarum, non uirtutis. ut ipse scribit in epistola ad Curionem. IAM *bonis temporibus*, ℥ moribus integris: cum honesta disciplina floreret. SPLENDOR *aedilitatum* ℥ in ludis, qui dantur populo. ET *P. Crassus cū cognomine Diues, tum copijs*, ℥ hic ex Mucia gente transijt in Liciniam: inde Crassi cognomen accepit, & Mucianus dictus est. Consul fuit anno V. DCXXII. quinque rebus excelluit, auctore Agellio lib. I. cap. 13. fuit enim ditissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iurisconsultissimus, pontifex max. nominatur in libris de Orat. in Bruto, a Velleio lib. II. a Plinio lib. IIX. cap. 7. qui eius aedilitate elephantos primum pugnauisse tradit. AEDILICIO *maximo munere*: ℥ primus enim argento, auroq. folia imitatus, ludis suis coronas dedit. PAVLLO *post* ℥ post XX. annos L. CRASSVS *cum Q. Mucio* ℥ qui fuere collegae & in praetura. OMNIVM *hominum moderatissima* ℥ qui tamen aedilitate magnificentissime fungi uoluit: ut quasi exemplum ceteris aedilibus daret. C. CLAVDIVS, *Ap. filius*: ℥ operaepretium uidetur, quae Valerius Max. lib. II. narrat, subscribere: Claudius Pulcher scenam uarietate colorum adumbrauit, uacuis ante pictura tabulis extentam: quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetexuit. Versatilem fecerunt Luculli.

culli, argentaria choragijs P. Lentulus Spinther adornauit. Vide orationem pro Plancio, & Plinium lib. xix. cap. 7. LVCVLLI, } Luculli fratres aediles simul fuerunt, ut ex Plinio lib. xix. cap. 7. & Plutarcho liquet. Legendum igitur, Luculli. HORTENSIVS, } hic pauonem in augurali adijciali cena primus posuit. Varro de re rust. lib. iii. cap. 6. Plinius lib. x. cap. 20. Macrob. Sat. lib. iii. cap. 13. SILANVS. } D. Iunius Silanus, qui post Ciceronem consul fuit. P. LENTVLVS, } cognomine Spinther, de cuius aedilitate Plinius lib. ix. cap. 39. SCAVRVS } eius filius, qui princeps senatus fuit. de huius munere aedilicio Plinius lib. ix. cap. 17. & xxxiv. cap. 7. & xxxvi. cap. 2. & 6. & 15. & Asconius. NOSTRI *Pompeii* } qui, teste Plutarcho, theatrum aedificauit, DC. leones iubatos dedit. Plin. lib. viii. cap. 16. item quadringentas decem pantheras, lib. viii. cap. 17. SECVNDO *consulatu.* } in quo leones DC, pantheras CDX, elephantos xv. dedit Plinius lib. viii. cap. 7. 16. 17. & in epistola ad Marium, lib. vii. Fam. QVID *mihi placeat,* } significat sibi non placere. MAMERCO, } Aemiliae gentis, patricij generis. HOMINI *ditissimo,* } ut excusari non posset. Diuitissimo, antiqui libri tres, & Tertij. PRAETERMISSIO *aedilitatis* } propter impensas. Hinc lib. iii. de Legibus: Sunto aediles curatores urbis, annonae, ludorumq. sollemnium: ollisq. ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto. Hinc Cicero Fam. lib. x. C. Furnium, Planci consulis designati legatum, qui tribunus modo, aedilis nondum fuerat, arguit, quod in petenda praetura nimium festinaret. NOS *ipsi ut fecimus* } Plutarchus. Et oratio in Verrem. AVT *utilior* } Atque, quinque, & Tertij. ORESTI } cognomen Aureliae gentis. Duos enim Aurelios Orestas nominat Cicero in Bruto. Hic est forte Cn. Aufidius Orestes, qui, sine tribunitiae dignitatis gradu, ad consulatum adscendit, anno DCXXCII. PRANDIA } populo data. IN *semitis,* } per uniuersam urbem. DECVMAE *nomine* } ueteres Romani, ut in exoptata re bonum exitum consequerentur, decumam fructuum, uel praedae alicui deo uouebant: ut Herculi uouit Sulla, & M. Crassus, ad Parthicum bellum iturus, de suis bonis: Iunoni uouit Camillus, si Veios expugnaret, ut ait Plutarchus; Apollini, si Liuium sequi malumus. Festus ostendit, non id fieri solitum in certae cuiusdam rei cupiditate, sed more; uel ut omnia prospere succederent, uel ut quisque aliquem deum priuatim coleret. ait enim: Decima quaeque ueteres dijs suis offerebant. Macrobius lib. iii. cap. 12. ex Varronis satyra περὶ ἐδεσμάτων, refert, Romanos Herculi quidem decumam uouere solitos esse, sed populum decimo quoque die pollucere, (i. uiritim aliquid largiri) ut ἀσύμβολον nemo uespere domum rediret. Hunc morem ab Euandro, Aboriginum rege, fluxisse, qui decumam bonum, interfecto Caco latrone, Herculi uouere instituerit, auctor est Diodorus Siculus lib. iv. Nec tamen hanc unam, sed alias quoque caussas uotae Herculis decimae, Plutarchus refert in Problematibus. Plautus decumam hanc, Herculaneam partem in Trinummo uocat. Et Sticho:

Decimam, inquit, partem ex uoto Herculi polluceam.

De ea & Varro de lingua Latina lib. v. & antiqua Reatini marmoris inscriptio.

SANCTE

DE. DECVMA. VICTOR. TIBEI. LVCIVS. MVNIVS. DONVM. DAT
MORIBVS. ANTIQVEIS. PRO. VSVRA. HOC. DARE. SESE
VISVM. ANIMO. SVO. PERFECIT. TVA. PACE. ROGANS. TE
COGENDEI. DISSOLVENDEI. TV. VT. FACILIA. FAXSEIS
PERFICIAS. DECVMAM. VT. FACIAT. VERAE. RATIONIS
PROQVE. HOC. ACQVE. ALIEIS. DONIS. DES. DIGNA. MERENTI

Huc spectauit Orestes, cum prandia populo dedit in semitis, ut eum sibi conciliaret, in petitione magistratus, decumae nomine, ut decumas alij dijs offerebant; non quod ipse decumam populo daret, alicuius dei nomine, sed ad similitudinem eius decumae, quae dijs dare solebat. M. SEIO } oratio pro Plancio & Varro de re rust. CARITATE *annonae* } τὸ Annonae abest a nouem libris, & Tertij. & recte abest. ASSE } uilissimo pretio, quarta sestertij parte. MODIVM } libras fere xxx. de quo uide Plinium lib. xiix. cap. 7. INVIDIA, } propter opes. QVANDO *erat aedilis,* } non turpia iactura fuit, quia splendorem postulabat aedilitas. MILONI } iam mortuo. SALVTE *nostra* } hinc Pater patriae Cicero.

CICERO

CAVSSA igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. in his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus, Q. filius, magno uir ingenio, in primisq. clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. dicebat idem Cotta, Curio. nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominaui, sane exiguus sumptus aedilitatis fuit. Atque etiam illae impensae meliores, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaque, quae ad usum reip. pertinent. quamquam enim, quod praesens tamquam in manu datur, iucundius est: tamen haec in posterum gratiora, theatra, porticus, noua templa. Verecundius reprehendo propter Pompeium: sed doctissimi non probant; ut & hic ipse

se

se Panaetius, quem multum in his libris secutus sum, nõ interpretatus; & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Graeciae, uituperabat, quod tantam pecuniã in praeclara illa Propylaea coniecit. Sed de hoc genere toto in ijs libris, quos de rep. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere uitiosa est, temporibus necessaria, & tamen ipsa ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi, quod a liberalitate proficiscitur, non uno modo in disparibus caussis affecti esse debemus. alia caussa est eius, qui calamitate premitur; & eius, qui res meliores quaerit, nullis suis rebus aduersis. propensior benignitas esse debebit in calamitosos: nisi forte erunt digni calamitate. in ijs tamen, qui se adiuuari uolent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiorem gradum ascendant, restricti omnino nullo modo esse debemus, sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiã adhibere. nam praeclare Ennius:

Benefacta, male locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum est bono uiro, & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiã ex ceteris. temeritate enim remota, gratissima est liberalitas: eoq. eam studiosius plerique laudant, quod summi cuiusque bonitas commune perfugium est omnium.

EXPLANATIO

CAVSSA *igitur largitionis est,* } largitionis caussae probantur, necessitas, & utilitas. MEDIOCRITATIS *regula* } sic tredecim mei, & Tertij. unus, Mediocritas. L. PHILIPPVS, } consul factus sine tribunatu militari, an. DCXCVII. tertius in oratoria laude post Crassum, & Antonium, pater eius, qui Atiam, Augusti matrem, coniugem habuit. uide orationem pro Quinctio. QVAE *haberentur amplissima.* } praeturam, censuram, consulatum. COTTA, *Curio.* } Curio, non est in Tertij libro. C. Curio, legit Langius. *Cotta:* C. Cotta, orator, qui loquitur in libris de Orat. Tres Cottae fratres fuere, C. M. L. omnes consulatum adepti sunt. *Curio:* pater eius, qui, pro Caesare contra Pompeium dimicans, in Africa perijt. NOSTRO *quidem anno,* } quo primum anno per leges licuit. id alibi quoque gloriatur, & auget eam laudem, quod esset homo nouus, multa commendatione maiorum. QVAE *ad usum reip. pertinent.* } has impensas & Aristoteles probat lib. IV. Eth. IN *manu datur,* } In manum, octo mei, & Tertij liber.

Terentius, Prae manu dare.

PROPTER *Pompeium:* } qui theatrum magnificentissimum exstruxerat. VITVPERABAT, } Vituperat, quinque, & Tertij. PROPYLAEA } uide Plutarchum in Periclis uita. Hic, accepta pecunia, ut Palladis templum reficeret, in atrio omnem consumpsit. CONIECIT. } Coniecerit, septem, & Tertij. Proiecerit, sex. Proiecerat, unus. ET *tamen ipsa* } pronomen, Ipsa, si sententia perpenditur, magis requirere uidetur, Tamen, quam Tum. Accessere quattuor ueteres libri, & unus, qui Romae est, apud heredes Iulij Galli, qui, Tamen, perspicue scriptum habent. quod probaui. Et tum ipsum & ad fac. Tertij liber. RES *meliores quaerit,* } Isocrates, ζητῶν τὰ βελτίω: Columella, Meliorescere. *Res meliores:* incrementa diuitiarum, uel dignitatis. PROPENSIOR *benignitas* } recte. nam haec uera caussa est largiendi, ut subueniatur necessitati. VT *altiorem gradum adscendant,* } sic tredecim mei, & Tertij. Antea, Vt ad alt. gr. adsc. RESTRICTI *omnino* } τὸ Omnino non est in decem meis. BENEFACTA, *male locata, malefacta arbitror.* } senarius iambicus Hinc Plautus:

Male meretur, qui mendico dat, quod edat:
Nam. & illud, quod dat, perit;
Et illi producit uitam ad miseriam.

Vide Adagia, Beneficus trucidator. TEMERITATE *enim remota,* } si non temere cuiuis datur, sed idoneis tantum. GRATISSIMA } ijs etiam, qui nihil acceperunt. STVDIOSIVS *laudant,* } tum ex officio, (nam recte facta incorruptus animus laudare non potest) tum ad excitandam, & augendam diuitum liberalitatem, in qua sibi quoque praesidij aliquid repositum esse sperant. SVMMI *cuiusque bonitas* } Ouidius:

Regia (crede mihi) res est, succurrere lapsis.

CICERO

DANDA igitur opera est, ut hos beneficijs quamplurimis afficiamus, quorum liberis, posterisq. prodatur memoria, ut his ingratis esse nõ liceat. omnes enim immemorem beneficij oderunt; eamq. iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri, eumque, qui faciat, cõmunem hostem tenuiorum putant. Atque haec benignitas etiam reip. utilis est, redimi e seruitute captos, locupletari tenuiores: quod quidem uulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiose uidemus. hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum antepono. haec est grauium hominum, atque magnorum, illa quasi assentatorum populi, multitudinis leuitatem uoluptate quasi titillantium. Conueniet autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum; in omniq. re contrahenda, uendendo, emendo, conducendo, locando, in uicinitatibus, & confinijs aequum, & facilem, multa multis de iure suo concedentem; a litibus uero, quantum liceat, & nescio an paullo plus etiam, quam liceat, abhorrentem. est enim non modo liberale, paullum nonnunquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris; quam quidem dilabi sinere, flagitiosum est; sed ita, ut illiberalitatis, auaritiaeq. absit suspicio. posse enim liberalitate uti, non spoliantem se patrimonio, nimirum est pecu

niae fructus maximus. Recte etiam a Theophrasto est laudata hospitalitas. est enim, ut mihi uidetur, ualde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus: idq. etiam reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. est etiam uehementer utile ijs, qui honeste posse multa uolunt, per hospites apud externos populos ualere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse; ita enim instituisse, & uilicis imperasse, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in uillam suam diuertisset. Quae autem opera, non largitione, beneficia dãtur; haec tum in uniuersam remp. tum in singulos ciues conferuntur. nam in iure cauere, consilio iuuare, atque hoc scientiae genere prodesse quamplurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. itaque, cum multa praeclara maiorum, tum quamoptime constituti iuris ciuilis summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt: nunc, ut honores, ut omnis dignitatis gradus, sic huius scientiae splendor deletus est. idq. eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile uicisset. haec igitur opera grata multis, & ad beneficijs adstringendos homines accommodata.

EXPLANATIO

VT *hos beneficijs quàmplurimis afficiamus*, ℥ quattuordecim mei, & Tertij, Vt his beneficijs quamplurimos afficiamus. QVORVM *liberis, posterisq. prodatur memoria*, ℥ ijdem libri, Quorum memoria liberis, posterisq. prodatur. Publij mimus:

Is beneficium dando accepit, qui dedit digno.

OMNES *enim immemorem beneficij oderunt*; ℥ quod est naturae proprium. IN *deterrenda liberalitate* ℥ in deterrendis liberalibus, ne liberalitate utantur. Est autem minus usitata loquendi forma. Sunt qui reponunt, Deterenda, contra omnes ueteres libros. i. imminuenda. ut apud Horatium, Od. 6. lib. 1. Carm.

Culpa ingenij laudes alicuius deterere.

HOSTEM *tenuiorum* ℥

Publij Mimus:

Ingratus unus miseris omnibus nocet.

REDIMI *e seruitute* ℥ ne uxores, & liberi egeant; ne desint, qui pugnent pro patria. CAPTOS, ℥ Captiuos, duo mei. LARGITIONI *munerum antepono*. ℥ Lambinus, Longe, addit; Largitioni munerum longe antepono; contra ueteres omnes libros. QVASI *titillantium*, ℥ ita commouentium, ut pruritus commoueri solet: in quo uoluptas quaedam est. IN *dando munificum* ℥ cum, quantum, & quibus dare decet. IN *uicinitatibus*, ℥ In, abest a tredecim meis, & Tertij. Quinque, Vicinatibus. Quattuor, & Tertij, Vicinãtibus. Vnus, Ciuitatibus. CONFINIIS ℥ praediorum. DE *iure suo concedentem*; ℥ Cedentem, decem mei, & Tertij. QVANTVM *liceat*, ℥ quantum rei domesticae ratio patiatur. ET *nescio, an paullo plus etiam, quam liceat*, ℥ & fortasse paullo plus etiam quam liceat; idest, uel cum aliqua rei familiaris iactura. NONNVMQVAM *de suo iure decedere*, ℥ quod nostrum est, atque ad nos proprie pertinet, de eo partem aliquam temporis caussa alteri concedere. Quod autem Cicero, Nonnumquam, Terentius, In loco, dixit in Adelph. act. 2. sc. 2. ad quem locum proculdubio Cicero respexit:

— SY. Pecuniam in loco neglegere, maximum interdum est lucrum. SA. hui,
SY. Metuisti, si nunc de tuo iure concessisses paullulum,
Atque adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime,
Ne non tibi istuc feneraret? SA. ego spem pretio non emo.
SY. Numquam rem facies: abis nescis inescare homines, Sannio.
SA. Credo istuc melius esse: uerum ego numquam adeo astutus fui.
Quin, quidquid possem, mallem auferre potius in praesentia.

DILABI *sinere* ℥ consumi, dissipari. A. THEOPHRASTO ℥ in libro de diuitijs. ILLVSTRIBVS *hospitibus*; ℥ ord. praep. nouem mei, & Tertij. POSSE *multa nolunt*, ℥ Multum, quinque, & Tertij. CIMONEM ℥ de cuius liberalitate Xenophon, Athenaeus, Plutarchus, qui Aristotelem, non Theophrastum, citat. CVRIALES ℥ quos Graeci φράτορας, tribules autem φυλέτας dicunt, ex Dionysij, Plutarchiq. sententia. LACIADAS ℥ a curia ita dictos. HOSPITALEM ℥ Cratinus comicus:

Κἀγὼ γὰρ ηὔχουν Μητρόβιος ὁ γραμματεὺς,
Σὺν ἀνδρὶ θείῳ καὶ φιλοξενωτάτῳ,
Καὶ πάντ᾽ ἀρίστῳ τῶν πανελλήνων πρώτῳ,
Κίμωνι λιπαρὸν γῆρας εὐχόμενος
Αἰῶνα πάντα συνδιατρίψειν.

QVAE *autem opera, non largitione beneficia dantur*; ℥ operam largitioni iam anteposuit. uide Aristotelem lib. IV. Ethic. IN *iure cauere*, ℥ ne quid contra ius committatur: ne actionem male instituat, & caussa cadat: ne aduersarij calliditate circumueniatur. AD *opes augendas* ℥ non, ad diuitias, sed, ad gloriam, supra. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus. TVM *quamoptime constituti iuris ciuilis* ℥ Tum quod optime, liber Tertij. Tum quidem optime, tres. Tum q̃ optimi, unus. decem, Tum q̃ optime. PRINCIPES ℥ ciuitatis. OMNIS *dignitatis gradus*, ℥ Omnes, octo, & Tertij. Dignitates,

gnitates, unus, & Tertij. SPLENDOR *deletus est:* } quod silent leges inter arma: &, ut Isocrates ait ἰσχυρότατος νόμος est ὁ τρόπος τοῦ τυράννου. CVM *is esset*, } Ser. Sulpicium laudat. OMNES *superiores* } etiam Scaeuolam pont. max. ut in Bruto, & Phil. ix.

CICERO

ATQVE huic arti finitima est dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatior. quid enim eloquentia laudabilius, praestabilius, uel admiratione audientium, uel spe indigentium, uel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque ergo a maioribus nostris est in toga dignitatis principatus datus. diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodq. in patrijs est moribus, multorum caussas & non grauate, & gratuito defendentis, beneficia, & patrocinia late patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, nisi uererer, ne de me ipso aliquid uiderer queri. sed tamen uidemus, quibus exstinctis oratoribus, quam in paucis spes, quam in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia. cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut iuris periti esse, aut diserti; licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus, & magistratibus, uigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consuluntur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur; latissimeq. eorum manat industria. iam, illud non sunt admonendi, (est enim in promptu) ut animaduertant, cum alios iuuare uelint, ne quos offendant. saepe enim aut eos laedunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit: si imprudentes, negligentiae est; si scientes, temeritatis. Vtendum etiam est excusatione aduersus eos, quos inuitos offendas, quacumque possis, quare id, quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: certisq. operis, & officijs erit, quod uiolatum est, compensandum. Sed, cum in hominibus iuuandis aut mores spectari, aut fortuna soleat: dictu quidem est procliue: itaq. uulgo loquuntur, sese in beneficijs collocandis mores hominum, non fortunam, sequi: honesta oratio est: sed, quis est tandem, qui inopis, & optimi uiri caussae non anteponat in opera danda gratiam fortunati, & potentis? a quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore uidetur, in eum fere est uoluntas nostra propensior. sed animaduertendum est diligentius, quae natura rerum sit. nimirum enim inops ille, si bonus est uir, etiam si referre gratiam non potest, habere certe potest. Commode autem, quicumque dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse; &, qui reddiderit, non habere; gratiam autem, & qui reddiderit, habere; &, qui habeat, retulisse. At, qui se locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio uolunt: quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi quamuis aliquod magnum acceperint: aeque etiam a se aut postulari, aut exspectari aliquid suspicantur. patrocinio uero se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant. At uero ille tenuis, cum quid factũ sit, sese spectatũ, non fortunã, putans, nõ modo illi, qui est meritus, sed etiã illis, a quibus exspectat, (eget enim multis) gratũ se uideri, studet. neque uero uerbis auget suũ munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat.

EXPLANATIO

FINITIMA *est* } simillima: quia prodest utraque quamplurimis. DICENDI *grauior facultas, & gratior, & ornatior.* } & grauior, & gratior, & ornatior facultate iuris ciuilis: grauior, quia plus ingenij postulat; gratior, quia ciuibus salutem dat; ornatior, quia Latini sermonis elegantia, copia, splendore delectat. in oratione quoque pro Murena eloquentiam anteponit iurisprudentiae. LAVDABILIVS, *& praestabilius,* } quinque, & Tertij, non habent, Laudabilius & Vndecim, Laudabilius, praestabilius. IN *toga dignitatis principatus datus.* } nam in sago, hoc est bellicis temporibus,

Spernitur orator bonus, horridu' miles amatur.

1 Et pro Murena primae rei militari, secundae eloquentiae, tertiae uix iurisprudentiae tribuuntur. In tota dignitatis pr. d. Tertij liber. Quattuordecim, In tota dignitate pr. d. Vt sit: Cum multa sint, quae dignitatem pariant; inter ea tamen tenere principatum eloquentiam, maioribus nostris placuit. DISERTI *igitur hominis,* } Disertum hic usurpat pro eloquente. alibi distinguuntur, ut in Oratore, dicente M. Antonio, disertos se uidisse multos, eloquentem uero neminem. FACILE *laborantis,* } φιλοπόνου, laborum tolerantissimi: qui labores, & molestias non reformidet, sed otio, & quieti anteponat. *Facile:* pro, libenter: ut ad Coelium: Quod in maritimis facillime sum. NON *grauate,* } ne multis, & ambitiosis precibus, & pollicitationibus sit opus: quod ait Isocrates, τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι. GRATVITO } gratis. Plutarchus in Cic. & in Parad. obijcit Crasso, quod in patrocinijs pacisceretur. *Gratuito:* quod seruatum ab omnibus non est. ideo C. Cincius legem tulit de donis, & muneribus, de qua lib. II. de Orat. & Tacitus lib. XI. Eius, inquit, opprimendi gratia repetitum uidebatur S. C. poenaq. Cinciae legis aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. LATE *patent.* } unde oritur, multis defensis, multorũ amor: quia plurimi sunt, quibus patrocinio, & defensione sit opus: INTERMISSIONEM *eloquentiae,* } propter bella ciuilia: de quibus subiungit, Quibus exstinctis oratoribus. DE *me ipso* } qui stante rep. regnare uidebar in caussis. QVIBVS *exstinctis oratoribus,* } ex partibus Pompeij. QVAM *in paucis spes,* } de adolescentibus loquitur: cum uero subiungit, Quam in paucioribus facultas, de uiris. QVAM *in paucioribus facultas,* } Quanto, est in undecim meis, & Tertij. COMMENDANTEM } Commendare quattuor mei. VIGILANTEM } Vigilare, tres. Vigilantibus, unus. ROGANTEM: } Rogare, unus. Rogando, unus. QVI *aut consulunt, aut defendunt,* } cum iurisconsultos, & oratores perspicue designet: (iam enim dixit, Cum omnes non possunt iurisperiti esse, aut diserti) libentius legerem, Consuluntur. quo modo est in uno meo, & Tertij. consulunt enim ij, qui de re controuersa formu-

iam, normamque, & uiam litigandi a iurisconsultis petunt: consuluntur uero iurisconsulti, qui dicuntur de iure consulentibus respondere. NON *sunt admonendi*,] artificiose, quod enim omittere se uelle significat, id tamen facit. (EST *enim in promptu*)] patet per se, est apertum, satis notum. nam, quis ignorat, alios ita iuuari oportere, ne quem offendamus, & in alieno beneficio nobis ipsi damnum comparemus? ALIOS *iuuare*] ord. praep. nouem mei, & Tertij. CERTISQ. *operis*,] cum aliquid eo praecipue nomine faciendum tibi statuas, ut compensetur quod uiolatum est. QVOD *uiolatum est*,] Id, quod uiolatum est, octo, & Tertij. *Quod uiolatum est*:] dum alterum defenderes contra eum, quem iniustus offenderes. DICTV *quidem est procliue*,] facile: ut facile de procliuiore loco descenditur. SESE] Se, septem, & Tertij. HONESTA *oratio est*:] recte loquuntur: sed, quis est, qui, quod loquitur, id praestet? Sumptum ex Andria Terentij, act. 1. sc. 3. NIMIRVM] inops potest esse gratus, animo, non re. COMMODE *autem*,] uide Agellium lib. 1. cap. 4. PECVNIAM *qui habeat, non reddidisse*;] iocus, & festiuitas est in uerbis Habere, & Reddere: quae non similiter in pecunia, & gratia accipiuntur. Idem dixit in oratione post red. ad Quir. In officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecuniae debitae propterea quod pecuniam qui retinet, non dissoluit; qui reddidit, non habet: gratiam &, qui retulit, habet; &, qui habet, dissoluit. Et pro Plancio: Dissimilis est pecuniae debito, & gratiae. nam, qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alienum: gratiam autem &, qui refert, habet, &, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. BEATOS] omnium rerum copia circumfluentes: nam beatus est is, qui nulla re eget. HI *ne obligari quidem beneficio uolunt*:] tantum abest, ut gratiam referre uelint. Minographus:

Beneficium accipere, libertatem uendere est.

BENEFICIVM *se dedisse arbitrantur*,] hoc idem scribit ad Leptam, Fam. lib. VI. ep. 19. Praesertim qui nihil afferat praeter operam, in qua ille se dedisse beneficium putabit, si modo ipsum sciet, non accepisse. Et ad Att. lib. XIV. ad M. Antonium: Litterae tuae sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium uiderer; sed accipere a te ita petente. QVAMVIS *aliquod magnum*] Quamuis aliquid magnum, duo. Quamuis magnũ aliquid, tres. Quamuis magnum aliquod, quattuor, & Tertij. Aliquid quãuis magnum, duo. Magnũ quamuis aliquid, duo Quamuis magnum aliq d, unus. AEQVE] Atque, sex mei, & Tertij. MORTIS *instar*] Sic Fam. lib. VI. ep. 9. Hos tuos Tusculanenses dies instar esse uitae puto. In Pisonem: Vnus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redij. Et Virg. lib. Aen. II. Instar montis equum. CVM *quid factum sit*,] Quidquid, septem, & Tertij. PVTANS,] Putat, est in quattuordecim meis, & Tertij. NEQVE *uero*] Enim, pro, Vero, est in quattuor meis. SI *quo forte fungitur*,] erga eum, qui meritus est. EXTENVAT.] quo maiorem gratiae referendae uoluntatem ostendit.

CICERO

*V*IDENDVMQ. *illud item, quod si opulentum, fortunatumq. defenderis, in illo uno, aut forte in liberis eius maneat gratia: sin autem inopem, probum tamen, & modestum, omnes non improbi humiles, quae magna in populo multitudo est, praesidium sibi paratum uident. quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto. danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus: sed, si res in contentionem ueniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus: qui, cum consuleretur, utrum bono uiro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret; Ego, inquit, malo uirum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae uiro: sed corrupti mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum. quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet? illum fortasse adiuuat, qui habet: ne id quidem semper: sed fac iuuare: potentior sane sit, honestior uero quo modo? quod si etiam bonus erit uir; ne impediant diuitiae, quo minus iuuetur; modo ne adiuuent; sitq. omne iudicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem praeceptum in beneficijs, operaq. danda est, ne quid contra aequitatem contendas, ne quid per iniuriam, fundamentum enim perpetuae commendationis, & famae est iustitia: sine qua nihil potest esse laudabile. Sed, quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quae ad singulos spectant: deinceps de ijs, quae ad uniuersos, quaeq. ad remp. pertinent, disputandum est, eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, ut ad uniuersos ciues pertineant, partim, singulos ut attingant; quae sunt etiam gratiora. danda est opera omnino, si possit, utrisque, nec minus ut etiam singulis consulatur: sed ita, ut ea res aut prosit, aut certe ne obsit reip. C. Gracchi frumentaria magna largitio fuit; exhauriebat igitur aerarium: modica M. Octauij, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria; ergo & ciuibus, & reip. salutaris. In primis autem uidendum erit ei, qui remp. administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publice deminutio fiat. perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret; quam tamen antiquari facile passus est, & in eo uehementer se moderatum praebuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud male; non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. capitalis omnino oratio est, ad aequationem bonorum pertinens; qua peste quae potest esse maior? hanc enim ob caussam maxime, ut sua tenerentur, resp. ciuitatesq. constitutae sunt. nam, etsi duce natura congregabantur homines; tamen, spe custodiae rerum suarum, urbium praesidia quaerebant. Danda etiam opera est, ne, quod apud maiores nostros saepe fiebat, propter aerarij tenuitatem, assiduitatemq. bellorum, tributum sit conferendum: idq. ne eueniat, multo ante erit prouidendum. sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obuenerit (malo enim, quam nostrae, ominari: neque tamen de nostra, sed de omni rep. disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant, si salui esse uelint, necessitati esse paren-*

dum.

dum. Atque etiam omnes, qui remp. gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit, quae sunt necessariae. quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare. est enim in promptu. tamen locus attingendus fuit.

EXPLANATIO

VIDENDVMQ. *illud item, quod, si opul.* } duodecim mei, & Tertij, Videndumq. illud est, quod, si opul. Vnus, pro Illud, Id. Alius, ord. praecp. Vndq. est illud. *Quod:* sic locutus ep. ult. lib. IX. ad Att. & ep. 28. lib. VII. Fam. Quibus locis uide Paulli patris Commentaria. IN *illo uno, aut forte in liberis eius maneat gratia;* } septem mei, & Tertij, ord. praecp. In uno illo. Quattuor, Aut in liberis forte. Vndecim, & Tertij, Manet. Duo, Remanet. SI *res in contentionem ueniet,* } si quaeramus, diuitiae ne sint probitati praeferendae, an contra. Vel: si forte usu ueniat, ut uel diuiti, uel inopi, uiro tamen bono, sit inseruiendum. THEMISTOCLES } hoc idem Val. Max. lib. VII. cap. 2. de sapienter dictis, & factis. Plutarchus autem in uita, & Apophthegm. hoc Themistoclem respondisse ait filiae suae petitoribus. AN *minus probato?* } Aut, septem mei. EGO, *inquit, malo uirum,* } Ego uero, inquit, malo uirum, tredecim mei, & Tertij. Industriam, & uirtutem sine diuitijs malo, quam diuitias sine uirtute, & industria. Plutarchus. QVI *pecunia egeat,* } Isocrates: Τοῖς ἀγαθοῖς ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ ψυχῇ, τούτοις κτώμεθα καὶ τὰς ὠφελείας, ὧν δεόμενοι τυγχάνομεν. hoc est: Virtute, atque industria, necessaria uitae industriae comparantur. PECVNIAM, *quae uero:* } cui, ut ait Horatius, diuitias quidem dederint, artem fruendi non dederint. CORRVPTI *mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum.* } nam, ut ait Demosthenes, δεῖ χρημάτων ad uitae sustentationem. NE *id quidem semper:* } obest enim interdum: nec possunt semper omnia, quae uolunt, diuites consequi. HONESTIOR *uero quomodo?* } dignitatem enim diuitiarum magnitudo non parit. NE *impediant* } ne beneficium in illum ideo non conferamus, quia diuitijs abundet: si modo uir bonus est: sed rursus eaedem diuitiae ne adiuuent, idest, ne nos ad beneficium tribuendum magis, quam conuenit, adducant. MODO *ne adiuuent;* } nihil afferant diuitiae, quo uir bonus iuuetur magis. QVALIS } probitate, & moribus. FVNDAMENTVM *enim perpetuae commendationis, & famae est iustitia:* } nouem mei, & Tertij, Fundamentum enim est perp. comm. & fam. iust. Tres, ord. praecp. Fund. est enim &c. Vnus, Fundamentum est perp. comm. & fam. iust. Vnus pro Enim, habet Vero. SINE *qua nihil potest esse laudabile.* } nam iustitia omnes uirtutes complectitur. QVAE *ad singulos spectant:* } idest, quae depromuntur e cuiusque re familiari: non, quae in priuatos homines conferuntur. QVAE *ad uniuersos,* } cum magistratus, qui totius populi personam sustinent, aliquid ex aerario depromunt. EORVM *autem ipsorum partim eiusmodi sunt,* } pro, Alia eiusmodi sunt. usitato genere loquendi. VT *ad uniuersos ciues pertineant,* } ut cum augetur resp. imperio, agris, uectigalibus. SINGVLOS *ut attingant;* } ut singulos priuatim iuuent: quo ex genere frumentaria largitio est. C. GRACCHI } tribuni pl. qui legem frumentariam tulit. Plutarchus, & in oratione pro Sextio, his uerbis: Frumentariam legem C. Gracchus ferebat: iucunda res plebi Romanae: uictus enim suppeditabatur large sine labore: repugnabant boni, quod & ab industria plebem ad desidiam auocari putabant, & aerarium exhauriri uidebatur. Vnus meus, Ti. Gracchi. LARGITIO *fuit;* } Fuit, non est in nouem meis, & Tertij. EXHAVRIEBAT *igitur* } Igitur, non est in duobus meis. AERARIVM } ad usum reip. necessario constitutum: sine quo resp. stare non potest. Octauij autem modica largitio, quia non exhauriebat aerarium, reip. salutaris. M. OCTAVII, } collegae Ti. Gracchi in tribunatu. Plutarchus, epitome Liuiana, & alij. REIP. *salutaris.* } non exitiosa, ut illa C. Gracchi, quae exhauriebat aerarium. NEQVE *de bonis priuatorum publice deminutio fiat.* } *Publice* a lege. quod Ti. Gracchus, agraria lege promulgata, conatus est. aequari autem possessiones sine magna multorum iniuria non possunt. inde seditio, inde caedes; inde summum reip. discrimen. propterea subiungitur: Capitalis omnino oratio est ad aequationem bonorum pertinens. *Neque* Ne, unus. Non, unus. Nec, tres. LEGEM *agrariam* } de publicis agris populo diuidendis. ANTIQVARI } suffragijs improbari. antiquatur enim lex, cum a populo reijcitur, ne feratur: abrogatur autem iam lata, ne in posterum ualeat. De Legibus: Vos legem antiquastis sine tabula; Ad Att. Populum, ut rogationem antiquaret, rogabant. MVLTA *populariter,* } dixit Philippus, quae plebi grata essent, optimatibus, & locupletibus inuisa. QVI *rem haberent.* } qui de suo uiuerent: quibus ad uictum necessaria suppeterent. Sic Terentius, Ad rem attentiorem esse, Rem facere; Cicero, Rem augere. CAPITALIS *omnino oratio est ad aequ.* } τὸ, Omnino, non est in quattuordecim meis, & Tertij. TENERENTVR, } Tuerentur, quattuor mei. QVOD *apud maiores nostros saepe fiebat,* } ante Paulli Aemilij Macedonicam uictoriam. nam is, ut ait Plinius lib. XXXIII. cap. 3. & hic Cicero subiungit, tantum intulit in aerarium, ut finem attulerit tributorum. nec tributum postea collatum est ante Pansae, & Hirtij consulatum: quo anno, rep. oppressa, Cicero est interemptus. SIN *qua necessitas* } acerrimum telum. Sin quae nec. tres, & Tertij. (MALO *enim, quam nostrae, ominari:* } inuiti enim ea dicimus, quae sunt mali ominis. Sic ex septem meis, & Tertij libro emendaui. & est elegantius, cum dixerit, Sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obuenerit, subiungere, Malo enim, quam nostrae, ominari. Quid enim attinet dicere, Malo enim alteri, (quod est in quattuor) quam nostrae; aut, Alij, (quod est in duobus) aut, Alienae, (quod est in uno) quam nostrae; cum dixerit, Alicui reip.? NEQVE *tamen de nostra, sed de omni rep. disputo)* } Neque tantum, quattuor mei. Nq tm, duo. τὸ Tantum, non est in uno, & Tertij. Tn, septem. Tum, reponit Fuluius Vrsinus ex antiquo libro. *Neque tamen de nostra, sed*

de

de omni rep. disputat ; talis est omnis disputatio. non enim hoc, aut illud examinat, sed in toto genere uersatur. supra: Mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. NECESSITATI *esse parendum*.) soluendum tributum, necessario impositum. QVAE *sunt necessariae*.) quae ad uictum, ad habitationem, ad uestitum pertinent. uide Platonem de Rep. lib. 2. EST *enim in promptu*.) satis patet. TAMEN *locus distingendus fuit*.) Tantum, decem, & Tertij.

CICERO

CAPVT autem est in omni procuratione negotij, & muneris publici, ut auaritiae pellatur etiam minima suspicio. Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me seruasset, & tunc essem natus, quando Romani dona accipere coepissent: non essem passus diutius eos imperare. Nae illi multa saecula exspectāda fuerunt. modo enim hoc malum in hanc remp. inuasit: itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse; siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecunijs repetundis a L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at uero postea tot leges, & proximae quaeque duriores; tot rei damnati; tantum Italicum bellum, propter iudiciorum metum, excitatum; tanta, sublatis legibus, & iudicijs, expilatio, direptioq. sociorum; ut imbecillitate aliorum, non nostra uirtute, ualeamus. Laudat Africanum Panaetius, quod fuerit abstinens. quid ni laudetur? sed in illo alia maiora; laus enim abstinentiae non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quae fuit maxima, potitus est Paullus: tantum in aerarium pecuniae inuexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tributorum. at hic nihil in domum suam intulit, praeter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Carthagine euersa. Quid, qui eius collega in censura fuit, L. Mummius? numquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam, maluit; quamquam, Italia ornata, domus ipsa mihi uidetur ornatior. Nullum igitur uitium est taetrius, (ut eo, unde egressa est, referat se oratio) quam auaritia, praesertim in principibus, & remp. gubernantibus. habere enim quaestui remp. non modo turpe est, sed sceleratum etiā, & nefarium. itaque, quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia, esse perituram, is uidetur non solum Lacedaemonijs, sed ēt omnibus opulentis populis praedixisse. Nulla autem re conciliare facilius beneuolentiam multitudinis possunt ij, qui resp. praesunt, quam abstinentia, & continentia. qui uero esse populares uolunt, ob eamq. caussam aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; labefactant fundamenta resp. cōcordiam primum tollunt, quae esse non potest, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniae; deinde aequitatem, quae tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. id enim est proprium, ut supra dixi, ciuitatis, atque urbis, ut sit libera, et non sollicita suae rei cuiusque custodia.

EXPLANATIO

C. PONTIVS *Samnis*;) Samnitium aduersus Romanos tum imperator, cum turpissimas Caudinae pacis condiciones acceperunt, a quibus tandem & ipse sub iugum missus ad Luceriam, anno ab V. C. CDXXXIII. Vide Liuium lib. IX. AD *illa tempora fortuna me seruasset*,) Me fortuna reseruauisset, unus, & Tertij. Reseruasset, septem. Me fortuna seruasset, quinque. Vnus, Ad illa tempora fortuna reseruasset. TVNC *essem natus*,) Tum, duodecim, & Tertij. DONA *accipere*) hinc Iugurthae uox, apud Sallustium: O urbem uenalem, si emptorem inuenerit. MVLTA *saecula*) Faciundum mihi puto, ut hoc loco M. Antonij Mureti integrum caput describam, quod ad huius loci intelligentiam praeclare admodum facit. est autem in Variarum lectionum libris, octauum libri X.

Dubitant eruditi homines, quo modo accipiendum sit, quod ait Cicero lib. II. de Officijs, Multa saecula exspectanda fuisse C. Pontio Samniti, si a fortuna reseruatus esset ad id tempus, quo Romani dona acciperecoeperunt, bellauit enim cum Romanis Pontius ab V. C. CDXXXII. lex autem Calpurnia de pecunijs repetundis lata est anno DCIV. ut, si Saeculum sit centum annorum, quo modo accipiendum & Grammatici ueteres docent, & ludorum saecularium appellatio confirmat, non tota duo saecula ei exspectanda fuerint. Sed certe Saeculum interdum est γενεὰ: ut ostendit & Naeuius, qui Nestorem, ut est apud Agellium, trisaeclisenem uocauit, ex illis uidelicet Homeri uersibus:

Τῷ δ' ἤδη δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων,
Ἐφθίαθ', οἵ οἱ πρόσθεν ἅμα τράφεν ἠδ' ἐγένοντο
Ἐν Πύλῳ ἠγαθέῃ, μετὰ δὲ τριτάτοισιν ἄνασσεν.

Γενεὰ autem triginta annorum est. Itaque illi Homerici uersus ostendunt tantum, Nestorem, cum illa loqueretur, sexagenario maiorem fuisse: quamuis illic quoque γενεὰς pro centum annis accepisse etiam ueteres Latini poetae uidentur. Haec Muretus. TANTVM *fuit roboris*.) ut efficere posset, ne Romani diutius imperarent: ut posset Romanum imperium pecunia largienda euertere. NONDVM *centum, & decem anni*) Fuluius Vrsinus ex antiquo libro, Enim, addidit, sic: Nondum enim cent. &c. Vnus meus, Nondum uero cent. Alius, Nondum X. & C. anni. A *L. Pisone*) tribuno pl. qui primus Frugi dictus est. LATA *est lex*,) Censorino, & Manilio cos. AT *uero postea tot leges*,) Caecilia, Seruilia, Atilia, Cornelia, Iulia. ITALICVM *bellum*) sociale a scriptoribus dictum. Vide Florum. EXCITATVM;) eorum opera, qui, ne repetundarum accusarentur, metuebant: ab ijs, qui sibi conscij suorum scelerum,

rum, quieta rep. iudicia metuebant. V T *imbecillitate aliorum, non nostra uirtute, ualeamus.* } si adhuc imperamus, cum tamen illud malum, quod Pontius optabat, in remp. inuaserit, non uirtuti nostrae, sed aliorum imbecillitati, acceptum referre debemus. hostes enim eos non habemus, in quibus tantum sit roboris, quantum sibi Pontius habere uidebatur. Simile illud Isocratis in Symmachico: *χρὴ τοὺς καὶ μικρὰ λογίζεσθαι δυναμένους, οὐκ ἐν τοῖς τῶν ἐχθρῶν ἁμαρτήμασι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἐν τοῖς αὑτῶν πράγμασι, καὶ ταῖς αὑτῶν διανοίαις. τὸ γὰρ διὰ τὴν ἐκείνων ἀμαθίαν συμβαῖνον ἡμῖν ἀγαθὸν, τυχὸν ἂν παύσαιτο, καὶ λάβοι μεταβολήν. τὸ δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοὺς γιγνόμενον, βεβαίως ἂν ἔχοι, καὶ μᾶλλον παραμείνειεν ἡμῖν.* G A Z A, } Persae, Gazam, regiam pecuniam uocant. Q. Curtius. Vergilius pro omni pretiosa supellectile dixit,

Troia gaza per undas.

Q V A E *fuit maxima,* } bis millies centies HS, ut ait Velleius, idest sexagies ter centena scutatorum millia: ut uulgo dicitur, milliones sex, & scutatorum trecenta millia. Valerius Antias, Millies ducenties, scripsit. quod Liuius parum putat. In Plinio lib. XXXIII. cap. 3 legitur, Pondo trium millium: quod mendosum esse constat. Vide Liuium lib. XLV. Plut. in uita, & Apophthegm. Valer. lib. IV. Appianum in Mithridatico, Orosium lib. IV. cap. 20. Eutropium lib. IV. cap. 3. Iustinum lib. XXXIII. Florum lib. 2. cap. 12. Quod autem fecit Paullus, idem antea fecerat Q. Tremulus, Anagnia capta. Plinius lib. XXXIV. cap. 6. cessabat enim tributum, cum esset in aerario pecunia; remouebatur, aerario exhausto. P A V L L V S: } pater naturalis Africani minoris. T R I B V T O R V M: } ubi nouum bellum erat exortum, pecunia, qua gerendum esset, colligebatur; tributo cunctis ciuibus imposito. Liuius lib. V. N I H I L *in domum suam intulit,* } penates suos nulla ex parte locupletiores fecit. Valerius. qui nec adspicere Macedonicam gazam uoluerit, totumq. negotium eius administrandae, & in aerarium referendae, quaestoribus commiserit. signum autē eius abstinentiae uel maximum fuit, quod moriens patrimonium uix XXXVII. millium myriadum, ut ait Plutarchus, reliquit: quae summa paullo maior est undecim scutatorum millibus. *Nihil in domum suam intulit:* τὸ, In, abest a septem meis, & Tertij. Vnus pro, Intulit, habet Attulit. P R A E T E R *memoriam* } praeclare secum actum existimans, quod ex illa uictoria alij pecuniam, ipse gloriam reportasset. Valerius. A F R I C A N V S } qui nihil in uita, nisi laudandum, aut fecit, aut dixit, ac sensit. Velleius. L. M V M M I V S. } qui Corinthum deleuit, caput Achaeae gentis: unde Achaici cognomen est adeptus. I T A L I A M *ornare* } nihil enim ex ijs opibus, ornamentisque, quae praediues Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Signa namque aerea, marmoreaque, & tabulas pictas, quibus Corinthum spoliauit, in triumpho tulit, totamq. ijs Italiam repleuit. Tamq. rudis ingenio fuit, (quod ait Velleius) ut, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas, ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, nouas eos reddituros. N V L L V M *igitur uitium est taetrius,* } septem, & Tertij, ord. praep. Taetrius est. τὸ, Est, non est in tribus. Deterius est, unus. R E M P. *gubernantibus.* } Reip. gubernatoribus, Fuluius Vrsinus ex antiquo libro. Remp. administrantibus, unus meus. H A B E R E *enim quaestui remp.* } ex reip. muneribus quaestum facere. In Verrem: Qui non intelligit istum sibi quaestui, praedaeq. habuisse, bona, fortunas, possessiones aratorum. Plautus, Poenulo:

Illic est thesaurus stultis in lingua situs,
Vt quaestum habeant male loqui melioribus.

T V R P E } sordidum. S C E L E R A T V M } facinus publice contra ius in remp. admissum. O R A C V L O } Oraculum, quattuordecim mei. Oraclum, unus. Hoc autem Oraculum exstat in Aristophanis Scholijs: *Ὅτι αἰσχροκερδεῖς καὶ σμικρολόγοι οἱ Λάκωνες, δῆλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.* Vide & Plutarchum. N V L L A *re alia, nisi auaritia, esse perituram,* } sic duodecim mei. Duo, & Tertij, non habent τὸ Alia. I S *uidetur* } Idq. uidetur, unus. Id uidetur, sex, & Tertij. τὸ, Is, abest a septem. A G R A R I A M *rem* } diuisionem agrorum, ut duo Gracchi fratres. infra. A V T *pecunias creditas debitoribus condonandas putant;* } lege de tabulis nouis. C O N C O R D I A M *primum tollunt,* } Tollunt, non est in tredecim meis, & Tertij. V T *supra dixi,* } in eo loco: Hanc ob caussam maxime, ut sua tenerentur, respublicae, ciuitatesq. constitutae sunt. C I V I T A T I S, *atque urbis,* } Ciuitatis, multitudinis ciuium; Vrbis, quae ciuitati praesidium est. supra: Etsi duce natura congregabantur homines: tamen, spe custodiae rerum suarum, urbium praesidia quaerebant. C V I V S Q V E, } Cuique, duo mei.

CICERO

ATQVE in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam. nam, cui res erepta est, inimicus; cui data est, etiam dissimulat se accipere uoluisse; & maxime in pecunijs creditis occultat suum gaudium, ne uideatur non fuisse soluendo. at uero ille, qui accipit iniuriam, & meminit, & praesefert dolorem suum. Nec, si plures sunt ij, quibus improbe datum est, quam illi, quibus iniuste ademptum est, idcirco plus etiam ualent. non enim numero haec iudicantur, sed ponderе. quam autem habet aequitatem, ut agrum, multis annis, aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit, amittat? at, propter hoc iniuriae genus, Lacedaemonij Lysandrum Ephorum expulerunt, Agin regem, quod numquam antea apud eos acciderat, necauerunt. ex quo eo tempore tantae discordiae secutae sunt, ut tyranni exsisterent, & optimates exterminarentur, & praeclarissime constituta resp. dilaberetur. nec uero solum ipsa cecidit, sed etiam reliquam Graeciam euertit contagionibus malorum, quae, a Lacedaemonijs profecta manarunt latius. Quid? nostros Gracchos,

chos, Ti. Gracchi, summi uiri, filios, Africani nepotes, non ne agrariae contentiones perdiderunt? At uero Aratus Sicyonius iure laudatur, qui, cum eius ciuitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clamdestino introitu urbe est potitus; cumq. tyrannum Nicoclem improuiso oppressisset, sexcentos exsules, qui fuerant eius ciuitatis locupletissimi, restituit, remq. pub. aduentu suo liberauit. sed, cum magnam animaduerteret in bonis, & possessionibus difficultatem; quod & eos, quos & ipse restituerat, quorum bona alij possederant, egere iniquissimum arbitrabatur; &, quinquaginta annorum possessiones mouere, non nimis aequum putabat; propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus, multa dosibus detinebantur; sine iniuria, iudicauit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci uelle dixit; remq. integram ad reditum suum iussit esse; isq. celeriter ad Ptolemaeum, suum hospitem, uenit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare uelle, caussamq. docuisset; a rege opulento uir summus facile impetrauit, ut grandi pecunia adiuuaretur: quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus caussas cognouit & eorum, qui aliena detinebant, & eorum, qui sua amiserant; perfecitq. aestimandis possessionibus, &, uti persuaderent alijs, ut pecuniam accipere mallent, & possessionibus cederent; alijs, ut commodius putarent, numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. ita perfectum est ut omnes, concordia constituta, sine querela discederent. O uirum magnum, dignumque, qui in nostra rep. natus esset. sic par est agere cum ciuibus, non, ut bis iam uidimus, hastam in foro ponere, & bona ciuium uoci subijcere praeconis. at ille Graecus, id quod fuit sapientis, & praestantis uiri, omnibus consulendum putauit: eaq. est summa ratio, & sapientia summi ciuis, commoda ciuium defendere, non diuellere, atque omnes aequitate eadem continere. Habitant gratis in alieno. Quid ita? ut, cum ego emerim, aedificauerim, tuear, impendam; tu me inuito fruare meo? quid est aliud, alijs sua eripere, alijs dare aliena? Tabulae uero nouae quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & eum tu habeas, ego non habeam pecuniam? Quamobrem, ne sit aes alienum, quod reip. noceat, prouidendum est: quod multis rationibus cauers potest: non, si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum: nec enim ulla res uehementius remp. continet, quam fides, quae esse nulla potest, nisi erit necessario solutio rerum creditarum. numquam enim uehementius actum est, quam me consule, ne solueretur: armis, & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine. quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de rep. tolleretur. numquam nec maius aes alienum fuit; nec melius, nec facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. At uero hic noster uictor, tunc quidem uictus, quae cogitarat, ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si caussa non esset.

EXPLANATIO

CVI res erepta est, inimicus; } Cui res erepta est, est inimicus, quinque, & Tertij. Duo, Inimicus est. IN pecunijs creditis } condonatis. OCCVLTAT summi gaudium, } in sinu gaudet. NE uideatur non fuisse soluendo. } obaerati enim, cultus splendorem in fraudem creditorum simulantes, hominum de se opinioni offundunt. AT propter hoc iniuriae genus } Ac, duo mei. Crofanus testatur, se a Mureto accepisse, delendam esse particulam At; quae sententiam corrumperet. LYSANDRVM } praeclarum ducem, optimeq. de rep. meritum. AGIM regem, } de quo Plutarchus. EX quo eo tempore } Ex eo tempore, unus. At eoq. tempore, unus. Exq. eo tempore, Tertij liber. quod placet. VT tyranni exsisterent, } Vt & tyranni exs. sex, & Tertij. PRAECLARISSIME constituta } Lycurgi legibus. MALORVM, } quae nata sunt propter auaritiam. supra: Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia, esse perituram. PROFECTA } sic duo mei. recte. Profecte, decem. Profectae, Tertij. Profecto, duo. MANARVNT latius. } sic Fam. lib. XII. ep. I. Manabat illud malum urbanum. AFRICANI } maioris; cuius ex filia Cornelia Ti. Gracchus duos filios suscepit, Tiberium, & Caium. ARATVS Sicyonius, } cuius uitam Plutarchus literis mandauit. A tyrannis } Abantida Pasei filio, Paseo patre, Nicocle. VRBE est potitus; } sic omnes mei, & Tertij. Sunt, qui, Vrbem, reponant. ueteres libri aduersantur. NICOCLEM } P ut. in Arabo. Alij, Methodeum, ex antiquis libris, & ex Polybio. Impressi, Metoclem. Duo scripti, Modoclem. quorum unus, in ora, Vel Methodem. Vnus, Methoclem. Vnus, Modochepi. Vnus, Michoclem. Vnus, Methodem. Vnus, Metrodem. Vnus, Midoclem. Vnus, Modoclem. Vnus, Nicodem. Vnus, Sitiez. Vnus, Metedē. Duo, Nicoclem. Tertij, Niecoclem. IMPROVISO oppressisset, } sine ciuili sanguine. SEXCENTOS exsules; } octoginta a Nicocle, haud pauciores quingentis a superioribus. QVOS & ipse rest. } Et, non est in septem, & Tertij. DETINEBANTVR: } Tenebantur, septem, & Tertij. REM integram } Plinius ad Traianum; Rem integram distuli. Integrum reseruare, Cic. Fam. lib. I. In integro res, uel caussa, Terentius. In integrum restituere, Iuris consulti. In integro res est, in Verrem, & ad Att. PTOLEMAEVM, } Philadelphum. Ptolemaei, Aegypti reges, omnes dicti, ut Caesares, & Augusti, Imperatores; Graecorum, αὐτοκράτορες; Cecropidae, Atheniensium; Tigranes, Assyriorum; Phraartes, Medorum; Sannacherib, Philistinorum. SVVM hospitem, } quem signis, & tabulis ex Graecia sibi deuinxit. Plutarchus. QVI tum regnabat alter post Alexandriam conditam: } eius filius, qui, cum Alexandro militauit. CVI cum exposuisset, } Qui, septem, & Tertij. GRANDI pecunia } centum quinquaginta talentis. Plutarchus. CVM in Sicyonem } In, non est in tribus, & Tertij. QVINDECIM principes } sic Plutarchus.

chus. DETINEBANT, } Tenebant, octo. PRAEFECITQ. } Perfecitque, Tertij liber. ET *uti persuaderent alijs*, } τὸ Et, non est in septem. Vt, pro, Vti, est in tredecim & Tertij. VT *bis iam uidimus*, } primum Sulla, deinde Caesare dominantibus. SAPIENTIA *summi ciuis*, } Boni, est in nouem, & Tertij. DEFENDERE, } abest ab uno meo, & Tertij. QVID *est aliud, alijs &c.* } sic octo mei, & Tertij. Quid est aliud, nisi alijs, unus. Quid est aliud, quam alijs, quinque. TABVLAS *nouae*. } debitam pecuniam largientes. VT *emas mea pecunia fundum*, } uel cum fenore sumpta, uel, ut interdum amicitiae gratia fit, sine fenore. ET *cum tu habeas*, } Et, non est in decem, & Tertij. EGO *non habeam pecuniam?* } quia licet tibi non soluere per tabulas nouas. AES *alienum*, } priuatorum ciuium. REIP. *noceat*, } ob eorum seditiones, qui obaerati sunt, & nouas tabulas, leges agrarias, proscriptiones, coniurationes expetunt. NON, *si fuerit*, } sic quattuor mei, & Tertij. Si non fuerit, tres. Si non hoc fuerit, duo. FIDES; } quam Iustinae fundamentum dixit lib. I. NVMQVAM *enim uehementius* } τὸ, Enim, non est in undecim, & Tertij. TENTATA *res est* } Catilina duce. ORDINE. } ne uideretur de humilibus tantum loqui, addidit, Ordine: quia nobilius est Ordo, quam Genus. ep. 9. lib. I. Fam. Conctis hominibus, ordinibusq. incumbentibus. Et ep. x. lib. III. & Coelius ep. 17. lib IIX. & oratione I. pro Cornelio. VT *hoc tantum malum de rep. tolleretur*. } Totum, pro, Tantum, est in tribus, & Tertij. FRAVDANDI *enim spe sublata*, } sperauerant debitores, si resp. mutaretur, se nihil soluturos. eam spem sustulit uirtus, & uigilantia Ciceronis. HIC *noster uictor*, } Caesar. TVNC *quidem uictus*, } interfectus a Bruto, Cassio, alijs. Sic quinque. Tum, sex, & Tertij. Nunc, tres. quod etiam erat in impressis. *Tunc quidem uictus*: me scilicet consule: quia Catilina propter aeris alieni magnitudinem consentiens, perficere non potuit, obsistente me, quod cogitabat, debitores ut creditoribus nihil soluerent: & cum ea simul uictus Caesar, omnesq. idem cogitantes uidentur. Suet. & Plut. de Caesaris aere alieno. Haec sententia confirmari uidetur sequentibus uerbis. CVM *eius iam nihil interesset*. } cum aere iam non premeretur alieno, rerum omnium armis potitus. Perfecit igitur ea, quae multo ante cogitauerat, ut leges, & iudicia nihil ualerent, non sua caussa, quia nihil iam debebat, sed suorum, qui graui alieno aere laborabant, nec sine ciuili bello incolumes ullo modo esse poterant. qua de re sic ad Att. lib. VII. Verumtamen hoc uideo, cum homine audacissimo, paratissimoq. negotium esse: omnes damnatos, omnes ignominia affectos, omnes damnatione, ignominiaq. dignos illac facere, omnes, qui aere alieno premantur; quos plures esse intelligo, quam putaram. Eorum ex numero noti sunt, quibus ad consumendum nihil satis esse uideretur, C. Curio, M. Antonius, P. Dolabella. PECCARE, } Peccandi, unus meus. ETIAM *si caussa non esset*. } etiam si peccare quidem in eo, idest aeris alieni solutionem tollere, sua caussa non cogeretur: cum ipse iam nihil deberet.

CICERO

AB hoc igitur genere largitionis, ut alijs detur, alijs auferatur, aberunt ij, qui remp. tuebuntur: in primisq. operam dabunt, ut iuris, & iudiciorum aequitate suum quisque teneat; & neque tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua uel tenenda, uel recuperanda obsit inuidia. praeterea, quibuscumque rebus uel belli, uel domi poterunt, remp. augeant imperio, agris, uectigalibus. haec magnorum hominum sunt: haec apud maiores nostros factitata: haec genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate reip. magnam ipsi adipiscentur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praecepta censet esse a Panaetio praetermissa, ualetudinis curationem, & pecuniae. quas res a summo philosopho praeteritas arbitror, quod essent faciles: sunt certe utiles. Sed ualetudo sustentatur notitia sui corporis, & obseruatione, quae res aut prodesse soleant, aut obesse; & continentia in uictu omni, atque cultu, corporis tuendi caussa, & praetermittendis uoluptatibus; postremo arte eorum, quorum ad scientiam haec pertinent. Res autem familiaris quaeri debet ijs rebus, a quibus abest turpitudo, conseruari autem diligentia, & parcimonia, ijsdem etiam rebus augeri. has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui, Oeconomicus, inscribitur: quem nos, ista fere aetate cum essemus, qua es tu nunc, e Graeco in Latinum conuertimus. Sed utilitatum comparatio (quoniam hic locus erat quartus a Panaetio praetermissus) saepe est necessaria. nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis hoc modo comparantur; ualere ut malis, quam diues esse: cum corporis externa, hoc modo; diues esse potius, quam maximis corporis uiribus. Ipsa inter se corporis comparantur sic: bona ualetudo uoluptati anteponatur, uires celeritati. Externorum autem, ut gloria diuitijs, uectigalia urbana rusticis; ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: a quo cum quaereretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit, bene pascere: quid secundum, satis bene pascere: quid tertium, bene uestire: quid quartum, arare: &, cum ille, qui quaesierat, dixisset, quid fenerari? tum Cato, quid hominem, inquit, occidere? ex quo, & multis alijs, intelligi debet, utilitatum comparationes solere fieri, recteq. hoc adiunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibusdam optimis uiris, ad medium Ianum sedentibus, quam ab ullis philosophis ulla in schola, disputatur. sunt tamen ea cognoscenda. pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. reliqua deinceps persequemur.

EXPLANATIO

ET *neque tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur,* } sic octo mei.sex, & Tertij, Humilitatem. quod non placet. & glossema uidetur fuisse ad, Imbecillitatem. & ita scriptum est in margine unius mei ueteris libri, recenti manu. nec Humilitas pro glossemate uidetur requirere Imbecillitas. sed aliquis potius Humilitatem, pro, Imbecillitatem, substituit. OBSIT *inuidia.* } hinc Comicus:

Iudices saepe propter inuidiam adimunt diuiti;
Aut propter misericordiam addunt pauperi.

BELLI, } pro, in bello. antique, & usitate dictum, paullo tamen durius. Domi, militiae, dixit lib. de Senectute. Bellis, nouem, & Tertij. HAEC *genera officiorum* } quae ad uniuersos, quaeq. ad remp. pertinent. QVI *persequuntur,* } Qui persequentur, unus. Qui prosequuntur, tres. Qui sequuntur, duo. ADIPISCENTVR } Duo, Adipiscuntur. ET *gratiam, & gloriam.* } ut amentur, & in admiratione sint. Vtrumque & supra coniungit: Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus. Et, cum dixit: Hoc scientiae genere prodesse quamplurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiã. Lib. III. Huic nec laus magna adhibenda est, nec gratia. Et, eodem libro: Qui illam eripuerit, in maxima gratia futurus, & gloria. Ad Plancum ep. 5. lib. x. Mi Plance, incumbe, ut belli extrema perficias. in hoc erit summa & gratia, & gloria. ANTIPATER *Tyrius,* } Catonis Vticensis familiaris. Plutarchus. DVO *praecepta censet esse a Panaetio praetermissa,* } quattuordecim, & Tertij, Duo praeterita censet esse a Panaetio. A *summo philosopho* } uindicat eum ab ignorantia, contra obiectionem Antipatri. QVOD *essent faciles:* } non quod eas ipse non uiderit. SVNT *certe utiles.* } caussa, cur ipse praecepta subiungat, quae Panaetius, quem iam excusauit, omittenda duxit. SVSTENTATVR } ne in morbos cadat. inde ductum, Firma, & imbecilla ualetudo. NOTITIA *sui corporis,* } sui: quia non ijsdem rebus omnes, sed alius alia re indiget ad ualetudinem. Ex notitia uero sui corporis nascitur obseruatio earum rerum, quae res aut prodesse soleant, aut obesse. aliter enim obseruari non possunt. &, quia sola sui corporis notitia non sufficit, adiungitur tamquam necessaria rerum earum, quae prosint, aut obsint, obseruatio. ita secundum praeceptum nascitur ex primo, sine quo locum non haberet: sicuti nec primum sine secundo fructũ ferret. OBSERVATIONE *earum rerum, quae &c.* } Earum rerum, non est in duobus meis, & Tertij. IN *uictu omni, atque cultu,* } Cultus a Victu differt. multa enim praeter cibum, potionemq. sunt, quae ad ualetudinem pertineant. CORPORIS *tuendi caussa,* } uictu enim, atque cultu corpus tuemur. PRAETERMITTENDIS *uoluptatibus;* } ijs, quae obsunt. Hoc quartum praeceptum uidetur inclusum in primo, quod est, Obseruatione earum rerũ, quae res aut prodesse soleant, aut obesse. in ijs enim, quae obsunt, uitandae uoluptates. uerum, quia uoluptate plerique homines tamquam esca capiuntur, ideo nominatim ea de re praecipiendum Cicero putauit: quae cum maxime delectaret, maxime tamen obest &c. *Et praetermittendis uoluptatibus:* τὸ, Et, non est in uno meo, & Tertij. ARTE *eorum,* } medicorum. Artem medicinam uocat. Virg. lib. XII.

Iamq. aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis
Iasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera laetus Apollo,
Augurium, citharamq. dabat, celeresq. sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumq. medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

Paullo inferius Iapis ipse loquitur:

Non haec humanis opibus, non arte magistra
Proueniunt, neque te, Aenea, mea dextera seruat.

Et, apud Ouidium, Apollo artem suum inuentum uocat:

Inuentum medicina meum est, opiferq. per orbem
Dicor: & herbarum subiecta potentia nobis.
Heu mihi; quod nullis amor est medicabilis herbis,
Nec prosunt domino, quae prosunt omnibus artes.

CONSERVARI } non enim satis est quaerere, nisi conseruemus. COMMODISSIME } sic, ut, nihil desideres, & in discendo uoluptatem capias. nam, Commode, laudem habet. unde illud supra: Commode autem, quicumque dixit, Pecuniam qui habeat, non reddidisse. Et, in extremo libro: Toto hoc de genere, de quaerenda, de collocãda pecunia, etiam de utenda commodius a quibusdam optimis uiris, ad medium Ianum sedentibus, quam ab ullis philosophis, ulla in schola, disputatur. OECONOMICVS. } de quo D. Hieronymus, Quinctilianus lib. x. cap. 5. Plinius lib. XIIX. cap. 25. & Seruius Georg. I. ISTA *fere aetate cum essemus,* } Cum essemus, absunt ab uno meo. SED *utilitatum comparatio* } nam de comparatione eorum, quae honesta sunt, disseruit libro primo. QVONIAM *hic locus erat quartus a Panaetio praetermissus* } Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducat, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero. Quinctus, de comparatione honesti, & utilis, est libro III. *A Panaetio praetermissus:* non modo quartum, qui de duobus utilibus est, sed tertium quoque de duobus honestis Panaetius praetermisit: ut Cicero

docet

docet libro primo. CVM *externis corporis hoc modo comparantur*; } Comparantur, non est in uno meo. IPSA *inter se corporis comparantur sic*: } Comparantur, non est in tredecim meis, & Tertij. BONA *ualetudo* } Vt bona ualetudo, undecim mei, & Tertij. Duo, Si bona ualetudo. EX *quo genere comparationis illud est Catonis senis*: } hoc addit, ut e Catonis quoque sententia distinguendas esse utilitates ostendat: cum sint alijs aliae maiores, ut, bene pascere, quam satis bene pascere; satis autem bene pascere, quam uitire; &, uitire, quam arare: aliae uero alijs honestiores. nam, fenerari, summam utilitatem esse nemo negat: nec tamen quaerenda, quia non honesta. EXPEDIRET, } male in uno meo, Expediretur. BENE *pascere*; } Pascua ueteres pluris aestimabant, quam uineas, & arua. unde illud in Paradoxo ultimo: Si isti callidi rerum aestimatores prata, & areas quasdam magni aestimant, quod ei generi possessionum minime quasi noceri potest: quāti est aestimanda uirtus, quae nec eripi, nec surripi potest? Et Columella lib. 2. cap. 17. Atque haec, inquit, orator exsequi poterit, si non solum, quae retuli, genera pabulorum prouiderit, uerum etiam copiam ferri, quo melius armenta tueatur, sine quibus terram commode moliri difficile est. & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnum laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quod nec tempestatibus affligeretur, ut aliae partes ruris, minimiq. sumptus egens, per omnes annos praeberet reditum, neque eum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam in feno. BENE *uitire*; } cur malim, Vitire, (quod in quattuor esse antiquis libris, scribunt Nannius in Miscellaneis, Langius, Balduinus, Gifanius,) quam, Vestire, quod ipsum reperi in omnibus meis, (nam a Tertij libro hoc totum abest) tribus caussis adducor: primum, quod, cum haec sint Catonis praecepta, particulari eum uerbo, in certa re designanda, quam generali, usum esse, uerisimilius est. deinde, quod Plinius lib. XIIX. cap. 5. haec ipsa referens Catonis praecepta, quaestuosissimā in agro Vitem esse dixit, Vestiendi mentionem nullam fecit. postremo, quod ex Vestire certe non tam facilis fuit lapsus ad Vitire, quam ex Vitire ad Vestire: cum ita scriberēt ueteres, Veitire, pro Vitire; ut Viam, pro Viriā, & similia. Quod peritis antiquitatum ita notum est, ut exemplis probare non oporteat. Haec autem Catonis praecepta ne quis miretur in eius libris non exstare: circumferuntur enim sermonibus, ut ab illo dicta, non ut scripta. Itaque & Cicero, & Plinius aiunt, Cato, interrogatus, &c. Nam, quod scriptum est, apud Catonem cap. 61. simile illud quidem est ex aliqua parte, ex aliqua tamen dissimile. Vestire tamen, si legas, interpretandum, arboribus maxime fructum ferentibus. uerum haec utilitas non uidetur arationi praeferenda. itaque magis placet, Vitire. QVID *hominem, inquit, occidere*? } ut ostenderet, non omnem utilitatem quaerendam esse. quasi fenerari nō liceret. SOLERE *fieri*, } sex, & Tertij, ord. praep. Fieri solere. TOTO *hoc de genere*, } cuius partes sunt tres, quo modo quaerenda, collocanda, utenda pecunia sit. DE *collocanda* } ni conseruetur, atque etiam augeatur, ubi quaesita iam est. ETIAM *de utenda*, } sic omnes mei, & Tertij. *Vtenda*: parce uidelicet, ac frugaliter. qui enim, ut pecuniam quaereret, ne fenerationis quidem quaestum turpem putauit, is, ut eam pecuniam temere dissipet, ac dispendat, non facile adducetur. itaque superuacaneum paene uidetur ei praecipere; cui tamen praecipiunt feneratores, nihil omnino, quod ad pecuniam pertineat, omittentes. superuacaneum autem praeceptum, uel parum certe necessarium significat hic loquendi modus, Etiā de utenda. COMMODIVS } melius, & utilius. *A quibusdam optimis uiris*, } a feneratoribus. ironia. iam enim de feneratione dixit, Quid hominem occidere? & uerbum, Quibusdam, ironiam magis indicat. *Commodius a quibusdam optimis uiris*: a contrario sensu. nam nec decenter, & honeste, nec ab optimis uiris de quaerenda, & collocanda pecunia ab ijs, qui sedent ad medium Ianum, idest a feneratoribus, disputatur. nō enim in quaerenda collocanda ue pecunia, sed in utenda potius, laus posita bonitatis est. itaque recte subiungit Cicero: Etiam de utenda. usus enim pecuniae is est, qui pecuniae quaerendae, & collocandae scientiam excusare posset. nam illa per se, idest, quaerere, & collocare, laudem non habet. AD *medium Ianum* } uicus hoc nomine Romae fuit, ubi pecunia fenore dabatur. prima uici pars, summus Ianus, media, medius; ultima, imus uocabatur. unde Horatius ep. 1. lib. 1.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum est,
Virtus post nummos. haec Ianus summus ab imo
Perdocet.

Maxime uero ad medium Ianum, idest, medio uico, sedebāt feneratores. Itaque Phil. v. Ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis umquam in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? Et Horatius sat. 3. lib. II.

— Postquam omnis res mea Ianum
Ad medium fracta est, aliena negotia curo,
Excussus proprijs.

De Iano praeterea Phil. VI. & VII. Octo, & Tertij, Ad ianuae mediū: sex, ord. praep. Ad mediū ianuae. Male. QVAM *ab ullis philosophis* } itaque mihi hoc de genere pluribus disputandū nō est. SVNT *tamen ea cognoscenda*. } quae disputantur ab ijs, qui ad mediū Ianū sedent: quae scilicet philosophi de utilitatibus disputant, quā quā haud ita commode, ut ij, qui ad medium Ianum sedent, idest feneratores. PERTINENT *enim ad utilitatem*, } licet ea ratio quaerendae, collocandae, utendae pecuniae, de qua feneratores commodius, quam philosophi, disputant, haud satis honesta uideatur. DISPVTATVM *est*. } sic tredecim mei, & Tertij. recte. Vnus, Disputandum est. RELIQVA } a Panaetio praetermissa: si id, quod speciem habet honesti, pugnet cum eo, quod utile uidetur, quo modo ea discerni oporteat.

ARGVMENTVM LIBRI TERTII.

IBRO *primo, unde officia ducerentur; secundo, quid esset utile, quaesitum est; hoc tertio, de honesto, & utili, cum pugnare uidentur inter se deliberatur. sed, antequam haec disputatio suscipiatur, consilium suum Cicero, quod, exstincto senatu, deletisq iudicijs, ad scribendum curam omnem, studiumq. conuerterit, maioris Africani tuetur exemplo. Mox ideo dicit interdum dubitari solere, utrum id, quod utile uideretur, anteponendum esset honesto, non quod ea comparari oporteret inter se, sed quia tempus incideret eiusmodi, ut, quod turpe haberi soleret, honestum esse inueniretur. exempli gratia: hominem occidere, turpe est: at, si tyrannus occiditur, non modo non turpe, sed gloriosum etiam existimatur. distinguuntur haec non tam re, quam tempore. Et, ut distinguantur, formula quaedam constituitur Stoicorum rationi, disciplinaeq. consentanea, quidquid honestum, idem utile esse; nec utile quidquam, quod non honestum. quo sequitur, ut, detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, honestum ideo non sit, quia nec natura, idest iure gentium, nec legibus populorum conceditur: contraq. honestum in primis, & secundum naturam, pro multorum incolumitate, atque emolumento labores, molestiasq. suscipere. Rursus, hominibus, diuitijs, uoluptatibus, & eiusmodi rebus anteponenda quidem amicitia est: amicitiae tamen caussa nihil contra remp. aut iusiurandum, aut fidem uir bonus faciet. iacere enim utilitatis species, ualerè honestas debet, cum id, quod utile uidetur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur. Quod si hoc in priuata amicitia, multo magis in rep. obseruandum. idq. laudatur in primis in Athenensi populo, Aristidis potius, quam Themistoclis, consilium secutis, cum hic utilitatem tantum spectaret, ille honestatem pluris, quam utilitatem, aestimaret. Iam, celare ueritatem emolumenti gratia, si turpe est: orationis ueritatem adhibere, & mendacio sibi utilitatem quaerere, multo turpius. Sunt autem multa, quae quia more, lege, iure ciuili conceduntur, ideo turpia non uidentur: sed aliud est ius ciuile, aliud ius gentium: ideo saepe accidit, ut, quod iure gentium, idest lege naturae sanciatur, idem uetetur iure ciuili; aut, quod iure ciuili uetatur, idem per naturae legem liceat. Optimum igitur est ius ciuile, quod a natura ducitur, & malitiam, fraudemq. uindicat, ut in praediorum, mancipiorumq. uenditione. Cuius generis cum occurrant multa, una omnium regula est, quam qui seruauerit, aberit a culpa; ut ita placeat id, quod utile uidetur, si modo turpe non est; aut, si turpe*

est,

est, omnino displiceat. Accidit autem, ut ne pacta quidem, & promissa seruanda sint: tum scilicet, cum aut ei, qui promiserit, aut patriae inutilia sint. quod enim honestum natura uidetur, temporibus fit saepe non honestum. & omnino, si quid abest a laude, decore, honestate, utile non putandum.

M·TVLLII·CICERONIS DE . OFFICIIS AD . MARCVM . FILIVM

LIBER·III

CICERO

P. SCIPIONEM, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum, scripsit Cato, qui fuit fere eius aequalis, numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus; nec minus solū, quam cum solus esset. magnifica uero uox, et magno uiro, & sapiente digna; quae declarat, illum & in otio de negotijs cogitare, & in solitudine secum loqui solitum; ut neque cessaret umquam, & interdum colloquio alterius non egeret. itaque duae res, quae languorem afferunt ceteris, illum acuebant, otium, & solitudo. Vellem, & nobis hoc idem uere dicere liceret: sed, si minus imitatione tantam ingenij praestantiam consequi possumus, uoluntate certe proxime accedimus. nam &, a rep. forensibusq. negotijs armis impijs, uiq. prohibiti, otium persequimur; &, ob eam caussam urbe relicta, rura peragrātes, saepe soli sumus. sed nec hoc otium cum Africani otio, nec haec solitudo cum illa comparāda est. ille enim, requiescens a resp. pulcherrimis muneribus, otium sibi sumebat aliquando, & a coetu hominum, frequentiaq. interdum, tamquam in portum, se in solitudinem recipiebat: nostrum autem otium negotij inopia, non requiescendi studio, constitutum est. exstincto enim senatu, deletisq. iudicijs, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? ita, qui in maxima celebritate, atque in oculis ciuium quondam uiximus; nunc, fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & saepe soli sumus. sed, quia sic ab hominibus doctis accepimus, nō solum ex malis eligere minima oportere, sed etiam excerpere ex his ipsis, si quid inesset boni; propterea & otio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium ciuitati; nec eam solitudinem languere patior, quam mihi affert necessitas, non uoluntas. quamquam Africanus maiorem laudem uel meo iudicio assequebatur: nulla tamen eius ingenij monumenta mandata litteris, nullum opus otij, nullum solitudinis munus exstat. ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, inuestigationeq. earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum umquam fuisse. Nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita a solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium, curamq. conuertimus. itaque plura breui tempore, euersa, quam multis annis, stante rep. scripsimus. Sed, cum tota philosophia, mi Cicero, frugifera, & fructuosa, nec ulla pars eius inculta, ac deserta sit: tamen nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de officijs; a quibus constanter, honesteq. uiuendi praecepta ducuntur. quare, quamquam a Cratippo nostro, principe huius memoriae philosophorum, hoc te assidue audire, atque accipere confido; tamen conducere arbitror, talibus aures tuas uocibus undique circumsonare, nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire. quod cum omnibus est faciē dum, qui uitam honestam ingredi cogitant: tamen haud scio, an nemini potius, quam tibi. sustines enim non paruam exspectationem imitandae industriae nostrae, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. suscepisti onus praeterea graue & Athenarum, & Cratippi: ad quos cum, tamquam ad mercaturam bonarum artium, sis profectus, inanem redire, turpissimum est, dedecorantem & urbis auctoritatem, & magistri. quare, quantum coniti animo potes, quantum labore contendere; (si discendi labor est potius, quam uoluptas) tātum fac ut efficias; ne ue cōmittas, ut, cū omnia suppeditata sint a nobis, tute tibi defuisse uideare. Sed haec hactenus: multa enim saepe ad te, cohortandi gratia, scripsimus. nunc ad reliquam partem propositae diuisionis reuertamur.

EXPLA-

EXPLANATIO

APPELLATVS *est*, } Sit, nouem,& Tertij. SCRIPSIT *Cato*, } qui tamen Scipioni parũ amicus esse creditus est. Liuius lib. xxxix. is, qui, censura seuerissime gesta, Censorius est appellatus. FERE *eius aequalis*, } secundum enim Africani consulatum primus Catonis excepit,& quidem quaestoreius: cui etiam obtrectasse, & Petillijs tribunis pl. ut eum accusarent, auctor fuisse dicitur. Liuius. NVMQVAM *se minus otiosum esse, quam cum otiosus; nec minus solum, quam cum solus esset*. } Velleius lib. I. Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisq. doctrinae,& auctor, & admirator fuit, ut Polybium, Panaetiumque, praecellentes ingenio uiros, domi militiaeq. secum habuerit: neque enim quisquam hoc Scipione elegantius interualla negotiorum otio dispunxit, semperq. aut belli, aut pacis seruijt artibus, semper inter arma, ac studia uersatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. *Numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus*: quia res praeclaras in otio cogitabat. *Nec minus solum, quam cum solus esset*: solus enim non est, qui secum loquitur: quod faciebat Africanus. quae sunt autem illa, quae taciti sermonis materiam praebent? resp. in primis, & eae uirtutes, quibus actiones nostrae ad uerum decus, laudemq. diriguntur. SECVM *loqui solitum*; } ἑαυτῷ διαλέγεσθαι περὶ τῶν πραγμάτων, Isocrates. ITAQVE } Ita, pro Itaque, unus meus, & Tertij liber. OTIVM, *& solitudo*. } Ennij uersus, in Iphigenia, apud Agellium lib. xix, cap. x.

Otio qui nescit uti, plus negotij habet,
Quam cum est negotium in negotio.
Nam, cui, quod agat, institutum est, nullo negotio
Id agit; studet ibi, mentem, atque animum delectat suum.
Otioso initio animus nescit, quid uelit.
Hoc idem est, neque domi nunc nos, nec militiae sumus.
Imus huc, hinc illuc; cum illuc uentum est, ire illinc lubet,
Incerte errat animus, praeter propter uitam uiuitur.

VELLEM *& nobis* } particula, Et, abest ab undecim,& Tertij. Vnus, Vellem idem hoc nobis. Vnus, Vellem quidem nobis, Vnus, Vellem nobis hoc idem dicere liceret. VERE *dicere liceret*: } quodam enim modo licet, sed non aeque, ut illi: quod & ille ingenio praestiterit,& meliora tempora fuerint. ARMIS *impijs*, } bellis ciuilibus. OTIVM *persequimur*; } sic septem, & Tertij: recte. Sex, Persequimur. unus, Consequimur. RVRA *peragrantes*, } sic quattuordecim mei,& Tertij. Male Langius, Peregrinantes: delens, Rura. nam Peregrinari, est, longius ab urbe iter facere. Rura autem opponit Vrbi. Solitum autem esse Ciceronem ruri multa scribere, cum alibi, tum I. de Leg. ait: Subseciua quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior: ut, si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quae scribimus. HOC *otium* } sic duodecim,& Tertij. NEC *haec solitudo* } τὸ Haec addidimus ex omnibus uet. lib. NON *requiescendi studio*, } antea, Nec req. studio. Non, est in omnibus ueteribus. AVT *in curia, aut in foro agere possimus*? } mortuo Caesare, nondum libera ciuitas erat. ITA, *qui in maxima celebr*, } sic tres mei, & Tertij. Duo, Itaque, qui in max. Cel. Duo, Itaque in max. cel. Tres, Itaque eum in max. cel. Tres, Ita, cum in max. cel. Vnus, Itaque nos, qui in max. cel. IN *oculis ciuium*, } idest, ciuibus cari. Terentius: Rex te ergo in oculis. Tusc. II. In oculis esse multitudini. Ad Q. fr. Balbum in oculis fero. τὸ, Ciuium, est in omnibus ueteribus libris. VIXIMVS, } Vixerimus, octo, & Tertij. CONSPECTVM *sceleratorum, quibus omnia redundant*, } sic apud Euripidem: Τοιοῦδ' ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται.

SIC *ab hominibus doctis accepimus*, } accepit ab Aristotele: qui τῶν Ἠθικ. E. ita scriptum reliquit: Οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται, ἢ διώκουσι· δεῖ δ' οὔ, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, ἢ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι, αἱρεῖσθαι δὲ τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. ὁ δ' ἄδικος οὐκ ἀεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται, ἀλλὰ ἢ τὸ ἔλαττον ἐπὶ τῶν ἁπλῶς κακῶν, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ ἢ τὸ μεῖον κακὸν, ἀγαθόν πως εἶναι, Et ad Eudaemum τῷ E. Ex *malis eligere minima oportere*, } Plautus Trinummo: Nota res mala, optima, Et Terentius: Vt qui mus, quando, ut uolumus, non licet. NON *illo quidem*, } illustri, & cum dignitate. Sic initio lib. I I. de Orat. otium optat cum dignitate. DEBEAT } sic duodecim,& Tertij, recte, Duo, Debebat. PEPERISSET *otium ciuitati*; } in consulatu, coniuratione extincta. de quo iam antea gloriatus est. Hinc:

O fortunatam natam me consule Romam.

AFFERT *necessitas*, } Hinc;
Δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύει πλέον.

NVLLA *tamen eius ingenij monumenta mandata litteris*, } Quinctilianus lib. x. cap. I. Terentij scripta ad Scipionem Africanum referuntur. Donatus quoque ait, non obscuram fuisse famam Terentium a Laelio, & Scipione esse adiutum. BREVI *tempore*, } a dictatura Caesaris, ad triumuiratum. TAMEN *nullus*, } Tum, quinque, & Tertij. FERACIOR } metaphora ab agris, qui feraces esse dicuntur. In Verrem. Alibi ad ingenium transtulit, Nihil feracius ingenijs, in Oratore. PRINCIPE } inter Peripateticos. Fam. lib. XII. ep. 16.& lib. XVI. ep. 21. Vide initio lib. I.& extremo hoc libro,& in prooemio libri de Vniuers. HOC *te assidue audire*, } Haec, sex,& Tertij. TALIBVS *aures tuas uocibus circumsonare*, } Demosthenes περὶ συντάξεως; Οὐ δεῖ ταῦτα μικρὸν ὀφελεῖν εἶμαι, εἰ τὰ βέλτιστα ὑμᾶς ἀκούειν συμβῇ. Εἰ

γὰ

γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς βουλομένους τι ποιῆσαι τὴν πόλιν ὑμῶν ἀγαθόν, τὰ ὅτε πρῶτον ὑμῶν ἐᾶσθαι. Διέφθαρται γὰρ οὕτω πολλὰ καὶ ψευδῆ, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ τὰ βέλτιστα ἀκούειν συνειθίσθε. *Circumsonare*: περιηχεῖν, περιηχεῖσθαι. VITAM *ingredi* } Isocrates: Ὅσοι τοῦ βίου ταύτην τὴν ὁδὸν ἐπορεύθησαν, οὗτοι μόνοι τῆς ἀρετῆς ἐφικέσθαι γνησίως ἠδυνήθησαν. SVSCEPISTI *onus* } exspectationis. GRAVE } quinque, Geande. quo modo illud Poetae:

Grande onus exiguo formicas ore ferentes.

AD *mercaturam* } sic omnes libri: idest, tamquam ad emendas merces. sic quoque duobus locis adducit hunc locum Nonius. Langius, Mercatum, ex unico libro. Isocrates in Paraenetico: Μὴ κατόκνει μακρὰν ὁδὸν πορεύεσθαι πρὸς τοὺς διδάσκειν τι χρήσιμον ἐπαγγελλομένους. αἰσχρὸν γὰρ τοὺς μὲν ἐμπόρους τηλικαῦτα πελάγη διαπερᾶν, ἕνεκα τοῦ πλείω ποιῆσαι τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν. τοὺς δὲ νεωτέρους μηδὲ κατὰ γῆν πορείας ὑπομένειν, ἐπὶ τῷ βελτίω καταστῆσαι τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν. INANEM *redire turpissimum est*, } Homi. ιλ. β.

Αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν, κενεόν τ᾽ ἀπονέεσθαι.

idest: Turpe foret, mansisse diu, uacuumq. reuerti.

VRBIS } quae semper bonas artes aluit. QVANTVM *committi animo* } Isocrates idē praecipit: Πειρῶ τὴν μὲν ψυχὴν εἶναι φιλόσοφος, τὸ δὲ σῶμα φιλόπονος. TVTE *tibi defuisse uideare.* } sic, ad Trebatium, lib. VII. Fam. ep. 7. Vt tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse uideare. MVLTA *enim saepe ad te*, } nihil tamen exstat, praeter Partitiones Oratorias, & hos libros de Officijs; qui tamen ad formandas potius mores, quam ad cohortandum, scripti sunt.

CICERO

PANAETIVS igitur, qui sine controuersia de officijs accuratissime disputauit, quemq. nos, correctione quadam adhibita, potissimum secuti sumus; tribus generibus propositis, in quibus deliberare homines, & consultare de officio solerent; uno, cum dubitarent, honestum ne id esset, de quo ageretur, an turpe; altero, utile ne esset, an inutile; tertio, si id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile uideretur, quo modo ea discerni oporteret: de duobus generibus primis tribus libris explicauit; de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum; nec exsoluit, quod promiserat. quod eo magis miror, quia scriptum a discipulo eius Posidonio est, triginta annos uixisse Panaetium, postquam illos libros edidisset. quem locum miror a Posidonio breuiter esse tractatum in quibusdam commentarijs, praesertim cum scribat, nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium. Minime uero assentior ijs, qui negant, eum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto relictum, nec omnino scribendum fuisse; quia numquam posset utilitas cum honestate pugnare. de quo alterum potest habere dubitationem, adhibendum ne fuerit hoc genus, quod in diuisione Panaetij tertium est, an plane omittendum; alterum dubitari nō potest, quin a Panaetio susceptum sit, sed derelictum. nam, qui e diuisione tripartita duas partes absoluerit, huic necesse est restare tertiam. praeterea, in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples Posidonius; qui etiam scribit in quadam epistola, P. Rutilium Rufum dicere solere, qui Panaetium audiuerat, ut nemo pictor esset inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolueret, (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat) sic ea, quae Panaetius praetermisisset, & non perfecisset, propter eorum, quae fecisset, praestantiam neminem esse persecutum. Quamobrem de iudicio Panaetij dubitari non potest. Recte ne autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adiunxerit, an secus, de eo fortasse dubitari potest. nam, siue honestum solum bonum est, ut Stoicis placet; siue, quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum Peripateticis uestris uidetur, ut omnia, ex altera parte collocata, uix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin numquam possit utilitas cum honestate contendere. itaque accepimus, Socratem solitum exsecrari eos, qui primum haec, natura cohaerentia, opinione distraxissent. cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, quidquid honestum esset, id utile esse censerent; nec utile quidquam, quod non honestum. Quod si is esset Panaetius, qui uirtutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis esset; ut ij, qui res expetendas uel uoluptate, uel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, honestatem aliquando cum utilitate pugnare. sed, cum sit is, qui id solum bonum iudicet, quod honestum sit; quae autem huic repugnent specie quadam utilitatis, eorum neque accessione meliorem uitam fieri, nec discessione peiorem: non uidetur huiusmodi debuisse deliberationem introducere; in qua, quod utile uideretur, cum eo, quod honestum est, compararetur. etenim, quod summum bonum a Stoicis dicitur, conuenienter naturae uiuere; id habet hanc, ut opinor, sententiam, cum uirtute congruere semper; cetera autem, quae secundum naturam essent, ita legere, si ea uirtuti non repugnarent. quod cum ita sit, putant quidam hanc comparationem recte non esse introductam, nec omnino de eo genere quidquam praecipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod proprie, uereq. dicitur, id in sapientibus est solis, neque a uirtute diuelli umquam potest: in ijs autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud quidem perfectum honestum nullo modo esse potest, similitudines honesti esse possunt.

EXPLANATIO

ACCVRATISSIME *disputauit*, } subtilissime, diligentissime, cum ueritate congruenter. DE *officio* } idest, cum quaeritur, quid recte, aut secus fiat. POSTQVAM *illos libros edidisset.* } Postea quam, duodecim, & Tertij. Eos, tres. Istos, duo. BREVITER *esse tractatum* } sic undecim mei libri.

res,& Tertij, Tactum. quod non improbo. genus enim dicendi sat bonum est'. est enim, paucis uerbis narare. itaque Cicero lib.II.de Orat. Perquam, inquit, breuiter perstrinxi, atque attigi. In quo est animaduertendum, Attingere, si tamquam translatum usurpatur, cum Leuiter coniungi; si tamquam proprium, cum Breuiter. DERELICTVM. } Relictum, omnes libri ueteres. TESTIS *locuples* } sic infra: An locupletiores quaeris auctores? Et ad Caes. iuniorem lib. tt. Nihil omnino certi; nec locupletem ad hoc auctorem habebamus. Male apud Nonium, Locupletis. POSIDONIVS; } quem, & Molonem apud Rhodum audiuisse, tradit Plutarchus. Et I. de Fin. ipse Cicero suum familiarem uocat. P. RVTILIVM *Rufum* } is est, quem lib.I.P.Mucium Scaeuolam sectatum fuisse, ab eoq. iuris scientiam,& innocentiae, morumq. opinionem hausisse dixit. QVI *Veneris eam partem,&c.* } Vnus, Qui inchoata Venere.Vnus,Qui in templo Coae Veneris:quod est & in ora unius libri.Vnus,Qui in templo deae Veneris.Vnus,Qui in templo Veneris.Tertij liber, Qui in Coa Venere. Recte. *Veneris eam partem*: de qua Fam.lib.I.ep. Periucundae, ad Att.lib.2.ep.21.lib.2.de Diuin.in Oratore,lib.t.de nat.de.in Verrem. Duas Veneres Apelles pinxisse dicitur, unam e mari in terra egredientem, de qua Ouidius:

Si numquam Venerem Cous pinxisset Apelles,
    Mersa sub aequoreis ipsa lateret aquis.
        Et alibi:
Vt Venus artificis labor est,& gloria Coi,
    Aequoreo madidas quae premit imbre comas.

Inchoauit aliam,quae superasset priorem,nisi inuidisset mors. de qua Plin.lib.xxxv.cap.10.& xI. ET *non perfecisset,* } absunt haec a quinque meis.Vnus,Et non fecisset. QVAE *fecisset,* } Perfecisset,undecim,& Tertij. ESSE *persecutum.* } τὸ,Esse,non est in quinque,& Tertij.Vnus, Persecutum esse. DE *eo fortasse dubitari potest.* } Disputari, est in nouem, & Tertij. QVOD *honestum est,* } de summo bono controuersia fere nulla est inter Stoicos,& Peripateticos. PERIPATETICIS *uestris* } sic emendaui ex uno meo,& Tertij. COLLOCATA, } placet, Collata,quod est in duobus meis. nam, collatione summi boni,rem inutilem prorsus nullius momẽti dicimus,idest,nullius ponderis,cum commodis illis siue corporis, siue in casu positis. QVIN *numquam* } Quin umquam, nouem. SOCRATEM } in Hippia maiore pulchrum cum utili necessario uinculo comparat. De Leg. lib.I. Recte Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem ab honestate seiunxisset. id enim querebatur caput esse exitiorũ omnium. SOLITVM *exsecrari* } Exsecrari solitum,decem,& Tertij. VT *etiam* } τὸ,Etiam,non est in septem. Et, pro,Etiam,quinque,& Tertij. CENSERENT; } Consentirent, unus.Consentirent,& censerent,unus. Alij, & Tertij, Censerent. VT *ij,* } Epicurei. VEL *indolentia* } quod Hieronymi Rhodij dogma fuisse, scribit Cicero de Fin. lib.II. HONESTATEM *aliquando cum utilitate pugnare.* } decem,& Tertij, Vtilitatem aliquando cum honestate pugnare. QVI *id solum bonum iudicet,* } e Stoicorum opinione. DISCESSIONE } unus, Dicessione. septem,& Tertij, Decessione. Sic pro Cluentio; An,ut de caussa eius periculi nihili decederet? ad caussam nouum crimen accederet? HVIVSMODI *debuisse deliberationem intr.* } Debuisse eiusmodi delib. intr.septem,& Tertij.Eiusmodi debuisse delib.intr.tres. Debuisse huiusmodi delib. intr.duo. Eiusmodi deliberat.intr.unus.Huiusmodi deliberationem deb.intr. unus. COMPARETVR. } Compararetur,quattuor,& Tertij. ITA *legere,* } infra,Legere intelligenter uoluptates. Contrarium est,Negligere. RECTE *non esse introd.* } Non recte introd.octo, & Tertij.Non recte esse introd. duo. Non esse recte introd.unus. Non rectam introd. unus. IN *quibus sapientia perfecta non est,* } In quibus non est perfecta sapientia,duo.In quibus perfecta sapientia non est, unus. IPSVM *illud quidem perfectum honestum nullo modo esse potest,similitudines honesti esse possunt.* } Sic tres mei. Duo,I.i.q.p.h.n.m.similit.honesti esse possunt.Vnus,I.i.q.p.h.n.m.s.h. possunt esse. Vnus,ord.praep. Esse possunt. Vnus,I.i.q.p.h.n.m.s3 similit.h.esse potest.Vnus,I.i.q.p.h.n.m.similit.uo˜ honesti ca˜ poss˜t.Vnus,I.i.q.p.h.n.m.sed simil.honesti esse possunt.Vnus,I.i.q p.h.n.m.s3 simil.honesti pñt.Vnus,I.i.q.p h.n.m.est, sim.h.esse possunt V.nus,I.i.q.p.h.n.m.p t,simil.h.e.possunt.Vnus,& Tertij,I.i.q.p.honestum.Nullo modo simil.h. esse possunt.

CICERO

HAEC igitur omnia officia,de quibus his libris disputamus,media Stoici appellant; & ea communia sunt, & late patent: quae & ingenij bonitate multi assequuntur, & progressione discendi. Illud autem, quod rectum ijdem appellant, perfectum, atque absolutum est, &,ut ijdem dicunt, omnes numeros habet, nec praeter sapientiam,cadere in quemquam potest. Cum autem aliquid actum est, in quo media officia comparantur, id cumulate uidetur esse perfectum: propterea quod uulgus, quid absit a perfecto,fere non ex toto intelligit: quatenus autem intelligit,nihil putat praetermissum. quod item in poematibus, & in picturis usu uenit,in alijsq. compluribus,ut delectentur imperiti,laudentq.ea,quae laudanda non sint; ob eam,credo,caussam, quod insit in his aliquid probi,quod capiat ignaros,qui quidem, quid in unaquaque re uitij sit,nequeant iudicare. itaque,cum sint docti a peritis,desistant facile a sententia. haec igitur officia,de quibus his libris disserimus,quasi secunda quaedam honesta dicunt esse, non sapientium modo propria, sed cum omni hominum genere communia. itaque his omnes, in quibus est uirtutis indoles,commouentur. Nec uero,cum duo Decij, aut duo Scipiones, fortes uiri, commemorantur, aut cum Fabricius, aut Aristides iustus nominatur, aut ab illis fortitudinis; aut ab his iustitiae, tamquã a sapiente, petitur exemplum. nemo enim horum sic sapiens, ut sapientem intelligi hic uolumus; nec ij, qui sa-

pientes

pientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Laelius, sapientes fuerunt: nec illi quidem septem; sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerebant, speciemq. sapientum. Quocirca, nec id, quod uere honestum est, fas est cum utilis repugnantia comparari. nec id, quod communiter appellamus honestum, quodq. colitur ab ijs, qui bonos se uiros haberi uolunt, cum emolumentis umquam est comparandum. tamq. id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conseruandumq. est nobis, quam id, quod proprie dicitur, ueréq. est honestum, sapientibus. aliter enim teneri non potest, si qua ad uirtutem est facta progressio.

EXPLANATIO

HAEC *igitur omnia officia*, ❡ octo, & Tertij, Haec enim officia. ET *ea communia sunt*, ❡ Et, non est in quattuordecim, & Tertij. LATE *patent*: ❡ cadunt in multos. ILLVD *autem, quod* ❡ quattuordecim, & Tertij, Illud autem officium, qood. OMNES *numeros habet*, ❡ Vide Adagia, Circulum absoluere. CVM *autem aliquid actum est, in quo media officia compareant, id cumulate uidetur esse perfectum*: ❡ Perfectum, inquit, officiom differt a medio: sed accidit saepe, ut, quod perfectum non est, perfectũ tamen, in scientia uulgi, esse uideatur. ubi enim apparent media officia, id uulgus, quia supra non intelligit, perfectum esse putat. Comparantur, duodecim. Comparant, duo, & Tertij. FERE *non ex toto* ❡ Non fere, sex, & Tertij. Duo uerba, Ex toto, absunt a tribus, & Tertij: & sane Ciceronis noo uidentur esse. QVOD *item in poematis*, ❡ antea, Quod autem in poematibus. Locum recte mutasse uideor auctore Nonio. nam, si, Quod autem, legatur, diuersum quiddam a superioribus inferri uidebitur; si, Quod item, simile. Sed in Nonio, Idem, pro Item, legitur. & uidetur rectius. Notatur autem haec similitudo. Ita fallitur uulgus, cum in poematis, picturisq. laudat ea, quae laudanda non sunt, quod insit in his aliquid probi: ita fallitur, cum officium, quod perfectum non est, ideo putet esse perfectum, quia in eo, de quo iudicat, officium inesse mediũ uidet: quod ob inopiam iudicij putat esse perfectum: cum a perfecto medium longe differat: quia medium illud est, cuius probabilis aliqua ratio reddi possit, caditq. in multos: perfectum autem omnes numeros habet, nec, praeter sapientem, cadere in quemquam potest. Ad illa igitur uerba, Io quo media officia compareant; qua specie uulgus in errorem inducitur, & medium officium accipit pro perfecto: respondent haec inferiora, de poematis, & picturis illata, Quod insit in his aliquid probi. ut duorum uulgi errorum duae caussae ponantur, una, quae ad officium, altera, quae ad poemata, picturasq. pertineat. *Poematis*: sic in Nonio: sic & in duobus meis, & Tertij. ET *in picturis* ❡ inde, Ne sutor ultra crepidam. Vide Aristotelem in Poetica. *Et in picturis*: τὸ, Et, non est in tribus, & Tertij. τὸ, In, non est in sex. Inq. picturis, duo. NON *sint*; ❡ Sunt, septem mei. QVI *quidem*, ❡ Qui idem, quattuor, & Tertij. Qui ijdem, duo. QVAM *secunda* ❡ quia non idem est officium, & honestum, sed ex honesto nascitur officium. Metaphora a Secundario pane, & Secundario uino. ITAQVE *his omnes*, ❡ sic emendaui, aduersantibus omnibus ueteribus libris, postulante sententia. COMMOVENTVR. ❡ afficiuntur, ad bene agendum adducuntur. FORTITVDINIS, ❡ quia pro rep. mortem libenter oppetiuerunt. VT *sapientem intelligi hic uolumus*: ❡ Vt sapientem uolumus intelligi, tredecim, & Tertij. NEC *illi quidem septem*; ❡ Pittacus Mitylenaeus, Periander Corinthius, Thales Milesius, Soloo Atheniensis, Chilon Lacedaemonius, Cleobolus Lindius, Bias Prienaeus. Quorum sententiae memorantur:

Optimus est, Cleobulus ait, modus, incola Lindi.
Ex Ephyra Periandre doces, cuncta & meditanda.
Tempus nosce, inquit Mitylenis Pittacus ortus.
Plures esse malos, Bias autumat ille Prienaeus.
Milesiusq. Thales, sponsori damna minatur.
Nosce, inquit, tete, Chilon Lacedaemone cretus.
Cecropiusq. Solon, ne quid nimis, induperabit.

Vide Hyginium, io Fabulis, cap. 221. & Laertium. *Ne illi quidem septem*: Ne, duo, & Tertij. VTILIS ❡ sic undecim mei, & Tertij. Vtili, duo. Vtilitatis, unus. COMPARARI: ❡ sic octo mei, & Tertij. Comparare, sex. QVOD *in nostram intelligentiam cadit*, ❡ ex quo medium oritur officium. EST *nobis*, ❡ ord. praep. nouem mei, & Tertij. ALITER *enim teneri non potest, si qua ad uirtutem est facta progressio*. ❡ Si quae, unus, & Tertij. Fuit, cum legendum opinarer: Aliter enim teneri non potest, qnam si ad uirtutem est facta progressio.

CICERO

SED haec quidem de ijs, qui conseruatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & commodis, neque ea uolunt praeponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare; boni uiri non solent. itaque existimo Panaetium, cum dixerit, homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modo, non etiam oportere. etenim non modo pluris putare, quod utile uideatur, quam quod honestum, sed haec etiam inter se comparare, & in his dubitare, turpissimum est. Quid est ergo, quod non numquam addubitationem afferre soleat, considerandumq. uideatur? credo, si quãdo dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. saepe enim tempore fit, ut, quod plerumque turpe haberi soleat, inueniatur non esse turpe. exempli caussa, ponatur aliquid, quo pateat latius. Quid potest

esse maius scelus, quam non modo hominem, sed etiam familiarem occidere? num igitur se adstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit, quamuis familiarem? populo quidem Romano non uidetur: qui ex omnibus praeclaris factis illud pulcherrimum existimat. uicit igitur utilitas honestatem; immo uero honestas utilitatem secuta est. itaque, ut sine ullo errore dijudicare possimus, si quando cum illo, quod honestum intelligitur, pugnare id uidebitur, quod appellamus utile; formula quaedam constituenda est; quam si sequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. erit autem haec formula Stoicorum rationi, disciplinaeq. maxime consentanea, quam quidem in his libris propterea sequimur, quod, quamquam a ueteribus Academicis, & Peripateticis uestris, qui quondam ijdem erant, qui Academici, quae honesta sunt, anteponuntur ijs, quae uidentur utilia; tamē splendidius haec ab eis, disseruntur, quibus quidquid honestum est, idem utile uidetur, nec utile quidquam, quod non honestum; quam ab his, quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestum. nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut, quodcumque maxime probabile occurrat, id nostro iure liceat defendere. sed redeo ad formulam. Detrahere igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cetera, quae possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principio tollit conuictum humanum, & societatem. si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet, aut uiolet alterum: disrumpi necesse est eam, quae maxime est secundum naturam, humani generis societatem. ut, si unum quodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se ualere, si proximi membri ualetudinem ad se traduxisset, debilitari, & interire totum corpus necesse esset: sic si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque, quod cuique possit, emolumenti sui gratia; societas hominum, & communitas euertatur, necesse est. nam, sibi ut quisq. malit, quod ad usum uitae pertineat, quam alteri, acquirere, concessum est non repugnante natura, illud quidem natura non patitur, ut aliorum spolijs nostras facultates, copias, opes augeamus. neque uero hoc solum natura, idest iure gentium, sed & legibus populorum, quibus in singulis ciuitatibus resp. continētur, eodem modo constitutum est, ut nō liceret, sui commodi caussa, nocere alteri. hoc enim spectant leges, hoc uolunt, incolumem esse ciuium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exsulio, uinculis, damno coercent. atque hoc multo magis exigit ipsa naturae ratio, quae est lex diuina, & humana: cui parere qui uelit, (omnes autem parebunt, qui secundum naturam uolunt uiuere) numquam committet, ut alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit, sibi assumat. etenim multo magis est secundum naturam celsitas animi, & magnitudo, itemq. comitas, iustitia, liberalitas, quam uoluptas, quam uita, quam diuitiae. quae quidem contemnere, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi, & excelsi est. Detrahere autem alteri, sui commodi caussa, magis est contra naturam, quam mors, quam dolor, quam cetera generis eiusdem: itemq. magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conseruandis, aut iuuandis, maximos labores, molestiasq. suscipere; imitantes Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio caelestium collocauit; quam uiuere in solitudine, non modo sine ullis molestijs, sed etiam in maximis uoluptatibus, abundantem omnibus copijs, ut excellas etiam pulchritudine, & uiribus. quocirca optimo quisque, splendidissimoq. ingenio longe illam uitam huic anteponit. ex quo efficitur, hominem, naturae oboedientem, homini nocere non posse. Deinde, qui alterum uiolat, ut ipse aliquid commodi consequatur; aut nihil se existimat contra naturam facere; aut magis fugiendum censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuiquam iniuriam. si nihil existimat contra naturam fieri hominibus uiolandis: quid cum eo disseras, qui omnino hominem ex homine tollat? sin fugiendum id quidem cēset, sed multo illa peiora, mortem, paupertatē, dolorem: errat in eo, quod ullum aut corporis, aut fortunae uitium, animi uitijs grauius existimat.

EXPLANATIO

IN *his dubitare*, } Addubitare, undecim, & Tertij. ADDVBITATIONEM } Dubitationem, septem, & Tertij. QVALE *sit id*, } honestum, an turpe; utile, an perniciosum; cohaereat ne utilitas cum honestate, an ab ea segregetur, honestas. PLERVMQVE *turpe* } ord. praep. septem, & Tertij. QVOD *potest &c.* } Valerius Poplicola legem tulit, ut tyrannum indicta caussa occidere liceret. Et Isocrates in orat. pro Pace, scribit Lacedaemonios tyrannicidis praemia decreuisse. ESSE *maius scelus*, } Maius esse scelus, sex mei. Duo, & Tertij non habent τὸ Esse. SED *etiam familiarem occidere?* } omnes libri ueteres, Sed etiam familiarem hominem occidere? Venusta repetitione. ADSTRINXIT *scelere*, } sic octo mei, & Tertij. Vnus, Abstrinxit, mendose. Quinque, Obstrinxit. Vtrumque Ciceroni usitatum. VICIT *igitur utilitas honestatem*: } de praeterito loquitur, quia iam Caesaris necem latenter significauit. Ergo, pro Igitur, est in septem, & Tertij. HONESTAS *utilitatem secuta est.* } sic decem, & Tertij. Tres, Consecuta est. Vnus, Honestatem utilitas consecuta est. QVAM *si sequemur* } Ouidius: Metam. VII.

-- aliudq. cupido,
Mens aliud suadet: uideo meliora, proboque,
Deteriora sequor,
Quod sumpsit ex Euripide, Medea:
Τὰ χρήστ' ἐπιστάμεσθα, καὶ γινώσκομεν, οὐκ ἐκπονοῦμεν δέ.

AB *officio numquam recedemus.* } omnia recte faciemus, omnem iustam reprehensionem cauebimus. QVAMQVAM *a ueteribus Acad.* } Quamquam & a ueteribus Acad. sex, & Tertij. ET *Peripateticis* } Et a Peripat. sex, & Tertij. NOSTRIS, } Vestris, tres, & Tertij. QVI *quondam ijdem erant, qui Academici.* }

demici, } Verba illa, Qui Academici, ante decem annos delenda opinatus sum. uideo nunc meam opinionem confirmari uno meo uetere libro. Fuluius quoque Vrsinus testatur se ea non reperisse in uno suo. QVIBVS *est honestum aliquod non utile*, } Quibus & honestum aliquid non utile, tredecim, & Tertij. in uno haec omnia, sequentiaq. desunt, scriptoris uitio. NOSTRA *Academia* } cui Cicero suam eloquentiam acceptam fert. MAXIME *probabile* } sequitur enim uerisimilia, uerum esse nihil affirmat. ALIQVID *alteri*, } ord. praep. quinque, & Tertij. τὸ, Alteri, non est in uno. HOMINEM *hominis incommodo suum augere commodum*, } Terentius, Andr. act. 4. sc. 1.

Hoccine credibile est, aut memorabile,
Tanta uaecordia innata cuiquam ut siet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda.

RAPIAT *ad se commoda* } Ad se rapiat commoda, decem, & Tertij. Vnus non habet, Ad se. SIBI *ut quisque malit*, } Vt sibi quisque malit, sex. SED *& legibus* } Etiam, pro Et, est in nouem, & Tertij. RESP. *continentur*, } Resp. continetur, duodecim, & Tertij. VT *non liceret*, } Vt non liceat, tredecim, & Tertij. EOS *morte, exsilio, uinculis, damno coercent*. } supplicij genera quattuor. ATQVE *hoc multo magis exigit ipsa naturae ratio*, } Exigit, pro, Postulat, dictum est. & uis etiam maior est in, Exigit, quam in, Postulat: cum exigantur nostra, postulentur etiam aliena. Natura autem in eo quasi suum exigit, cum homines congregari, consociariq. uult, cui non oboedire nefas est. Haec sententia, atque haec lectio mihi magis placet, quam, Efficit naturae ratio, quod habent plerique ueteres libri. non enim hic natura efficit, sed exigit, & efficit in ijs, qui parent: non parere autem omnes, satis constat. Propterea sequitur, Cui qui parebunt. Meam opinionem sententia confirmat, & unus ex meis libris ueteribus. Vnus, Eligit, mendose. LEX *diuina, & humana*; } *Diuina*, diuinitus insita mensibus hominum; *Humana*, consensu generis humani comprobata. Chrysippus Legem definiuit πάντων βασιλέα θείων τε, καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. VOLVNT *uiuere*) } Volent, quattuor, & Tertij. CELSITAS *animi, & magnitudo*, } Excellitas, omnes libri ueteres. DETRAHERE *autem alteri* } sic quattuor. nouem, & Tertij, Detrahere autem de altero. Ergo pro, Autem, unus. AVT *iuuandis* } Ac, undecim. IMITANTES } Imitantem, septem, & Tertij. HERCVLEM } dictus Ἡρακλῆς, quasi ἀνδρῶν κλέος, Fulgentio; uel, quasi ἡρώων κλέος, alijs. Macrobio, quasi ἥρας κλέος. De eius laboribus Ouid. Metam. ix. Diodorus Siculus lib. v. Hyginus cap. 30. SPLENDIDISSIMOQ. *ingenio* } duodecim, & Tertij, Et splendidissimo ingenio. DEINDE, *&c.* } argumentum contra eos, qui alieno incommodo suum augent commodum. CONTRA *naturam facere*; } sic Tertij liber. alij omnes, Facere contra naturam. MAGIS *fugiendum censet* } decem, & Tertij, Magis fugiendam censet. duo, Magis fugiendam esse censet. duo, Magis esse fugiendum censet. HOMINEM *ex homine tollat?* } neget, quod hominis proprium est: intelligere scilicet, quid natura humana postulet. SED *multo illa peiora*, } Et multo illa peiora, tres, & Tertij.

CICERO

ERGO unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscuiusque, & uniuersorum: quam si ad se quisque rapiat, dissoluetur omnis humana consortio. atque, si etiam hoc natura praescribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam caussam tamen, quod is homo sit, consultum uelit: necesse est, secundum eandem naturam, omnium utilitatem esse communem. quod si ita est; una continemur omnes, & eadem lege naturae. idq. ipsum si ita est; certe, uiolare alterum, lege naturae prohibemur. uerum autem primum: uerum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos, commodi sui caussa; aliam rationem esse ciuium reliquorum. hi sibi nihil iuris & nullam societatem communis utilitatis caussa statuunt esse cum ciuibus: quae sententia omnem societatem distrahit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem dicunt esse habendam, externorum negant; hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. quae qui tollunt, etiam aduersus deos immortales impij iudicandi sunt. ab ijs enim constitutam inter homines societatem euertunt: cuius societatis artissimum uinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere, sui commodi caussa, quam omnia incommoda subire, uel externa, uel corporis, uel etiam ipsius animi, quae uacent iustitia. haec enim uirtus omnium est domina, & regina uirtutum. Forsitan quispiam dixerit: non ne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime uero. non enim mihi est uita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut uiolem commodi mei gratia. Quid? si Phalarim, crudelem tyrannum, & immanem, uir bonus, ne ipse frigore conficiatur, uestitu spoliare possit, non ne facias? Haec ad iudicandum sunt facillima. nam, si quid ab homine, ad nullam partem utili, utilitatis tuae caussa detraxeris, inhumane feceris, contraq. naturae legem. sin autem is sis, qui multam utilitatem reip. atque hominum societati, si in uita remaneas, afferre possis: si quid ob eam caussam alteri detraxeris, non sit reprehendendum. sin autem id non sit eiusmodi; suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis subtrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid eiusmodi, quam detractio, atque appetitio alieni. sed communis utilitatis derelictio contra naturam est: est enim iniusta: itaque lex ipsa naturae, quae utilitatem hominum conseruat, & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti, atque inutili, ad sapientem, bonum, fortemq. uirum transferantur res, ad uiuendum necessariae; qui si occiderit, multum de communi utilitate

detra-

detraxerit:modo hoc ita faciat,ut ne,ipse de se bene existimans,seseq. diligens,hanc caussam habeat ad iniuriã. itaque semper officio fungatur, utilitati consulens hominum,& ei,quam saepe commemoro, humanae societati. Nam,quod ad Phalarim attinet, perfacile iudicium est, nulla est enim societas nobis cum tyrannis,sed potius summa distractio:neque est contra naturam, spoliare eum, si possis, quem honestum est necare, atque hoc omne genus pestiferum,atque impium ex hominum communitate exterminandum est. etenim,ut membra quaedam amputantur,si & ipsa sanguine,& tamquam spiritu carere coeperunt,& nocent reliquis partibus corporis:sic ista in figura hominis feritas,& immanitas beluae a communi tãquam humanitate corporis segreganda est. huius generis quaestiones sunt omnes eae, in quibus ex tempore officium exquiritur.

EXPIANATIO

DISSOLVETVR *omnis &c.* } sic omnes libri ueteres. CONSORTIO. } antea,Consociatio. male.Sic enim omnes libri ueteres,& Nonius,qui haec recitat in uerbo, Consortio: Dissoluetur necesse est omnis humana consortio.Citat autem & Lucilium lib.XIX. Deierat enim scripsisse,& post non scriptur̃um. redi in consortionem. Et T.Liuium: Quaenam ista suauitas?quaenam consortio est? TAMEN, *quod is homo sis,* } τὸ Tamen, non est in undecim meis, & Tertij. LEGE *naturae prohibemur.* } ord. praep.Naturae lege prohibemur,undecim,& Tertij.Iure prohib. unus. Lege prohib.duo. VERVM *igitur & extremum.* } τὸ,Et,non est in omnibus libris ueteribus. AVT *fratri* } Ouidius:

Fratrum quoque gratia rara est?

DETRACTVROS *commodi sui caussa:* } Sui commodi, undecim, & Tertij. QVAE *uacent iustitia.* } sic decem mei,& Tertij.Duo, Quae uacant iustitia.Vnus, Que no uacet iustitia.Vbaldinus, Quae uacent iniustitia. EST *uita mea utilior,* } sic omnes,& Tertij,uno excepto,in quo τὸ,Mea,non est. NAM, *si quid ab homine ad nullam partem utili utilitatis tuae caussa detraxeris;* } sic septem, & Tertij. τὸ Vtili,non est tribus. Quattuor, Nam si quid ab homine ntili ad nullam partem utilitatis caussa detraxeris. Placet,quod impressum est.Comparat enim utilitatem propriam cum publica.propriam ui,& iniuria quaerendam non esse docet; publicam,uel si cum alterius damno coniungatur,non esse reprehendendam. Vtilitatis,inquit,tuae caussa,si quid ab homine,quamquam ad nullam partem utili,detraxeris,inhumane feceris,contraq. naturae legem; sin autem non tuae, sed publicae utilitatis caussa, aliquid alicui detraxeris, id uero non esse reprehendendum. Hunc sensum qui non uiderunt, locum tenere immutarunt; nulla, cur mutarent,in suis Annotationibus ratione allata. QVI *multam utilitatem reip.* } communis utilitas priuatae anteponenda. SIN *autem id non sit eiusmodi;* } idest:si tu reip. multum commodare non possis: si sis homo plebeius,& unus de multis.sic decem mei,& Tertij. τὸ,Autem,non est in uno.Sin autem is non sit eiusm.duo. SVVM *cuique incommodum* } Terentius:

Non tu tuum malum aequo animo feres?

SVBTRAHENDVM } Detrahendum,tredecim, & Tertij. FORTEMQ, *uirum* } Que, coniunctio,non est in septem,& Tertij. HANC *caussam habeat ad iniuriam.* } quae leuissima est: grauior autem ratio societatis humanae. ITAQVE *semper off. fung.* } Ita,unus,& Tertij. FVNGATVR, } sic unus. unus,Fungitur.duodecim,& Tertij,Fungetur. DISTRACTIO: } sic undecim mei.Tertij liber, *Destinctio,* } littera superius notata.Vnus, Distinctio.Duo, Detractio. NEQVE *est contra naturam,* } a maiore ad minus. QVEM *honestum est necare.* } Est honestum,octo,& Tertij. VT *membra quaedam amputantur,* } Ouidius I.Metam,

— Sed immedicabile uulnus
Ense recidendum,ne pars sincera trahatur.

A *communi tamquam humanitate corporis segreganda est.* } sic omnes libri ueteres. Muretus, A communi tamquam humanitatis corpore segreg est.

CICERO

EIVSMODI igitur credo res Panaetium persecuturum fuisse,nisi aliquis casus,aut occupatio consilium eius peremisset. ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa praecepta sunt,quibus perspici possit,quid sit propter turpitudinem fugiẽdum; quid sit id, quod iccirco fugiendum non sit,quia omnino turpe non est. Sed,quoniam operi inchoato,prope tamen absoluto,tamquam fastigium imponimus;ut geometrae solent non omnia docere,sed postulare, ut quaedam sibi concedantur,quo facilius,quae uelint,explicent:sic ego a te postulo,mi Cicero, ut mihi concedas, si potes, nihil praeter id,quod honestum sit,esse propter se expetendum.mihi utrumuis satis est;& cum hoc, tum illud probabilius uidetur,nec praeterea quidquam probabile. At primum Panaetius in hoc loco defendendus est,quod non, utilia cum honestis pugnare, dixerit aliquando posse, (neque enim ei fas erat) sed ea,quae uiderentur utilia. nihil uero utile,quod non idem honestum; nec honestum,quod non idem utile sit; saepe testatur:negatque, ullam pestem maiorem in uitam hominum inuasisse, quam eorum opinionem,qui ista distraxerint.itaque,non,ut aliquando anteponeremus utilia honestis,sed ut ea sine errore diiudicaremus,si quãdo incidissent, induxit eam, quae uideretur esse,non quae esset,repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullis adminiculis,sed, ut dicitur,Marte nostro. neque enim quidquam de hac parte post Panaetium explicatum est, quod mihi probaretur,de ijs,quae in manus meas uenerunt. Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est, nos commoueri necesse est.

est. sed si, cum animum attenderis, turpitudinem uideas adiunctam ei rei, quae speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non requirenda est; sed intelligendum, ubi turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. quod si nihil est tam contra naturam, quam turpitudo; (recta enim, & conuenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturq. contraria) nihilq. tam secundum naturam, quam utilitas: certe in eadem re utili turpitudo esse non potest. itemque, si ad honestatem nati sumus; eaq. aut sola expetenda est, (ut Zenoni est uisum;) aut certe omni pondere grauior est habenda, quam reliqua omnia; quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum; quod autem bonum, id certe utile; itaque, quidquid honestum, id utile. quare error hominum non proborum cum aliquid, quod utile uisum est, arripuit, id continuo secernit ab honesto. hinc sicae, hinc uenena, hinc falsa testamenta nascuntur, hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptionesq. sociorum, & ciuium: hinc opum nimiarum potentiae non ferendae: postremo etiam in liberis ciuitatibus exsistunt regnandi cupiditates: quibus nihil nec taetrius, nec foedius excogitari potest. emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs uident; poenam, non dico legum, quas saepe perrumpunt, sed ipsius turpitudinis, quae acerbissima est, non uident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio; (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, utrum id sequantur, quod honestum esse uideant, an se scientes scelere contaminent. in ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad id non peruenerint. ergo ea deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio.

EXPLANATIO

ALIQVIS *casus*,] Tertij liber, Aliqui. Vnus, Alius. reliqui, Aliquis. CONSILIVM *eius*] nouem, & Tertij ord. praep. PEREMISSET.] idest, sustulisset. sic omnes libri ueteres. Pro Plancio, Reditum perimere. Pro Sextio, Nisi mors peremisset. QVIA *omnino turpe*] Quod, pro Quia; est in sex, & Tertij. NON *est.*] Non sit, decem, & Tertij. PROPE *tamen absoluto*,] Fuluius Vrsinus pro Tamē, reponit Iam, ex antiquo libro. cum quo facit, licet mendose, unus ex meis, in quo est, Proprie iam absoluto. POSTVLARE,] unde Postulata Geometrarum; Cassiodoro, Petitiones; Euclidi, Αἰτήματα; Martiano Capellae, Concedenda. Geometrae, inquit Cicero in Lucullo, profitentur non persuadere, sed agere; & omnia, quae describunt, probant. QVO *facilius, quae uelint, explicent:*] quo facilius auditor rudis, subtilium rationum nondum capax, instituatur, doctrinam intelligat. SI *potes*,] quod uereor, ne non possis: quia repugnat Peripateticae doctrinae, cui tu operam das. NIHIL *praeter id, quod honestum sit, esse propter se expetendum.*] sic decem mei. Quattuor, & Tertij, N. p. i. q. h. s. propter se esse expetendū. Fuluius Vrsinus ex antiquo libro, Quod honestum sit, id esse maxime propter se expetendum. CRATIPPVM:] qui ex Peripateticorum sententia non putat, ut Stoici, solum honestum propter se expetendum, sed maxime propter se, non tamen solum. MIHI *utrumuis satis est;*] & Peripatetica ratione, & Stoica semper honestas utilitati praeferenda. HOC,] honestum Peripateticorum. ILLVD] honestum Stoicorum, ad probandum id, quod probare conabitur, nihil utile, quod non honestum. TVM *hoc, tum illud.*] Academicam inconstantiam arguit. de qua possit dici illud Homeri:

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε. Idest:
Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Iuppiter auctiferas lustrauit lampade terras.

PANAETIVS *in hoc loco defendendus est*,] In hoc Panaetius defendendus est, octo, & Tertij. DIXERIT *aliquando posse*,] quinque, & Tertij, Aliquando posse dixerit. (NEQVE *enim et fas erat*)] nam in honesto sita esse bona omnia Stoici dicebant. NEC *honestum, quod*] Nihil, pro Nec, septem, & Tertij. IN *uitam hominum*] sic septem, & Tertij. Quinque, In uita. Duo, Vitam, absque τὸ In. EORVM *opinionem, qui ista distraxerint:*] qui putarint honestatem ab utilitate segregatam esse, aut contra. QVOD *mihi probaretur*,] Quod quidem mihi probaretur, septem, & Tertij. NOS *commoueri*] Nos, abest ab undecim, & Tertij. *Nos commoueri necesse est:* non possumus eam rem non expetere, quae uel uires, uel uoluptates corporis auctura sit, uel incrementa opum, & dignitatis allatura. SPECIEM *utilitatis*] propterea quia utilitas esse non potest, ubi turpitudo est. VTILITAS *non requirenda est;*] Non utilitas requirenda est, octo, & Tertij. (RECTA] cum prudentia, & iustitia consentientia. CONVENIENTIA,] τὸ πρέπον. CONSTANTIA] hoc refertur ad animi magnitudinem, siue fortitudinem. NIHILQ.] sic undecim mei, & Tertij. sicq. impressum in libris nostris ante me natum. Vt mirer, esse, qui locum se emendasse nuper scribant, & Que coniunctionem addidisse. IN *eadem re utili turpitudo esse non potest.*] Vtilitas, pro Vtili, est in duobus. AD *honestatem*] ad animi incolumitatem. ZENONI] Citiaco, Stoicae disciplinae principi. Laertius. OMNI *pondere grauior*] alludit ad Critolai Peripatetici libram. GRAVIOR *est habenda*,] quinque, & Tertij non habent τὸ Est. AVT *solum, aut summum bonum;*] *Solum*, ut Stoicis; *Summum*, ut Aristoteli placet. ITAQVE, *quidquid honestum*,] Ita, undecim, & Tertij. ID *utile.*] Duo, Id est utile. Vnus, Idem est utile. ARRIPVIT,] sic undecim, & Tertij. Arripuerit, unus. Apripiunt, unus. Arripit, unus. SECERNIT] sic decem, & Tertij. Vnus, Secernit. Tres, Secerit. SECERNIT *ab honesto.*] nihil pensi habet, quantumuis turpe, & flagitiosum sit. HINC *furta, hinc peculatus*,] sic duo mei. Hinc furta, & pec. unus. Hinc furta, pec. undecim, & Tertij. OPVM *nimiarum potentiae non ferendae:*] quas reip. perniciosas esse, scribit Plato in Politicis. NEC *taetrius, nec foedius*] Taetrum opponitur Claro, Foedum Pulchro. LE-

GVM,

CVM, *quas saepe perrumpunt*, } ut aranearum telas. Sic lib. I. de Leg. Perrumpere telas dixit. Ad Anacharsidis dictum alludit, de Solonis legibus. IPSIVS *turpitudinis, quae acerbissima est*, } mala scilicet conscientia. Hinc alibi: Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente deturbat. Demosthenes: Ἡ τῶν πραγμάτων αἰσχύνη οὐδεμιᾶς ἐλάττων ζημίας τοῖς γε σώφροσι. QVOD *honestum esse uideant*, } Videatur, duo. Videant, prius in Tertij libro. sed postea, linea superinducta, factum, Videant. IN *ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad id non peruenerint*. } Libro primo: Bene praecipiunt, qui uetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum? aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio cogitationem significat iniuriae. Sic Glaucus Lacedaemonius, oraculum sciscitans, an periurio depositum abnegaret, Pythia, interitum generis comminata, ueniam petenti, respondit: Τὸ πειρηθῆναι τοῦ θεοῦ, καὶ ποιῆσαι, ἴσον δύναται: Cum tentaris Apollinem, perinde est, ac si facinus admisisses. Iuuenalis Sat. XIII.

> Has patitur poenas peccandi sola uoluntas.
> Nam, scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
> Facti crimen habet.

Etiam si ad id non peruenerint: Ouidius III. Amorum:

> Vt iam seruaris bene corpus, adultera mens est,
> Nec custodiri, ni uelit, ulla potest.

CICERO

ATQVE *etiam in omni deliberatione, celandi, & occultandi spes, opinioq. remouenda est. satis enim nobis (si modo in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, si omnes deos, hominesq. celare possimus, nihil tamen auare, nihil iniuste, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum. hinc ille Gyges inducitur a Platone: qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatū descendit, aeneumq. equum, ut ferunt fabulae, animaduertit, cuius in lateribus fores essent: quibus apertis, hominis mortui uidit corpus, magnitudine inusitata, anulumq. aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor) tum in concilium pastorum se recepit. ibi cum palam eius anuli ad palmam conuerterat, a nullo uidebatur, cum in lucem anulum inuerterat. itaque, hac opportunitate anuli usus, reginae stuprum intulit: eaq. adiutrice, regem dominum interemit, sustulitq. quos obstare arbitrabatur: nec in his quisquam eum facinoribus potuit uidere. sic repente anuli beneficio rex ortus est Lydiae. Hunc igitur ipsum anulum si habeat sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare, quam si non haberet. honesta enim bonis uiris, non occulta, quaeruntur. Atque hoc loco philosophi quidam, minime mali illi quidem, sed non satis acuti, fictam, & commenticiam fabulam dicunt prolatam a Platone. quasi uero ille, aut factum id esse, aut fieri potuisse, defendat. Haec est uis huius anuli, & huius exempli; si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid diuitiarum, potentiae, dominationis, libidinis caussa feceris, si id dijs, hominibusq. futurum sit semper ignotum, sis ne facturus? negant id fieri posse. quamquam non potest id quidem: sed quaero, quod negant posse, id si posset, quidnam facerent. urgent rustice sane; negant enim posse, & in eo perstant: hoc uerbum quid ualeat, non uident. cum enim quaerimus, si possint celare, quid facturi sint; non quaerimus, possint ne celare; sed tamquam tormenta quaedam adhibemus, ut, si responderint, se impunitate proposita, facturos, quod expediat, facinorosos se esse fateantur; si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda esse, concedant. Sed iam ad propositum reuertamur.*

EXPLANATIO

SI *omnes deos, hominesq. celare possimus*, } delictis igitur, etiam occultis, abstinendum. Infra: Vir bonus qui non utatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem umquam suspicaturum. HINC *ille Gyges inducitur a Platone*: } lib. 2. Polit. Herodotus autem lib. I. multo aliter rem narrat: nec ullam anuli mentionem facit. & Iustinus lib. I. Vide & Sudam, & Adagia. Imperauit Gyges apud Lydos quinctus rex, quo tempore Romae Numas. Apollinem Pythium sciscitatus, an aliquis se esset felicior, (Graecis autem dictus πολύχρυσος) oraculum illi Aglaum quendam Arcadum pauperrimum praetulit, aetate iam seniorem, qui agelli sui terminos numquam excesserat, paruuli ruris fructibus, ac uoluptatibus contentus. Vide Valerium lib. VII. cap. I. & Plinium lib. VII. cap. 46. CVM *terra discessisset*, } sic undecim, & Tertij. Vnus, Dixisset, Vnus, Discessisset, Vnus, Discendisset. male. Alij legunt, Desedisset. Discessisset, autem legit & Nonius, interpretans Hiasset, Diuisa esset, Distensa. citans & Sisennam hist. IV. Armatā dextera ducti, magisq. in latitudinem discedunt. Ita quoque uidetur legisse & D. Ambrosius lib. III. cap. 5. HOMINIS *mortui uidit corpus*. } sic quattuor. Vnus, Corpus mortui hominis uidit. Vnus, Corpus hominis uidit mortui. Septem, & Tertij, Corpus hominis mortui uidit. REGIVS *pastor*) } Herodotus satellitem fuisse scribit, Dascyli filium. PALAM } *fundam*, uacuum illud in anulo, quo gemma includitur, σφενδόνην sic enim Plato lib. 2. de rep. Τὴν σφενδόνην ἔξω στρέψαντα. TVM *in concilium* } sic duodecim, & Tertij. Vnus non habet τὸ Tum. Vnus, Tum in concilio. IN *lucem* } In locum, antiqui libri omnes. INVERTERAT. } sic decem, & Tertij. duo, Conuerterat. Vnus, Verterat. REGINAE *stuprum intulit*; } cuius pudicitiam rex ipse, formam eius ostentando, prostituerat. Regem Candaulem, quem Graeci Myrsilum nominarunt. Herodotus. IN *his quisquam eum facinoribus* } sic duo. Quattuor, In his facinoribus eum

quisquam. Septem,& Tertij,In his eum facinoribus quisquam. REX *ortus* ʒ sic quattuor. Vnus, Rex est ortus. Nouem & Tertij, Rex exortus. HVNC *igitur ipsum anulum* ʒ Ipsum, non est in uno: & in Tertij libro est additum in ora. Quattuor, Hunc igitur anulum ipsum. NIHIL *plus sibi* ʒ sic undecim, & Tertij. Duo, Nihil sibi plus. Vnus, Sibi plus nihil. PECCARE, ʒ quidam delent hoc uerbum, quod est in omnibus libris ueteribus. FICTAM, *& commenticiam fabulam dicunt prolatam a Platone.* ʒ Macrobius de Somn. Scip. lib.I. Platonem defendit contra Epicureos, quod fabulis sit usus. & ibidem docet, quae fabulae philosophis sint concessae. SIS *ne facturus.* ʒ Vide Agellium lib. XII. cap. 10. Adagia, Tempus omnia reuelat. QVAMQVAM *non potest id quidem:* ʒ Non, abest a cunctis ueteribus libris. sed exigitur a sententia. Loquitur enim hic Cicero ex persona sua. & ipse in ea philosophorum secta fuit, quae deos administrare, & scire omnia sentiebat. quod illius libri perspicue testantur. Quare, ne discedamus a mente Ciceronis, omnino inducendus est aliquis negandi modus. Vt significetur, fieri non posse, ut dijs, hominibusq. occultum semper quidquam sit. Nam, si loqueretur de solis hominibus, auferri negantem particulam pateret. sed deos, hominesq. coniungit. Itaque suspicor scriptum fuisse in emendatis libris, Nequaquam potest id quidem. Ex quo alij postea, errore, ac temeritate, reposuerint, Quamquam: unde alij, examinata, & cognita sententia, addiderint, Non, ex ingenio scilicet: nam, ut dixi, ueteribus in libris non exstat. Sunt, qui legant: Neque potest id quidem. *Non potest id quidem:* nihil enim dijs, & hominibus ignotis semper esse potest. QVID *facturi sint;* ʒ sic decem, & Tertij. Quattuor, Qui.

CICERO

INCIDVNT *saepe multae caussae, quae conturbant animos utilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relinquenda ne sit honestas propter utilitatis magnitudinem, (nam id quidem improbum est) sed illud, possit ne id, quod utile uideatur, fieri non turpiter. Cum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat uideri facere id iniuste: fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti, consiliorum etiam adiutor. cum autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, nomenq. Tarquiniorum, & memoriam regni esse tollendam; quod erat utile patriae consulere, id erat ita honestum, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. itaq. utilitas ualuit propter honestatem: sine qua nec utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita. species enim utilitatis animum pepulit eius: cui cum uisum esset utilius, solum, quam cũ altero, regnare, fratrem interemit. omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id, quod utile uidebatur, neque erat, assequi posset. & tamen muri caussam opposuit speciem honestatis, nec probabilem, nec satis idoneam. peccauit igitur, pace uel Quirini, uel Romuli dixerim. Nec tamen nostrae nobis utilitates omittendae sunt, alijsq. tradendae, cum his ipsi egeamus; sed suae cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, seruiendum est. Scite Chrysippus, ut multa; Qui stadium, inquit, currit, eniti, & contendere debet, quam maxime possit, ut uincat; supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. sic in uita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est; alteri surripere, ius non est. Maxime autem perturbantur officia in amicitijs: quibus & non tribuere, quod recte possis; & tribuere, quod non sit aequum, contra officium est. sed huius generis totius breue, & non difficile praeceptum est. quae enim uidentur utilia, honores, diuitiae, uoluptates, & cetera generis eiusdem, haec amicitiae numquam anteponenda sunt. at neque contra rem p. neque contra iusiurandum, ac fidem, amici sui caussa uir bonus faciet; nec si iudex quidem erit de ipso amico. ponit enim personam amici, cum induit iudicis. tantum dabit amicitiae, ut ueram amici caussam esse malit; ut perorandae litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. cum uero iurato dicenda sententia sit, meminerit deum se adhibere testem, idest, ut ego arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse deus diuinius. itaque praeclarum a maioribus accepimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus,* Quae salua fide facere possit. *haec rogatio ad ea pertinet, quae paullo ante dixi honeste amico a iudice posse concedi. nam, si omnia facienda sint, quae amici uelint; non amicitiae tales, sed coniurationes putandae sunt. loquor autem de communibus amicitijs. nam in sapientibus uiris, atque perfectis, nihil potest esse tale. Damonem, & Pythiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinauisset, & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies, commendandorum suorum caussa, postulauisset, uas factus sit alter eius sistendi; ut, si ille non reuertisset, moriendum esset sibi ipsi. qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrãnus, petiuit, ut se in amicitiam tertium adscriberent. cum igitur id, quod utile uidetur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur: iaceat utilitatis species, ualeat honestas. cum autem in amicitia, quae honesta non sunt, postulabuntur: religio, & fides anteponantur amicitiae: & sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officij.*

EXPLANATIO

INCIDVNT *saepe multae caussae,* ʒ Tres, & Tertij, Incidunt multae saepe caussae. CONTVRBANT ʒ Conturbent, sex, & Tertij. COLLEGAE ʒ Collega, tres mei. *Collegae;* in consulatu. Liuius, Dionysius lib. v. Plutarchus, Florus lib. I. cap. 9. Eutropius lib. I. cap. II. Augustinus de Ciu. Dei lib. 2. cap. 17. hoc Bruti facinus contra ius, & bonum factum commemorat. Obsequens obseruatum esse dicit, neminem, qui magistratum collegae abrogasset, annum uixisse: quorum primus fuit Brutus, deinde Tiberius Gracchus, & P. Tarquinius. IN REGIBVS *expellendis,* ʒ unum regem expulit Brutus, sed in posterum omnem sustulit regnandi consuetudinem. CONSILIORVM *etiam adiutor.* ʒ Et, pro

Etiam,quinque, & Tertij. Et consiliorum adiutor, duo. Consiliorum & etiam adiutor, unus. PRINCIPES *cepissent*, } Princeps cepisset, unus. IPSI *Collatino* } utpote ciui patriae studioso. NEC *utilitas quidem* } Ne,septem,& Tertij. Sine qua utilitas quidem esse non potuisset. Atque in eo rege &c. Vnus. AT *in eo rege*, } de Romuli fratricidio Augustinus de Ciu.D.lib.III.cap.6. Horatius Epodon Ode 7. Ouidius Fast.IV. SOLVM, *quam cum altero*, } sic decem mei, & Tertij. Alias legebatur, Solum se,quam cum altero. PIETATEM, } quia fratrem. HVMANITATEM, } quia hominem. MVRI *caussam* } legem enim Romulus tulerat, nequis moenia transiret. SPECIEM *honestatis*, } sic omnes libri mei,& Tertij. SATIS *idoneam.* } Sane idoneam,quattuor,& Tertij. VEL *Quirini,uel Romuli* } de Quirino,uel Romulo,Vide Lactantius lib.I.cap.15. A Quirino, Quirites; a Romulo, Romani dicti: alterum a deo,alterum ab homine oomen. CVM *his ipsi egeamus*: } proximus enim sibi quisque est,ait Comicus. SCITE *Chrysippus*, } Scite hoc Chrysippus,duo. ALTERI *surripere*, } Diripere,octo.Deripere,sex,& Tertij. PERTVRBANTVR *officia in amicitijs*: } nam propter amicos plurimum delinquitur. VOLVPTATES, *& cetera* } τὸ Et, non est in duodecim,& Tertij.Vous, Voluptates,ceteraque. AT *neque contra remp.* } Atque,duo.Ac,unus.utrumque rectius, quam quod est impressum. FIDEM, } Fides,ut ait Cicero horum librorum primo,est,cum fit,quod dicitur. Pro Rabirio perfidiosum,& nefarium ait frangere fidem.Pro Sex. Roscio:Is,qui fidem uiolat,omne commune praesidium oppugnat. Vide Paullum patrem ad I.epistolam Familiarium. AMICI *sui caussa* } Sui, abest a nouem meis,& Tertij. NEC *si iudex quidem* } Ne,duo,& Tertij.Neque,quattuor. NEC *si iudex quidem erit*: } amicitiam,& odium a iudice abesse debere, ait Caesar apud Sallustium. Vbi uide oostra Scholia. CAVSSAM *esse malit*; } sic octo mei,& Tertij. Sex,Caussa malit. VT *perorandae litis* } sic nouem mei: Quattuor, & Tertij, Orandae:quomodo citat & Nonius, interpretans pro Agere. Vnus, Parande, *Litis*: sic omnes mei, & Tertij. *Perorandae litis tempus*, } uide Plutarchum in Ciceronis uita,de eius praetura,in Manilij caussa.IVRATO } Iurati ij dicuntur,qui in leges, antequam iudicarent,iurare consueuerunt. ADHIBERE *testem*, } Habere,tres.IPSE *deus* } Deus ipse,quattuor,& Tertij. Deus dedit ipse diuinius,duo. DIVINIVS. } Hinc Horatius Mentem diuinae aurae particulam dicit. De Senectute ait Cicero Pythagoreos numquam dubitasse,quin homines animum haberent ex uniuersa mente diuina delibatum. QVAE *salua fide facere posiit.* } Posset,quinque. PVTANDAE *sunt*. } Sint,quinque,& Tertij. IN *sapientibus uiris,atque perfectis nihil potest esse tale.* } τὸ Atque, non est in uno. Atque perfectis,absunt a duobus. In sapientibus uiris,perfectisque,nouem,& Tertij. DAMONEM, *& Pythiam*, } par amicorum,quos celebrauit antiquitas.lib.I.& 2.de Fin.Tusc.v.Valer.Max.lib.IV.cap.7. Lactantius lib.v.cap. 18. Simile exemplum de Dionysio memorat Hyginius cap.257. sed ibi Moerus,& Selinuncius,nominibus,fortasse immutatis,par amicorum legitur. Paria amicorum apud antiquos, Theseus, & Pirithous;Pylades,& Orestes; Scipio,& Laelius;& hi Damon,& Pythias. *Pythiam*: Phythiam,unus. Phithiam,septem.Phitiam,duo.Pithiam,unus.Pynthiam,Tertij liber.Alij scribunt esse in scriptis libris,Pachiam,Pinthiam,Phintiam:quomodo a Plutarcho, & Pausania nominatur. Fuluius Vrsinus Numisma aereum ait esse,sic inscriptum: ΦΙΝΤΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Φίντιν, amicum,Pindarus appellat:quasi φίλτιν, siue φιλέτην. DESTINAVISSET, } Destinasset,septem. COMMENDANDORVM *suorum caussa* } interpretes hoc loco scribunt,idest ut suos amicis commendaret. Quod ferri potest. Duriuscule tamen dictum mihi uidetur. Potiusq; locum corruptum opinor:legendumque, Commonendorum suorum caussa. idest, ut moneret suos, & sui exemplum ipsis proponeret.quod moribundorum e consuetudine esse, quiuis intelligit.

Monet autem hic locus peropportunus, ut ueteris testamenti faciendi ritum hic ponam, tum quia ad antiquitatis notitiam pertineat,tum etiam quia non apud omnes,quae afferam,reperiuntur: ex quibus me nō paruam apud studiosos initurum esse gratiam confido,qui haec,atque alia eiusmodi undique conquisita,studiosissime conseruant.

L. CVSPIDII. TESTAMENTVM

DEI OPT. MAX. numine inuocato,absque cuius nutu, neque quidquam rite inchoari,neque recte perfici potest. Haec est LVCII CVSPIDII dispositio, & ultimae uoluntatis sententia, de eo quod post mortem suam fieri cupit,decernitque, si quid ex hoc morbo,quem nescit,an ferre posit,secus, ac medici promittunt,de se contigerit. Testatus autem,dum mente ualeret, sibi testameotum conficere placuisse, ut sine suorum iniuria, ex hac uita proficiscatur, haec legat. Domesticam omnem supellectilem Nonio,qui Apolloniae Rhetoricam docet,uel,si quid de eo accidisset,Nonij filijs; P. & Cn. Caecilijs. Porro, quae mihi debet Q. Aemilius, Germano Aemilio,liberisq. eius relinquo. Agros,Villasque,quascumque Liscij habeo, Domumq. consobrinis, & Lucio praecipue, quod nomen is ferat nostrum, mecumq. diutissime,atque gratissime sit commoratus,prout decet discipulum,qui filij tenet locum,tuto haec,& firmiter possidenda censemus. Fundum, quem in Tusculano colui, cui ab Aquilone publica uia, ab Austro Templum Iouis Statoris,ab Ortu Solis Sex. Pomp. ab Occasu Suillus Cincinnatus,Attico auunculo do. Dabit autem Hipparchus Philotimo Historico Talentum,& Callino Grammatico Drachmas decem.A reliqua debitione

liber

liber esto. Nisi Niceae rationem haberemus, qui nobis aliquandiu fuit perutilis, & nunc suis facultatibus magnam fecit iacturam, ob fratris naufragium, profecto, quae a nobis mutuatus est illius Procurator, statim cogeretur reddere. Quoniam uero hoc illi difficile fore animaduerti, uolo, ut singulis annis uictum necessarium Collactaneae Dorphylae suppeditet, quae consenuit in uirginitate apud Semproniam meam, cuius desiderio mortem opto, propter fidem, probitatem, fortitudinem, incredibilesq. uirtutes Vxoris rarissimae. Vbi Vetula haec decesserit, absolutus erit debito omni, & cunctis, quas contraxerat, stipulationibus. Si quid humanum Lampridio contigerit, priusquam eius liberi ad aetatem perueniant, curae sint Antiocho Rhetori: qui accipiat ex opibus nostris, quaecumque illis erunt necessaria, ut liberaliter educentur, instituanturque. Amo nimis, & ualde amo Puerorum indolem, quos ad bonam frugem natos autumo. Tu Antioche, ut dignum est tua erga me, & Lampridium uoluntate, a pueris mutuo suscepta, fac, ut eos tueare, ne aut ipsorum ingenia perdantur, aut tui labores disperdantur. Hortum, quem emi ab Herennio & Deambulationem, Aedesq. Nestorianas, quibus a Septemtrione uicini sunt Caesariani fratres, Gracchi a Meridie, ab Occidētali plaga Mare, ab Oriente Sole Eridanus est conterminus, amicis lego, litteratas litteras doctis, Gallo, Fabio, Hirro, Ciuibusq. cunctis, qui uoluerint ibi uacare litteris, & eloquentiae: ea tamen lege, ut neque illum commutent, neque alienent, neque, ut proprium, cuiquam sit licitum possidere: Sed uelut sacrum, & commune Gymnasium, communiter ab omnibus possideatur. Eas autem, quae mihi erant in Aegina partes, diuidant Gymnasij Procuratores adolescentibus studiosis in usum librorum, & olei, Mercedemq condignam statuant Rhetori, quem delegerint patrueles nostri, & Scholae principem, maximeq. utilem futurum existimauerint. Eis uero consentiant & reliqui necessarij uel nominis gratia. Cauebunt autem ipsi, mandabuntq. Successoribus, ut locum hunc ita seruent, tradantq. posteris in perpetuum. C. Ateius, & Sex. Capito curam habeant Sepulturae, & funeris, Monumentumq. faciant, ut melius uidebitur, & iusta, quae post funus fieri solenne est, ita moderentur, ut neque illiberalia, neque superflua sint. Persuasum enim mihi est, illos, quid conueniat, honestumq. sit, uisuros haud segnius, quam nos, nihilq. negligentius facturos. De ijs autem, qui mihi seruierint, sic statuo.

Demetrio redemptionis pretium remitto, & quinque Minas do, & Pallium, & Tunicam, ut qui mihi Anagnostes fuit. Tauro, qui multum mecum, & diu laborauit, pileum do, & Talenta quattuor, ut honeste uitam degere possit. Dionysius, qui uinctus est, & Syrus fugitiuus, si perseuerauerint esse improbi, ut sunt, eos uenundari mando: &, pretio exacto, aperiri uiam ad Hortos Academicos ducentem; & iter proximum, fieri uiam, & publicam, ac uinales uias circumquaque mundari. Et Ancillam Herniam, quod uinosa est, relinquo: & famulos Maesum, quoniam erro est: & Getam, quoniam impostor: Dauum quoque, ac Maurum mancipes in perpetuum esse edico, quoniam maledici, & contumaces semper fuerunt, ut in pistrino poenas promeritas luant.

Heredem instituere reliquum est, cui fortunas meas honeste relinquam, quibus certo scio inhiare quamplurimos. Vixisses, L A E T E fili, fili mi, uixisses (ut decuit) Laete, non ego nunc sollicitarer, & angerer, non cum maerore nunc cogitarem, quibus potissimum relinquam patrimonium hoc tantum, tantis curis, cruciatibus tibi uni auctum, tanta uigilantia, studio & parcimonia tibi uni a me seruatum. Ceterum, cum siue Fortuna, si qua est, illum mihi inuiderit: siue Deus potius, qui & eum dederat, abstulerit, quo domus mea omnis, resq. una mecum intereat, nefas est, Diuinae non acquiescere uoluntati. His deductis Legatis, cum duos fratris Agathonis filios, totidemq. filias habeam, ex utrisque mihi heredes instituam oportet. In quo tamen (me me tristissimum) etiam atque etiam prouidendum mihi est, ne quid agam, statuamue, quod minus honestum illis, & conueniens, quodq. minus aequum, laudabileue alijs factum uideatur. Igitur Titus, & Cnaeus Cuspidij ita mihi heredes sunto, ut, qui plus Reipub. praestiterit, habeat Domos, Agros, Hortos, Oliueta, & quaecumque Scodrae possedi: Qui minus profuerit, quae superiore anno Colchinij centum octoginta supra mille iugera comparauimus, consequatur. In reliquis autem bonis meis omnibus, inq. familia Faustam, & Felicianam, filias meas, ita mihi heredes instituo, ut, quae melius nupserit, ex Dodrante, Altera ex Quadrante heres habeatur. Et inuicem substituo tam has, quam illas, cum suis filijs, in stirpes, non in capita. Permitto autem filiabus, ut, quem quaeque earum uoluerit, sibi uirum optet, optatiq. per patriam potestatem compos fiat. Curatores testamenti huius, Silius, Necessarius, C. Atilius, M. Capitolinus, qui maxime omnium miro me affectu prosecuti sunt, quiq. ex omnibus amicis, ac necessarijs fidelissimi semper fuerunt. Vos igitur, per sacra amicitiae, atque condiscipulatus, obtestor, per summum omnium Opificem obsecro, curate, memores, quantum uestrae fidei committam, ut omnia mea ex sententia apud uos deposita, bene, honesteq. gubernentur. Verum enimuero pie, amiceq. & alij facient, qui nobis bene uoluerunt, quamuis occupati, & seniores, si haec impleuerint, curauerintque.

Testes in his tabulis sint, Q. Marcius, C. Septimius, P. Curio, L. Capito, M. Terentius, Vibius Pansa, C. Sextius, qui affuerunt, subscripseruntque, ut sua ipsorum littera cognosci possit. Ego idem ille L. Cuspidius testamentum manu mea exaraui, meoq. anulo obsignaui, hisq. testibus signandum obtuli. Et hanc meam nouissimam uoluntatem ualere uolo iure testamenti. quod si forte non censebitur, nomen, & ius habere mando cuiuscūque alterius ultimae uoluntatis, quam penitus, & inuiolabiliter obseruari ab omnibus heredibus, & successoribus meis statuo. Valete superstites, mortalitatis non immemores.

Romae, Kal. Martijs, Cn. Pompilio, & L. Marcio cos.

Fr. Petrarchae teſtamentum.

SAEPE de eo mecum cogitans, de quo nemo nimis, niſi pauci ſatis, cogitant, de nouiſsimis ſcilicet, ac de morte: quae cogitatio neque ſuperflua eſſe poteſt, neque nimium feſtina: & mors omnibus certa ſit, & hora mortis incerta: Vtile, & honeſtum credo, antequam me mors impediat, uel mors ipſa, quae per uarios, & ambiguos rerum caſus ſemper nobis impendet, propter uitae breuitatem procul eſſe non poteſt, nunc Dei gratia, dum corpore ſimul, atque animo ſanus ſum, de me ipſo, ac de rebus meis teſtanda diſponere. quamuis (nt uerum fatear) tam paruae res ſunt meae, ut de ipſis quodam modo pudeat me teſtari: ſed diuitum, atque inopum curae de rebus (licet imparibus) pares ſunt. Volo igitur hanc meam uoluntatem ordinare, ac ſcriptis committere, & propter quandam honeſtatem, & ob id maxime, ne de huiuſmodi rebulis meis, propter meam incurioſitatem, poſt meum obitum litigetur. In primis animam meam peccatricem, ſed Diuinam miſericordiam implorantem, & de illa ſperantem, recommendo humiliter Ieſu Chriſto. Eique, flexis ipſius animae genibus, ut a ſe creatam, ſuique ſanctiſsimi ſanguinis pretio redemptam, protegat, affiſus ſupplico: nec permittat ad ſuorum manus hoſtium peruenire. Ad hoc etiam auxilium beatiſsimae Virginis Matris ſuae, & beati Michaelis Archangeli, reuerenter, ac fidenter imporo, & ſanctorum reliquorum, quos interceſſores apud Chriſtum inuocare ſum ſolitus, ac ſperare. Corpus autem hoc terrenum, ac mortale, nobilium grauem ſarcinam animorum, terrae, unde origo eſt ſibi, uolo reſtitui. Et hoc abſque omni pompa, ſed cum ſumma humilitate, & abiectione, quanta eſſe poteſt. De quo heredem meum, & amicos omnes rogo, obſecro, & obteſtor, & adiuro per uiſcera miſericordiae Dei noſtri, & per caritatem, ſi quam ad me umquam habuerint: Neque falſi ſpem honoris hoc negligant. Cum ſic omnino me deceat, ac ſic uelim: ita ut, ſi forte (quod abſit) cōtrafecerint, teneantur Deo, & mihi de graui utruſque offenſa in diem Iudicij reſpondere. Et haec quidem de domo ſepulturae, hoc addito, quod nemo me fleat, nemo mihi lacrymas, ſed pro me Chriſto preces; &, qui poteſt, Chriſti pauperibus charitatem, pro me orare monitis, porrigat. hoc mihi prodeſſe poterit: fletus autem, & defunctis inutilis, & flentibus eſt damnoſus. De loco autem non magnopere curo. Contentor poni ubicumque Deo placuerit, & iis, qui hanc curam ſuſcipere dignabuntur. Si tamen expreſsius mea de hoc uoluntas exquiratur, ſepeliri uelim, ſi Paduae, ubi nunc ſum, moriar, in eccleſia S. Auguſtini, quam fratres praedicatores tenent: quia & locus animae meae gratus, & iacet illic is, qui me plurimum dilexit, inq. has terras piis precibus attraxit, praeclariſsimae memoriae Iacobus de Carraria, tunc Paduae dominus. ſi autem Arquadae, (ubi ruralis habitatio mea eſt) diem clauſero, & Deus mihi tantum conceſſerit, quod ualde cupio, capellam ibi exiguam ad honorem beatiſsimae uirginis Mariae extruere, illicq. ſepeliri eligo, alioquin inferius, in aliquo loco honeſto, iuxta eccleſiam plebis. Sin Venetiis moriar, poni uolo in loco S. Franciſci de Vinea, illic ante hoſtium eccleſiae. Sin Mediolani, ante eccleſiam B. Ambroſij iuxta primum introitum, qui ciuitatis muros aſpicit. Si Papiae, in eccleſia S. Auguſtini, ubi fratribus uiſum fuerit. Si autem Romae, in eccleſia S. Mariae maioris, uel S. Petri, ubi erit opportunius, uel iuxta eccleſiam hanc, uel illam, ſicut Canonicis placebit. Nominaui loca, quibus per Italiam conuerſari ſoleo. Ac, ſi Parmae, in eccleſia maiori, ubi per multos annos Archidiaconus fui inutilis, & ſemper fere abſens. Sin ubicumque terrarum alibi, in loco fratrum minorum, ſi ſit ibi; ſin minus, in quacumque alia eccleſia, quae uicinior fuerit loco mortis. Haec de ſepulcro: plura fateor, quam uirum doctum deceat ab indocto dicta ſint. nunc accedo ad diſpoſitionem earum rerum, quae uocantur bona hominis: cum potius ſaepe ſint impedimenta animi. Et primo quidem huic S. eccleſiae Paduanae, unde percepi & commoda, & honores, ordinaui animum iampridem puſillum terrae emere: quod eidem teſtamento dimitterem uſque ad ſummam quinque mille & ducentarum librarum huius paruae monetae, uel plus, ſi plus poſſem. Sed ad hanc uſque ſummam habeo iam uerbo licentiam a magnifico Paduae. D. D. Franciſco de Carraria, quam uel in uita mea, uel poſt obitum, quoties, ſeu quandocumque petita fuerit, daturum eſſe non dubito: ſicut illum, cuius non actum modo, ſed uerba multa habeant in praepoſito firmitatem: huiuſmodi autem terram hactenus, interuenientibus aliis expenſis, emere non ualui. Si ergo ipſam emero, (ut ſpero) faciam in inſtrumento emptionis poni, quod ipſam teneo animo relinquendi eccleſiae; & ex nunc ita facio. Quamuis eiuſdem terrae ſitum non poſsim adhuc in ſcriptis inſerere. Si autem (quoniam non numquam piae uoluntates, propter peccata hominum, deduci nequeant ad effectum) dictam terram emere uel propter impotentiam, uel propter negligentiam omiſero: lego ipſi eccleſiae Paduanae ducatos ducentos auri ad emendum aliquantulum terrae, ubi melius fieri poterit. De cuius prouentibus perpetuum anniuerſarium animae meae fiat. Et ipſi D. ſupplico, ſi tunc uiuet (ſicut cupio, & Deum precor, ut multos poſtea per annos laetus, & felix uiuat) uel ſi (quod Deus auertat) tunc ipſe non uiueret; precor aliū quemcumque, penes quem rei huius erit arbitrium, quatenus ob reuerentiam B. Virginis, & mei, licet indigni, & puſilli hominis, reſpectum, concedat hoc fieri; & decretum ſuper hoc ſuum fauorabiliter interponat. Lego autem eccleſiae, apud quam ſepeliar, ducatos uiginti; aliis autem eccleſiis quattuor ordinum mendicantium (ſi ibi fuerint) ducatos quinque pro qualibet. Pauperibus Chriſti lego centum ducatos, diſtribuendos, ut uidebitur presbytero Ioanni Abocheta, cuſtodi eccleſiae Paduanae: & hoc, ſi hic moriar; ſin alibi, ad arbitrium praelati eccleſiae illius, in qua reconditus fuero. Ita tamen, ut de dicta quantitate nullus ultra ſingulos ducatos accipiat. Tranſeo ad diſpoſitionem aliarum rerum. Et praedicto igitur Magnifico D. dimitto tabulam meam, ſiue iconam B. Virginis Mariae, operis Zotti, pictoris egregij, quae mihi ab amico meo Michaele Vannis de Florentia miſſa eſt. Cuius pulchritudinem ignorantes non intelligunt; Magiſtri autem artis ſtupent. Hanc iconam ipſi D. Magnifico meo lego: ut ipſa Virgo benedicta ſibi ſit pro-

pitia apud filium suum Iesum Christum. amicis minoris status, scilicet charissimis mihi, libenter magna dimitterem, si facultas esset uberior: sed affectum librabunt. magistro Donato de Prato ueteri, Grammaticae praeceptori, nunc Venetiis habitanti, si quid mihi debet ex mutuo, quod quãtum sit, nescio, sed utique paruum est, remitto, & lego. Nec uolo, quod heredi hanc ob caussam ad aliquid teneatur. de equis meis, si quos habuero in tempore transitus mei, qui placuerint Bunzanello de Viguntia, & Lumbardo a serico, conciuibus Paduanis, uolo, quod inter eos sortiantur, quis primum eligat, quis secundum. Et praeter hoc dicto Lumbardo, qui rerum suarum curam deposuit, ut res meas ageret, obligatum me confiteor in centum & trigintaquattuor ducatis auri, & solidis xvj. quos expendit in utilitatibus meis: & multo amplius; sed, facta ultimo inter nos omnium ratione, dictae quantitatis sibi debitor remansi: quam si ante acceperit, (sicut spero cito facere) bene erit: alioquin uolo, quod heres meus ante omnia sibi satisfacere teneatur: de quo debito chirographum meum habet, quod restituat heredi meo ipse Lumbardus. Item lego ipsi Lumbardo scyphum meum paruum rotundum argenteum, & auratum, cum quo bibat aquam, quam libenter bibit, multo libentius, quam uinum. Presbytero autem Ioanni Abocheta, custodi ecclesiae nostrae, Breuiarium meũ magnum, quod Venetiis emi pro pretio librarum centum: ea tamen lege illud ei dimitto, ut post eius obitum remaneat in sacristia Paduanae ecclesiae ad obsequium perpetuum presbyterorum, ut ipse presbyter Ioannes, & alij orent (si eis placeat) Christum, & B. Virginem pro me. D. Ioanni de Certaldo, seu Boccatio, uerecunde admodum tanto uiro tam modicum lego: quinquaginta florenos auri de Florentia, pro una ueste hiemali, ad studium, lucubrationesq. nocturnas. magistro Thomae Bãbasiae de Ferraria lego leutum meum bonum: ut eum sonet non pro uanitate saeculi fugacis, sed ad laudem Dei aeterni. Praedicti autem amici mei de paruitate huiusmodi legatorum non me accusent; sed fortunam, si quid est fortuna. Et propter hunc respectum distuli ad ultimum, quem primum esse decuit, magistrum Ioannem de Dundis, physicum, astronomorum facile principem, dictum ab Horologio, propter illud admirandum Planetarij opus ab eo cõfectum, quod uulgus ignarum Horologium esse arbitratur. Cui lego quinquaginta ducatos auri pro emendo sibi unum paruum anulum digito gestandum in memoriam mei. De facultatibus autem domesticis sic ordino. Bartholomaeo de Senis, qui dicitur Pancaldus, uiginti ducatos, quos non ludat. Zilio de Florentia, domicello meo, supra salarium suum, si quid sibi debetur, uiginti ducatos. Et, si haberem plures, aut alios plures, pauciores ue domicellos, supra salarium suum, pro quolibet florenos, seu ducatos x. famulis duos, pro quolibet coco duos. Et, si isti, uel amici obiissent, uel domicelli, seu famuli obiissent priusquam moriar, quod eis legabam, uolo, ut redeat ad heredem meum. Omnium sane bonorum meorum mobilium, & immobilium, quae habeo & habiturus sum, ubicumque sunt, uel erunt, uniuersalem heredem instituo Franciscum de Brossano, filium q. d. Amicoli de Brossano, ciuem Mediolani, portae Vercellinae. Et ipsum rogo, non solum ut heredem, sed ut filium carissimum, ut pecuniam quamcũque, siue sit plurima, siue sit minima, (quia magna utique non erit) meis rebus inuenerit, diuidat in duas partes, & unam sibi habeat; alteram numeret cui scit me uelle, & de ea fiat, quod etiam me uelle scit. Duo, antequam finiam hanc scripturam, addenda sunt: unum, quod modicum illud terrae, quod habeo ultra montes in comitatu Veneusini, in uilla, seu castro Valclusae, dioecesis Tauilicensis, quia sine dubio, eundo illuc, uel etiam mittẽdo, quodammodo plus expenderetur, quam res ualeat: uolo, quod sit hospitalis dicti loci, & in usu pauperum Christi. Et, si forte hoc fieri non posset, impediente aliquo iure, uel Statuto, uolo, quod sit Ioannis, & Petri, fratrum, q. Raymundi de Raymundis, qui Moneta communiter dicebatur, & fuit obsequiosus, & fidelis mihi ualde. Et, si dicti fratres, uel eorum alter obijsset, uolo, quod ueniat ad filios, uel nepotes, in memoriam dicti Moneti. Alterum, quod illud modicum, quod habeo in bonis immobilibus in Padua, uel territorio Paduano, uel in posterum habiturus sum, uolo, quod sit heredis mei, ut cetera: sed hac lege, quod nec per se, nec per alium horum aliquid alienari possit: uenditione, aut donatione, aut perpetua emphytheosi, aut quouis alio modo; nec etiam pignorari usque ad completos. xx. annos, a die mei obitus computandos: quod pro utilitate ipsius heredis ordino: qui ignorantia rerum labi posset, quas cum plene nouerit, puto non libenter alienabit. Sin autem forte, quia omnes sumus mortales, nec omnino ullus est ordo moriendi, dictus Franciscus de Brossano (quod auertat Deus) ante me moriatur: tunc heres meus esto Lumbardus a serico praedictus, qui plane animum meum nouit: quem, ut in uita fidelissimum expertum, non minus fidelem spero post obitum. Haec iure testamenti, aut alterius ultimae uoluntatis: seu quocumque alio modo melius ualitura conscripsi manu propria, Paduae in domo ecclesiae, quam habito: Anno Domini M. c c c. l. x x. Pridie Nonas Aprilis. Et Nicolaum notarium, filium q. ser Bartholomaei, ac Nicolaum, filium ser Petri, notarios infrascriptos, rogaui, prout in eorum subscriptionibus infrascriptis continetur. Vnum addo, quod statim post transitum meum heres meus scribat super hoc fratri Gerardo Petrarco, monaco Cartusiensi, germano meo, qui est in conuentu de Maternio prope Massiliam, ut det sibi opinionem, utrum uelit centum florenos auri, an singulis annis quinque, uel decem, sicut sibi placeat. Et, quod ipse elegerit, illud faciat.

Ego Franciscus P. scripsi: qui testamentum aliud fecissem, si essem diues, ut uulgus insanum putat.

Eundem Petrarcham Bibliothecam suam Reip. Venetae dono dedisse, scriptum est in Tabulario Veneto: his verbis.

1362. die iiij. Septembr.

CONSIDERATO, quantum ad Laudem Dei, & B. Marci Euangelistae, ac honorem, & famam Ciuitatis nostrae futurum est illud, quod offertur per Dominum Franciscum Petrarcham, cuius fama hodie tanta est in toto Orbe, quod in memoria hominum non est iamdiu inter Christianos, fuisse, uel esse philosophum moralem, & poetam, qui posit eidem comparari; Acceptetur oblatio sua, secundum formam infrascriptae Cedulae, scriptae manu sua; & ex nunc sic captum, quod posit expendi de Monte. pro domo, & habitatione sua in uita eius, per modum affictus, sicut uidebitur Domino, Consiliarijs, & Capitibus, uel maiori parti. Cum Procuratores Ecclesiae S. Marci offerant facere expensas necessarias, pro loco, ubi debuerint reponi, & conseruari libri sui. Et est capta per VI. Consiliarios, Tria Capita de XL. & ultra duas partes maioris Consilij. Tenor autem dictae Cedulae talis est.

Cupit F. Beatum Marcum Euangelistam, si Christo, & sibi sit placitum, heredem habere nescio quot libellorum, quos nunc habet, uel est forsitan habiturus. hac lege, quod libri non uendantur, neque quomodolibet distrahantur; sed in loco aliquo ad hoc deputando, qui sit tutus ab incendijs, atque imbribus, ad sui ipsius honorem, & sui memoriam, nec non ad ingeniosorum, & nobilium Ciuitatis illius, quos continget in talibus delectari, consolationem qualemqualem, & commodum perpetuo conseruentur. Neque appetit hoc, quod libri uel ualde multi, uel ualde pretiosi sint: sed sub hac spe, quod postea de tempore in tempus, & illa gloriosa Ciuitas alios superaddet e publico, & priuatim nobiles, atque amantes Patriae ciues. uel forte etiam alienigenae, secuti exemplum, librorum suorum partem supremis suis relinquent uoluntatibus Ecclesiae supradictae; atque ita facile poterit ad unam magnam, & famosam bibliothecam, ac parem ueteribus, perueniri. Quae quantae gloriae futura sit illi Dominio, nemo litteratus est, puto, nec idiota, qui nesciat. Quod si, Deo, & illo tanto patrono urbis nostrae auxiliante, contigerit, gaudebit ipse F. & in Domino gloriabitur, se quodam modo fuisse principium tanti boni. Super quo, si res procedat, forte aliquid latius scribet. Verum, ut aliquid plus, quam uerba, ponere in tanto negotio uideatur, uult hoc facere, quod promisit. &c.

Pro se interim, & pro dictis libris, uellet unam non magnam, sed honestam domum: ut, quidquid de ipso humanitus contigerit, non posset hoc eius propositum impediri. Ipse quoque libentissime moram trahet ibidem, si bono modo posit. de hoc enim non est ad plenum certus, propter multas rerum difficultates. Sperat tamen.

Testamentum Iacobi Picolomini, Cardinalis Papiensis, ad memoriam humanae imbecillitatis, & funebrium impensarum contemptum, pie, & prudenter lectores instituens.

FRAGILIS est uita nostra, eamq. casus circumstant innumeri. Quod uitemus, praeuidere satis non possumus. Illum diuturna aegritudo, hunc breuis languor, alium improuisa mors rapit. Omnibus autem incerta uocationis est hora. Quo in loco, quo in tempore ea nos expectet, nescimus. Expectare illam nos omni tempore, omni loco debemus, memores uerbi Apostoli, quia illa non tardat. Et quod, quae de terra sunt, in terram uertuntur. Inscitia est securitate de uitae exitu non cogitare, dispensationem quoque domesticam in id tempus differre, in quo mens grauata plurimis, ad unum aliquid non est saepe idonea. Angit timor mortis, torquet infirmitas. Circumstantium est molesta cupiditas, qui sua non nostra quaerentes, ab animae cura ad terrena nos reuocant, cogentes saepe perturbationibus suis eum mori, qui uel moriturus non erat, uel certe tam cito nō moriturus. Vt ergo concedente Deo ista deuitem, & ad meum, non alienum arbitriū, quae meditor, fiant, putans, quae ab Isaia Propheta Ezechiae Regi sunt dicta, mihi Ecclesiae Rom. Cardinali imperata, Dispone domui tuae, quia morieris tu, & non uiues: illud etiam Saluatoris formidans, Vigilate, quia nescitis diem, neque horam, qua Dominus uester uenturus sit, sero, an mane, an galli cantu: ista tui testamentum hoc condere meo chirographo scriptum, cui ita esse uim uolo, si id ipsum, uel eius partem ante mortem non reuocem. est uero huiusmodi. In primis conuersus in Deum auctorem, & redemptorem meum, cum anxius sim futuri de me iudicij, & nescius utrum odio, an acceptione sim dignus, Sciens autem in manu eius uitam esse, atque interitum: per uiscera misericordiae suae, in quibus ex alto nos uisitauit, humi stratus, oro, ut fiant aures suae intendentes in uocem deprecationis meae, non intret in iudicio cū seruo suo, aduersus folium quod uento rapitur, non exerceat potentiam suam, nec siccam stipulam prosequatur, paenitentis Sacerdotis animam non dedignetur. Ignoscat illi delicta praeterita, & ignorantias suas. Suscipiat creaturam creator, & factor figmentum suum. Meminerit, quod homo immundus de immundo conceptus sum semine, & quod in peccatis concepit me mater mea. Veniat ante oculos pietatis suae, uitae humanae infirmitas, in qua per omnem successum nouis semper desideriorum facibus incitati ex

tinguere sine illius ope, ignea inimici tela non possumus. Stulta est pueritia, inanis adolescentia, iuuentus lubrica. Virile studium ad ambitionem inclinat. Friget senectus, & deficit. Si non sustinet Dominus, cui est sperandi fiducia? aut quem sarcina tanta sine alleuamento eius non premat? Recordetur Pauli serui sui ad Romanos haec lamentantis: Non inquit, quod uolo bonum hoc ago, sed quod odio malum id facio. Est miserator, & misericors Dominus, longanimis & multum misericors. Suntq. miserationes eius super omnia opera eius. Secundum ergo peccata mea non faciat mihi, neque secundum iniquitates meas retribuat mihi, quia non iustificabitur in conspectu suo omnis uiuens, sed per sanctam natiuitatem suam, passionem, & mortem, & resurrectionem, & ascensionem in caelum, & aduentum spiritus sancti paracleti saluet humiliatam animam, cum beatis spiritibus in uitam aeternam. proxime autem, si quid contra pastorem principem meum Rom. Pontificem uiuens peccaui, peccasse autem multa me puto, si quid dicto, aut facto contumacius egi, si non sum digne ueneritus, si non parui, si contristaui, si carpsi pro suis in me meritis, si non digne retribui, supremam eius pietatem gemens imploro, ut mihi ignoscat, & oblitus omnium defuncti animae benedicat. Haec clemens, & ab animo profecta caritas petenti erit leuamini, & danti merces a Domino. Cum patribus quoque, & collegis meis, quoniam frequentior usus fuit, frequentiorem utique esse oportuit offendendi occasionem. In multis enim peccamus omnes. zelotypia, contentio, obtrectatio, ira, inuidia solicitare nostros animos solet. quidquid in hos admisi, quidquid amari a me acceptum referunt, oro, obtestorq. per commune consortium, & spem misericordiae, quam a Domino iudicãdi expectant, ut id omne deponant, iniurias condonent, & placentur defuncto, eam requiem fratri optantes, quam de se impetrari a Domino cupiunt. Exsecutori, quem in calce testamenti designo, hoc officium pietatis relinquo, ut, si ita indulgeat Põtifex, primo post obitum Consistorio hanc ueniam, & remissionem non inanis gloriae, sed salutis caussa meo nomine suppliciter petat. identidem postulans, ut, quae dispono, quae testor, pius Pastor paterna indulgentia probet, & non mutet, familiamq. meam de me fideliter meritam pie consoletur, & iuuet. Vt uero ad gloriam Dei, & integritatem communionis fidelius perseuerantis licet peccatoris serui pateat fides, alta uoce profiteor tenuisse me a lauacro sancti Baptismatis usque in diem praesentem sanctam orthodoxam Fidem Catholicam, symbolum ab Apostolis conditũ, expositionem fidei magni Nicaeni Concilij: anathematizasse etiã me, & anathematizare omnem haeresim extollentem se aduersum sanctam, & immaculatam fidem, in qua, ut dictum est, uiuere & mori intẽdo: hoc sequens confessionis meae chirographum omnipotenti Deo in extremo iudicio repraesentans. Credo &c. Corpus meum contaminatum flagitijs licet indignum sit, cui habeatur honor, sepulcriq. facilis sit semper iactura, rationem tamen habens dignitatis, quam dedit Ecclesia, Põtificalis quoque officij, per quod plebi honoratissimae praefui, sacrae etiam unctionis, qua per inuisibilem speciem inuisibilis est impressus character, tradi oro ecclesiasticae sepulturae, atque ijs insignibus adornatum, quae consuetudo nostri ordinis tulit. Sapiant tamen omnia modestiam funeralem, non saeculi pompam. Si Romae, ut opto, morior, condi cupio in basilica Apostolorum Principis Petri, post altare beati Gregorij, ad dextram sepulcri Pontificis Pij, ut, qui me extulit uiuens, mortuus iuxta se habeat. Condi illud ipsum humi uolo marmore tantum non caro contectum, quod parieti ecclesiae coniunctum habeat caput. In ipso autem pariete honore defuncti Pontificis ad memoriam meam nil fabricetur. Marmorea tabula ulnis tribus a terra exstans parieti inseratur, quae supra sepulcrum parieti insiti epitaphium sequens incisum bonis litteris habeat:

Luca ortu, Sena lege fuit mihi patria, nomen
Dum uixi Iacobus, mens bona pro genere.
Papa Pius sedem Papiensem detulit, idem
Cardineo ornauit munere, gente, domo.
Quem colui uiuens, non linquo mortuus. hic sum,
Et prope sancta patris filius ossa cubo.
Viuite qui legitis, caelestia quaerite. nostra haec
In cineres tandem gloria tota redit.

Sin alibi in Italia obitum meum esse contingat, Romam nihilominus ad hunc ipsum locum uolo corpus meum referri, dicta iam ratione humandum. Trans alpes uero aut mare, in cathedrali ecclesia, in cuius uel ciuitate, uel dioecesi mea uocatio fuerit. Tunc uero exsecutoris curae sepulcrum relinquens, quinctum tantum, & sextum uersum demi ex epitaphio uolo. Vbicumque autem excessero, testamenti institutionem, quae sequitur, uolo.

Impendia funeris, quae adhiberi ad solamen superstitum magis, quam defunctorum leuamen, solent, summam mille ducatorum aureorum ueto excedere, in qua includatur etiam uestitus familiae. Quãto haec exhibebuntur parcius, tanto erit plenius; unde & illi benefiat, & meae animae consulatur. Superuacua nec placent Deo, nec laudes inter homines habent. Transit breui memoria funeris, diu permanent damna. Tempora in hoc patrum nostrorum magis sunt attendenda, quam nostra, qui gloria benefactorum, non luminum multitudine, illustrari uolebant sepulcra. Quidquid amplius sumetur, quidquid plus erogabitur, piaculum exsecutoris sit, non peccatum sobria statuentis. Castrum doloris cubito angustius in circuitu sit, quam nostratia soleant. Ipse etiam lectus ad proportionem angustior. Stratum uero lecti, quod pallium dicitur, ad uetus exemplum, ex simplici damasceno uiolaceo sit, sine ullo omnino auro, aut argento, fimbrias laterum habens ex simplici item damasceno caelestini coloris, in quibus latera singula, singula tantum insignia familiae habeant. Veto in circuitu ecclesiae appendi tot insignium depicta lintea, ludis meo iudicio aptiora, quam funeri. Pendeant tantum super altari, in quo missa maior cantabitur, & in circuitu castri, &

in edito laterum ecclesiae quantum castrum ipsum porrigitur. Eandem nolo esse collocationem funalium, quam & insignium. Ardere ea tot in locis sine sacrorum necessitate quem habeant usum, non uideo. Legem in his libenter exsecutori do, ne honoris sui caussa, ad aliena exempla magis, quam ad se ipsum, cogatur respicere. Sermonem enim de his omnem testantis futurum, non exsequatur fidentius. Cereorum quotidiana, & promiscua dispertio, magis quam dispensatio multum auget impensam, nec fructum, qui proponitur, habet. Auaritiae in his studeri uidetur, non orationi. Ad eos rapiendos concurritur undique, ex tota ecclesia: pugnatur, clamatur, sacra omnia perturbantur, quodq. indignius ecclesia est, ad hos compescendos tumultus publici plerumque uindices adhibentur hastis, gladijsq. in domo Domini perstrepentes. Ea ne accidant, precesq. non rixae meum celebrent funus, nolo nisi considentibus ad orationem, & diuina canentibus illos distribui. Per pietatem, quae debetur mortuis, id non negligat exsecutor funeris. Quaq. die in salutem animae meae, legantur per deuotos Christi sacerdotes xxx. missae tantum. Cum ijs una cantetur, qui cantauerit, & praelatus futurus est, ferat in eleemosyna carlinos quattuor in singulis missis, unum, qui legerit, & his soluendis fidelis adhibeatur minister, qui seipsum, & pauperes, & animam meam non fraudet. Solent, mortuis Cardinalibus, familiares non ueri ad accipiendas familiarium uerorum uestes accurrere, instare ut dentur; si non dantur, indignari, ac lamentari. ut error non sit, eos uestiri uolo, qui in notula, manu mea subscripta, uel anulo meo signata, praesentiq. testamento inclusa, inuenientur appositi. & Capellanis quattuor cannae, Scutiferis, inter quos Parafrenarios, & primum Cocum, & Cellarium, & Dispensatorem nomino, primae sortis tres; reliquis dimidiam cannam minus, sed secundae sortis, iubeo dari. Ita tamen, ut diebus funeris ad orationem omnes conueniant, & pro me deprecentur. Haec ad rationem funeris.

Iouitae Rapicij Brixiani, testamentum Venetijs M. D. L I I. X. Kal. Junij conditum.

MONET me uel annus aetatis sextus, & septuagesimus, uel diuturnis laboribus tenuatum, & imbecille corpus, uel animus uarijs ac molestis curis iam prope defessus, ut instare illud tempus credam, quo me bonus, & clemēs Imperator Deus ex hac quasi statione, & praesidio uitae mortalis imperet decedere, & eadem illa, quae hoc, quod sum, finxit natura dissoluat. ego uero, & Deo parere, & naturae concedere non inuitus debeo. nam & ille mihi inter pericula uocatus, & non uocatus semper affuit, & haec multa mihi liberaliter indulsit. itaque, siue aduersa, quae Deo adiuuante pertuli mecum repeto, stultus sim, nisi mihi oblatam ab eodem quietem libenter amplectar; siue prosperam naturae dono ualetudinem, & continuatam tam longa aetate sensuum ac mentis integritatem considero, ingratus sim, si ius suum repetenti reluctari uoluero, ac non potius aequo quasi plenus uitae conuiua recessero. quod ut praestare constituto melius animo possim, libet, dum est in sano adhuc corpore sana mens, sarcinulas colligere, atque itineri me accingere. magis autem expedite decessurus mihi uideor, si prius, quid de re mea post decessum meum uelim, diligenter constituero. Quoniam uero sine Diuina ope, nihil rectum prae me posse confido, te Deum patrem omnipotentem, te Iesu Christe unigenitum Dei filium, te Spiritus sancte unum uerum, atque aeternum, in tribus personis Deum supplex inuoco, ac tota mente atque animo precor, ut, quaecumque aduersus legem, ac uoluntatem tuam turpiter admisi, clementer ignoscas, ac praestes, ut, quidquid mihi adhuc aetatis superesse uolueris, iuste ac pie degam, nunc autem adsis praesens, uolensq. ac propitius testamentum cōdenti, & ut es bonus, ac iustus, concede, nequid temere, aut parum officiose decernam, neue scribam, quod aut reprehendi iure, aut probabilem litigandi caussam praestare cuiquam possit. Primum igitur dilectum filium meum Paullum, prudentem Iurisconsultum, ex Antonia Oliueria, bene concordi uxore, susceptum, eo iure, quod excogitari optimum potest, heredem meum ex asse instituo: & quidquid uel immobile, uel mobile possideo, quidquid in nominibus habeo, quidquid denique ad me quouis iure pertinet, id totum illius esse uolo; quin etiam, si quid post hoc testamentum rationibus meis, ac rei familiari adiecero, id quoque hereditatis iure ad eum iubeo peruenire. Quoniam uero, si possim, non haec tantum, quae fortunae bona iudicantur, ad te fili carissime opto peruenire, paucis tibi ea explicabo, quae me, iam ad uitae metas properantē, praeterire paternus amor non sinit. Tu, quae tui amantissimus pater iam moriens mandat, ne contemne, sed (quae tua est in eum qui te genuit, educauit, instituit pietas) in bonam partem accipe, & libenter exsequere. Primum in ijs, quae ad diuinum cultum pertinent, Apostoli consilio utere, qui nos non uult plus sapere, quam oportet sapere, sed ad sobrietatem sapere: ne curiosis opinionibus ebrij a simplicitate, ac ueritate Christiana recedamus: nouas omnes opiniones auersare, neque ullo pacto adduci permittas, ut ab honestissimis Romanae Ecclesiae instituti umquam recedas: &, quae a maioribus nostris, & a me ipso seruata non ignoras, diligenter serua. Reip. Venetae, quae ciuitatem, ac patriam nostram, in fidem suam suscipiendo seruauit, emendauit legibus, ornauit moribus, quam debent subiecti iuste imperantibus, fidem atque obseruantiam praestato. Brixiam, quae me amanter ac liberos, & posteros meos in ciuium numerum admisit, dilige, cole, & obserua: publica cum ciuibus munera libenter subito, & remp. tuae semper praeponito. Agnatos omnes, & affines, ne ut inopes contemnito, sed ut innocentes, & sanguine coniunctos diligito, & non uerbis modo, sed re quoque, quantum tenuitas tua patietur, iuuato: &, ut paucis multa complectar, quae adolescens, legum praecepta, didicisti, memoria repete, ac etiam atque etiam uide, ut, quemadmodum coepisti,

honeste

honeste uiuas:ius suum unicuique tribuas: neminem laedas:ac memineris nihil utilius esse ad opes tuendas
atqne augendas,quam a multis amari,nihil ad uitam tranquille degendam aptius,quam simultates,& inui
diam cauere.liberos tuos,quam diligentisime poteris,& quamcelerrime instituendos curato, neque aeta-
tem elabi frustra sinito.& quia non potes amplum, aut saltem sufficiens otiosis patrimonium relinquere, re
linque artem aliquam,qua se suosq. alere honeste queant,honestatem autem positam pnta primum quidem
in bonis moribus, deinde uero in eo,ut sibiipsis posint sufficere,nec aliena ope indigeant. rem multis meis
laboribus partam, si reliqueris illis integram,quod boni patris est, feceris; ego tamen,ut id facias,non com-
pello,sed prudentiae tuae relinquo. Agnatis omuibns,& affinibus tam mortuis, quam uiuentibus, siquid
debere mihi quouis nomine deprehendentur,id totum libenter condono, eosq. omnes sciens uolensq. absol
uo, atque hanc absolntionem quamuis confusam atque implicitam non minus ratam,ac firmam esse uolo,
quam si rationes omnes, resq. & nomina essent caute & diligenter expressa. Neque enim oblitus sum, cur
illis tum crediderim,& nunc possum,si nelim,huius donationis,& absolutionis caussas iustas reddere. Mar-
thae dilectae filiae libras sex planctorũ,hoc est duodecim paruorũ,itẽ sorori meae carissimae Bonae totidem
singulis annis,quãdiu uixerint,liberaliter & amãter exhiberi uolo, idq. semper initio anni,qđ initiũ ab ipso
statim obitus mei die cõstitui iubeo. Te uero,filia dilecta,& te soror carissima rogo,ut hoc quãuis modico le-
gato cõtẽtae sitis,diligenter cõsiderãtes tenuitatẽ meam,& memoria repetẽtes,quãtopere uos dilexerim, &
quid uestra causa fecerim. Sepeliri Brixiae in tẽplo diui Nazarij desidero eo loco, quẽ Reuerẽdus eius eccle-
siae Antistes D. Fabius Aueroldus cõcesserit. Impẽsã aũt funeris modicã,aut ẽt minusqnã modicã postulo:&
meorũ pijs precibus iuuari malo,quã immẽsis sũptibus ornari. Teq. adeo fili carissime obtestor,ut & in hac
re,& in alijs oĩbus,tenuitatẽ rei domesticae ante oculos sẽper habeas,frugalitatẽq.& parsimoniã honestissi-
mũ uectigal existimes.erit id tibi,& ad tuendũ patrimoniũ,& ad bonã famã augẽdã lõge utilissimũ, mihi &
mortuo gratissimũ:neque tamẽ hoc mãdãs te uel auarũ uel sordidũ fieri nelim,sed tuo modulo ac pede te &
tua oĩa ita metiri,nt sine inuidia & cõtẽptu inter ciues nostros uitã ducas honestã pariter & iocũdã. Volo aũt
uti quot annis anniuersariũ sacrũ ꝓ defunctis familiae, & agnationis nostrae ad sepulcrũ meũ faciẽdũ curet
heres meus, & successores eius, pridie Idus Febrarias, quo die rectissima femina, & dulcissima mater mea
Helena Rauaria sepulta est Bergomi in tẽplo diui Cassiani,ad arã diui Nicolai,& pater meus indulgẽtissi-
mns decẽnio post, Vicetiae in tẽplo diui Stephani: Laurẽtius aũt pater,& Eleutherins filius eodẽ anno,quo
mater,alter Romae,alter Patauij diẽ suũ obierũt,quos oẽs uolo huius sacri participes,ut,qui me tota uita pe
regrinãtẽ nõ destituerũt,aliquẽ pietatis in se meae fructũ ẽt post mortẽ capiãt. Die uero depositionis meae,
uolo cẽtũ sextãtes erogari in eleemosinã cẽtũ pauperibus, qui iuxta sepulcrũ meũ flexis genibus clara noce
dixerint, Domine miserere illius,oẽs sancti orate pro eo,ut aũt hoc seruetur fidelius,huic legato non modo
heredes,& successores meos, sed oĩa mea bona ꝑpetuo obligata esse iubeo collegio canonicorũ Sancti Naza
rij,ut ab heredibus ẽt inuitis posint quotannis exigere libras qninque,tam pro anniuersarij celebratione,
qnam pro eleemosina eroganda. Te uero fili carissime,per longã indulgentiam erga te meã peto,ut, si quid
apud te ualent uota mea,diligas Laurentiũ,quẽ ego ex Paula Catarensi susceptũ,ex Laurentij fratris,& meo,
& gentis Rhamnusiae nomine,in cuius cliẽtela erã, Laurentiũ Iouinm Rhamnusianũ uocari uolui, ut tu eo
rũ,qui te dilexerunt & iuuerũt precibus admonitus eũ diligeres,& orbũ atque inopẽ(si qua uia posses)adiu-
uares,ne eũ qui mihi carus est,mẽdicare patereris. Vix. An. LXXVI. M. VI. D. I. Ob. M D LIII. XVII. kal. Sept.

Et, quoniam Testamentorum formulas posuimus, placet Ioannis Boccatij quoque Testamentum adscribere. quod & si Italica lingua scriptum, mutilumq. admodum sit, uisum est tamen dignum, quod alijs adderetur. Hoc autem est:

che ne decti · ue ad ce orisi uoglio sia sepolto certaldo ĩ q dessa dare ad gli amici

Appresso lascio della Chiesa di Sancta Reparata & altrett ti alle mura della Città di Firẽze.

Ancora lascio alla compagnia di Santa Maria di Certaldo ⅌, v.

Ancora lascio all'opera della Chiesa di sa iacopo di Certaldo ⅌, x.

Ancora lascio alla Bruna figliuola che fu di Ciango da Monte Magno la quale lungamente è stata con me-
co il letto nelquale era usa di dormire ad Certaldo, cioè una lettiera dalbero. j. coltricetta di penna. j. piu
maccio una coltre bianca piccola da qnel lecto. j. paio di lenzuola buone. j. panca che star suole ad pie di
quel lecto. Et oltre acciò un desco piccolo da mangiare dasi di noce. ij. touaglie menate di lnnghezza
bra vj. luna. ij. touagliole conuenenoli. j. botticello di. iij. some. Et oltre ad cio una roba di monchino so
derata di Zendado porporino gonnella & guarnacca & cappuccio. Et ancora uoglio che essa di quello
che anere douesse di suo salario di resto da me, sia interamente pagata.

Ancora lascio che ciascuna persona la quale si truoua scripta nel libro delle mie ragioni soprasegnato. A.
che da me debba auere sia interamente pagato & oltre accio ciascuno altro che giustamente mostrasse
di douere auere. Et pergare le dette quantità & lascio uoglio che glinfascripti miei executori ogni mio
panno masserizia grano e biada e uino equalunque altra cosa mobile exceptuati i libri,& lescripture mie
possano, edebbano uẽdere, o far uendere,& doue delle decte mie cose mobili non sauesse tanto che bastas-
se a decti pagamenti, noglio possano uendere & alienare de miei beni come potrei io medesimo uiuendo,
& maximamente una casa posta in Certaldo nel popolo di saiacopo di Certaldo ad cui da. j. uia chiamata
Borgo dal. ij. fornaino dandrea di messbenghi dal terzo uia nuoua dal. iiij. ildecto testatore, e non bastan
do questa possan uendere de gli altri miei beni come decto è.

Ancora lascio che tutti i miei libri sieno dati e cõceduti ad ogni suo piacere al uenerabile mio Maestro Mar
tino dellordine de frati heremitani di Santo Agostino e del conuento di Sancto Spirito di Firenze li qua
li esso debba & p. tenere ad suo uso mentre uiue. si ueramente che il decto Maestro Martino sia tenu-
to e debba pregare Iddio per lanima mia, & oltre far copia ad qualunque persona li uolesse di quegli
libri li quali composti. Et ancora che esso debba con queste medesime condizio

Seconda faccia.

uecchio cau   haneua fatta uenire p   entro   delle   era croce di xpo, & nna caſſa   .   la quale   ua facta   tenerui entro le decte reliqui   tutte date ſenza alcuna   zione a frati di ſancta maria di ſan ſepolcro ouero del poggetto o dalle campora cheſsi chiamino, li quali dimorano uicini della citta di firenze poco fuori delle mura accio che quante uolte reuerentemente le uedranno preghino idio per me.

Ancora laſcio e uoglio che una imaginetta di noſtra donna dalabaſtro. j. pianeta con iſtola & manipolo di zendado uermiglio & j. palio piccolo da altare di drappo uermiglio luccheſe & un guancialetto da altare di quel medeſimo drappo &.iij. guaine da corporali & j. uaſo di ſtagno da acqua benedecta, & j. palietto piccolo di drappo foderato di zendado giallo tutte ſie date a glioperai di ſaiacopo di certaldo & eſsi operai gli debbano guardare e ſaluare mentre durano a ſerugi della detta chieſa di ſaiacopo & far pregar idio per me.

Ancora laſcio e uoglio che una tauoletta nella qnale e dalluna parte dipincta noſtra donna col figliuolo in braccio & dallaltra un teſchio di um morto ſia data ad Madonna ſandra la quale oggi e moglie di franceſco di lapo buonamichi.

Appreſſo ad tutto queſto intendo e uoglio che oltre alle predecte in ogni mla coſa coſi mobile come ſtabile ſieno miei heredi uniuerſali i figliuoli di iacopo di boccaccio mio fratello quegli che al preſente ſono e che nel futuro naſceranno legiptimi e naturali coſi maſchi come femine ſi ueramente che ogni fructo il quale de predecti miei beni ſi ricogliera o trarra debba peruenire nella caſa del predecto iacopo & ad eſſo aſpectare & pertenere - ladminiſtrazione di quegli in nutricare ſe & la moglie, & quegli figliuoli li quali aura. Appreſſo intendo che de detti miei beni i predecti miei heredi non debbano ne poſſano uendere in altra maniera alienare o impegnare alcuno inſino ad tanto che alla eta danni trenta compiuti peruenuti non ſieno, & allora uiuendo iacopo predecto tar nol poſſano ſenza ſuo conſentimento, e piacere riſeruato nondimeno che doue biſognaſſe di pagare la dote dalcuna loro ſirocchia che maritaſſono allora uoglio poſſano con lautorita de lor tutori ſe in eta daccio foſſono. Similmente intendo che imperpetuo inſino ad tanto che alcuno de diſcendenti di boccaccio ghellini noſtro padre per linea maſculina ſi trouera etiandio che non foſſe legiptimamente nato ſi poſſa uendere o alienare in alcuna altra guiſa . . caſa mia poſta in certaldo nel popolo di ſaiacopo della quale queſti

Mentre uiuera.

Principio della terza faccia.

heredi percioche i pup   o intendo che ſieno   po gauacciani Piero   nigane   gelmo   barduccio di cher   franceſco di lapo bonan   di torino benciuenni.& iacopo di boccaccio lor padre & mio fratello. Et intendo che quello che coſtoro o la maggior parte di loro o di quegli che allora uiui ſaranno ſaranno intorno a facti de decti miei nepoti, uaglia & tenga ne poſſa eſſere per gli altri riuocato o anullato o permutato.

Leonardo del chiaro di M. botte.

Appreſſo in executori & fedeli commeſſarij del mio preſente teſtamento ouero ultima uolonta eleggho & priegho che ſieno queſti che appreſſo ſcriuo. Il uenerabile mio padre, & maeſtro martino da ſigna del lordine de frati heremitani di sancto Agoſtino di firenze. Barduccio di cherichino. Franceſco di lapo bonamichi. Agnolo di torino bencinenni & iacopo di boccaccio mio fratello a quali do piena balia & autorità di uendere & alienare del mio o de miei beni quello, che conoſceranno eſſere opportuno alla decta executione in loro per me facta. Et intendo che quello che la maggior parte di loro di quegli che allora uiui ſaranno ſi fara o adoperera intorno alla decta execuzione ſia fermo & rato etiandio contradicendolo gli altri ne ſi poſſa per gli altri mutare. Et queſto intendo ſia il mio teſtamento, & ultima uolunta da   a riuocando & annullando ognaltro teſtamento il quale inſino a queſto di facto aueſsi &c.

Vas } Paullus ex Feſto: Vadem, ſponſorem ſignificat datum in re capitali. Graecis ἐξηγγυημένοι, qui uadimonio ſunt obſtricti, eaq. lege dimiſsi, ut in certum diem ſiſtantur. Si *ille non reuertiſſet,* } ſic omnes mei, & Tertij. Male alias, Si ille non reuertiſſet ad diem. Moriendvm *eſſet ſibi ipſi.* } Moriendum eſſet ipſi, quattuor, & Tertij. Moriendum eſſet ipſi ſibi, unus. Moriendum eſſet etiam ſibi ipſi, unus. Moriendum eſſet etiam ipſi, unus.. In *amicitiam tertium adſcriberent.* } Ad amicitiam, octo, & Tertij. Scriberent, unus.

C I C E R O

SED utilitatis ſpecie in rep. ſaepiſſime peccatur, ut in Corinthi diſturbatione noſtri, durius etiam Athenienſes, qui ſciuerunt, ut Aeginetis, qui claſſe ualebant, pollices praeciderentur. hoc uiſum eſt utile. nimis enim imminebat propter propinquitatem Aegina Piraceo. ſed nihil, quod crudele, utile. eſt enim hominum naturae, quam ſequi debemus, maxime inimica crudelitas. Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosq. exterminant, ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper. nam, eſſe pro ciue, qui ciuis non ſit, rectum eſt non licere; quam tulerunt legem ſapientiſſimi conſules, Craſſus, & Scaeuola: uſu uero urbis prohibere peregrinos,

grinos, sane inhumanum est. illa praeclara, in quibus publicae utilitatis species prae honestate contemnitur. plena exemplorum est nostra resp. cum saepe alias, tum maxime bello Punico secundo; quae Cannensi calamitate accepta maiores animos habuit, quam umquam rebus secundis. nulla fuit timoris significatio, nulla mentio pacis. tanta uis est honesti, ut speciem utilitatis obscuret. Athenienses cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque, ut, urbe relicta, coniugibus, & liberis Troezene depositis, naues conscenderent, libertatemq. Graeciae classe defenderent, Cyrsilum quendam suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemq. reciperent, lapidibus obruerunt. atque ille sequi utilitatem uidebatur: sed ea nulla erat repugnante honestate. Themistocles post uictoriam eius belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione se habere consilium reip. salutare, sed id sciri opus non esse: postulauit, ut aliquem populus daret, quicum communicaret. datus est Aristides. huic ille classem Lacedaemoniorum, quae subducta esset ad Gytheum, clam incendi posse: quo facto frangi Lacedaemoniorum opes necesse esset. quod Aristides cum audiuisset, in concionem magna exspectatione uenit, dixitq. perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minime honestum. itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putarunt, totamq. eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiauerunt. Melius hi, quam nos, qui piratas immunes, socios uectigales habemus. maneat ergo, quod turpe sit, id numquam esse utile, ne tum quidem, cum id, quod esse utile putes, adipiscare. hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est.

EXPLANATIO

IN *Corinthi disturbatione* } de bello Achaico lib. I. AEGINETIS, } uide Valerium lib. IX. cap. de crudelitate, Plutarchum in Lysandro, Thucydidem lib. II X. Xenophontem lib. 2. Aelianus in Varijs hanc historiam mendose refert. Seruius Sulpicius ad Cic. Fam. lib. IV. ep. 5. Ex Asia rediens, cum ab Aegina Megaram uersus nauigarem, coepi regiones circum circa prospicere: post me erat Aegina, ante Megara; dextra Piraeeus, sinistra Corinthus. Aeginam Atticus quidam Piraeeo uelut oculis mucum eximendum censebat. Plutarchus in Demosthene. QVI *classe ualebant*, } sic omnes mei, & Tertij. PENNIVS } sic legendum, ex Cic. in Bruto, & Festo: sicq. est in Tertij libro, & uno ex meis. Est autem Iuniae familiae cognomen. Vnus, Peneius. Vnus, Pennis. Vnus, Penns. Duo, Penius. Quinque, Pennius. Vnus, Penneus. Vnus, Petrinus: & in ora, Panaetius. Vnus, Pencius, uel Petreius. CANNENSI *calamitate* } Liuius lib. XXII. Florus lib. 2. cap. 6. NVLLA *fuit timoris significatio*, } Fuit, abest ab undecim meis, & Tertij. ATHENIENSES *&c.* } uide Isocratem in Panegyrico, & Maximum Tyrium Serm. 3. TROEZENE } Troezenios Pomponius Mela fide societatis Atticae illustres appellat. NAVES *conscenderent*, } Themistocle suadente. CYRSILVM *quendam &c.* } Locus hic a Demosthene paene exscriptus uidetur. apud quem haec sunt in oratione pro Ctesiphonte: Καὶ ταῦθ' οὕτω σεμνά, καὶ προσήκοντα τοῖς ὑμετέροις ἤθεσιν ὑπολαμβάνεται εἶναι, ὥστε καὶ τῶν προγόνων τοὺς ταῦτα πράξαντας μάλιστ' ἐπαινεῖτε, εἰκότως. τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγάσαιτο τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῆς ἀρετῆς, οἳ καὶ τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν ὑπέμειναν εἰς τὰς τριήρεις ἐμβάντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ κελευόμενον ποιῆσαι, τὸν μὲν ταῦτα συμβουλεύσαντα Θεμιστοκλέα στρατηγὸν ἑλόμενοι, τὸν δ' ὑπακούειν τοῖς ἐπιταττομένοις ἀποφηνάμενον Κύρσιλον καταλιθώσαντες, οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες αἱ ὑμέτεραι γυναῖκα αὐτοῦ. οὐ γὰρ ἐζήτουν οἱ τότε Ἀθηναῖοι οὔτε ῥήτορα, οὔτε στρατηγόν, δι' ὅτου δουλεύσουσιν εὐτυχῶς. ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἠξίουν, εἰ μὴ μετ' ἐλευθερίας αὐτοῖς ἐξέσται τοῦτο ποιεῖν. ἡγεῖτο γὰρ αὐτῶν ἕκαστος οὐχὶ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ μόνον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι. διαφέρει δὲ τί; ὅτι ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι μόνον γεγενῆσθαι νομίζων, τὸν τῆς εἱμαρμένης, καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον περιμένει. ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπιδεῖν δουλεύουσαν ἀποθνήσκειν ἐθελήσει, καὶ φοβερωτέρας ἡγήσεται τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀτιμίας, ἃς ἐν δουλευούσῃ τῇ πόλει φέρειν ἀνάγκη. ATQVE *ille* } At ille, duo. Atqui ille, Paullus pater. SEQVI *utilitatem* } ord. praep. undecim mei, & Tertij. OPVS *non esse:* } Non opus esse, decem mei, & Tertij. CLASSEM *Lacedaemoniorum*, } uide Plutarchum in Themistocle, & Aristide, & Valerium lib. VI. cap. 5. GYTHEVM, } Polybius, Ptolemaeus, Strabo, Plutarchus, Demosthenes in oratione de corona. Liuius lib. XXXIV. Gytheum opidum omnium maritimarum rerum Lacedaemonijs receptaculum dicit. AVDIVISSES, } Audiuisset, nouem, & Tertij. Vnus, Audiret. PIRATAS *immunes*, } uide Plutarchum in uita Pompeij, Florum lib. 3. cap. 6. Epitomem Liu. XCIX. Velleium lib. II. Oros. lib. VI. cap. 4. Eutrop. lib. VI. cap 4. de uir. ill. cap. ult. Cic. pro lege Manilia, Plin. lib. VII. cap. 25. & 26. & lib. XXXVII. cap. 2. Valerium lib. IIX. cap. 16. QVOD *esse utile putes*, } sic duo, & Tertij. Duodecim, Quod utile esse putes. HOC *enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est.* } felicitas enim, & calamitas maxima ex parte in animis, & moribus sita est. Τῆς ἀληθινῆς εὐδαιμονίας, ait Plutarchus, ἦθος, καὶ διάθεσις τὸ πλεῖστόν ἐστι.

CICERO

SED *incidunt (ut supra dixi) saepe caussae, cum repugnare utilitas honestati uideatur: ut animaduertendum sit, repugnetne plane, an possit cum honestate coniungi. eius generis hae sunt quaestiones: si, exempli gratia, uir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaq. annonae caritate; si idem sciat complures mercatores ab Alexandria soluisse, nauesq. in cursu frumento onustas petentes Rhodum uiderit; dicturus ne sit id Rhodijs, an silentio suum quamplurimo uenditurus. sapientem, & bonum uirum fingimus: de eius deliberatione, & consultatione quaerimus; qui*

relaturus Rhodios non sit. In huiusmodi caussis aliud Diogeni Babylonio uideri solet, magno, & graui Stoico; aliud Antipatro, discipulo eius, homini acutissimo; Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod uenditor norit, emptor ignoret; Diogeni, uenditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere uitia oportere, cetera sine insidijs agere; &, quoniam uendat, uelle quam optime uendere. aduexi, exposui; uendo meum non pluris, quam ceteri; fortasse etiam minoris, cum maior est copia: cui fit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid agis? tute, cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati; eaq. lege natus sis, ut ea habeas principia naturae, quibus parere, & quae semper sequi debeas; ut utilitas tua, communis utilitas sit; uicissim, & aeque communis utilitas, tua sit: celabis homines, quid ijs adsit commoditatis, & copiae? Respondebit Diogenes fortasse sic. Aliud celare, aliud est tacere. neque ego nunc te celo, si tibi non dico quae natura deorum sit, quis sit finis bonorum: quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici utilitas sed non, quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. immo uero, inquit ille, necesse est: siquidem inter homines natura meministi coniunctam esse societatem. Memini, inquit ille: sed num ista societas talis est, ut nihil suum cuiusque sit? quod si ita est, nec uendendum quidem quidquam est, sed donandum. Vides, in hac tota disceptatione non illud dici: quamuis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat aedes uir bonus propter aliqua uitia, quae ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres; ignoretur, in omnibus cubilibus apparere serpentes; male materiatae, ruinosae; sed hoc praeter dominum nemo sciat: quaero, si hoc emptoribus uenditor non dixerit, aedesq. uendiderit pluris multo, quam se uenditurum putarit: num id iuste, an improbe, fecerit? ille uero, inquit Antipater, improbe facit. quid enim est aliud, Erranti uiam non monstrare, quod Athenis exsecrationibus publicis sancitum est, si hoc non est, emptorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam est, quam uiam non monstrare. nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogenes contra: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? ille, quod non placebat, proscripsit; tu, quod placebat, emisti.

EXPLANATIO

EXEMPLI *gratia,*] sic duodecim, & Tertij. Duo, Caussa. Libenter autem utitur exemplis: quia rem illustrant, ubi ratio paullo uidetur obscurior. AB *Alexandria profectus Rhodum,*] hunc locum, recitat Nonius, omissa particula Ab, & uoce Profectus: cum quo faciunt tres mei, & Tertij liber, & Iulij Galli quoque. Alexandria profectus Rhodum, tres. AB *Alexandria soluisse,*] Ab, non est in undecim, & Tertij, & in uno Iulij Galli. Soluere, est, solutis anchoris nauigationi se committere: cui opponitur Appellere. QVAMPLVRIMVM *uenditurus.*] Quamplurimo, tredecim, & Tertij. DIOGENI *Babylonio*] Licet igitur interdum a praeceptoribus dissentire, modo id modeste fiat. Diogenes praeceptor fuit Antipatri, Antipater Panaetij, Panaetius Posidonij: lib. I. de Diu. IVRE *ciuili*] quod non ita late patet, ut ius gentium, idest naturae. QVID *agis?*] Quid ais? quattuor, & Tertij. In uno neque, Agis; neque, Ais. TVTE,] Tu, tres, & Tertij. Tum, duo. VT *ea habeas,*] Et, pro Vt, undecim, & Tertij. ET *quae semper sequi debeas;*] Et consequi debeas, unus. Et quae sequi debeas, decem, & Tertij. VICISSIM, *& aeque communis utilitas,*] Vicissimq. communis utilitas, unus, & Tertij. Vicissim & communis utilitas, unus. Vicissim ea communis utilitas, unus. Vicissimq. & communis utilitas, tres. QVID *ijs adsit & commoditatis,*] Et, non est in decem, & Tertij. Vtilitatis, unus. QVIS *sit finis bonorum:*] Qui, duo, & Tertij. Quid, unus. ID *mihi dicere*] Idem, unus. SIQVIDEM *inter homines natura meministi coniunctam societatem.*] Siquidem meministi esse inter homines natura coniunctam soc. decem, & Tertij. MEMINI, *inquit ille:*] Inquiet, nouem, & Tertij. VT *nihil suum cuiusque sit?*] Cuique, decem. Vt nihil cuiusquam sit, Fuluius Vrsinus ait esse in suo uetere libro. NEC *uendendum quidem*] Ne, duodecim mei. Totum hoc deest in Tertij libro. EX *altera autem parte,*] haec erat Antipatri opinio. PESTILENTES *sint,*] sic Diocletianus, & Maximianus lib. 12. C. de aedil. edicto, Pestibilem fundum dicunt, pro eo, qui letiferam herbam habet. IN *omnibus cubilibus*] Cubiculis, decem, & Tertij. HOC *emptoribus*] Haec, duo, & Tertij. NVM *id iuste, an improbe fecerit?*] Num id iniuste, aut improbe fecerit? nouem & Tertij. IMPROBE *facit.*] absunt haec a decem meis, & Tertij. Ille improbe uero, inquit Antipater, unus. ERRANTI *uiam non monstrare,*] ex quo uersus Ennij lib. 1.

Vt homo, qui erranti comiter monstrat uiam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,
Nihilominus ut ipsi luceat, cum illi accenderit.

SANCITVM *est,*] Sanctum est, quattuor, & Tertij. Constitutum est, unus. Factum est, unus, mendose.

CICERO

QVOD si, qui proscribunt uillam bonam, ut ipsi asserunt, beneq. aedificatam; non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec aedificata ratione: multo minus, qui domum non laudarunt. ubi enim iudicium emptoris est, ibi fraus uenditoris quae potest esse? sin autem dictum non omne praestandum est, quod dictum non est, id praestandum putas? quid uero est stultius, quam uenditorem, eius rei, quam uendat, uitia narrare? quid autem tam absurdum, quam, si domini iussu ita praeco praedicet, domum pestilentem uendo? Sic ergo, in quibusdam

busdam

busdam caussis dubijs, ex altera parte defenditur honestas: ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile uideatur, non modo honestum facere sit, sed etiam, non facere, turpe. haec est illa, quae uidetur utilium fieri cum honestis saepe, dissensio. Quae dijudicanda sunt: non enim, ut quaereremus, exposuimus; sed, ut explicaremus. Non igitur uidetur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic aedium uenditor celare emptores debuisse. neque enim id est celare, quidquid reticeas; sed cum, quod tu scias, id ignorare, emolumenti tui caussa, uelis eos, quorum intersit id scire. hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non uidet? certe non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti, non uiri boni; uersuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, ueteratoris, uafri. haec tot, & alia plura, non ne inutile est, uitiorum subire nomina? Quod si uituperandi sunt, qui reticuerunt: quid de iis existimandum est, qui orationis uanitatem adhibuerunt? C. Canius, eques R. homo nec infacetus, & satis litteratus, cum se Syracusas, otiandi caussa, non negotiandi, ut ipse dicere solebat, contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos uelle emere, quo inuitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, dixit, uenales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si uellet, ut suis: & simul ad cenam inuitauit in posterum diem. cum ille promisisset, tum Pythius, ut argentarius, qui esset apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se conuocauit, & ab iis petiuit, ut ante suos hortulos postero die piscarentur; dixitque, quid eos facere uellet. ad cenam tempore uenit Canius. opipare paratum erat conuiuium, cymbarum ante oculos multitudo pro se quisque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythij pisces abijciebantur. tum Canius, Quaeso, inquit, Quid est, o Pythi, tantum ne piscium? tantum ne cymbarum? & ille, Quid mirum? inquit: hoc loco est Syracusis quidquid est piscium: hic aquatio: hac uilla isti carere non possunt. incensus Canius cupiditate, contendit a Pythio, ut uenderet. grauate ille primo: quid multa? impetrat: emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius uoluit, & emit instructos: nomina facit: negotium conficit. inuitat Canius postera die familiares suos: uenit ipse mature: scalmum nullum uidet: quaerit ex proximo uicino, num feriae quaedam piscatorum essent, quod eos nullos uideret. nullae, quod sciam, inquit ille: sed hic piscari nulli solent: itaq. heri mirabar, quid accidisset. stomachari Canius: sed quid faceret? nondum enim Aquillius, collega, & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas. in quibus ipsi, cum ex eo quaereretur, quid esset dolus malus; respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. hoc quidem sane luculenter, ut ab homine perito definiendi. ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. nullum igitur eorũ factum potest utile esse, cum sit tot uitijs inquinatum.

EXPLANATIO

VT *quaereremus*,] ut quaestionem in medio non explicatam relinqueremus. NON *igitur &c.*] solum honestum, ut Stoici, Cicero sequitur. sentit igitur cum Antipatro. NON *simplicis est*,] Est, non legitur in undecim meis, & Tertij. OBSCVRI,] qui suam uoluntatem non facile ostenderet. ORATIONIS *uanitatem adhibuerunt?*] falsum dixerunt. C. CANIVS,] permultae familiae Romanae nomen a bestijs sumpserunt, ut Canij, Ouij, Galli, Porcij, Asinij. De hoc Canio II. de Orat. & ad Att. HOMO *nec infacetus*,] Homo, abest ab omnibus meis, & Tertij. *Nec infacetus, & satis litteratus*,] sic Fam. lib. x. ep. I. Nec miror, & gaudeo. DICTITABAT] Dictabat; duodecim mei, & Tertij. Dicebat, unus. VELLE *emere*,] ord. praep. undecim mei, & Tertij. INTERPELLATORIBVS] Interpellationibus, duo mei. ARGENTARIAM *faceret*] ἀργυροπρατικὴν ἐργάζοιτο. SYRACVSIS, *dixit*,] Dixit, non est in decem meis, & Tertij. In uno est, Inquit, post uerbum Quidem. ET *simul ad cenam inuitauit in posterum diem*.] Et simul ad cenam hominem in hortos inuitauit in posterum diem, omnes mei, & Tertij. VT *argentarius, qui esset &c.*] Qui esset ut arg. quinque, & Tertij. Qui ut esset arg. unus. AB *iis petiuit*,] commentum simile de Egestaeis Siciliae populis, Athenienses ad bellum Syracusanum hortantibus, narrat Thucydides lib. VI. argentum enim non solum, sed a finitimis populis commodato acceptum, ostentarunt. POSTERA *die*] Postero die, unus. Postridie, duo, & Tertij. TEMPORE *uenit*] Tempori, Tertij liber. probo. OPIPARE *paratum erat conuiuium*,] Apparatum, duodecim mei, & Tertij. Opipare a Pythio adparatum erat conu. Tertij liber. CYMBARVM] Cymbae, dictae a uelocitate. κύμβαι, Hesichio, ἐγγίθοι. Vide & Sudam. ANTE *oculos*] sic libri ueteres. D. Ambrosius, Hortulos, uidetur legisse. PRO *se quisque*,] idest, pro uirili. Liu. II. Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrauit. Virg. Pro se quisque uiri. GRAVATE *ille primo*.] Grauare, duo. EMIT *instructos*:] quibus nihil, quod usui, & ornamento sit, deesset. NOMINA *facit*:] idest, Nomina in libris apparere facit. POSTERA *die*] Postridie, quattuor, & Tertij. Postriduum, unus. SCALMVM] Vide Pollucem lib. I. cap. 9. AQVILLIVS,] de Aquillio, in Topicis, & Plin. lib. XVII. cap. I. COLLEGA,] in praetura. quod indicat oratio pro Cluentio. sic & in Topicis eum appellauit, & lib. III. de nat. de. SANE *luculenter*,] Luculente, tredecim mei, & Tertij. Luculenté, unus. MALITIOSI *sunt*.] Sunt, non est, in sex, & Tertij. TOT *uitijs*] perfidia, improbitate, malitia.

CICERO

QVOD *si Aquilliana definitio uera est: ex omni uita simulatio, dissimulatioq. tollenda est. ita nec, ut emat melius, nec, ut uendat, quicquam simulabit, aut dissimulabit uir bonus. atque iste dolus malus etiam legibus erat uindicatus; ut tutela XII tab. & circumscriptio adolescentium lege Laetoria, & sine lege, iudicijs,*

in quibus, Ex fide bona, *additur. reliquorum autem iudiciorum haec uerba maxime excellunt, in arbitrio rei uxoriae,* Melius, aequius; *in fiducia,* Vt inter bonos bene agier, *quid ergo? aut in eo, quod melius, aequius, potest ulla pars inesse fraudis; aut, cum dicitur, Vt inter bonos bene agier, quidquam agi dolose, aut malitiose, potest? dolus autem malus simulatione, & dissimulatione, ut ait Aquillius, continetur. tollendum est igitur in rebus contrahendis omne mendacium. non licitatorem uenditor, nec, qui contra se liceatur, emptor apponet: uterque, si ad eloquendum uenerit, non plus, quam semel, eloquetur. Q. quidem Scaeuola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emptor erat, semel indicaretur, idq. uenditor ita fecisset, dixit, se pluris aestimare, addidit centum millia. nemo est, qui hoc uiri boni fuisse neget; sapientis negant: ut, si minoris, quam potuisset, uendidisset. Haec igitur est illa pernicies, quod alios bonos, alios sapientes existimant: ex quo Ennius: Nequidquam sapere sapientem, qui sibipsi prodesse nequiret. uere id quidem; si, quid esset Prodesse, mihi cum Ennio conueniret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulum Panaetii, uideo in ijs libris, quos de Officijs scripsit Q. Tuberoni, dicere, sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris: neque enim solum nobis diuites esse uolumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximeq. reip. singulorum enim facultates, & copiae, diuitiae sunt ciuitatis. huic Scaeuolae factum, de quo paullo ante dixi, placere nullo modo potest. etenim omnino se negat facturum compendij sui caussa, quod non liceat. huic nec laus magna tribuenda est, nec gratia. Sed, siue & simulatio, & dissimulatio dolus malus est; perpaucae res sunt, in quibus dolus iste malus non uersetur. siue uir bonus est is, qui prodest, quibus potest, nocet nemini; recte iustum uirum bonum non facile reperiemus. Numquam igitur est utile, peccare, quia semper est turpe; &, quia semper est honestum, uirum bonum esse, semper est utile.*

EXPLANATIO

VT *uendat, quisquam simulabit,*] Quidquam, undecim, & Tertij. Quidquid, unus. Quicunque, unus. ATQVE *iste dolus malus*] Atqui, legendum puto. Cur autem ita legam, facile patet. TVTELA] Seruius Tutelam ait esse uim, atque potestatem in capite libero constitutam, ad tuendum eum, qui per aetatem sua sponte se defendere nequit, iure ciuili datam, ac permissam. CIRCVMSCRIPTIO *adolescentium*] Si quis adolescentes decepisset, atque in fraudem illexisset, Terentius ait. LEGE *Laetoria,*] de qua Suetonius lib. IV. Praetorum, apud Prisc. in uerbo, Stipula, & Cicero lib. III. de nat. de. SINE *lege, iudicijs,*] Lex punit, iudicium damnat. VT *inter bonos bene agier.*] ad Trebatium, Fam. lib. VII. ep. I. Vbi porro erit illa formula fiduciae? Vt inter bonos bene agier oportet. DOLOSE, *aut malitiose potest?*] Malitiose, aut dolose potest, tres. Malitiose, aut dolo potest, unus. IN *rebus contrahendis*] Ex, pro In, undecim, & Tertij. CONTRA *se liceatur,*] Se, abest ab uno. Contra asse liceatur, legit Muretus: exemplisq. confirmat, Variarum Lect. lib. XIV. cap. 3. EMPTOR *opponet:*] Apponet, octo, & Tertij. INDICARETVR,] idest, aestimaretur. Male Nonius interpretatur, promitteret, adiceretur. SAPIENTIS *negant:*] qualis Carneades. Lactant. lib. de Iustitia, cap. 17. & 18. ALIOS *bonos, alios sapientes*] cum re uera distingui, & distingui non possint. omnes enim sapientes boni sunt. QVI *sibi ipsi prodesse nequiret.*] Qui ipse sibi prod. nequiret, octo. Ipse, quattuor. Ipse, non est in uno. Non qui ret, duo. Citatur & Fam. lib. VII. ep. 6. Sumptum ab Euripidis Medea:

Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ᾽ αὑτῷ σοφός.

SINGVLORVM *enim facultates, & copiae, diuitiae sunt ciuitatis.*] sic Isocrates ad Nicoclem: Ἅπαντα τὰ τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν, οἰκεῖα τῶν καλῶς βασιλευόντων ἐστί. NEGAT] Scaeuola. ETENIM *omnino se negat f,*] Etenim omnino tantum se negat f. undecim, & Tertij. Etenim omnino negat tantum se f. unus. Etenim tantum omnino se negat f. unus. HVIC] Hecatoni: qui discedet a lege naturae, ius ciuile tantum seruat, idq. satis esse putat: cum Scaeuola legem etiam naturae, quae multo patet latius, quam ius ciuile, seruandam in emendo censuerit. TRIBVENDA *est, nec gratia.*] Tribuenda, nec gratia est, undecim, & Tertij. SIVE *& simulatio,*] Et, abest a tribus. IN *quibus dolus iste malus non uersetur:*] In quibus non dolus malus iste uersetur, duodecim, & Tertij. RECTE *iustum uirum bonum non facile reperiemus.*] Istum, duo ueteres libri. & ita ante multos annos emendandum putauit Pater in annotationibus in margine adscriptis. Reperimus, septem, & Tertij.

CICERO

AC *de iure quidem praediorum sancitum est apud nos iure ciuili, ut in his uendendis uitia etiam dicerentur, quae nota essent uenditori. nam, cum ex duodecim tabulis satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata; quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret: a iurisconsultis etiam reticentiae poena est constituta. quidquid enim inest praedio uitij, id, statuerunt, si uenditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere. ut, cum in arce augurium augures acturi essent, iussissentque T. Claudium Centumalum, qui aedes in Coelio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs: Claudius proscripsit, insulam uendidit: emit P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denunciatum est. itaque Calpurnius, cum demolitus esset, cognouissetque, Claudium aedes postea proscripsisse, quam esset ab auguribus demoliri iussus, arbitrum illum adegit;* Quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona. *M. Cato sententiam dixit, huius nostri Catonis pater. ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui illud lumen progenuit, ex filio est nominandus. is igitur iudex ita pronunciauit: cum in uendundo rem eam scisset, & non pronunciauisset, emptori damnum praestari oportere.*

tere. igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emptori uitium, quod nosset uenditor. quod si recte diiudicauit; non recte frumentarius ille, non recte aedium pestilentium uenditor tacuit. Sed huiusmodi reticentiae iure ciuili omnes comprehendi non possunt; quae autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratae uendiderat aedes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hae Sergio seruiebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. ius Crassus urgebat; quod uitij uenditor non dixisset, sciens, id oportere praestari: aequitatem Antonius; quoniam id uitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas aedes uendidisset, nihil fuisse necesse dici; nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret. quorsum haec? ut illud intelligas, non placuisse maioribus nostris astutos. sed aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu tenere possunt; philosophi, quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiose, ne quid simulate, ne quid fallaciter. Sunt ne igitur insidiae, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? ipsae enim ferae, nullo insequente, saepe incidunt. sic, tu cum aedes proscribas, tabulam tamquam plagam ponas, domum propter uitia uendas, in eam aliquis incurrat imprudens: hoc quamquam uideo propter deprauationem consuetudinis neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure ciuili; naturae tamen lege sancitum est. societas enim est, (quod etsi saepe dictũ est, dicendum tamen est saepius) latissime quidem quae pateat, hominum inter homines; interior, eorum, qui eiusdem gentis sunt; propior, eorum, qui eiusdem ciuitatis. itaque maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile esse uoluerunt. quod enim ciuile, non idem continuo gentium; quod autem gentium, idem ciuile esse debet. sed nos, ueri iuris, germanaeq. iustitiae solidam, & expressã effigiem nullam tenemus; umbra, & imaginibus utimur: easq. ipsas utinam sequeremur. feruntur enim ex optimis naturae principijs, & ueritatis exemplis. nam, quanti uerba illa? Vti ne propter te, fidem ue tuam captus, fraudatus ue sim. *quam illa aurea?* Vt inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione. *Sed; qui sint Boni, & quid sit Bene agier, magna quaestio est. Quinctus quidem Scaeuola, pont. max. summam uim esse dicebat in omnibus ijs arbitrijs, in quibus adderetur,* Ex fide bona: *Fideiq. bonae nomen existimabat manare latissime, idq. uersari in tutelis, societatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, uenditis, conductis, locatis: quibus uitae societas continetur: in his, magni esse iudicis, statuere, praesertim cum in plerisque essent iudicia contraria, quid quemque cuique praestare oporteret. Quocirca astutiae tollendae sunt, eaq. malitia, quae uult quidem uideri se esse prudentiam; sed abest ab ea, distatq. plurimum. prudentia est enim locata in delectu bonorum, & malorum; malitia, si omnia, quae turpia sunt, mala sunt, mala bonis anteponit.*

EXPLANATIO

SANCITVM *est apud nos iure ciuili,* } Digestorum lib. XXI. & lib. XLIII. Sanctum, unus, & Tertij. VITIA *etiam dicerentur,* } Etiam, non est in quattuor, & Tertij. SATIS *esset cautum,* } Cautum, non est in nouem, & Tertij. QVAE *essent lingua nuncupata;* } lib. I. de Oratore: Totum illud, Vti lingua nuncupasset, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. DVPLI *poenam* } sic duo, & Tertij. recte. Male alij, Duplicem poenam, uel, Duplici. RETICENTIAE *poena* } actio redhibitoria dicitur Dig. de aedilicio aedicto. QVIDQVID *enim inest praedio uitij,* } Quidquid enim est in praedio uitij, nouem, & Tertij. Est enim in pr. unus. In praedio est, unus. Est, non legitur in duobus. Vide autem de Vitij, & Morbi differentia Agellium lib. IV. cap. 2. IN *arce* } uide Festum in uerbo, Acani, & in, Auguraculum. T. CLAVDIVM *Centum.* } duo non habent praenomen. Titium, unus. Ti. unus. Vide Val. Max. lib. IX. cap. de priuatis iudicijs. DEMOLIRI *eas, quarum alt.* } Ea, quorum, unus, & Tertij. OFFICERET *auspicijs:* } ne rite fierent. sic locutus & Val. Max. in eadem historia. Cic. de Diu. Contemplationi caeli officere. Et de Orat. I. Quod cuicunque particulae caeli officeretur. Obstruere luminibus, pro domo, & apud Iurisconsultos. INSVLAM *uendidit.* } Festus: Insulae dictae proprie, quae non iunguntur communibus parietibus cum uicinis; Circuituq. publico, aut priuato cinguntur; a similitudine uidelicet earum terrarum, quae fluminibus, ac mari eminent, suntq. in salo positae. P. CALPVRNIVS *Lanarius.* } uereor interdum, ne parum notae gentis nomen occasionem dederit mendo. Cafurnium enim Lanarium in antiquo lapide nominari obseruaui. ex eo fecit aliquis, Calfurnius: & ita scriptum in duodecim meis, & impressum in quamplurimis: unde alius, Calphurnius, ut in uno meo: alius, Calpurnius, quo modo in uno, & Tertij: ut error ex errore nascitur. Diuus quidem Hieronymus in Epistolis ter mentionẽ facit cuiusdam Calfurnij, nõ Calpurnij, Lanarij. Sed hanc totam controuersiam dirimit, ut mihi quidem uidetur, antiquus lapis, in radice Capitolij, in pariete priuatae domus, ita inscriptus:

C. CAFVRNIVS
C. L. ANTIOCHVS
LANARIVS
VETVRIA. C. L
DEVTERA
MONVMENTVM
FECIT. SIBI. ET. SVEIS
IN. FR. P. XV. IN. A. P. XX

QVAM *esset &c.* } Quam eas esset, Fuluius Vrsinus legit, ex antiquo libro. ARBITRVM *illum*
adegit: Quidquid sibi dare, facere oporteret ex fide bona. } Sensus hic alius esse non potest, quam, iudicis ar-
bitrio rem committere, Claudium coegit: ad arbitrium Claudium adduxit. At Valerius Max. lib IIX. cap. 2.
ita factum hoc exponit, non ut a Cafurnio Claudius ad arbitrium adductus esse, sed ut arbitrium Cafur-
nius una cum Claudio ad rem cognoscendam adduxisse uideatur. eius uerba sunt haec: Cafurnius demoliri
domum coactus, M' Porcium, inclyti Catonis patrem, arbitrum cum Claudio adduxit, ut formulam daret:
Quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona. Cato, ut est doctus, de industria Claudium edictum sacer-
dotum suppressisse, continuo illum Cafurnio damnauit. Idem paullo post similiter locutus est. De qua
re, inquit, C. Aquillius, uir magnae auctoritatis, & scientia iuris ciuilis excellens, iudex adductus, pruden-
tia, & religione sua mulierem repulit. Valerio igitur auctore, non is, qui litem intendit, aduersarium adi-
git ad arbitrum, idest, cogit ad arbitrum uenire; sed arbiter ad formulam dandam, id est ad iudicandum ex
usitata actionis formula, ab utroque adducitur. quod mihi quidem paene persuadetur. nam Valerius eam
rem ita narrat, ut, si quid in uerbis a Cicerone discrepat, sententiam magis aperire noluisse uideatur. quare
suspicor, Illum, abundare, & inculcatum, ac receptum ab ijs esse, qui Arbitrum adegit, dictum existimarunt,
pro, ad arbitrum ire coegit. (nam in uno meo est, Ad arbitrum illum adegit) Nec uero me, ut ita credam,
unius Valerij mouet auctoritas. exemplum hoc simile in Topicis notaui: Quemadmodum, si in urbe de fi-
nibus controuersia est, quia fines magis agrorum uidentur esse, quam urbis, finibus regundis adigere arbi-
trum non possis: sic, si aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquae pluuiae arcen-
dae adigere non possis arbitrum. Hic certe, qui ad arbitrum adigatur, nullius mentio est. arbiter igitur ipse
adigitur, idest, ut interpretatur Valerius, adducitur. Eadem ratio mihi suspicionem affert de mendo in
oratione pro Comoedo. nam, ubi est, Cur non arbitrium pro socio adegeris Q. Roscium, quaero: rectius
fore arbitror: Cur non arbitrum pro socio adegeris, quaero: idest, cur non arbitrium ad iudicandum ex for-
mula pro socio adduxeris. nam illud, Q. Roscium, additum fortasse ex eadem inscitia, qua, Illum, inculca-
tum hic esse dixi. Atque haec tamen ita sentio, nihil ut affirmare audeam, nisi aliquam libri ueteres opem
afferant. interim excitare aliorum ingenia, quibus ego dissentientibus a me non irascar, ueritatem ostenden-
tibus etiam gratias agā, non inutile fuit. *Quidquid sibi:* sententia pendet e superioribus. ideo enim Ca-
furnius arbitrum adegit, ut statueret, quidquid sibi Claudium dare, facere oporteret ex fide bona. quae sunt
antiquae uerba formulae de dolo malo. Et, Dare facere, pro, De ea re facere, quod erat in omnibus nul-
gatis libris, recte ab hominibus ingenio, doctrinaq. praestantibus repositum est. nam, qui sibi promitti uo-
lebat, ita stipulabatur. Promittis ne, quidquid te dare, facere, oportet? Respondebatur, Promitto. Ex-
stant in Digestis exempla similia. Lib. v. tit. 2. L. Titia, 13. ff. de inoff. test. ex Scaeuola lib. III. Responso-
rum: Ea omnia, quae supra dari, fieri iussi, ea dari, fieri uolo. Et postea: Ea uti dentur, fiant. Lib. XIX. tit. I. L.
Idem Iulianus, 13. ff. de actionibus empti, & uenditi, ex Vlpiano lib. XXXII. ad Edictum: Id emptorem dare,
facere, praestareq. oportere. Lib. XXXI. de Legat. & fideicomm. 2. tit. I. L. Si scrips. 46. ex Proculo lib. v. Epi-
stolarum: Si scripsisset, qui legabat, Quidquid mihi L. Titium dare, facere oportet, Sempronio lego: nec
adiecisset, Praesens, in diem ue: non dubitarem, quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente
eo, qui testamentum fecisset, nondum uenisset. Lib. XXXIV. tit. 3. L. Cum ita, 19. ex Modestino lib. IX. Re-
gularum: Cum ita testemur, Heres meus damnas esto liberare illum, quod is negotia mea gessit; & siquid
eum mihi dare, facere oportet, ab eo non exigere. &c. Lib. XLIV. tit. 7. L. Actionum, 25. ff. de oblig. & act.
ex Vlpiano libro singulari Regularum: In persona actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad
faciendum aliquid, uel dandum, & semper aduersus eundem locum habet. Lib. XLV. tit. I. L. Cum stip. 125.
de uerb. obl. ex Paullo lib. II. Quaestionum: Cum stipulamur, Quidquid te dare, facere oportet, nihil aliud
in stipulationem deducitur, quam, quod praesenti die debetur. Ibidem supra, l. Scire, 29. ex Vlpiano l. XLVI.
ad Sabinū: Constat, siquidem ita stipulatus sim, Quod ex caussa condictionis dare, facere oportet? stipula-
tionem ualere. Et paullo post, l. Qui sic, 47. ex Vlpiano lib. 2. ad Sabinum: Qui sic stipulatur, Quod te mi-
hi illis Kalendis dare oportet, id dare spondes? &c. Ibidem, l. Si a col. 89. ex Paullo lib. IX. ad Plautium: Si
a colono, cui fundum in quinquennium locaueram, post tres annos ita stipulatus fuero: Quidquid te dare,
facere oportet? Lib. XLVI. tit. 4. L. Et uno, 18. ff. de Acceptil. ex Florentino lib. IIX. Institutionum: Quid-
quid te mihi ex quacumque caussa dare, facere oportet, oportebit, praesens, in diem ue. &c. Lib. L. tit. 16. L.
Saepe ita, 53. ff. de uerb. sign. ex Paullo lib. LIX. ad Edictum: Quod eum dare, facere oportet. Instit. lib. IV. tit.
3. Appellamus in personam actiones, per quas ei dare, aut facere oportere intendit aduersarium. Haec igi-
tur, a Cicerone recitata, uerba sunt Cafurnij, cum Claudio apud arbitrum stipulantis: & additum est, Ex fi-
de bona, quasi Claudius in aedibus uendendis non ex fide bona secum egisset, uitio, quod sciuisset, occulta-
to. HVIVS *nostri Catonis pater.* } qui se Vticae sua manu occiderat, ne seruientem patriam adspiceret.
Agellius lib. XIII. cap. 19. IN *uenumdando* } In uendumdo, Tertij. In uendendo, nouem. PRO-
NVNCIAVISSET, } Pronunciasset, undecim. DIIVDICAVIT; } Iudicauit, tredecim, & Ter-
tij. M. MARIVS *Gratidianus*, } Asconius, Valerius, Plut. in Sulla, Cic. III. de Leg. PROPIN-
QVVS *noster*, } Ciceronis enim auus Gratidiani sororem matrimonio coniunctam habuit. de Leg. III.
C. SERGIO *Oratae* } Plin. lib. IX. cap. 54. Valer. lib. IX. cap. I. Macrob. lib. III. cap. 15. IN *mancipio* }
aedium dominio transferendo, cedendoque. CRASSVS, *Antonius.* } omnium concessu principes
in eloquentia. uide in lib. de claris orat. IVS } τὸ ἀκριβοδίκαιον. AEQVITATEM } τὸ ἐπιεικές.
QVORSVM *haec?* } Quorsus, quinque, & Tertij. QVATENVS *manu tenere possunt;* } sic omnes
libri ueteres. In Bruto: Cum indicia mortis se comperisse, & manu tenere diceret. *Sic tu, cum aedes pro-*
scribas,

scribas, ? Cū, non est in tribus, & Tertij. Sic tu si aedes proscr. duo. Tu, non est in quattuor. NATVRAE *lege* ? cuius illud est, Quod tibi non uis, alteri ne feceris. QVOD *enim ciuile, &c.* ? ius gentium patet latius, quam ius ciuile. *Quod enim ciuile*: Enim, non est in decem & Tertij: NATVRAE *principijs*, ? Principiis, abest a duodecim meis, & Tertij. BENE *agier, magna quaestio est*. ? sic imprimendum curauit Pater ante me natum. ut mirer, quosdam de hoc loco a se nuper emendato somniare. Contra tamen omnes mei ueteres, & Tertij. MALA *bonis anteponit*. ? sic quattuor mei. Decem, & Tertij, Mala bonis ponit ante.

CICERO

NEC uero in praedijs solum ius ciuile, ductum a natura, malitiam, fraudemq. uindicat: sed & in mancipiorum uenditione uenditorum fraus omnis excluditur. qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, praestat edicto aedilium. heredum alia caussa est. Ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius praedetur inscitia. nec ulla pernicies uitae maior inueniri potest, quam in malitia simulatio intelligentiae. ex quo illa innumerabilia nascuntur: ut utilia cum honestis pugnare uideantur. quotus enim quisque reperietur, qui, impunitate, & ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniuria? periclitemur, si placet, in ijs quidem exemplis, in quibus peccari uulgus hominum fortasse non putat. neque enim de sicarijs, ueneficis, testamentarijs, furibus, peculatoribus hoc loco disserendum est; qui non uerbis sunt, & disputatione philosophorum, sed uinculis, & carcere, fatigandi: sed haec consideremus, quae faciunt ij, qui habentur boni. L. Minucij Basili, locupletis hominis, falsum testamentum quidam e Graecia Romam attulerunt. quod quo facilius obtinerent, scripserunt heredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines eiusdem ciuitatis potentissimos. qui, cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius essent conscij culpae, alieni facinoris munusculum non repudiauerunt. quid ergo? satin' hoc est, ut non deliquisse uideantur? mihi quidem non uidetur. quamquam alterum amaui uiuum, alterum non odi mortuum. sed, cum Basilus M. Satrium, sororis filium, nomen suum ferre uoluisset, eumq. fecisset heredem; hunc dico, patronum agri Piceni, & Sabini: (o turpem notam temporum illorum) non erat aequum, principes ciuitatis rē habere, ad Satrium nihil, praeter nomen, peruenire. etenim, si is, qui non defendit iniuriam, neque propulsat a suis, cum potest, iniuste facit, ut in primo libro disserui: qualis habendus est is, qui non modo non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? mihi quidem etiam uerae hereditates non honestae uidentur, si sint malitiosis blanditijs officiorum, non ueritate, sed simulatione, quaesitae. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honestum uideri solet: falso: nam eadem utilitatis, quae honestatis, est regula. qui hoc non praeuiderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. sic enim cogitans; est istud quidem honestum, uerum hoc expedit; res a natura copulatas, audebit errore diuellere: qui fons est fraudum, maleficiorum, scelerum omnium. itaque, si uir bonus habeat hanc uim, ut, si digitis concrepuerit, possit in locupletiū testamenta nomen eius irrepere, hac ui non utatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem umquam suspicaturum. at si dares hanc uim M. Crasso, ut digitorum percussione heres posset scriptus esse, qui re uera non esset heres; in foro, mihi crede, saltaret. homo autem iustus, & is, quem sentimus uirum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. hoc qui admiratur, is se, quis sit uir bonus, nescire fateatur.

EXPLANATIO

IN *mancipiorum uenditione* ? an sana, fugitiua, fugacia. DE *sanitate*, ? Fam. lib. XII. ep. 10. DE *fuga*, ? Lactantius lib. v. cap. 17. SECVNDVM *naturam &c.* ? hine, Quod tibi fieri non uis, alteri ne feceris, Naturae lex. IN *malitia simulatio intelligentiae*. ? infra: Prudentiam uult imitari malitia. ILLA *innumerabilia* ? Ista, undecim, & Tertij. PECCARI ? sic decem mei, & Tertij. probo. SED *uinculis, & carcere fatigandi*: ? sic Nonius ex industria, non, Castigandi: & explanat, Cohibendi, comprimendi: sic etiam sex mei, & Tertij. L. MINVCII *Basili*, ? sic lego cum Valerio Max. lib. IX. cap. 4. & cum optimo Tertij libro. & cognomen, Basili, malo, quam, Basilij: quod uidetur esse nomen gentis. Basillus, obseruaui in antiquis lapidibus.

Romae, in hortulis Caesiis.

IVNONI
REGINAE
PAEZON
AQVILIAES
BASILLAES

In Parione, in aedibus Francisci Lisdbae.

IOVI. OPTVMO
MAXIMO. DOLICHEN
PAEZON. AQVILIAES
BASILLAES. ACTOR
CVM. PAEZVSA. FILIA. SVA
D. D

T Vt hic

Vt hic fortasse, Basillus, etiam legi posit, mutatione I in L. HOMINES *eiusdem ciuitatis potentissimos.*} recte sic legitur in octo meis. nam, Eiusdem aetatis, ad rem minus pertinet. tuendi enim falsi testamenti consilium adiuuabatur summa potentia duorum hominum eiusdem ciuitatis: quod spectarunt heredes falsi. eadem uero aetas quid afferebat ad spem obtinendi testamenti? Libentius legerem, nisi ueteres omnes aduersarentur libri, pro, Eiusdem ciuitatis potentissimos, Ciuitatis nostrae potentissimos: uti legitur in Valerio Max.lib.IX.cap.4. Aetatis, tamen legitur in quinque, & Tertij. *Potentissimos:* Crassum diuitiis, Hortensium eloquentia. ALTERVM *amaui uiuum,*} Hortensium aemulum, cuius mortem deplorat in libri prooemio, qui inscribitur Brutus. ALTERVM *non odi mortuum.*} M. Crassum, quem uiuum oderat, & in Paradoxis insectatur. SATRIVM,} in librorum uarietate, quorum septem Satirium, duo Satirum, quattuor, & Tertij Satrium habent, familiam eam ueriorem esse puto, quae ueterum lapidum testimonio confirmatur.

Romae in aedibus Hadriani Fusconij,
Episcopi Aquinatis. 1.

DIS. MANIBVS
N. SATRI
AVGVSTALIS
SATRIA
NYMPHE
VERNAE. SVO
CARISSIMO
VIX. ANN. XXII
M. I. DIEBVS. IIII

Pontis Curui. 2.

P. SATRIVS. L. F
LOC. MON. DED
P. HILARO. TYRANIDI
LIBERT. ET. PERENNO
TERTIO. IN. F. P. XII. IN. AGRO. P.
XIIII

Sentini. 3.

L. SENTINATI
L. F. LEM. VERO
IIII. VIR. QVINQ
IVR. DIC
ORDO. ET. PLEPS. SENTI
H. A. I. R
SATRIA. AN. F. VERA
FIL. PIISSIMO
L. D. D. D.

O turpem notam &c.} apparet igitur eos partem illius hereditatis accepisse. NON *erat aequum,*} sic omnes mei, & Tertij. Num, Fuluius, ex uetere suo. PRINCIPES *ciuitatis*} Ciuis, septem, & Tertij: & recte. pro, Ciues: quod est in uno. Huius, unus; Eius, alter: mendose. VERAE *hereditates*} testamento legatae: cum illa, proxime nominata, uera non fuerit. PRAEVIDERIT,} sic quinque. Prouiderit, octo. Peruiderit, Tertij. quod rectius puto. AB *hoc nulla fraus aberit.*} reciproce. pro, Ipse non aberit a nulla fraude. EST *istud quidem honestum,*} sic decem mei. Illud, unus. Id, unus. Istuc, Tertij. Vnus non habet. FRAVDVM,} Fraudium, septem & Tertij. Sic Phil. II. Laudium. Sic &, Ciuitatium, Annaeus Cornutus ad Italicum, de Virgilio lib. X. Iamq. exemplo tuo etiam principes ciuitatium, & poetae incipient similia fingere. & in antiquo lapide.

Firmi, in Piceno.

L. VOLCATIO. Q. F
VEL. PRIMO
PRAEF. COH. I. NORICOR
IN. PANN. PRAEF. RIPAE
DANVVI. ET. CIVITATIVM
DVAR. BOIOR. ET. AZALIOR
TRIB. MILIT. LEG. V
MACEDONICAE. IN
MOESIA. PRAEF. ALAE. I
PANNONIOR. IN. AFRICA

II. VIRO. QVINQ.
FLAMINI. DIVORVM
OMNIVM. P. C
EX. TESTAMENTO. EIVS
POSITA
M. ACCIO. SENECA
....MANLIO. PLANTA
II. VIR. QVINQ.

SI *digitis concrepuerit*, } unde prouerbium, Ad digituli crepitum, idest, minimo momento. LOCVPLETIVM } sic septem, & Tertij. IN *foro saltaret*, } prae gaudio, utpote qui summum bonum non in honesto, sed in diuitiis, opibusq. poneret. Saltationem autem apud Romanos turpem fuisse, ueterum scripta abunde testatur.

CICERO

At uero, si quis uoluerit animi sui complicatam notionem euoluere, iam seipse doceat, eum uirum bonum esse, qui prosit, quibus possit; noceat nemini, nisi lacessitus iniuria. quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi ueneno perficiat, ut ueros heredes moueat, in eorũ locum ipse succedat? Non ergo faciat, dixerit quis, quod utile sit, quodq. expediat? Immo intelligat, nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit iniustum. hoc qui non didicerit, bonus esse non poterit. Fimbriam consularem, audiebam de patre nostro puer, iudicem M. Lutatio Pythiae fuisse, equiti R. sane honesto, cum is sponsionem fecisset, Ni uir bonus esset: *itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem numquam iudicaturum: ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra iudicasset; aut statuisse uideretur uirum bonum aliquem esse, cum ea res innumerabilibus officijs, & laudibus contineretur. Huic igitur uiro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates, nouerat, nullo modo uideri potest quidquam esse utile, quod non honestum sit. itaque talis uir non modo facere, sed ne cogitare quidem, quidquam audebit, quod non audeat praedicare. haec, non ne est turpe, dubitare philosophos, quae ne rustici quidem dubitent? a quibus natum est id, quod iam tritum est uetustate prouerbium: cum enim fidem alicuius, bonitatemq. laudant, dignum esse dicunt, quicum in tenebris mices. hoc quam habet uim, nisi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam si id possis, nullo refellente, obtinere? Vides ne igitur, hoc prouerbio, neque Gygi illi posse ueniam dari; neque huic, quem paullo ante fingebam digitorum percussione hereditates omnium posse conuerrere? ut enim, quod turpe est, id quamuis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, aduersante etiam, & repugnante natura. At enim, cum permagna praemia sunt, est caussa peccandi. C. Marius, cum a spe consulatus longe abesset, & septimum annum post praeturam iaceret, neque petiturus unquam consulatum uideretur, Q. Metellum, cuius legatus erat, summũ uirum, & ciuem, cum ab eo, imperatore suo, Romã missus esset, apud populum R. criminatus est, bellum illud producere; si se consulem fecissent, breui tempore aut uiuum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi R. redacturum. itaque factus est ille quidem consul; sed a fide, iustitiaq. discessit, qui optimum, & grauissimum ciuem, cuius legatus, & a quo missus esset, in inuidiam falso crimine adduxerit. Nec noster quidem Gratidianus officio boni uiri functus est tum, cum praetor esset, collegiumq. praetorium tribuni pleb. adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur. iactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. conscripserunt communiter edictum cum poena, atque iudicio, constitueruntque, ut omnes simul in Rostra post meridiem descenderent. & ceteri quidem alius aliò: Marius a subsellijs in Rostra recta: idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. & ea res, si quaeris, ei magno honori fuit: omnibus uicis statuae factae sunt: ad eas tus, & cerei. quid multa? nemo unquam multitudini fuit carior. Haec sunt, quae conturbent in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo uiolatur aequitas, non habetur ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum uidetur: ut Mario praeripere collegis, & tribunis pl. popularem gratiam, non ita turpe; consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, ualde utile uidebatur. Sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse notissimam: aut illud, quod utile uidetur, turpe ne sit: aut, si turpe est, ne uideatur esse utile. Quid igitur? possumus ne aut illum Marium uirum bonum iudicare, aut hunc? explica, atque excute intelligentiam tuam, ut uideas, quae sit in ea species, forma, & notio uiri boni. Cadit ergo in uirum bonum, mentiri, emolumenti sui caussa, criminari, praeripere, fallere? nihil profecto minus.*

EXPLANATIO

COMPLICATAM *notionem euoluere*, } eleganter dictum; pro, secum ipse diligenter cogitare, & ex ingenio promere quod latet. sic infra: Explica, atque excute intelligentiam tuam. NON *ergo faciat*, } Igitur, undecim, & Tertij. QVODQ. *expediat?* } Que, non est in septem meis, & Tertij. FIMBRIAM } Licinium Fimbriam Valerius lib. VII. cap. 2. nominat. M. LVTATIO *Pythiae* } Pinthiae, septem mei, & Tertij. quo modo etiam alij edidere. ALIQVEM *esse*, } ordine praepostero, quinque, & Tertij. FIMBRIA *etiam, non modo Socrates*, } idest, uir in rep. gerenda uersatus, non modo philosophus. NE *rustici quidem* } bonitas etiam apud rusticos laudem habet. TRITVM *est* } Contritum, decem mei, & Tertij. QVICVM *in tenebris mices*. } Lusus genus, Micatio, digitis repente remotis. Ci-

ceto de Diuin. Quid est enim sors? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. Et II. de Fin. Vide & Varronem. Exstat & Turcij Aproniani edictum, quod dignum uisum est, ut adscriberē.

Romae, ad DD. Apostolos.

Ex. auctoritate
Turci . Aproniani . V . C.
Praefecti . urbis .
Ratio . docuit . utilitate . sua
dente . consuetudine . mi
candi . summota . sub . exagio
potius . pecora . uendere . quam
digitis . conludentibus . trade
re . ut . adpenso . pecore . capite
pedibus . et . seuo . lactante . et
subgulari . lanio . cedentibus
reliqua . caro . cum . pelle . et . inte
raneis . proficiat . uenditori
sub . conspectu . publico . fide . pon
deris . comprobata . ut . quantum
caro . occisi . pecoris . adpendat
et . emptor . norit . et . uenditor
commodis . omnibus . et . praeda
damnata . quam . tribunus . offi
cium . cancellarius . et . scriba
de . pecuarijs . capere . consue
rant . Quae . forma . interdicti
et . dispositionis . sub . gladij . pe
riculo . perpetuo . custodien
da . mandatur

NATVRA, } quae omnia uiuendi praecepta nobis tradit. SEPTIMVM *annum* } cum consulatu biennio tantum praetura legibus distaret. VIRVM, } uirtute. CIVEM, } dignitate. CVM *ab eo, imperatore suo*, } etsi constat, C. Marij Q. Metellum imperatorem esse, cum hic sit proconsul, ille legatus: tamen mihi suspecta non sunt haec uerba, ut superuacanea, sed ualde uidentur ad sententiam pertinere: cum augeatur aduersus Marium inuidia, qui ab imperatore suo confecti prope belli gloriam ad se transtulerit. Nam, si legas, Ab eo, ut imperatore suo, quod ijs placet, qui alioqui duo illa uerba, tamquam glossema, tollenda existimant, frigere quodam modo, & uim suam perdere sententia uidebitur. Nostram lectionem comprobant omnes mei ueteres libri, & Tertij. BELLVM *illud producere*; } Ducere, undecim mei, & Tertij. Illum, sex. NEC *noster quidem Gratidianus* } Ne, unus, & Tertij. *Noster*: auus enim Ciceronis uxorem duxerat sororem Gratidiae, cuius filius fuerat Gratidianus. lib. III. de Leg. Vide Plin. lib. XXXIII. cap. 9. & lib. XXXIV. cap. 6. ADHIBVISSENT, } Alijssent, Fuluius Vrsinus ex uetere libro. cōtra omnes mei, & Tertij. CONSTITVERETVR. } qui scilicet nummi probi, qui adulterini, quantiq. quique essent. IACTABATVR } pretiū monetae neque aureae, neque argenteae consistebat. DESCENDERENT, } placet, quod est in uno uetere Tertij libro, Escenderent. Sic & Sallustius, Iugurtha: Pars equos escendere, ire obuiam hostibus. Ita enim legit Fronto, eum locum recitans. ET *ea res*, } Tò, Et, non est in uno. Vt, unus. OMNIBVS *uicis statuae factae sunt*: } in sex meis, & Tertij non leguntur, Factae sunt. ET *cerei*. } Tò, Et, non est in Tertij libro. QVAE *conturbant homines* } Conturbent, undecim, & Tertij. Tò Homines, non est in ijsdem. NON *habetur ita magnum*: } Tò Habetur, abest a decem, & Tertij. & sane glossema est. quod apparet ex aliis libris. in quorum uno, Non ita magnum sit; in altero, Non ita magnum est; in tertio, Non est ita magnum. ILLVM *Marium* } qui criminatus est Q. Metellum, spe consulatus adipiscendi. EXPLICA, *atque excute intelligentiam tuam*, } sic supra: Si quis uoluerit animi sui complicatam notionem euoluere. SPECIES, } Specie, quidam legunt, & explanant, In ea intelligentia. cum ijs facit unus ex meis libris ueteribus. magis placet impressa lectio.

CICERO

EST ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut uiri boni & splendorem, & nomen amittas? quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quae dicitur, possit, quantum auferre, si boni uiri nomen eripuerit, fidem, iustitiamq. detraxerit? quid enim interest, utrum ex homine se conuertat quis in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat belluae? Quid, qui omnia recta, & honesta negligunt, dummodo potentiā consequantur; non ne id faciunt, quod is, qui etiam socerum habere uoluit eum, cuius ipse audacia potens esset? utile enim uidebatur plurimum posse alterius inuidia: id quā iniustum in patriam, quam inutile, quam turpe esset, non uidebat.

uidebat. ipse autem socer in ore semper Graecos uersus Euripidis de Phoenissis habebat: quos dicam, ut potero; incondite fortasse, sed tamen, ut res possit intelligi:

„ *Nam, si uiolandum est ius, regnandi gratia*
„ *Violandum est: alijs rebus pietatem colas.*

capitalis Eteocles, uel potius Euripides, qui id unum solum, quod omnium sceleratissimum fuerat, exceperit. Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, uenditiones fraudulentas? ecce tibi, qui rex populi R. dominusq. omnium gentium esse concupierit, idq. perfecerit. hanc cupiditatem si quis honestam esse dicit, amens est: probat enim legum, & libertatis interitum, earumq. oppressionem taetram, & detestabilem, gloriosam putat. qui autem fateatur, honestum non esse, in ea ciuitate, quae libera fuit, quaeq. esse debeat, regnare; sed ei, qui id facere possit, esse utile; qua hunc obiurgatione, aut quo potius conuicio a tãto errore coner auellere? potest enim, dij immortales, cuiquam esse utile foedissimum, & taeterrimum parricidium patriae, quamuis, eo qui se abstrinxerit, ab oppressis ciuibus Parens nominetur? honestate igitur dirigenda utilitas est, & quidẽ sic, ut haec duo uerba inter se discrepare, sed tamen unum sonare, uideantur.

EXPLANATIO

SI *boni uiri nomen eripuerit,*} Viri boni, quinque. FIDEM, *iustitiamq. detraxerit?*} hinc Iuuenalis;

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Displicet auctori. Prima est haec ultio; quod se
Iudice nemo nocens absoluitur: improba quamuis
Gratia fallacis praetoris uicerit urnam.

IN *homine figura,*} Iõ, In, abest a quattuor, & Tertij. ID *faciunt,*} Idẽ, tres, & Tertij. Idẽ efficiunt, unus. QVI *etiã socerum habere uoluit eum,*} Pompeiũ carpit, qui, ut augeret potentiã suã, Caesaris filiã duxit uxorẽ. VTILE *enim uidebatur*} Ei, pro, Euim, octo, & Tertij. Vtile enim ei uid. unus. IPSE *autem socer*} Suetonius in Iulio. QVAM *inutile,*} absunt haec a duobus, & Tertij. In quibus Iõ, Et, additur, Quam iniustum in patriam, & quam turpe. Octo, Quam ini. in p. & q. inutile, & q. t. EVRIPIDIS} abest ab undecim, & Tertij. NAM, *si &c.*} senarij iambici. ALIIS *rebus*} Aliis in rebus, unus meus, & Iulij Galli. Vnus, Aliis am rebus. ID *unum solum,*} sic in oratione pro Sextio. Duo, Qui id solum unum. Qui id unum, quod, tres, & Tertij. Vnus, Qui id solum dominium, quod. Vnus, Qui uel Caesaris id solum uitium, quod. EXCEPERIT.} Excepit, tres. *Exceperit*: in pietate colenda. CONCVPIERIT,} Concupiuerit, septem, & Tertij. Concupiuit, unus. SI *quis honestam esse dicit,*} Si honestam quis esse d. nouem, & Tertij. Iõ, Esse, abest ab uno. AVELLERE?} sic liber Tertij. quattuor, Auertere. nouem, Euellere. FOEDISSIMVM, *& taeterrimum*} antea quoque in hoc libro utrumque coniunxit. Eo *qui se obstrinxerit,*} Qui se eo obstrinxerit, decem, & Tertij. Qui se obstr. eo, unus. Qui eo se obstr. unus. PARENS} Caesar. DVO *uerba*} Duo uerbo, Tertij liber recte. INTER *se discrepare, unum sonare uideantur.*} sic Tertij liber, & quinque mei. Inter se discrepare, quae unum son. uid. duo. Inter se discrepare, unum tamen son. uid. duo. SONARE} significare. uide metaphoram elegantem in Discrepare, & Sonare. ut, Discrepare, & Concinere, de nat. de. lib. 1.

CICERO

NVNC *abeo ad uulgi opinionem. Quae maior utilitas, quam regnandi, esse possit? nihil contra inutilius ei, qui id iniuste consecutus sit, inuenio, cum ad ueritatem coepi reuocare rationem. possunt enim cuiquam esse utiles angores, solicitudines, diurni & nocturni metus, uita insidiarum periculorumq. plenissima? Multi iniqui, atque infideles regno, pauci boni sunt, inquit Attius: at cui regno? quod a Tantalo, & Pelope proditum iure obtinebatur. nam, quanto plures ei regi putas, qui cum exercitu populi R. populum ipsum Romanum oppressisset, ciuitatemque, non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem, seruire sibi coegisset? hunc tu quas conscientiae labes in animo censes habuisse? quae uulnera? cuius autem uita ipsi potest utilis esse, cum eius uitae ea condicio sit, ut, qui illa eripuerit, in maxima gratia futurus sit, & gloria? Quod si haec utilia non sunt, quae maxime uidentur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, nihil esse utile, quod non honestum sit: quamquam id quidem cum saepe alias, tum Pyrrhi bello a C. Fabricio consule iterum, & a senatu nostro iudicatum est. cum enim rex Pyrrhus populo R. bellum ultro intulisset; cumq. de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo uenit in castra Fabricij, eiq. est pollicitus, si praemium ei proposuisset, se, ut clam uenisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum ueneno necaturum. hunc Fabricius reducendum curauit ad Pyrrhum: idq. eius factum a senatu laudatum est. atqui, si speciem utilitatis, opinionemq. quaerimus; magnum illud bellum perfuga unus, & grauem aduersarium imperij sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non uirtute, sed scelere, superatum. Vtrum igitur utilius uel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis, fuit; uel senatui nostro, qui numquam utilitatem a dignitate seiunxit, armis cum hoste certare, an uenenis? si gloriae caussa imperium expetendum est, scelus absit, in quo nõ potest esse gloria. sin ipsae opes expetuntur quoquo modo: non poterunt esse utiles cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi, Q. filij, sententia: Quas ciuitates L. Sulla, pecunia accepta, ex S. C. liberauisset, ut eae rursus uectigales essent, neque ijs pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. est ei senatus assensus. turpe imperio. piratarum enim melior fides, quam senatus. At aucta uectigalia: utile igitur.*

EXPLA-

EXPLANATIO

NVNC *abeo ad uulgi opinionem.* } Nunc habes, unus. Nunc adeo, unus. Non habeo, unus, & Tertij. probo. PAVCI *boni sunt* } Pauci sunt boni, duo. *A Tantalo, & Pelope proditum* } legitima successione a patre ad filium quasi per manus transmissum. REGI } Caesari. QVI *cum exercitu* } Cũ, non est in ullo uetere libro. & elegantius abest. CVIVS *autem uita ipsi potest utilis esse;* } sic omnes mei, duobus exceptis, in quorum uno, pro, Ipsi, Ipsa; in altero, Sibi. Vtrinus, Cui autem uita potest utilis esse. IN *maxima gratia futuros sit, & gloria?* } Gratiam, & Gloriam tyrannicidae consequuntur. Lib. II. eadem coniungit: Haec genera officiorum qui persequuntur, magnam ipsi adipiscentur & gratiam, & gloriam. Et Fam. lib. x. ep. 5. Gratiae, gloriaeq. eaue, tempus amittas. Tres, & Tertij addunt, Is, Et, In maxima & gr. *A C. Fabricio consule iterum, & a senatu nostro* } Agellius lib. III. cap. 8. *Fabricio*: Luscino. PERFVGA } medicus Pyrrhi, ut ab aliis traditum est. Agellius, Valerius Max. Eutropius, Plutarchus. SI *praemium ei proposuisset,* } Sibi, duodecim, & Tertij. Promisisset, unus. *A senatu laudatum est.* } Laudatum a senatu est, septem, & Tertij. Est a senatu laudatum, unus. A senatu laudatum, unus. Laudatum a senatu, unus. VTRVM *igitur utilius* } Visum igitur utilius, duo. SENATVI *nostro, qui numquam utilitatem a dignitate seiunxit,* } at paullo infra: Est ei senatus assensus. turpe imperio. AN *ueneno?* } Aut ueneno, unus. Non ueneno, duo. ESSE *utiles* } ord. praep. duo, & Tertij. EX S. C. } sic omnes libri ueteres. LIBERAVISSET, } immunes esse declarasset. EST *ei senatus assensus.* } Ei senatus est assensus, duo. Et senatus est consensus, unus.

CICERO

QVOVSQVE *audebunt dicere, quidquã utile, quod non honestum? potest autem ulli imperio, quod gloria debet fultum esse, & beneuolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? ego etiam cum Catone meo saepe dissensi. nimis enim mihi uidebatur praefracte aerarium, uectigaliaq. defendere; omnia publicanis negare, multa socijs: cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus: eoq. magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem reip. pertinebat. Male etiam Curio, cum caussam transpadanorum aequam esse dicebat; semper autem addebat, Vincat utilitas. potius diceret, non esse aequam, quia nõ esset utilis reip. quam, cum aequam esse diceret, non esse utilem fateretur. Plenus est sextus liber de officijs Hecatonis talium quaestionum, sit ne boni uiri, in maxima caritate annonae familiam non alere. in utramque partem disputat: sed tamen ad extremum utilitate putat officium dirigi magis, quam humanitate. Quaerit, si in mari iactura facienda sit, equi ne pretiosi potius iacturam faciat, an seruuli uilis. hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebit ne eam sapiens, si poterit? negat; quia sit iniurium. Quid dominus nauis? eripiet ne suum? minime; non plus, quam si nauigantem in altum eicere de naui uelit, quia sua non sit. quoad enim peruentum sit eo, quo sumpta nauis est, non domini est nauis, sed nauigantium. Quid, si una tabula sit, duo naufragi, hiq. sapientes; sibi ne uterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat uero; sed ei, cuius magis intersit uel sua, uel reip. caussa uiuere. quid, si haec paria in utroque? nullum erit certamen; sed, quasi in sorte, aut in micando uictus, alteri cedet alter. Quid, si pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium, indicet ne id magistratibus filius? nefas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria praestat omnibus officijs? immo uero: sed ipsi patriae conducit, pios habere ciues in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebit ne filius? immo uero obsecrabit patrem, ne id faciat; si nihil proficiet, accusabit, minabitur etiam: ad extremum, si ad perniciem patriae res spectabit, patriae salutem anteponet saluti patris. Quaerit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis, cum id rescierit, soluturus ne sit eos, si cui debeat, pro bonis. Diogenes ait, Antipater negat: cui potius assentior. Qui uinum fugiens uendat sciens, debeat ne dicere? non necesse putat Diogenes, Antipater uiri boni existimat. Haec sunt quasi cõtrouersa iura Stoicorum. In mancipio uendendo, dicenda ne uitia? non ea, quae nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili: sed haec, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum, alteri dicenda uidentur, alteri non dicenda. si quis, aurum uendens, orichalcum se putat uendere, indicet ne ei uir bonus, aurum illud esse, an emat denario, quod sit mille denarium? Perspicuum iam est, & quid mihi uideatur, & quae sit inter eos philosophos, quos nominaui, controuersia. Pacta, & promissa semper ne seruanda sint, quae nec ui, nec dolo malo, ut praetores solent dicere, facta sint? Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem; pepigeritque, ne illo medicamento umquam postea uteretur: si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot post inciderit in eundẽ morbum, nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti; quid faciẽdum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat iniuriae? uitae, & saluti consulendum est.*

EXPLANATIO

NIMIS *enim mihi* } Is, Enim, abest a nouem, & Tertij. In Tertij, Nimis mihi praefr. uidebatur. ORDINVM *coniunctio* } equitum, & senatus, quorum dissensione fractae sunt opes reip. VINCAT *utilitas.* } or. IV. in Catil. Meorum periculorum rationes utilitas reip. uincat. Plutarchus Melanopum rhetorem, Callistrato, pecuniam largienti, cedentem, ad populum dixisse scribit: Ὁ μὲν ἀνὴρ ἐχθρὸς, τὸ δὲ

τὸ τῶν πλείστων συμφέρον. Vide lib. II. de Inuent. quo loco placere dicit Aristoteli utilitatem solam in genere deliberatiuo, sibi honestatem, & utilitatem. CVM *aequam esse diceret, non esse utilem fateretur*.} quidam libri, Cum utilem esse diceret, non esse aequam fateretur. ANNONAE} non tantum frumenti, sed quidquid ad uictum attinet. FAMILIAM} mancipia. IN *utramque partem disputat*:} cur & alenda, & deserenda uideatur. VTILITATE *putat officium dirigi*,} ut potius fame pereant serui, & ancillae, quam ipse aut insigni detrimento afficiatur, aut cum suis liberis fame periclitetur. QVAM *humanitate*.} ut familia conseruetur propter naturalem societatem rationis, & orationis, quae seruis etiam cum dominis intercedit. SERVULI *uilis*.} qui non magni uendi possit. NEGAT;} cum tamen praestet eũ uiuere, qui sit utilior reip. DOMINVS *nauis*?} Naulcularium, & Magistrum nauis uocant Iurisconsulti. QVAM *si nauigantem*} quod Arioni musico euenisse, testatur Herodotus. QVIA *sua non sit*,} Non, abest a decem meis, & Tertij. SIBI *ne uterque rapiat, an alter cedat alteri*?} miror, quibusdam doctis uiris placere magis, Vter, quod tamen est in quinque meis, quam, Vterque. diuersa enim significant. &, Vter, pro, Vteruis, Latina lingua non recipit. nam illud pro Sextio, Horum utro uti uolueris, altero est carendum, usitatam significationem habet. Neuter, septem, & Tertij habent. Vnus, Neutrum. QVASI *forte, aut micando uictus*,} sic liber Tertij, & plerique alij. Duodecim tamen, Aut dimicando. Male. Quod colligitur & ex Nonio Marcello, qui haec recitans in uerbo Micare, ita legit. etsi eo loco tamquam uerba Ciceronis non agnoscantur: & Nonij emendator ex Attio in Chrysippo haec proferri putet, ex uestigiis scripturae, falso tamen. ACCVSABIT} reprehendet. non enim hoc loco est, Accusare ad iudices. ADVLTERINOS,} sic omnes mei, & Tertij. ACCIPIET} Accepit, unus. Acceperit, undecim, & Tertij. CVI *potius assentior*.} cui etiam supra assensus est de Rhodio frumentario. VINVM *fugiens*} quod aetatem non fert, quod lentum incipit fieri. HAEC *sunt quasi controuersa iura Stoicorum*.} Hae, nouem, & Tertij. Controuersiae, duodecim, & Tertij. Controuersiae, & iura Stoicorum, decem, & Tertij. Vel iura Stoicorum, unus. *Haec*: quae sequuntur. NON *ea, quae nisi dixeris*,} Non nisi ea, quae uiti dixeris, octo mei. ALTERI *non dicenda*.} Alteri dicenda uidentur, tredecim, & Tertij. MILLENARIVM?} Mille denariorum, undecim, & Tertij. SERVANDA *sint*,} Sunt, septem. VMQVAM *postea*} in uno deest τὸ, Vmquam. in altero desunt duo uerba, Vmquam postea. SANVS *factus fuerit*,} Sit, septem. Esset, tres, & Tertij. QVICVM *pepigerat*,} Pepigerit, quinque. Qui pepigerit, unus.

CICERO

QVID, si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei testamento H-S milies relinquatur, ut, antequam hereditatem adeat, luce palam in foro saltet, idq. se facturum promiserit, quod aliter eum heredem scripturus ille non esset: faciat, quod promiserit, nec ne? promisisse nollem; & id arbitror fuisse grauitatis: sed, quoniam promisit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit: nisi forte eam pecuniam in remp. magnam aliquod tempus contulerit, ut, uel saltare eum, cum patriae consulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quae non sunt iis ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaetonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset: optauit, ut in currum patris tolleretur: sublatus est: atque is, ante quam constitit, ictu fulminis deflagrauit. quanto melius fuerat, in hoc promissum patris non esse seruatum? Quid, quod Theseus exegit promissum a Neptuno? cui cum tres optiones Neptunus dedisset, optauit interitum Hippolyti filij sui, cum is patri suspectus esset de nouerca; quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit luctibus. Quid Agamemnon? cum deuouisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. promissum potius non faciendum, quam tam taetrum facinus admittendum fuit. Ergo & promissa non facienda non numquam. Neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis apud te sanae mentis deposuerit, repetat insaniens; reddere, peccatum sit; non reddere, officium. Quid, si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriae, reddes ne depositum? non, credo: facies enim contra remp. quae debet esse carissima. Sic multa, quae natura honesta uidentur esse, temporibus fiunt non honesta. facere promissa, stare conuentis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Ac de ijs quidem, quae uidentur esse utilitatis contra iustitiam simulatione prudentiae, satis, arbitror, dictum. Sed, quoniam a quattuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem uersabimur, cum docebimus, ea, quae uidentur esse utilia, neque sunt, quam sint uirtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam uult imitari malitia, itemq. de iustitia, quae semper est utilis, disputatum est.

EXPLANATIO

H-S *milies*} milliones tres. LVCE *palam in foro saltet*;} Luce claro, uidetur legisse Nonius. quod coniicitur ex ipsius uerbis, licet mendosis. nam, quae Ciceronis citat, cum haec esse deberent, non leguntur in eo, sed alia, quae alicuius ueteris poetae sunt. QVOD *promiserit, nec ne*?} sic septem, & Tertij. Promisit, unus. SED, *quoniam promisit*,} contra utilitatem. AC *ne illa quidem promissa seruanda sunt*,} contra promissa. IIS *ipsis utilia*,} sic omnes mei, & Tertij, uno excepto, in quo τὸ, Iis, deest. QVIBVS *illa promiseris*.} τὸ, Illa, deest in uno. SOL *Phaetonti filio*} ex Clymene nympha, Oceani, & Thetyos filia. Ouid. Metam. I. & II. Hygin. cap. 154. Lucanus lib. II. Fulgentius lib. I. & Lucianus in Astrologia.

logia. FACTVRVM *se esse dixit*; } immo iurauit per Stygiam aquam. SVBLATVS *est: atque is, ante quam constitit,* } sic tres, & Tertij. Vnus, Sublatus insanus: atque is, ante quam const. Octo, Sublatus est, atque insanus, antequam constitit. Quod si retineamus, *Insanus*, dicendum, eum, ex scorpionis conspectu territum, habenas remisisse, ut equi sentirent se non uerum aurigam habere. ICTV *fulminis deflagrauit*. } sic duodecim, & Tertij. Fulmine deflagrauit, unus. *Ictu fulminis*: a Ioue, precibus mortalium, tanto incendio laborantium, auditis. *Deflagrauit*: collapsus in Padum. QVID, *quod Theseus exegit promissum a Neptuno?* } supra, lib. I. OPTIONES } Optationes, undecim, & Tertij. NOVERCA; } Phaedra: QVO *optato impetrato,* } Optato, abest a duobus meis. IPHIGENIAM, } fabula est apud Euripidem in tragoedia, Iphigenia in Aulide. PROMISSVM *potius non faciendum*, } contra promissa. NEQVE *semper deposita &c.* } contra deposita. REDDENDA *sunt*. } Sunt, abest ab octo meis, & Tertij. SANAE *mentis* } Sana mente, duodecim, & Tertij. TEMPORIBVSQ. *fiunt non honesta*. } honesta temporibus perturbantur, fiuntq. non honesta. *Non honesta*: sic undecim, & Tertij. unus, Inhonesta. IN *eisdem uersabimur, cum docebimus ea, quae uidentur &c.* } Videantur, undecim, & Tertij. AC *de prudentia, quam uult imitari malitia,* } supra: In malitia simulatio intelligentiae.

CICERO

RELIQVAE sunt duae partes honestatis: quarum altera in animi excellentis magnitudine, & praestantia cernitur; altera in conformatione, & moderatione continentiae, & temperantiae. Vtile uidebatur Vlixi, (ut quidam poetae tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Vlixe nulla suspicio est) sed insimulant eum tragoediae, simulatione insaniae, militiam subterfugere uoluisse. non honestum consilium. At utile, (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacae uiuere otiose cum parentibus, cum uxore, cum filio. Vllum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas? ego uero istam contemnendam, & abijciendam; quoniam, quae honesta non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlixe, si in illa simulatione perseuerasset? qui, cum maximas res gesserit in bello, tamen haec audiuit ab Aiace:

Cuius ipse princeps iurisiurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem.
Furere assimulauit: ne coiret, institit.
Quod ni Palamedis perspicax prudentia
Istius percepset malitiosam audaciam;
Fide sacratae ius perpetuo falleret.

illi uero non modo cum hostibus, uerum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quam deserere consentientem Graeciam, ad bellum barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem factam, nostramq. ueniamus. M. Atilius Regulus cum consul iterũ in Africa ex insidijs captus esset, duce Xanthippo Lacedaemonio, imperatore autem patre Hannibalis Hamilcare, iuratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Poenis captiui nobiles quidã, rediret ipse Carthaginem. is, cum Romam uenisset, utilitatis speciem uidebat: sed eam, ut res declarat, falsam iudicauit: quae erat talis, manere in patria, esse domi suae cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunae bellicae iudicantem, tenere consularis dignitatis gradum. quis haec neget esse utilia? quem censes? magnitudo animi, & fortitudo negat. num locupletiores quaeris auctores? harum enim est uirtutum proprium, nil extimescere, omnia humana despicere, nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. itaque, quid fecit? in senatum uenit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusauit: quam diu iureiurando hostium teneretur, non esse se senatorem. atque illud etiam: (o stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suae) reddi captiuos, negauit esse utile: illos enim adolescentes, & bonos duces; se iam confectum senectute. Cuius cum ualuisset auctoritas, captiui retenti sunt, ipse Carthaginem rediit, neque eum caritas patriae retinuit, nec suorum. neque uero tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci: sed iusiurandum conseruandum putabat. itaque tum, cum uigilando necabatur, erat in meliore caussa, quam si domi senex, captiuus, periurus, & consularis, remansisset. At stulte, qui non modo non censuerit captiuos remittendos, uerum etiam dissuaserit. quo modo stulte, etiã ne si reip. cõducebat? potest ne, quod inutile reip. sit, id cuiquam utile esse? peruertunt homines ea, quae sunt fundamenta naturae, cum utilitatem ab honestate seiungunt. omnes enim expetimus utilitatem, ad eamq. rapimur; nec facere aliter ullo modo possumus. nam, quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissime persequatur? sed, quia nusquam possumus, nisi in laude, decore, honestate, utilia reperire; propterea illa prima, & summa habemus, utilitatis nomen non tam splendidum, quam necessarium, ducimus.

EXPLANATIO

CONFORMATIONE, } φιλανθρωπία. Cuius contrariũ illud apud Terentiũ, Homo perpaucorũ hominũ. VTILE *uidebatur Vlixi,* } aggreditur de fortitudine. QVIDAM *poetae tragici prodiderũt:* } quorũ nullus exstat. HOMERVM, *optimũ auctorẽ,* } fabularũ, & artificij poetici, non historiarũ. Iurisconsulti omniũ uirtutũ parentem appellant. Dion tñ Chrysostomus eius narrationẽ de Troiae excidio confutat. PERICVLIS, *& laboribus* } Laboribus, & periculis, decẽ. Iõ Periculis, &, deest in Tertij libro. ISTAM } tranquillitatẽ. AVDIVIT } Audiat, septem, & Tertij. recte. CVIV' *ipse &c.* } senarij iambici, ex Pacuuij Armorum iudicio. NE COIRET, } cum reliquis Graecis, in concilio Graecorum: ubi actum de bello Troianis publice inferendo. FIDE *sacratae* } pro, Fidei sacratae, quod antique dictum qui ignorarunt, Fide, arbitrati dictum

ti dictum esse auferendi casu, Sacrata in libris scripserunt. Vide Agellium,& exempla apud Sallustium, a me in Annotationibus collecta. Veteres tamen libri,omnes, aliter. Vnus, Fides sacrata. Vnus, Fid' sacratum. Decem,& Tertij, Fide sacrata. CVM *hostibus*, } Homerus in Il. CVM *fluctibus*, } Homerus in Od. SED *omittamus* } sic septem mei. Omittamus,quattuor,& Tertij. Obmittamus,unus. FABVLAS, } non enim hoc de Vlixe uerum putabat, nec omnia de bello Troiano procertis habebantur. AD *rem factam,nostramq. ueniamus*. } sic tres mei,& Tertij. Vrsinus, Nostraque. Ad rem, factaq. ueniamus, unus. Ad rem factam ueniamus,duo. Ad rem,factamq. nostram ueniamus, quinque. Ad rem nostram, factaq. redeamusunus. XANTHIPPO *Lacedaemonio*, } uide Polybium lib. I. FALSAM *iudicauit*: } quae deciperet: cum utile esse non posset,quod honestum non esset. DOMI *suae* } Domui suae, unus meus,& Tertij. In Phil. Domui suae. In Tusc. Domui alienae. QVEM *censes*? } sic Tertij liber. Quae censes, omnes alij. Ter. Andr. act. 5. sc. 2. Quid censes? MAGNITVDO *animi*, } remp. otio priuato praeferentis. NVM *locupletiores quaeris auctores*? } sic supra, Testis locuples Posidonius. In Bruto, Thucydidem locupletem auctorem dicit. Ad Q. fr. Locuples tabellarius, idest, cui literae recte credi possint. Pro Flacco, Testis locuples. Liuius lib. IX. de Samnitibus: Sponsores nos sumus rei satis locupletes. An locupletiores &c. alias. Nam locuplet. male, sed unde tamen eliciatur uera lectio, octo, & Tertij. Non, tres. Num, quo modo impressimus, unus. *Locupletiores auctores*: quam animi magnitudinem, & fortitudinem. NIL *extimescere*, } magnificentius haec dicuntur, quam uerius. NON *esse se senatorem*. } τὸ Se, abest a quinque,& Tertij. ILLOS *enim adolescentes*, *& bonos duces*; } Illos enim adolescentes esse, & bonos duces, decem,& Tertij. NEQVE *uero tum* } sic decem mei,& Tertij. EXQVISITA *supplicia* } Agellius lib. VI. cap. 4. Vide & D. Aug. de Ciu. Dei. ERAT *in meliore caussa*, } rectius fecit, meliorem caussam habuit: felicior erat: siquidem ex honesto felicitas prouenit. Infra Q. Pompeium in eadem cum Mancino caussa esse dicit, idest pari ignominia. PERIVRVS, *& consularis* } τὸ, Et, non est in ullo meo, nec in Tertij. ID *cuiquam ciui utile esse*? } Ciui, abest a quinque meis, & Tertij. neque legitur in Nonio in, Conducere. SED, *quia nusquam possumus, &c.* } utilitas ubi sit.

CICERO

*Q*VID *est igitur, dixerit quis, in iureiurãdo? num iratum timemus Iouem? at hoc quidem commune est omnium philosophorum, non eorum modo, qui, deum nihil habere ipsum negotij, dicunt, & nihil exhibere alteri; sed eorum etiam, qui, deum semper agere aliquid, & moliri, uolunt, numquam nec irasci deum, nec nocere. quid autem iratus Iuppiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? nulla igitur uis fuit religionis, quae tantam utilitatem praeuerteret. An, ne turpiter faceret? primum minima de malis. num igitur tantum mali turpitudo ista habebit, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam, apud Attium:*

„ *Fregisti ne fidem? neque dedi, neque do infideli cui-*
„ *quam:*

Quamquam ab impio rege dicitur, luculente tamen dicitur. Addunt etiam: quemadmodum nos dicamus, uideri quaedam utilia, quae non sint; sic, se dicere, uideri quaedam honesta, quae non sint: ut hoc ipsum uidetur honestum, conseruandi iurisiurandi caussa, ad cruciatum reuertisse, sed fit non honestum, quia, quod per uim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quidquid ualde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non uideretur.

EXPLANATIO

IRATVM *Iouem*? } sic & Iouem iratum dicit ep. 12. lib. VII. NON *eorum modo*, } Epicureos intelligit. uide Lactantium Firm. libro de Ira Dei. ET *nihil exhibere alteri*; } τὸ, Et, abest a nouem meis, & Tertij. SED *eorum etiam*, } Stoicos, Peripateticos, Academicos intelligit. SIBI *ipse Regulus*? } sic nouem mei,& Tertij. PRAEVERTERET. } ueteres omnes mei, & Tertij, Peruerteret. MINIMA *de malis*. } debemus eligere. HABEBIT, } Habeat, unus. Habebat, unus. fortasse non male, APVD *Attium*: } in Atreo. Vide & Hyginum cap. 88. Sic apud Senecam in Thyeste, Thyestes, impia filiorum dape satur,

Sceleris, inquit, est aliquis modus.

Ad quae Atreus:

Sceleri modus debetur, ubi facias scelus, non ubi reponas.

QVAMQVAM *ab impio rege* } praestruit solutioni. QVEMADMODVM } & haec obiectio sapit testimonij naturam: quasi enim ex analogia petiuerunt eam aduersarij.

CICERO

*H*AEC *fere contra Regulum. sed prima uideamus. Non fuit Iuppiter metuendus, ne iratus noceret: quia neque irasci solet, neque nocere. haec quidem ratio non magis contra Regulum, quam contra omne iusiurandum, ualet. sed in iureiurando, non qui metus, sed quae uis sit, debet intelligi. est enim iusiurandum, affir-*

matio religiosa. quod autem affirmate, quasi deo teste, promiseris, id tenendum est. iam enim non ad iram deorum, quae nulla est, sed ad iustitiam, & ad fidem, pertinet. nam praeclare Ennius,

„ *O fides alma, apta pinnis, & iusiurandum Iouis.*

Qui igitur iusiurandum uiolat, is fidem uiolat: quam in Capitolio uicinam Iouis Optimi Maximi, ut in Catonis oratione est, maiores nostri esse uoluerunt. At enim ne iratus quidem Iuppiter plus Regulo nocuisset, quam sibi nocuit ipse Regulus. certe, si nihil malum esset, nisi dolere. id autem non modo non summum malum, sed nec malum quidem esse, maxima auctoritate philosophi affirmant. quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio an grauissimum, Regulum nolite, quaeso, uituperare. quem enim locupletiorem quaerimus, quam principem reip. qui, retinendi officij caussa, cruciatum subierit uoluntarium? Nam, quod aiunt minima de malis, idest ut turpiter potius, quam calamitose: an est ullum maius malum turpitudine? quae si in deformitate corporis habeat aliquid offensionis, quanta illa deprauatio, & foeditas turpificati animi debet uideri? itaque, neruosius qui ista disserunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit; qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. nam illud quidem:

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:

idcirco recte a poeta dicitur, quia, cũ tractaretur Atreus, personae seruiendum fuit. sed, si hoc, sibi sumunt, nullam esse fidem, quae infideli data sit: uideant, ne quaeratur latebra periurio. Est aũt etiam ius bellicum, fidesq. iurisiurandi saepe cum hoste seruanda. quod enim ita iuratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id obseruandum est; quod aliter, id si non feceris, nullum periurium est: ut, si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est, ne si iuratus quidem id non feceris. nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. cum hoc non fides esse debet, nec iusiurandum commune. non enim, falsum iurare, peierare est; sed, quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut uerbis concipitur, more nostro, id non facere, periurium est. scite enim Euripides,

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.

Regulus uero non debuit condiciones, pactionesq. bellicas, & hostiles perturbare periurio. cum iusto enim, & legitimo hoste res gerebatur: aduersus quem & totũ ius fetiale, & multa sunt iura cõmunia. quod ni ita esset, nunquam claros uiros senatus uinctos hostibus dedidisset.

EXPLANATIO

QVIA *neque irasci solet,*] Qui, quinque, & Tertij. Nec, sex. REGVLVM,] Reguli, unus, & Tertij. QVOD *autem affirmate,*] Affirmatiue, quattuor. Quod autem affirmaris, & quasi && legebat Vbaldinus. IRAM *deorum, quae nulla est,*] ut philosophi omnes affirmant. *O fides alma, apta pinnis, & iusiurandum Iouis.*] Apta pinnis, fateor me non intelligere quid sit. unus antiquus liber, Apta primis: alius, Apta pennis: alius, Apta premiis: alius, Acta p'rnis: alius Iulij Galli, Atta pcinis. obscura omnia. Si coniecturas e longinquo petere consuessem; id quod placere nonnullis uideo; legerem; A qua pendet iusiurandum Iouis. Aut dicamus, descriptum esse ab Ennio simulacrum Fidei almae, ut erat in templo Capitolino, per quam iurare proximus Iuppiter uidebatur. Fidem non esse deam, tradit D. Augustinus de Ciu. Dei, lib. IV. cap. 4. IN *Capitolio*] Plin. lib. XXXV. cap. 10. Plut. in Numa, Dionys. Halicarnasseus lib. II. Liu. lib. I. Cic. de nat. de. II. IN *Catonis oratione*] Censorium intelligit. CERTE, *si nihil malum esset,*] iuxta Epicureos, quibus summum malum est dolor. NEC *malum quidem esse,*] sic omnes mei, & Tertij. unus, Ne. PRINCIPEM *reip.*] erat enim consularis. NERVOSIVS] ut Stoici. REMISSIVS,] ut Peripatetici. NEQVE *do fidem*] Id, Fidem, non est in tribus, & Tertij. PERSONAE] decoro personae. HOC *sibi sumunt,*] sic undecim, & Tertij. Haec, unus. *Sibi sumunt*: huius defensionem suscipiunt. Cic. ad Torquatum: Hoc mihi non sumo. Et ad Caecinam: Non sumo, ut &c. VIDEANT, *ne quaeratur latebra periurio.*] seruanda fides etiam infideli. EST *autem etiam ius bell.*] Est autem ius etiam bell. quinque, & Tertij. IVS *bellicum,*] de quo lib. I. SAEPE *cum hoste seruanda.*] sic nouem, & Tertij. Conseruanda, unus. Cum honestate, unus, mendose. Saepe honesti seru. alter, mendose. MENS *deferentis conciperet,*] Id, Deferentis, non est in ullo meo uetere libro, nec in Tertij. ID *obseruandum est.*] Id seruandum est, duodecim, & Tertij. NVLLVM *periurium est:*] Nullum est periurium, Tertij liber. VT, *si praedonibus &c.*] cum enim humano generi semper infesti sint, ius humanum eos iuuare non debet. PERDVELLIVM] lib. I. COMMVNIS *hostis omnium.*] Isocrates ait milites mercenarios esse communes inimicos omnium hominum. CVM *hoc non fides*] Nec, nouem, & Tertij. ESSE *debet, nec iusiurandum*] Debet, nec iusiurandum esse, liber Tertij. FALSVM *iurare,*] non ex animi sententia. IVRAVERIS,] Iuraris, decem, & Tertij. VERBIS *concipitur,*] Verbis conceptis iurare, siue peierare, Varro de l. Lat. apud Agell. lib. VII. cap. xj. Plautus Asin. act. 3. Festus in, Praeiurationes. Quinctil. lib. v. cap. xj. Valerius lib. IV. cap. I. de Africano consule. EVRIPIDES,] in Hippolyto:

Ἡ γλῶσσ᾽ ὀμώμοχ᾽, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. Citat & hunc uersum Basilius de ratione studiorum, cap. 9. Huc faciunt illa Cydippes ad Acontium, apud Ouidium in epist.

Quid tibi nunc prodest, iurandi formula iuris,
Linguaq. praesentem testificata deam?
Quae iurat, mens est, nil coniurauimus: illa,
Illa fidem dictis addere sola potest.
Consilium, prudensq. animi sententia iurat,
Et nisi iudicij uincula nulla ualent.

IVS *fetiale*, } Dionysius lib. II. Plut. in Numa, & Camillo, & Probl. Liuius lib. xxx. Agellius lib. xvi. cap. 4. VINCTOS } sic Liuius: Progressi fetiales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent, manus post terga uinciri.

CICERO

AT uero T. Veturius, & Sp. Postumius, cum iterum consules essent, quia, cum male pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub iugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: iniussu enim populi, senatusq. fecerant. Eodemq. tempore Ti. Numicius, Q. Melius, qui tum tribuni pl. erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiaretur. atque huius deditionis ipse Postumius, qui dedebatur, suasor, & auctor, fuit. Quod item multis annis post C. Mancinus: qui, ut Numantinis, quibuscum sine senatus auctoritate foedus fecerat, dederetur, rogationem suasit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex S. C. ferebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quam Q. Pompeius: quo, cum in eadem caussa esset, deprecante, accepta lex non est. hic ea, quae uidebatur, utilitas plus ualuit, quam honestas: apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per uim. Quasi uero forti uiro uis possit adhiberi. Cur igitur ad senatum proficiscebatur, cum praesertim de captiuis dissuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis. non enim suo iudicio stetit, sed suscepit caussam, ut esset iudicium senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captiui profecto Poenis redditi essent. ita incolumis in patria Regulus restitisset. quod quia patriae non utile putauit, iccirco honestum sibi & sentire illa, & pati credidit. Nam, quod aiunt, quod ualde utile sit, id fieri honestum: immo uero, esse, non fieri. est enim nihil utile, quod idem non honestum: nec, quia utile, honestum est; sed, quia, honestum, utile. quare ex multis mirabilibus exemplis haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut praestantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud est admiratione dignũ, quod captiuos retinendos censuerit. nam, quod rediit, nobis nunc mirabile uidetur; illis quidem temporibus aliter facere non potuit. itaque ista laus non est hominis, sed temporum. nullum enim uinculum ad adstringendam fidem, iureiurando maiores artius esse uoluerunt. id indicant leges in XII. tabulis, indicant sacra, indicãt foedera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides: indicant notationes, animaduersionesq. censorum, qui nulla de re diligentius, quam de iureiurando, indicabant. L. Manlio, A. filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius tribunus pl. diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset. criminabatur etiam, quod Titum filium, qui Torquatus postea est appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset. quod cum audiuisset adolescens filius, negotium exhiberi patri; accurrisse Romam, & cum prima luce Pomponij domum uenisse dicitur. cui cum esset nunciatum; qui illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit e lectulo, remotisq. arbitris, ad se adolescentem iussit uenire. at ille, ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, iurauitq. se illum statim interfecturũ, nisi iusiurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. iurauit, hoc terrore coactus, Pomponius: rem ad populum detulit: docuit, cur sibi a caussa desistere necesse esset: Manlium missum fecit. tantum temporibus illis iusiurandum ualebat. Atque hic T. Manlius is est, qui, ad Anienem, Gallo, quem, ab eo prouocatus, occiderat, torque detracto, cognomen inuenit: cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi, & fugati: magnus uir in primis; &, qui perindulgens in patrem, idem acerbe seuerus in filium.

EXPLANATIO

APVD *Caudium* } Apuliae uicum. uide Liuium lib. IX. SVB *iugum missis*, } inermes milites cum singulis uestimentis extra uallum exire iussi. INIVSSV *enim populi, senatusq. fecerant.* } Liuius, de hac eadem re: Iniussu populi nego quidquam sanciri posse, quod populum teneat. TI. *Numicius*, } Tertij liber, Tiberius Minucius, Q. Emilius. quo modo quinque alij. Minicius, unus. TI. *Numicius, Q. Melius*, } Liuius, L. Liuium, & Q. Melium tribunos nominat. TVM *tribuni pl. erant*, } cum actum est de Samnitum pace repudianda, non eum facta pax est. nam extra urbem esse nisi per unum diem tribunis pl. non licebat. Liuius lib. IX. HVIVS *deditionis* } de qua D. Aug. de Ciu. D. lib. III. cap. 17. Valer. lib. v. cap. I. Agellius lib. XVII. cap. ult. Plut. Parall. cap. 6. Florus lib. I. cap. 16. Oros. lib. III. cap. 15. Eutrop. lib. II. cap. 2. & de uir. ill. MVLTIS *annis post* } post CXXCIII. Liu. Epit. LV. Plut. in Mario, Florus lib. II. cap. 18. de uir. ill. c. 59. Eutrop. lib. IV. cap. 3. Oros. l. v. cap. 5. August. lib. III. cap. 21. Valerius lib. II. cap. de Scipionis discipl. mil. & lib. I. cap. de Prodigiis. Vide & Iulium Obsequentem. Q. POMPEIVS; } qui paullo ante cum iisdem Numantinis aeque infame foedus pepigit. Cic. de Fin. II. Oros. lib. v. cap. 5. Epit. Liu. XLIV. Eutrop. lib. IV. cap. 7. LEX } hanc supra Rogationẽ nominauit. Agellius tamen lib. X. cap. 20. distinguit Rogationem a Lege. HONESTVM *sibi* } Sibi honestũ, Tertij. RETINENDOS *censuerit.* } Censuit, oẽs mei, & Tertij. INDICANT *sacra*, } Secreta, unus. Sacrata, unus. Sacratae, decem, & Tertij. NOTATIONES, } Notiones, decẽ. Notões, unus. Et notiones, unus. Nactões, unus. Motiones, Tertij. QVOD *is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset.* } quod, occasione bene faciendi belli ductus, obtinendi legitimum imperij tempus euasisset. Valerius lib. v. cap. de pietate filiorum in parentes. Legitimum autem dictaturae tempus, sex menses: ex lege XII. Tabularum, apud Cic. de Leg. QVI *Torquatus postea est appellatus*, }

pellatus,} Qui postea est Torquatus app. quattuor, & Tertij. Qui postea Torq. est app. quinque. Qui postea Torq. app. est, tres. *Torquatus*: hic postea filiũ suũ interfici iussit, quod praeter mandatũ cũ hoste conflixisset: Sall. Cat. Liu. lib. IIX. Val. lib. II. cap. 2. & Plut. in Parallelis. RVRI *habitare iussisset.*} uide Valerium lib. VI. cap. 9. ET *prima luce*} Et cũ prima luce, duodecim, & Tertij. Et cũ prima luce, unus. QVI *illũ iratum*} sic Tertij liber. recte. Reliqui, Quod. duo, Quia. SVRREXIT *e lectulo,*} at Liuius non ait eum surrexisse e lectulo, sed iacentem haec dixisse. REMOTISQ. *arbitris*} e cubiculo abire iussis. Valerius. GLADIVM *distrinxit,*} quem tectum attulerat. Valerius. NISI *iusiurandum sibi dedisset*} nisi in quae ipse concepisset uerba iuraret. Liuius. Tò, Sibi, abest a Tertij libro. *A caussa desistere*} Tò, A, abest ab octo meis, & Tertij. MISSVM *fecit.*} itaque non tantum patri caussae dictio remissa est, sed etiam ipsi adolescenti ea res honori fuit. Liuius. GALLO,} Galli, Tertij liber. & ita recitat Nonius. TORQVE *detracto,*} sic legit Nonius. Ciceronem tamen, & Virgilium muliebri genere; Liuium uirili Torquem dixisse, annotauit D. Hieronymus. quod antiqui libri, qui est apud me, testimonio comprobatur. habet enim claris litteris, Torque detracta. Vide Q. Claudium Quadrigarium, apud Agellium. De hoc Cic. de Fin. I. Tusc. IV. Sall. Cat. Val. lib. III. cap. de fort. Plut. parall. 26. de uir. ill. cap. 28. Flor. lib. I. cap. 13. Oros. lib. IV. cap. 6. Eutropius lib. II. cap. I. & Virg. lib. VI. & Ouid. Fast. I. TERTIO *consulatu*} cum P. Decio Mure. LATINI} errat Plutarchus, qui in Parall. ait hoc bello Samnitico esse factum. AD *Veserim*} Liuius: Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montes, qua uia ad Veserim ferebat. FVSI, *& fugati*} sic nouem, & Tertij. QVI *perindulgens in patrem, idem acerbe seuerus in filium.*} sic Tertij liber. & recte: ita autem recitat hunc locum & Nonius duobus locis, in, Indulgere, & in Seuerum.

CICERO

SED, ut laudandus Regulus in conseruando iureiurando; sic decem illi, quos post Cannensem pugnam iuratos ad senatum misit Hannibal, in castra redituros ea, quorum erant potiti Poeni, nisi de redimendis captiuis impetrauissent, si non redierunt, uituperandi. de quibus non omnes uno modo. nam Polybius, bonus auctor in primis, scribit, ex decem nobilissimis, qui tunc erant missi, nouem reuertisse, a senatu re non impetrata: unum ex decem, qui paullo post, quam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romae remansisse. reditu enim in castra, liberatum se esse iureiurando, interpretabatur: non recte: fraus enim distringit, non dissoluit, periurium. fuit igitur stulta calliditas, peruerse imitata prudentiam. itaque decreuit senatus, ut ille ueterator, & callidus uinctus ad Hannibalem duceretur. Sed illud maximum. octo hominum millia tenebat Hannibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris fuissent a Paullo, & Varrone consulibus. eos senatus non censuit redimendos, cum id parua pecunia fieri potuisset: ut esset insitum militibus nostris, aut uincere, aut emori. qua quidem re audita, fractum animum Hannibalis, scribit idẽ, quod senatus, populusq. R. rebus afflictis tam excelso animo fuisset. Sic honestatis comparatione ea, quae uidentur utilia, uincuntur. Atilius autem, qui Graece scripsit historiam, plures ait fuisse, qui in castra reuertissent, eadem fraude, ut iureiurando liberarentur; eosq. a censoribus omnibus ignominijs notatos. Sit iam huius loci finis: perspicuum est enim, quae timido animo, humili, demisso, fractoq. fiant, quale fuisset Reguli factum, si aut de captiuis, quod ipsi opus esse uideret, non quod resp. censuisset, aut domi remanere uoluisset, non esse utilia, quia sint flagitiosa, foeda, & turpia. Restat quarta pars, quae decore, moderatione, modestia, continentia, temperantia continetur. Potest igitur quidquam esse utile, quod sit huic talium uirtutũ choro contrarium? atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerij philosophi nominati, omne bonum in uoluptate posuerunt; uirtutemq. censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset uoluptatis. quibus obsoletis, floret Epicurus, eiusdẽ fere adiutor, auctorq. sententiae. cum his, uiris equisq. (ut dicitur) si honestatem tueri, ac retinere sententia est, decertandum est. nam, si non modo utilitas, sed uita omnis beata, corporis firma constitutione, eiusq. constitutionis spe explorata, ut a Metrodoro scriptum est, continetur: certe haec utilitas, & quidem summa (sic enim censent) cum honestate pugnabit. nam, ubi primum prudentiae locus dabitur? an, ut conquirat undique suauitates? quam miser uirtutis famulatus, seruientis uoluptati? quod autem munus prudentiae? an legere intelligenter uoluptates? fac, nihil isto esse iucundius: quid excogitari potest turpius?

EXPLANATIO

SIC *decem illi,*} uide Agellium. BONVS *auctor*} maxime dignus, cui, aliquid narranti, fides habeatur. SCRIBIT,} Ait, tres. Scripsit, tres. TVNC} Tum, decem, & Tertij. REVERTISSE, *a senatu re non impetrata:*} Reuertisse dicit, re a senatu non impetrata, unus. Reuertisse, re a s. non imp. sex. Re a s. non imp. reuertisse, unus. EGRESSVS *erat*} Tò, Erat, non est in quattuor, & Tertij. Septem, ord. praep. FRAVS *enim distringit, non dissoluit periurium.*} sic septem mei, & Tertij. & recte. Contraria enim sunt, Distringit, & Dissoluit. & lepor est in similitudine. Destringit, unus. Destrinxit, duo. Distinguit, duo, mendose. DECREVIT *senatus, &c.*} aliter Agellius lib. VII. cap. 18. FIERI *potuisset*} Posset, septem mei, & Tertij. ATILIVS} Cic. de Leg. lib. I. Acilius, duo mei, & Tertij. ILLE,} abest a duobus, & Tertij. PERSPICVVM *est enim, quae timido animo, &c.*} Perspicuum est enim, ea, quae &c. undecim, & Tertij. OPVS *esse uideret,*} Videretur, omnes mei, & Tertij. NON *esse utilia, &c.*} turpia non

pix non sunt utilia. QVIA *sunt* ‖ Sint, quinque, & Tertij. ANNICERII ‖ ab Anniceride, Platonis redemptore. de quo lege Laertium in Aristippo. Vide & Sudam. Aristippi auditor fuit Antipater Cyrenaeus, huius Epitimides Cyrenaeus, huius Paraebates, Paraebatis Anniceris. VIRIS *equisq.* ‖ i. extremo conatu. Sic antiquus liber. Sic Fam. lib. IX. ep. 7. & Sall. Iug. pag. 106. & 155. & ad Caes. de rep. ord. 207. ad Q. fr. l. 3. Phil. 8. L. Florus 1. Veris, quisque, duodecim, & Tertij. Antea, Velis, equisque. CORPORIS *firma constitutione*; ‖ εὐεξία. SPE *explorata*, ‖ sic sex, & Tertij. Saepe explorata, tres. Specie explorata, duo. Spē explorata, duo. Spe perfecte explorata, Vrsinus ex uetere libro. *A Metrodoro* ‖ Atheniensi. Legitur hoc nomen in antiqua mea inscriptione.

D. M
METRODORO. DE
DOMV. ERVCI. CLA
RI. BENEMERENTI
VIXIT. ANNIS
FECIT
MATER

AN *legere intelligenter uoluptates?* ‖ ut salutares noxiis, honestae turpibus, (si tamen hoc tribuendum est Epicuro) magnae paruis, diuturnae breuibus anteponantur. Quattuor mei, Intelligetur. Duo, Intelligere. Tres, Intelligunt. Vnus, Intelligent. Tres, Iutelligitur. Tertij, Intellegitur. EXCOGITARI ‖ Cogitari, undecim, & Tertij.

CICERO

IAM, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quae est dolorum, laborumq. contemptio? quamuis enim multis in locis dicat Epicurus, sicut hic dicis, satis fortiter de dolore: tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona uoluptate terminauerit, mala dolore: ut si illum audiam de continentia, & temperantia: dicit ille quidem multa multis locis: sed aqua haeret, ut aiunt: nam, quo modo potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in uoluptate? est enim temperantia libidinum inimica, libidines autem, consectatrices uoluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem uoluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cū tradunt, rationem neglegendae mortis, perpetiendiq. doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt: dicunt enim, uoluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iustitia uacillat, uel iacet potius, omnesq. eae uirtutes, quae in communitate cernuntur, & in societate generis humani. neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus, quam amicitia, si haec non per se expetantur, sed ad uoluptatem, utilitatemue referantur. Conferamus igitur in pauca. nam, ut utilitatem nullam esse docuimus, quae honestati esset contraria: sic omnem uoluptatem dicimus honestati esse contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum iudico: qui se direpturos controuersiam putauerunt, si cum honestate uoluptatem, tamquam cum homine pecudem, copulauissent. non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit. nec uero finis bonorum, & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc hactenus: magna enim res, alio loco pluribus uerbis disputata. Nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea, quae uideretur utilitas, honestati repugnat, diiudicanda res sit, satis est supra disputatum. sin autem speciem utilitatis etiam uoluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. nam, ut tribuamus aliquid uoluptati; condimenti fortaße non nihil, utilitatis certe nihil habebit. Habes a patre munus, Marce fili, mea quidem sententia, magnum: sed perinde erit, ut acceperis. quamquam tibi hi tres libri Cratippi inter commentarios, tamquam hospites, erunt recipiendi. sed, ut, si ipse uenißem Athenas; quod quidem esset factum, nisi me de medio cursu clara uoce patria reuocasset; aliquando me quoque audires: sic, quoniam his uoluminibus ad te profecta uox mea est, tribues his temporis, quantum poteris; poteris autem, quantum uoles. cum uero intellexero, te hoc scientiae genere gaudere; tum & praesens tecum propediem, ut spero; &, dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicero; tibiq. persuade, te mihi quidem esse carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monumentis, praeceptisq. laetabere.

EXPLANATIO

MVLTIS *in locis* ‖ In multis locis, unus. Multis locis, quinque, & Tertij. AQVA *haeret, ut aiunt*: ‖ non progreditur eius ratio, impedimentis retinetur, ut aqua. NAM, *quo modo potest* ‖ Nam, qui potest, undecim, & Tertij. DEPELLENTEM *dolores.* ‖ nam philosophia medetur consternatis animis, ut ait Cicero. PERPETIENDIQ. *doloris.* ‖ Que, abest a duobus, & Tertij. DOLORIS *detractione fieri.* ‖ Detractionem, omnes mei, & Tertij. COMITAS ‖ sic legendum. sic & Tertij liber, & alij mei. CALLIPHONEM, *& Dinomachum* ‖ de Fin. lib. V. Tusc. V. Acad. IV. EX *dissimilibus* ‖ Ex dissimillimis, quinque, & Tertij. SED *de hoc hactenus*: ‖ Hoc, Hactenus, abest a duodecim, & Tertij. ALIO *loco* ‖ in

libris

libris de Finibus. PLVRIBVS *uerbis disputata.*} haec duo postrema uerba, Verbis disputata, absunt a decem, & Tertij. In uno uerbum Disputata, non legitur. In alio, Pluribus dixi. Vt facile appareat, omnia esse glossemata. HABERE *dicatur*,} Dicitur, unus. Diceretur, quattuor, & Tertij. PERINDE *erit, ut acceperis.*} Sic Plautus: Res perinde est, ut eam agas, atque magnificias. QVAMQVAM *tibi hi tres libri Cratippi inter comm.*} In quinque non legitur Hi, Tibi. Septem, & Tertij, Quamquam hi tibi tres libri inter Cratippi comm. TAMQVAM *hospites*} plus igitur Cratippo, quam sibi ipsi, tribuere uidetur. Fam.lib.XII.ep.16.& lib.XVI.ep.21.& horum librorū primo, ipso initio, & initio huiusce tertij. DE *medio cursu*} E medio cursu, undecim, & Tertij. ME *quoque*} non modo Cratippum. VT *spero;*} augurатur scilicet, quod euenit. nam proscriptus, & interfectus est paullo post scriptos hos libros, M. Antonij Triumuiri iussu. Neque igitur praesens, neque absens cum filio locutus est. TE *mihi quidem esse car.*} Te quidem mihi esse car. unus. Te esse mihi car. duo. Mihi quidem te esse car. unus. Esse te mihi quidem car. unus. Te mihi esse car. duo. Esse te quidem mihi car. quinque, & Tertij. Te esse equidem mihi car. unus. SI *talibus monumentis, praeceptisq. laetabere.*} placere uideo doctis uiris, Monitis, potius, quam, Monumentis, contra ueteres omnes libros. ab his ego non libenter dissentio: sed libenter quoque tueor antiquitatem librorum, uel ipsam potius sententiam Ciceronis. quem loqui uideo de suis libris, eosq. uocare Monumenta, paterni scilicet amoris in filium: tamquam diu duraturos. in quibus quoniam praecipiuntur ea, quae ad honestatem, ueramq. gloriam pertinent, propterea subiunxit, Praeceptisque. Quasi dicat, Si meos libros leges, eorumq. praecepta seruabis. praecepta enim monumentis eiusmodi continentur. Vnus, Ornamentis.

CLARISSIMO · VIRO
IOANNI . DONATO

ONVM omnes suspiciunt, laudant, atque etiam ad id adipiscendum natura impelluntur, IOANNES DONATE, amplissime. sed multos a uirtutis uia, quae ad verum bonum ducit, aberrantes, id, quod specie quidem bonum, re autem ipsa malum est, expetere satis constat. Multi rursus sunt, quos, ne male agant, poenae tantum metus deterret, eosq. tamen extra bonorum numerum collocandos, malosq. appellandos, sapienter cecinit Poeta. Neque meliores uidentur his, qui propter diuitias, honorem, dominationem, bene, non sponte quidem, sed uelut inuiti, agunt. Sed optimum illud, & caeleste, ac paene diuinum hominum genus censendum est, qũi, proposita impunitate mali, uel etiam praemio, nihil turpe, nihil indecorum, nihil umquam flagitiosum admitterent, nihil in religionem, fidem, remp. parentes, amicos, audendum esse existimarent. Quorum Tu in numerum, uir amplissime, non solum adsciscendus es, uerum omnium, quorum memoriam litterae nobis commendarunt, princeps censendus, solusq. inter optimos optimus, & inter praestantissimos quosque praestantissimus. sed (id quod in maxima felicitatis parte numerandum est) non alius de te sensus est hominum: neque ingrata est Ciuitas, & Respublica, quae, in Te tota conuersa, consilium, tamquam Pythij Apollinis ab Oraculo responsa, petit. Equidem M. Catonem Porciae gentis Principem tres summas in homine res praestitisse ferunt. fuisse enim optimum oratorem, optimum senatorem, optimum imperatorem. Quas omnes in Te esse summas, atque admirabiles, maximis, ac difficillimis suis temporibus, Veneta, omnium, quae a prima usque mundi origine fuerunt, nobilissima Resp. non semel experta fuit. Et, licet Tibi numquam militarem rem attingere, & bellicas tuas uirtutes simul cum aciebus ipsis explicare, & manum cum hoste conserere, contigerit, (quod talis, & tanta Resp. talem, tantumq. uirum a se longius ablegandum numquam passa fuerit) non tamen Tibi semel oblata est occasio, domi, atque in toga, quantum in hac militari laude posses, & sententia, & consilio, & quotidiano sermone, & in omni alia publica, priuataq. actione, declarandi. Huius igitur uiri memoriam, quem Tibi ex omni antiquitate licet multo inferiorem simillimum tamen & his, quas dixi, uirtutibus, & uitae instituto, & moribus fuisse, dicere saepe solitus sum, & mihi facile persuadeo, cum ego semper eximio quodam animi studio iam inde a puero coluerim, omniaq.

ipſius dicta, ac facta, eaq. etiam, quae eius perſonae adſcripta ſunt diligenter obſeruaſſem, & pleraque memoriae mandaſſem; uolui tandem Ciceronis de Senectutis laudibus Dialogum, in quo loquentem ipſum facit, meis illuſtratum commentarijs, Tuoq. ampliſſimo nomini commendatum, typis mandare, ut & maximam ſtudiorum, uitae, morumq. tecum cum Catone ſimilitudinem, & meam de uobis opinionem, Tuiq. ſingularem obſeruantiam, & mirificam de litteratis uiris benemerendi uoluntatem ſimul teſtatam relinquerem. Vale. Venetijs,

Kal. Iun. CIↃ·IↃ XXCI.

IACOBI . CRITONII SCOTI

Ad Clarissimum uirum, Patritium Venetum, IOANNEM · DONATVM

Ode.

DVM cupidus, tumidusq. Deo tua dicere facta,
Donate, quaero, maxime;
Mens desideriis ardet, sed lenta fatiscit
Sub corde uirtus anxio.
Non tenui tentanda uidens freta turbida uelo,
Tardoq. Pontum remige,
Compresso feruore semel sub pectore anhelo
Labore desisto graui.
Sed nihil intonsus frustra mihi Cinthius umquam
Suasit, uel alta numina.
Ergo Deum, & doctas saepe in mea uota camoenas
Rursus inuoco furens.
Tum mens euehitur multa seu candidus aura
Olor leuatus euolat,
Praepetibusq. petit uolitans sublimia pennis,
Magnumq. inane diuidit.
Victorem armatae flammis si Musa Chimerae
Canora uatis extulit,
Siue trucidantes immania monstra, uel ipsum
Natum Marinae Tethyos,
Aut Anchisiadem, Priameiumq. Hectora grande
Carmen poetarum beat,
Si uiuunt Theronque, Hieronque, atque Ithacus ille,
Ob uana Clari ludicra,
Quos numquam obscura sub nube silentia condent
Obliuiosa Tartari,
Hoc opus o uestrum, Musae, est'. mihi cingite frontem,
Tempusq. Lauro Apollinari.
Nec deerit diuos inter, regesq. deorum
Genus, Donato gloria.

M·TVLLII·CICERONIS CATO·MAIOR VEL DE·SENECTVTE AD·T·POMPONIVM·ATTICVM

Dialogi personae,

SCIPIO·CATO·LAELIVS

CICERO

Tite, si quid ego adiuro, curam ue leuasso,
Quae nunc te coquit, & uersat sub pectore fixa,
Ecquid erit praemi?

licet enim uersibus ijsdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flamininum ille uir, haud magna cum re, sed fide plenus. quamquam certe scio, nō, ut Flamininum, sollicitari te, Attice, sic noctesq. diesque. noui enim moderationem animi tui, & aequitatem; teq. non cognomen solum Athenis deportaße, sed humanitatem, & prudentiam intelligo. & tamen suspicor ijsdem rebus te, quibus me ipsum, interdum grauius commoueri. quarum consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. nunc autem mihi uisum est aliquid ad te de senectute conscribere. hoc enim onere, quod mihi tecum commune est, aut iam urgentis, aut certe aduentantis senectutis, & te, & me ipsum leuari uolo. etsi, te quidem id modice, ac sapienter, sicut omnia, & ferre, & laturum esse, certo scio. sed mihi, cum de senectute uellem aliquid scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, ut non modo omnes absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam, & iucundam senectutem. numquam igitur satis laudari philosophia poterit: cui qui pareat, omne tempus aetatis sine molestia possit degere. Sed de ceteris & diximus alias multa, & saepe dicemus. hunc uero librum de senectute ad te misimus. omnem autem sermonē tribuimus non Tithono, ut Aristo Chius, ne parum eßet auctoritatis in fabula; sed M. Catoni seni, quo maiorem, auctoritatem haberet oratio: apud quem Laelium, & Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile senectutem ferat, ijsq. eum respondentem. qui si eruditius uidebitur disputare, quam consueuit ipse in suis libris; attributo Graecis litteris, quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute. sed, quid opus est plura? iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

EXPLANATIO

ATO MAIOR} de huius Dialogi inscriptione ipse Cicero in Laelij proemio. Maior, autem addidit, ad Minoris differentiam. nam minoris quoque laudem Cic. scripsit. ex quo Caesar Anticatonem litteris mandauit. Vide Plutarchum in Cicerone. DE SENECTVTE} M. Terentius Varro librum & ipse scripsit, Tithonum, περὶ γήρως. Demetrius quoque Phalereus περὶ γήρως nominatur a Laertio. *O Tite,*} Versus antiquorum poetarum apud Ciceronem saepe insertos reperiri, scribit Quinctil. lib. I. cap. 3. de quo uide ipsum Ciceronem lib. II. de Orat. SI QVID} nonnihil, aliquantum. debebat hoc amicitiae mutuae, cuius officium est, tam mutuo admonere, quam omnia communia reddere. ADIVRO,} sic lego, pro, Adiuuero, quod legitur in uetere meo: & in alio item scriptum esse, Langius notat. reliqui omnes uiginti, (nam in hoc libro emendando uno & uiginti utor scriptis, meis) Adiuto. Adiurit, Ter. Phorm. act. 3. sc. 3. LEVASSO,} pro, Leuauero. antique dictum. sic, Nemo se-

paratim habesſit deos. Et, Si aliquis im occiſit. Vnus neus, Relaxo. QVAE *nunc te coquit*,} ad Q. fratrem: Vaticinij odia non ſorbeo ſolum, ſed etiam concoquo. ET VERSAT *ſub pectore fixa*,} *Sub pectore*: in extrema parte pectoris, ore ſtomachi. Vnus, Et uerſat tibimet in pectore fixa. Vnus, Et uerſatur in pectore firma. Vnus, Et uerſatur in pectore fixa. Tres, Et uerſat in pectore fixa. Duo, Verſatur pectore fixa. Quinque, Verſatq. in pectore fixa. Vnus, Verſatq. in pectore firma. Vnus, Et uexat in pectore firma. Vnus, Vexatq. in pectore fixa. ECQVID} uetuſtatis quiddam habet. quale apud Terentium Eunucho:

Ecquis me uiuit hodie fortunatior?

PRAEMII?} ſic quattuordecim mei. Septem, Pretij. MIHI *affari te*,} ἐμφαλικῶς: amiciſsimo amiciſsimum. FLAMININVM.} L. Quinctium Flamininum, L. Quinctij Flaminini fratrem, quem Ennius his uerſibus alloquitur, Galliae proconſulem, a Catone cenſore ſenatu motum, & ignominia notatum, propter quendam, quem ad preces, ſiue amaſij, ſiue amicae, uel ſua manu occiderat, uel ſecuri percuſſerat: qui ex Macedonia, & Philippo rege triumphauit anno ab V.C.DLIX. HAVD *magna cum re*,} iocus. nam, cum uellet dicere, Locuples teſtis, ex conſuetudine Latini ſermonis, recordatus eius inopiae, dixit, Haud magna cum re. Sic omnes mei libri. & Ennius ipſe in Annalibus:

Certantes magna cum cura, tamen cupientes
Regni dant operam, ſimul auſpicio, augurioque.

SED *fide plenus*.} Sed plenus fide, duo. reliqui, Sed plenus fidei. SOLLICITARI *te, Attice*,} O Attice, unus. In uno deeſt *Te*. Te. Tite, ſex. O Tite Attice, unus. NOCTESQ. *dieſque*.} νύκτας τε, καὶ ἤματα πάντα. MODERATIONEM *animi tui*,} qui neque ſecundis rebus efferaris, nec aduerſis deprimaris. quod magni animi eſſe, ait Ariſtoteles. quod pari faſtigio ſteterit in utraque fortuna. ait Nepos. ET *aequitatem*;} aequum animum, aequanimitatem. COGNOMEN} Nepos: Hoc ſpecimen prudentiae, quod, cum in eam ſe ciuitatem contuliſſet, quae antiquitate, humanitate, doctrinaq. praeſtaret omnes, ei nunc ante alios fuerit cariſsimus. Hinc ex Aſia Sulla decedens cum ueniſſet, quamdiu ibi fuit, ſecum habuit Pomponium, captus adoleſcentis & humanitate, & doctrina. ſic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus uideretur: tanta autem ſuauitate ſermonis Latini, ut appareret natiuum quendam leporem eſſe, non adſcitum. Idem poemata pronunciabat & Graece, & Latine ſic, ut ſupra nihil poſſet addi. HVMANITATEM,} doctrinam, ſcilicet, eruditionem. unde Humaniores litterae. Cornelius Nepos: Atticus & principum philoſophorum ita percepta habuerat praecepta, ut iis ad uitam agendam, nō ad oſtentationem, uteretur. PRVDENTIAM} in diſsimulando dolore animi: ne tyrannus offenſus magis ſaeuiat. quod Ciceronem, Tulliolae obitum parum moderate ferentem, monet Sulpicius. IISDEM *rebus*} reip. perturbatione. MEIPSVM,} qui non modo, ut tu, philoſophiam didici, ſed alios docendos, & animi perturbationibus leuandos ſuſcepi. INTERDVM} maiores enim uires ſunt naturae, quã diſciplinae. GRAVIVS,} quam deceat, uel quam doctrina permittat. ET *maior eſt*,} nam, quo maior dolor, eo maior conſolatio requiritur. ET *in aliud tempus differenda*.} non enim licet, ob tyrannum. ONERE,} onus, cum aduenit; quod, dum abeſt, deſideramus. ADVENTANTIS} Horatius:

Eheu fugaces, Poſtume, Poſtume,
Labuntur anni: nec pietas moram
Rugis, & inſtanti ſenectae
Afferet, indomitaeq. morti.

Seneca:

Rota praecipitis uertitur anni.

Ouidius:

Vtendum eſt aetate: cito pede labitur aetas:
Nec bona tam ſequitur, quam bona prima fuit.

MEIPSVM} ne imitari uidear malos medicos, qui in alienis morbis ſe profitentur tenere medicinae ſcientiam, ſeipſos curare non poſſunt. LEVARI *nolo*.} Leuare, unus. MODICE,} pro, Modeſte. ſic locutus in oratione pro Plancio, & lib. III. de Leg. non longe ab extremo. ſic omnes mei libri, uno excepto, in quo, Modeſte. CERTO *ſcio*.} Certe ſcio, quindecim mei. DIGNVS *eo munere*,} atqui ſcriptores ſemper cupiebant ſcripta ſua dignis hominibus commēdare: quorum utinam nunc eſſet copia. VTERQVE *noſtrum*} amicorum enim omnia communia. SATIS *laudari*} Satis laudari digne, nouem. Satis digne laudari, quinque. Digne ſatis laudari, unus. PHILOSOPHIA *poterit*:} ord. praep. quinque. DE *ceteris*} philoſophiae laudibus. SAEPE *dicemus*.} propoſitum enim ei erat, totam philoſophiam Latinis litteris illuſtrare. HVNC *uero librum*} Vero, abeſt ab omnibus: in duobus, Hunc autem librum. DE *ſenectute ad te*} ord. praep. decem ſeptem. TITHONO,} Laomedontis filio. qui cum ab Aurora adamatus eſſet, ab eaq. in caelum ſublatus, illius ſucco perunctus eſt. atque ob id ad eam ſenectutem peruenit, ut petiuerit ſe in cicadam conuerti: quod genus cantando mori ferunt. Horatius:

Abſtulit clarum cita mors Achillem;
Longa Tithonum minuit ſenectus:
Forſan & nobis, tibi quod negauit,
Contulit hora.

Vide Comm. in Hom. Il. λ. & Od. ε. Ser. Aen. IV. Hygin. cap. CCX. ARISTO *Chius*,} de quo Laertius. QVO *maiorem auctoritatem*} In Laelio. Genus hoc ſermonum, poſitum in hominū ueterum auctoritate, & eorum

eorum illustrium, plus nescio quo pacto uidetur habere grauitatis. LAELIVM,} Sapientem dictum, prioris Laelij filium. Phil.xi. SCIPIONEM} Africanum minorem, Paulli filium. FACILE *senectutem ferat,}* *ῥᾳδίως φέρειν τὸ γῆρας*, Plato. GRAECIS *litteris,}* quas, natu grandior, Sardiniae praetor, ab ab Ennio didicisse fertur. SENTENTIAM.} quod animo sentimus, *διάνοιαν*. Vide Quinctilianum lib. IIX. cap. 5.

CICERO

SCI. Saepenumero admirari soleo cum C. hoc Laelio, cum ceterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamq. sapientiam, tum uel maxime, quod numquam grauem tibi senectutem esse persenserim: quae plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Aetna grauius dicant sustinere. CA. Rem haud sane, Scipio, & Laeli, difficilem admirari uidemini. quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene, beateq. uiuendum, ijs omnis aetas grauis est: qui autem omnia bona a se ipsis petunt, ijs nihil potest malum uideri, quod naturae necessitas afferat: quo in genere est in primis senectus: quam ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant adepti: tanta est inconstantia, stultitia, atque peruersitas. Obrepere aiunt eam citius, quam putaßent. primum, quis coegit eos falsum putare? qui enim citius adolescentiae senectus, quam pueritiae adolescentia, obrepit? deinde, qui minus grauis eßet ijs senectus, si octingentesimum annum agerent, quam si octogesimum? praeterita enim aetas, quamuis longa, cum effluxißet, nulla consolatione praemulcere poßet stultam senectutem. quocirca, si sapientiam meam admirari soletis, quae utinam digna eßet opinione uestra, nostroq. cognomine; in hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem, tamquam deum, sequimur, eiq. paremus: a qua non uerisimile est, cum ceterae partes aetatis bene descriptae sint, extremum actum, tamquam ab inerti poeta, esse neglectum. sed tamen neceße fuit, esse aliquod extremum, &, tamquam in arborum baccis, terraeq. frugibus, maturitate tempestiua quasi uietum, & caducum: quod ferendum est molliter sapienti. quid enim est aliud, gygantum more bellare cum dijs, nisi naturae repugnare?

EXPLANATIO

CVM *C. hoc Laelio,}* Cum hoc C. Laelio, decemnouem. unus, Cum C. Laelio. CETERARVM *rerum}* quas in Laelio enumerat: Cato, quia multarum rerum usum habebat, multaq. eius & in senatu, & in foro uel prouisa prudenter, uel acta constanter, uel responsa acute ferebantur, propterea quasi cognomen iam habebat in senectute Sapientis. QVOD *numquam grauem tibi senectutem esse persenserim:}* undecim, Quod numquam senectutem tibi grauem esse senserim. quinque, Quod numquam tibi senectutem grauem esse senserim. unus, Quod numqnam senectutem tuam grauem tibi senserim. unus, Quod numquam seuectutem grauem tibi omnem senserim. unus, Quod numquam senectutem tuam grauem tibi persenserim. Duo faciunt cum impressa lectione, praeterquam quod pro Persenserim habent Senserim. ONVS *Aetna grauius}* ex Euripide in Herc. Furente:

> *ἁ νεότας μοι φίλον.*
> *τὸ δὲ γῆρας ἄχθος αἰεὶ*
> *βαρύτερον Αἴτνας σκοπέλων*
> *ἐπὶ κρατὶ κεῖται.*

Vide Muretum Var. lect. lib. VII. cap. 15. De Aetna autem Pindarus Ode 4. Olymp. Ode prima Pyth. Virg. III. Aen. Agell. lib. XVII. cap. 10. Macrobius lib. V. cap. 27. Claudianus lib. I. de raptu, Silius lib. XIV. Lucretius. Strabo lib. VI. Pomponius Mela, de Sicilia, lib. 2. Plinius lib. II. cap. 106. lib. III. cap. 8. Solinius cap. xj. Orosius lib. XI. cap. 12. August. de Ciu. lib. III. in fine, Iustinus in principio libri IV. Graecus senarius Senectutem graue onus dicit: *χαλεπὸν τὸ γῆρας ἐστιν ἀνθρώποις βάρος.* *A seipsis petunt,}* sic omnes libri, uno excepto, in quo, In seipsis ponunt. QVOD *naturae necessitas afferat:}* Euripides:

> *δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύει πλέον.*

Idest: Necessitatis omnium uix maxima.

Et Hesiodus.

EANDEM *accusant adepti:}* sic legendum, ex duodecim meis libris. In Graeco, *κτησάμενοι.*

Martialis:

> Quod sis, esse uelis, nihilq. malis.

Antiphanes apud Stobaeum:

> *ὀνειδίσαις μοι γῆρας, ὡς κακὸν μέγα*
> *οὗ μὴ τυχόντι θάνατός ἐστ' ἡ ζημία.*
> *οὗ πάντες ἐπιθυμοῦμεν, ἂν δ' ἔλθῃ ποτὲ*
> *ἀνιώμεθ' οὕτως ἐσμὲν ἀχάριστοι φύσει.*
> *τοῦ ζῆν γὰρ οὐδεὶς, ὡς ὁ γηράσκων ἐρᾷ.*

Et Theres, apud Euripidem:

> *ὀλίγον μὲν τὸ ζῆν, φίλον δέ.*

INCONSTANTIA,} quia dissentiunt a seipsis: STVLTITIA,} quia sine caussa. PERVERSI-

TAS.} quia mentis, animiq. uitio. est enim Peruersitatis maior, quam Stultitiae, culpa. excusationem enim aliquam habet stultitia, peruersitas non habet: in qua rationem deprauata uolūtas uincit. itaque accedere ad improbitatem uidetur, cuius expers stultitia est. ep. 7. lib. I. Fam. Quamquam est incredibilis hominum peruersitas, (grauiori enim uerbo uti non libet) &c. Inest, pro Est, octo. Septem ord. praep. Stult. inconst. Stultitiae inconstantia, unus. Tanta est hominum inconst. &c. unus. OBREPERE *aiunt eam citius, quam putassent.* } Plato in Axiocho: λαθὸν ὑπεισῆλθε τὸ γῆρας. Sumpsit ex Menecrate poeta, apud Stobaeum:

Γῆρας ἐπεὰν μὲν ἀπῇ, πᾶς εὔχεται.
ἢν δέ ποτ' ἔλθῃ, μέμφεται.

Idem tradit Ouidius Fast. I. & VI. & de Arte amandi III. Ausonius:

Senescimus, effugit aetas. Et Satyricus:
Obrepit non intellecta senectus.

QVIS coegit } nam dicere, Non putaram, turpe est. CVM *effluxisset,* } perinde enim est, ac si numquam fuisset. NVLLA *consolatione* } Nulla tamen consolatione, septem. Nulla cum cons. unus. Consolatio, duo. STVLTAM *senectutem.* } μετωνυμία. continens pro contento. SI *sapientiam meam admirari soletis,* } quam Laelius in dialogo de Amicitia suae pari modestia praetulit; immo Socrati, Apollinis iudicio sapientissimo, anteposuit; quod illius tantum praeclare dicta, huius etiam egregie facta laudarentur. NOSTROQ. *cognomine;* } Vestroq. cogn. octo. non placet. M. enim Cato, & C. Laelius nominati Sapientes. uide lib. III. de Off. NATVRAM *optimam ducem,* } quam sequentibus omnia expedita succedunt. Seneca Ep. lib. XXII. ep. 122. TAMQVAM *deum,* } nam Errare humanum est, non diuinum. Plin. lib. II. cap. I. Naturam deum facit. Cic. III. de Fin. Tempori parere; sequi deum, se noscere, nihil nimis. ESSE *aliquod extremum,* } Aliquid, Omnes mss. Duo; Aliquid esse cett. Vnus, Aliquid fuisse cett. BACCIS *terraeq. frugibus,* } Cic. I. de Leg. Nec solum ea, quae frugibus, atque baccis terrae fetu perfunduntur, sed etiam pecudes. Ouidius.

Ingratasq. uocat, nec frugum munere dignas.

MATVRITATE *tempestiua* } uide Agellium lib. X. cap. II. VIETVM, } languidum, sine ui, naturalibus uiribus priuatum. Festus. Vietus senex, Terentio; Vieta membra, Horatio; Vieta uestis aranei, i. tela, Lucretio. Vietus locus, Catoni; Vieta ficus, Columellae. CADVCVM: } ad casum pronum. MOLLITER. } non effeminate, & parum uiriliter; sed, animo leni, & non iniquo. GYGANTVM *more* } Gygantium, unus. Modo, quinque. More gygantum, unus. Gygantes bellare, unus. Gygantomachiam scripserunt Hesiodus in Theogonia, Virg. Georg. I. Ouid. Metam. I. & V. & Claudianus. De fabulae mythologia Macrobius Sat. lib. I. cap. 20. Theognis:

οὐκ ἔστ' ἀθανάτοις πρὸς ἀθανάτους μαχέσασθαι,
οὐδὲ δίκην εἰπεῖν· οὐδενὶ τοῦτο θέμις.

Bella mouere nefas, litemq. intendere diuis,
Mortales, uetitum est. hoc tibi nemo dabit.

CICERO

ATQVI, *Cato, gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, si, quoniam uolumus (speramus quidem certe) senes fieri, multo ante a te didicerimus, quibus facillime rationibus ingrauescentem aetatem ferre possimus.* CA. *Faciam uero Laeli, praesertim si utrique uestrum gratum, ut dicis, futurum est.* LAE. *Volumus sane, nisi molestum est tibi, Cato, tamquam longam aliquam uiam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quo peruenisti, uidere quale sit.* CA. *Faciam, ut potero, Laeli: saepe enim interfui querellis aequalium meorum, (pares autem cum paribus, ueteri prouerbio, facillime congregantur) quas C. Salinator, quas Sp. Albinus, homines consulares, nostri fere aequales, deplorare solebant; tum, quod uoluptatibus carerent, sine quibus uitam nullam putarent; tum, quod spernerentur ab ijs, a quibus essent coli soliti. qui mihi non id uidebantur accusare, quod esset accusandum. nam, si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu euenirent, reliquisq. omnibus, maioribus natu; quorum ego multorum cognoui senectutem sine querella; qui se, & libidinum uinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec a suis despicerentur. sed omnium istiusmodi querellarum in moribus est culpa, non in aetate. moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani senes tolerabilem senectutem agunt: importunitas autem, & inhumanitas omni aetati molesta est.*

EXPLANATIO

VT *etiam pro Scipione pollicear,* } sic de Amicitia: Pro hoc, qui minor est natu, meo iure spondeo. QVONIAM *uolumus, (speramus quidem certe)* } Quoniam speramus, uolumus quidem certe, tres. Quoniam speramus, & uoluimus quidem certe, duo. Quoniam sperauimus, uoluimus quidem, unus. Quoniam speramus, & uoluimus quidem, unus. Quoniam speramus, & uolumus quidem, septem. Quoniam ut speramus & uolumus, unus. Quoniam speramus, uolumus certe, unus. Quoniam speramus, & uolumus quidem certe, quinque. FACIAM *uero, Laeli,* } annuentis. De Fin. Tuo uero id arbitratu. Tusc. V. Tu uero, ut uidetur. Terentius: Laudas eos, qui heros fallunt? Cui respondet seruus: Ego uero laudo.

tudo. VOLVMVS *sane, nisi &c.* } sunt haec uerba Socratis ad Cephalum Atheniensium oratorem, I. de Rep. unde tota huius sermonis ratio desumpta est. MOLESTVM *est tibi*, } Τὸ Tibi, abest a sexdecim. Vnus, Ni. Vnus, Nisi molestum est, M. Cato. QVAM *nobis quoque ingrediendum sit*, } non obseruata figura multos potuit in errorem inducere. Nos & ueteres libros undecim, in quibus est, Quam, non, ut in uulgatis, Qua, & consuetudinem secuti Latini sermonis, reposuimus, Quam. Cuius generis exempla subscri bam. In Vatinium: Eripueras senatui prouinciae decernendi potestatem. Terentius: Nouarum spectan di. Et Hecyra: Eius uidendi. cum de muliere loquatur. Quo loco uide Donatum. Et hic, infra: Notandum putaui libidinem. Et Tusc. I. Iphigenia Aulide duci se immolandum iubet. Quaeq. ab Oberto Gifanio, praestantis industriae uiro, quemq. Venetus aliquando familiariter noui, obseruata esse uideo: Varronis lib. III. de re rust. Acus substernendum gallinis parturientibus. Eiusdem, eodem libro: Eas haras substernendum palea. Virgilij:

— Pacem Troiano ab rege petendum.

Lucretij lib. I.

Poenas timendum.

Eodem lib.

Multa agendum.

Ibidem:

Mons corpora priuandum.

Lib. II. Addendum partes alias.

Lib. III. Faciendum est animam sensibus auctam.

Vide de hoc Platonem lib. VII. Pol.

PARES *cum paribus, &c.* } Ar. Rhet. II. Ἧλιξ ἥλικα τέρπει. Et Plato in Symposio, in Lysia, & de Rep. IV. QVAS *C. Salinator, quas Sp. Albinus deplorare solebant*; } durum uideri potest, Deplorare querellas: nisi putemus usurpatam esse uocem continentem pro ea, quae continetur. querebantur enim senectutis incommoda, eaq. deplorabant. TVM, *quod uoluptatibus carerent*, } Plato Polit. I. TVM, *quod spernerentur ab ijs, a quibus essent coli soliti*. } hinc uere Terentius:

Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

Et Ouidius:

Vulgus amicitias utilitate probat.

Et paullo post:

— en detrahe menti

Spem fructus auidae: nemo petendus erit.

Et Polynices, apud Euripidem:

Εὖ πρᾶττε. τὰ τῶν φίλων οὐδὲν, ἤν τις δυστυχῇ.

Idest: Cura, ut bene tibi sit, nulla enim sunt in calamitate amicorum subsidia.

SINE *querella*; } non querulam. MODERATI, } qui cupiditatibus, uoluptatibus, & iracundiae moderentur. NEC *difficiles*, } qui nec aequas petitiones respuant, nec modicis delictis ueniam negent, nec necesse habeant omnia pro suo iure agere: apud quos & cognoscendi, & ignoscendi peccati locus sit. NEC *inhumani* } comes, benigni, non importuni, & morosi: qui habent aliquid iuuenilis hilaritatis. IMPORTVNITAS *autem, & inhumanitas* } quae ipsa uitia modo dicta sunt. OMNI *aetati* } Omni aetate, sex mei. & ita Graece.

CICERO

LAE. Est, ut dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi, propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem uideri, id autem non posse multis contingere. CA. *Est istud quidem, Laeli, aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse. cum ille dixisset, non eum sua, sed patriae gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius, nobilis; nec tu, si Atheniensis esses, clarus umquam fuisses. quod eodem modo de senectute dici potest. nec enim in summa inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem; nec insipienti, etiam in summa copia, non grauis. Aptissima omnino sunt, Scipio, & Laeli, arma senectutis, artes, exercitationesq. uirtutum: quae in omni aetate cultae, cum diu multumq. uixeris, mirificos afferunt fructus; non solum, quia numquam deserunt, ne extremo quidem tempore aetatis; (quamquam id quidem maximum est) uerum etiam, quia conscientia bene actae uitae, multorumq. benefactorum recordatio iucundissima est. Ego Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi, ut aequalem. erat enim in illo uiro comitate condita grauitas: nec senectus mores mutauerat: quamquam eum colere coepi non admodum grandem natu, sed tamen iam aetate prouectum. anno enim post, quam consul primum fuerat, ego natus sum: cumq. eo quartum consule adolescentulus miles ad Capuam profectus sum, quintoq. anno post ad Tarentum quaestor: deinde aedilis, quadriennio post factus sum praetor: quem magistratum gessi consulibus Tuditano, & Cethego, cum quidem ille admodum senex suasor legis Cinciae de donis, & muneribus fuit. hic & bella gerebat, ut adolescens, cum plane grandis esset: & Hannibalem, iuueniliter exsultantem, patientia sua molliebat: de quo praeclare familiaris noster Ennius:*

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo magisque, magisq. uiri nunc gloria claret.

Tarentum uero qua uigilantia, quo consilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso opido, fugerat in arcem, glorianti, atque dicenti; mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti; certe, inquit, ridens: nam, nisi tu amisisses, ego numquam recepissem. Nec uero in armis praestantior, quam in toga; qui, consul iterum, Sp. Caruilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum uiritim contra senatus auctoritatẽ diuidentibus: augurq. cum esset, ausus est dicere, optimis auspicijs ea geri, quae pro reip. salute gererentur; quae contra remp. fierent, contra auspicia fieri. Multa in eo uiro praeclara cognoui: sed nihil est admirabilius, quam quo modo mortem Q. filij tulit, clari uiri, & consularis. est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec uero ille in luce modo, atque in oculis ciuiũ magnus, sed intus, domiq. praestantior. qui sermo? quae praecepta? quanta notitia antiquitatis? quae scientia iuris augurij? multae etiam, ut in homine Romano, litterae: omnia memoria tenebat non domestica solum, sed etiam externa, bella. cuius sermone ita tum cupide fruebar, quasi diuinarem id, quod euenit, illo extincto, fore, unde discerem, neminem. Quorsum igitur haec tam multa de Maximo? quia profecto uidetis, nefas esse dictum, miseram fuisse talem senectutem. nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, nauales ue pugnas, ut bella a se gesta, ut triumphos, recordentur. est etiam quiete, & pure, atque eleganter actae aetatis placida, ac lenis senectus; qualem accepimus Platonis; qui, uno & octogesimo anno, scribens est mortuus: qualem Isocratis; qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, uixitq. quinquennium postea: cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos; neque umquam in suo studio, atque opere, cessauit. qui, cum ex eo quaereretur, cur tam diu esse uellet in uita, Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. praeclarum responsum, & docto homine dignum. sua enim uitia insipientes, & suam culpam, in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modo mentionem feci, Ennius:

„ Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo
„ Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Equi fortis, & uictoris senectuti comparat suam: quem quidem meminisse probe potestis: anno enim undeuigesimo post eius mortem hi consules, T. Flamininus, & M. Atilius, facti sunt: ille autem Caepione, & Philippo iterum consulibus mortuus est, cum ego, quinque & sexaginta annos natus, legem Voconiam magna uoce, & bonis lateribus suasissem. sed annos septuaginta natus (tot enim uixit) Ennius ita ferebat duo, quae maxima putantur, onera, paupertatem, & senectutem, ut eis paene delectari uideretur. etenim, cum complector animo, quattuor reperio caussas, cur senectus misera uideatur; unam, quod auocet a rebus gerendis; alteram, quod corpus faciat infirmum; tertiam, quod priuet omnibus fere uoluptatibus; quartam, quod haud procul absit a morte. earum, si placet, caussarum quantum quaeque ualeat, quamq. sit iusta, uideamus.

EXPLANATIO

LAELIVS. *Est, ut dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi, propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem uideri: id autem non posse multis contingere.* CATO. *Est istud quidem, Laeli, aliquid: sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse: cum ille dixisset, non eum sua, sed patriae gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius, nobilis; nec tu, si Atheniensis esses, clarus umquam fuisses.* §. Cum hunc locum ex Platonis lib. 1. de Rep. sumptum esse constet; mirari satis non possum, qui uenerit in mentem nonnullis, reponere, Ignobilis, pro Nobilis. nam in Platone quidem legitur Ὀνομαστός. quem locum Cicero paullo liberius, suo more, conuertit: quippe pro unico uerbo Ὀνομαστὸς, quod in Platone ad Themistoclem simul, & Seriphium quendam pertinet, duo retulit; & de Themistocle, Nobilis; de Seriphio, Clarus, dixit. uerum Platonis locum subscribemus, atque etiã ad uerbum interpretabimur: quod ob eam caussam necessarium uidetur, quia Latina Platonis conuersione, quae in plerisque libris mendosa est, utuntur multi. Τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εὖ ἔχει, ὃς τῷ Σεριφίῳ λοιδορουμένῳ, καὶ λέγοντι, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν πόλιν εὐδοκιμοῖ, ἀπεκρίνατο, ὅτι οὔτ' ἂν αὐτὸς Σερίφιος ὢν, ὀνομαστὸς ἐγένετο, οὔτ' ἐκεῖνος, Ἀθηναῖος. καὶ τοῖς δὴ μὴ πλουσίοις, χαλεπῶς δὲ τὸ γῆρας φέρουσιν, εὖ ἔχει ὁ αὐτὸς λόγος, ὅτι οὔτ' ἂν ὁ ἐπιεικὴς πάνυ τοι ῥᾳδίως γῆρας μετὰ πενίας ἐνέγκοι, οὔθ' ὁ μὴ ἐπιεικὴς πλουτήσας, εὔκολός ποτ' ἂν ἑαυτῷ γένοιτο. Latine sic: Bene Themistocles, qui Seriphio conuicianti, ac dicenti, non propter ipsum, sed propter ciuitatem clarũ esse, respondit, neque ipsum, si Seriphius esset, splendorem assecuturum fuisse; neque illum, si Atheniensis. similiter in eos, qui inopia laborant, nec senectutem facile ferunt, idem sermo conuenit. nam neque moderatus admodum facile senectutem cum inopia patiatur; neque immoderatus diues molestia umquam uacet. Idem Themistoclis responsum in eius uita, & in Apophthegm. Plutarchus, idem, omissa tamen Seriphij mentione, Herodotus quoque recitat: & apud Plutarchum, Ἔνδοξος, apud Herodotum, item ut apud Platonem, Ὀνομαστὸς, scriptum est. Quorum consensu mendi suspicio tollitur. nisi si quis clarissimis etiam rebus tenebras offundere conetur. Sed omittamus historiam; cui non ualde patent eorum aures, qui Graece nesciunt: perpendamus sententiam, & ad eam Themistoclis exemplum accommodemus. Propositum Ciceroni uidetur, uel Platoni potius, a quo Cicero sumpsit, ut senectutem & inopi sapienti, & diuiti insipienti grauem esse ostendat. utrique enim aliquid deest ad tolerandam senectutem: inopi sapienti, rei familiaris adiumenta; diuiti insipienti, sapientia. hoc plane Ciceronis illa uerba declarant: Nec enim in summa inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem; nec insipienti, etiam in summa copia, non grauis. quod Plato Graece dixit hoc modo: Οὔτ' ἂν ὁ ἐπιεικὴς πάνυ τοι ῥᾳδίως γῆρας μετὰ πενίας ἐνέγκοι, οὔθ' ὁ μὴ ἐπιεικὴς πλουτήσας, εὔκολός ποτ' ἂν ἑαυτῷ γένοιτο. Quo loco, pro Ἐπιεικὴς, &, Μὴ ἐπιεικὴς, dixit Cicero, Sapiens, &

Insipiens;

Insipiens: quod est proprie, Moderatus, & Immoderatus. Sed, ut dixi iam, paullo liberius Cicero, nec tamen male, uertit: si quidem, & qui moderatus, idem sapiens, & qui sapiens, idem moderatus est. Comparantur igitur inter se inops sapiens, & diues insipiens: nec tantum aut apud inopem sapientia, aut apud insipientem diuitiae ualent, ut senectutem agere tolerabilem queant. quod si adimatur uel inopia sapienti, uel insipientia diuiti, ut cum sapientia diuitiae coniungantur: aequo animo feretur senectutis onus. Cum hac sententia, quis non intelligit, dictum Themistoclis optime congruere? nam, quemadmodum ad ferendam senectutem ualent aliquid opes, & copiae, nec tamen in iis omnia sunt; quia, nisi sapientia simul aderit, senectus leuis esse non poterit: sic ad hominum decus, & ornamentum ualet omnino aliquid patria, nec tamen in eo sunt omnia: quia, si quis uirtute careat, is, uel in patria nobilissima natus, claritatem assequi nullam poterit. itaque nec Themistocles, si ei contigisset, ut in humili, obscuraq. insula Seripho nasceretur; nec Seriphius ille, si Athenis, clarus umquam fuisset. porro, cum Seriphio illi non tam patriae gloria, quam ipsius uirtus defuerit: non uidetur conferendus neque cum sene inopi sapiente, neque cum diuite insipiente; quorum alteri senectutem inopia, alteri insipientia grauem facit: sed ei seni simillimus est, cuius ad miseriam addi nihil potest; cum neque res domestica subsidio est, neque sapientia solatio. nam senectus inopi sapienti grauis est, diuiti insipienti grauior, inopi simul & insipienti grauissima. atque hoc tertium senectutis miserrimae genus indicat Cicero, cum ait: Ne sapienti quidem. nam, sine sapienti quidem inopi leuis esse senectus potest; sequitur, ut insipienti inopi grauissima sit. Fieri autem grauiora senectutis incommoda, si absit sapientia, quam si copiae, tum Plato ipse, tum etiam Cicero, siquis eorum uerba diligenter inspiciat, perspicue demonstrant. Ac seni quidem inopi sapienti Themistocles, si in Seriphio insula natus esset, similis fuisset; diuiti autem insipienti Seriphius ille, si Athenis. Quocirca hoc etiam modo Themistocles Seriphio praestitisset. Nec uero potuit acutius respondere, aut modestius. nam & cum homine patriā uituperauit, & suam laudem cum patriae laude coniunxit. Satis haec uidentur, ut Ciceronis pulcherrima sententia conseruetur, adiuncto praesertim antiqui libri testimonio, quem patri meo, praestans eruditione, atque integritate uir, omniq. plane laude cumulatus, ac de nobis quidem perpetua multorum annorum benignitate optime meritus, Gulielmus Sirlettus Cardinalis, ut ad communem utilitatem ueretur, donauit. in eo libro, non obscuris litteris, Nobilis, scriptum uideo. ut iam neminem fore arbitrer, nisi si quem a ueritate pertinacia detorserit, qui Platonis, Herodoti, Plutarchi testimonio, libri ueteris auctoritati, &, quod caput est, Ciceronis ipsius sententiae, infirmam, inanem, & plane falsam coniecturam, audeat opponere. Alius meus liber, Non ignobilis. VT *Themistocles fertur* } Sunt, qui, hoc non sat bonum loquendi genus esse, iureiurando affirment. quos refellunt ipsa exempla. nam de nat. de. lib. III. de Solibus loquens: Quartus, ait, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quinctus, qui Colchis fertur Axeram, & Circen procreauisse. In Laelio quoque: Quod Tarquinius dixisse fertur. sic enim emendo, ex auctoritate quattuor meorum librorum. NEC *insipienti, etiam in s. &c.* } Nec quidem insipienti, & in s. tres. AFFERVNT *fructus*; } sic quattuor. Efferunt, quattuordecim. Efferent, unus. Efficiunt, unus. Effecerunt, unus. In Verrem: Id perdere aratorem, quod agri, segetesq. extulissent. De Clar. or. Ager, qui multos annos quieuisset, uberiores efferre fructus solet. *Mirificos efferunt fructus*: de quibus uidendus Isocrates in procemio Paraeneseos. NON *solum, quia numquam deserunt*, } aduerbium, Numquam, est in meis antiquis libris: & recte. quod obseruatione Latini sermonis facile perspexi. Aut enim dicebant ueteres, exempli gratia, Non amat ne propinquos quidem suos; sequentibus, post uerbum, Amat, Ne quidem. Aut: Ne propinquos quidem suos amat; sequente uerbo Amat, post Ne quidem. similiter hoc in loco usitate, & proprie duobus modis loqui Cicero potuit, uel, ut locutus est, Non solū quia numquam deserunt, ne extremo quidem tempore aetatis, uel, Non solum quia ne in extremo quidem tempore aetatis, uel, Non solum quia ne in extremo quidem tempore aetatis deserunt. Nec tamē, sublato Numquam, sententia mutaretur. Hoc in loco mirari equidem non satis possum, elegantis ingenij uiros, beneq. de litteris meritos, quibusdam scriptis libris adductos, a quibus abest Numquam, quod tamen, ut dixi, est in omnibus meis, parum, ut uidetur, obseruato Latinae linguae usu, pariter in mutatione consensisse. Recte ne, an secus, alij quoque iudicent. ego meam sententiam ostendi; &, ut arbitror, satis probaui. nec mihi tamē tantum assumo, ut eruditis hominibus iudicandi facultatem ereptam uelim. CONSCIENTIA *bene actae uitae, multorumq. bene factorum recordatio iucundissima est.* } Aristoteles quoque Rhet. lib. II. in iucundis numerat. Conscientia, mille testes, in adagio. Et Satyricus:

—prima est haec ultio, quod se
Iudice nemo nocens absoluitur.

BENEFACTORVM; *Ennius*;

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

EGO Q. *Maximum*, } Ego quidem Q. Maximum, tres. Ego quidem Maximum, unus. EVM *qui tarentum recepit* } Calabriae metropolin. Strabo lib. VI. Pomponius Mela lib. II. Plin. lib. III. cap. II. Bello Punico II. ad Hannibalem defecit. praesidium tamen Romanorum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcem se recepit. Q. Fabius Maximus eam recuperauit, militibusq. diripiendā tradidit. Liuius lib. XXVII. Silius lib. XV. Plut. in Fabio Max. scriptor de uiris ill. Aug. de ciu. D. lib. I. cap. 6. SENEM *adolescens* } aetatis inaequalitas amicitiae nostrae nihil incommodauit. ERAT *in illo uiro comitate condita grauitas*: } sic Fam. lib. XII. ep. 27. Est ita temperatis, moderatisq. moribus, ut summa seueritas cum humanitate iungatur. Eadem laus Attico tribuitur: Eius comitatem non sine seueritate fuisse, neque grauitatem sine facilitate. ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis uererentur, an amarent. Et Isocrates ad Nicoclem. ANNO

enim-

enim post, quam consul primum fuerat, ego natus sum: ξ in librorum uarietate, omnes tamen fere consentiunt, ita legentes: Anno enim post consul primum fuerat, quam ego natus sum. Reliqua cum impressa nostra lectione. A D *Capuam:* contra Grammaticos. Q V E M *magistratum gessi consulibus Tuditano, & Cethego,* ξ secutus sum eorum sententiam, qui Catonis quaesturam, non praeturam, hic significari putant. nam, si praetor fuisset hic consulibus: non tam longe distaret a praetura consulatus eius, quem gessit annis nouem post hos consules, ut Fasti Capitolini declarant. talis enim uiri perspectae uirtuti tam sero tributum esse consulatum, cui uerisimile uideretur? gessit igitur quaesturam iis consulibus, non Romae, sed in Africa. nam cum P. Scipione, non consule, sed proconsule in Africa profectum esse, docet historia. L E G I S *Cinciae de donis & muneribus* ξ Tacitus legem Titiam mendose nominat, qua antiquitus cauetur, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donum ue accipiat. Vide Liuium lib. XXXIV. Festum, Cic. I. de or. & I. ad Att. V T *adolescens,* ξ alacritate animi, non temeritate iuuenili. H A N N I B A L E M, *iuueniliter exsultantem, patientia sua molliebat:* ξ qui pro Molliebat, Mollebatur reponunt, pulcherrimum uerbum e suo loco sine caussa extrudunt: qui retinent, iis habenda gratia est. cum & sententia, & ueteres libri, & auctoritas Nonij eodem concurrant. Quod autem iidem illi, qui mutant, uerbum Mollire alienum esse putant a sententia, mihi contra uidetur: quia aptius nihil existimo: at, Moliebatur, minime hunc in locum conuenire. cum ad alia, sed dissimilia, proprie, & eleganter usurpetur. Est autem, Mollire, pro, Efficere, ut minus exsultaret, qui superioribus uictoriis, ducumq. Romanorum inscitia, exsultare solitus erat. Quis autem ignorat, molles qui sunt, modestius agere, nec temere exsultare solitos esse? Ergo Fabius patientia sua, quia locum committendi proelij acerrimo duci Hannibali, pugnandi cupido, numquam dabat, reprimebat eum, nec sinebat, ut antea, iuueniliter exsultare, sed molliorem, quietioremq. reddebat, quia sibi cum sapientissimo duce, nihil per imprudentiam, temeritatem ue peccare, quibus antea uitiis res Romana laborauerat, negotium esse intelligeret. Secus autem fecit, quam Cleombrotus, & Callicratidas, qui cum patriae pernicie succubuerant. C V N C T A N D O ξ Inde Cunctatoris cognomen adeptus. Liuius, Plutarchus, Polybius lib. III. Florus lib. II. cap. 6. Prima, inquit, redeuntis, sed (ut sic dixerim) reuiuiscentis imperij spes Fabius fuit, qui nouam de Hannibale uictoriam commentus est, non uelle pugnare. hinc illi cognomen nouum, & reip. salutare, Cunctator. hinc illud lex populo, ut Imperij scutum uocaretur. N O N *ponebat enim &c.* ξ propter conuicium stulti populi, & magistri equitum Q. Minucij obtrectationes, & iniurias, non discedebat a ratione cōsiliorum suorū. E R G O *postq. magisq.* ξ sic legitur lib. I. Off. sic est & in undecim meis. Vnus, Ergo post magisq. Duo, Ergo postq. magis. Vnus, Ergo magisq. magisq. Duo, Ergo magis magisq. Vnus, Ergo magis atque magis Vnus, Ergo prius, magisq. Vnus, Ergo primo magisq. Vnus. Ergo magisq. Ex Ennij XII. Annali. Macrobius. Quem Virgilius est imitatus:

Vnus qui nobis cunctando restituit rem.

Vide & Liuium lib. XXX.

S A L I N A T O R I, ξ C. Liuio Salinatori, arcis Tarentinae praefecto, ut ait Polybius lib. IIX. nam M. Liuius Salinator, gesto ante multos annos consulatu, Tarentum priuatus profectus non esset: ut omittam, quod Tarenti, quo anno amissum est, non uidetur esse potuisse. exsulabat enim, populi iudicio damnatus ex consulatu: nec, nisi anno ante, quam Tarentum a M. Fabio V. consule receptum est, in urbem rediit, opera, & beneficio consulum Marcelli, & Laeuini. At Cicero Salinatorem uocat. Quid tum? num ideo sequitur, ut sit M. Liuius Salinator? quasi uero, praeter M. Liuiū, non potuerint alij Salinatores esse: cum supra quoque C. Salinatoris mentio facta sit. cuius praenomine adducor, ut eundem suspicer esse, quem hic Cicero nominat: siquidem & Polybius Caium appellat eum, qui arci Tarentinae praefuit. T. Liuius M. Liuium nominat. facit cum Cicerone Plutarchus. C E R T E, *inquit, ridens:* ξ sic de Diu. II. Vrbem philosophiae proditis, dum castella defenditis. Hoc autem dicit, ut Salinatorem accuset, qui magno alieno labore partam gloriā uerbis in se transmouet. Cic. de Orat. II. de Iocis, & I. Liuius lib. XXVII. N E C *uero in armis praestantior, quam in toga;* ξ parua quippe arma foris, ubi non est consilium domi. hinc, Cedant arma togae, &c. Ad Att. IV. Ergo erimus ὁπλῖται, qui togati esse nolumus. Homerus:

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς τ' αἰχμητής.

Rex bonus, & duris bellator fortis in armis. Et:

Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Vt idem & eloquentia, & rebus gerendis excellat.

C A R V I L I O ξ testatum uolo, in septem legi, Cornelio; in uno, Canuleio; in uno, Garulio; in uno, Caluinio. C. F L A M I N I O ξ qui consul ad Thrasimenum in proelio caesus est. Q V O A D *potuit,* ξ nequidquam id quidem conatus. Polybius lib. 2. De hoc bello Cic. in Bruto. P I C E N V M, ξ Picentem, unus meus. & ita etiam legit recitans hunc locum Carisius lib. II. C O N T R A *senatus auctoritatem* ξ inuito, & refragante senatu. Polybius lib. IIX. ait, ab eo latam esse legem inuito senatu. hic Cicero, resistente Fabio, latam non esse ostendit. O P T I M I S *auspicijs ea geri, quae pro reip. salute gererentur;* ξ Homerus Il. μ.

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Augures Graecis οἰωνοπόλους uocari posse, scribit Dionysius lib. 2. Vide Platonem in Phaedro. Plut. in Marcello: Οἱ δὲ αὔγουρα ἀπέδειξαν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἱερωσύνης εἶδος, ᾧ μάλιστα τὴν ἀπ' οἰωνῶν μαντικὴν ἐπισκοπεῖν καὶ παραφυλάττειν νόμος δέδωκεν. Q V A E *contra remp. fierent, contra auspicia fieri.* ξ Ferrentur, & Ferri, omnes libri mei, licet quidam aliqua ex parte mendose: uno tantum excepto, qui facit cum impressa lectione. Q V O *modo* ξ quanta animi constantia, & moderatione. Durior autem constructio est haec, Nihil admirabilius, quam quo modo; quaeq. longe absit a Grammaticorum regulis. L A V D A T I O: ξ laudauit enim ipsemet

filium

filium in funere. Plutarchus. Et ipse Cicero librum scripsit de Consolatione ad se ipsum, in morte filiae. IN *luce* } in publico. IN *oculis ciuium* } in conspectu ciuium. INTVS, } apud animum suum Graece, καθ' ἑαυτόν. Persius, Intus, & in cute. Contra illud,

Astutam uapido gestasse in pectore uulpem.

QVAE *scientia iuris augurij* ? } sic malo, consentientibus octo meis libris, quam ut est in sex, Iuris, & augurij. quod uiri docti probarunt; distinguentes, Iuris, augurij. ut in Fabio fuerit & iuris ciuilis, & augurandi scientia. Quod probare non possum. Nam, si ius ciuile Cato ei tribueret, certe litteras tribueret, quibus ipsum ius continetur. Ac de litteris postea loquitur. Itaque malo, Iuris augurij, pro, Iuris augurandi. Et fortasse, cum scriptum esset in antiquis libris Aug. quod significare potuit, Augurales, produxere imperiti librarij, & fecerunt, Augurij. Quod ideo dictum uolui, ne quis in dubium uocaret, quasi duriuscule dictum, Iuris augurij. τὸ Augurij deest in uno, Augurandi, in uno. Vnus, Quanta notitia antiquitatis, & augurum, & quanta scientia iuris? Duo, Q. n. a, & augurij, quanta scientia iuris? Vnus, Quae scientia iuris, & augurum? VT *in homine Romano*, } litterarum enim laudem Romani Graeciae concedebant, militarem sibi assumebant.

Quippe magis norat, quam sidera, Romulus arma.

DOMESTICA } gesta a Romanis. EXTERNA } exterarum nationum, Graecorum, Persarum, Assyriorum. QVASI *diuinarem id, &c.* } Ouidius:

Augurium ratio est, & coniectura futuri:
Hac diuinaui, notitiamq. tuli.

Plautus in hanc sententiam:

Tum demum homines nostra intelligimus bona,
Cum ea, quae in potestate habuimus, amisimus.

Horatius:

— Virtutem incolumem odimus:
Sublatam ex oculis quaerimus inuidi.

Graecus Poeta, apud Sudam:

Ζῶον ἀτιμήσαντες, ἀποφθίμενον ποθέουσι,
Καὶ τι θ' ὑπὲρ τύμβοιο καὶ ἀπνόου εἰδώλοιο
Ἄστεα μῦθος ἐπῆλθεν, ἔρῳ δ' ἐσίσατο λαός.

Quo fortasse respexit Virgilius, de Palamede loquens:

--quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando iudicio, quia bella uetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.

VNDE } a quo. SCIPIONES, } maiorem Africanum significat. LENIS *senectus*: } Leuis, quattuor libri. & Graece. Duo alij, Leuis, & placida senectus. PLATONIS; } idem tradit D. Hieronymus de uita clericorum, & Lucianus in Macrobijs. Laertius uarias sententias adducit, alteram Hermippi, quae cum Cicerone facit; alteram Neanthis, qui XXCIV. annos natum defecisse scribit. Scribit idē Laertius, Magos diuinitatis quandam opinionem e septenario toties multiplicato de Platone concepisse. EST MORTVVS } non immoratus est studijs, sed immortuus. ISOCRATIS; } legendus Panathenaicus, & oratio περὶ ἀντιδόσεως. Philostratus, Plutarchus, Halicarnasaeus. D. Hier. ad Nepotianum. VIXITQ. *quinquennium postea*: } dura constructio, sed nec ferri potest. Sunt, qui mutant, Vixisse quinquennium postea: contra ueteres omnes libros. Quinquennio, unus. LEONTINVS *Gorgias* } Sudas de Gorgia, ἐβίω ρθ' ἔτη. Quinct. lib. III. cap. I. & lib. XII. cap. XI. Lucianus in Macrobijs; Plin. lib. VII. cap. 48. Aelianus uar. hist. Val. Max. lib. IIX. cap. 13. 2. CENTVM *& septem* } Sic & Valerius. Lucianus, & Plinius, Centum & octo; Apollodorus apud Laertium in uita Empedoclis, & Quinctilianus, Centum & nouem. PRAECLARVM *responsum*, } uide alia eiusdem responsa, eadem de re, apud Athenaeum lib. XII. cap. 26. VICIT *Olympia*, } Synecdoche Attica. Pugnare pugnam, Certare certamen. CAEPIONE, *& Philippo iterum cos.* } COS. consule. ut ad Philippum referatur. Vide Fastos. Consule, distincte, est in septem meis. LEGEM VOCONIAM } de mulierum hereditatibus. D. Aug. de ciu. D. lib. III. cap. 21. Agell. lib. XVII. cap. 6. & lib. XX. cap. 1. MAGNA *uoce, & bonis lateribus* } de Catonis ualidis suprema aetate lateribus uide Val. lib. IIX. cap. de studio, & industria: Cato sextum & octogesimum annum agens, dum in rep. tuenda iuuenili animo perstat, neque aut memoriam eius quisquam tardiorem, aut firmitatem lateris, ulla ex parte quassatam, aut os haesitatione impeditum animaduertit. Sic Phil. II. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. CVM *complector animo*, } sic omnes mei. Sunt, qui legant, Quantum compl. an. CORPVS *faciat infirmum*; } Infirmius, decem mei. QVANTVM *quaeque ualeat, quamq. sit iusta, uideamus*. } Quanta, quamq. iusta sit unaquaeque, uideamus, quattuordecim. Quanta, & quam iusta sit unaquaeque, uideamus, duo. Reliqui mendosi.

didici: quas quidem sic auide arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens; ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti uidetis. quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem: uellem equidem & illud: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certe elaboraui.

EXPLANATIO

QVAE *iuuentute geruntur*, } sic nouem mei. Quae in iuuentute geruntur, nouem. Quae a iuu. ger. unus. Quae iuu. & uiribus ger. unus. Quae ger. iuu. unus. ANIMO *tamen administrentur?* } Tantum, legendum aliquando putaui. & mecum facit antiquus meus liber. alius, mendose, Animo tamen, ac tantum administrentur. SOCER *optimi uiri, filij mei?* } ideo laudat, quia perierat iam. infra quoque probitatem eius commendat. τὸ, Viri, abest a duobus. AVCTORITATE } consilio graui, & prudenti. DEMENTI *sese flexere ruina?* } Dementem ruinam quoque dixit Horatius in Odis. Pro Ruina, Via, habent tredecim mei. ET *tamen* } Et tum, tres mei. HAEC *ille egit* } Hoc, duo. Gessit, duo. ANNI *decem* } quod lex tum quidem nulla iubebat, ut exempla declarant, sed postea iussit lata a L. Sulla. INTERFLVXISSENT, } Interfuissent, decem octo. ET *tamen sic a patribus accepimus.* } Tamen, non est in uetere. Parentibus, in uno. NIHIL *afferunt*, } nugas agunt, nulla firma ratione utuntur, ab ipsa experientia coarguuntur. SI *quis* } Qui, sexdecim, Qui autem, pro Quis, dictum est. Vt alibi. In quo mendum peperit ignoratio, uel negligentia potius: ut infra reponeretur, Dicant, pro Dicat. Quasi numero multitudinis Qui positum sit. quod hic quidem singulare est. CVRSENT, } Cursitent, duo. AVT *uelocitatibus*, } suspicabatur pater hoc abundare; cum sequatur proxime, Aut celeritate. AVT *celeritate corporis*, } Corporum, sexdecim. VERSATVS *sum* } praesertim in Hispania. Liuius, Plut. alij. AVI } qui tributariam, Hannibale uicto, Carthaginem fecerat. SEXTVS *hic & trigesimus annus est:* } Tertius, ueteres omnes libri. SENTENTIA. } in senatu. concio uero ad populum. SVMMVM *consilium* } de Diu. lib. I. AVT *audire* } sic decem septem. recte. Vel audire, tres. Et audire, unus, & alias. EXTERNA; } exempla. LABEFACTATAS, } Labefactas, quattuordecim. PERCVNCTANTI, } Percunctantur, decemocto. NAEVII *Ludo*, } Naeuij poetae Ludo, duodecim. Naeuij posteriori libro, quattuor. Ennij, tres. Ennij posteriori libro, unus. Libro Naeuij poetae, unus. Citatur a Festo in Redhostire Naeuij Lupus. Agellius, & Carisius citant libros Ἐρωτοπαίγνιον. Marsus edidit olim, In Naeuij Praecone posteriore. PROVENIEBANT } Praeueniebant, unus. Veniebant, unus. Sunt, qui legant, Prouehebantur ad res noui &c. NOVI, *stulti*, } ord. praep. unus. NOVI, } rerum imperiti: siue, nouandarum rerum cupidi. TEMERITAS *est florentis aetatis, prudentia senectutis.* } Aristot. Polit. lib. VII. Ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστί. PRVDENTIA *senectutis:* Senescentis, sex mei libri. & sane eleganter opponitur τῷ Florentis. THEMISTOCLES } cui cum Simonides artem memoriae polliceretur, se artem obliuionis malle dixit, quod meminisset eorum, quae nollet; obliuisci non posset, quae uellet. De eius memoria uide Cic. de Orat. II. Quinctil. lib. XI. Val. l. IIX. cap. de studio, & industria. SED *eorum patres etiam*, } τὸ, Etiam, abest a septem meis. ET *auos;* } τὸ, Et, abest a duobus. *Auos:* Proauos, unus. MEMORIAM *perdam.* } legendis enim multorum nominibus, perturbatur, & confunditur memoria. quod sequentibus uerbis declaratur. *A filijs* } Lucianus in Macrobijs Iophantem nominat, eumq. lege talionis insaniae iudices damnasse scribit. MALE *rem gerentibus patribus bonis interdici solet*, } deleui uerbum, Patribus, quia non patribus tantum, sed omnibus, uel si liberos non haberent, bonis interdici solet. & in uno meo uetere libro in ordine uerborum non est Patribus, sed additum in margine; a tribus prorsus abest. Quod autem, Patrijs bonis, alij legunt, id repellit ratio. Nam, si post obitum patris male rem gerit filius, suis ei bonis, non iam patrijs, interdicitur: praeterea, siquis hereditatem accepit a patruo, ab alijs propinquis, ab amico aliquo; aut si ipse, mercaturis faciendis, industriaq. sua, diues factus est, posteaq. male rem gerit, num ei patrijs bonis interdicitur? Bonis quidem, non tamen patrijs. OEDIPVM *Coloneum* } qua sola fabula omnium eiusdem studij poetarum praeripere gloriam potuit. Valerius. NVM *illud carmen desipientis uideretur.* } Satyrus, ut est apud Aristophanis interpretem, Sophoclis apologiam huiusmodi fuisse prodit, Εἰ μὲν εἰμὶ Σοφοκλῆς, οὐ παραφρονῶ, εἰ δὲ παραφρονῶ, Σοφοκλῆς οὐκ εἰμί. SENTENTIIS *iudicum* } Plutarchus: Θαυμαστῶς δὲ τοῦ μέλους φανέντος προεπέμφθη μετὰ κρότου καὶ βοῆς τῶν παρόντων. EST *liberatus.* } tantum sapientiae in aetate iam fracta specimen dedit, ut seueritatem tribunalium in theatri fauorem uerteret. D. Hieronymus. NVM *igitur hunc, num Hesiodum* } Num igitur hunc Homerum, num Hesiodum, sex. & rectius coniungitur Homerus cum poetis, quam infra ponitur. Dicitur autem Homerus annum CIIX. attigisse. HESIODVM, } inde, Hesiodi senecta. SIMONIDEM, } Simonides Poeta octogesimo anno & docuisse se carmina, & in eorum certamen descendisse, ipse gloriatur. Valerius lib. IIX. Vixit autem Luciano, supra nonaginta. STESICHORVM, } octuagintaquinque annis uixit, quot Anacreon. Lucianus. Hi autem grandes natu cygnaeum nescio quid, & solito dulcius uicina morte cecinerunt. Hieronymus ad Nepotianum. PYTHAGORAM, } obijt anno octuagesimo; uel, ut alij, nonagesimo. Laertius. Lact. lib. III. cap. 2. Aug. de ciu. D. lib. IIX. cap. 2. Cic. Tusc. V. DEMOCRITVM, } hic, centum & quattuor annos natus, cum alimento abstineret, mortuus est. Lucianus. XENOCRATEM, } octogenario maior obijt. Laertius. Male antea, Socratem. ZENONEM, } octo & nonaginta. Lucianus, & Laertius. CLEANTHEM, } nouem & nonaginta. Valerius, & Lucianus. Hic, cum decreuisset inedia

uitam absumere, acceptis ab amicis litteris, cibum sumpsit; &, amicorum negotijs absolutis, denuo cibo abstinuit, & obijt. DIOGENEM } octuaginta octo. Lucianus. AN *non in omnibus his* } sic sex, reliqui non habent τὸ Non. RVSTICOS *Romanos*, } sic est in omnibus meis. Sic in epistola Ciceronis filij ad Tironem: Rusticus Romanus factus es, Fam. lib. XVI. ep. 21. Et Varro Γεροντο διδασκάλῳ, apud Nonium, in Nundinae: Quoties priscus homo, ac rusticus Romanus, internundinum barbam radebat. VICINOS, } infra: Conuiuium uicinorum quotidie compleo. QVAMQVAM *in his minus hoc mirum*. } omnes libri, Alijs, pro His. Vnus, His alijs. Minus, inquit, habet admirationis, quod in alijs omnibus rebus, quae ad ipsos pertinent, curam ponnnt; in hoc uero, quod senex serit arbores, quae alteri saeculo prosint, id multo magis mirandum uidetur. NEMO *est tam senex, qui se annum non putet posse uiuere*. } φιλοζώους, idest, uitae prorogandae studiosos, esse senes, ait Aristoteles Rhet. lib. II. SERIT *arbores*, } sic undecim. reliqui, Serunt, ut antea. Loquitur de sene alteri saeculo prospiciente. ut infra, Tusc. I. Serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam, postera saecula ad se pertinere? QVI *me non accipere modo haec a maioribus nostris uoluerunt*, &c. } Isocrates Panegyrico: Ὅτι τὸν βίον οἱ πρῶτοι φανέντες ἐπὶ γῆς οὐκ εὐθὺς οὕτως ὥσπερ νῦν ἔχοντα κατέλαβον, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἑαυτοῖς συνεπορίσαντο. SED *etiam posteris prodere*. } propagare ad posteros. impium quippe illud:

Ἐμοῦ θανόντος, γαῖα μιχθήτω πυρί.

CAECILIVS } Plotio. uide Nonium in, Aduenire. AEPOL, } pro, Aedepol. ut stet uersus. senarij enim sunt. APPORTES *tecum*, } sic omnes, duobus exceptis, in quibus, Apportas. unus, Apportet secum. ADVENIS; } Adueneris, quinque. Aduenit, unus. VNVM *id* } ord. praep. quinque. SAT } Satis, nouem. Vnum satis est, unus. DIV *quis uiuendo*, } Quod diu uiuendo, sexdecim. Euripides:

Ὁ βίος ἀληθῶς οὐ βίος, ἀλλὰ ξυμφορά. CAECILIVS } Ephaestione. uide eũdem Nonium in Scelũ.

TVM *etiam* } Tum equidem, in tredecim. Vnus, Tum quidem. Iam equidem, quinque. Iamq. equidem, unus. ESSE *odiosum se alteri*. } Esse se odiosum alteri, in tribus. Se esse odiosum alteri, tres. Eum odiosum esse ipsum alteri, unus. Esse odiosum alteri, quinque. Odiosum se esse alteri, quattuor. Se odiosum esse alteri, tres. LEVIORQ. *est eorum senectus*, } Leuiorq. fit senectus eorum, quattuor. Leuiorq. est sen. eorum, quattuordecim. Leuiorq. est senectus senum, unus. Leuiorq. fit senectus senum, unus. COLVNTVR, } propter uirtutem, & dignitatem, atque etiam aetatis reuerentiam. DILIGVNTVR: } propter facilitatem, & morum suauitatem. Haec duo uerba coniunxit & infra, & in Laelio. OPEROSA, *semper agens aliquid*, } Operosa, & semper agens aliquid, Nonius, in, Moliri, & oẽs libri mei. QVID, *quod etiam addiscunt aliquid?* } Quid, qui etiam &c. tredecim. reliqui mendosi. SOLONEM *uersibus gloriantem uidemus*; } infra: Vt honestum illud Solonis sit, quod ait uersiculo quodam, senescere se multa in dies discentem. Valerius, Lucianus ait C annis uixisse. Plato in Amatoribus, in Lachete, & VII. de Rep. Exstat & Senecae epistola in hunc sensum lib. x. ep. 77. De Solonis poesi Plato in Timaeo. Solonis uersus est:

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

GRAECAS *litteras senex didici*: } Ennio poeta docente, quem secum in prouinciam duxit. Quinct. lib. XII. cap. XI. Valerius lib. IIX. cap. de studio, & industria, Hieronymus ad Nepotianum. Athenis Graecceorauit. Plutarchus. SOCRATEM } Valerius lib. IIX. Quinct. lib. I. cap. de Musica, lyra institutum refert. Eius praeceptor Conus uocatus est. Cic. Fam. lib. IX. DISCEBANT *enim fidibus antiqui*. } Discebant enim in fidibus antiqui, septem. Totum hoc, sunt, qui delendum censeant.

CICERO

NEC nunc quidem uires desidero adolescentis, (is enim locus erat alter de uitijs senectutis) non plus, quam adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. quod est, eo uti decet, &, quidquid agas, agere pro uiribus. quae enim uox potest esse cõtemptior, quam Milonis Crotoniatae? qui, cum iã senex athletas, se in curriculo exercentes, uideret, adspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansq. dixisse:

At hi quidem mortui iam sunt:

Non uero tam isti, quam tu ipse, nugator. neque enim ex te umquam es nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. nihil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante Ti. Coruncanius, nihil modo P. Crassus: a quibus iura ciuibus praescribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est prouecta prudentia. orator, metuo, ne languescat senectute. est enim munus eius non ingenij solum, sed laterum etiam, & uirium. omnino canorum illud in uoce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi: & uidetis annos meos: sed tamen est decorus senis sermo quietus, & remissus; facitq. persaepe ipsa sibi audientiam diserti senis compta, & mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio. quid enim iucundius senectute, stipata studijs iuuentutis? an ne eas quidem uires senectuti relinquemus, ut adolescentes doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? quo quidem opere quid potest esse praeclarius? mihi uero Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo, L. Aemilius, & P. Africanus, comitatu nobilium iuuenum, fortunati uidebantur. nec ulli bonarum artium magistri non boni putandi, quamuis consenuerint uires, atque defecerint. etsi ista ipsa defectio uirium, adolescentiae uitijs efficitur saepius, quam senectutis. libidinosa enim, & intemperans adolescentia effetum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo

sermone,

sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat, se umquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, qui, cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, uiginti & duos annos ei sacerdotio praefuit, ita bonis esse uiribus extremo tempore aetatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi, de me ipso dicere. quamquam est id quidem senile, aetatiq. nostrae conceditur. uidetis enim, ut apud Homerum saepissime Nestor de uirtutibus suis praedicet. tertiam enim iam aetatem hominum uiuebat: nec erat ei uerendum, ne, uera praedicans de se, nimis uideretur aut insolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad suauitatem nullis egebat corporis uiribus. & tamen dux ille Graeciae numquam optat, ut Aiacis similes habeat decem, at ut Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin breui sit Troia peritura. Sed redeo ad me.

EXPLANATIO

NEC *nunc quidem* } Ne nunc quidem, unus. Neque, duo. ELEPHANTI } Elephantis, uiginti. EO *uti decet*, } Eo decet uti, tredecim. PRO *uiribus*. } quas quilibet aetas exigit. MILONIS *Crotoniatae*? } maximis quondam uiribus praediti, ut sublatum in humeros bouem per stadium ferret. de quo paullo infra. Vide Plin. lib. VII. cap. 20. Solinum cap. 4. De eius miserabili interitu uide Strabonem lib. VI. Sudam, A. Gellium lib. XV. & Val. lib. IX. cap. 12. ILLACRYMANSQ. } recordatione uictoriarum, & pristinae gloriae desiderio. NVGATOR. } qui naturam, tamquam nouercam, falso, male gratus, insimulas. SEX. *Aelius* } Sex Aemilius, omnes scripti. Aelius, tamen, probo: qui propter iuris ciuilis scientiam sic appellatus a summo poeta est:

Egregie cordatus homo, catus, Aelius Sextus.

Quem uersum refert Cicero Tusc. I. Is librum populo R. dedit, Ius Aelianum inscriptum: auctore Pomponio l. 2. §. augescente, ff. de orig. iuris. Ibidemq. ait exstare illius librum, inscriptum Tripartita, qui ueluti iuris cunabula continet. MVLTIS *annis ante* } circiter XC. TI. *Coruncanius*, } qui ius primus profiteri coepit. idem Pomponius. EST *prouecta prudentia*. } Prouidentia, unus. Prudentia producta est, unus. Prouecta est sapientia, unus. SED *laterum etiam, & uirium*. } Sed laterum & etiam uirium, unus. Sed laterum, etiam uirium, unus. Sed etiam laterum, & uirium, unus. Sed laterum, & uirium, quinque. *Sed laterum etiam, & uirium:* Quinct. lib. XI. cap. de Pronunc. Latera cum gestu consentiant. facit enim aliquid & totius corporis motus, adeo, ut Cicero plus illo agi, quam manibus ipsis, putet. Ita enim dicit in Orat. Nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto seipse moderans, & uirili laterum flexione. Et idem Cicero de Orat. III. Omnes autem hos, manus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti, & uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palaestra. CANORVM *illud in uoce* } Quinctilianus, ubi de Pronunciatione agit, dicit, uocis naturam spectari quantitate, & qualitate. Quantitas est simplicior: in summa enim, grandis, aut exigua est: Qualitas magis uaria est. nam est aut candida, aut fusca; & plena, & exsilis; & lenis, & aspera; & contracta, & fusa; & dura, & flexibilis; & clara, & obtusa. *Canorum*: uocem claram. clarior enim tum fit, cum obtusa splendescit. QVOD *equidem adhuc non amisi*: } Quod equidem non amisi adhuc, duo. ET *uidetis annos meos*: } Et uos uidetis annos, unus. Etiam uidetis annos meos, unus. Et uidetis tamen meos annos, unus. Meos, non est in sex. SED *tamen est decorus senis sermo* } Sed tamen sermo est decorus senis, duo. Sed tamen decorus est sermo senis, quattuor. REMISSVS; } citat haec Nonius in, Remittere, delectare. AVDIENTIAM } sic Plautus: Surge, praeco, fac populo audientiam. QVOD *si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio*. } & libri ueteres mei decemocto habent, Quam, pro, Quod; & eos docti uiri sequuntur. ego assensum sustineo. uereor enim, ne quis, ob illud antecedens, Compta, & mitis oratio, putauerit esse subiungendum, Quam. sed meae quidem aures, Exsequi orationem, inuitae audiunt. Illud autem, Quod si exsequi nequeas, hoc uidelicet spectat. ut prompta, & miti utaris oratione. Posteriora quoque uerba, Possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio, magis congruere uidentur cum eo, Quod si exsequi nequeas. Ipse, non est in uno. QVID *enim iucundius* } Quid est enim iuc. sex. Quid enim est iuc. unus. Quid est iuc. duo. CN. *& P. Scipiones*, } duo fratres, qui in Hispania ceciderunt. Silius:

Dum Capua infaustam luit haud sine sanguine culpam,
Interea geminos terra crudelis Ibera
Fortuna abstulerat, permiscens tristia laetis,
Scipiadas, magnumq. decus, magnumq. dolorem.

Hos Virgilius in VI. uocat, Duo fulmina belli Scipiadas. Publius est maioris Africani, & Asiatici pater; Cnaeus, eorum patruus, Scipionis Nasicae genitor. ET *aui tui duo*, } Aemilius sanguinis, Africanus Publij filius adoptionis linea. MAGISTRI *non boni* } idest, idonei. Graeci dicunt, ἱκανοί. INTEMPERANS *adolescentia* } exhauriuntur enim uires eae, quibus sustentari senectutem oportebat. APVD *Xenophontem* } lib. IIX. Cyri Paediae. Herodotus, & Iustinus uarie hoc scribunt. A quibus dissentit Lucianus in Macrobijs. AETATIQ. *nostrae* } propter auctoritatem, opinione prudentiae, & multi usus rerum partam. CONCEDITVR. } non uitio uertitur, quamuis non laudetur. APVD

Homerum }

Homerum] Il. lib. 1. & 23. potissimum, & alibi. De *uirtutibus suis*] idest, ijs de rebus, quas uirtute ua gesserat. Tertiam *aetatem*] τριτάτην γένεην, Homerus ιλ. α.

—τοῖσι δὲ Νέστωρ
ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς πυλίων ἀγορητὴς,
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.
τῷ δ' ἤδη δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων
Ἐφθίαθ' οἵ οἱ πρόσθεν ἅμα τράφεν, ἠδ' ἐγένοντο
ἐν πύλῳ ἠγαθέῃ, μετὰ δὲ τριτάτοισιν ἄνασσεν.

Et Ouidius:

Spectatorem operum multorum reddere, uixi
Annos bis centum, nunc tertia uiuitur aetas. Et ille:
Ter binos, deciesq. nouem superrexit in annos
Iusta senescentum quos complet ora uirorum.

Naeuius Trisaeclisenem, & Dulcioriloquum uocat, ut est apud Agellium lib. xix. cap. 17. Vide Lucianum in Macrobijs, & Hieron. ad Nepotianum, & Prouerb. Nestorea senecta. Nec *erat ei uerendum*,] tacite indicat, ne sibi quidem id uerendum esse. Vera *praedicans de se*,] praesertim ob eam caussam, ut non suas decantet laudes, sed ut auctoritatem sibi conciliet. Audite, inquit, iuuenes, senem, quem senem iuuenem audiuerunt. Ex *eius lingua melle dulcior fluebat oratio*:] Cic. in Bruto, ex hoc Homeri loco colligit, heroicis illis temporibus oratoriam in pretio fuisse, cum Homerus Vlixi uim, Nestori suauitatem dicendi dederit. Quinctilianus in xi. ex Homero tria dicendi genera obseruauit, breuem, & propriam iucunditatem in Menelao, in Nestore melle dulciorem sermonem; in Vlixe orationem impetu, flumini, niuibus hibernis aucto, parem. Plutarchus in Homeri uita de generibus dicendi alia ostendit exempla. Vide Prouerb. Nestorea eloquentia. Et *tamen dux ille Graeciae*] Agamemnon, significat, bellum magis consilio, quam ui, geri debere. Locus est ιλ. β.

αἲ γὰρ ζεῦ τε πάτερ, καὶ ἀθηναίη, καὶ ἄπολλον,
τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες εἶεν Ἀχαιῶν,
τῷ, κε τάχ' ἠμύσειε πόλις πριάμοιο ἄνακτος,
χερσὶν ὑφ' ἡμετέρῃσιν ἁλοῦσά τε, περθομένη τε.

Interea tamen Cic. pulchre dissimulat, quod Nestor ubique queritur, se iuuenili robore destitutum. Ille dux, quattuor. Aiacis *similes*] Aiaci, unus. Nestoris:] Nestori, unus. Hom. ιλ. lib. 2. Qvod *si acciderit*,] Quod si sibi acciderit, tredecim. Quod sibi si acciderit, quinque. Quod si si acciderit, unus. Quod sibi acciderit, unus. Quod si is Nestor acciderit, unus. male.

CICERO

Qvartvm ago annum & octogesimum. uellem id quidem posse, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem ijs esse uiribus, quibus aut miles bello Punico, aut quaestor eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post cum tribunus militum depugnaui apud Thermopylas Man. Acilio Glabrione consule: sed tamen, ut uidetis, non plane me eneruauit, non afflixit senectus: non curia uires meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non hospites. nec enim umquam sum assensus illi ueteri, laudatoq. Prouerbio, quod monet, mature fieri senem, si diu uelis senex esse. ego uero me minus diu senem esse mallem, quam esse senem ante, quam essem: itaque nemo adhuc conuenire me uoluit, quin fuerim occupatus. At minus habeo uirium, quam uestrum uteruis. nec uos quidem T. Pontij centurionis uires habetis. num iccirco est ille praestantior? moderatio modo uirium adsit, & tantum, quantum potest, quisque nitatur: nae ille non magno desiderio tenebitur uirium. Olympiae per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum humeris sustineret bouem. utrũ igitur has corporis, an Pythagorae tibi malis uires ingenij dari? Denique isto bono utare, dum adsit; cum absit, ne requiras. nisi forte adolescentes pueritiam, paullulum aetate progressi, adolescentiam debent requirere. cursus est certus aetatis, & uia una naturae, eaq. simplex, suaq. cuique parti aetatis tempestiuitas est data. ut enim infirmitas, puerorum est; ferocitas, iuuenum; grauitas, iam constantis aetatis: sic senectutis maturitas naturale quiddam habet, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, hospes tuus Massinissa quae faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere; cum equo, ex equo non descendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit; summam in eo esse corporis siccitatem; itaque exsequi omnia regis officia, & munera. Potest igitur exercitatio, & temperantia in senectute etiam aliquid conseruare pristini roboris. Non sunt in senectute uires. nec postulantur quidem uires a senectute. ergo, & legibus, & institutis, uacat aetas nostra muneribus ijs, quae non possunt sine uiribus sustineri. itaque non modo, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officij, aut omnino uitae munus exsequi possint. At id quidem non proprium senectutis est uitium, sed commune inualetudinis. quam fuit imbecillus P. Africani filius, is, qui te adoptauit? quam tenui, aut nulla potius ualetudine? quod nisi ita fuisset, alterum ille exstitisset lumen ciuitatis. ad paternam enim magnitudinem animi doctrina uberior accesserat. quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistendum, Laeli, & Scipio, senectuti est, eiusq. uitia diligentia compensanda sunt: pugnandum, tamquam contra morbum, sic contra senectutem: habenda ratio ualetudinis; utendum exercitationibus

tionibus modicis: tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur. Nec uero corpori solum subueniendum est, sed menti, atque animo multo magis. nam haec quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defatigatione ingrauescunt: animi autem exercendo leuantur. nam, quos ait Caecilius comicos stultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos. quae uitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauae, somniculosae senectutis. ut petulantia, ut libido magis est adolescentium, quam senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia, quae deliratio appellari solet, senum leuium est, non omnium. Quattuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & caecus. intentum enim animum, tamquam arcum, habebat: nec languescens succumbebat senectuti: tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium, in suos: metuebant eum serui, uerebantur liberi, carum omnes habebant. uigebat in illa domo mos patrius, & disciplina. ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usque ad ultimum spiritum dominatur in suos. ut enim adolescentem, in quo aliquid senile, sic senem, in quo aliquid est adolescentis, probo. quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo numquam erit.

EXPLANATIO

AUT *consul in Hispania fuerim,* } in qua plura opida cepit, quam dies fuit. Plutarchus. Mirum autem, gloriosum senem gloriosum obticuisse triumphum. de quo Liuius lib. XXXIV. & Plut. in eius uita. CUM *tribunus mil. depugnaui apud Thermopylas, Man. Acilio Glabrione consule:* } memoriae uitium in Cicerone deprehenditur. legerat enim in Annalibus, Catonem non tribunum mil. sed legatũ apud Thermopylas M'Acilio cos. depugnasse. quod Liuius lib. XXXVI. perspicue docet. neminem enim post consulatum tribunum mil. fuisse constat, at legatos ita multos, ut exemplis probare necesse non sit. *Thermopylas:* Thermopylarum descriptionem uide apud Liuium lib. XXXVI. & Strabonem lib. IX. UT *uidetis,* } ualent enim multum testes oculati. ENERUAUIT, } robore destituit. nam robur est in neruis situm. Hinc, Omnibus neruis, Neruos intendere, expedire. Cic. pro Coelio: Quem si uobis, si suis, si reip. conseruatis, adductum, deditum, obstrictum uobis, ac liberis uestris habebitis, omniumq. huius neruorum, ac laborum uos potissimum inde fructus uberes, diuturnosq. capietis. NON *clientes, non hospites.* } Cicero in Diuinatione: Clarissimi uiri nostrae ciuitatis, temporibus optimis hoc sibi amplissimum, pulcherrimumq. ducebant ab hospitibus, clientibusq. suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi R. ditionemq. essent, iniurias propulsare, eorumq. fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum uirum, & prudentissimum, cum multis (maxime Galba) graues inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias. De clientibus, & hospitibus, uide Halicarnasseum lib. 2. Agellius lib. V. cap. 13. Clientem a Colendo dicunt, quasi Colentem. MATURE *fieri senem,* } mature sibi parcere, & iuuenilia opera intermittere. uel, iuuenili aetate senilem sibi prudentiam, & affectuum, cupiditatumq. moderationem comparare. QUAM *esse senem ante, quam essem:* } ignauo otio torpescere, dum & animi, & sensuum integritate ualeam. CONUENIRE *me uoluit,* } Valuit, sex. QUIN *nemini occupatus.* } Off. lib. III. in prooemio, de P. Scipione: Numquam minus otiosum, quam cum otiosus. NEC *uos quidem* } Ne, unus. T. *Pontij centurionis* } fortasse Pontium intelligit, qui, cum Capitolium a Gallis esset obsessum, Tiberim transnauit. Plut. in Camillo, Liu. lib. V. Ait Vegetius, centuriones non nisi procero, & robusto corpore esse lectos. NUM *iccirco est ille praestantior?* } sic decem octo. mei, duo, & alias, N. i. e. i. p. uobis? QUANTUM *potest, quisque nitetur:* } Quantum quisque potest, nitatur, duodecim. MILO } Crotoniata. Quinctil. lib. I. cap. 14. Vide Prou. Taurum tollat, uitulum qui sustulerit. PYTHAGORAE } Valerius lib. IIX. cap. de studio, & industria, Laertius in uita. ISTO *bono* } Corporis commoda uocat Bona, communi loquendi modo, non Stoicorum dogmate. PAULLULUM *aetate progressi* } ultra adolescentiam. SUAQ. *cuique partis aetatis* } τὸ, Aetatis, abest a septem. TEMPESTIUITAS } non tempus hic significatur, sed maturitas temporis. ideoq. male uidetur legisse Nonius, Tempestas. EST *data.* } a natura. INFIRMITAS *puerorum* } quae pueris cum senibus quodam modo communis est: unde Prou. Bis pueri senes. FEROCITAS *iuuenum:* } quae posita est magis in inferenda, quam propulsanda iniuria, & quiduis uirium potius arbitrio, quam consilio suscipiendo. graue, periculosum uitium, & honestis laboribus corporis, atque animi frangendum. GRAUITAS *iam constantis aetatis:* } quae omnium dicta, & facta certo consilio gubernat. SUO *tempore percipi* } refertur ad maturitatem senectutis tantum, non etiam ad infirmitatem puerorum, & ferocitatem iuuenum: quod putarunt alij, librorum quorundam uarietate adducti. HOSPES *tuus Massinissa* } Hospes tuus habitus Mass. decemocto. Hospes tuus habiturus Mass. unus. Errore facili. Legendum enim, Hospes tuus auitus Mass. Africani enim maioris hospes fuit, ut ex Scipionis Somnio. Quando in Romanorum amicitiam uenerit, uide apud Sall. Iugurtha. De eius constantia in amicitia, Valerius lib. V. cap. de Gratis. Quae ipse Scipioni dono dederit, recenset Silius lib. I.

Huic iuueni dono insignem uelamine picto
Dat chlamydem, stratumq. ostro (quem ceperat ipse
Deiecto uictor Magone, animumq. probarat)
Cornipedem, & cum qua diuum libabat ad aras
Hasdrubal, ex auro pateram, galeamq. comantem,

Ex

Ex infirmato sociali foedere regis.

NONAGINTA *annos natus:* ℥ tot etiã Lucianus uixisse scribit. Florus uero Epit.L.maiorẽ decessisse ait. CVM *ingressus iter* ℥ Valerius lib.IIX.cap.13.de Senect. De eo Plin lib.VII.cap.14. & 48. ITAQ. *exsequi omnia regis officia, & munera.* ℥ honestam disciplinam, & locupletationem ciuium regis officia praecipua, tradit Isocrates. EXERCITATIO, *& temperantia* ℥ ergo intemperantia, & ignauia pristinum robur tollit. IN *senectute etiam* ℥ non modo in iuuentute. VACAT *aetas nostra muneribus iis,* ℥ qui acceperunt pro Dare operam, quod nusquam libera rep. quisquam dixit, perperam locum interpretati sunt, & distinxerunt. Hinc Vacatio, & excusatio munerum, apud Iurisconsultos. Dicebantur autem hi, Emeriti. *Muneribus iis:* belli, & senatorio. SVNT *imbecilli senes,* ℥ Imbecilles, duodecim. COMMVNE *ualetudinis.* ℥ sic omnes: duobus exceptis, in quibus, Inualetudinis. P. AFRICANI *filius,* ℥ maioris, fratris Corneliae, Gracchorum matris. In Bruto: Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. AVT *nulla* ℥ Et, unus. Ac, tres. ALTERVM *ille exstitisset lumen ciuitatis.* ℥ Illud, sex. τὸ, Ille, non est in uno. Alterum in isto exstitisset lumen ciu. unus. Apud Homerum Aiax Teucro ait:

Βάλλ' οὕτως, αἴ κέν τι φόως Δαναοῖσι γένηαι.

Ita iaculare, si quod forte lumen Graecis exsistas.

EIVSQ. *uitia diligentia compensanda sunt:* ℥ Diligentius, unus. Compescenda, octo. EXERCITATIONIBVS *modicis:* ℥ Plin.lib. XXIIX. cap.4. POTIONIS ℥ Potationis, septem. Potus, duo. SED *menti, atque animo multo magis.* ℥ Sed etiam menti, & animo magis, unus. Sed etiam menti, & animo multo magis, unus. HAEC *quoque* ℥ mens, atque animus. EXERCITATIONVM *defatigatione ingrauescunt:* ℥ τὸ, Exercitationum, non est in duobus. Defectione, unus. Defatigatione, & exercitatione, unus. ANIMI *autem exercendo leuantur.* hoc Quinctilianus de memoria dicit, quae pars ingenij est. Isocrates: τὰ μὲν σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις: ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε. *Exercendo:* dum exercentur. Vt: Vritq. uidendo Femina. Exercitando, tres. Exercitatione, duo. Animi autem se exercendo leu. quattuordecim. CREDVLOS, ℥ Credulitatem esse uitium, scribit Dion Prusaensis περὶ ἀπιστίας. Vide & Luciani libellum περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ. DISSOLVTOS. ℥ qui uerecundiae fines transierint. Off.I. Negligere, quid de se quisque sentiat, non modo arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. DELIRATIO ℥ De Orat.II. O delirationem incredibilem. Plautus Amph. Haec quidem deliramenta loquitur. Suet. Vesp. Neque illa quidquam aliud, quam cachinasse, mirantem, quod, adhuc se mentis compote, deliraret iam filius suus. Metaphora sumpta a re rustica. Plinius lib. XIIX. cap.20. de Occasione: Hoc quoque ubi consuetudo patitur, crate dentata, uel tabula aratro adnexa, quod uocant Lirare, operientes semina, unde primum appellata Deliratio est. Hinc, Lirari, & Liratim, apud Columellam. REGEBAT *& senex, & caecus.* ℥ Tusc.V. Appius Claudius, qui caecus multos annos fuit, in illo suo casu nec publico, nec priuato muneri defuit. TENEBAT *non modo* ℥ Tenebat enim non modo, quinque. AVCTORITATEM, ℥ quam aut uirtus, aut sapientia, aut potentia parit, saepe etiã amor. IMPERIVM ℥ Auctoritas habere uidetur aliquid uoluntarium; Imperium, aliquid coactum, & uiolentum: ut, nisi quid ex praescripto fiat, poena sequatur. METVEBANT *eum serui,* ℥ Eum, non est in sexdecim. HONESTA *est,* ℥ honore digna, & honorata. SI *se ipsa defendit,* ℥ anteacta uita parta auctoritate, & de diligentia nihil remittendo. SI *ius suum retinet,* ℥ ne ex arbitrio liberorum pendeat, ne ue ad agnatos, & gentiles, idest in tutelam, & quasi mancipationem deducatur. eo enim Cicero respexisse uidetur, ne senex bis puer, rei suae administrandae parum idoneus, inuerso naturae ordine, quasi in liberorum sacra recidat. Ius suum obtinere, Demostheni, & Isocrati, τυγχάνειν τῶν δικαίων. Demostheni, τὸ δίκαιον ἔχειν. MANCIPATA *est,* ℥ Emancipata est, Nonius & duo mei libri. Emancipare, est, alteri in manum tradere. Emancipatum, interpretatur Nonius, subnixum, deditum. VLTIMVM *spiritum* ℥ Vltimum uitae spiritum, unus. *Vsque ad ultimum spiritum:* Vespasianus aiebat, imperatorem stantem mori oportere. IN *quo aliquid est adolescentis,* ℥ alacritas, & hilaritas iuuenilis.

CICERO

SEPTIMVS mihi liber Originum est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: caussarum illustrium, quascumque defendi, nunc quammaxime orationes conficio: ius augurum, pontificum, ciuile tracto: multum etiam Graecis litteris utor: Pythagoreorumq. more, exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro uesperi. hae sunt exercitationes ingenij, haec curricula mentis: in his desudans, atque elaborans, corporis uires non magnopere desidero: adsum amicis: uenio in senatum frequens: ultroq. affero res multum & diu cogitatas, easq. tueor animi, non corporis uiribus. quae si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret, ea ipsa cogitantem, quae iam agere non possem: sed, ut possim, facit acta uita. semper enim in his studijs, laboribusq. uiuenti non intelligitur, quando obrepat senectus. ita sensim sine sensu aetas senescit; nec subito frangitur, sed diuturnitate exstinguitur. Sequitur tertia uituperatio senectutis, quod eam carere dicunt uoluptatibus. O praeclarum munus aetatis: siquidem id aufert a nobis, quod est in adolescentia uitiosissimum. accipite enim, optimi adolescentes, ueterem orationem Archytae Tarentini, magni in primis, & praeclari uiri; quae mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. nullam capitaliorem pestem, quam uolupta-

tem corporis, hominibus dicebat a natura datam: cuius voluptatis auidae libidines, temere, & effrenate ad potiundum incitarentur: hinc patriae proditiones, hinc rerump. euersiones, hinc cum hostibus clamdestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret: stupra uero, & adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptatis. cumq. homini siue natura, siue quis deus nihil mente praestabilius dedisset; huic diuino munori, ac dono nihil esse tam inimicum, quam voluptatem: nec enim, libidine dominante, temperantiae locum esse, nec omnino in voluptatis regno uirtutem posse consistere. quod quo magis intelligi possei, fingere animo iubebat, tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quanta posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset: quo circa nihil esse tam detestabile, tamq. pestiferum, quam voluptatem: siquidem ea, cum maior esset, atque longinquior, omne animi lumen exstingueret. Haec cum C. Pontio Samnite, patre eius, a quo Caudino proelio Sp. Postumius, T. Veturius consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi R. permanserat, se a maioribus natu accepisse, dicebat; cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum uenisse, L. Camillo, P. Claudio consulibus, reperio.

EXPLANATIO

SEPTIMVS } nec plures citantur a ueteribus. quorum nullus exstat. nam, quae circumferuntur, Annij Viterbiensis esse, nemo nescit. LIBER *Originum est in manibus:* } quibus Cicero in Bruto florem, & eloquentiae lumen tribuit. Vide Festum. *Est in manibus:* a me conscribitur. Supra, In manibus est laudatio: idest, edita doctorum manibus teritur. ORATIONES *conficio:* } in quibus eum Lysiae comparat Cicero in lib. de claris Orat. PYTHAGOREORVMQ. *more,* } de Pythagoreorum uiuendi ratione, Agellius lib. I. cap. 4. Pythagoras in Carminibus aureis:

Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι,
Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν.
Πῇ παρέβην; τί δ' ἔρξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;

Idest:

Neque somnum mollibus in oculis suscipe,
Antequam diurnorum operum ter unumquodque percurras.
Quo transgressus sum? quid feris? quid mihi decens non perfectum est?

Pythagoreorumq. more: Pythagoreorum more, septem. Pythagoreo more, unus. Pythagoricorumq. more, unus. DESVDANS, } exercens. Manet in metaphora palaestrae, Curricula, quae sunt spatia, intra quae se cursores exercent, Desudare. ADSVM *amicis:* } Adesse, patrocinari: sicut Graecis, *τὸ παρεῖναι*. NON *magnopere* } nam Aristoteles Rhet. ad Theodecten II. ait *τὴν ἐπιθυμίαν* esse *τοῦ ἀπόντος*. EASQ. *tueor* } contra eos, qui a me dissentiunt. ANIMI, *non corporis uiribus.* } uerbis enim, non pugnis, ut alibi ait, disceptamus. In senatu uincit non robustior, & potentior, (siquidem libera sit respublica) sed prudentior, & disertior. SENSIM *sine sensu aetas senescit;* } *ταυτολογία.* ioci genus, & lepor quidam, in repetitione litterarum. Sic Ennius apud Prisc. l. XII. & ad Her. lib. IV.

O Tite, tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Item:

Quidquam quisquam cuiquam, quod conueniat, neget.

Item alibi:

Nam, cuius rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere.

Et idem in Phoenice, apud Nonium:

Stultu'st, qui cupita cupidus cupienter cupit.

Et Plautus Menaech.

Non potui paucis plura plane proloqui.

Et Cato senex, apud Carisium l. 2.

Suapte natio sua separata scorsum.

Sensim: unde Ouidius:

Tempora labuntur, tacitisq. senescimus annis

ID *aufert a nobis,* } Id aufert nobis, octo. TRADITA *est,* } in manus: nimirum scripta. AD *potiundum incitarentur:* } idest, impense cupiunt, consulunt parum, ut ait Comicus. CLAMDESTINA *colloquia nasci:* } Clamdestina colloquia nasci dicebat, undecim. EXCITARI, *nisi voluptatis.* } Incitari, quattuor. Voluptatibus, sex. NEC *omnino* } Neque omnino, undecim. QVANTA *posset maxima.* } Quanta percipi posset maxima, decemseptem. Possit, quattuor. C. PONTIO *Samnite,* } Herennij filio, patre longe prudentissimo nato. Liuius. de uir. ill. additum cognomen est Thelesini. Hic ille est, qui optabat in ea se tempora reseruatum, cum Romani dona accipere cupissent. Off. II. CAVDINO *proelio* } Liuius lib. IX. Florus lib. I. cap. 17. de uir. ill. cap. 30. Oros. lib. III. cap. 15. D. Aug. de ciu. D. lib. III. cap. 17. Agell. lib. XVII. cap. 21. De Caudinis furculis uide Liuium. CONSVLES } cum iterum consules essent. Off. III. SVPERATI *sunt,* } sub iugum missi. QVI *in amicitia populi R. permanserat,* } antiqua formula. In Fragmento Thoriae legis, apud Fuluium Vrsinum: QVEI. EO-

RVM . IN . AMICITIAM . POPVLI . ROMANI . BELLO . POINICIO. PROXIMO . MANSERVNT . Et in uetustissimo apud eundem S.C. Graece scripto, quod M. Lepido, Q. Catulo cos. in aes incisum fuit: Τ διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων μεμενηκότων. L. CAMILLO, ȝ sic recte sex mei.

CICERO

QVORSVM haec? ut intelligeretis, si uoluptatem aspernari ratione, & sapientia non possemus, magnam habendam senectuti gratiam, quae efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. impedit enim consilium uoluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) praestingit oculos, nec habet ullum cum uirtute commercium. Inuitus feci, ut fortissimi uiri T. Flaminini fratrem, L. Flamininum e senatu eijcerem septem annis postquam consul fuißet; sed notandam putaui libidinem. ille enim, cum esset consul in Gallia, exoratus in conuiuio a scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in uinculis eßent damnati rei capitalis. hic Tito, fratre suo, censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est. mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quae cum probro priuato coniungeret imperij dedecus. Saepe audiui a maioribus natu, qui se pueros porro a senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod, cum apud Pyrrhum regem legatus esset, audisset a Thessalo Cynea, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur, eumq. dicere, omnia, quae faceremus, ad uoluptatem esse referenda: quod ex eo audientes Man. Curium, & Ti. Coruncanium, optare solitos, ut id Samnitibus, ipsiq. Pyrrho persuaderetur; quo facilius uinci possent, cũ se uoluptatibus dedidissent. uixerat Man. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro rep. quarto consulatu deuouerat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua uita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto iudicabant eße profecto aliquid natura pulchrum, atque praeclarum, quod sua sponte peteretur, quodque, spreta, & contempta uoluptate, optimus quisque sequeretur.

EXPLANATIO

IMPEDIT *consilium uoluptas*, ȝ uoluptas nullum habet cum uirtute commercium. RATIONIS *inimica*; ȝ Rationi inim. quindecim. Rationi est inimica, duo. Rationum inimica, unus. Voluptatis cum ratione proelium describit Prudentius in Psychomachia. Comparatio item uoluptatis cum uirtute est apud Senecam lib. I. de uita beata. INVITVS ȝ nam omnis animaduersio, & castigatio contumelia uacare debet, neque ad eius, qui punit aliquem, aut castigat, sed ad reip. utilitatem referri. SEPTEM *annis* ȝ Octo, liber Vrsini. NOTANDAM *putaui libidinem*. ȝ sic omnes mei. Notandum, legebat Gifanius. *Notandam*: Liuius, eadem de re: Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis a senatu adscriberent notas. ILLE *enim, cum esset consul in Gallia*, ȝ hanc historiam scribentes Liuius lib. XXXIV. & Plut. in Catone, & T. Flaminino, inter se dissentiunt. EXORATVS ȝ alijs subinde, atq. alijs blandimentis impulsus. IN *conuiuio* ȝ cum uino incaluissent. SCORTO ȝ Philippo Poeno, caro, ac nobili scorto. Liuius. Eum autem adeo deperibat, ut, siue exercitus ductaret, siue prouincias administraret, ab eius latere numquam discederet. Plutarchus. IMPERII *dedecus*. ȝ cum id flagitij consul admisisset. PORRO ȝ idest, retro. Sic in Laelio: Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archita, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum. THESSALO *Cynea*, ȝ Demosthenis auditore, imitatoreque, tantae eloquentiae uiro, ut plures ciuitates sua facundia, quam Pyrrhus armis, superasse creditus sit, atque ob hoc a Pyrrho in magno pretio habitus. Hic ille Cyneas est, qui Romanorum senatum regum consessum, uel, ut Iustinus inquit, regum urbem; uel, ut Florus, Vrbem templum, senatum uero regnum sibi uisum respondit. Plutarchus in Pyrrho, & Val. lib. IV. cap. de Continentia. QVENDAM ȝ Epicurum. TI. *Coruncanium*, ȝ Epit. Liu. XIII. QVO *facilius uinci* ȝ Vt facilius uinci, unus. P. *Decio*, ȝ filio. DEVOVERAT. ȝ Gallico proelio. Liuius lib. X. Florus lib. V. cap. 17. Val. l. V. cap. de Pietate erga pat. de uir. ill. cap. 27. Oros. lib. III. cap. 21. Deuouendi ritum uide apud Liuium lib. IIX. NORAT *eundem Fabricius, norat Cornicanius*: ȝ a cuius deuotione sedecim annis alter consul, alter ad Pyrrhum legatus fuit. CVM *ex sua uita*, ȝ Tum, decemseptem. SVA *sponte* ȝ sine ullo alio praemio, & fructu. SPRETA; ȝ quia deformis. *Spretas* prae honestate: cui dum student, hac careant necesse est, in munus officij sui toto animo intenti. quod dum exsequi student, nec conuiuijs intempestiuis, & luxuriosis, nec muliercularum illecebris, nec somno, atque ignauiae uacare possunt.

CICERO

QVORSVM igitur haec tam multa de uoluptate? quia non modo uituperatio nulla, sed etiam summa laus, senectutis est, quod ea uoluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, exstructisq. mensis, & frequentibus poculis: caret etiam uinolentia, & cruditate, & insomnijs. sed, si aliquid dandum est uoluptati, quoniam eius blanditijs non facile obsistimus: (diuinitus enim Plato escam malorum appellat uoluptatẽ, quod ea uidelicet homines capiantur, ut pisces) quamquam immoderatis epulis caret senectus, modicis tamen

delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntem a cena senem saepe uidebam puer. delectabatur cereo funali, & tibicine: quae sibi, nullo exemplo, priuatus sumpserat: tantum licentiae dabat gloria. Sed, quid ego alios? Ad me ipsum reuertor. primum habui semper sodales. sodalitates autem me quaestore constitutae sunt, sacris Idaeis Magnae matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus, omnino modice, sed erat quidam feruor aetatis, qua progrediente, omnia fiunt in dies mitiora. neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem uoluptatibus corporis magis, quam coetu amicorum, & sermonibus, metiebar. bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia uitae coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius, quam Graeci, qui hoc idem tum compotationem, tum concenationem, uocant: ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare uideantur. ego uero, propter sermonis delectationem, tempestiuis quoque conuiuijs delector, nec cum aequalibus solum, qui pauci iam admodum restant, sed cum uestra etiam aetate, atque uobiscum: habeoq. senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis auiditatem auxit, potionis, & cibi sustulit. quod si quem etiam ista delectant, ne omnino bellum indixisse uidear uoluptati cuius est etiam fortasse quidem naturalis motus: non intelligo, ne in istis quidem uoluptatibus ipsis carere sensu senectutem. me uero & magisteria delectant, a maioribus instituta, & is sermo, qui, more maiorum, a summo magistro adhibetur in poculo; & pocula, sicut in Symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia; & refrigeratio aestate, & uicissim aut sol, aut ignis hibernus: quae quidem etiam in Sabinis persequi soleo: conuiuiumq. uicinorum quotidie compleo; quod ad multam noctem, quammaxime possumus, uario sermone producimus. At non est uoluptatum tanta quasi titillatio in senibus. credo: sed nec desideratio quidem: nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam, iam affecto aetate, quaereret, uteretur ne rebus Venereis, Dij meliora, inquit: libenter uero istinc, sicut a domino agresti, ac furioso, profugi. cupidis enim rerum talium odiosum fortasse, & molestum est, carere; satiatis uero, & expletis iucundius est, carere, quam, frui. quamquã non caret is, qui non desiderat. hoc ego, non desiderare, dico esse iucundius.

EXPLANATIO

HAEC *tam multa*] Haec, non est in decemnouem. VINOLENTIA,] quae parit tremorem, rigorem, delirium, uertiginem. *Vinolentia*: Ebrietate. de qua Seneca: Ebrietas unius horae hilarem insaniam, longi temporis taedio pensat. CRVDITATE,] quae ex ciborum copia oritur. Varro in Satyris Menippeis apud Agellium ait, πέμματα cum πέψει societatem infidam esse. πέμματα autem bellaria uocat. hinc capitis grauedo, stupor ingenij, distinctio uentris, nonnumquam etiam obstructiones hepatis oriuntur, apoplexiae aditum parantes. INSOMNIIS.] quae multa gignuntur ex crapula. Plinius inter cetera Ebrietatis incommoda etiam furiales somnos, & inquietem nocturnam recenset. CARET *etiam uinolentia, & cruditate*: Caret & uin. & crud. unus. Caret etiam ergo uin. & crud. duo. Caret ergo etiam uin. & crud. quattuor. τὸ Et, non est in uno. Caret ergo uin & crud. octo. quorum unus, Igitur, pro Ergo. Caret igitur uin. crud. unus. Quattuor mendose habent, Crudelitate. ET *insomnijs*: Et insomnia, Lambinus. Et in somnio, tres. NON *facile obsistimus*:] ergo obsisti potest: sed cum labore, difficultate, molestia. DIVINE *enim Plato*] Diuinus, unus. Diuin⁹, unus. Cyrillus lib. IIX. contra Iulianum apostatam non longe Platonem a Christianismo abesse iudicat. Cicero Platonem Philosophorum Deum appellat. de quo uide D. Aug. contra Pelag. lib. IV. Plutarchus περὶ παίδων ἀγωγῆς, Platonem δαιμόνιον appellat. Scribit D. Hieron. adu. Iouinianum lib. I. Speusippo, Clearcho, & Anaxilide auctoribus, Platonis matrem Perictionem phantasmate Apollinis oppressam, & sapientiae principem non nisi de uirgine editum. ESCAM *malorum appellat uoluptatem*,] δέλεαρ τῶν κακῶν. Plautus Merc.

Voluptas est malorum esca, quod ea non minus homines,
Quam hamo capiantur pisces.

Vide Sextum Empiricum Pyrrh. lib. III. cap. 23. & Plut. in Catone. CAPIANTVR,] per imprudentiam. considerant enim suauitatem mox perituram, noxam diu duraturum non uident. MODICIS *tamen delectari potest.*] omnes scripti libri, Modicis tamen conuiuijs delectari potest. Vnus, Moderatis. Vnus, Solet. Duo. Tres addunt post Conuiuijs, Potationibus. DELECTABATVR *cereo funali, & tibicine*:] alij, Crebro funali, ueteres libros secuti. Ego, Cereo, ex duobus meis scriptis. (duo alij, mendose, Credo) primum enim, cum dixerit, A cena redeuntem senem uidebam puer, apte non subiungitur, Delectabatur crebro funali, cum illud ipsum tempus designetur, quo post cenam domum redibat. Deinde locus Valerij Max. lib. III. cap. 6. perspicue demonstrat, Cereum funalem fuisse. Quotiescunque, inquit, epulaturus erat, ad funalem cereum, praeeunte tibicine, & fidicine, a cena domũ reuerti solitus est. De uir. ill. Epit. Liu. lib. XVII. Florus lib. II. cap. 2. Silius Italicus lib. VI.

Iustum Sacrana ducebat caede triumphum,
Aequorum iuxta decus, & nauale trophaeum,
Rostra gerens niuea surgebat mole columna,
Exsuuias Marti, donumq. Duillius alto
Ante omnes mersa Poenorum classe, dicabat.
Cui nocturnus honor, funalia clara, sacerq.
Post epulas tibicen adest, castosq. penates
Insignis lacti repetebat murmure cantus.

Ergo magisque, magisq. uiri nunc gloria claret.

Tarentum uero qua uigilantia, quo consilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti, atque dicenti; mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti; certe, inquit, ridens: nam, nisi tu amisisses, ego numquam recepissem. Nec uero in armis praestantior, quam in toga; qui, consul iterum, Sp. Caruilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum uiritim contra senatus auctoritatē diuidentibus: augurq. cum esset, ausus est dicere, optimis auspiciis ea geri, quae pro reip. salute gererentur; quae contra remp. fierent, contra auspicia fieri. Multa in eo uiro praeclara cognoui: sed nihil est admirabilius, quam quo modo mortem Q. filij tulit, clari uiri, & consularis. est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec uero ille in luce modo, atque in oculis ciuiū magnus, sed intus, domiq. praestantior. qui sermo? quae praecepta? quanta notitia antiquitatis? quae scientia iuris augurij? multae etiam, ut in homine Romano, litterae: omnia memoria tenebat non domestica solum, sed etiam externa, bella. cuius sermone ita tum cupide fruebar, quasi diuinarem id, quod euenit, illo extincto, fore, unde discerem, neminem. Quorsum igitur haec tam multa de Maximo? quia profecto uides, nefas esse dictum, miseram fuisse talem senectutem. nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, nauales ue pugnas, ut bella a se gesta, ut triumphos, recordentur. est etiam quiete, & pure, atque eleganter actae aetatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis; qui, uno & octogesimo anno, scribens est mortuus: qualem Isocratis; qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, uixitq. quinquennium postea: cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos; neque umquam in suo studio, atque opere, cessauit. qui, cum ex eo quaereretur, cur tam diu esse uellet in uita, Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. praeclarum responsum, & docto homine dignum. sua enim uitia insipientes, & suam culpam, in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modo mentionem feci, Ennius:

„ *Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo*
„ *Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.*

Equi fortis, & uictoris senectuti comparat suam: quem quidem meminisse probe potestis; anno enim undeuigesimo post eius mortem hi consules, T. Flamininus, & M'. Acilius, facti sunt: ille autem Caepione, & Philippo iterum consulibus mortuus est, cum ego, quinque & sexaginta annos natus, legem Voconiam magna uoce, & bonis lateribus suasissem. sed annos septuaginta natus (tot enim uixit) Ennius ita ferebat duo, quae maxima putantur, onera, paupertatem, & senectutem, ut eis paene delectari uideretur. etenim, cum complector animo, quattuor reperio caussas, cur senectus misera uideatur; unam, quod auocet a rebus gerendis; alteram, quod corpus faciat infirmum; tertiam, quod priuet omnibus fere uoluptatibus; quartam, quod haud procul absit a morte. earum, si placet, caussarum quantum quaeque ualeat, quamq. sit iusta, uideamus.

EXPLANATIO

LAELIVS. *Est, ut dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi, propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem uideri: id autem non posse multis contingere.* CATO. *Est istud quidem, Laeli, aliquid: sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse: cum ille dixisset, non eum sua, sed patriae gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius, nobilis; nec tu, si Atheniensis esses, clarus umquam fuisses.* §. Cum hunc locum ex Platonis lib. 1. de Rep. sumptum esse constet; mirari satis non possum, qui uenerit in mentem nonnullis, reponere, Ignobilis, pro Nobilis. nam in Platone quidem legitur Ονομαςὸς. quem locum Cicero paullo liberius, suo more, conuertit: quippe pro unico uerbo Ονομαςὸς, quod in Platone ad Themistoclem simul, & Seriphium quendam pertinet, duo retulit; & de Themistocle, Nobilis; de Seriphio, Clarus, dixit. uerum Platonis locum subscribemus, atque etiā ad uerbum interpretabimur: quod ob eam caussam necessarium uidetur, quia Latina Platonis conuersione, quae in plerisque libris mendosa est, utuntur multi. Τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εὖ ἔχει, ὃς τῷ Σεριφίῳ λοιδορουμένῳ, καὶ λέγοντι, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν πόλιν εὐδοκιμοῖ, ἀπεκρίνατο, ὅτι οὔτ' ἂν αὐτὸς Σερίφιος ὤν, ὀνομαςὸς ἐγένετο, οὔτ' ἐκεῖνος, Ἀθηναῖος. καὶ τοῖς δὴ μὴ πλουσίοις, χαλεπῶς δὲ τὸ γῆρας φέρουσιν, εὖ ἔχει ὁ αὐτὸς λόγος, ὅτι οὔτ' ἂν ὁ ἐπιεικὴς πάνυ τι ῥᾳδίως γῆρας μετὰ πενίας ἐνέγκοι, οὔθ' ὁ μὴ ἐπιεικὴς πλουτήσας, εὔκολός ποτ' ἂν ἑαυτῷ γένοιτο. Latine sic: Bene Themistocles, qui Seriphio conuicianti, ac dicenti, non propter ipsum, sed propter ciuitatem clarū esse, respondit, neque ipsum, si Seriphius esset, splendorem assecuturum fuisse; neque illum, si Atheniensis. similiter in eos, qui inopia laborant, nec senectutem facile ferunt, idem sermo conuenit. nam neque moderatus admodum facile senectutem cum inopia patiatur; neque immoderatus diues molestia umquam uacet. Idem Themistoclis responsum in eius uita, & in Apophthegm. Plutarchus, idem, omissa tamen Seriphij mentione, Herodotus quoque recitat: & apud Plutarchum, Ἔνδοξος, apud Herodotum, item ut apud Platonem, Ονομαςὸς, scriptum est. Quorum consensu mendi suspicio tollitur. nisi si quis clarissimis etiam rebus tenebras offundere conetur. Sed omittamus historiam; cui non ualde patent eorum aures, qui Graece nesciunt: perpendamus sententiam, & ad eam Themistoclis exemplum accommodemus. Propositum Ciceroni uidetur, uel Platoni potius, a quo Cicero sumpsit, ut senectutem & inopi sapienti, & diuiti insipienti grauem esse ostendat. utrique enim aliquid deest ad tolerandam senectutem: inopi sapienti, rei familiaris adiumenta; diuiti insipienti, sapientia. hoc plane Ciceronis illa uerba declarant: Nec enim in summa inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem; nec insipienti, etiam in summa copia, non grauis. quod Plato Graece dixit hoc modo: Οὔτ' ἂν ὁ ἐπιεικὴς πάνυ τι ῥᾳδίως γῆρας μετὰ πενίας ἐνέγκοι, οὔθ' ὁ μὴ ἐπιεικὴς πλουτήσας, εὔκολός ποτ' ἂν ἑαυτῷ γένοιτο. Quo loco, pro Ἐπιεικὴς, &, Μὴ ἐπιεικὴς, dixit Cicero, Sapiens, &

Insipiens: quod est proprie, Moderatus, & Immoderatus. Sed, ut dixi iam, paullo liberius Cicero, nec tamen male, uertit: si quidem, & qui moderatus, idem sapiens, & qui sapiens, idem moderatus est. Comparantur igitur inter se inops sapiens, & diues insipiens: nec tantum aut apud inopem sapientia, aut apud insipientem diuitiae ualent, ut senectutem agere tolerabilem queant. quod si adimatur uel inopia sapienti, uel insipientia diuiti, ut cum sapientia diuitiae coniungantur: aequo animo feretur senectutis onus. Cum hac sententia, quis non intelligit, dictum Themistoclis optime congruere? nam, quemadmodum ad ferendam senectutem ualent aliquid opes, & copiae, nec tamen in iis omnia sunt; quia, nisi sapientia simul aderit, senectus leuis esse non poterit: sic ad hominum decus, & ornamentum ualet omnino aliquid patria, nec tamen in eo sunt omnia: quia, si quis uirtute careat, is, uel in patria nobilissima natus, claritatem assequi nullam poterit. itaque nec Themistocles, si ei contigisset, ut in humili, obscuraq. insula Scripho nasceretur; nec Scriphius ille, si Athenis, clarus umqnam fuisset. porro, cum Scriphio illi non tam patriae gloria, quam ipsius uirtus defuerit: non uidetur conferendus neque cum sene inopi sapiente, neque cum diuite insipiente; quorum alteri senectutem inopia, alteri insipientia grauem facit: sed ei seni simillimus est, cuius ad miseriam addi nihil potest; cum neque res domestica subsidio est, neque sapientia solatio. nam senectus inopi sapienti grauis est, diuiti insipienti grauior, inopi simul & insipienti grauissima. atque hoc tertium senectutis miserrimae genus indicat Cicero, cum ait: Ne sapienti quidem. nam, sine sapienti quidem inopi leuis esse senectus potest; sequitur, ut insipienti inopi grauissima sit. Fieri autem grauiora senectutis incommoda, si absit sapientia, quam si copiae, tum Plato ipse, tum etiam Cicero, siquis eorum uerba diligenter inspiciat, perspicue demonstrant. Ac seni quidem inopi sapienti Themistocles, si in Seriphio insula natus esset, similis fuisset; diuiti autem insipienti Seriphius ille, si Athenis. Quocirca hoc etiam modo Themistocles Seriphio praestitisset. Nec uero potuit acutius respondere, aut modestius. nam & cum homine patriã uituperauit: & suam laudem cum patriae laude coniunxit. Satis haec uidentur, ut Ciceronis pulcherrima sententia conseruetur, adiuncto praesertim antiqui libri testimonio, quem patri meo, praestans eruditione, atque integritate uir, omniq. plane laude cumulatus, ac de nobis quidem perpetua multorum annorum benignitate optime meritus, Gulielmus Sirlettus Cardinalis, ut ad communem utilitatem uteretur, donauit. in eo libro, non obscuris litteris, Nobilis, scriptum uideo. ut iam neminem fore arbitrer, nisi si quem a ueritate pertinacia detorserit, qui Platonis, Herodoti, Plutarchi testimonio, libri ueteris auctoritati, &, quod caput est, Ciceronis ipsius sententiae, infirmam, inanem, & plane falsam coniecturam, audeat opponere. Alius meus liber, Non ignobilis. VT *Themistocles fertur* } Sunt, qui, hoc non sat bonum loquendi genus esse, iureiurando affirment. quos refellunt ipsa exempla. nam de nat. de. lib. III. de Solibus loquens: Quartus, ait, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ialysi, Camiri, & Lindi. quinctus, qui Colchis fertur Aeetam, & Circen procreauisse. In Laelio quoque: Quod Tarquinius dixisse fertur. sic enim emendo, ex auctoritate quattuor meorum librorum. NEC *insipienti, etiam in s. &c.* } Nec quidem insipienti, & in s. tres. AFFERVNT *fructus*; } sic quattuor. Efferunt, quattuordecim. Efferent, unus. Efficiunt, unus. Effecerunt, unus. In Verrem: Id perdere aratorem, quod agri, segetesq. extulissent. De Clar. or. Ager, qui multos annos quieuisset, uberiores efferre fructus solet. *Mirificos efferunt fructus*: de quibus uidendus Isocrates in prooemio Paraeneseos. NON *solum, quia numquam deserunt,* } aduerbium, Numquam, est in meis antiquis libris: & recte. quod obseruatione Latini sermonis facile perspexi. Aut enim dicebant ueteres, exempli gratia, Non amat ne propinquos quidem suos; sequentibus, post uerbum, Amat, Ne quidem. Aut: Ne propinquos quidem suos amat; sequente uerbo Amat, post Ne quidem. similiter hoc in loco usitate, & proprie duobus modis loqui Cicero potuit, uel, ut locutus est, Non solũ quia numquam deserunt, ne extremo quidem tempore aetatis, uel, Non solum quia ne in extremo quidem tempore aetatis, uel, Non solum quia ne in extremo quidem tempore aetatis deserunt. Nec tamẽ, sublato Numquam, sententia mutaretur. Hoc in loco mirari equidem non satis possum, elegantis ingenij uiros, beneq. de litteris meritos, quibusdam scriptis libris adductos, a quibus abest Numquam, quod tamen, ut dixi, est in omnibus meis, parum, ut uidetur, obseruato Latinae linguae usu, pariter in mutatione consensisse. Recte ne, an secus, alij quoque indicent. ego meam sententiam ostendi; &, ut arbitror, satis probaui. nec mihi tamẽ tantum assumo, ut eruditis hominibus indicandi facultatem ereptam uelim. CONSCIENTIA *bene actae uitae, multorumq. bene factorum recordatio iucundissima est.* } Aristoteles quoque Rhet. lib. II. in iucundis numerat. Conscientia, mille testes, in adagio. Et Satyricus:

—prima est haec ultio, quod se
Iudice nemo nocens absoluitur.

BENEFACTORVM: *Ennius*;

Benefacta male locata, malefacta arbitror.

EGO Q. *Maximum,* } Ego quidem Q. Maximum, tres. Ego quidem Maximum, unus. EVM *qui tarentum recepit* } Calabriae metropolin. Strabo lib. VI. Pomponius Mela lib. II. Plin. lib. III. cap. II. Bello Punico II. ad Hannibalem defecit. praesidium tamen Romanorum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcem se recepit. Q. Fabius Maximus eam recuperauit, militibusq. diripiendã tradidit. Liuius lib. XXVII. Silius lib. XV. Plut. in Fabio Max. scriptor de uiris ill. Aug. de ciu. D. lib. I. cap. 6. SENEM *adolescens* } aetatis inaequalitas amicitiae nostrae nihil incommodauit. ERAT *in illo uiro comitate condita grauitas*: } sic Fam. lib. XII. ep. 27. Est ita temperatis, moderatisq. moribus, ut summa seueritas cum humanitate iungatur. Eadem laus Attico tribuitur: Eius comitatem non sine seueritate fuisse, neque grauitatem sine facilitate. ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis uererentur, an amarent. Et Isocrates ad Nicoclem. ANNO

enim

enim post, quam consul primum fuerat, ego natus sum: ⁆ in librorum uarietate, omnes tamen fere consentiunt, ita legentes: Anno enim post consul primum fuerat, quam ego natus sum. Reliqua cum impressa nostra lectione. AD *Capuam:* contra Grammaticos. QVEM *magistratum gessi consulibus Tuditano, & Cethego,* ⁆ secutus sum eorum sententiam, qui Catonis quaesturam, non praeturam, hic significari putant. nam, si praetor fuisset his consulibus: non tam longe distaret a praetura consulatus eius, quem gessit annis nouem post hos consules, ut Fasti Capitolini declarant. talis enim uiri perspectae uirtuti tam sero tributum esse consulatum, cui uerisimile uideretur? gessit igitur quaesturam iis consulibus, non Romae, sed in Africa. nam cum P. Scipione, non consule, sed proconsule in Africa profectum esse, docet historia. LEGIS *Cinciae de donis & muneribus* ⁆ Tacitus legem Titiam mendose nominat, qua antiquitus cauetur, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donum ue accipiat. Vide Liuium lib. XXXIV. Festum, Cic. I. de or. & I. ad Att. VT *adolescens,* ⁆ alacritate animi, non temeritate iuuenili. HANNIBALEM, *iuueniliter exsultantem, patientia sua molliebat:* ⁆ qui pro Molliebat, Moliebatur reponunt, pulcherrimum uerbum e suo loco sine caussa extrudunt: qui retinent, iis habenda gratia est. cum & sententia, & ueteres libri, & auctoritas Nonij eodem concurrant. Quod autem iidem illi, qui mutant, uerbum Mollire alienum esse putant a sententia, mihi contra uidetur: quia aptius nihil existimo: at, Moliebatur, minime hunc in locum conuenire. cum ad alia, sed dissimilia, proprie, & eleganter usurpetur. Est autem, Mollire, pro, Efficere, ut minus exsultaret, qui superioribus uictoriis, ducumq. Romanorum inscitia, exsultare solitus erat. Quis autem ignorat, molles qui sunt, modestius agere, nec temere exsultare solitos esse? Ergo Fabius patientia sua, quia locum committendi proelij acerrimo duci Hannibali, pugnandi cupido, numquam dabat, reprimebat eum, nec sinebat, ut antea, iuueniliter exsultare, sed molliorem, quietioremq. reddebat, quia sibi cum sapientissimo duce, nihil per imprudentiam, temeritatem ue peccare, quibus antea uitiis res Romana laborauerat, negotium esse intelligeret. Secus autem fecit, quam Cleombrotus, & Callicratidas, qui cum patriae pernicie succubuerant. CVNCTANDO ⁆ Inde Cunctatoris cognomen adeptus. Liuius, Plutarchus, Polybius lib. III. Florus lib. II. cap. 6. Prima, inquit, redeuntis, sed (ut sic dixerim) reuiuiscentis imperij spes Fabius fuit, qui nouam de Hannibale uictoriam commentus est, non uelle pugnare. hinc illi cognomen nouum, & reip. salutare, Cunctator. hinc illud lex populo, ut Imperij scutum uocaretur. NON *ponebat enim &c.* ⁆ propter conuicium stulti populi, & magistri equitum Q. Minucij obtrectationes, & iniurias, non discedebat a ratione cōsiliorum suorū. ERGO *postq. magisq.* ⁆ sic legitur lib. I. Off. sic est & in undecim meis. Vnus, Ergo post magisq. Duo, Ergo postq. magis. Vnus, Ergo magisq. magisq. Duo, Ergo magis magisq. Vnus, Ergo magis atque magis Vnus, Ergo prius, magisq. Vnus, Ergo primo magisq. Vnus. Ergo magisq. Ex Ennij XII. Annali. Macrobius. Quem Virgilius est imitatus:

Vnus qui nobis cunctando restituit rem.

Vide & Liuium lib. XXX.

SALINATORI, ⁆ C. Liuio Salinatori, arcis Tarentinae praefecto, ut ait Polybius lib. IIX. nam M. Liuius Salinator, gesto ante multos annos consulatu, Tarentum priuatus profectus non esset. ut omittam, quod Tarenti, quo anno amissum est, non uidetur esse potuisse. exsulabat enim, populi iudicio damnatus ex consulatu: nec, nisi anno ante, quam Tarentum a M. Fabio V. consule receptum est, in urbem rediit, opera, & beneficio consulum Marcelli, & Laeuini. At Cicero Salinatorem uocat. Quid tum? num ideo sequitur, ut sit M. Liuius Salinator? quasi uero, praeter M. Liuiū, non potuerint alij Salinatores esse: cum supra quoque C. Salinatoris mentio facta sit. cuius praenomine adducor, ut eundem suspicer esse, quem hic Cicero nominat: siquidem & Polybius Caium appellat eum, qui arci Tarentinae praefuit. T. Liuius M. Liuium nominat. facit cum Cicerone Plutarchus. CERTE, *inquit, ridens:* ⁆ sic de Diu. II. Vrbem philosophiae proditis, dum castella defenditis. Hoc autem dicit, ut Salinatorem accuset, qui magno alieno labore partem gloriā uerbis in se transmouet. Cic. de Orat. II. de Iocis, & Liuius lib. XXVII. NEC *uero in armis praestantior, quam in toga;* ⁆ parua quippe arma foris, ubi non est consilium domi. hinc, Cedant arma togae, &c. Ad Att. IV. Ergo erimus ὁπλῖται, qui togati esse nolumus. Homerus:

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς τ' αἰχμητής.

Rex bonus, & duris bellator fortis in armis. Et:

Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Vt idem & eloquentia, & rebus gerendis excellat.

CARVILIO ⁆ testatum uolo, in septem legi, Cornelio; in uno, Canuleio; in uno, Garulio; in uno, Caluinio. C. FLAMINIO ⁆ qui consul ad Thrasimenum in proelio caesus est. QVOAD *potuit,* ⁆ nequidquam id quidem conatus. Polybius lib. 2. De hoc bello Cic. in Bruto. PICENVM, ⁆ Picentem, unus meus. & ita etiam legit recitans hunc locum Carisius lib. II. CONTRA *senatus auctoritatem* ⁆ inuito, & refragante senatu. Polybius lib. IIX. ait, ab eo latam esse legem inuito senatu. hic Cicero, resistente Fabio, latam non esse ostendit. OPTIMIS *auspicijs ea geri, quae pro reip. salute gererentur;* ⁆ Homerus IX. μ.

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Augures Graecis οἰωνοπόλους uocari posse, scribit Dionysius lib. 2. Vide Platonem in Phaedro. Plut. in Marcello: Οἱ δὲ αὔγουρα ἀπέδειξαν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἱερωσύνης εἶδος, ᾧ μάλιστα τὴν ἀπ' οἰωνῶν μαντικὴν ἐπισκοπεῖν καὶ παραφυλάττειν νόμος δέδωκεν. QVAE *contra remp. fierent, contra auspicia fieri.* ⁆ Ferrentur, & Ferri, omnes libri mei, licet quidam aliqua ex parte mendose: uno tantum excepto, qui facit cum impressa lectione. QVO *modo* ⁆ quanta animi constantia, & moderatione. Durior autem constructio est haec, Nihil admirabilius, quam quo modo; quaeq. longe absit a Grammaticorum regulis. LAVDATIO: ⁆ laudauit enim ipsemet

filium

filium in funere. Plutarchus. Et ipse Cicero librum scripsit de Consolatione ad se ipsum, in morte filiae. IN *luce* } in publico. IN *oculis ciuium* } in conspectu ciuium. INTVS, } apud animum suum Graece, *καθ' ἑαυτόν*. Persius, Intus, & in cute. Contra illud,

Astutam uapido gestasse in pectore uulpem.

QVAE *scientia iuris augurij* ? } sic malo, consentientibus octo meis libris, quam ut est in sex, Iuris, & augurij. quod uiri docti probarunt; distinguentes, Iuris, augurij. ut in Fabio fuerit & iuris ciuilis, & augurandi scientia. Quod probare non possum. Nam, si ius ciuile Cato ei tribueret, certe litteras tribueret, quibus ipsum ius continetur. Ac de litteris postea loquitur. Itaque malo, Iuris augurij, pro, Iuris augurandi. Et fortasse, cum scriptum esset in antiquis libris Aug. quod significare potuit, Augurales, produxere imperiti librarij, & fecerunt, Augurij. Quod ideo dictum uolui, ne quis in dubium uocaret, quasi duriuscule dictum, Iuris augurij. τὸ Augurij deest in uno, Augurandi, in uno. Vnus, Quanta notitia antiquitatis, & augurum, & quanta scientia iuris? Duo, Q. n. a, & augurij, quanta scientia iuris? Vnus, Quae scientia iuris, & augurum? VT *in homine Romano*, } litterarum enim laudem Romani Graeciae concedebant, militarem sibi assumebant.

Quippe magis norat, quam sidera, Romulus arma.

DOMESTICA } gesta a Romanis. EXTERNA } exterarum nationum, Graecorum, Persarum, Assyriorum. QVASI *diuinarem id, &c.* } Ouidius:

Augurium ratio est, & coniectura futuri:
Hac diuinaui, notitiamq. tuli.

Plautus in hanc sententiam:

Tum demum homines nostra intelligimus bona,
Cum ea, quae in potestate habuimus, amisimus.

Horatius:

-- Virtutem incolumem odimus:
Sublatam ex oculis quaerimus inuidi.

Graecus Poeta, apud Sudam:

Ζῶον ἀτιμάσαντες, ἀποφθίμενον ποθέουσι,
Καὶ τὸ θ' ὑπὲρ τύμβοιο καὶ ἀπτόου εἰδώλοιο
Ἀντα νεῖκος ἔπηλθεν, ἔριν δ' ἐστήσατο λαός.

Quo fortasse respexit Virgilius, de Palamede loquens:

--quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando iudicio, quia bella uetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.

VNDE } a quo. SCIPIONES, } maiorem Africanum significat. LENIS *senectus*: } Leuis, quattuor libri. & Graece. Duo alij, Leuis, & placida senectus. PLATONIS; } idem tradit D. Hieronymus de uita clericorum, & Lucianus in Macrobijs. Laertius uarias sententias adducit, alteram Hermippi, quae cum Cicerone facit; alteram Neanthis, qui XXCIV. annos natum defecisse scribit. Scribit idē Laertius, Magos diuinitatis quandam opinionem e septenario toties multiplicato de Platone concepisse. EST MORTVVS } non immoratus est studijs, sed immortuus. ISOCRATIS; } legendus Panathenaicus, & oratio *περὶ ἀντιδόσεως*. Philostratus, Plutarchus, Halicarnasaeus. D. Hier. ad Nepotianum. VIXITQ. *quinquennium postea*: } dura constructio. sed nec ferri potest. Sunt, qui mutant, Vixisse quinquennium postea: contra ueteres omnes libros. Quinquennio, unus. LEONTINVS *Gorgias* } Sudas de Gorgia, *ἐβίω ρθ' ἔτη*. Quinct. lib. III. cap. I. & lib. XII. cap. XI. Lucianus in Macrobijs; Plin. lib. VII. cap. 48. Aelianus uar. hist. Val. Max. lib. IIX. cap. 13. 2. CENTVM *& septem* } Sic & Valerius. Lucianus, & Plinius, Centum & octo; Apollodorus apud Laertium in uita Empedoclis, & Quinctilianus, Centum & nouem. PRAECLARVM *responsum*, } uide alia eiusdem responsa, eadem de re, apud Athenaeum lib. XII. cap. 26. VICIT *Olympia*, } Synecdoche Attica. Pugnare pugnam, Certare certamen. CAEPIONE, *& Philippo iterum cos.* } COS. consule. ut ad Philippum referatur. Vide Fastos. Consule, distincte, est in septem meis. LEGEM VOCONIAM } de mulierum hereditatibus. D. Aug. de ciu. D. lib. III. cap. 21. Agell. lib. XVII. cap. 6. & lib. XX. cap. 1. MAGNA *uoce, & bonis lateribus* } de Catonis ualidis suprema aetate lateribus uide Val. lib. IIX. cap. de studio, & industria: Cato sextum & octogesimum annum agens, dum in rep. tuenda iuuenili animo perstat, neque aut memoriam eius quisquam tardiorem, aut firmitatem lateris, ulla ex parte quassatam, aut os haesitatione impeditum animaduertit. Sic Phil. II. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. CVM *complector animo*, } sic omnes mei. Sunt, qui legant, Quantum compl. an. CORPVS *faciat infirmum*; } Infirmius, decem mei. QVANTVM *quaeque ualeat, quamq. sit iusta, uideamus*. } Quanta, quamq. iusta sit unaquaeque, uideamus, quattuordecim. Quanta, & quam iusta sit unaquaeque, uideamus, duo. Reliqui mendosi.

didici: quas quidem sic auide arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens; ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti uidetis. quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem: uellem equidem & illud: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certe elaboraui.

EXPLANATIO

QVAE *iuuentute geruntur*, } sic nouem mei. Quae in iuuentute geruntur, nouem. Quae a iuu. ger. unus. Quae iuu. & uiribus ger. unus. Quae ger. iuu. unus. ANIMO *tamen administrentur?* } Tantum, legendum aliquando putaui. & mecum facit antiquus meus liber. alius, mendose, Animo tamen, ac tantum administrentur. SOCER *optimi uiri, filij mei?* } ideo laudat, quia perierat iam. infra quoque probitatem eius commendat. τὸ, Viri, abest a duobus. AVCTORITATE } consilio graui, & prudenti. DEMENTI *sese flexere ruina?* } Dementem ruinam quoque dixit Horatius in Odis. Pro Ruina, Via, habent tredecim mei. ET *tamen* } Et tum, tres mei. HAEC *ille egit* } Hoc, duo. Gessit, duo. ANNI *decem* } quod lex tum quidem nulla iubebat, ut exempla declarant, sed postea iussit lata a L. Sulla. INTERFLVXISSENT, } Interfuissent, decem octo. ET *tamen sic a patribus accepimus.* } Tamen, non est in uetere. Parentibus, in uno. NIHIL *afferunt*, } nugas agunt, nulla firma ratione utuntur, ab ipsa experientia coarguuntur. SI *quis* } Qui, sexdecim, Qui autem, pro Quis, dictum est. Vt alibi. In quo mendum peperit ignoratio, uel negligentia potius: ut infra reponeretur, Dicant, pro Dicat. Quasi numero multitudinis Qui positum sit. quod hic quidem singulare est. CVRSENT, } Cursitent, duo. AVT *uelocitatibus*, } suspicabatur pater hoc abundare; cum sequatur proxime, Aut celeritate. AVT *celeritate corporis*, } Corporum, sexdecim. VERSATVS *sum* } praesertim in Hispania. Liuius, Plut. alij. AVI } qui tributariam, Hannibale uicto, Carthaginem fecerat. SEXTVS *hic & trigesimus annus est:* } Tertius, ueteres omnes libri. SENTENTIA. } in senatu. concio uero ad populum. SVMMVM *consilium* } de Diu. lib. I. AVT *audire* } sic decem septem. recte. Vel audire, tres. Et audire, unus, & alias. EXTERNA; } exempla. LABEFACTATAS, } Labefactas, quattuordecim. PERCVNCTANTI, } Percunctantur, decem octo. NAEVII *Ludo*, } Naeuij poetae Ludo, duodecim. Naeuij posteriori libro, quattuor. Ennij, tres. Ennij posteriori libro, unus. Libro Naeuij poetae, unus. Citatur a Festo in Redhostire Naeuij Lupus. Agellius, & Carisius citant libros Ἐρωτοπαιγνίων. Marsus edidit olim, In Naeuij Praecone posteriore. PROVENIEBANT } Praeueniebant, unus. Veniebant, unus. Sunt, qui legant, Prouehebantur ad res noui &c. NOVI, *stulti*, } ord. praep. unus. NOVI, } rerum imperiti: siue, nouandarum rerum cupidi. TEMERITAS *est florentis aetatis, prudentia senectutis.* } Aristot. Polit. lib. VII. Ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστί. PRVDENTIA *senectutis*: Senescentis, sex mei libri. & sane eleganter opponitur τῷ Florentis. THEMISTOCLES } cui cum Simonides artem memoriae polliceretur, se artem obliuionis malle dixit, quod meminisset eorum, quae nollet; obliuisci non posset, quae uellet. De eius memoria uide Cic. de Orat. II. Quinctil. lib. XI. Val. l. IIX. cap. de studio, & industria. SED *eorum patres etiam*, } τὸ, Etiam, abest a septem meis. ET *auos*; } τὸ, Et, abest a duobus. *Auos*: Proauos, unus. MEMORIAM *perdam.* } legendis enim multorum nominibus, perturbatur, & confunditur memoria. quod sequentibus uerbis declaratur. *A filijs* } Lucianus in Macrobijs Iophantem nominat, eumq. lege talionis insaniae iudices damnasse scribit. MALE *rem gerentibus patribus bonis interdici solet*, } deleui uerbum, Patribus, quia non patribus tantum, sed omnibus, uel si liberos non haberent, bonis interdici solet. & in uno meo uetere libro in ordine uerborum non est Patribus, sed additum in margine; a tribus prorsus abest. Quod autem, Patrijs bonis, alij legunt, id repellit ratio. Nam, si post obitum patris male rem gerit filius, suis ei bonis, non iam patrijs, interdicitur: praeterea, siquis hereditatem accepit a patruo, ab alijs propinquis, ab amico aliquo; aut si ipse, mercaturis faciendis, industriaq. sua, diues factus est, posteaq. male rem gerit, num ei patrijs bonis interdicitur? Bonis quidem, non tamen patrijs. OEDIPVM *Coloneum* } qua sola fabula omnium eiusdem studij poetarum praeripere gloriam potuit. Valerius. NVM *illud carmen desipientis uideretur.* } Satyrus, ut est apud Aristophanis interpretem, Sophoclis apologiam huiusmodi fuisse prodit, Εἰ μὲν εἰμὶ Σοφοκλῆς, οὐ παραφρονῶ, εἰ δὲ παραφρονῶ, Σοφοκλῆς οὐκ εἰμί. SENTENTIIS *iudicum* } Plutarchus: Θαυμαστῶ δὲ τοῦ μέλους φανέντος προπέμφθη μετὰ κρότου καὶ βοῆς τῶν παρόντων. EST *liberatus.* } tantum sapientiae in aetate iam fracta specimen dedit, ut seueritatem tribunalium in theatri fauorem uerteret. D. Hieronymus. NVM *igitur hunc, num Hesiodum* } Num igitur hunc Homerum, num Hesiodum, sex. & rectius coniungitur Homerus cum poetis, quam infra ponitur. Dicitur autem Homerus annum CIIX. attigisse. HESIODVM, } inde, Hesiodi senecta. SIMONIDEM, } Simonides Poeta octogesimo anno & docuisse se carmina, & in eorum certamen descendisse, ipse gloriatur. Valerius lib. IIX. Vixit autem Luciano, supra nonaginta. STESICHORVM, } octuaginta quinque annis uixit, quot Anacreon. Lucianus. Hi autem grandes natu cygnaeum nescio quid, & solito dulcius uicina morte cecinerunt. Hieronymus ad Nepotianum. PYTHAGORAM, } obijt anno octuagesimo; uel, ut alij, nonagesimo. Laertius. Lact. lib. III. cap. 2. Aug. de ciu. D. lib. IIX. cap. 2. Cic. Tusc. V. DEMOCRITVM, } hic, centum & quattuor annos natus, cum alimento abstineret, mortuus est. Lucianus. XENOCRATEM, } octogenario maior obijt. Laertius. Male antea, Socratem. ZENONEM, } octo & nonaginta. Lucianus, & Laertius. CLEANTHEM, } nouem & nonaginta. Valerius, & Lucianus. Hic, cum decreuisset inedia

uitam absumere, acceptis ab amicis litteris, cibum sumpsit; &, amicorum negotijs absolutis, denuo cibo abstinuit, & obijt. DIOGENEM ꝫ octuaginta octo. Lucianus. AN *non in omnibus his* ꝫ sic sex, reliqui non habent τὸ Non. RVSTICOS *Romanos*, ꝫ sic est in omnibus meis. Sic in epistola Ciceronis filij ad Tironem: Rusticus Romanus factus es, Fam. lib. XVI. ep. 21. Et Varro Γεροντο διδασκάλω, apud Nonium, in Nundinae: Quoties priscus homo, ac rusticus Romanus, internundinum barbam radebat. VICINOS, ꝫ infra: Conuiuium uicinorum quotidie compleo. QVAMQVAM *in his minus hoc mirum.* ꝫ omnes libri, Alijs, pro His. Vnus, His alijs. Minus, inquit, habet admirationis, quod in alijs omnibus rebus, quae ad ipsos pertinent, curam ponunt; in hoc uero, quod senex serit arbores, quae alteri saeculo prosint, id multo magis mirandum uidetur. NEMO *est tam senex, qui se annum non putet posse uiuere.* ꝫ φιλοζώους, idest, uitae prorogandae studiosos, esse senes, ait Aristoteles Rhet. lib. II. SERIT *arbores*, ꝫ sic undecim. reliqui, Serunt, ut antea. Loquitur de sene alteri saeculo prospiciente. ut infra, Tusc. I. Serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam, postera saecula ad se pertinere? QVI *me non accipere modo haec a maioribus nostris uoluerunt, &c.* ꝫ Isocrates Panegyrico: Οτοι τὸν βίον οἱ πρῶτοι φανέντες ἐπὶ γῆς οὐκ εὐθὺς οὕτως ὥσπερ νῦν ἔχοντα κατέλαβον, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἑαυτοῖς συνεπορίσαντο. SED *etiam posteris prodere.* ꝫ propagare ad posteros. impium quippe illud:

Ἐμοῦ θανόντος, γαῖα μιχθήτω πυρί.

CAECILIVS ꝫ Plotio. uide Nonium in, Aduenire. AEPOL, ꝫ pro, Aedepol. ut stet uersus. senarij enim sunt. APPORTES *tecum*, ꝫ sic omnes, duobus exceptis, in quibus, Apportas. unus, Apportet secum. ADVENIS; ꝫ Adueneris, quinque. Aduenit, unus. VNVM *id* ꝫ ord. praep. quinque. SAT ꝫ Satis, nouem. Vnum satis est, unus. DIV *quis uiuendo*, ꝫ Quod diu uiuendo, sexdecim. Euripides:

Ὁ βίος ἀληθῶς οὐ βίος, ἀλλὰ ξυμφορά. CAECILIVS ꝫ Ephaestione. uide eŭdem Nonium in Senlū.

TVM *etiam* ꝫ Tum equidem, in tredecim. Vnus, Tum quidem. Iam equidem, quinque. Iamq. equidem, unus. ESSE *odiosum se alteri.* ꝫ Esse se odiosum alteri, in tribus. Se esse odiosum alteri, tres. Eum odiosum esse ipsum alteri, unus. Esse odiosum alteri, quinque. Odiosum se esse alteri, quattuor. Se odiosum esse alteri, tres. LEVIORQ. *est eorum senectus*, ꝫ Leuiorq. fit senectus eorum, quattuor. Leuiorq. est sen. eorum, quattuordecim. Leuiorq. est senectus senum, unus. Leuiorq. fit senectus senum, unus. COLVNTVR, ꝫ propter uirtutem, & dignitatem, atque etiam aetatis reuerentiam. DILIGVNTVR: ꝫ propter facilitatem, & morum suauitatem. Haec duo uerba coniunxit & infra, & in Laelio. OPEROSA, *semper agens aliquid*, ꝫ Operosa, & semper agens aliquid, Nonius, in, Moliri, & oēs libri mei. QVID, *quod etiam addiscunt aliquid?* ꝫ Quid, qui etiam &c. tredecim. reliqui mendosi. SOLONEM *uersibus gloriantem uidemus*; ꝫ infra: Vt honestum illud Solonis sit, quod ait uersiculo quodam, senescere se multa in dies discentem. Valerius, Lucianus ait C annis uixisse. Plato in Amatoribus, in Lachete, & VII. de Rep. Exstat & Senecae epistola in hunc sensum lib. X. ep. 77. De Solonis poesi Plato in Timaeo. Solonis uersus est:

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

GRAECAS *litteras senex didici*: ꝫ Ennio poeta docente, quem secum in prouinciam duxit. Quinct. lib. XII. cap. XI. Valerius lib. IIX. cap. de studio, & industria, Hieronymus ad Nepotianum. Athenis Graecco rauit. Plutarchus. SOCRATEM ꝫ Valerius lib. IIX. Quinct. lib. I. cap. de Musica, lyra institutum refert. Eius praeceptor Conus uocatus est. Cic. Fam. lib. IX. DISCEBANT *enim fidibus antiqui* ꝫ Discebant enim in fidibus antiqui, septem. Totum hoc, sunt, qui delendum censeant.

CICERO

NEC nunc quidem uires desidero adolescentis, (is enim locus erat alter de uitijs senectutis) non plus, quam adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. quod est, eo uti decet, & , quidquid agas, agere pro uiribus. quae enim uox potest esse cōtemptior, quam Milonis Crotoniatae? qui, cum iā senex athletas, se in curriculo exercentes, uideret, adspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansq. dixisse:

At hi quidem mortui iam sunt:

Non uero tam isti, quam tu ipse, nugator. neque enim ex te umquam es nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. nihil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante Ti. Coruncanius, nihil modo P. Crassus: a quibus iura ciuibus praescribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est prouecta prudentia. orator, metuo, ne languescat senectute. est enim munus eius non ingenij solum, sed laterum etiam, & uirium. omnino canorum illud in uoce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi: & uidetis annos meos: sed tamen est decorus senis sermo quietus, & remissus; facitq. persaepe ipsa sibi audientiam diserti senis compta, & mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio. quid enim iucundius senectute, stipata studijs iuuentutis? an ne eas quidem uires senectuti relinquemus, ut adolescentes doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? quo quidem opere quid potest esse praeclarius? mihi uero Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo, L. Aemilius, & P. Africanus, comitatu nobilium iuuenum, fortunati uidebantur. nec ulli bonarum artium magistri non boni putandi, quamuis consenuerint uires, atque defecerint. etsi ista ipsa defectio uirium, adolescentiae uitijs efficitur saepius, quam senectutis. libidinosa enim, & intemperans adolescentia effetum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo

sermone,

sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat, se umquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, qui, cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, uiginti & duos annos ei sacerdotio praefuit, ita bonis esse uiribus extremo tempore aetatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi, de me ipso dicere. quamquam est id quidem senile, aetatiq. nostrae conceditur. uidetis enim, ut apud Homerum saepissime Nestor de uirtutibus suis praedicet. tertiam enim iam aetatem hominum uiuebat: nec erat ei uerendum, ne, uera praedicans de se, nimis uideretur aut insolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad suauitatem nullis egebat corporis uiribus. & tamen dux ille Graeciae numquam optat, ut Aiacis similes habeat decem, at ut Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin breui sit Troia peritura. Sed redeo ad me.

EXPLANATIO

NEC *nunc quidem* } Ne nunc quidem, unus. Neque, duo. ELEPHANTI } Elephantis, uiginti. EO *uti decet*, } Eo decet uti, tredecim. PRO *uiribus*. } quas quilibet aetas exigit. MILONIS *Crotoniatae*? } maximis quondam uiribus praediti, ut sublatum in humeros bouem per stadium ferret. de quo paullo infra. Vide Plin. lib. VII. cap. 20. Solinum cap. 4. De eius miserabili interitu uide Strabonem lib. VI. Sudam, Agellium lib. XV. & Val. lib. IX. cap. 22. ILLACRYMANSQ. } recordatione uictoriarum, & pristinae gloriae desiderio. NVGATOR. } qui naturam, tamquam nouercam, falso, male gratus, insimulas. SEX. *Aelius* } Sex Aemilius, omnes scripti. Aelius, tamen, probo: qui propter iuris ciuilis scientiam sic appellatus a summo poeta est:

Egregie cordatus homo, catus, Aelius Sextus.

Quem uersum refert Cicero Tusc. I. Is librum populo R. dedit, Ius Aelianum inscriptum: auctore Pomponio l. 2. §. augescente, ff. de orig. iuris. Ibidemq. ait exstare illius librum, inscriptum Tripartita, qui ueluti iuris cunabula continet. MVLTIS *annis ante* } circiter XC. TI. *Coruncanius*, } qui ius primus profiteri coepit. idem Pomponius. EST *prouecta prudentia*. } Prouidentia, unus. Prudentia producta est, unus. Prouecta est sapientia, unus. SED *laterum etiam, & uirium*. } Sed laterum & etiam uirium, unus. Sed laterum, etiam uirium, unus. Sed etiam laterum, & uirium, unus. Sed laterum, & uirium, quinque. *Sed laterum etiam, & uirium:* Quinct. lib. II. cap. de Pronunc. Latera cum gestu consentiant. facit enim aliquid & totius corporis motus, adeo, ut Cicero plus illo agi, quam manibus ipsis, putet. Ita enim dicit in Orat. Nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto seipse moderans, & uirili laterum flexione. Et idem Cicero de Orat. III. Omnes autem hos, manus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti, & uirili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palaestra. CANORVM *illud in uoce* } Quinctilianus, ubi de Pronunciatione agit, dicit, uocis naturam spectari quantitate, & qualitate. Quantitas est simplicior: in summa enim, grandis, aut exigua est: Qualitas magis uaria est. nam est aut candida, aut fusca; & plena, & exsilis; & lenis, & aspera; & contracta, & fusa; & dura, & flexibilis; & clara, & obtusa. *Canorum*: uocem claram. clarior enim tum fit, cum obtusa splendescit. QVOD *equidem adhuc non amisi*: } Quod equidem non amisi adhuc, duo. ET *uidetis annos meos*: } Et uos uidetis annos, unus. Etiam uidetis annos meos, unus. Et uidetis tamen meos annos, unus. Meos, non est in sex. SED *tamen est decorus senis sermo* } Sed tamen sermo est decorus senis, duo. Sed tamen decorus est sermo senis, quattuor. REMISSVS; } citat haec Nonius in, Remittere, delectare. AVDIENTIAM } sic Plautus: Surge, praeco, fac populo audientiam. QVOD *si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio*. } & libri ueteres mei decemocto habent, Quam, pro, Quod; & eos docti uiri sequuntur. ego assensum sustineo. uereor enim, ne quis, ob illud antecedens, Compta, & mitis oratio, putauerit esse subiungendum, Quam. sed meae quidem aures, Exsequi orationem, inuitae audiunt. Illud autem, Quod si exsequi nequeas, hoc uidelicet spectat. ut prompta, & miti utaris oratione. Posteriora quoque uerba, Possis tamen Scipioni praecipere, & Laelio, magis congruere uidentur cum eo, Quod si exsequi nequeas. Ipse, non est in uno. QVID *enim iucundius* } Quid est enim iuc. sex. Quid enim est iuc. unus. Quid est iuc. duo. CN. *& P. Scipiones*, } duo fratres, qui in Hispania ceciderunt. Silius:

Dum Capua infaustam luit haud sine sanguine culpam,
Interea geminos terra crudelis Ibera
Fortuna abstulerat, permiscens tristia laetis,
Scipiadas, magnumq. decus, magnumq. dolorem.

Hos Virgilius in VI uocat, Duo fulmina belli Scipiadas. Publius est maioris Africani, & Asiatici pater; Cnaeus, eorum patruus, Scipionis Nasicae genitor. ET *aui tui duo*, } Aemilius sanguinis, Africanus Publij filius adoptionis linea. MAGISTRI *non boni* } idest, idonei. Graeci dicunt, ἱκανοί. INTEMPERANS *adolescentia* } exhauriuntur enim uires eae, quibus sustentari senectutem oportebat. APVD *Xenophontem* } lib. IIX. Cyri Paediae. Herodotus, & Iustinus uarie hoc scribunt. A quibus dissentit Lucianus in Macrobijs. AETATIQ. *nostrae* } propter auctoritatem, opinione prudentiae, & multi usus rerum partam. CONCEDITVR. } non uitio uertitur, quamuis non laudetur. APVD

Homerum }

tionibus medicis: tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur. Nec uero corpori solum subueniendum est, sed menti, atque animo multo magis. nam haec quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defatigatione ingrauescunt: animi autem exercendo leuantur. nam, quos ait Caecilius comicos stultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos. quae uitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauae, somniculosae senectutis. ut petulantia, ut libido magis est adolescentium, quam senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia, quae deliratio appellari solet, senum leuium est, non omnium. Quattuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & caecus. intentum enim animum, tamquam arcum, habebat: nec languescens succumbebat senectuti: tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium, in suos: metuebant eum serui, uerebantur liberi, carum omnes habebant. uigebat in illa domo mos patrius, & disciplina. ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usque ad ultimum spiritum dominatur in suos. ut enim adolescentem, in quo aliquid senile, sic senem, in quo aliquid est adolescentis, probo. quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo numquam erit.

EXPLANATIO

AVT *consul in Hispania fuerim*, ⁊ in qua plura opida cepit, quam dies fuit. Plutarchus. Mirum autem, gloriosum senem gloriosum obticuisse triumphum. de quo Liuius lib. XXXIV. & Plut. in eius uita. CVM *tribunus mil. depugnaui apud Thermopylas, Man. Acilio Glabrione consule:* ⁊ memoriae uitium in Cicerone deprehenditur. legerat enim in Annalibus, Catonem non tribunum mil. sed legatũ apud Thermopylas M'Acilio cos. depugnasse. quod Liuius lib. XXXVI. perspicue docet. neminem enim post consulatum tribunum mil. fuisse constat, at legatos ita multos, ut exemplis probare necesse non sit. *Thermopylas:* Thermopylarum descriptionem uide apud Liuium lib. XXXVI. & Strabonem lib. IX. VT *uidetis,* ⁊ ualent enim multum testes oculati. ENERVAVIT, ⁊ robore destituit. nam robur est in neruis situm. Hinc, Omnibus neruis, Neruos intendere, expedire. Cic. pro Coelio: Quem si uobis, si suis, si reip. conseruatis, adductum, deditum, obstrictum uobis, ac liberis uestris habebitis, omniumq. huius neruorum, ac laborum uos potissimum inde fructus uberes, diuturnosq. capietis. NON *clientes, non hospites.* ⁊ Cicero in Diuinatione: Clarissimi uiri nostrae ciuitatis, temporibus optimis hoc sibi amplissimum, pulcherrimumq. ducebant ab hospitibus, clientibusq. suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi R. ditionemq. essent, iniurias propulsare, eorumq. fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum uirum, & prudentissimum, cum multis (maxime Galba) graues inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias. De clientibus, & hospitibus, uide Halicarnasseum lib. 2. Agellius lib. V. cap. 13. Clientem a Colendo dicunt, quasi Colentem. MATVRE *fieri senem,* ⁊ mature sibi parcere, & iuuenilia opera intermittere. uel, iuuenili aetate senilem sibi prudentiam, & affectuum, cupiditatumq. moderationem comparare. QVAM *esse senem ante, quam essem:* ⁊ ignauo otio torpescere, dum & animi, & sensuum integritate ualeam. CONVENIRE *me uoluit,* ⁊ Valuit, sex. QVIN *fuerim occupatus.* ⁊ Off. lib. III. in prooemio, de P. Scipione: Numquam minus otiosum, quam cum otiosus. NEC *nos quidem* ⁊ Ne, unus. T. *Pontij centurionis* ⁊ fortasse Pontium intelligit, qui, cum Capitolium a Gallis esset obsessum, Tiberim transnauit. Plut. in Camillo, Liu. lib. V. Ait Vegetius, centuriones non nisi procero, & robusto corpore esse lectos. NVM *iccirco est ille praestantior?* ⁊ sic decem octo mei, duo, & alias, N. i. e. i. p. uobis? QVANTVM *potest, quisque nitetur:* ⁊ Quantum quisque potest, nitatur, duodecim. MILO ⁊ Crotoniata. Quinctil. lib. I. cap. 14. Vide Prou. Taurum tollat, uitulum qui sustulerit. PYTHAGORAE ⁊ Valerius lib. IIX. cap. de studio, & industria, Laertius in uita. ISTO *bono* ⁊ Corporis commoda uocat Bona, communi loquendi modo, non Stoicorum dogmate. PAVLLVLVM *aetate progressi* ⁊ ultra adolescentiam. SVAQ. *cuique partis aetatis* ⁊ τό, Aetatis, abest a septem. TEMPESTIVITAS ⁊ non tempus hic significatur, sed maturitas temporis. ideoq. male uidetur legisse Nonius, Tempestas. EST *data.* ⁊ a natura. INFIRMITAS *puerorum* ⁊ quae pueris cum senibus quodam modo communis est: unde Prou. Bis pueri senes. FEROCITAS *iuuenum:* ⁊ quae posita est magis in inferenda, quam propulsanda iniuria, & quiduis uirium potius arbitrio, quam consilio suscipiendo. graue, periculosum uitium, & honestis laboribus corporis, atque animi frangendum. GRAVITAS *iam constantis aetatis:* ⁊ quae omnium dicta, & facta certo consilio gubernat. SVO *tempore percipi* ⁊ refertur ad maturitatem senectutis tantum, non etiam ad infirmitatem puerorum, & ferocitatem iuuenum: quod putarunt alij, librorum quorundam uarietate adducti. HOSPES *tuus Massinissa* ⁊ Hospes tuus habitus Mass. decem octo. Hospes tuus habiturus Mass. unus. Errore facili. Legendum enim, Hospes tuus auitus Mass. Africani enim maioris hospes fuit, ut ex Scipionis Somnio. Quando in Romanorum amicitiam uenerit, uide apud Sall. Iugurtha. De eius constantia in amicitia, Valerius lib. V. cap. de Gratis. Quae ipse Scipioni dono dederit, recenset Silius lib. I.

Huic iuueni dono insignem uelamine picto
Dat chlamydem, stratumq. ostro (quem ceperat ipse
Deiecto uictor Magone, animumq. probarat)
Cornipedem, & cum quadiuum libabat ad aras
Hasdrubal, ex auro pateram, galeamq. comantem,

Ex infirmato sociali foedere regis.

NONAGINTA *annos natus:* tot etiã Lucianus uixisse scribit. Florus uero Epit. L. maiorẽ decessisse ait. CVM *ingressus iter* Valerius lib. t. x x. cap. 13. de Senect. De eo Plin lib. v i i. cap. 14. & 48. ITAQ. *exsequi omnia regis officia, & munera.* honestam disciplinam, & locupletationem ciuium regis officia praecipua, tradit Isocrates. EXERCITATIO, *& temperantia* ergo intemperantia, & ignauia pristinum robur tollit. IN *senectute etiam* non modo in iuuentute. VACAT *aetas nostra muneribus ijs,* qui acceperunt pro Dare operam, quod nusquam libera rep. quisquam dixit, perperam locum interpretati sunt, & distinxerunt. Hinc Vacatio, & excusatio munerum, apud Iurisconsultos. Dicebantur autem hi, Emeriti. *Muneribus ijs:* belli, & senatorio. SVNT *imbecilli senes,* Imbecilles, duodecim. COMMVNE *ualetudinis.* sic omnes: duobus exceptis, in quibus, Inualetudinis. P. AFRICANI *filius,* maioris, fratris Corneliae, Gracchorum matris. In Bruto: Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. AVT *nulla* Et, unus. Ac, tres. ALTERVM *ille exstitisset lumen ciuitatis.* Illud, sex. τὸ, Ille, non est in uno. Alterum in isto exstitisset lumen ciu. unus. Apud Homerum Aiax Teucro ait:

βάλλ᾽ οὕτως, αἴ κέν τι φόως Δαναοῖσι γένηαι.

Ita iaculare, si quod forte lumen Graecis exsistas.

EIVSQ. *uitia diligentia compensanda sunt:* Diligentius, unus. Compescenda, octo. EXERCITATIONIBVS *modicis:* Plin. lib. x x i i x. cap. 4. POTIONIS Potationis, septem. Potus, duo. SED *menti, atque animo multo magis.* Sed etiam menti, & animo magis, unus. Sed etiam menti, & animo multo magis, unus. HAEC *quoque* mens, atque animus. EXERCITATIONVM *defatigatione ingrauescunt:* τὸ, Exercitationum, non est in duobus. Defectione, unus. Defatigatione, & exercitatione, unus. ANIMI *autem exercendo leuantur.* hoc Quinctilianus de memoria dicit, quae pars ingenij est. Isocrates: τὰ μὲν σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκε. *Exercendo:* dum exercentur. VT: Vritq. uidendo Femina. Exercitando, tres. Exercitatione, duo. Animi autem se exercendo leu. quattuordecim. CREDVLOS, Credulitatem esse uitium, scribit Dion Prusaensis περὶ ἀπιστίας. Vide & Luciani libellum περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ. DISSOLVTOS. qui uerecundiae fines transierint. Off. i. Negligere, quid de se quisque sentiat, non modo arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. DELIRATIO De Orat. ii. O delirationem incredibilem. Plautus Amph. Haec quidem deliramenta loquitur. Suet. Vesp. Neque illa quidquam aliud, quam cachinnasse, mirantem, quod, adhuc se mentis compote, deliraret iam filius suus. Metaphora sumpta a re rustica. Plinius lib. x i i x. cap. 20. de Occatione: Hoc quoque ubi consuetudo patitur, crate dentata, uel tabula aratro adnexa, quod uocant Lirare, operientes semina, unde primum appellata Deliratio est. Hinc, Lirari, & Liratim, apud Columellam. REGEBAT *& senex, & caecus.* Tusc. v. Appius Claudius, qui caecus multos annos fuit, in illo suo casu nec publico, nec priuato muneri defuit. TENEBAT *non modo* Tenebat enim non modo, quinque. AVCTORITATEM, quam aut uirtus, aut sapientia, aut potentia parit, saepe etiã amor. IMPERIVM Auctoritas habere uidetur aliquid uoluntarium; Imperium, aliquid coactum, & uiolentum: ut, nisi quid ex praescripto fiat, poena sequatur. METVEBANT *eum serui,* Eum, non est in sexdecim. HONESTA *est,* honore digna, & honorata. SI *se ipsa defendit,* antea acta uita parta auctoritate, & de diligentia nihil remittendo. SI *ius suum retinet,* ne ex arbitrio liberorum pendeat, ne ue ad agnatos, & gentiles, idest in tutelam, & quasi mancipationem deducatur. eo enim Cicero respexisse uidetur, ne senex bis puer, rei suae administrandae parum idoneus, inuerso naturae ordine, quasi in liberorum sacra recidat. Ius suum obtinere, Demosthenis, & Isocrati, τυγχάνειν τῶν δικαίων. Demostheni, τὸ δίκαιον ἔχειν. MANCIPATA *est,* Emancipata est, Nonius & duo mei libri. Emancipare, est, alteri in manum tradere. Emancipatum, interpretatur Nonius, subnixum, deditum. VLTIMVM *spiritum* Vltimum uitae spiritum, unus. *Vsque ad ultimum spiritum:* Vespasianus aiebat, imperatorem stantem mori oportere. IN *quo aliquid est adolescentis,* alacritas, & hilaritas iuuenilis.

CICERO

SEPTIMVS mihi liber Originum est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: caussarum illustrium, quascumque defendi, nunc quammaxime orationes conficio: ius augurum, pontificum, ciuile tracto: multum etiam Graecis litteris utor: Pythagoreorumq. more, exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro uesperi. hae sunt exercitationes ingenij, haec curricula mentis: in his desudans, atque elaborans, corporis uires non magnopere desidero: adsum amicis: uenio in senatum frequens: ultroq. affero res multum & diu cogitatas, easq. tueor animi, non corporis, uiribus. quae si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret, ea ipsa cogitantem, quae iam agere non possem: sed, ut possim, facit acta uita. semper enim in his studijs, laboribusq. uiuenti non intelligitur, quando obrepat senectus. ita sensim sine sensu aetas senescit; nec subito frangitur, sed diuturnitate exstinguitur. Sequitur tertia uituperatio senectutis, quod eam carere dicunt uoluptatibus. O praeclarum munus aetatis: siquidem id aufert a nobis, quod est in adolescentia uitiosissimum. accipite enim, optimi adolescentes, ueterem orationem Archytae Tarentini, magni in primis, & praeclari uiri: quae mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. nullam capitaliorem pestem, quam uoluptatem

tem corporis, hominibus dicebat a natura datam: cuius uoluptatis auidae libidines, temere, & effrenate ad potiundum incitarentur: hinc patriae proditiones, hinc remp. euersiones, hinc cum hostibus clamdestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido uoluptatis impelleret: stupra uero, & adulteria, & omne tale flagitium, nullis alys illecebris excitari, nisi uoluptatis. cumq. homini siue natura, siue quis deus nihil mente praestabilius dedisset; huic diuino muneri, ac dono nihil esse tam inimicum, quam uoluptatem: nec enim, libidine dominante, temperantiae locum esse, nec omnino in uoluptatis regno uirtutem posse consistere. quod quo magis intelligi posset, fingere animo iubebat, tanta incitatum aliquem uoluptate corporis, quanta posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset: quo circa nihil esse tam detestabile, tamq. pestiferum, quam uoluptatem: siquidem ea, cum maior esset, atque longinquior, omne animi lumen exstingueret. Haec cum C. Pontio Samnite, patre eius, a quo Caudino proelio Sp. Postumius, T. Veturius consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi R. permanserat, se a maioribus natu accepisse, dicebat; cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum uenisse, L. Camillo, P. Claudio consulibus, reperio.

EXPLANATIO

SEPTIMVS } nec plures citantur a ueteribus. quorum nullus exstat. nam, quae circumferuntur, Annij Viterbiensis esse, nemo nescit. LIBER *Originum est in manibus:* } quibus Cicero in Bruto florem, & eloquentiae lumen tribuit. Vide Festum. *Est in manibus*: a me conscribitur. Supra, In manibus est laudatio: idest, edita doctorum manibus teritur. ORATIONES *conficio:* } in quibus eum Lysiae comparat Cicero in lib. de claris Orat. PYTHAGOREORVMQ. *more,* } de Pythagoreorum uiuendi ratione, Agellius lib. I. cap. 4. Pythagoras in Carminibus aureis:

Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι,
Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν.
Πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;

Idest:

Neque somnum mollibus in oculis suscipe,
Antequam diurnorum operum ter unumquodque percurras.
Quo transgressus sum? quid feris? quid mihi decens non perfectum est?

Pythagoreorumq. more: Pythagoreorum more, septem. Pythagoreo more, unus. Pythagoricorumq. more, unus. DESVDANS, } exercens. Manet in metaphora palaestrae, Curricula, quae sunt spatia, intra quae se cursores exercent, Desudare. ADSVM *amicis:* } Adesse, patrocinari: sicut Graecis, τὸ παρεῖναι. NON *magnopere* } nam Aristoteles Rhet. ad Theodecten II. ait τὴν ἐπιθυμίαν esse τοῦ ἀπόντος. EASQ. *tueor* } contra eos, qui a me dissentiunt. ANIMI, *non corporis uiribus.* } uerbis enim, non pugnis, ut alibi ait, disceptamus. In senatu uincit non robustior, & potentior, (siquidem libera sit respublica) sed prudentior, & disertior. SENSIM *sine sensu aetas senescit;* } ταυτολογία. ioci genus, & lepor quidam, in repetitione litterarum. Sic Ennius apud Prisc. l. XII. & ad Her. lib. IV.

O Tite, tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Item:

Quidquam quisquam cuiquam, quod conueniat, neget.

Item alibi:

Nam, cuius rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere.

Et idem in Phoenice, apud Nonium:

Stultu'st, qui cupita cupidus cupienter cupit.

Et Plautus Menaech.

Non potui paucis plura plane proloqui.

Et Cato senex, apud Carisium l. 2.

Suapte natio sua separata seorsum.

Sensim: unde Ouidius:

Tempora labuntur, tacitisq. senescimus annis

ID *aufert a nobis,* } Id aufert nobis, octo. TRADITA *est,* } in manus: nimirum scripta. AD *potiundum incitarentur:* } idest, impense cupiunt, consulunt parum, ut ait Comicus. CLAMDESTINA *colloquia nasci:* } Clamdestina colloquia nasci dicebat, undecim. EXCITARI, *nisi uoluptatis:* } Incitari, quattuor. Voluptatibus, sex. NEC *omnino* } Neque omnino, undecim. QVANTA *posset maxima.* } Quanta percipi posset maxima, decemseptem. Possit, quattuor. C. PONTIO *Samnite,* } Herennij filio, patre longe prudentissimo nato. Liuius. de uir. ill. additum cognomen est Thelesini Hic ille est, qui optabat in ea se tempora reseruatum, cum Romani dona accipere cupissent. Off. II. CAVDINO *proelio* } Liuius lib. IX. Florus lib. I. cap. 17. de uir. ill. cap. 30. Oros. lib. III. cap. 15. D. Aug. de ciu. D. lib. III. cap. 17. Agell. lib. XVII. cap. 21. De Caudinis furculis uide Liuium. CONSVLES } cum iterum consules essent. Off. III. SVPERATI *sunt,* } sub iugum missi. QVI *in amicitia populi R. permanserat,* } antiqua formula. In Fragmento Thoriae legis, apud Fuluium Vrsinum: QVEI. EO-

RVM . IN . AMICITIAM . POPVLI . ROMANI . BELLO . POINICIO . PROXIMO . MANSERVNT . Et in uetustissimo apud eundem S . C . Graece scripto, quod M . Lepido, Q. Catulo cos. in aes incisum fuit: Τ' διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων μεμενηκῶν. L. CAMILLO, } sic recte sex mei.

CICERO

QVORSVM haec? ut intelligeretis, si uoluptatem aspernari ratione, & sapientia non possemus, magnam habendam senectuti gratiam, quae efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. impedit enim consilium uoluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) praestinguit oculos, nec habet ullum cum uirtute commercium. Inuitus feci, ut fortissimi uiri T. Flaminini fratrem, L. Flamininum e senatu eijcerem septem annis postquam consul fuißet; sed notandam putaui libidinem. ille enim, cum esset consul in Gallia, exoratus in conuiuio a scorto est, ut securi ferıret aliquem eorum, qui in uinculis eßent damnati rei capitalis. hic Tito, fratre suo, censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est. mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quae cum probro priuato con iungeret imperij dedecus. Saepe audiui a maioribus natu, qui se pueros porro a senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod, cum apud Pyrrhum regem legatus esset, audisset a Thessalo Cynea, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur, eumq. dicere, omnia, quae faceremus, ad uoluptatem esse referenda: quod ex eo audientes Man. Curium, & Ti. Coruncanium, optare solitos, ut id Samnitibus, ipsiq. Pyrrho persuaderetur; quo facilius uinci possent, cũ se uoluptatibus dedidissent. uixerat Man. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro rep. quarto consulatu deuouerat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua uita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto iudicabant eße profecto aliquid natura pulchrum, atque praeclarum, quod sua sponte peteretur, quodque, spreta, & contempta uoluptate, optimus quisque sequeretur.

EXPLANATIO

IMPEDIT *consilium uoluptas*, } uoluptas nullum habet cum uirtute commercium. RATIONIS *inimica*; } Rationi inim. quindecim. Rationi est inimica, duo. Rationum inimica, unus. Voluptatis cum ratione proelium describit Prudentius in Psychomachia. Comparatio item uoluptatis cum uirtute est apud Senecam lib. I. de uita beata. INVITVS } nam omnis animaduersio, & castigatio contumelia uacare debet, neque ad eius, qui punit aliquem, aut castigat, sed ad reip. utilitatem referri. SEPTEM *annis* } Octo, liber Vrsini. NOTANDAM *putaui libidinem*. } sic omnes mei. Notandum, legebat Gifanius. *Notandam*: Liuius, eadem de re: Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis a senatu adscriberent notas. ILLE *enim, cum esset consul in Gallia*, } hanc historiam scribentes Liuius lib. XXXIV. & Plut. in Catone, & T. Flaminino, inter se dissentiunt. EXORATVS } alijs subinde, atq. alijs blandimentis impulsus. IN *conuiuio* } cum uino incaluissent. SCORTO } Philippo Poeno, caro, ac nobili scorto. Liuius. Eum autem adeo deperibat, ut, siue exercitus ductaret, siue prouincias administraret, ab eius latere numquam discederet. Plutarchus. IMPERII *dedecus*. } cum id flagitij consul admisisset. PORRO } idest, retro. Sic in Laelio: Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archita, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum. THESSALO *Cynea*, } Demosthenis auditore, imitatoreque, tantae eloquentiae uiro, ut plures ciuitates sua facundia, quam Pyrrhus armis, superasse creditus sit, atque ob hoc a Pyrrho in magno pretio habitus. Hic ille Cyneas est, qui Romanorum senatum regum consessum, uel, ut Iustinus inquit, regum urbem; uel, ut Florus, Vrbem templum, senatum uero regnum sibi uisum respondit. Plutarchus in Pyrrho, & Val. lib. IV. cap. de Continentia. QVENDAM } Epicurum. TI. *Coruncanium*, } Epit. Liu. XIII. QVO *facilius uinci* } Vt facilius uinci, unus. P. *Decio*, } filio. DEVOVERAT. } Gallico proelio. Liuius lib. X. Florus lib. V. cap. 17. Val. l. V. cap. de Pietate erga pat. de uir. ill. cap. 27. Oros. lib. III. cap. 21. Deuouendi ritum uide apud Liuium lib. IIX. NORAT *eundem Fabricius, norat Coruncanius*: } a cuius deuotione sedecim annis alter consul, alter ad Pyrrhum legatus fuit. CVM *ex sua uita*, } Tum, decemseptem. SVA *sponte* } sine ullo alio praemio, & fructu. SPRETA; } quia deformis. *Spreta*; praehonestate: cui dum student, hac careant necesse est, in munus officij sui toto animo intenti. quod dum exsequi student, nec conuiuijs intempestiuis, & luxuriosis, nec muliercularum illecebris, nec somno, atque ignauiae uacare possunt.

CICERO

QVORSVM igitur haec tam multa de uoluptate? quia non modò uituperatio nulla, sed etiam summa laus, senectutis est, quod ea uoluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, exstructisq. mensis, & frequentibus poculis: caret etiam uinolentia, & cruditate, & insomnijs. sed, si aliquid dandum est uoluptati, quoniam eius blanditijs non facile obsistimus: (diuinitus enim Plato escam malorum appellat uoluptatẽ, quod ea uidelicet homines capiantur, ut pisces) quamquam immoderatis epulis caret senectus, modicis tamen

delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntem a cena senem saepe uidebam puer. delectabatur cereo funali, & tibicine: quae sibi, nullo exemplo, priuatus sumpserat: tantum licentiae dabat gloria. Sed, quid ego alios? Ad me ipsum reuertor. primum habui semper sodales. sodalitates autem me quaestore constitutae sunt, sacris Idaeis Magnae matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus, omnino modice; sed erat quidam feruor aetatis, qua progrediente, omnia fiunt in dies mitiora. neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem uoluptatibus corporis magis, quam coetu amicorum, & sermonibus, metiebar. bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia uitae coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius, quam Graeci, qui hoc idem tum compotationem, tum concenationem, uocant: ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare uideantur. ego uero, propter sermonis delectationem, tempestiuis quoque conuiuijs delector, nec cum aequalibus solum, qui pauci iam admodum restant, sed cum uestra etiam aetate, atque uobiscum: habeoq. senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis auiditatem auxit, potionis, & cibi sustulit. quod si quem etiam ista delectant, ne omnino bellum indixisse uidear uoluptati cuius est etiam fortasse quidem naturalis motus: non intelligo, ne in istis quidem uoluptatibus ipsis carere sensu senectutem. me uero & magisteria delectant, a maioribus instituta, & is sermo, qui, more maiorum, a summo magistro adhibetur in poculo; & pocula, sicut in Symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia; & refrigeratio aestate, & uicissim aut sol, aut ignis hibernus: quae quidem etiam in Sabinis persequi soleo: conuiuiumq. uicinorum quotidie compleo; quod ad multam noctem, quammaxime possumus, uario sermone producimus. At non est uoluptatum tanta quasi titillatio in senibus. credo: sed nec desideratio quidem: nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam, iam affecto aetate, quaereret, uteretur ne rebus Venereis, Dij meliora, inquit: libenter uero istinc, sicut a domino agresti, ac furioso, profugi. cupidis enim rerum talium odiosum fortasse, & molestum est, carere; satiatis uero, & expletis iucundius est, carere, quam, frui. quamquam non caret is, qui non desiderat. hoc ego, non desiderare, dico esse iucundius.

EXPLANATIO

HAEC *tam multa*] Haec, non est in decemnouem. VINOLENTIA,] quae parit tremorem, rigorem, delirium, uertiginem. *Vinolentia*: Ebrietate. de qua Seneca: Ebrietas unius horae hilarem insaniam, longi temporis taedio pensat. CRVDITATE,] quae ex ciborum copia oritur. Varro in Satyris Menippeis apud Agellium ait, τέμματα cum πέψει societatem infidam esse. τεμματα autem bellaria uocat. hinc captis grauedo, stupor ingenij, distinctio uentris, nonnumquam etiam obstructiones hepatis oriuntur, apoplexiae aditum parantes. INSOMNIIS.] quae multa gignuntur ex crapula. Plinius inter cetera Ebrietatis incommoda etiam furiales somnos, & inquietem nocturnam recenset. CARET *etiam uinolentia, & cruditate*: Caret & uin. & crud. unus. Caret etiam ergo uin. & crud. duo. Caret ergo etiam uin. & crud. quattuor. τὸ Et, non est in uno. Caret ergo uin. & crud. octo. quorum unus, Igitur, pro Ergo. Caret igitur uin. crud. unus. Quattuor mendose habent, Crudelitate. ET *insomnijs*] Et insomnia, Lambinus. Et in somnio, tres. NON *facile obsistimus*:] ergo obsisti potest: sed cum labore, difficultate, molestia. DIVINE *enim Plato*] Dininus, unus. Diuin', unus. Cyrillus lib. IIX. contra Iulianum apostatam non longe Platonem a Christianismo abesse iudicat. Cicero Platonem Philosophorum Deum appellat. de quo uide D. Aug. contra Pelag. lib. IV. Plutarchus περὶ παίδων ἀγωγῆς, Platonem δαιμόνιον appellat. Scribit D. Hieron. adu. Iouinianum lib. I. Speusippo, Clearcho, & Anaxilide auctoribus, Platonis matrem Perictionem phantasmate Apollinis oppressam, & sapientiae principem non nisi de uirgine editum. ESCAM *malorum appellat uoluptatem*,] δέλεαρ τῶν κακῶν. Plautus Merc.

Voluptas est malorum esca, quod ea non minus homines,
Quam hamo capiantur pisces.

Vide Sextum Empiricum Pyrrh. lib. III. cap. 23. & Plut. in Catone. CAPIANTVR,] per imprudentiam. considerant enim suauitatem mox perituram, noxam diu duraturum non uident. MODICIS *tamen delectari potest.*] omnes scripti libri, Modicis tamen conuiuijs delectari potest. Vnus, Moderatis. Vnus, Solet. Duo. Tres addunt post Conuiuijs, Potationibus. DELECTABATVR *cereo funali, & tibicine*:] alij, Crebro funali, ueteres libros secuti. Ego, Cereo, ex duobus meis scriptis. (duo alij, mendose, Credo) primum enim, cum dixerit, A cena redeuntem senem uidebam puer, apte non subiungitur, Delectabatur crebro funali. cum illud ipsum tempus designetur, quo post cenam domum redibat. Deinde locus Valerij Max. lib. III. cap. 6. perspicue demonstrat, Cereum funalem fuisse. Quotiescunque, inquit, epulaturus erat, ad funalem cereum, praeeunte tibicine, & fidicine, a cena domū reuerti solitus est. De uir. ill. Epit. Liu. lib. XVII. Florus lib. II. cap. 2. Silius Italicus lib. VI.

Iustum Sacrana ducebat caede triumphum,
Aequorum iuxta decus, & nauale trophaeum,
Rostra gerens niuea surgebat mole columna,
Exsuuias Marti, donumq. Duillius, alto
Ante omnes mersa Poenorum classe, dicabat.
Cui nocturnus honor, funalia clara, sacerq.
Post epulas tibicen adest, castosq. penates
Insignis laeti repetebat murmure cantus.

Statua praeterea illi imposita est:de qua Plin,lib,xxxiv,cap.5. AD *meipsum reuertor*. } Ad meipsum iam reuertar,sexdecim;quorum unus,Reuerta3: alter,Reuertor.Reuertar,quattuor. SODALITATES} *τὰ συσσιτία*. Sodalium enim erant epulae, quod sequitur. Arist.in Pol.& apud Cretas, & apud Spartanos docet eas fuisse. sic locutus Trogus lib.xxxvii. De sodalicijs, & sodalicijs epulis, Arist.in Polit.MAGNAE *Matris* } quae Pesinunte antea simulacrum,ac templum habuerat. Sacris Idaeis,dixit, ab Ida, Phrygiae monte,unde etiam ipsa Idaea mater dicitur.Sicut Berecynthia,a Berecyntho,monte, uel opido, ubi colebatur. Cybele,a rotunditate,a cubo,ut Martiano Capellae,& Coelio Rhodig.placet Rhea,*ἀπὸ τοῦ ῥεῖν*.Ops, quod opem ferat frugibus.Vide de ea Diodorum lib.iv.& Luc.lib.2. Quomodo Magnae Matris idolum Romam aduectum sit, Liuius lib.xxix,Ouid.Fast.iv,Silius lib.xvii,Plin.lib.xiix.cap.3. De aede illi in Palatio consecrata Liuius lib.xxxvi.

Placet hoc loco ueteres quasdam Inscriptiones de Cybele adscribere,non ingratas fortasse futuras.

In aedibus Cardinalis Caesii.

M . D . M . I . ET . ATTINIS

Hic est ipsius Matris Deum simulacrum,quod a Leonibus uehitur,capite turrito,tympanum sinistra, spicas dextra tenens.Adstat Attis mitratus,barbaris caligis indutus, altera item tympanum,altera uero clauam tenens,ac pinui innixus,

L . Cornelius . Scipio . Orcitus
V . C . Augur . Taurobolium
Siue . Criobolium . Fecit.
Die . IIII . Kal. Mart.
Tusco . & Anullino . COSS.

In dextro latere faces duae, cum crotalis annexis insculptae sunt. In sinistro uero fistulae.

In Sancto Nicolao in Calcaria,retro Caesarinos, in Ara grandi,in duas partes fissa.

ΜΗΤΕΡΙ ΤΗ.ΠΑΝΤШΝ.ΡΕΙΗ.ΤΕΚΕШΝ ΤΕ ΓΕΝΕΘΛШ
ΑΤΤΕΙ.Θ.ΤΤΙΣΤШΙ.ΚΑΙ.ΣΤΝΙΕΝΤΙ.ΤΟΠΑΝ
ΤШ.ΠΑΣΙΝ.ΚΑΙΡΟΙΣ.ΘΕΜΕΡШΤΕΡΑ.ΠΑΝΤΑ.ΦΤΟΝΤΙ
ΚΡΙΟΒΟΛΟΤ.ΤΕΛΕΤΗΣ.ΗΔΕΤΙ.ΤΑΤΡΟΒΟΛΟΤ
ΜΤΣΤΙΠΟΛΟΣ.ΤΕΛΕΤШΝ.ΤΟΤΤΟΝ.ΣΤΗΕΘΗΚΑΤΟ.ΒШΜΟΝ
ΔШΡΟΝ.ΑΠΟΛΛШΝΟΣ.ΘΕΙΟΝ.ΕΧШΝ.ΕΠΙΚΛΗΝ.

Petronius Apollodorus . V . C .
Pontif . Maior . xv . viv . sacr . fac.
Pater . Sacr . Dei . Inuicti . Mithrae
Taurobolio . Ciroboliοq . percepTo
Vna . cum . R V F . Volusiana . C . F . con
iuge . xvi . Kal . Iulias . D̄D . N̄N
Valentiniano . et . Valente . AVGG . III . coss.
Aram , dicauit ,

In dextro arae latere, Cybele turrita cum tympano a Leonibus uehitur. Prope pinus est, & subtus taurus.

In sinistro latere mithratus Attis, bis cinctus,dextra Fistulas,& Crotala, sinistra Pedum tenens. Superius est tympanum. A tergo ipsius stat Pinus, & sub ea Aries. Subtus deinde Aries, seorsum.

A tergo Arae,sunt Taedae transuersae. Lituus,Patera, Guttus, siue Vrceus,& sympuuium.

Superiores uersus Graeci sic Latine redduntur.

Cunctorum Cybele genitrici hominumq. Deumq.
Excelsoq. Alti, quem nihil orbe latet,
Qui facit, ut pura celebremus mente quotannis
Crioboli festos, Tauroboliq. dies,
Qui cognomen habet de munere Apollinis, aram,
Sacrorum Antistes, marmoream hanc statuit.

In

In Sancto Michaele in Vaticano.

Tertia huius generis ara ſub altari quodam poſita eſt; cuius prima facies, quae inſcripta erat, contra parietem uerſa eſt, atq. ideo legi nequit. In parte auerſa, ſunt Faces duae ardentes, ut ſupra, Lanx, Poculū, & Lituus, & aliud inſtrumentum, in formam Cochlearis.
In latere dextro, Pinus, ſub qua Taurus: appendent Tympanum & Fiſtulae.
In latere ſiniſtro, ſub quo Aries: appendent, Mithra, Pedum, & aliud Lanci non abſimile.

ET
C I I M T
PATORI Bus. Suis

Ceionius Rufius Voluſianus, V. C. et inluſtris Ex. Vicario Aſiae et Ceioni Rufi Voluſiani V. C. et inluſtris Ex. Praefecto praetorio et Praefecto Vrbis Liccecinae Lollianae clariſſimae et inluſtris Feminae Deae Iſidis Sacerdotis Filie nato uiginti annis Exceis Tauroboliis VI. Aram conſtituit et conſecrauit. X. Kal. IVN. D. N. Valentiniano. AVG. FIL. ET NEOTERIO

In latere dextro, Aries, ſub Pinu, a qua Tympanum, Fiſtulae, & Crotala dependent.
In ſiniſtro latere Bos, ſub altera Pinu, a qua Pedum, & alia, & Fiſtulae dependent.
A longo Faces, ut ſupra: ſuperne, Arietes quinque, ſinguli ſcilicet in ſingulis angulis, atq. unus in fronte, mactati iacent.

In domo Angeli Colotii, magna Ara, ſuperiori ſimilis, ſed multo barbariori & ſculptura, & ſcriptura.

M D M I D A ET A T T I D I M I N O T V R A N O.
N O B I L I S S I . . . .
. . . .
. . . .
Et Venerandam . . . .

Augentur Meritis Simbola Taurobolij

Ruf Caeion Cae Sabini . . . . . .
Pul PrQ Pater ſacror Inuict Methrae Taurobolinus
M D M L Det Attidis Minoturani et Aram. I I I I id Marbo
Gratiano V. et Merobaude conſulibus dedicabit
Antiqua Generoſe domo cui regia Veſtae
Pontifici felix ſacrato militat igne

Idem Augur triplicis cultor Venerande Dianae
Perſidiciq. mithrae Antiſtes Babilonie templi
Tauroboliq. ſimul Magnū Dux miſtice ſacrit.

In dextro latere, Bos, ſub Pinu, e qua Fiſtulae, Mithra, Crotala & Pedum, pendent.
In ſiniſtro latere, Aries, ſub Pinu.
A tergo, Faces, & ſertum.
Superne, Arietes quinque, ut ſupra.

In

In arula reperta prope D. Mariae Trans Tib. in domo Pistoris cuiusdam.

Praesentiae
Matris. Deum
P. Septimius
Felix
Ob coronam
Millesimi
Vrbis anni

In Platea D. Petri, in Sacello Clan. Pontificis.

Dis magnis
Vlpius . Egnatius . Fauentinus
V.C. Augur. P V B.P.R.Q.
Pater et Hierocerix. D.S. M. I
Archibucolus . Dei . Liberi
Hierofanta . Hecatae Sa
cerdos . Isidis . percepto
Taurobolio . Criobolioq.
Idibus . Augustis . DD. NN.
Valente . Aug. V. et . Valentinia
no . Augg . conss . feliciter
Vota . Fauentinus . bis . deni
suscipit orbis
Vt . mactet . repetens . aurata
fronte . . . bicornes

In dextro latere est Pinus, a qua Crotala,& Fistulae compactae pendent,& subtus adstat Aries alligatus. In sinistro latere, item Pinus, a qua Pedum,& Fistulae duae etiam pendent,& inferius Taurus adstat.

In horto Carpensi.

M D . M
I . D
ATILIA
N A

In Sancta Lucia in Silice, in capite Suburae.

D I S
Magnis
Matri . Deum . et Attidi . Se
xtilius . Agesilaus . Aedesius
V . C . Causarum . non . ignobi
lis . Africani . Tribunalis . ora
tor . et . in . consistorio
Principum . item . Magiste
r . libellorum . et . cognition
Sacrarum . Magister . Epistu
lar . Magister . Memoriae
Vicarius . Praefector . per
Hispanias . Vice . S . I . C . Pa
ter . Patrum . Dei . Solis . Inui
cti . Mithrae . Hierofanta
Hecatae . Dei . Liberi . Archi
bucolus . Taurobolio
Criobolioq. in . aeter
num . renatus . Aram . sacra
uit . DD . NN . Valen
te . V . et Valentiano
Iun . Augg . conss . Idib
Augustis

Dis

In domo Podocatharorum, ad Cloacam D. Luciae.

Siluano . Deudrophoro . Sacrum

M. Poblicius. Hilarus. Margar. Q. Q. P. P. cum. liberIs
Magno. et. Hermoniano. DeudrophorIs. M. D. M. de. suo. fect

In domo Cardinalis Caesii.

Qui. colitis. Cybelen. et. qui. Phryga. plangitis. Attin
Dum. uacat. et. tacita. Dyndima. nocte. silent
Flete. meos. casus. non. est. alienus. in. illis
Hector. et. hoc. tumulo. Mygdonis. umbra. tegor
Ille. ego. qui. magnI. paruus. cognominis. heres
Corpore. in. exiguo. res. numerosa. fui
Flectere. doctus. equos. nitida. certare. palaestra
Ferre. iocos. astu. fallere. nosse. fidem.
At. tibi. dent. superi. quantum. Domitilla. mereris
Quae. facis. exigua. ne. iaceamus. humi

S E D *erat quidam feruor aetatis*;] Sed erat quidem feruor aetatis, tredecim. Sed erat tum quidem feruor aet. unus. Sed erat tunc quidam feruor aet. duo. Sed erat feruor aet. unus Sed erat quidam aetatis feruor, tres. Sed quidam feruor aet. unus. M I T I O R A.] ut poma. B E N E *enim maiores*] sex addunt, Nostri. A C C V B A T I O N E M] Accubitionem, legit Nonius. & ita est in duobus meis. C O N V I V I V M] lib. IX. Fam. in epistola ad Paetum. Macrob. Sat. lib. I. cap. I. T E M P E S T I V I S *quoque conuiuijs delector*,] Quoque, abest a quattuor meis. *Tempestiuis quoque conuiuijs delector*: Tempestiuis, ad modum temporis pertinet, quae nec ante inciperent, nec serius desinerent, quam opus erat, laeta quidem, sed moderata, quibus Catonem censorium, grauem, & sapientem uirum, extrema senectute, aliosq. bonos uiros accumbere turpe non esset. nam, quae in multam noctem producerentur, intempestiua dicebantur. Pro Archia: Quis tandem me reprehendat, si, quantum alij tribuunt tempestiuis conuiuijs, quantum aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumpsero? Ad Att. ep. I. lib. IX. Audio, bonis uiris hanc cunctationem nostram non probari, multaq. in me, & seuere in conuiuijs tempestiuis quidem disputari. Ibidem, ep. XI. Viris bonis me non nimis excuso. quas enim eos cenas & facere, & obire, scripsit ad me Sextus? quam lautas? quam tempestiuas? In Verrem lib. III. Statuitur Lollius in illo tempestiuo gladiatorum conuiuio. Pro Murena: Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit, & neque in solitudine, neque in conuiuio moderato, atque honesto. tempestiui conuiuij, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tacitus lib. XI. Claudius, domum regressus, & tempestiuis epulis delenitus, ubi uino incaluit, iri iubet, nunciariq. miserae, dicendam ad caussam postera die adesset. Idem lib. XIIX. Legati, tribuniq. ex moribus imperatorum, seueritatem aemulantur, uel tempestiuis conuiuijs gaudent. perinde miles intentus, aut licentior. Intempestiua, contrario sensu, dixit Curtius lib. VI. Ut primum instantibus curis laxatus est animus, militarium rerum, quam quietis, otijq. patientior, excerpere eum uoluptates, &, quem arma Persarum non fregerant, uitia uicerunt. intempestiua conuiuia, & perpotandi, peruigilandiq. insana dulcedo, ludiq. & greges pellicum, omnia in externum lapsa sunt morem. Et infra; Cum intempestiuis conuiuijs dies pariter noctesq. consumeret, satietatem epularum ludis interpolabat. Suetonius quoque in Caligula, Senatum, inquit, populumq. grauissimo obiurgauit edicto, quod, Caesare procliante, & tantis discriminibus obiecto, intempestiua conuiuia circum & theatra, & amoenos secessus celebrarent. ut Nemo igitur, ut puto, dubitauerit, quin Tempestiuis conuiuijs opponantur Intempestiua; & haec in malam, illa in bonam partem accipiantur. alioqui contraria non essent. Quod si tempestiua probantur. sine dubio locus pro Murena iam recitatus emendationem requirit. ibi enim, Tempestiuum conuiuium, ut moderato, atque honesto contrarium, ponitur. itaque sententiam, ipsamq. uocabulorum uim secutus, malim legere, Intempestiui conuiuij. Similiter ad Atticum: Quam lautas? quam intempestiuas? non, Tempestiuas. Nam in Verrem: In illo tempestiuo gladiatorum conuiuio: ironia est, pro, minime tempestiuo. Ac uereor, ne duo Taciti loca labes eadem inquinauerit. de quo homines eruditi iudicabunt. Locus quidem hic in Catone, cuius occasione tam multa diximus, mendo uacat. & uerbum, Quoque, hoc significat: quamuis hilariora sint, nec censorium fortasse hominem satis decere uideantur. itaque recte licet dicere, tempestiuis in conuiuijs hilaritatem quidem esse, immodicas tamen potationes, & cetera, quibus intempestiua non carent, abesse. Q V I *pauci iam admodum restant*,] Iam, non est in octo. H A B E O *senectuti magnam gratiam*,] tantum abest, ut incusem. B E L L V M *indixisse*] renunciasse. N A T V R A L I S *motus*:] Modus, undecim. Motus, duo. M A G I S T E R I A] συμποσιαρχία: unde Magister conuiuij, συμποσίαρχος: non is, qui conuiuas inuitat, qui συμποσίων ἄρχων dicitur, sed qui in communi conuiuio uel sorte, uel suffragio electus, conuiuium administrat: Pollux lib. VI. cap. I. Vide Horatium Od. 4. lib. I. qui uocat Regnum uini. ibiq. Acronem, & Porphyrionem: qui Ἀρχιποσίας appellant, quasi principatum bibendi. A S V M M O *magistro*] Lambinus delet, Magistro, sine caussa. Dicebantur antiquitus

Modipe-

Modiperatores, quasi modum imperantes. Varro lib. xx. rerum humanarum, apud Nonium. Athenaeus lib. x. scribit eos a Graecis etiam οἰνόπτας, & ὀφθαλμοὺς dici. ADHIBETVR *in poculo*; ʒ more, ut opinor, a Graecis deducto. nam Laertius ἐπικυλικίους ἐξηγήσεις, idest, habitas in poculo narrationes, in Arcesila nominat: Athenaeus autem ἐπικυλικίους λόγους. quod enim, In poculo, Cicero dixit, Plutarchus, ἐπὶ κύλικι, ut in Caesare: λόγου ἐπὶ τῇ κύλικι προύθηκε, τίς ἄριστος ἀνθρώπῳ θάνατος. Ponebat igitur summus conuiuij magister, qua de re sermonem haberi uellet in poculo: eaq. ipse de re primus omnium conuiuarum disputabat. Hunc morem Octauianus Ferrarius in pulcherrimo, uereq. aureo de disciplina Encyclio libello, & primus, & erudite admodum ostendit. In poculis, quattuor. ET *pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia*; ʒ Rorantia pocula uocat, quae uini parum capiunt: non ut impleant conuiuas ad satietatem, & plane sitim exstinguant, sed ut leuiter tamquam irrorare uideantur. quod fit paruis poculis, quae Minuta dixit: quod Xenophon, Μικραῖς κύλιξι. & quod Cicero, Rorantia, ille, Ἐπι ψεκάζωσιν, hoc tantum differunt, quod Cicero, Pocula rorare, Xenophon Pueros ait poculis irrorare. quod tamen idem est. actionem enim ad instrumentum transferri, nihil habet incommodi, neque id sermonis consuetudo respuit. Athenaeus lib. xi. locum Xenophontis recitat. REFRIGERATIO *aestate*, ʒ Refrigeratio in aestate, octo. IN *Sabinis* ʒ ubi uillam habuit, simpliciter, & rudi forma aedificatam. Plutarchus. CONVIVIVMQ. *uicinorum* ʒ nam Mensam maxime amicorum parentem, ac procreatricem existimauit. Plutarchus. COMPLEO; ʒ Complector, esse in uetere libro, scripserunt eruditi uiri. VARIO *sermone* ʒ Qualis conuiuiorum sermo esse debeat, uide Plut. in Cleomene. IAM *affecto aetate*, ʒ sic malo, quam, quod alij, Confecto aetate: ut extrema senectus non ostendatur: cum de media loquatur. Valerius Max. lib. IV. cap. 3. hanc ipsam historiam recitans, Aetate iam senior, dixit. (Vide & Plut. de rep. a senibus administranda.) Confirmant opinionem meam nouem ex meis libris. Iam confecto aetate, unus. Aetate iam affecto, unus. Effecto aetate, tres. Effeto aetate, duo. Efeto aetate, unus. Affecta aetate, unus. Effect aetate, unus. Iam quidem confecto aetate, unus. Iam affectato, unus. DIC *meliora*, ʒ quod, inspectis Platone Polit. I. & Plutarcho in Catone maiore, mihi placebat, ut legeretur, Dic meliora, non, Dij meliora, cum in Graeco sit, Εὐφήμει, uel, Εὐφήμησον: id octo meorum librorum comprobari auctoritate, mirabiliter gaudeo. sic itaque imprimi uolui. Similiter Comici poetae dicunt: Bona uerba, quaeso. Non negauerim, Dij meliora, usitatum fuisse, nec aduersari sententiae: sed Graeco uerbo, quod hic Cicero uertit, non respondet. Phil. x. Dij meliora, inquies. Dij uero meliora, unus. HOC *ego, non desiderare*, ʒ Hi, Ego, non est in duobus. Ergo, non desiderare, tres. Ergo hoc non desiderare, nouem. Ergo haec non desiderare, quattuor. Ergo non desiderare quoque, unus. DICO *esse iucundius*. ʒ Dico esse iucundius, quam frui, tres. Dico iucundius, quam desiderare, unus. Ex qua uarietate perspicue apparet, omnia esse glossemata. Hi, Esse, non est in duobus.

CICERO

QVOD sitistis ipsis uoluptatibus bona aetas frui tur libentius: primum paruulis fruitur rebus, ut diximus; deinde ijs, quibus senectus, si non abunde potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat; delectatur tamen etiam, qui in ultima: sic adolescentia, uoluptates prope intuens, magis fortasse laetatur; sed delectatur etiam senectus, procul eas spectans, tantum, quantum sat est. At, illa quanti sunt, animum, tamquam emeritis stipendijs libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumque, ut dicitur, uiuere? si uero habet aliquod tamquam pabulum studij, atque doctrinae, nihil est otiosa senectute iucundius. Mori uidebamus in studio dimetiendi paene caeli, atque terrae Gallum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux, noctu aliquid describere ingressum, quoties nox oppressit, cum mane coepisset? quam delectabat eum, defectiones solis, & lunae multo nobis ante praedicere? Quid in leuioribus studijs, sed tamen acutis? quam gaudebat bello suo Punico Naeuius? quam Truculento Plautus? quam Pseudolo? uidi etiam senem Liuium: qui, cum septem annis ante, quam ego natus sum, fabulam docuisset, Centhone, Tuditanoq. consulibus, usque ad adolescentiam meam processit aetate. Quid de P. Licinij Crassi & pontificij, & ciuilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? atque eos omnes, quos commemoraui, his studijs flagrantes senes uidimus. M. uero Cethegum, quem recte suadae medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo uidebamus etiam senem? Quae sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum uoluptates cum his uoluptatibus comparandae?

EXPLANATIO

BONA *aetas* ʒ adolescentia. Contra, Mala aetas, senectus. Vide Nonium. Sic Demosthenis interpres Ἡ καλὴ ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἔξωθεν τοῦ. ἐν αὐτῇ γὰρ πάντα δυνάμεθα πράττειν. PARVVLIS ʒ sic omnes mei, duobus exceptis, in quibus, Paruis. Lambinus, Prauis. TVRPIONE *Ambiuio* ʒ nominatur a Tacito in dialogo de oratoribus. CAVEA ʒ theatro. Virg. I IX.

Consessu caueae magnis Circensibus actis.

Cauea, temporaneum theatrum SPECTAT, ʒ deest in uno. DELECTATVR *tamen etiam*, ʒ Delectatur & tamen, unus. τὸ, Delectatur, non est in quattuor. Delectabitur, unus. VOLVPTATES *prope*

intuens. ʒ

intuens, } Nonius legit, Propter: quem sequi non placuit: tum quia ueteres omnes libri, Prope, habent; tum etiam, quod Propter non accipitur absolute, sed semper cum accusandi casu iungitur: ut in omnibus exemplis. hic autem poneretur absolute, contra consuetudinem. Lib. I. de Rep. Eum quoque ut salutauit, propter Tuberonem iussit assidere. In Pisonem: Mihi hic uir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, Sallustius, Catilina: Ipse cum liberis, & colonis propter Aquilam assiltit. EAS *spectans*, } Aspectans, unus. Ea, duo. τὸ Eas, deest in duobus. Eam, duo; & supra Voluptatem, iidem duo. LIBIDINIS, } in adolescentia. AMBITIONIS, } in uirili aetate. CONTENTIONIS, *inimicitiarum*, } in reip. administratione. CVPIDITATVM *omnium* } tota uita. CONTENTIONIS, } Contentionum, decem nouem. GALLVM, } Sulpicium Gallum. lib. I. & in Laelio, in extremo: Liuius lib. XLIV. Plut. in Paullo Aemilio, Val. lib. IIX. cap. II. Plin. lib. 2. cap. 12. Quinctil lib. I. cap. 17. Caium, unus. PATRIS *tui*, } Paulli: cuius in exercitu, bello Macedonico, tribunus militum fuit. Liuius lib. XLIV. IN *leuioribus studijs*, } Poeticam Mathematicis post habet. PLAVTVS? } uixit igitur Catonis aetate. LIVIVM } Andronicum. SEPTEM *annis ante*, } Sex annis ante, quindecim. Ita emendandum in Bruto, & in Tusc. CRASSI } hic est Crassus Mucianus Diues. lib. I. & III. de Or. P. SCIPIONIS, } hic est Scipio Nasica Corculum. de quo pont. max. lib. III. de Or. M. VERO *Cethegum*, } uide lib. de claris orat. SVADAE *medullam* } πειθώ, in Bruto. τὴν τύραννον τῶν φρενῶν, Euripides. Suadelam, Horatius:

> Sed bene nummatum decorat Suadela, Venusque.

Sunt autem hi uersus Ennij apud Cic. in Bruto:

> —dictus ollis popularibus olim,
> Qui cum uiuebant homines, atque aeuum agitabant,
> Flos delibutus populis, & Suadae medulla.

Vide Politianum Miscell. cap. XCI.

CICERO

ATQVE haec quidem studia doctrinae prudentibus, & bene institutis pariter cum aetate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait uersiculo quodam, ut ante dixi, senescere se multa in dies discentem: qua uoluptate animi nulla certe potest esse maior. Venio nunc ad uoluptates agricolarum: quibus ego incredibiliter delector: quae nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis uitam proxime uidentur accedere. habent enim rationem cum terra; quae numquam recusat imperium, nec umquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias minore, plerumque maiore cum fenore. quamquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terrae uis, ac natura delectat. quae cum gremio mollito, ac subacto sparsum semen excepit, primum id occaecatum cohibet; ex quo occatio, quae hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum uapore, & compexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo uiriditatem: quae, nixa fibris stirpium, sensim adolescit, culmoq. erecta geniculato, uaginis iam quasi pubescens includitur: ex quibus cum emersit, fundit frugem, spicae ordine structam, & contra auium minorum morsus munitur uallo aristarum. Quid ego uitium satus, ortus, incrementa, commemorem? satiari delectatione non possum: ut meae senectutis requietem, oblectamentumq. noscatis. Omitto enim uim ipsam omnium, quae generantur e terra, quae ex fici tantulo grano, aut ex acino uinaceo, aut ex ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramosque procreat: malleoli, plantae, sarmenta, uiuiradices, propagines non ne ea efficiunt, ut quemuis cum admiratione delectent? uitis quidem, quae natura caduca est, nisi fulta est, fertur ad terram; eadem, ut se erigat, claviculis suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam, serpentem multiplici lapsu, & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne siluescat sarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. itaque ineunte uere, in ijs, quae relicta sunt, exsistit tamquam ad articulos sarmentorum ea, quae gemma dicitur: a qua oriens uua se ostendit: quae & succo terrae, & calore solis augescens, primo est peracerba gustatu; deinde maturata dulcescit; uestitaq. pampinis nec modico tempore caret, & nimios solis defendit ardores: qua quid potest esse cum fructu laetius, tum aspectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me solum, ut ante dixi, sed & cultura, & natura ipsa delectat, adminiculorum ordines, capitum iugatio, religatio, & propagatio uitium, sarmentorum ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. Quid ego irrigationes, quid agri fossiones, repastinationesq. proferam, quibus fit multo terra fecundior? Quid de utilitate loquar stercorandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne uerbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. at Homerus, qui multis, ut mihi uidetur, ante saeculis fuit, Laertem, lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum stercorantem facit. Nec uero segetibus solum, & pratis, & uineis, & arbustis res rusticae laetae sunt, sed hortis etiam, & pomarijs, tum pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium uarietate. nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil inuenit agricultura sollertius.

EXPLANATIO

PRVDENTIBVS, *& bene institutis* } Isocrate in Nicocle. AD *sapientis uitam proxime uidentur accedere.* } Columella, Rem rusticam ceteris uiuendi rationibus praeferens, proxime sapientiam locat, eiusq. quasi consanguineam facit. HABENT *rationem cum terra*; } est illis negotium cum terra. idest, a

terra pendent.ep.5.ad Att.lib.2. IMPERIVM, } Impendium, legendum putabat Pater. ut ad Att. lib. VI.ep.I.& in Bruto.& Varro lib.IV. Vsura, inquit, quod in sortem accedebat, Impendium appellatum. GREMIO *mollito, ac subacto* } compresso. SPARSVM *semen excepit*, } Accepit, quinque. Acceperit, unus. Accipit, quinque. Recipit, duo. Excipit, unus. OCCAECATVM } ita legendum. & ita uidetur Nonius legisse. COMPLEXV *suo* } Compressu, undecim. Compressum, septem, mendose. Cum pressu, unus, mendose. Comprehensum, unus, mendose. Oppressu, unus. ELICIT &c. } uide, quam eleganter ea, quae ad agriculturam pertinent, explicet: cum Latinae orationis facultatem, quocumque uellet, ingenij praestantia, traduceret. CVLMOQ. } Calamoque, apud Nonium. sed glossa est ad, Culmo. sic enim interpretatur Seruius Georg.I. Culmus, inquit, dicitur ipse calamus. VAGINIS *iam quasi pubescens* } uide Varr.lib.I.cap.48. EMERSIT, } Emerserit, sexdecim. FRVGEM, *structam*, } Fruges, Structas, in Nonio. SPICAE } Spici, legit Nonius. quo modo est in quattuor meis. In Arato. Et Varro Lege Maenia: Neque in bona segete nullum est spicum nequam, neque in mala non aliquod bonum. MORSVS } Morsum, decem. MVNITVR *uallo aristarum*. } Plin.lib.XIIX. cap.7. REQVIETEM, } sic legit Priscianus lib.VI. sicq. est in duobus meis. Quietem, sex. Reliqui, Requiem. EX *acino uinaceo*, } Vinacio, tres. Vinatico, duo. Vineaceo, duo. Ex acino uinacei, legit Langius. MALLEOLI, } nouelli palmites, innati prioris anni flagello. Colum.lib.III.cap.6.Plin.lib.XVII.cap.21. PLANTAE, } surculi recens consiti. SARMENTA, } non inutilia putamina, & quae a uitibus tamquam superflua ligna secantur. VIVIRADICES, } φυτωτήρια, idest, plantulas cum sua radice in aliud solum translatas. Vites, radices, omnes; uno excepto, in quo, Radices, uites. Alias, Vites traduces. VT *quemuis cum admiratione delectent?* } sic omnes mei, duobus exceptis, in quibus τὸ Cum non legitur. CADVCA } ad casum prona. CLAVICVLIS } Clauiculas, fem.gen. dixit Plinius prooemio lib.XXIII. QVASI *manibus*, } quia habet & brachia, & capita, & cornua. NE *siluescat* } Columella lib.V. Me longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem uiribus admouere, nec superuacaneis pati siluescere: sed eam quoque, quae primo summittetur, materiam ferro coercendam censeo, usque in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat. INEVNTE *uere*, } Virg.Ge.II.

Parturit almus ager, Zephyriq. tepentibus auris
Laxant arua sinus, superat tener omnibus humor,
Inq. nouos soles audent se gramina tuto
Credere, nec metuit surgentes pampinus austros,
Aut actum caelo magnis aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.

Ouid. Fast.I.

Omnia tunc florent, tunc est noua temporis aetas,
Et noua de grauido palmite gemma tumet.

Et IV.

Nec Veneri tempus, quam uer erat, aptius ullum.
Vere nitent terrae, uere remissus ager.
Nunc herbae rupta tellure cacumina tollunt,
Nunc tumido gemmas cortice palmes agit.

SE *ostendit*: } Sese, quattuordecim. GVSTATV; } Gustata, unus. Gustanti, unus. Gustu, alias. *Peracerba gustatu*: Theophr. de caussis plant.lib.VI.cap.7.Plin.lib.XV.cap.27. sapores, omnibus succis communes, tredecim numerat. NIMIOS *solis defendit ardores*: } Sic dicebant, Litus mare defendit; pro, arcet. Et Ennius Achille: Serua ciues, defende hostes, cum potes defendere. Vide & Agellium de, Defendere. CVM *fructu taelius, tum adspectu pulchrius*? } Varro lib.I.cap.4. de Agricolis: Vtilitas quaerit fructum, uoluptas delectationem. ADMINICVLORVM *ordines*, } uide Columellam lib.V.cap.2.& 3. CAPITVM *iugatio*, } Coniugatio, tredecim. Vide Columellam lib.IV.cap.16.& Plin.lib.XVII.cap.22. RELIGATIO, } alligatio. Cato cap.33. Alligatoq. recte, dum ne nimium constringas. Vide Columellam lib. IV.cap.13.& 20. Palladium cap.20. Februarij, Plin.lib.XVII.cap.23. PROPAGATIO *uitium*, } Cato cap.32. Columella lib.IV.cap.15.& de arboribus cap.7. Pallad. in Febr.cap.16. De propagine, uide Plin. lib. XVII.cap.13. AMPVTATIO, } huc Pampinatio quoque referenda. Columella lib.IV. Palladius tit. 15. Febr. IMMISSIO. } hoc fit, quando uirga edita a matre sulco committitur. unde Columellam, cap. de Arboribus 7. IRRIGATIONES, } Riguis uites ali, scribit Plinius lib.XVII.cap.26. Sed haec dicta in genere. AGRI *fossiones*, } hoc est, scrobes, & ablaqueationes. de fossura Columella de arboribus cap. 12. REPASTINATIONESQ. } Columella lib.III.cap.13.15.& 16. & lib.XI. cap.2. STERCORANDI? } Cato cap.5.29.& 36. Theophrastus lib.III. Columella lib.2.cap.17.Plin.lib.XVII.cap.27.& lib.XIIX.cap.23. QVEM *de rebus rusticis scripsi*: } qui nunc exstat. HOMERVS, *qui multis, ut mihi uidetur, ante saeculis fuit*, } est in hoc aliqua controuersia. uide Agellium lib.III.cap.XI.& lib.XVII.cap.21. Pliniũ lib.VII. Solinum cap.53. Velleium lib.I. Dionem Chrysostomum in principio orat. de Regno, Ciceronem Tusc.I. Tzetzem in Lycophronem & D.Cyrillum in libro contra Iulianum Apostatam primo. Seneca inutile putat, quaerere, Homerus ne, ac Hesiodus antiquior sit. Plutarchus in oratione Consolatoria Hesiodum Homero, ut existimatione, ita aetate posteriorem facit. DOCTVS *Hesiodus* } humanae uitae optimus consultor. Isocrates. LAERTEM *colentem agrum, & eum stercorantem facit*. } Homerus οὐ μὲν non stercorantem, ἀλλὰ λιστρεύοντα, καὶ ἀμφιλαχαίνοντα τὸ φυτὸν, idest, purgantem, & ablaqueantem arbores,

inducit

inducit Laertem. Agros tamen Troiano ſaeculo a priſcis illis ſtercoratos indicat Odyſſ. ρ.

—ὄφρ' ἂν ἄγοιεν

δμῶες Ὀδυσσῆος τέμενος μέγα κοπρήσοντες.

Quam ab ijs curam ideo praetermiſſam, falſo aſſeruerunt nonnulli, quod ſalubritati potius, quam fertilitati, & copiae, conſulerent. Nec *uero &c.* ❡ rei ruſticae partes, ſegetes, prata, uineae, arbuſta, horti, apum examina. Pecudum *paſtu*, ❡ Virg. Ge. III. Columella lib. III. & VII. Apum *examinibus*, ❡ Virg. Ge. IV. Plin. lib. XI. cap. 5. Varro de re ruſt. lib. III. cap. 16. Columella lib. x. a cap. XI. ad finem libri, Palladius lib. 4. cap. 37. & lib. v. cap. 8. Ariſt. de nat. anim. lib. v. cap. 21. & 22. Quinctil. declam. pro paupere contra diuitem. *examinibus, florum &c.* ❡ unus addit, Tum. alius, Et. Consitiones, *inſitiones:* ❡ Conſtitutiones, Inſtitutiones, male legit Nonius. Agricultura ❡ Agricoltura, unus. Agri cura, unus. Cultura agri, duo.

CICERO

Possum perſequi multa oblectamenta rerum ruſticarum: ſed ea ipſa, quae dixi, fuiſſe ſentio longiora. ignoſcetis autem. nam & ſtudio rerum ruſticarum prouectus ſum; & ſenectus eſt natura loquacior: ne ab omnibus eam uitijs uidear uindicare. Ergo in hac uita Man. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, conſumpſit extremum tempus aetatis. cuius ego uillam cōtēplans, (abeſt enim non longe a mea) admirari ſatis non poſſum uel hominis ipſius cōtinentiam, uel temporum diſciplinam. Curio, ad focum ſedenti, magnum auri pondus Samnites cum attuliſſent, repudiati ab eo ſunt. non enim, aurum habere, praeclarum ſibi uideri dixit, ſed ijs, qui haberent aurum, imperare. poterat ne tantus animus non efficere iucundam ſenectutem? Sed uenio ad agricolas; ne a me ipſo recedam. In agris erant tunc ſenatores, id eſt ſenes; ſiquidem aranti L. Quinctio Cincinnato nunciatum eſt, eum dictatorem eſſe dictum, cuius dictatoris iuſſu, magiſter equitum C. Seruilius Ahala Sp. Melium, regnum appetentem, occupatum interemit. a uilla in ſenatum accerſebantur & Curius, & ceteri ſenes: ex quo, qui eos accerſebant, uiatores nominati ſunt. num igitur eorum ſenectus miſerabilis fuit, qui ſe agricultione oblectabant? mea quidem ſententia, haud ſcio, an ulla poſſit eſſe beatior uita; neque ſolum officio, quod hominum generi uniuerſo cultura agrorum eſt ſalutaris; ſed & delectatione, quam dixi, & ſaturitate, copiaq. rerum omnium, quae ad uictum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent. Et, quoniam haec quidam deſiderant, in gratiam iam cum uoluptate redeamus. ſemper enim boni, aſſiduiq. domini referta cella uinaria, olearia, & penaria eſt: uillaq. tota locuples eſt: abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle. iam, hortum ipſi agricolae ſuccidiam alteram appellat. conditiora facit haec ſuperuacaneis operis aucupium, atque uenatio. Quid de pratorum uiriditate, aut arborum ordinibus, aut uinearum, oliuetorum ue ſpecie dicam? breui praecidam: agro bene culto nihil poteſt eſſe nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius: ad quē fruendum non modo non retardat, uerum etiam inuitat, atque allectat ſenectus. ubi enim poteſt illa aetas aut caleſcere uel apricatione melius, uel igni, aut uiciſſim umbris, aquis ue, refrigerari ſalubrius? Sibi habeant igitur arma, ſibi equos. ſibi haſtas, ſibi clauam, & pilam, ſibi natationes, atque curſus; nobis ſenibus, ex luſionibus multis, talos relinquant, & teſſeras: id ipſum, utrum lubebit: quoniam ſine his beata eſſe ſenectus poteſt.

EXPLANATIO

Ignoscetis *autem*. ❡ Ignoſces autem, unus. Ignoſcite autem, unus. Ignoſcatis autem, unus. Ignoſcetis autem, Laeli, & Scipio, quattuor. Senectus *eſt natura loquacior:* ❡ Ariſtot. II. Rhet. ad Theod. cauſſam reddit, quod ſenes, quia memoria magis uigeant, quam ſpe longioris uitae fulti uiuant, propterea plus quoque uoluptatis in anteactae uitae rebus commemorandis ponant. Ne *ab omnibus eam uitijs uidear uindicare*. ❡ nam nulla aetas ſuis uitijs caret, ut nec mortalium quiſquam. ſed optimus ille, qui minimis urgetur. *Vindicare:* trahere, liberare. Nonius. M' Curius, ❡ Plut. in Catone, Aug. lib. v. cap. 18. De *Samnitibus*, ❡ Florus Epit. XI. & XIV. Florus lib. I. cap. 18. haud ullum ante pulchriorem in urbem, aut ſpecioſiorem triumphum intrauiſſe teſtatur: cum nihil libentius populus R. adſpexerit, quam illas, quas timuerat cum turribus ſuis, belluas. Cuius *ego uillam* ❡ quae nullo ſumptu, nullo ornatu extructa erat. (Abest *enim non longe a mea*) ❡ A me, decemſeptem. Hominis *ipſius continentiam*, ❡ cum enim Italia Pyrrhum exegiſſet, nihil ex regia praeda attigit. Cumq. ſenatus, exactis regibus, plebi ſeptena iugera, ſibi quinquaginta aſsignaſſet, noluit popularis aſsignationis modum excedere. parum idoneum, ſiue, ut Plinius ait, pernicioſum reip. ciuem exiſtimans, qui eo, quod reliquis tribueretur, contentus non eſſet. Val. lib. IV. cap. 3. Plin. lib. XIIX. cap. 3. Columella in Praefatione, & lib. I. cap. 3. Plut. in Apophthegm. Rom. *Hominis ipſius continentiam:* quae priuatae naturae, & educationi, & induſtriae cuiuſque adſcribitur. Temporum *diſciplinam*. ❡ multum enim refert, in quae tempora cuiuſque uirtus incidat. Temporum *diſciplinam:* quibus ab imperatoribus agri colebantur, gaudente terra uomere laureato, & triumphali aratore. Plinius. Vel, *Temporum diſciplinam*, id eſt, temporum obſeruationem, quam ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non poteſt quis habere. Columella, & Agell. lib. x. cap. XI. Curio *ad focum ſedenti &c.* ❡ lib. III. de Rep. apud Nonium: Cuius etiam focum Cato ille noſter, cum uenerat *ad ſe* in Sabinos, ut ex ipſo audiebamus, uiſere ſolebat; *apud* quem ſedens, Samnitum, quondam ho

ſtium, tum iam clientium ſuorum, dona releganerat. (ideſt, remiſerat.) Et de uir. ill. & Athenaeus lib. x. REPVDIATI *ab eo ſunt.* } in nullo uetere libro leguntur illa, Ab eo. NE *a me ipſo recedam.* } Sic omnes mei: uno excepto, in quo, Vt a me ipſo non recedam. L. QVINCTIO *Cincinnato* } ore nudo, plenoq. etiamnum pulueris. Liu. lib. III. Dionyſ. Halic. lib. x. de uir. ill. cap. 17. Plin. lib. XIIX. cap. 3. & Columella in Praefatione. C. SERVILIVS *Ahala* } Liuius lib. IV. Ahala, non eſt in quinque. OCCVPATVM *interemit.* } oppreſſum ante, quem perficeret id, quod cogitabat. Elegans, nec tamẽ ſatis notum, loquendi genus. Alibi, Occupaui te fortuna. Et lib. III. de Rep. apud Lactantium: Quid, ſi uita eius in periculum ueniet, ut cum aliquando neceſſe ſit aut occupare, aut mori. (ideſt, praecipere, praeuenire.) VIATORES *nominati ſunt.* } idem Columella in Praefatione. Liuius, & Dionyſius Legatos miſſos ſcribunt, Florus Lictorem. AGRI *cultione oblectabant?* } ſic nouem. Agricolatione, duo. Agriculturae, unus. Agricultura, unus. Delectabant, octo. Agri delectatione delectabant, unus. Oblectabant, undecim. Oblectabantur, duo. HAVD *ſcio, an ulla beatior poſſit eſſe;* } Sic ſex mei. Haud ſcio, an ulla aetas poſsit eſſe beatior, duo. Haud ſcio, an ulla poſsit eſſe beatior uita, ſeptem. Haud ſcio, an nulla uita beatior eſſe poſsit, unus. Haud ſcio, an res ulla beatior eſſe poſsit, unus. Haud ſcio, an ulla beatior ſit, & poſsit eſſe uita, unus. Haud ſcio, quod nulla uita poſsit eſſe beatior hac, unus. Haud ſcio, an ulla aetas beatior poſsit, unus. Hand ſcio, an illa beatior poſsit eſſe, unus. Haud ſcio, hac an ulla uita beatior poſsit eſſe, Lambinus. Ego impreſſam lectionem probo. nam ex uarietate, quae apparet in ueteribus libris, Res, Vita, Aetas, conſtat omnia eſſe gloſſemata. AD *cultum etiam deorum* } uam primitias profert, & uictimas ſuppeditat. Xenophon in Oecon. *Ad cultum etiam deorum:* Sic quattuordecim. Et ad cultum etiam deorum, tres. Et cultum etiam deorum, unus. Cultumq. deorum, unus. Ad cultum deorum, unus. BONI, *aſſiduq. domini* } unde, Domini oculus. Vide & Agellianum apologum de Caſsita. CELLA *uinaria, olearia, & pennaria eſt:* } Etiam, quinque. Etiam, &, unus. Mellaria, addunt poſt Io', Olearia, duo libri. Neq. Et, neq. Etiam, unus. Poſt Vinaria, eſt Mellaria, in duobus. Mellearia, eſt in Lamb. *Penuaria:* Penaria etiam dicitur. Pecuaria, unus. Pomaria, unus. Panaria, duo. VILLAQ. *tota locuples eſt:* } Locuples, qui pleraque loca, hoc eſt multas poſſeſsiones tenet. Agellius lib. x. cap. 5. Plin. lib. XIIX. cap. 3. Caius in l. quos nos, ff. de orig. iuris. *Villa locuples:* de uillae poſitione uide Columellam lib. 1. cap. 6. SVCCIDIAM *alteram* } ſuillae carnis fruſtum, ut perna, petaſo. Varro lib. 2. de re ruſt. & IV. de L. Lat. Nonius aliter interpretatur, & male, ſucceſſionem neceſſariam. Plinius, alterum macellum. SPECIE *dicam?* } Specie plura dicam, decemſeptem. BREVI *praecidam.* } longiorem ſermonem amputabo. Acad. IV. Praecide: ſtatue aliquando, quod lubet. IIX. ad Att. Numquam reo cuiquam, tam humili, tam ſordido, tam nocenti, tam alieno, tam praeciſe negaui, quam hic mihi plane ſine ulla exceptione praecidit. Sic eſt in undecim meis. Breui tibi praecidam, unus. Breuiter praecidam, quattuor. Breuiter praedicam, unus. Breui ſuccidam, unus. Breui dicam, unus. Breuiter, unus: ſine ullo uerbo. Breuiter plura expediam, unus. ILLA *aetas aut caleſcere* } Illa aetas aeque caleſcere, nouem. Io', Aut, uel Aeque, non eſt in quattuor. Illa aetas aeque aut caleſcere, tres. AVT *uiciſſim* } Vel uiciſsim, tres. *Vtiſſim:* uide Cariſium lib. II. SIBI *habeant igitur arma,* } ſic omnes mei: duobus exceptis, in quibus, Sibi ergo habeant arma. In Laelio: Sibi habeant ſapientiae nomen. SIBI *clauam, & pilam,* } Sibi clauam, ſibi pilam, decem. Io', Et, ſiue, Sibi, non eſt in duobus. *Pilam:* militarem, quidam; quidam, luſoriam. Si impreſſam lectionem retinemus, Sibi clauam, & pilam, intelligendum fortaſſe de pila, & claua, quam nos hodie *Palamaglio* dicimus. TALOS, } de quibus ſcripſit Nicolaus Leonicus Thomaeus in dialogo, Sannutus; ſiue, de ludo talario.

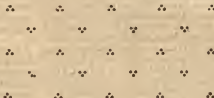
CICERO

MVLTAS *ad res perutiles Xenophontis libri ſunt: quos legite, quaeſo, ſtudioſe, ut facitis. quam copioſe ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inſcribitur? atque, ut intelligatis nihil ei tam regale uideri, quam ſtudium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, Perſarum regem, praeſtanti ingenio, atque imperij gloria, cum Lyſander Lacedaemonius, uir ſummae uirtutis, ueniſſet ad eum Sardis, eiq. dona a ſocijs attuliſſet, & ceteris in rebus comem erga Lyſandrum, atque humanum fuiſſe, & ei quendam conſaeptum agrum, diligenter conſitum, oſtendiſſe: cum autem admiraretur Lyſander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam, atque puram, & ſuauitatem odorum, qui afflarentur e floribus, tum eum dixiſſe, mirari ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſollertiam eius, a quo eſſent illa dimenſa, atque deſcripta: & ei Cyrum reſpondiſſe: atqui ego ſum omnia iſta dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio: multae etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatae: tum Lyſandrum, intuentem purpuram eius, & nitorem corporis, ornatumq. Perſicum multo auro, multiſq. gemmis, dixiſſe: Recte uero te, Cyre, beatum ferunt, quoniam uirtuti tuae fortuna coniuncta eſt. Hac igitur fortuna frui licet ſenibus: nec aetas impedit, quo minus & ceterarum rerum, & in primis agri colendi ſtudia teneamus uſque ad ultimum tempus ſenectutis. M. quidem Valerium Coruinum ad centeſimum annum accepimus uitam perduxiſſe, cum eſſet acta iam aetate in agris, eoſq. coleret: cuius inter primũ & ſextum conſulatum octo & quadraginta anni interfuerunt. ita, quantum ſpatium aetatis maiores ad ſenectutis initium eſſe uoluerunt, tantus illi curſus honorum fuit. atque huius extrema aetas hoc beatior, quam media, quod auctoritatis habebat plus, laboris minus. apex autem ſenectutis auctoritas. Quanta fuit in L. Caecilio Metello, quanta in Atilio Calatino, in quem illud elogium unicum:* Plurimae conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe uirum. *notum eſt carmen inciſum in ſepulcro.*

sepulcro. iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem uirum nuper P. Crassum, pontificem maximum, quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio praeditum, uidimus? quid de Paullo, aut Africano, loquar? aut iam ante de Maximo? quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu, residebat auctoritas.

EXPLANATIO

MVLTAS *ad res perutiles Xenophontis libri sunt:* } dictus Attica Musa. Cicero, Quinctilianus. Sed, quid testimonia quaerimus? Ipsum χαρακτὴρ id facile indicat. Historica, ethica, oeconomica, politica, rei militaris praecepta, & exempla complectitur. QVI *Oeconomicus inscribitur?* } quem Cicero inuenis admodum e Graeco uertit. PRAESTANTI *ingenio,* } sic quinque. unus, Praestante. quindecim, Praestantem. LYSANDER *Lacedaemonius,* } cuius uitam Plutarchus scribit. VIR *summae uirtutis,* } in re militari: tamen a Conone nauali pugna postremo uictus est. Iustinus lib. VI. Atqui dicebat, pueros nucibus, uiros iureiurando fallendos esse: &, quo leonina pellis penetrare non possit, ibi uulpinam esse adhibendam. SARDIS, } Asiae opido: in quod cum Cyrus maior uictor intrasset, ubi tunc Croesus latitabat, Athis, filius regis, mutus ad eam diem, dixisse fertur: Parce patri meo, Cyre; &, te hominem esse, uel casibus disce nostris. Solinus cap. 7. Plin. lib. V. cap. 29. scribit, Lydiam, quae Maeonia ante appellata, Sardibus in latere Tmoli montis maxime celebrari. ET *directus in quincuncem ordines,* } Quincunx, quinque sunt assis partes; ut Decunx, uel Dextans, decem. &, ut denarius numerus hac nota, X, sic quinarius hac, V, designatur: qua duplicata fit X. ut duplicatus item numerus ostendatur. Arbores igitur in quincuncem recto ordine dispositae, figuram quincūcialem, V, referunt, sic, ut ea figura, quamcumque in partem spectaueris, oculis occurrat. quod ut pateat illustrius, exemplum subijciam.

Nam, si a duobus superioribus punctis ad unicum subiectum, uel ab unico superiore ad duo subiecta lineas ducas: quincuncis notam efficies: a duobus ad unicum, hoc modo, V: ab unico ad duo, sic, Λ. quo quidem ordine speciosius, & gratius esse nihil potest: hodieq. huius generis exempla, ad antiquitatis imitationem a peritis hominibus elaborata, cernuntur. De quincūce Columella lib. III. cap. 13. & lib. IV. cap. 30. Plinius lib. XVII. ait, in disponendis arboribus, arbustis, ac uineis quincunciale proportionem utilem esse, & adspectu gratam, quocumque modo intueare in ordinē se porrigente uersu. Quinctilianus lib. IIX. cap. 3. Quid illo quincunce speciosius, quid in quamcumque partem spectaueris. Virgilius de eo, Georg. II.

Indulge ordinibus, nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto uia limite quadret.

Caesar quoque, de bello Gall. lib. VII. Ante hos, inquit, obliquis ordinibus in quincunce dispositis, scrobes triū in altitudinē pedum infodiebantur. QVI *afflarent e floribus,* } sic arbitror omnino a Cicerone scriptū esse, & imperitos postea, ignoratione pulcherrimi uerbi, quod modo absolute capitur, modo ἐνεργητικῶς, fecisse, Afflarentur. Sane ueteres libri non suffragantur sententiae nostrae: sed unum tamen se uidisse testatur, in quo erat, Afflarent, uir excellentis industriae, magni ingenij, singularis doctrinae, Obertus Gifanius. Et Lucretius, Efflare, semel & iterū absolute dixit. Locus quidem est in Epist. ad Att. lib. XVI. cum hac significatione apte congruens: Rumoris nescio quid afflauerat, commisione Graecorū frequentiā Comitiorum no fuisse. Pro, Exierat, Emanauerat. Omnes mei, Afflarentur. tribus exceptis, in quibus, Efflarentur. Ex, tres. De, unus. A, quattuor. Neque, E; ueque Ex; neque, De; neque, A, unus. DILIGENTIAM, } sic omnes mei libri. NITOREM *corporis,* } Corporis, abest a uetere impresso. neque legitur in Xenophonte. RECTE } Rite, tres. QVONIAM *uirtuti tuae fortuna coniuncta est.* } ἀγαθὸς γὰρ ὢν εὐδαιμονεῖς. HAC *igitur fortuna frui* } sic decemseptem. Vti, duo. Hac uero frui, unus. Fortuna, non est in uno. M. VALERIVM *Coruinum* } quem Liuius Alexandro Magno comparat in re bellica. Liuius lib. VII. Agellius lib. IX. cap. XI. Valerius Max. lib. 2. cap. 2. & lib. IIX. cap. 16. de uir. ill. Florus lib. I. cap. 13. Ouidius in Fastis. VITAM *perduxisse,* } Produxisse, sex. Vitam, non est in quinque. CVIVS *inter primum & sextum consulatum sex & quadraginta anni interfuerunt.* } disputari potest in utramque partem de hoc annorum numero. siue enim, VI, ut est in antiquis omnibus libris, siue, IIX, ut est in multis uulgatis, legatur: non infirmis rationibus utraque niti uidebitur opinio. Fasti Capitolini inter primum

& sextum

& sextum Coruini consulatum annos interponunt XLIX. quorum auctoritas effecit, ut in ijs libris, qui post eorum Fastorum editionem sunt impressi, reponeretur, IIX; perinde ac, VI, mendosum esset. Contra; libri ueteres omnes, & uulgati simul, ante repertas Tabulas Capitolinas emissi, habent, VI. nec aliter in Valerio Max. legitur. Quodq. ualet apud me plurimum, describi uideo militarem aetatem a Cicerone, cum subiungit: Ita, quantum spatium aetatis maiores ad senectutis initium esse uoluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. Militare autem non ultra quadragesimum sextum aetatis annum quisquam cogebatur: quasi annus ille, proxima senectute, merito finem laboribus, ac periculis afferret. de quo ne quis ambigat, Polybij de peditibus legionarijs uerba recitabo. Οὓς δεῖ στρατείας τελεῖν κατ᾽ ἀνάγκην ἐν τοῖς τετταράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ἀπογενεᾶς. Eodemq. pertinet illud Taciti lib. I. Atrocissimus ueteranorum clamor oriebatur; qui tricena; aut supra, stipendia numerantes, mederetur fessis, orabant. Tricena enim stipeudia sunt anni triginta: quibus additi sexdecim pueritiae, quibus militare non licebat, (nam decimoseptimo uirilis toga sumebatur) fiunt anni XLVI. Sed est, ut mihi uidetur, in ipso Cicerone dissensio quaedam: quam a nemine adhuc esse uideo animaduersam. Primum dicit, Interfuerunt: quo uerbo spatium interiectum significari, uix quisquam negarit, excluso utroque consulatu: deinde subiungit: Tantus illi cursus honorum fuit. ut omnino comprehendere uideatur utrumque consulatum: siquidem cursus honorum incipit in primo consulatu, desinit in sexto. ita necesse est, inter primum & ultimum consulatum non annos interesse XLVI, ut habent ueteres omnes libri, sed XLIV. quod eo mihi magis placet, quia consentire Liuius uidetur: qui, cum anni XLIIX. inter primum & ultimum Coruini consulatum a Verrio ponantur, ipse ex hoc toto numero quattuor non agnoscit, primum eum, qui signatur anno V.C. CDXX, nullis consulibus: alterum, anno V. CDXXIX, nullis consulibus, dictatore L. Papirio Cursore: tertium, anno CDXLIV, nullis consulibus, eodem Cursore dictaturam iterum gerente quartum, anno CDLII, nullis consulibus, dictatoribus autem Q. Fabio Rulliano, M. Liuio Coruo. Quod si quattuor anni ex Liuij auctoritate tollantur: recte legetur in Cicerone, IV & XL, pro VI & XL. quod ipse confirmat, subiungens: Tantus illi cursus honorum fuit. Nec tamen errasse Verrium dixerim, sed alios eum annales, alios Liuium, ac Ciceronem sequi maluisse. Mihi nunc id tantum propositum est, ut Ciceronis locum restituam: in quo subiecta ipsius uerba de militari aetate me adiuuant. Adiungo Liuij testimonium, quod facio plurimi. recte ne senserint, an secus, mihi quaerendum non fuit: neque id statuere meae sententiae uidetur. mentem Ciceronis assequi, & ad eam numerum annorum accommodare, satis habeo. HVIVS *extrema aetas* }. de tribus apud Rom. aetatibus uide Agell. lib. X. APEX *senectutis auctoritas.* } senectus nihil sublimius habet, nihil magnificentius auctoritate. L. CAECILIO *Metello,* } pontifice max. Valerius lib. IIX. de Senectute, Plin. lib. VII. cap. 48. IN *quem illud elogium unicum: Plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum.* } singulare illud elogium memoriter Cicero refert, non, ut plane incisum erat in sepulcro Calatini, in quo erat, Vno ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. ut est in lib. 2. de Fin. in extremo. Sufficit enim ei, hoc quidem in loco, ipsam Calatini laudem ostendere, quae est, populi primarium fuisse uirum. Satis autem constat ex antiquis libris utrobique, idest hic, & in lib. de Fin. eodem modo legi non posse. Nec uideo, cur aut hic, aut ibi quidquam mutetur: cum ibi ipsa inscriptio totidem uerbis referatur, hic autem elogij summa ponatur. Vnus ex meis post, Vnicum, addit, Fuit. POSTEA } triennium. DE *Paullo,* } patre tuo, o Scipio. Valer. lib. 2. cap. de Maiestate, Plut. in uita. AVT *Africano* } auo tuo adoptiuo. Val. loco citato, Liuius lib. XXXIV. MAXIMO? } Fabio, cum quo se militasse, iam dixit.

CICERO

HABET senectus, honorata praesertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adolescentiae uoluptates. sed in omni oratione mementote eam me laudare senectutem, quae fundamentis adolescentiae constituta sit. ex quo efficitur id, quod ego, magno quondam cum assensu omnium, dixi, miseram esse senectutem, quae se oratione defenderet. non cani, non rugae repente auctoritatem afferre possunt: sed honeste acta superior aetas fructus capit auctoritatis extremos. haec enim ipsa sunt honorabilia, quae uidentur leuia, atque communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quae & apud nos, & in alijs ciuitatibus, ut quaeque optime morata, ita diligentissime obseruantur. Lysandrum Lacedaemonium, cuius modo mentionem feci, dicere aiunt solitum, Lacedaemone esse honestissimum domicilium senectutis. nusquam enim tantum tribuitur aetati; nusquam est senectus honoratior. quin etiam memoriae proditum est: cum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu uenisset, magno consessu locum ei nusquam datum a suis ciuibus: cum autem ad Lacedaemonios accessisset, qui, legati cum essent, certo in loco consederant, consurrexisse omnes, & senem sessum recepisse: quibus cum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex ijs quendam, Athenienses scire, quae recta essent, sed facere nolle. Multa in nostro collegio praeclara; sed hoc, de quo agimus, in primis, quod, ut quisque aetate antecedit, ita sententiae principatum tenet, neque solum honore antecedentibus, sed ijs etiam, qui cum imperio sunt, maiores natu augures anteponuntur. Quae sunt igitur uoluptates corporis cum auctoritatis praemijs comparandae? quibus qui splendide usi sunt, ij mihi uidentur fabulam aetatis peregisse, nec, tamquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse. At sunt morosi, & anxij, & iracundi, & difficiles senes: si quaerimus, etiam auari: sed haec morum uitia sunt, non senectutis. ac morositas tamen, & ea uitia, quae dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem iustae, sed quae probari posse uideatur. contemni se putant, despici, illudi: praeterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est. quae tamen omnia dulciora fiunt & moribus bonis, & artibus: idq. cum in

uita

uita, tum in scena intelligi potest ex ijs fratribus, qui in Adelphis sunt. quanta in altero duritas, in altero comitas? sic se res habet. ut enim non omne uinum, sic non omnis natura uetustate coacescit. Seueritatem in senectute probo, sed eam, sicut alia, modicam; acerbitatem nullo modo. auaritia uero senilis quid sibi uelit, non intelligo. potest enim quidquam esse absurdius, quam, quo minus uiae restat, eo plus uiatici quaerere? Quarta restat caussa, quae maxime angere, atque sollicitam habere nostram aetatem uidetur, appropinquatio mortis, quae certe a senectute non potest longe abesse. o miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa aetate non uiderit: quae aut plane negligenda est, si omnino exstinguit animum; aut etiam optanda, si aliquo eum deducit, ubi sit futurus aeternus. atqui tertium certe nihil inueniri potest. quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quamquam, quis est tam stultus, quamuis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad uesperum esse uicturum? quin etiam aetas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet: facilius in morbos incidunt adolescentes; grauius aegrotant; tristius curantur: itaque perpauci ueniunt ad senectutem. quod ni ita accideret, melius, & prudentius uiueretur. mens enim, & ratio, & consilium in senibus est: qui si nulli fuissent, nullae omnino ciuitates fuissent. Sed redeo ad mortem impendentem.

EXPLANATIO

NON *cani, non rugae* } Seneca de breuitate uitae: Non est, quod quemquam propter canos, aut rugas putes diu uixisse. non ille diu uixit, sed diu fuit.
Iuuenalis:

- Facies tua computat annos.

AVCTORITATEM *afferre possunt:* } Arripere, quindecim. Accipere, duo. Erripere, unus. Eripere, unus. CAPIT } sic omnes libri. SALVTARI, } sic coniurati apud Sallustium ineunt consilium de opprimendo Cicerone, ingredi, sicuti salutatum. ASSVRGI, } Iuuenalis Sat. 12.

Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis uetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicumque puer: licet ipse uideret
Plura domi farra, & maiores glandis aceruos.

Et Ouidius Fastis:

Magna fuit quondam capitis reuerentia cani,
Inq. suo pretio ruga senilis erat.

DEDVCI, *reduci,* } nam iuuenes deducebant ad curiam aliquem senatorem, quem exspectabant, ut domum reducerent. Valerius lib. 2. cap. 1. & Agellius lib. 2. cap. 15. qui hunc morem Romanos a Lacedaemonijs accepisse scribit. CONSVLI } atqui Iurisconsulti domus, oraculum ciuitatis. Cic. de Orat. 1. & senes consuli multis de rebus possunt, quas ob aetatem experti sunt. VT *quaeque optime morata,* } sic sex mei. tres addunt, Est. Vt quaeque optime moratae sunt, quinque. Vt quaeque optime moderatae sunt, unus. Vt quaeque morigerata est optime, unus. Vt quam optime morigerata, unus. Vt quaeque bene morata est, unus. Vt quaeque bene morata sunt, duo. Vt quaeque optima morata est, unus. LYSANDRVM } uide Plut. in Apophthegm. Laconicis. DOMICILIVM *senectutis.* } Sic omnes libri. Lambinus, Senectuti. LVDIS, } Panathenaicis. LACEDAEMONIOS } qui senectuti honorem habebant. Agellius. CONSVRREXISSE *omnes* } addunt omnes libri, Illi dicuntur. SESSVM } Fessum, unus. EX *ijs* } Lacedaemonijs. Plut. in Apophth. Valerius lib. IV. cap. 5. *Dixisse ex ijs quendam:* } sic omnes mei. unus addit, Dicunt. quod sapit glossema. ATHENIENSES *scire, quae recta essent, sed facere nolle.* } Plato 1. de Leg. ait, Si quis Atheniensis bonus sit, eum ualde bonum esse. Demosthenes scribit de suis ciuibus, τὰ πλεῖστα ἐκπεπτωκέναι αὐτοὺς, οὐ τῷ μὴ συνιέναι, ἀλλὰ τῷ μὴ βούλεσθαι ποιεῖν τὰ δέοντα. IN *nostro collegio* } augurum. *In nostro collegio praeclaro:* sic duodecim. recte. nam, quod additur, in sex, Sunt; in tribus, Cognoui, glossemata sunt. ANTECEDIT, } sic decemnouem. unus, Antecedat. unus, male, Antecellit. SENTENTIAE *principatum tenet:* } uel primus ante alios sententiam dicit. CORPORIS } sic recte decemseptem. Corporum, quattuor. ex quibus duo, ord. praep. IN *extremo actu* } ep. 1. lib. 1. ad Q. fr. Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tamquam poetae boni, & actores industrij solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotij tui diligentissimus sis; ut hic tertius annus, imperij tui tamquam tertius actus perfectissimus, atque ornatissimus fuisse uideatur. AT } sic omnes libri. MOROSI } uide Nonium in differentijs. ANXII, } suis diffidunt. IRACVNDI, } si quid cessatum, peccatum ue fuerit. DIFFICILES } duri ad ignoscendum. ETIAM *auari:* } Terentius Adelph.

Ad omnia alia aetate sapimus rectius:
Solum hoc unum uitium affert senectus hominibus;
Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.

CONTEMNI *se putant;* } sunt enim senes suspiciosi. Aristoteles Rhet. II. DESPICI, } Decipi, unus. Vnus non habet. IN *fragili corpore* } cuius imbecillitatem animi quoque imbecillitas fere comitatur. OMNIS *offensio* } uel leuis. DVLCIORA *fiunt* } mitigantur. IN *altero duritas,* } dissentire uideo ueteres libros, & esse in alijs, Diritas, (qui tamen pauci sunt, duo, & alter Iulij Galli in alijs, Duritas. (in uno est, Duritia.) Sed magis in patrem conuenit Duritas, quam Diritas.

Diritas. Dirus enim est, qui saeuit in aliquem, & ad saeuitiam est natura propensus: quod ad patrem non pertinet, qui filio multa quidem negat, in eum tamen non adducitur ut saeuiat: cum uero negat, & nihil indulget, in eo durus est. Ita Durum senem dixit Cicero in ea pro Coelio, & in Oratore, & Propertius lib. II. eleg. 31. Durus pater, Ouid. lib. IX. Metam.

Nec nos aut durus pater, aut reuerentia famae,
Aut timor impediet,

Et lib. I. Am.

Dum fallax seruus, durus pater, improba lena
Vixerit, & meretrix blanda, Menandros erit.

Duritas, male bis in Nonio. OMNIS *natura* } Sic recte duodecim. Omnis aetas naturae, octo. Omnis aetas natura in uetust. unus, VETVSTATE *concrescis*. } non bene aetatem fert. supra. RESTAT, } Restet, tres. Deest in duobus, APPROPINQVATIO *mortis*, } Seneca lib. I. ep. 12. Aristoteles ait θάνατον εἶναι πάντων τῶν δεινῶν φοβερώτατον. AVT *plane negligenda, aut etiam optanda,* } Martialis:

Summum nec metuas diem, nec optes.

OPTANDA, } sic omnes mei, Alij legunt, Appetenda, Oppetenda. ATQVI *tertium certe nihil inu. pot.* } sic decem. ex quibus quinque non habent, Certe. Atque, quattuor. Atqui certius certe nihil inu. pot. sex. ex quibus unus non habet, Certe. Atqui nihil certius, unus. QVAMVIS *sit adolescens*, } Sit, abest a duobus meis. & a Nonio, in Explorare. AD *uesperum* } hinc illud Caesaris, Kalendae Martiae uenere. cui responsum, Sed nondum praeteriere. Et illud Varronis, Nescis, quid serus uesper uehat. MORTIS *casus* } sic legendum: & ita decemocto mei. FACILIVS *in morbos incidunt adolescentes*; } id Hippocratis aphorismo comprobatur. GRAVIVS } periculosius. TRISTIVS } difficilius. Nonius. ob morbi uehementiam, cui extrema remedia sunt adhibenda. Vel, maiore cum molestia & aegrotantis, & domesticorum, ob adolescentis iacturam, a quo sperari possunt plurima. PERPAVCI } propter casus mortis plures, morborumq. uehementiam. *Perpauci*: Pauci, decem. NI } sic quattuordecim. CONSILIVM } εὐβουλία. IN *senibus*, } ijs, qui cum naturae bonitate temperantiam coniunxere. QVI *si nulli fuissent*, } nam adolescentes, uiribus freti, uim potius, quam ius, spectant, inuitiq. se legibus adstringunt.

Hesiodus:

Ὕβρισταί, καὶ χειροδίκαι, καὶ ὑπερφίαλοι, καὶ ἀθέμιστοι ὄντες.

NVLLAE *omnino ciuitates* } adolescentes enim, ferocia, & temeritate praediti, nihil constituissent, omnia potius euertissent. *Ciuitates*: hominum consociationes, *Fuissent*: Essent, duo. Forent, duo.

CICERO

QVOD illud est crimen senectutis, cum illud uideatis cum adolescentia esse commune? sensi ego cum in optimo filio meo, tum in exspectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni aetati mortem esse communem. At sperat adolescens, diu se esse uicturum; quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro ueris? At senex, ne quod speret quidem, habet. Est eo meliore condicione, quam adolescens; cum id, quod sperat ille, hic iam cōsecutus est. ille uult diu uiuere; hic diu uixit. quamquam, o dij boni, quid est in hominis uita diu? da enim supremum tempus: exspectemus Tartessiorum regis aetatem. fuit enim, ut scriptum uideo, Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum & uiginti uixit. sed mihi ne diuturnum quidem quidquam uidetur, in quo est aliquid extremum. cum enim id aduenit, tunc illud, quod praeteriit, effluxit: tantū remanet, quod uirtute, & recte factis sis consecutus. horae quidem cedunt, & dies, & menses, & anni; nec praeteritum tempus umquam reuertitur; nec, quid sequatur, sciri potest. quod cuique temporis ad uiuendum datur, eo debet esse contentus. neque enim histrioni, ut placeat, peragenda fabula est, modo, in quocumque fuerit actu, probetur; neque sapienti usque ad, Plaudite, ueniendum. breue enim tempus aetatis satis est longum ad bene, honesteq. uiuendum. sin processeris longius; non magis dolendum est, quam agricolae dolent, praeterita uerni temporis suauitate, aestatem, autumnumq. uenisse. uer enim, tamquam adolescentiam significat, ostenditq. fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accommodata sunt. fructus autem senectutis est, ut saepe dixi, ante partorum bonorum memoria, et copia. omnia uero, quae secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, aduersante, & repugnante natura. itaque adolescentes sic mihi mori uidentur, ut cum aquae multitudine flammae uis opprimitur; senes autem, sicut cum sua sponte, nulla adhibita ui, consumptus ignis exstinguitur. &, quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, ui auelluntur; si matura, & cocta, decidunt: sic uitam adolescentibus uis aufert, senibus maturitas: quae mihi quidem tam iucunda est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram uidere uidear, aliquandoq. in portum ex longa nauigatione esse uenturus. senectutis autem nullus certus est terminus: recteq. in ea uiuitur, quoad munus officij exsequi, & tueri possis, & tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quam adolescentia, & fortior. hoc illud est, quod Pisistrato tyranno a Solone responsum est, cum illi, quaerenti, qua tandem spe fretus, sibi tam audacter obsisteret, respondisse dicitur, senectute.

EXPLANATIO

EXSPECTATIS *ad amplissimam dignitatem* } magnam spem de se praebentibus. pueris etiam num. FRATRIBVS *tuis*, } Paulli filijs, qui adhuc pueri sunt exstincti. Liuius, Velleius, alij. SPERAT *adolescens*, } de spe Lucianus περὶ θυσιῶν· Αἱ ἐλπίδες ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρούμεναι, ὅταν μάλιστ' ἄν τις οἴηται ἐπιλήψεσθαι αὐτῶν, οἴχονται ἀναπτάμεναι, κεχηνότας αὐτοὺς ἀπολιποῦσαι. Idest: Spes supra caput agitatae, ubi te illas omnino comprehensurum existimes, auolantes euanescunt, eosq. hiantes relinquunt. DIV *se esse uicturum*; } Esse, abest a quattuordecim. Vnus, Se diu uicturum. INCERTA *procertis* } nam, ut ait Seneca, praeterita certa sunt, uoluptates futurae incertae: quae, paene, ante quam ueniant, auferantur. NE QVOD *speret quidem habet*. } Sperat quattuor. Quid octo. Ne quid speret habet, unus. Ne quid speret, habet quidem, unus. Nec hoc sperat, quod habet, nnus. Id sperat, quod & habet, unus. HIC *iam consecutus est*, } Hic consecutus est, decemseptem. Is consecutus est, unus. Hic secutus est, unus. Hic consecutus, unus. Est consecutus, unus. QVID *est in hominis uita diu*? } Seneca, Quod agimus, breue est; quod acturi sumus, dubium; quod egimus, certum.

Virgilius:

—Viximus ambo,
Rhoebe, diu: res si qua diu mortalibus ulla est,

CANTVM *& uiginti uixit*. } de numero annorum consentiunt quidem antiqua exemplaria: ueterum tamen scriptorum testimonia dissentiunt. Annos ei cxx. tribuunt Herodotus lib. I. Valerius lib. IIx. cap. 13. & Plinius lib. VII. cap. 48. CL, Censorinus in praeclaro illo libello de die natali, Lucianus ἐν Μακροβίοις. & Anacreon. ccc, Silius Italicus lib. III. poetica, ut arbitror, usus licentia.

Arganthoniacos armat Carteia nepotes,
Rex proauus fuit humani doctissimus aeui,
Ter denos decies emensus belliger annos.

Vide & Tzetzem in Lycophronis Cassandram. CVM *enim id aduenit, tunc* } sic quinque. Tum, quinque. Cum enim id idem extremum aduenit, tunc, unus. Cum enim aliquid aduenit, tunc, unus. Cum enim aduenerit extremum, tum, unus. Cum enim id euenerit, tum, quattuor. Cum enim id uenerit, tum, duo. Cum enim iam aduenit, tum. EFFLVXIT: } uide Senecam lib. III. ep. 24. Augnst. de Ciu. D. lib. XII. cap. 12. REMANET, *quod uirtute, & recte factis sis consecutus*: } Seneca de breuitate uitae scribit, eum male uixisse, qui nesciat bene mori. Ibidemque, uiuere in tota uita discendum monet. Et lib. 2. Epist. ep. I. stultitiae proprium dicit, si quis incipiat uiuere.

Horatius:

—praeter laudem nullius auaris.

Et:

Exegi monumentum aere perennius.

Ouidius:

—perq. omnia saecula, fama,
(Si quid habent ueri uatum praesagia) uiuam.

Theocritus quoque:

Ἐκ Μοισᾶν ἀγαθὸν κλέος ἔρχεται ἀνθρώποισι:
Ex musis bona fama uenit hominibus.

NEC, *quid sequatur, sciri potest*. } τὸ μέλλον ἀόρατον, Isocrates ait. AD *Plaudite* } Ad, non est in quinque. VENIENDVM. } Viuendum, quattuor. nec displicet. NON *magis dolendum est*, } sed potius gaudent. TAMQVAM *adolescentia*, } Adolescentiam, quindecim. VT *saepe dixi*, } sic omnes, duobus exceptis, quorum unus, Vt saepe diximus; alter, Vt saepe dixi iam. SICVT *cum sua sponte*, } Cum, non est in tredecim. QVO *propius ad mortem accedam*, }

Manilius:

Nascentes morimur, finisq. ab origine pendet.

IN *portum ex longa nauigatione* } Seneca ad Paullinum: In hoc tam procelloso mari nauigantibus, nullus portus, nisi mortis est. SENECTVTIS *autem nullus certus est terminus*; } ante haec uerba, leguntur alia in quibusdam antiquis libris, (sex meis) quae doctis uiris placuisse uideo, haec inquam; Omnium aetatum certus est terminus. Ego uereor, ex interpretatione in libri margine adscripta, receptum esse inter uerba Ciceronis, ut ostenderetur, quod ceteris aetatibus non contingit, id contingere senectuti, ut certum non habeat terminum. Mihi quidem necesse non uidetur, ut quidquam addatur: cum in ceteris aetatibus terminum esse pateat, in senectute uero non nisi cum uis mentis, & actio deficit. Quod si ante mors occupet, aequo animo ferendum. id enim ceteris etiam aetatibus potest accidere. ET *tamen mortem contemnere*. } tollit haec liber Fuluij Vrsini. Tum, tres. Tueri posit, mortemq. cont. duo. Posit, quattuor. PISISTRATO } Hippocratis filio, Athenis tyranno, regnante apud Romanos Seruio Tullio. Isocrates in Panathenaico. Herodotus lib. I. Iustinus lib. 2. Agellius, & Eusebius. TYRANNO } ut qui libertatem oppresit, non crudelitate barbarica saeuienti. A SOLONE *responsum* } Plutarchus, & Laertius.

CICERO

SED uiuendi finis est optimus, cum, integra mente, certisq. sensibus, opus ipsa suum eadem, quae coagmentauit, natura dissoluit. ut nauem, ut aedificium idem destruit facillime, qui construxit; sic hominem eadem optime, quae conglutinauit, natura dissoluit. iam omnis conglutinatio recens, aegre; inueterata, facile diuellitur. ita fit, ut illud breue uitae reliquum nec auide appetendum senibus, nec sine caussa deserẽdũ sit. uetatq. Pythagoras, iniussu imperatoris, idest dei, de praesidio, & statione uitae decedere. Solonis quidem sapiẽtis eulogium est, quo se negat uelle suam mortem dolore amicorum, & lamentis uacare. uult, credo, se esse carum suis. sed haud scio, an melius Ennius:

„ *Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu*

„ *Faxit. Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. Iam, sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus, praesertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certe est; & id, incertum, an eo ipso die. mortem igitur, omnibus horis impendentem, timens, qui poterit animo consistere? de qua non ita longa disputatione opus esse uidetur, cum recorder non L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus; non duos Decios, qui ad uoluntariam mortem cursum equorum incitauerunt; non M. Atilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem, hosti datam, conseruaret: non duos Scipiones, qui iter Poenis uel corporibus suis obstruere uoluerunt; non auum tuum, L. Paullum, qui morte sua luit collegae in Cannensi ignominia temeritatem; nõ M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturae carere passus est; sed legiones nostras, quod scripsi in Originibus, in eum saepe locum profectas alacri animo, & erecto, unde se numquam rediturus arbitrarentur. quod igitur adolescentes, & ij quidem non solum indocti, sed etiam rustici, contemnunt, id docti senes extimescent? omnino, ut mihi quidem uidetur, rerum omnium satietas, uitae facit satietatem. Sunt pueritiae certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiae: num ea iam constans requirit aetas, quae media dicitur? sunt etiam eius aetatis: ne ea quidem a senectute quaeruntur. sunt extrema quaedam studia senectutis. ergo, ut superiorum aetatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. quod cum euenit, satietas uitae tempus maturum mortis affert. Equidem non uideo, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere. quod eo melius mihi cernere uideor, quo ab ea propius absum.*

EXPLANATIO

INTEGRA *mente,*] antequam deficientibus sensibus deliraueris. CERTISQ. *sensibus,*] sic octo. Ceterisq. sensibus, nouem. Certisq. rationibus, unus. Cunctisq. rationibus, unus. Ceterisq. finibus, duo. Rectisq. sensibus, alij legunt. NAVEM,] Nauim, quinque. INIVSSV *imperatoris,*] Tusc. I. & in Somnio Scipionis. SOLONIS *quidem eulogium est,*] Tusc. I.

Mors mea ne careat lacrumis: linquamus amicis
Maerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Graeca leguntur apud Plutarchum:

Μηδὲ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι
Ποιήσαιμι θανὼν ἄλγεα, καὶ στοναχάς.

FVNERA *fletu*] sic omnes mei. Funere fletum, esse in ueteribus quibusdam libris, alij scribunt. Lambinus, Funere lessum. SI *aliquis esse potest,*] sic omnes mei: duobus exceptis, in quibus, Si quis potest esse. IS *ad exiguum tempus,*] Isq. est usque ad exiguum tempus, unus. Vsque ad exiguum tempus, quinque. Isq. ad exiguum tempus, octo. Isq. ad exiguum, unus. Isq. usque ad exiguum tempus unus. Post, Tempus, erat, Durat, in uulgatis libris, quod tollendum censuimus auctoritate septem meorum librorum. POST *mortem quidem sensus &c.*] Sensus, delendus iampridem putaui. nunc, opinionem meam libro meo uetere confirmari, gaudeo. MEDITATVM] Seneca dolet, magnam uitae partem nihil agentibus, maiorem male agentibus, totam aliud agentibus elabi. MORIENDVM *certe est; &c.*] Seneca lib. x. Omnes eadem condicio deuinxit. cui nasci contigit, mori restat. interuallis distinguimur, exitu aequamur. hoc, quod inter primum, & ultimum diem iacet, uarium, & incertum est. si labores aestimas, etiã puero longum; si uelocitatem, etiam seni angustum. nihil non lubricum, & fallax, & omni tempestate mobilius. iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna. &, in tanta uolutatione rerum humanarum, nihil cuiquam, nisi mors, certum. Pindarus Olymp. Od. 2. *Τὸν ὅλον ἀμφὶ χρόνον, ἤτοι βροτῶν γε κέκριται πεῖρας οὔ τι θανάτου.* Et Metrodorus: *Πρὸς μὲν τὰ ἄλλα πάντα, ἀσφάλειαν ἔστι πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι ἀτείχιστον πόλιν οἰκοῦμεν.* Idest: Aduersus alia omnia praesidij aliquid parari potest: sed, quod ad mortem attinet, omnes urbem incolimus carentem moenibus. QVI *poterit*] Quis, decemseptem. ANIMO *consistere?*] Animo, non est in uno. Animo laeto, unus. EST *interfectus;*] ab Arunte, Tarquinij regis filio: & ab ipso item Aruns occisus est. Liuius lib. 2. Plut. in Poplicola, de uir. ill. cap. 10. Valer. lib. v. cap. 6. Florus lib. I. cap. 10. Cic. Tusc. I. & IV. & in Paradoxis. M. ATILIVM?] Regulum. AD *supplicium est profectus,*] de supplicio uariant scriptores. uide Agellium lib. VI. cap. 4. de uir. ill. cap. 40. Flor. lib. 2. cap. 2. Epit. Liu. lib. XIIX. Valer. lib. I. cap. I. & lib. IX. cap. 2. Polybiũ, Orosiũ lib. IV. cap. 10. Vide & D. Aug. de Ciu. D. lib. I. cap. 15. & 24. & Silium lib. VI. & Cic. Off. I. Parad. II. in Pisonem, Valerium

lib. 2.

lib.2.cap.4.Horatium Carm.lib.IV.od.5. DVOS *Scipiones*,] Liuius lib.XXV. Silius lib. XIII. Appianus in Libyco, Orosius lib.IV.cap.17. Florus lib.2.cap.6.& Valerius lib.III.cap.7. Vide Parad.1. L. PAVLLVM,] Liuius lib.XXIII. Polybius lib.V. Plut.in Paullo Aemilio, Silius lib.IX. Florus lib.2.cap.6. Oros. lib. IV.cap.16.& Valer.lib.III.cap.2. MORTE *sua luit*] Sua, non legitur in decemocto meis. Morte luit sui, unus. M. MARCELLVM,] Liuius lib.XXVII. Plut.in uita. Valer.lib.V.cap.de humanitate, de uir. ill.cap.5. Silius lib.XII. Oros.lib.IV.cap.18.& Off.1. LEGIONES *nostras*,] idem Tusc.1. QVOD] Quas, duodecim. ETIAM *rustici*] ex agris enim in militiam proficiscebantur. ep.7. lib.XI. Fam. Ex agricolis (ait Cato de re rust.) & uiri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur. Columella quoque idem dicit. Et Xenophon in Oeconomico scribit, Rei militari non aliud hominum genus magis idoneum esse, quam agricolas. SVNT *pueritiae certa studia:*] Mineruae haec sunt ad Telemachum, apud Homerum:

> ...οὐκ ἔτι σε χρὴ
> Νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκ ἔτι τηλίκος ἐσσί.

Idest:

> —pueriles spernito nugas,
> Confirmata uirum cum te iam fecerit aetas.

A *senectute quaeruntur*,] Quaeruntur in senectute, undecim. OCCIDVNT,] solis instar. SIC *occidunt etiam senectutis*.] Etiam, non est in uno. Iam, unus. Et, unus. Occidunt sic etiam sen. unus. Occidunt, non est in tribus. NON *audeam dicere*.] Vobis, addunt omnes libri scripti. *Vobis*: adolescentibus generosis, liberaliter institutis, acutis, praeclare de me sentientibus, quiq. nihil in malam partem sitis accepturi. QVO *ab ea propius absum*.] pro, minus disto. Sic locutus ep.1.ad Att. Illam manum tu mihi cura ut praestes, quoniam tu propius abes, Pompeij nostri. Alibi: Loca, quae a Brundisio propius absunt, quam tu, biduum, aut triduum. Tusc.1. Quae quo propius aberant ab ortu. Et Plinius lib.XIV. Tum prope ab origine rerum sumus. *Quo ab eo propius absum*: sic quattuordecim. unus, Eo. unus non habet, Ab eo. Male in quinque, Quod. Adsum, quinque. Assum, unus.

CICERO

EGO uestros patres, P. Scipio, tuq. C. Laeli, uiros clarissimos, mihiq. amicissimos, uiuere arbitror, et eã quidem uitam, quae est sola uita nominanda. nam, dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & graui opere perfungimur. est enim animus caelestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinae naturae, aeternitatiq. contrarium. sed, credo, deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique, caelestium ordinem contemplantes, imitarentur eũ uitae modo, atque constantia. Nec me solum ratio, ac disputatio impulit, ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & auctoritas. Audiebam, Pythagoram, Pythagoreosque, incolas paene nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, numquam dubitasse, quin ex uniuersa mente diuina delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi praeter ea, quae Socrates, supremo uitae die, de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset sapientissimus Apollinis oraculo indicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio: cum tanta celeritas sit animorum, tanta memoria praeteritorum, futurorumq. prudentia, tot artes, tot scientiae, tot inuenta; non posse eam naturam, quae res eas contineat, esse mortalem: cumq. semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia ipse se moueat, nec finem quidem habiturum esse motus, quia numquam se ipse sit relicturus: &, cum simplex animi sit natura, neque habeat in se quidquam admistum, dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi: quod si non possit, non posse interire: magnoq. esse argumento, homines scire pleraque ante, quam nati sint; quod iam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiãt, ut eas non tum primum accipere uideantur, sed reminisci, et recordari. Haec Platonis fere.

EXPLANATIO

COMPAGIBVS *corporis*,] uide Lactantium cap.9. de orig. erroris. GRAVI *opere*] sic decem octo. Grauiori opere, unus. Graui ope, unus. Graui opera, unus, quomodo Lamb. citans Lucretium.

> —parua perfunctus opella.

EST *enim animus caelestis*] probat sex argumentis animorum immortalitatem. *Animus caelestis*: Lucretius:

> Denique caelesti sumus omnes semine oriundi.
> Omnibus ille quidem pater est.

Vide Lactantium de opificio hominis, cap.19. EX *altissimo domicilio*] ex primo orbe, qui continet ceteros, qui summus ipse deus est, de Somnio Scipionis. CORPORA *humana*] ex humo orta. TVERENTVR,] excolerent, gubernarent. CAELESTIVM *ordinem*] de nat.de. II. Qui primum eos humo excitatos celsos, & erectos constituit, ut deorum cognitionem, caelum intuentes, capere possent. sunt enim e terra homines non ut incolae, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque caelestium: quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Et de Somnio Scip. Homines sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium uides, quae terra dicitur.

Quo loco uide Macrobium. Et Xenophon lib. I. de dictis, & factis Socratis. NOBILITAS } atqui Pythagoras aurifabri filius fuit, sua tamen sapientia nobilitatus. AVCTORITAS: } inde, Αὐτὸς ἔφα. CONTEMPLANTES, } Platonis etymologiam de homine posuimus lib. I. Off. Monet & D. Gregorius,

Θυμὲ βλέψον ἄνω χθονίων δ' ἐπιλήθεο πάμπαν.

PYTHAGOREOSQVE, } Pythagoricosque, duo. INCOLAS *paene nostros*, } tenuerant enim Italiae partem, quae Magna Graecia uocabatur. In Laelio. Vide Laertium lib. IIX. & omnino Augustinum lib. IIX. de Ciu. Dei. DELIBATOS *animos* } idest, deriuatos, infusos. alias, Delibratos. Tusc. V. Humanus animus decerptus ex mente diuina. SOCRATES, } apud Platonem in Phaedone. SAPIENTISSIMVS. } Omnium sapientissimus, omnes mei libri, uno excepto. Graeca oraculi uerba:

Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος Εὐριπίδης,
Πάντων δὲ σοφώτατος Σωκράτης.

SIC *mihi persuasi*, } Sic mihi prorsus persuasi, legi in uetere libro, scribunt docti uiri. Sic persuasi mihi, duodecim. Mihi sic persuasi, duo. CVM *tanta celeritas sit animorum, &c.* } argumenta quattuor, ad probandam animorum immortalitatem, ex Platone sumpta. PRVDENTIA, } ita legit Nonius perspicue, itaq. est in antiquis meis sexdecim. quinque, male, Prouidentia. TOT *scientiae*, } sic decem. Tantae scientiae, septem. Tot, sententiae, tres. Tantae sententiae, unus. SCIENTIAE, } Iureiurando affirmare quidam non sunt ueriti, Scientias non reperiri plurali numero. CVMQ. *animus semper agitetur*, } sic decemnouem. duo, Cumq. semper agitetur animus. SIMPLEX *animi natura*, } contra Aristotelem in fine lib. VII. Ethicorum. DISPAR *sui*, } sic omnes mei, uno excepto, a quo abest τὸ, Sui. HAEC *Platonis fere*. } sic septem. Haec sunt Platonis fere, quattuor. Haec Platonis fere sunt, duo. Haec Platonis sunt, unus. Haec Platonis esse ferunt, unus. Haec Plato uester, unus. Noster, unus. Haec sententia Platonis fere, unus. Haec Platonis sunt uere, unus. Haec Platonem ferunt, unus.

CICERO

APVD Xenophontem autem moriens Cyrus maior haec dicit: Nolite arbitrari, o mihi carissimi filij, me, cum a uobis discessero, nusquam, aut nullum, fore. nec enim, dum eram uobiscum, animum meum uidebatis; sed, eum esse in hoc corpore, ex ijs rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse creditote, etiam si nullum uidebitis. Nec uero clarorum uirorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. mihi quidem numquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, uiuere; cum exissent ex ijs, emori: nec uero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset; sed, cum, omni admistione corporis liberatus, purus, & integer esse coepisset, tum esse sapientem. atque etiam, cum hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum, perspicuum est, quo quaeque discedat. abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt; animus autem solus nec, cum adest, nec, cum discedit, apparet. Iam uero, uidetis nihil morti tam esse simile, quam somnum. atqui dormientium animi maxime declarant diuinitatem suam. multa enim, cum remissi, & liberi sunt, futura prospiciunt. ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se plane corporis uinculis relaxarint. Quare, si haec ita sunt; sic me colitote, inquit, ut deum: sin interiturus una est animus cum corpore; uos tamen, deos uerentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam nostri pie, inuiolateq. seruabitis. Cyrus quidem haec moriens: nos, si placet, nostra uideamus. Nemo umquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos auos, Paullum, & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos praestantes uiros, quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. An censes (ut de me ipso aliquid, more senum, glorier) me tantos labores, diurnos, nocturnosq. domi, militiae suscepturum fuisse, si ijsdem finibus gloriam meam, quibus uitam, essem terminaturus? non ne melius multo fuisset, otiosam aetatem, & quietam, sine ullo labore, aut contentione, traducere? sed nescio quo modo animus, erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset e uita, tum denique uicturus esset. quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent: haud optimi cuiusque animus maxime ad immortalitatis gloriam niteretur.

EXPLANATIO

APVD *Xenophontem* } argumenta sex Xenophontis, pro animorum aeternitate. EVM *esse*, } Eum, abest ab uno. NEC *uero* } probat, esse animos in corporibus. QVO *diutius* } ob eorum merita. nec enim diu memoria manet, nisi caussa sit, cur diu maneat. Inde natum est glossema, Quo iustius, & diutius; (quod est in uno meo) quod alij probarunt, sententia parum examinata. TENEREMVS. } sic tredecim. Retineremus, octo. ABEVNT *illuc omnia, unde orta sunt*. } Euripides Supplicibus:

Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε. πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς τὴν γῆν. οὔτι γὰρ κεκτήμεθα
Ἡμέτερον αὐτό, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον.

NIHIL *morti tam esse simile, quam somnum*. } Ouid. lib. II. Am.

Stulte,

Stulte, quid est Somnus, gelidae nisi mortis imago?

Sorgias, extrema aetate, cum in somnum se delabi animaduerteret, Somnus, inquit, fratri suo me traditurus est. ATQVE] sic decemseptem. quattuor, Atqui. CVM] Quoniam, legit Langius, ex Xenophonte. CORPORIS *uinculis*] Corporum, tres. SIC *me colitote, inquit, ut Deum:*] sic de Som. Scip. Deum te igitur scito esse. Colite, septem. Inquit, abest a quattuor. HANC *omnem pulchritudinem*] mundum uniuersum. AFRICANI *patrem, aut patruum*,] uterque perijt in Hispania. POSTERITATEM *ad se pertinere.*] Posse, addunt nouem. Isocrates: Ὅτι τὶς ἐστὶν αἴσθησις τοῖς τελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. IPSO] Ipse, quattuor. MORE *senum*,] supra: Nihil necesse est de me ipso dicere mihi: quamquam est id quidem senile, aetatiq. nostrae conceditur. DOMI, *militiae*] lib. II. Off. in extremo, dixit, Vel belli, uel domi. AD *immortalitatis gloriam*] sic nouem. Ad immortalitatem, gloriam, unus. Ad immortalem gloriam, decem. Ad immortalem maxime gloriam, unus.

CICERO

QVID, quod sapientissimus quisque aequissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? non ne nobis uidetur animus, is, qui plus cernat, & longius, uidere se ad meliora proficisci; ille autem, cuius obtusior sit acies, non uidere? equidem efferor studio patres uestros, quos colui, & dilexi, uidendi. neque uero eos solum conuenire aueo, quos ipse cognoui, sed illos etiam, de quibus audiui, & legi, & ipse conscripsi. quo quidem me proficiscentem haud sane quis facile retraxerit, nec tamquam Peliam recoxerit. quod si quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerascam, & in cunis uagiam: ualde recusem. nec uero uelim, quasi decurso spatio, ad carceres a calce reuocari. quid enim habet uita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sane: habet certe tamen aut satietatem, aut modum. non libet enim mihi deplorare uitam; quod multi, & ij docti, saepe fecerunt. nec me uixisse paenitet: quoniam ita uixi, ut non frustra me natum existimem. & ex hac uita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo. commorandi enim natura diuersorium, non habitandi dedit. o praeclarum diem, cum ad illud diuinorum animorum concilium, coetumq. proficiscar; cumq. ex hac turba, & colluuione discedam. proficiscar enim non ad eos solum uiros, de quibus ante dixi, uerum etiam ad Catonem meum: quo nemo uir melior natus est, nemo pietate praestantior: cuius a me corpus crematum est: quod contra decuit ab illo meum: animus uero, non me deserens, sed respectans, in ea profecto loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse ueniendum. quem ego meum casum fortiter ferre uisus sum; non quo aequo animo ferrem; sed me ipse consolabar, existimans non longinquum inter nos digressum, & discessum, fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Laelio admirari solere dixisti) leuis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam iucunda. quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam: libenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum uiuo, extorqueri uolo. sin mortuus, ut quidam minuti philosophi censent, nihil sentiam: non uereor, ne hunc errorem meum philosophi mortui irrideant. Quod si non sumus immortales futuri: tamen, exstingui homini suo tempore, optabile est. nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic uiuendi modum: senectus autem peractio aetatis est, tamquam fabulae: cuius defatigationem fugere debemus, praesertim adiuncta satietate. Haec habui, de senectute quae dicerem: ad quam utinam perueniatis; ut ea, quae ex me audistis, re experti, probare possitis.

EXPLANATIO

VIDERE &c.] non enim aeque uident omnes animi. CONVENIRE *aueo*,] Habeo, omnes libri scripsi. NEC *tamquam Peliam recoxerit.*] Diodorus lib. IV. Ouidius Metam. Ne si, tamquam Pelias, recoxerit, Langius probat; & dictum ait, Tamquam, pro Quemadmodum. Neque tamquam pilam retorserit, quattuor. Nec tamquam pilam retorserit, tres. Nec tamquam retorserit pilam, unus. Nec tamen retorserit pilam, tres. Nec umquam pilam retraxerit, unus. Nec tamquam retoxerit pilam, Peliam, unus. Nec tamquam recoxerit pilam, unus. Neque tamquam retorserit pilam, duo. Nec tamquam retroxerit pilam, unus. Neque tamquam retorsit Pelliam, uno. Muretus Variarum Lect. lib. VI. cap. 10. e, Plauti Pseudolo uersus ad hunc Ciceronis locum facientes ponit:

Quia sorbitione faciam ego te hodie mea,
Item ut Medea Peliam concoxit senem:
Quem medicamento, & suis uenenis dicitur
Fecisse rursus ex sene adolescentulum,
Item te ego faciam.

Est & illud apud Nonium, in, Puellus, ex Varronis Marcipore: Peliam Medeae permisisse, ut se uel uiuum degluberet, dummodo redderet puellum. Vide & Catullum epig. L. *Peliam:* Iasonis patrem, quem a Medea, in Iasonis gratiam, medicatis aquis, recoctum, & iuuentuti restitutum, poetae fingunt. QVOD *si*] Et si, decemnouem, & in Nonio, Repuerascere. QVIS] sic omnes libri. DEVS *mihi*] ord. praep. septem. REPVERASCAM,] sic sex. Repuerescam, octo. Repueriscam, septem. CVNIS] sic omnes libri. Apud Nonium, loco citato, Cunabulis, legitur. QVID *enim habet uita commodi?*] Euripides:

Ὁ βίος ἀληθῶς οὐ βίος, ἀλλὰ ξυμφορά:
Non uita uita est, sed grauis labor, dolor.

Et Virgilius:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit: subeunt morbi, tristisq. senectus,
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.

Pindarus etiam conquerітur,

ὅτι ἓν παρ' ἐσθλὸν
σὺν δύο κακὰ δαίονται βροτοῖς οὐρανίδαι.

Qvid *non potius laboris?* ‖ Homerus:

Οὐδὲν ἀκιδνότερα γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο
Πάντων, ὅσα τε γαῖαν ἐπιπνείει τε ἕρπει.

Et *ex hac uita discedo,* ‖ sic quattuor. Et ex uita ista discedo, tres. Et ex uita ita discedo, sex. Ex uita ita discedo, duo. Et ex ista tãquã ex hospitio discedo duo. Et ex uita discedo, unus. Et ex uita hac ita tãquã ex hospitio discedo, duo. Verũ ex hac uita discedo, unus. Commorandi *enim natura diuersoriũ, nõ habitandi, dedit.* ‖ Comm.e.n.d. nobis, nõ habitãdi, dedit, undecim. Comm.e. natura d. dedit, non habitandi, duo. Comm.e.n.d. nobis dedit, nõ habitãdi, tres. Cõmorandi enim, nõ habitandi, natura diuersorium dedit, unus. Male alias, post haec uerba erat, Locum, sic, Non habitandi locũ. quod male est & in duobus meis. *Non habitandi:* cũ natura nobis dederit usuram uitae, quasi diuersorium: cur uelimus esse perpetuum, quod ad tempus datũ est? Commoramur enim, non habitamus, in diuersorijs. Ad *illud diuinorum animorum concilium,* ‖ Diuinum, decemseptem. Proficiscar; *discedam.* ‖ ὕστερον πρότερον. dicendum enim primo loco fuit, Discedam; deinde, Proficiscar. Verum *etiam ad Catonem meum:* ‖ sic sexdecim. Verum & ad Cat.m. unus. Verum ad Cat.m. unus. Verum etiam ad Catonem filium meum, unus. Sed etiam ad Cat.m. unus. Sed ad Cat.m. unus. Vir *melior* ‖ Plutarchus in Catone maiore, filium eius uirum optimum ab eo saepe in libris nominari, prodidit: perijsse autem, cum bellum gereret reip. caussa. Cvivs *a me corpus crematum est: quod contra decuit ab illo meum:* ‖ pro, Cum contra deceret, ab illo meum. Sic locutus in Laelio: Peccasse se, non angũtur: obiurgari, molestè ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Et pro Quinctio: Reliquum est, ut cum nemo iudicio defenderit: quod contra copiosissime defensum esse contendi. &c. Haec ideo colligi, ne quis, duriore fortasse offensus loquendi genere, mutandi occasionem, quo morbo laborant multi, acciperet ex inscitia sua.

Placet hoc loco ueteres Inscriptiones adscribere, in quibus idem legitur.

Romae, in aedibus Delphiniorum.

NINNIA CRONIS
VIX.AN.III M.X.DIES.XXV
QVOD.DECVIT.NATAM PATRI.PRAESTARE.SEPVLTO
HOC. CONTRA. NATAE PRAESTITIT. IPSE. PATER

Ibidem.

DIS.MANIBVS
FLAVIAE . APOLLINARI
NEPTI. SVAE.VIX.A.VIII
QVOD.NEPTIS.AVRAE.FACER
DEBVIT.AVIA.FECIT.NEPTI
SVAE . SACR

In Foro Traiano, in aedibus Io. Coritii,

Verius. hunc. tumulum. matri. tu. nata. dicasses
Quam. mater. miserae. nunc. tibi. nata. facit
Bis. senos. completam. annos. te filia. matri
Eripuit. miserae. mortis iniqua dies
Optestor. manes. meritae. sanctaeque. patronae
Et. comprecor. ut. leni. terra. tegat. tumulo

In domo Caesia.

Dijs
Manibus
Successi . Fil
Caesia . Gemella
mater . pijssimo
filio . de . suo
Vix . ann . IX
M . IIII . Dieb . xv
Fatis . peractis . mater
Eode . est . condita . quae
post . obitum . fili
Vix . ann . III . M . XI . D . VIII.

A sinistro latere.

Quod . fas . parenti
facere debuit filius
Mors . immatura fecit
ut faceret . parens

Pater . Successus

Suppremum . utrisque
praestitit . officium

Et.

alumno . et . sibi
Infelix . Fatu
prior . debui
mori . mater

Neapoli.

Nonia . M . F . Maxima
Vixit . ann . xxxv
et . quod . miserrimum . est
mater . fecit . filiae
Cantria . C . F . Polla

Flerij, in agro Brixiano, ad D. Zenonis.

L . Cornelio
Secundo
qui . uixit . ann . X.
M . V . D . XX.
L . Cornelius
Glycon
pater . infel
filio . dulcissim
Quod : si . ti . tua . fata
finissent : tu . nobis
ponere debueras

In agro Sorano.

D . M . S .
Oppia . Calſiane . ma
ter . feci . filiae . meae
Quod . aequom . fuerat
fila . hoc . faceret . mihi
Vitelliae . L . F . Talliae
Q . V . A . XXI
Septimius . Profutu
rus . optimae . coniugi

Romae, ad D. Andreae, prope Columnam Antonini, Montem Citatorum, Forum Capranic.

Iulio . Ce
liano . qui
uicxit . an
XVI . M .
dies
Parentes
Quod . ſibi
i . a . filio fie
ri . optabant
ipſi . filio
fecerunt
in . pace

Romae.

Aemilio . Paulo . Papi
niano . praefecto . prae
torio . iuriſconſulto
qui uixit annos . XXXVI
dies . X . menſ . III . Papi
nianus . Hoſtilius
Eugenio . Gracilij
turbato . ordine
in . ſenio
heu . parentes
fecerunt
filio . optimo

Lenij, in agro Brixiano, ad Abbatiam.

D . M
Attiae . Innocentiae
ſummae . caſtitaris
ac . ſapientiae . feminae
quae . uixit . ann
XLIII . M . VIII . D . IV
Auguſtinus . ſubdiac
coniugi. dulciſsimae
cum . qua . uixit . ann . VII . M . II
D . XX . contra . uotum
B.M.M.P.

Crematum: In Epitome Liuij legitur, Catonem filij funus paruo ſumptu feciſſe. *Decuit:* Debuit, unus. Ab *illo meum:* Meum, non eſt in uno. ANIMVS *uero* } Catonis filij, e uita diſcedētis. FORTITER *ferre* } hoc Laelius de Amicitia, de Catone claro praeconio praedicat. NON *moleſta,* } Nec, unus. IVCVNDA. } propter conſcientiam recte factorum, bene actae uitae, & immortalitatis ſpem. QVOD *animos hominum &c.* } Qui, tres. Quia, duo. MINVTI *philoſophi* } Cyreanici, Epicurei, minorū gentium. VEREOR, *ne* } Vereor, ut, unus. PHILOSOPHI *mortui* } Philoſophi morituri, duo. Philoſophi minuti, unus. Philoſophi, non eſt in uno. Mortui, non eſt in uno. IRRIDEANT. } Rideant, duo. Philoſophi mecum mortui, unus.

PRAESTANTISSIMO VIRO,

LAVRENTIO MASSAE,

Reip. Venetae Secretario.

Eos in M.T.Ciceronis de Amicitia Dialogum Tibi nuncupo commentarios, mi Lavrenti massa. Tibi, inquam, quem honestissimum, & ornatissimum uirum, tum propria, tum maiorum gloria, perillustrem, mihi arctissimo amicitiae uinculo adiungere tanta dignum laude duco, ut maiorem expetere nequeam. si quidem ego, non tantum, honore, amplitudine, aut praepotentium opibus, (quae omnia simul in Te maxima sunt) quam animo uirtute praedito delectari soleo. qui (ut cum Cicerone nostro dicam) amare, aut redamare possit. qualem Tu medius fidius animum semper erga omnes, & me praesertim, quibuscumque licuit officiis, iisq. minime uulgaribus, ostendisti. Iuxta, Venerem Charites, iuxta Bacchum Aethiopes quondam Mercurium ueteres posuere. & Capitolino Ioui uicina fuit Fides, ut in Catonis oratione scriptum fuit. Tuae uero statuae, quae iampridem tali uirtuti debetur, ad immortalitatis memoriam aliquis amicitiae typus adiungendus profecto esset, & omnis de amicitia sermo, omnis oratio, & disputatio ad Te merito pertinere debet, Tibiq. dicari. cum fortunas, animique uires pro amicis profundere, ita proprium Tibi sit, & peculiare, ut, quod numquam uulgare fuit, numquam permanauit ad multos, Tu uix Tibi patiare commune esse cum paucis. Quod si ego, pro mea tenuitate, pari erga Te officio, & obseruantia, uti non potui: Deum tamen immortalem testor, numquam mihi officiosissimam uoluntatem defuisse. Quae Tuis in primis, ut aequum est, in me meritis, excitari, atque augeri solet, quoties eorum mihi uenit in mentem, recolo autem ea saepissime: nihiloq. minus uetustissimam, & praeclarissimam Massonum familiam complector animo, ex qua dein Massae cognominantur, quae postquam omnem suam gloriam in Te, Lavrenti nobilissime, transtulit, & illustrior facta est, & gloriosior. Etenim Nicolaus ille, Boccaccii testimonio celebris, & alter eius cognominis, uterque singulari medicae facultatis laude clarissimus, Tibi merito cedunt. itemq. tres illi nihilominus illustres eiusdem item nominis, uirtutisq. Antonii, quorum primus, Theologus clarissimus ordinis minorum, pro Nicolao V. Nuncii Constantinopolitani munere functus est. Secundus uero Antonins Massa Gallaesius, iuris, legumq. scientia adeo clarus, ut nulli suae memoriae in eo genere praestanti uiro secundus foret. Tertius denique doctissimus ille, pater Apollonii, adhuc superstitis, qui tantum, atque tam praeclaram inter medicos laudem consecutus est, nihil ut ad eam accedere posse uideatur. Hi, inquam, omnes Tibi merito cedant, qui tantam iis reddis gloriam solus, quantam a tot uiris illustribus acceperis. Te enim non temere Secretarium Resp. Veneta complectitur, filium amat, consultorem alloquitur, in Te fidem laudat, amorem commendat, sapientiam admiratur, Te quoque cuiuscumque ordinis homines suspiciunt, Tuamq. immensam uirtutem, & comitatem, quam uel ex ipso adspectu, & corporis habitu contemplari licet, diligentissime colunt. Me studiorum paritas, uirtutis amor, communisq. animorum ardor, quo Critonium nostrum, di-

uinum plane iuuenem, prosequimur, subigit, ut Te aeque ac ipsum amem, & ,quae ipse de Te cecinit, in primisq. ea, quae hic subscripsi, dulcis utriusque uestrum memoriae ergo saepe, ac libenter usurpem.

Vale. Venetiis, Idib. Iun. CIↃ IↃXXCI.

IACOBI . CRITONII SCOTI

Ad Laurentium Massam.

Ode.

ERRANTEM ab oris me Caledoniis
Postquam triremis per freta Nerei
Vexit, uolentem, mox remotos
Conspicere, & populos, & urbes,
Musae per undas praecipites piae
Vagum secutae, numine candido
Saeuis obarmatum periclis
Incolumem sine labe seruant.
Nati labores seu dea Cypria
Secuta, longas per pelagi uias
Hostile per ferrum, per ignes,
Perq. minas comes ibat omnes.
Si forte Gades impiger ultimos,
Syrtes ue, aut Indos uisere barbaros,
Vellem, nec Indos, interue Syrtes
Destituent ope contumaces.
En obstrepentis qui Oceani freta
Mutaui amicae fluctibus Hadriae,
Latinus hospes, iam relictis
Diis patriis, gelidoq. caelo.
At non egenum coetus Aonius
Abiecit, adsunt mi faciles deae,
Praestantq. dulces una amicos,
Quos eadem pia cura iungit.
Te, Massa, clari gloria sanguinis,
Pars una summi, & maxima consili,
Ardensq. uirtus te nitentem,
Te decorant & opes beatum.
Musis amicus cum uigeas tamen,
Musis amico Critonio foue;
O digne Diuarum fauore,
Quiq. Deum faueas amicis.

M·TVLLII·CICERONIS

L A E L I V S

VEL

DE . AMICITIA

AD . T . POMPONIVM . ATTICVM

Dialogi perſonae,

FANNIVS . SCAEVOLA . LAELIVS

CICERO

*.M*VCIVS *augur multa narrare de C. Laelio, ſocero ſuo, memoriter, & iucunde ſolebat, nec dubitare, illum in omni ſermone appellare ſapientē. ego autem a patre ita eram deductus ad Scaeuolam, ſumpta uirili toga; ut, quoad poſſem, & mihi liceret, a ſenis latere nunquam diſcederem. itaque multa, ab eo prudenter diſputata, multa breuiter, & commode dicta, memoriae mādabam; fieriq. ſtudebam eius prudentia doctior. quo mortuo, me ad pontificem Scaeuolam contuli: quem unum noſtrae ciuitatis & ingenio, & iuſtitia praeſtantiſſimum audeo dicere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem. Cum ſaepe multa narraret, tum memini, domi in hemicyclo ſedentem, ut ſolebat, cum & ego eſſem una, & pauci admodum familiares, in eum ſermonem illum incidere, qui tum fere erat multis in ore. meminiſti enim profecto, ut opinor, Attice, & eo magis, quod P. Sulpicio utebare multum, cum is tribunus pl. capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat conſul, diſſideret, quicum coniunctiſſime, & amantiſſime uixerat, quanta hominum eſſet uel admiratio, uel querella. itaque cum Scaeuola, cum in eam ipſam mentionem incidiſſet, expoſuit nobis ſermonem Laelij de amicitia, habitum ab illo ſecum, & cum altero genero C. Fannio, M. filio, paucis diebus poſt mortem Africani. cuius diſputationis ſententias memoriae mandaui: quas in hoc libro expoſui meo arbitratu. quaſi enim ipſos introduxi loquentes; ne, Inquam, & Inquit, ſaepius interponeretur. atque id eo feci, ut, tamquam a praeſentibus, coram haberi ſermo uideretur. cum enim ſaepe mecū ageres, Attice, ut de amicitia ſcriberem aliquid; digna mihi res tum omnium cognitione, tum noſtra familiaritate uiſa eſt: itaque feci non inuitus, ut prodeſſem multis tuo rogatu. ſed, ut in Catone maiore, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſputantem; quia nulla uidebatur aptior perſona, quae de illa aetate loqueretur, quam eius, qui & diutiſſime ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute prae ceteris floruiſſet: ſic, cum accepiſſemus a patribus, maxime memorabilem C. Laelij, & P. Scipionis familiaritatem fuiſſe; idonea mihi Laelij perſona uiſa eſt, quae de amicitia ea ipſa diſſereret, quae diſputata ab eo meminiſſet magiſter meus Scaeuola. genus autem hoc ſermonum, poſitum in hominum ueterum auctoritate, & eorum illuſtrium, plus neſcio quo pacto uidetur habere grauitatis. itaque ipſe, mea legens, ſic afficior interdum, ut Catonem, non me, loqui exiſtimem. ſed, ut tum ad ſenem ſenex de ſenectute, ſic in hoc libro ad amicum amiciſſimus de amicitia ſcripſi. tum eſt Cato locutus, quo erat nemo fere ſenior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Laelius, & ſapiens, (ſic enim eſt habitus) & amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. tu uelim a me animum parumper auertas, Laelium loqui ipſum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad ſocerum ueniunt poſt mortem Africani: ab ijs ſermo oritur: reſpondet Laelius: cuius tota diſputatio eſt de amicitia: quam legens tu ipſe cognoſces.*

EXPLANATIO

Q. MVCIVS *augur multa narrare*] post Augur, in omnibus scriptis libris est, Scaeuola, sic, Q. Mucius augur Scaeuola multa narrare. Non dixit autem, Q. Mucius Scaeuola augur, ut initio Dialogi & consonantium, & uocalium concursum uitaret. DE *C. Laelio*] Cicero in Bruto, Laelij, & Scipionis dicendi genus comparans, Laelio, ut horridius, & antiquius, sic etiam illustrius tribuit. Hos ut horridos, ita uelut Atticos Romanos, fuisse scribit Quinctilianus lib. XII. IN *omni sermone*] quotiescumque mentio eius incidisset. APPELLARE *sapientem*.] Sapiens Laelius habitus est, quod, uidens se res nouas sine turbatione reip. moliri non posse, ab incepto destiterit. Plutarchus in Gracchis. De eius sapientia lib. II. de Off. Et de Fin. II. Sapientem dictum scribit, quod non intelligeret, quid esset suauissimum. non quod sequatur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus, sed quia parui id duceret. Hoc autem nomine Sapientis & ipse, & Cato censorius appellati sunt. lib. III. de Off. & in prooemio de Senectute, & in hoc ipso dialogo, infra. DEDVCTVS] Tacitus in dialogo de Oratoribus: Apud maiores nostros iuuenis ille, qui foro, & eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studijs, deducebatur a patre, uel a propinquis ad eum oratorem, qui principem locum in ciuitate tenebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, atque (sic dixerim) pugnare in proelio discere. Ad hunc morem alludit Cato saepe, de Senectute disserens. SVMPTA *uirili toga*,] quae sumebatur in Iouis Capitolini templo. Valerius lib. v. QVOAD *possem, & mihi liceret*,] sic tres mei. in undecim τὸ Mihi deest. In uno additum in margine. In duobus additum in spatio, quod uersus dirimit. In uno erat, sed deletum. *Quoad possem*: per mea negotia. *Et mihi liceret*: per eius occupationes. MVLTA *breuiter &c.*] Multa etiam breuiter, &c. sexdecim. Et, pro Etiam, unus. BREVITER *dicta*,] ἀποφθέγματα, Graecis. COMMODE *dicta*,] in loco. *Commode*: Iocunde, unus. EIVS *prudentia*] omni eum prudentiae genere praestitisse, in libro de claris orat. scriptum est. PONTIFICEM *Scaeuolam*] lib. III. de Orat. & lib. I. ET *ingenio, & iustitia praestantissimum*] sic undecim. duo, Et ingenio, & industria praest. unus, Et ingenio, & doctrina praest. unus, Et ingenio, & iustitia audeo dicere praest. unus, Et ingenio, & industria, & iustitia praest. duo, Ingenio, & iustitia (additum superne, Industria) praest. *Ingenio*: de Oratore: Q. Scaeuola, Aequalis, & collega meus, (loquitur Crassus) homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iurisperitorum eloquentissimus, eloquentium iurisperitissimus. *Iustitia*: ut qui illud, Ex fide bona, magnifaceret. de Off. III. CVM *saepe multa narraret*,] sic octo. Narrabat, quattuor. Vnus, Narrabat, & sup. Ret. Vnus, Dissereret. In uno prius, Diceret, & postea additum, Narraret. In uno deest. In duobus additum in margine. Quae ex uarietate opinor omnia esse glossemata: & rectius abesse. IN *hemicyclo*] corona prudentum. QVI *tum fere erat multis in ore*.] aut legendum, cum duobus meis ueteribus libris, Qui tum multis erat in ore; aut, Qui tum fere erat omnibus in ore, ut in quinque; aut, Qui tunc fere omnibus erat in ore. Nam, Fere multis, absurdum esse, constat. PROFECTO, *ut opinor, Attice*,] Sic duo. unus, Profecto, Attice, ut opinor. unus, Profecto, o Attice. duodecim non habent illud, Vt opinor. P. SVLPICIO] orator egregius, qui loquitur in libris de Oratore. DISSIDERET,] Discederet, unus. CONIVNCTISSIME, *& amantissime*] duo, Coniunctissime diu, & am. τὸ, Et, non est in duobus. Vnus, Amatissime. QVANTA *hominum esset*] Quanta esset hominum, sexdecim. Quanta esset uel hominum, unus. Quanta esset omnium, unus. ADMIRATIO,] ob rei nouitatem. QVERELLA.] ob damnum, & periculum, in quo resp. ob eorum odia uersabatur. CVIVS *disputationis &c.*] Eius disput. nouem. Eiusq. disput. duo. Eius uero disput. unus. Eius ipsius disput. unus. IN *hoc libro*] abest τὸ, In, a nouem. Hoc in libro, tres. MEO *arbitratu*.] ord. praep. omnes libri. QVASI] quod reuera non loquerentur, cum essent mortui. INTRODVXI] Induxi, quinque. NE, *Inquam, & Inquit, saepius interponeretur. atque id eo feci, &c.*] haec omnia, praeter uerbum, Atque, tolluntur a diligentibus uiris: idq. se facere auctoritate antiquorum librorum auctoritate, admonent. Ego nihil muto: quia consentire meos omnes ueteres libros uideo cum uulgata lectione. In uno meo, Ne, Inquam, & Inquit, saepius interponeretur. atque ut tamq. Imitatus est Platonem, cuius haec sunt in Theaeteto: ἵνα οὖν ἐν τῇ γραφῇ μὴ παρέχοιεν πράγματα αἱ μεταξὺ τῶν λόγων διηγήσεις περὶ αὑτοῦ τε ὁπότε λέγοι ὁ Σωκράτης. οἷον καὶ ἐγὼ ἔφην, ἢ καὶ ἐγὼ εἶπον. ἢ αὖ περὶ τοῦ ἀποκρινομένου, ὅτι συνέφη, ἢ οὐχ ὡμολόγει, τούτου ἕνεκα ὡς αὐτὸν αὐτοῖς διαλεγόμενον ἔγραψα, ἐξελὼν τὰ τοιαῦτα. MECVM *ageres, Attice, ut de amic.*] Mecum ageres, o Attice, duo. Mecum saepe ageres, Attice, unus. Mecum ageres, ut &c. sex. In uno sup. additum, O Attice. Mecum ageres de amic. ut, duo. Mecum saepe ageres, ut de amic. tres. Mecum ageres, ut de amicitia scriberem Attice aliquid, unus. PRODESSEM *multis*] nihil enim utilius, quam ea cognoscere, quae tum ad instituendam, tum ad conseruandam amicitiam pertinent. *Prodessem multis*: ord. praep. tres. TVO *rogatu*.] ord. praep. octo. VT *in Catone maiore, qui*] sic sex. Vt in Catone maiore feci, qui, octo. Vt in Catone maiori, qui, unus. Vt in Catone maiori feci, qui, duo. Vt in Catone feci maiore, qui, unus. EST *scriptus ad te*] sic quattuordecim. Est scriptus, Attice, ad te, unus. Est scriptus, o Attice, ad te, unus. Est conscriptus ad te, unus. Est inscriptus ad te, unus. IN *ipsa senectute*] In ipsa aetate, sex. PRAE *ceteris*] Praeter ceteros, sex. Praeceteros, unus.

unus. MAGISTER *meus*] in iure ciuili. SIC *in hoc libro*] τὸ, In, abest a septem. In uno additum sup. SCRIPSI.] sic tres. reliqui omnes, (quindecim,) Scripsit. TEMPORIBVS *illis*,] Illis temporibus, tres. Absunt haec duo uerba a duobus. sed in uno additum in margine. A ME *animum parumper auertas*,] sic duo. Animnm a me parumper auertas, septem. Animum a me aduertas, unus. Animum parum a me auertas, unus. Animum ad me paullisper aduertas, unus. Animum a me paullisper auertas, tres. Animum ad me parumper aduertas, unus. Paullisper animum auertas, unns. Animum a me rumpere anertas, unus. POST *mortem Africani*:] minoris. quem a propinquis occisum esse, suspicio fuit. de Somnio Scip.

CICERO

SVNT ista uera, Laeli. nec enim melior uir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes, omnium oculos in te esse coniectos. unum te sapientem, & appellant, & existimant. tribuebatur hoc modo M. Catoni. scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem: sed uterque alio quodam modo: Acilius, quia prudens esse in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat, multaq. eius & in senatu, & in foro uel prouisa prudenter, uel acta constanter, uel responsa acute ferebantur, propterea quasi cognomen iam habebat in senectute sapientis. te autem alio quodam modo dicunt, non solum natura, & moribus, uerum etiam studio, & doctrina esse sapientem; nec, sicut uulgus, sed, ut eruditi solent appellare, sapientem; qualem in reliqua Graecia neminem. nam, qui Septem appellantur, eos, qui ista subtilius quaerunt, in numero sapientum non habent. Athenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum. hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosq. casus uirtute inferiores putes. itaque ex me quaerunt, credo ex hoc item Scaeuola, quonam pacto mortem Africani feras, eoq. magis, quod his proximis nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi caussa, ut assolet, uenissemus, tu non affuisti, qui diligentissime semper illum diem, & illud munus solitus esses obire.

SCAE. Quaerunt quidem, C. Laeli, multi, ut est a Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animaduerti, te dolorem, quem acceperis tum summi uiri, tum amantissim', morte, ferre moderate, nec potuiße non commoueri, nec fuisse id humanitatis tuae: quod autem his nonis in collegio nostro non affuisses, ualetudinem caußam, nõ maestitiam, fuiße.

EXPLANATIO

SVNT *ista uera, Laeli.*] sic octo. tres, Sunt ista uera, o Laeli. tres, Sunt ista uera, ut dicis, Laeli. unus, Vera, ait, sunt ista, o Laeli. Vnus, Haec sunt ista, o Laeli. Rectius in duobus non legitur, τὸ, Vera, & si additum sit in margine. Quo modo locutus Acad. I. Tunc ego, Sunt, inquam, ista, Varro. Plato multis in libris, Ἐστι ταῦτα. In Axiocho autem, Ἀληθῆ ταῦτα, ὦ Σώκρατες. NEC *enim melior uir fuit*,] Vir, non est in duobus. *Melior*: uirtute praestantior. CLARIOR:] rebus gestis illustrior. OMNIVM *oculos in te esse coniectos.*] ut remp. defendas. In omnibus libris additur, Nunc, sic: Omnium oculos nunc in te esse coniectos. Recte. L. ACILIVM] L. Atilium, omnes fere libri: etsi multi mendose, L. Actilium. unus, L. Acalidium, emendatumque, L. Atilium. APPELLATVM *esse Sapientem.*] hunc non nominat lib. III. de Off. Sed Catonem dumtaxat, & Laelium. ACILIVS,] Atilius, ijdem libri. CATO,] de cuius laudibus uide Liuium lib. XXXIV. VSVM *habebat*,] sic omnes libri. *Vsum*: Afranius, apud Agellium, lib. XIII. cap. 8.

Vsus me genuit, mater peperit Memoria, (loquitur Sapientia.

MVLTAQ. *eius &c.*] abest, Quo, ab omnibus libris. In quattuor pro, Eius, Enim. PROVISA *prudenter*,] ne uel rei caussa caderent, uel resp. aliquid detrimenti caperet. ACTA *constanter*,] cum inuidiae non cederet, neque periculis ab honesta sententia depelleretur. RESPONSA *acute*] ingeniose, & ad rem propositam accommodate. QVASI *cognomen*] ut semper Cato Sapiens diceretur. Vel, ut, si quis, Sapiens diceret, Catonem intelligeret. κατ' ἐξοχήν. ALIO *quodam modo dicunt*,] Dicunt, abest a sexdecim meis. & recte abest. Dicent, unus. Dicunt hominis, unus. NATVRA,] ingenij bonitate. MORIBVS,] quotidiana uitae consuetudine. STVDIO, *& doctrina*] φιλοσοφίᾳ, καὶ λόγῳ. SICVT *uulgus*,] quod calliditatem, & ostentationem pro sapientia celebrat. IN *reliqua Graecia neminem.*] sic quattuordecim mei. recte. unus, Neminem in tota Graecia. alij addunt, Inueni, Inuenerim, Audiui. QVI *Septem appellantur*,] de quibus Laertius in Thalete. Vide Ausonium. QVI *ista subtilius quaerunt*,] Stoici: qui eam Sapientis ideam fingunt, quae inter homines non reperitur. VNVM,] Socratem. de Senectute: Socrates, is, qui esset sapientissimus Apollinis oraculo iudicatus. APOLLINIS] Pythici. Laertius in uita. Vide Valerium lib. III. cap. 4. Plinium lib. VII. cap. 3. Solinum cap. 7. & Xenophontem. HANC] Socraticam. VT *omnia tua in te esse posita ducas.*] despicientiam rerum humanarum significat, ut nihil admireris, praeter uirtutem; nihil tuum esse putes, praeter animi bona. HVMANOSQ. *casus*] quidquid homini accidere potest: siue morbus corporis, siue iactura rei familiaris, siue amissio dignitatis, aliarumq. rerum, sine quibus aut plane non uiui, aut non satis commode uiui potest. VIRTVTE *inferiores*,] ut semper, animi constan-

tiam retineas. CREDO *ex hoc* } Credo & ex hoc, quattuor. HIS *proximis nonis*, } hic mos lib. 2. de Diuin. significatur. Vide & Ciceronis epistolam, lib. Fam. IX. ad Varronem. *Quod his proximis nonis:* sic unus. nouem, Quod in his proximis nonis. duo, Quod in proximis nonis. duo, Cum in his nonis proximis. unus, Quidem proximis nonis. duo, Quod proximis nonis. QVOD *autem his nonis* } sic quattuordecim. duo, Quod autem in his nonis. unus, Quod autem his proximis nonis. unus, Quod h' autem in nonis. IN *collegio nostro non affuisses*, } sic omnes mei. Fuluius Vrsinus tollit, ex uetere suo libro, illud, Nostro. & ueterem formulam esse ait. Quae cum legatur in duabus ueteribus inscriptionibus, quas Patri meo Horatius Fuscus olim dono dedit, eaeq. dignae sint, quae hoc loco adscribantur, nolui studiosis rem gratam facere. Hae autem sunt.

VACCAM : SALVTI : PVBLIC : VACCAM : FELICITATI . VACCAM : GENIO : IPSIVS : TAVR
O . ADFVERVNT . A . VITELLIVS . M . APONIVS . SATVRNINVS . L . SALVIVS . OTHO . TITIANVS
CIVS . CAMERINVS . C . VIBSTANVS . APRONIANVS . P . MEMMIVS . REGVLVS . C . PISO

NERONE . CLAVDIO . DIVI . CLAVDI . F . GERMANICI
CAESARIS . N . II . CAESARIS . AVG . PRO . N . DIVI . AVG . AB . NEP
CAESARIS . AVG . GERMANICO . PONT . MAX . TRIB . POT . VII . IMP . VII . COS . IV
COSSO . LENTVLO . COSSI . FILIO COS

K . IANVAR

SVLPICIVS CAMERINVS . MAGISTER . COLLEGI . FRATRVM ARVALIVM . NOMINE . IMMOLAVIT IN CAPITOLIO . O
COS . NERONIS . CLAVDI . CAESARIS . AVG . GERMANICI . IOVI . B . MAREM . IVNONI . VACCAM MINERVAE . VACCAM
GENIO . IPSIVS . TAVRVM IN COLLEGIO . ADFVERVNT . SVLPICIVS . CAMERINVS . MAGISTER . L . PISO . L . F .
T . SEXTIVS . AFRICANVS . M . APONIVS . SATVRNINVS . L . SALVIVS . OTHO . TITIANVS . P . MEMMIVS . REGVLVS . C . PISO

ISDEM . COS . III . NONAS . IANVAR

o SVLPICIVS . CAMERINVS . MAGISTER . COLLEGI . FRATRVM . ARVALIVM . NOMINE . VOTA . NVNCVPAVIT . PRO SALVTE
NERONIS . CLAVDI . DIVI . CLAVDI . F . GERMANICI . CAESARIS . N . II . CAESARIS . AVG . PRO . N . DIVI . AVG . AB . N . CAESARIS . AVG .
GERMANICI . PONT . MAX . TRIB . VII . IMP . VII . COS . IIII . ET . OCTAVIAE . CONIVGIS . EIVS . VICTIMIS . IMMOLATIS . IN
CAPITOLIO . QVAE SVPERIORIS . ANNI . MAGISTRI . VOVERANT . PERSOLVIT . ET . IN . PROXIMVM ANNVM . NVNCVPAVIT
PRAEVNTE . M . APONIO . SATVRNINO . IOVI . MARES . DVO . IVNONI . VACCAS . II . MINERVAE . VACCAS . II . SALVTI . PVBLIC
VACCAS . II . IN . TEMPLO . NOVO . DIVO . AVG . B . MARES . II . DIVAE . AVG . VACCAS . II . DIVO . CLAVDIO . B . MAR . II . IN . COLLEGIO ADF
SVLPICIVS CAMERINVS . MAGISTER . A . VITELLIVS . L . PISO . L . F . M . APONIVS . SATVRNINVS . P . MEMMIVS . REGVLVS . L . SALVIVS
OTHO TITIANVS

ISDEM . COS . III . IDVS . IANVAR

ADSTANTIBVS . SVLPICIO . CAMERINO . MAGISTRO . L . SALVIO . OTHONE . TITIANO . C . VIBSTANO . APRONIANO

Saenius, Donatus, L. Fabius Fortunatus VII. Id. Nou.

Fratres Arual. in Luc. D. D. Via. Camp apud Lap. V. conu. per. C. Porc. Priscum mag. et ibi. imm. quod. ui. tempest. ictu Fulmin arbor. sacr. luci. DD. Attact. arduer. earq. arbor. eruendar. ferr. pendendar. adolendar. commolendar.

Item. aliar. restituendar. causa. operisq. incroandi. arae. temporal. sacr. D. D. reficiend. eius rei. causa lustr. miss. suoue. taurilib. maior. item ante aed. D. D. B. F. A. iunct. Ñ. II. item ad ar. tempor. dis inf. s. s lan patr. ariet. II. Ioui. uer bec. II. Marti. patri ult. ar. Ñ. II. siue Deo siu Deae. uerb. II. Iun D. D. ou. Ñ. II. Virginib. diu. ou. Ñ. II. Fam. diu. uerb. Ñ. II. Larib. uerb. Ñ. II. matr. lar. ou. Ñ. II Font uerb. N. Flor. ou. Ñ. II. Summan. pat. uerb. atros. II. Vestae matri. ou. II Vesfeor. deor. deorq. ou. II. item. adolend. coinq. ou. II. et ante Caesar genio. D. N. seueri Alexandri Aug. t. a. item diuis. Ñ. xx. uer bec. xx.

IIII. Id. Dec. fratres. arual. in luco deae Diae. uia Campana. apud. lap. u. conuener per. C. Porc. Priscum mag. et ibi. immolau. quod ab ictu fulminis arbores luci sacri. D. D. attactae arduerint earumq. arborum adolefactarum et coinquendarum et in eo luco sacro aliae sint repositae et arae temporal. refectae ferri. effer. ruius oper. perfecti. causa lustrum missum suoue taurilib. maioribus et ceteraq. s. adfuer. P. Ael. Secundinus T. Fl. Arcresilaus M. Fab. Fortunatus. M. Saen. Donatus.

Fusco. II. et Dextro Cos. xIIII. k Mai In luco deae Diae. P. F. mag. L. Porci. Prisci. ob ferri. inlationem scriptur. et scalptur marmor. causa immol. ipso mag. Porcam et Agnam struib. i. effertis et extas reddid.. ad aram ministrantibus. public. et prelentibus sacr. D. Ñ. Aug. Item immolauit. obferri flationem scripturae et scalctur et operis perfecti. III. Non. Mai. per. Porc. Prilologo Calat et per public fratr. Arualium.

INVALETUDINEM } sic tredecim. Ad Att. lib. VII. bis. Et de Senectute. CAUSSAM } sic omnes mei libri. uno excepto, in quo non est. omnes autem addunt, Respondeo, ante, Caussam. Langius, Caussae. Citatq. Varronem de re rust. III. Hic sonus harum fugae solet esse. Phil. IIX. Cui legatio ipsa morti fuisset. De Orat. Cum ille se custodiae in castris diceret remansisse. Ad Att. IX. Cum eius saluti, qui mihi fuerat, fuisset. MAESTITIAM } sic omnes. unus, Molestiam. unus, male, Intestinam.

CICERO

LAE. RECTE *tu quidem, Scaevola, & uere. nec enim ab isto officio, quod semper usurpaui cum ualerem, abduci incommodo meo debui: nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officij. Tu autem, Fanni, quod mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amice. sed, ut mihi uideris, non recte iudicas de Catone. aut enim nemo, quod quidem magis credo; aut, si quisquam, ille sapiens fuit. quo modo enim (ut alia omittam) mortem filij tulit? memineram Paullum, uideram Galum: sed hi nec comparantur Catoni, maximo, & spectato uiro. quamobrem caue Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum iudicauit: huius enim facta, illius dicta laudantur. De me autem, (ut iam cum utroque loquar) sic habetote. Ego, si Scipionis desiderio me moueri negem; quam id recte faciam, uiderint sapientes: sed certe mentiar. moueor enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo umquam erit; &, ut confirmare possum, nemo certe fuit. sed non egeo medicina: me ipse consolor, & maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo, amicorum decessu, plerique angi solent. nihil enim mali accidisse Scipioni, puto. mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommodis grauiter angi, non amicum, sed se ipsum amantis est. Cum illo uero quis neget actum esse praeclare? nisi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare uellet: quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui summam spem ciuium, quam de eo iam puero habuerant, continuo adolescens incredibili uirtute superauit: qui consulatum petijt numquam, factus est consul bis, primum ante tempus, iterum sibi suo tempore, reip. paene sero: qui, duabus urbibus euersis, inimicissimis huic imperio, non modo praesentia, uerum etiam futura bella deleuit. quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrē, liberalitate in sorores, benignitate in suos, iustitia in omnes? haec nota sunt uobis. quam autem ciuitati carus fuerit, maerore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio iuuare potuisset? senectus enim, quamuis non sit grauis, ut memini Catonē anno ante, quam mortuus est, mecum, & cum Scipione disserere, tamen aufert eam uiriditatem, in qua etiam nunc erat Scipio. quamobrem uita quidem talis fuit uel fortuna, uel gloria, ut nihil posset accedere: moriendi autem sensum celeritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicentur, uidetis. hoc tamen uere licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in uita celeberrimos, laetissimosq. uiderit, illum diem clarissimum fuisse, cum, senatu dimisso, domum reductus ad uesperum est a patribus conscriptis, a populo R. a socijs, & Latinis, pridie quam excessit e uita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos uideatur potius, quam ad inferos, peruenisse. neque enim assentior ijs, qui haec nuper disserere coeperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. plus apud me antiquorum auctoritas ualet, uel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt; quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur; uel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamq. Graeciam, quae nunc quidem deleta est, tunc florebat, institutis, & praeceptis suis erudierunt; uel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus. qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, ijsque, cum e corpore excessissent, reditum ad caelum patere, optimoque, & iustissimo cuique expeditissimum. quod idem Scipioni uidebatur: qui quidem, quasi praesagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adessent, & alij plures, tuq. etiam, Scaeuola, mecum uenisses, triduum disseruit de rep. cuius disputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum: quae se in quiete per uisum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facillime euolet tamquam e custodia, uinculisq. corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quam Scipioni? quocirca, maerere hoc eius euentu, uereor, ne inuidi magis, quam amici, sit. Sin autem illa ueriora, ut idem interitus sit animorum, & corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali. sensu enim amisso, fit idē, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum, & nos gaudemus; & haec ciuitas, dum erit, laetabitur. Quamobrem cum illo quidem, ut supra dixi, actum optime est, mecum autem incommodius, quem fuit aequius, ut prius introieram in uitam, sic prius exire de uita. sed tamen recordatione nostrae amicitiae sic fruor, ut beate uixisse uidear, quia cum Scipione uixerim: quocum mihi coniuncta cura de re publica, & de priuata fuit: quocum domus fuit, & militia communis, &, id, in quo est omnis uis amicitiae, uoluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. itaque non tam ista me sapientiae, quam modo Fannius commemorauit, fama delectat, falsa praesertim; quam, quod amicitiae nostrae memoriam spero sempiternam fore: idq. mihi eo magis est cordi, quod ex omnibus saeculis uix tria, aut quattuor nominantur paria amicorum. quo in genere, sperare uideor, Scipionis amicitiam, & Laelij notam posteritati fore.*

EXPLANATIO

VSURPAVI, } pro, obire solitus sum. nam hoc uerbum consuetudinem significat. de Off. lib. II. C. Laelius, is, qui Sapiens usurpatur. CONSTANTI *homini* } iusto, & tenaci propositi uiro, Horatius. NEC *agnosco, nec postulo,* } sic Fam. lib. IV. ep. 4. & lib. XI. ep. 3. *Nec agnosco:* tantam in me es-

ſe ſapientiam. *Nec poſtulo:* nam arrogans eſſem, ſi plus mihi tribui uellem, quam mererer. FACIS *amice.* } qui hoc amori potius des, quam iudicium ſequare. AVT *enim nemo,* } hoc ex ſententia Stoicorum. AVT, *ſi quiſquam, &c.* } hoc ex communi doctorum iudicio. QVO *modo enim, &c.* } το, Enim, non eſt in ſexdecim. MORTEM *filij* } uide Agellium lib. XIII. cap. 19. PAVLLVM, } Aemilium, quattuor filijs orbatum, duobus in Corneliam familiam adoptatis, duobus morte exſtinctis. Valerius lib. v. cap. 10. Seneca decl. lib. IV. Plut. Liu. lib. XLV. Paulli haec ſunt, ex oratione, quam de rebus a ſe geſtis ad populum habuit: Cum in maximo prouentu felicitatis ueſtrae, Quirites, timerem, ne quid male fortuna moliretur, Iouem opt. max. Iunonemq. Reginam, & Mineruam precatus ſum, ut, ſi aduerſi quid populo R. immineret, totum in meam domum conuerteretur. quapropter bene habet. res ſe annuendo enim uotis meis, id egerunt, ut uos potius meum caſum doleatis, quam ego ueſtrum ingemiſcerem. CAIVM: } C. Sulpicium Gallum. infra: Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. Et Fam. lib. IV. Gracchum, tres mei libri. Male. SED *hi nec comparantur Catoni, maximo, & ſpectato uiro.* } haec uerba, Maximo, & ſpectato uiro, negari non poteſt aptius de Catone ſene dici, praeſertim a Laelio, ſummo uiro, quam de eius filio, qui nec uictorias ullas eſt adeptus, nec triumphauit, nec omnino pro rep. memorabile quidquã geſsit. non enim ſileret hiſtoria. Quare non ſequor eos, qui legunt, Sed ij in pueris, Cato in perfecto, & ſpectato uiro. Quibus nec adſtipulantur mei ueteres libri, (nam ſeptem habent, Sed caue, ne hos praeponas Catoni, maximo, & ſpectato uiro, reliqui faciunt cum impreſſa lectione) nec ſane uideo, a quo uerbo pendeat, aut quo modo conſiſtat per ſe, Sed ij in pueris. Concedo, & Paullum, & Gallum puerorum mortem conſtanter tuliſſe, proptereaq. non mediocrem ſapientiae laudem aſſecutos eſſe. ſed, ut ita ſit, comparandi tamen Catoni non uidentur. non ſolum, quia, erepto ſibi filio conſulari, maiorem, quam Paullus, & Gallus, qui pueros amiſerant, conſtantiae, ſapientiaeq. laudem meruit, ſed etiam propter alia multa, quibus ei Sapientis cognomen tributum eſt. quod neque Paullo, neque Gallo contigit. in quo ne comparandi quidem ſunt Catoni, maximo, & ſpectato uiro. Quod Cicero cum dicit, omnes eius uirtutes complectitur, & oſtendit praeſtitiſſe eum Paullo, & Gallo, non ſolum conſtantiae gloria, ſed alijs quoque laudibus, quibus Sapiẽs dictus eſt. (VT *iam cum utroque loquar*) } nam ſupra ſolum Scaeuolam allocutus fuit. EGO, *ſi &c.* } doleo, ſed moderate doleo. VIDERINT *ſapientes:* } eſt enim controuerſia, utrum nihil omnino dolendum. ET, *ut confirm. p.* } ſic tredecim. Vtq. conf. p. tres. Vtiq. conf. p. unus. Vtunq. conf. p. unus. NON *egeo medicina:* } qui philoſophus ſim. nam philoſophia medetur animis, inanes ſolicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Tuſc. II. QVO, *amic. d.* } ſic omnes mei. DECESSV, } ſic undecim. Septem, Diſceſſu. SCIPIONI } cum emphaſi quadam dictum. uiro tam praeſtanti uirtute, & dignitate. SVIS *autem incommodis &c.* } hoc & in libro de claris orat. dixit, cum de obitu Hortenſij loqueretur. NON *amicum, ſed ſeipſum amantis eſt.* } οὐ φιλοφίλου, ἀλλὰ φιλαύτου εἶναι δοκεῖ. IMMORTALITATEM } ut numquam moreretur. quod quia homini contingere non poteſt, recte, & ſapienter ne cogitabat quidem Scipio. SPEM } quae in pueris laudatur. Vt Virgilius Marcellum, lib. VI. Vbi uide Seruium. PETIIT *numquam,* } ord. praep. unus. Petiuit, decem. FACTVS *eſt conſul bis,* } Factus eſt bis conſul, octo. Conſul eſt factus bis, unus. Factus conſul bis, unus. Eſt factus conſul bis, unus. ANTE *tempus,* } lege uel uirtuti, uel reip. temporibus id concedente. nam uirtutis, quam aetatis, curſus celerior: ut ait Cicero Philipp. v. uide Flor. Epit. XLIX. & Plut. in Catone. REIP. *paene ſero:* } ortis iam ſeditionibus tribunicijs, quae remp. paene perdiderunt. unde Scipio, in urbem reuerſus, Ti. Gracchum, Interrogatus a Catone trib. pl. reſpondit iure ſibi caeſum uideri. Quod interpretes non ſunt aſſecuti: qui retulerunt ad Numantinum dedecus, in quo certe reſp. non periclitabatur, ut in rogationibus tribunicijs. DVABVS *urbibus euerſis,* } Carthagine, & Numantia. de Off. lib. I. MORIBVS *facillimis,* } qui, Panaetij domeſtica conſuetudine, oratione, & praeceptis, licet Stoici, triſtior nõ eſt factus, ſed lenior. pro Murena. PIETATE *in matrem,* } Papiriam, a patre, ob latentem cauſſam, repudiatam. LIBERALITATE *in ſorores,* } quarum unam M. Catonis filius, alteram Tubero uxorem duxit. Patrimonium Aemilianum Q. Maximo patri conceſsit, Scipionis hereditate contentus, de qua & ſororum tenuitatem ſubleuauit. BENIGNITATE *in ſuos,* } amicos. Sic tres. In duobus, ſupra Benignitate, Bonitate. Bonitate, tredecim. Quo modo ſi legas, interpr. lenitate, & facilitate in amicos, & propinquos. IVSTITIA *in omnes?* } qui reſtituerat Maſiniſſae auunculum. Valerius hoc humanitati tribuit. Iuſtitia fuit, Gracchum, etſi propinquum, iure caeſum pronunciare. *In omnes?* ciues, milites, ſocios, hoſtes. HAEC *nota ſunt uobis.* } Haec, non legitur in decemſeptem. Omnibus, unus. CIVITATI *carus* } Ciuitati huic carus, unus. *Ciuitati carus:* Pro Milone: Quantum luctum in hac urbe fuiſſe a patribus noſtris accepimus, cum P. Africano, domi ſuae quieſcenti, illa nocturna uis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem (ſi fieri poſſet) omnes eſſe cuperent: cuius ne neceſſariam quidem, exſpectandam eſſe mortem? MAERORE *funeris indicatum eſt.* } alias, Iudicatum eſt. QVAM *mortuus eſt,* } Quam eſſet mortuus, quindecim. Quam mortuus fuiſſet, unus. ETIAM *nunc* } de praeterito: pro, Etiam tunc. quod alibi quoque legitur. Etiam tunc, eſt in duobus meis. CELERITAS } hinc Caeſar, interrogatus, quodnam mortis genus optimum iudicaret, reſpondit, Inopinatum. Et Horatius:

- Mercator, *inquit,* nauim iactantibus auſtris,
Militia eſt potior. quid enim? concurritur. horae
Momento cita mors uenit, aut uictoria laeta.

QVID *homines ſuſpicentur,* } Quid autem homines ſuſp. quattuor. Quid enim homines ſuſp. unus.

Suſpi-

Suspicentur: suspicabantur, ueneno sublatum. App. lib. I. de bello ci. Vide Plut. in Gracchis, qui hoc in Fuluium confert, qui eodem die in eum inuectus sit; Plinium lib. VII. cap. 44. qui in Metellum Macedonicum, qui liberis dixerit, Ite, filij, celebrate exsequias: numquam ciuis maioris funus uidebitis; Epitomem Liuij lib. LIX. qui in Semproniam; Valerium lib. V. cap. de Ingratis, de uir. ill. Orosium lib. V. cap. 10. De Fato: Scipio morietur noctu, in cubiculo suo, ui oppressus, necatus. HOC *tamen uere licet dicere.* } sic recte legitur. sic, & mei quattuordecim. Vnus, Hoc uere tamen licet dicere. Vnus, Hoc uero licet tamen dicere. Vnus, Hoc uerum tamen licet dicere. Vnus, Hoc dicere uere tamen licet. SENATV *dimisso,* } ord. praep. unus. Sunt, qui legant, Senato. REDVCTVS } Deductus, unus. Ductus, unus. AD *uesperum* } sic omnes libri. *A patribus conscriptis, a populo R. a socijs, & Lat.* } Duodecim (in quorum uno, non legitur τὸ, Conscriptis,) A patribus conscriptis, populo R. socijs, & Lat. Tres, A p. c, p. R, & soc. & Lat. Vnus, A p. c, p. R, & a soc. & Lat. Vnus, A p. c, & p. R, & soc. & Lat. Vnus, A p. c, p. R, socijsque, & Lat. *Socijs, & Latinis:* Socij, & Latini, ueteres dicebant, pro, Socij Latini. AD *superos uideatur potius, &c.* } sic sex. Decem, Ad superos uideatur deos potius. Vnus, Magis, pro Potius. Vnus, Ad deos superos potius uidetur. IIS, } Epicureis. Fortasse Caesarem notat, cuius hoc est apud Sallustium, in oratione de Coniuratis. DISSERERE } sic omnes mei. A Pomponio Laeto liber scriptus, Asserere. ANIMOS } Animas, octo. Vnus, Animos simul interire. ATQVE *omnia morte deleri.* } sic tredecim. Vnus, Atque morte simul omnia deleri. Vnus, pro Atque, Et. Vnus neque, Atque; neque, Et. RELIGIOSA *iura* } Iura, pro Iusta, dicit Cicero. QVOD *non fecissent profecto,* } Qui, pro, Quod, unus; Ne, pro, Non, unus; Nec, unus. Quod profecto non fecissent, tres. IN *hac terra* } Italiam intelligit. Pythagoram, & Pythagoreos significat. de Senectute. MAGNAM *Graeciam,* } quae cur ita diceretur, uidendus Strabo lib. VI. Iustinus lib. XX. DELETA *est, tunc florebat,* } Tum, septem. Deleta est, quae tunc, duo. Deleta, quae tunc, unus. Deleta est, sed tum, unus. ERVDIERVNT, } ait enim Liuius, eo tempore paruum litterarum usum esse in Italia. VT *in plerisque,* } legunt alij, Vt plerique; referuntq. ad Academicos maxime, qui nihil affirmabant, uarie disputantes, assensumq. de unaquaque re sustinentes. Ego, cum tredecim meis libris, Vt in plerisque. Referoq. ad ipsum Socratem: cuius ironia propria fuit: nec affirmabat quidquam, sed quasi dubitans disputabat. quod Platonis monumenta testantur. CVM *e corpore excessissent,* } Ex, decem. Discessissent, duo. Exissent, duo. Recessissent, unus. Excessent, unus. Cum corporibus excessissent, unus. REDITVM *in caelum* } sic tredecim. In caelo, tres. In caelis, unus. OPTIMOQVE, *& iustissimo cuique* } Optimoq. uiro, & iustissimo cuique, septem. Que, non est in duobus. Que, &, non est in duobus. In uno, supra uulgata lectionem additur, Viro. Vnus, Optimo uiro, & iustissimo cuique. EXPEDITISSIMVM. } octo addunt, Iter. unus supra addit. Iter expeditissimum, unus. QVI *quidem, quasi praesagiret,* } sic duo. Quiq. idem, quasi praesagiret, duo. Quiq. idem praesagiret quasi, unus. Qui idem quasi praesagiret, sex. Qui quasi praesagiret, quinque. Quod & idem quasi praesagiret, unus. Quod quasi praesagiret idem, unus. ET *Philus,* } Et, non est in tribus. MECVM *uenisses,* } odi mutationes non necessarias. ut hic, non uideo, cur pro uulgata lectione reponatur, Me conuenisses: cum, Mecum uenisses, & apertam satis habeat sententiam, & in meis sexdecim legatur. (duo alij, unus, Venisses mecum; alter, Mecum fuisses) Nam, quod Laelius in eadem domo cum Scipione habitauerit, id mutandi necessitatem non affert. Scaeuola enim socerum suum Laelium, foris repertum, officij caussa, domum comitatus est. ibi loquentem de rep. Scipionem audiuit. EXTREMVM } in Somnio Scipionis, quae pars fuit extrema libri VI. de Republica. IN *quiete* } idest, in somno. PER *uisum* } sic sex. Ex uisu, unus. Visu, tres. Visa, unus. Viso, quinque. *Per uisum:* idest, per somnium. uisus enim est Africanus ea narrare nepoti suo Scipioni, quae explicantur in Somnio Scipionis. ID *si ita est,* } Id uero si ita est, tres. TAMQVAM *e custodia,* } φρουρᾶς, Plato in Axiocho: ψυχὴ ζῷον ἀθάνατον, ἐν θνητῷ κατειργμένον φρουρίῳ. i. carcere: unde sequitur, Vinculisque. MAERERE *hoc eius euentu,* } sic duodecim. Euentum, quattuor. Maerere huius euentum, unus. Maerere hoc in eius aduentu, unus. MECVM *autem incommodius,* } Autem, non est in tredecim. Sed mecum incommodius, unus. Mihi uero incommodius, unus. *Incommodius:* quod eius iucundissimae consuetudinis fructu careo. QVEM *fuit aequius,* } Fuerat, omnes. Quem quidem fuerat aequius, unus. INTROIERAM *in uitam,* } In uitam, non leguntur in sex. VOLVNTATVM, *studiorum, sententiarum summa consensio.* } Sallustius, Catilina: Idem uelle, atque idem nolle, ea demum uera amicitia est. Aristoteles Amicum esse dixit unam animam in duobus corporibus habitantem. Et Lyricus, Amicum, Animae dimidium suae dixit. FALSA *praesertim;* } sic omnes mei libri. *Falsa praesertim:* exempla modestiae Laelij. VIX *tria, aut quattuor nominantur paria amicorum.* } lib. III. de Off. *Nominantur:* Notantur, unus. Vnus, Nominentur.

CICERO

FAN. Istud quidem, Laeli, ita necesse est: sed, quoniam amicitiae mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi feceris, spero item Scaeuolae, si, quemadmodum soles de ceteris rebus, cum ex te quaeruntur, sic de amicitia disputabis, quid sentias, qualem existimes, quae praecepta des. SCAE. *Mihi uero pergratum hoc erit. atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius anteuertit. quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris.* LAE. *Ego uero non grauarer, si mihi ipse confiderem. nam & praeclara uisa res est, & sumus, ut dixit Fannius, otiosi. sed, quis ego sum? aut quae in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaq. Graecorum,*

ut ijs proponatur, de quo diſputent quamuis ſubito. magnum opus eſt, egetq. exercitatione non parua. quamobrem, quae diſputari de amicitia poſſunt, ab eis, cenſeo, petatis, qui iſta profitentur. ego uos hortari tantum poſſum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. nihil eſt enim tam naturae aptum, tam conueniens ad res uel ſecundas, uel aduerſas. Sed hoc primum ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe. neque id ad uiuum reſeco, ut illi, qui haec ſubtilius diſſerunt, fortaſſe uere, ſed ad communem utilitatem parum. negant enim, quemquam uirum bonum eſſe, niſi ſapientem. ſit ita ſane: ſed eam ſapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus. nos autem ea, quae ſunt in uſu, uitaq. communi, non ea, quae finguntur, aut optantur, ſperare debemus. numquam ego dicam C. Fabricium, Man. Curiū, Ti. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. Quare ſibi habeant ſapientiae nomen, & inuidioſum, & obſcurum; concedantque, ut hi boni uiri fuerint. ne id quidē facient: negabunt id, niſi ſapienti, poſſe concedi. agamus igitur pingui Mineruа, ut aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita uiuunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequitas, liberalitas; nec ſit in eis ulla cupiditas, uel libido, uel audacia; ſintq. magna conſtantia, ut hi fuerunt, quos modo nominaui: hos uiros bonos, ut habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus; qui ſequuntur, quantum homines poſſunt, naturam, optimam recte uiuendi ducem. ſic enim mihi perſpicere uideor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quaedam, maior autem, ut quiſque proxime accederet. itaque ciues potiores ſunt, quam peregrini; & propinqui, quam alieni. cum his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea non ſatis habet firmitatis. namque hoc praeſtat amicitia propinquitati; quod ex propinquitate beneuolentia tolli poteſt, ex amicitia autem non poteſt. ſublata enim beneuolentia, amicitiae nomen tollitur, propinquitatis manet. quanta autem uis amicitiae ſit, ex hoc intelligi maxime poteſt, quod ex infinita ſocietate generis humani, quam conciliauit ipſa natura, ita contracta res eſt, & adducta in anguſtum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Eſt autem amicitia nihil aliud, niſi omnium diuinarum, humanarumq. rerum cum beneuolentia, & caritate ſumma conſenſio. qua quidem haud ſcio an, excepta ſapientia, quidquam melius homini ſit a dijs immortalibus datum. Diuitias alij praeponunt, bonam alij ualetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam uoluptates. belluarum hoc quidem extremum eſt: illa autem ſuperiora caduca, & incerta, poſita non tam in noſtris conſilijs, quam in fortunae temeritate. qui autem in uirtute ſummum bonum ponunt, praeclare illi quidem; ſed haec ipſa uirtus amicitiam gignit, & continet: nec ſine uirtute amicitia eſſe ullo pacto poteſt. iam, uirtutem ex conſuetudine uitae, ſermoniſq. noſtri interpretemur; nec metiamur eam, ut quidam docti, uerborum magnificentia; uiroſq. bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. his communis uita contenta eſt. eos autem omittamus, qui omnino nuſquam reperiuntur. tales igitur inter uiros amicitia tantas opportunitates habet, quantas uix queo dicere. Principio, quis poteſt eſſe uita uitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua beneuolentia conquieſcat? quid dulcius, quam habere, quocum omnia audeas ſic loqui, ut tecum? quis eſſet tantus fructus in proſperis rebus, niſi haberes, qui illis aeque, ac tu ipſe, gauderet? aduerſas uero ferre, difficile eſſet, ſine eo, qui illas grauius etiam, quam tu, ferret. denique ceterae res, quae expetuntur, opportunae ſunt ſingulae rebus fere ſingulis; diuitiae, ut utare; opes, ut colare; honores, ut laudere; uoluptates, ut gaudeas; ualetudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis: amicitia plurimas res continet; quoquo te uerteris, praeſto eſt; nullo loco excluditur; numquam intempeſtiua, numquam moleſta eſt: itaque non aqua, non igni, ut aiunt, pluribus locis utimur, quam amicitia. neque ego nunc de uulgari, aut de mediocri, quae tamen ipſa delectat, & prodeſt, ſed de uera, & perfecta loquor; qualis eorum, qui pauci nominātur, fuit. nam & ſecundas res ſplendidiores facit amicitia, & aduerſas partiens, communicanſq. leuiores. cumq. plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum praeſtat omnibus, quod bona ſpe praelucet in poſterum, nec debilitari animos, aut cadere patitur. uerum enim, amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur ſui. quocirca & abſentes adſunt; & egentes abundant; & imbecilles ualent; &, quod difficilius dictu eſt, mortui uiuunt: tantus eos honos, memoria, deſiderium proſequitur amicorum. ex quo illorum beata mors uidetur, horum uita laudabilis. Quod ſi exemeris ex natura rerum beneuolentiae coniunctionem; nec domus ulla, nec urbs ſtare poterit; ne agri quidem cultus permanebit. id ſi minus intelligitur; quanta uis amicitiae, concordiaeq. ſit, ex diſſenſionibus, atque ex diſcordijs percipi poteſt. quae enim domus tam ſtabilis, quae tam firma ciuitas eſt, quae non odijs, atque diſſidijs funditus poſſit euerti? ex quo, quantum boni ſit in amicitia, iudicari poteſt. Agragantinum quidem, doctum quendam uirum, carminibus Graecis uaticinatum ferunt; quae in rerum natura, totoq. mundo conſtarent, quaeq. mouerentur, ea contrahere amicitiam, diſſipare diſcordiam: atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. itaque, ſi quando aliquod officium exſiſtit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis; quis eſt, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper, hoſpitis, & amici mei, M. Pacuuij in noua fabula? cum, ignorante rege, uter eorum eſſet Oreſtes, Pylades Oreſtem ſe eſſe diceret, ut pro illo necaretur; Oreſtes autem, ita ut erat, Oreſtem ſe eſſe perſeueraret. ſtantes autem plaudebant in re ficta: quid arbitramur, in uera fuiſſe facturos? facile indicabat ipſa natura uim ſuam; cum homines, quod facere ipſi non poſſent, id recte fieri in altero iudicarent.

EXPLANATIO

SPERO *item Seaeuolae,* ❡ ſic decem mei. Spero idem Scaeuolae, quinque. Spero & idem Scaeuolae, unus. Spero item & Scaeuolae, unus. addito tamen τὸ Et ſuperius. Spero itemq. Scaeuolae, unus. CVM *ex te quaer.* ❡ Quae, pro, Cum, undecim. DISPVTABIS, ❡ ſic unus. Diſputaris, nouem. Diſputaueris, ſeptem. Diſputaueritis, unus. *Diſputabis:* rem ordine, ac methodo certa explicabis, uera confirmando,

firmando, contraria refutando. QVID *ſentias*,] quam rationem putes eius eſſe oportere. cuiuſmodi perſonae ad eam ſint idoneae. QVAE *praecepta des*.] quo modo colendam cenſeas, & quatenus. NON *grauarer*,] uobis obſequi. SI *mihi ipſe confiderem*.] ſi eam facultatem diſſerendi eſſe putarem in me, ut ex tempore tantam rem poſſem expedire. PRAECLARA *uiſa res eſt:*] τὸ, Viſa, non eſt in duodecim. DOCTORVM *eſt iſta conſuetudo*,] Academicorum, quorum patrium, & peculiarem hunc morem fuiſſe, alibi teſtatur. Quem morem in III. de Orat. ad Gorgiam refert. His autem Academiae ſpatijs plus ſe eloquentiae debere fatetur, quam rhetorum ſcholis. VT *ijs proponatur*,] Anteponatur, quattuor. Anteponeretur, unus. Male. Ponatur, tres. Inde, Poſitiones, ideſt θέσεις. Tuſc. I. Ponere iubebam, de quo quis audire uellet. Et: Quaeſtiunculam ponere. I. de Orat. Quamquam ſatis ijs, qui aderant, ad id, quod erat poſitum, dictum uidebatur. Et Fam. IX. Quod tu unum ζήτημα Dioni philoſopho poſuiſti. MAGNVM *opus eſt*,] requirit magnum ingenium, multiplicem doctrinam, exquiſitam methodum. NISI *in bonis amicitiam eſſe non poſſe*.] hoc ait & Laertius in Zenone. Salluſt. Iugurtha, in oratione Memmij: Eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere, inter bonos amicitia, inter malos factio. Plato in Lyſide huius rei rationem reddit, quod boni ſunt ſimiles inter ſe, ob idq. amici: mali autem ne ſibi ipſis quidem ſimiles, nedum alijs. Quod & legitur apud eundem I. de Rep. & apud Ariſt. lib. IIX. & IX. Moralium: & apud Iſocratem in Paraenetico. NISI *in bonis:* pro, Inter bonos. Graeco more. ILLI, *qui &c.*] Stoici. SVBTILIVS *diſſerunt*,] ſic undecim. Tres, Inquirunt. Duo, Dixerunt. Vnus, Diſſeruerunt. Stultius dixerunt, unus. AD *communem utilitatem*] officium, quod καθῆκον μέσον appellant. Off. I. FINGVNTVR,] docendi, & acuendi ſtudij cauſſa. SPERARE *debemus*.] ſic unus. reliqui omnes, Spectare. C. FABRICIVM,] uide Agellium lib. IV. cap. 8. & Valerium lib. IV. cap. 3. M' CVRIVM,] uide Valerium eodem loco. TI. *Coruncanium*,] de Orat. III. Pomponius de orig. iuris, Florus Epit. XIX. INVIDIOSVM,] Pythagorae, Democriti, & aliorum. OBSCVRVM;] cuius nulla exempla exſtant, ſicut perfecti officij. CONCEDANTQVE,] Que, non eſt in omnibus, uno excepto, in quo, Concedant ium, &c. NE *id quidem facient:*] Nec, tres. PINGVI *Minerua, ut aiunt*.] non exquiſitis argumentis, rudius, planius, ἀμαθέστερον. FIDES,] quae ut habeatur, duabus rebus effici poteſt, ſi exiſtimabimur adepti coniunctam cum iuſtitia prudentiam. Off. II. INTEGRITAS,] Integri ſunt, qui ſe corrumpi non ſinunt. quod Continentiae eſt. ἀδιαφθορία. Vel, καλοκαγαθία, ſanitas totius animi. AEQVITAS,] Aequalitas, omnes libri mei. Aequabilitatem uocat I. Off. cum idem ſemper uultus, eademq. frons eſt. LIBERALITAS;] quae iuſtitiae & ipſa pars eſt. quae in dando, & accipiendo uerſatur, ſed magis in dando. VLLA *cupiditas*,] Vlla, non eſt in uno meo. *Cupiditas:* auaritia, cupiditas pecuniae, atque opum. LIBIDO,] amores impudici. AVDACIA;] impetus animi, a rebus iniuſtis perpetrandis non abhorrens. SINTQ.] Sitq. omnes: uno excepto, qui non habet τὸ Que. MAGNA *conſtantia*,] in uirtutis propoſito perſeuerantia. SEQVVNTVR,] Sic legendum. ſic quinque mei. QVANTVM *homines poſſunt*,] quaſi prorſus non liceat. OPTIMAM *recte uiuendi ducem*.] omnes mei, Optimam bene uiuendi ducem. Fuluij Vrſini liber, Optima recte uiuendi duce. PROXIME *accederet*.] ſic undecim. Adhaereret, duo. Aderet, deletum in uno, & ſupra poſitum, Accederet. Adhaereret, uel Accederet, duo. Adhiberet, unus. *Accederet:* ad quemque: ideſt, ut quiſque cuique proximus, & coniunctiſſimus eſſet. PEREGRINI;] alterius nationis. PROPINQVI,] ex eadem oriundi familia. ALIENI.] nulla neceſſitudine naturali coniuncti, non cognati. EX *infinita ſocietate &c.*] ſic omnes mei libri. EST *autem amicitia*] Amicitiae definitio. Eſt enim amicitia, ſexdecim. Eſt uero amicitia, unus. Ergo eſt enim amicitia, unus. CVM *beneuolentia, & caritate*] mutuo amore. SVMMA *conſenſio*.] ſic octo. Summa, deeſt in ſeptem. In duobus additum. Coniunctio, duo. EXCEPTA *ſapientia*,] quae uirtutem omnem in ſe complectitur: nec ab ea ſeparari poteſt. QVIDQVAM] Nihil, octo. BELLVARVM,] Epicureorum. de Fin. I. SVPERIORA *caduca*,] ſic duo. Superiora ſunt caduca, reliqui: uno excepto, in quo, Superiora ſunt & caduca. IN *fortunae temeritate*.] quae, caeca, alata, & globo uolubili inſiſtens pingitur. de qua Ouidius:

Nempe dat, & quodcumque libet Fortuna, capitque:
Irus & eſt ſubito, qui modo Croeſus erat.

SVMMVM *bonum*] ad quod omnia referuntur. Ariſt. I. Eth. & Cic. de Fin. GIGNIT, *& continet*] nam amicitia ex uirtute oritur & conſeruatur, eſt enim genitrix, & nutrix amicitiae. EX *conſuetudine noſtrae*,] ſic quattuor. additur, Noſtrae, in reliquis. NEC *metiamur eam, ut quidam docti, uerborum magnificentia;*] Nec eam metiamur, tres. Nec eam, ut q. d, uerb magn. metiamur, quattuordecim. quorum unus, Vt quidam docti faciunt. *Docti:* ſic omnes mei recte. intelligit Stoicorum imaginariam perfectionem: quos nequaquam pro indoctis habet. Siquidem opinioni illorum derogat, doctrinae minime derogat. GALLOS,] C. Sulpicium Gallum. ſupra. PRINCIPIO, *quis poteſt eſſe uita uitalis*,] pro, Quis omnino uiuit. Fuluij liber, Cui poteſt &c. Principio quidem, q. &c. unus. Qui, ſeptem. in quorum uno additum ſupra, S. In uita uitalis, unus. Quis poteſt eſſe uitalis, unus. Qui poteſt uita utilis, unus. IN *amici mutua beneuolentia conquieſcat?*] in extremo hoc Laelio: Viciſſim ſenes in adoleſcentium caritate acquieſcimus. QVID *dulcius*,] Quid enim dulcius, quinque. Quid dulcius eſt, tres. QVOCVM *omnia audeas ſic loqui, ut tecum?*] de cuius fide, & taciturnitate non dubites: cuius cóſcientiam minus timeas, quam tuam, ait Seneca. Terentianus Chremes:

Nemo eſt meorum amicorum hodie, apud quem expromere omnia mea occulta,
Clitipho, audeam.

Vide Ouidium Trist.lib.III.eleg.6. ADVERSAS *uero ferre*] Aduersas uero res ferre, tres. QVI *illas grau.*] Illas,non est in duobus.Illa,unus.Qui etiam illas grau.duo. Qui illas & grau.unus. OPPORTVNAE *sunt singulae rebus fere singulis*;] idest, earum utilitas non ita late patet, non habent usum tam multiplicem,quam amicitia. *Opportunae sunt singulae:* Opportunae sunt & singulae,unus. Opportunae sunt fere singulae,unus. VT *utare*;] nam diuitiarum finis usus est. VT *colare*;] ut habeas plures famulos, multos equos, magnificas edes. VT *laudere*;] quod fieri non potest sine praestanti uirtute. DOLORE *careas, & muneribus fungare corporis:*] Vt mun.duo. Dolore careas; uires,ut mun.f.corp.duo. PLVRIMAS *res*] immo omnes. NVMQVAM *intempestiua*,] Plautus Mercatore:

Quamquam negotium est, si quid uis, Demipho,
Non sum occupatus umquam operam dare amico.

NVMQVAM *molesta*] Horatius:

At, pater ut gnati, sic nos debemus amici
Si quod sit uitium,non fastidire.&c.

DE *uulgari*,] quam ex utilitate tantum,& iucunditate metimur. DE *uera,& perfecta*] quae ex mutuo bonorum consensu constat; cuiusq. caussa efficiens est mera uirtutis admiratio. QVI *pauci nominantur*,] Perpauci,unus.in altero additum,Per.Numerantur,unus meus. Intelligit autem amicorum paria. SPLENDIDIORES] ut in nuptiarum apparatu. BONA *spe*] Bonam spem, sex. pro, spem ostendere tamquam lucem quandam praelatam. Sic Lucretius lib.I.Lumeo praepandere. Bon. semper sp. duo.in quorum uno supra additum τὸ Semper. PRAELVCET *in posterum*,] non modo praesentibus malis medetur,sed etiā ueluti occidentis Solis rubescentes nubes futuram animorum serenitatē pollicetur. CADERE] desperare penitus. VERVM *enim amicum qui intuetur*;] sic tres.Etiam,pro Enim,quindecim. Etenim.pro,Enim,Fuluij liber. EXEMPLAR] Exemplum,unus. Exemplare, unus. ABSENTES *adsunt*,] nam amici non minus absentium,quam praesentium,meminerunt: eos amant, colunt,eorumq. partes agunt.Inde Isocrates,ueros amicos a fictis distinguens, ait: Οἱ μὲν τοὺς φίλους παρόντας τιμῶσιν, οἱ δὲ καὶ μακρὰν ἀπόντας ἀγαπῶσι. EGENTES *abundant*;] nam,ubi amici,ibi opes: amicorum omnia communia. IMBECILLES *ualent*;] nam amici id praestant, quod illi ipsi per ualetudinem non possunt.Ouidius lib.I.de Ponto ad Rufinum.Et Seneca lib.Epist.x.Inbecilli, tres. MORTVI *uiuunt*:] quia ab amicis superstitibus honorantur, desiderantur, crebra eorum fit mentio:ut non tam esse mortui,quam peregre abijsse uideantur;& eum quidem in locum,in quem non multo post & ceteri sint peruenturi. TANTVS *eos honos*,] Tantum,tres. EX *quo illorum beata mors*] quorum felicitas etiam post obitum duret. HORVM *uita laudabilis*.] propter constantem amicorum culturam,dempta omni spe utilitatis. unde apparet,honestate illos,non emolumento,duci. Ex *natura rerum*] humanarum. BENEVOLENTIAE *coniunctionem*:] Mentionem,duo.Iuoctioné,unus. Vinctionem, alij ex uet.lib. Quo uerbo utitur Varro lib.IV.de lingua Lat. NE *agri quidem cultus*] sine hominum studijs.Off.II.nam ad haec potius referre hoc placet,quam ad tempestates.cum hic de moribus,non de natura rerum, disseratur.

CONCORDIAEQ.] inde Sallustius: Concordia,paruae res crescunt; discordia, maximae dilabuntur. ATQVE *ex discordijs*] τὸ Ex non est in duodecim. PERCIPI] Intelligi, unus meus. Sed glossema est ad,Percipi. AGRAGANTINVM] Empedoclem. uide Plut. in libro de Iside,& Osiride:quamquam aliter Aristoteles lib.IIX.Ethicorum, & Simplicius lib.I.Phys. & lib.I.de Caelo. Ambitiosissimus omnium.ut se iam ardentis Aetnae specum nocte intempesta deiecerit,ut,cum repente non apparuisset, ab ijsse ad deos crederetur. Lactantius lib.III.cap.18.Strabo lib.VI.Vide de eo & Lactātium de orig.err.cap.13.Laertium in Parmenide,Agellium,Plinium,Quinct.lib.III.cap.I. IN *rerum natura*] Vide Plut. in Placitis lib.I.cap.3.& cap.30.Inde Ouidius:

Dissociata locis concorde pace ligauit.

Vide & Eryximachi apud Platonem in Conuiuio sententiam. ET *re probant.*] sic duodecim. Et approbant,duo.Atque probant,unus. *Et intelligunt,& re probant:* inde Euripides:

Τὰ χρήστ' ἐπιστάμεσθα, καὶ γιγνώσκομεν, οὐκ ἐκπονοῦμεν δέ.

Et Seneca: Iutitum etiam malis,probare meliora. IN *periculis aut adeundis, aut communicandis*.] amicitiae experimenta sunt Isocrati, ἥ τε περὶ τὸν βίον ἀτυχία, καὶ ἡ ἐν τοῖς κινδύνοις κοινωνία. CAVEA] area in theatro. Ridicule nomen tragoediae nonnulli putarunt. HOSPITIS, *& amici mei, M. Pacuuij in noua fabula*?] In hospitis,& amici &c.omnes mei libri. Mei, non est in uno. In amici mei, & hospitis,nouem. Nota,unus. Ante Hosp.Fuere,unus; Fuerunt,quattuor. PYLADES *Orestem se esse*] uide Ouidium Trist.lib.IV.eleg.4.& Manilium. STANTES *autem plaudebant*] Autem, non est in tribus.Stantes in re ficta plaudebant, unus. Sunt,qui Flentes, legant. quod fieri solitum,legitur apud Isocratem in oratione ad Nicoclem,& Panegyrico. IN *re ficta*.] a minori ad maius. FACILE *indicabat ipsa natura uim suam*;] significat,naturam conciliatricem esse amicitiae: quae si negligatur, id deprauata consuetudine fieri. TVM *homines,quod facere ipsi non possent*,] sic nouem.Fere,(pro Facere,)unus.Quidem, pro Quod, unus.Ipsi facere,unus.Cum homines,quod facerent,unus.Cum homines quidem quod facere,tres.Possunt,duo. *Quod facere ipsi non possent:* propter φιλαυτίαν prauam, & animi imbecillitatem. ID *recte fieri in altero indicarent*.] sunt hi candidiores,& meliores hominibus,ut ait Comicus,imperitis, qui nihil,nisi quod ipsi faciunt,rectum esse censent.Inuidi uero sunt omnium pessimi, qui etiam praeclarissimis facinoribus obtrectant,eaq. aliqua uitij labe contaminare nituntur.

CICE-

CICERO

HACTENVS mihi uideor, de amicitia, quod sentirem, potissime dixisse. si qua praeterea sunt, (credo autem esse multa) ab ijs, si uidebitur, qui ista disputant, quaeritote. FAN. Nos autem a te potius. quamquam etiam ab istis saepe quaesiui, & audiui, non inuitus equidem: sed aliud quoddam expetimus filum orationis tuae. SCAE. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum de republica disputatum est, affuisses. qualis tum patronus iustitiae fuit contra accuratam orationem Phili? FAN. Facile id quidem fuit, iustitiam, iustissimo uiro, defendere. SCAE. Quid amicitiam? non ne facile ei erit, qui, ob eam, summa fide, constantia, iustitiaq. seruatam, maximam gloriam ceperit? LAE. Vim hoc quidem est afferre. quid enim refert, qua me ratione cogatis? cogitis certe. studijs enim generorum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne aequum quidem obsistere. Saepissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum uideri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam desideranda sit amicitia, ut in dandis, recipiendisq. meritis, quod quisque minus per se posset, id acciperet ab alio, uicissimq. redderet; an esset hoc quidem proprium amicitiae, sed antiquior, & pulchrior, & magis a natura ipsa profecta alia caussa esset. amor enim, ex quo amicitia est nominata, princeps est ad beneuolentiam coniungendam. nam utilitates quidem etiam ab ijs percipiuntur saepe, qui simulatione amicitiae coluntur, & obseruantur temporis caussa: in amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum; &, quidquid in ea est, id & uerum, & uoluntarium est. quapropter a natura mihi uidetur potius, quam ab indigentia, orta amicitia, applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa utilitatis esset habitura. quod quidem, quale sit, etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest, quae ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile earum appareat sensus. quod in homine multo est euidentius: primum ex ea caritate, quae est inter natos, & parentes; quae dirimi, nisi detestabili scelere, non potest: deinde, dum similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus, & natura congruamus: quod in eo quasi lumen aliquod probitatis, & uirtutis perspicere uideamur: nihil est enim amabilius uirtute; nihil, quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter uirtutem, & probitatem eos etiam, quos numquam uidimus, quodam modo diligamus. quis est, qui C. Fabricij, M. Curij cum caritate aliqua, & beneuolentia memoriam non usurpet, quos numquam uiderit? quis autem est, qui Tarquinium superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Maelium non oderit? cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho, & Hannibale. ab altero, propter probitatem eius, non alienos animos habemus; alterum, propter crudelitatem eius, semper haec ciuitas oderit. quod si tanta uis probitatis est, ut eam uel in eis, quos numquam uidimus, uel, quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moueantur, cum eorum, quibuscum usu coniuncti esse possunt, uirtutem, & bonitatem perspicere uideantur? quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adiuncta. quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quaedam exardescit beneuolentiae magnitudo. quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quam quisque assequatur, quod desideret: humilem sane relinquunt, & minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae; quam ex inopia, atque indigentia natam uolunt. quod si ita esset; ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus. quod longe secus est. ut enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque maxime uirtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaq. omnia in se ipso posita iudicet; ita in amicitijs expetendis, colendisq. maxime excellit. quid enim? Africanus erat indigens mei? minime hercule. at ne ego quidem illius. sed ego, admiratione quadam uirtutis eius; ille uicissim, opinione fortasse non nulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit. auxit beneuolentiam consuetudo. sed, quamquam utilitates multae, & magnae consecutae sunt; non sunt tamen ab earum spe caussae diligendi profectae. ut enim benefici, liberalesq. sumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium feneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quod eius omnis fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab ijs uero, qui, pecudum ritu, ad uoluptatem omnia referunt, longe dissentimus: nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, nec diuinum suspicere possunt, qui omnes suas cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamq. contemptam. quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus, a natura gigni sensum diligendi, & beneuolentiae caritatem, facta significatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant sese, & propius admouent, ut & usu eius, quem diligere coeperunt, fruantur, & moribus; sintq. pares in amore, & aequales, propensioresq. ad bene merendum, quam ad reposcendum; atque haec inter eos sit honesta certatio. sic & utilitates ex amicitia maxime capientur; & erit eius ortus a natura, quam ab imbecillitate, grauior, & uerior. nam, si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolueret: sed, quia natura mutari non potest, iccirco uerae amicitiae sempiternae sunt. Ortum quidem amicitiae uidetis: nisi quid adhuc forte uultis.

EXPLANATIO

POTISSIME *dixisse.* } omnes mei libri ueteres habent, Potuisse dicere. EXPETIMVS } sic septem. Nouem, Exspectamus. unus, Petimus, sed sup. additum. Ex. unus, Espectē. Sunt, qui uerba haec expungant. FILVM } φράσιν, siue, (ut Quinctilianus) corpus eloquentiae: Elocutionem. nam Inuentio est anima. Metaphora sumpta a re textoria. TVM *magis id diceres, Fanni,* } est hoc μνημονικὸν ἁμάρτημα. uide Agellium lib. xv. cap. 6. DISPVTATVM *est,* } hanc disputationem Cicero sex libris de Rep. complexus

complexus est. PATRONVS } cuius mens etiam in scriptis spirauit. in Bruto. ACCVRATAM *orationem Phili*. } sic omnes mei. alij scribunt esse in uet. libro, Accusatam. ex quo reponunt, Accusantem. De Philo, in Bruto: L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. Vide & Lact. lib. v. cap. 12. *Accuratam:* ingeniose cogitatam. IVSTITIAM *iustissimo uiro* } rectius enim artifex de artificio tractabit. AMICITIAM? } quam cum iustitia in eodem esse, Aristoteles scriptum reliquit. NONNE *facile esset*, } Est, pro Erit, nouem. Fuit, unus. Erat, duo. In quinque non legitur. In uno erat, sed deletum. SERVATAM, } sic quinque. Decem, Seruata. Vnus, Reseruata. Vnus, Reseruatam. Vnus, Seruant. Male. GLORIAM *ceperit* } Gloria est uirtutis umbra, quae etiam inuitos sequitur. Quo modo autem Gloria capiatur, uide Off. II. STVDIIS *generorum* } uehementi cupiditati. NVM *propter &c.* } sic unus. Vnus, Verum propter. Reliqui, Vtrum propter. DESIDERANDA *sit amicitia*, } Desiderata, sex. Considerata, unus: male. VT *in dandis*, } In, non est in undecim. In duobus additum. QVOD *quisque* } Quo, sex. Quo, sed additum D, in uno. PER *se posset*, } Per se ipse poss. undecim. Per se minus poss. quinque. Possit, unus. AB *alio*, } Ab aliquo, unus. Ab alijs, duo. Ab illo, unus. Male. ANTIQVIOR, } amicitiae caussa quaeritur. *Antiquior:* Inde Pretiosae res Antiquae dicuntur. PROFECTA *alia caussa esset*. } Esset, non legitur in septem. in quorum uno additum. Est, pro Esset, undecim. Profecta, siue, Perfecta, delendum putat Lambinus. contra omnes uet. libros. AMOR *enim, &c.* } Cic. lib. II. de Fin. Quid est autem Amare, e quo nomen Amicitiae ductum est, nisi, uelle bonis aliquem affici quammaximis, etsi ad se ex his nihil redeat. PRINCEPS *est* } principatum obtinet in amicitia concilianda. VTILITATES } ex quibus uulgus amicitias probat. AB *indigentia*, } Ab, non est in uno. Ab ipsa indigentia, unus. Ab imbecillitate, alias legebatur. SENSV *amandi*, } ut uterque mutuum amorem sentiat. QVANTVM *illa utilitatis* } Quantum illa res util. sexdecim. Quam illa res util. unus. Quantum illa res esset util. unus. QVIBVSDAM } sic omnes mei libri. Alias, Quiddam. ANIMADVERTI } Aduerti, unus. EX *se natos ita amant*, } hoc omnibus animantibus ex aequo naturae lex dedit. Off. I. Vide & Plinium lib. IIX. & IX. AD *quoddam tempus*, } nam adultos negligunt. quod toto die uidemus. SIMILIS } Simul, duo. Consimilis, tres. IN *eo quasi lumen aliquod probitatis*. } Fam. lib. III. Insignia uirtutis multi etiam sine uirtute assecuti sunt. talium uirorum tanta studia assequi sola uirtus potest. PERSPICERE } sic unus meus. Reliqui, Prospicere. NIHIL *est amabilius uirtute*; } Virtus maxime omnium rerum beneuolentiam conciliat. sola propter se expetitur, reliqua omnia propter ipsam. ALLICIAT *homines ad diligendum*: } Homines, non legitur in quindecim. C. FABRICII, *M' Curij* } & similium optimorum. ET *probitatem eos etiam*, } Et probitatem etiam eos, quindecim. Duo, Probitatem, & uirtutem. MEMORIAM *non usurpet*, } sic unus. Reliqui non habent τὸ Non. QVOS *numquam uiderit*? } sic omnes mei. Alias, Nusquam. TARQVINIVM *Superbum*, } qui cognomen traxit ex moribus. Florus. De eo uide Liuium lib. 2. Plut. in Publicola, Dionysium lib. IV. SP. *Cassium*, } cui Buscelino cognomen fuit. de quo in or. pro domo, Plin. lib. XXXIV. cap. 4. Valer. lib. VI. cap. 3. SP. *Melium* } Liu. lib. IV. Plut. in Bruto. Cic. or. pro domo, Valerius ibidem, Off. II. Catil. I. Florus lib. I. cap. ult. CVM *duobus ducibus* } sic sexdecim. Cum duobus ducibus est in Italia de imp. unus. PYRRHO, } cuius uitam scribit Plut. Vide Florum. Epit. XIII. & XV. Orosium lib. IV. cap. I. Iustinum lib. XVII. & XIIX. Agell. lib. XVII. cap. ult. Plinium lib. IIX. cap. 6. HANNIBALE. } Liuius. PROBITATEM *eius, non alienos animos habemus*, } sic quinque. Prob. eius nominis, non alien. an. hab. decem. Prob. suam, non minus alien. an. hab. unus. Prob. eius, nô nimis alien. an. hab. duo. Quam ueram lectionem puto, & inde factum, Nominis. CRVDELITATEM *eius*, } Eius, non est in quattuor. rectiusq. abest. QVID *mirum, si* } Quid mirum est, si, quattuordecim. MOVEANTVR, } incitentur ad mutuum amorem. CONIVNCTI *esse possunt*, } sic omnes, uno excepto, in quo, Possint. Alias, Possumus. PERSPICERE } Prospicere, undecim. STVDIO *perspecto*, } benemerendi de nobis. CONSVETVDINE *adiuncta*. } quae, si congruunt ingenia, amicitiam confirmat; sin discrepat, dirimit. QVAM *si qui putant* } Quam si quis putat, duo. PER *quam quisque assequatur quod desideret*: } Per quam assequatur quod quisque des. nouem. Per quam ass. illud quod qu. des. quattuor. Per quam consequitur quod qu. des. unus. NATAM *uolunt*. } sic omnes, excepto uno, in quo Nata. Lambinus, Nasci. VT *quisque minimum in se esse arbitraretur*, } uirtutis, & probitatis: idest, quo quisque egentior esset, eo etiam aptior foret ad amicitiam. Male alias, Vt quisque ualetudinis minimum in se esse arb. Quo modo & unus ex meis. QVID *enim*? } uide Agellium lib. XVII. cap. 5. AFRICANVS *erat indigens mei*? } sic tres. Africanus indigens mei fuit, unus. Africanus fuit indigens mei, duo. Africanus indigens mei, reliqui. HERCVLE. } Hercle, duodecim. AT *ne ego quidem illius*: } Ac, nouem. An, duo. (NEQVE *enim beneficium feneramur*) } unus meus tollit τὸ Enim. Sunt, qui parenthesim tollant, & legant, Feneremur. EIVS *omnis fructus in ipso amore inest*, } ad Appium, Fam. lib. III. ep. ult. Itaque mihi propono fructum amicitiae nostrae, ipsam amicitiam, qua nihil est uberius, praesertim in ijs studijs, quibus uterque nostrûm deuinctus est. nam tibi me profiteor & in rep. socium, de qua idem sentimus, & in quotidiana uita coniunctum cum ijs artibus, studijsque, quae colimus. PECVDVM *ritu* } hos, de Officijs, Homines nomine tantum, non re, appellat. SVSPICERE } sic recte & in duobus meis. A NATVRA *gigni &c.* } A, non est in nouem. VT *& usu eius*, } Et, non legitur in uno. Illius, quattuor. AD *bene merendum*, } Ad bene promerendum, tres mei. ATQVE *haec inter &c.* } Atque hoc inter, tres. Atque inter, sex. Atque sit inter eos &c. unus. CERTATIO. } Concertatio, quinque. Huiusmodi sunt illa, Fam. lib. VII. Vide, quanti apud me sis, etsi iure id quidem: non enim

amore te uinco. Alibi dixit, Vt officijs inter se certent, quibus alter alterum uel uincat, uel aequo animo uincatur. MAXIME *capientur:* ❡ ut fructus ex arboribus. ET *erit eius ortus a natura,* ❡ Male alias, & in uno meo, Et erit potius eius ortus a nat. Et in alio meo, Et erit eius ortus a natura potius. EADEM *commutata* ❡ Isocrates, ad Demonicum: Τὰς τῶν φαύλων συνηθείας ὀλίγος χρόνος διέλυσε, τὰς τῶν σπουδαίων φιλίας οὐδ᾽ ἂν ὁ πᾶς αἰὼν ἐξαλείψειεν. Vide & Senecam lib. I. ep. 9. NATVRA *mutari non potest,* ❡ quam licet expellas furca, tamen usque recurret, Horatius. *Natura:* uniuersa. ICCIRCO *uerae amicitiae sempiternae sunt.* ❡ nam natura pulchri desiderio capitur, ex Socrate in Platonis Conuiuio. *Verae amicitiae:* quas uirtus conglutinauit. ADHVC ❡ Adhaec, octo mei. Ad hoc, quattuor. FORTE ❡ pro, Fortasse. ad Att. lib. IIX. ep. 3. & lib. III. de Orat. Fortasse, duo mei. VVLTIS. ❡ Velitis, tres mei. Velletis, unus.

CICERO

FAN. Tu uero perge, Laeli. pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. SCAE. *Recte tu quidẽ. quãobrem audiamus.* LAE. *Audite uero, optimi uiri, ea, quae saepissime inter me, & Scipionem de amicitia disserebantur. quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum uitae diẽ permanere: nam, uel ut non idem expediret utrique, incidere saepe; uel ut de republica non idem sentirent. mutari etiam mores hominum saepe dicebat, alias aduersis rebus, alias aetate ingrauescente. atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis aetatis: quod summi puerorum amores saepe una cum praetexta, sumpta toga, deponerentur: sin autẽ ad adolescẽtiã perduxissent, dirimi tamen interdũ cõtẽtione, uel luxuriae cõditionis, uel commodi alicuius, quod idem adipisci uterque nõ posset: quod si qui longius in amicitia prouecti essent, tamen saepe labefactari, si in honoris contentionem incidissent: pestem enim maiorem esse nullam in amicitijs, quam in plerisque, pecuniae cupiditatem, in optimis quibusque honoris certamen, & gloriae: ex quo inimicitias maximas saepe inter amicissimos exstitisse: magna etiam dissidia, et plerumque iusta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur, ut aut libidinis ministri, aut adiutores essent ad iniuriam: quod qui recusarent, quamuis honeste id facerent, ius tamen amicitiae deserere arguerentur ab ijs, quibus obsequi nollent: illos autem, qui quiduis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici caussa esse facturos: eorum querella inueterata non modo familiaritates exstingui solere, sed etiam odia gigni maxima, atque sempiterna: haec ita multa, quasi fata, impendere amicitijs, ut omnia subterfugere, non modo sapientiae, sed etiam felicitatis diceret sibi uideri. Quamobrem id primum uideamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolando debuere? num Bucellinum amici, regnum appetentem, num Sp. Maelium iuuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum, remp. uexantem, a Q. Tuberone, aequalibusq. amicis, derelictum uidebamus. at C. Blossius Cumanus, hospes familiae uestrae, Scaeuola, cum ad me, qui aderam Laenati, & Rupilio consulibus in consilio, deprecatum uenisset; hanc, ut sibi ignoscerem, caussam afferebat, quod tanti Ti. Gracchum fecisset, ut, quidquid ille uellet, sibi faciendum putaret. tum ego, etiam ne, inquam, si te in Capitolium faces ferre uellet? numquam, inquit, uoluisset id quidem; sed, si uoluisset, paruissem. uidetis, quam nefaria uox. & hercle ita fecit, uel plus etiam, quam dixit: non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed praefuit; nec se comitem illius furoris, sed ducem, praebuit: itaque hac amentia, quaestione noua perterritus, in Asiam profugit; ad hostes se contulit; poenas reip. graues, iustasq. persoluit. nulla est igitur excusatio peccati, si amici caussa peccaueris. nam, cum conciliatrix amicitiae uirtutis opinio fuerit; difficile est amicitiã manere, si a uirtute defeceris. quod si rectum statuerimus, uel concedere amicis, quidquid uelint; uel impetrare ab amicis, quidquid uelimus: perfecta quidem sapientia simus, si nihil habeat res uitij; sed loquimur de ijs amicis, qui ante oculos sunt, quos uidemus, aut de quibus memoriam accepimus, quos nouit uita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proxime accedunt. Vidimus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse, (sic a patribus accepimus) bis una consules, & collegas in censura. tum etiam, cum ijs, & inter se coniunctissimos fuisse Man. Curium, & Ti. Coruncanium, memoriae traditum est. igitur ne suspicari quidem possumus, quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod cõtra fidem, contra iusiurandum, contra remp. esset. nam hoc quidem in talibus uiris quid attinet dicere? si contendisset, scio impetraturum non fuisse: cum illi sanctissimi uiri fuerint; aeque autem nefas sit, tale aliquid & facere rogatum, et rogare. At uero Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus hostis.*

EXPLANATIO

MINOR *est natu,* ❡ in Bruto. AVDITE *uero,* ❡ Ergo, pro Vero, quinque. AD *extremum uitae diem* ❡ sic tredecim. Vnus, Ad extremum uitae tempus. Quattuor, Ad extremum uitae. Quod fortasse rectius. Vt τὸ Diem, & Tempus, sint glossemata. NON *idem sentirent.* ❡ sic unus. unus, Sentirentur. reliqui, Sentiretur. uno excepto, a quo abest. MVTARI *mores hominum* ❡ Horatius:

Oderunt hilarem tristes, tristemq. iocosi,
Sedatum celeres, agilem, gnauumq. remissi.

ALIAS, *alias* ❡ sic omnes mei: uno excepto, in quo, Alijs, alijs. Lambinus notat esse in uet. libris,

Alios,

Alios,alios.Legitque,Aliorum,aliorum. CVM *praetexta toga*, ¶ sic recte septem mei. Cum praetexta,uel toga,unus.Cum praetexta,& toga,quinque.Cum praetexta & sumpta toga,duo. Cum praetexta assumpta toga,tres. DEPONERENTVR: ¶ Ponerentur,sex. SIN *autem ad adolescentiam perduxissent*, ¶ duriuscule omnino, Si amores usque ad adolescentiam perduxissent; pro, Perducti essent. Placeret,Peruenissent; uel, Perdurassent, quod olim in Varijs Lectionibus a Patre notatum est. sed ueterem librum,qui adstipuletur,nullum inuenio.Produxissent,duo. DIRIMI *tamen interdum contētione,uel luxuriae condicionis, uel commodi alicuius*, ¶ hic ego,quid quisque sentiat, non referam: meam ipse breuiter sententiam exponam, comprobatam quinque meis ueteribus libris. Duas caussas ponit, cur dirimantur amores in adolescentia,qui fuerunt a pueritia summi; unam, quia propter luxuriam contendat, quod alius alij praeferri uelit; alteram,propter commoda,quae sibi quisque appetat.Nihil sane,nisi uerbum Condicio, perturbasse uidetur hunc locum. Quod tamen apte, ut opinor, & proprie sic explanatur: *Condicionis luxuriae:* quod meliore unusquisque condicione uelit esse in luxuria. ex quo oritur contentio. *Luxuriae condicionis:* Luxuria,ait Festus,morum est solutio. IN *amicitia prouecti* ¶ In amicitiam prouecti,quattuor. IN *amicitijs*, ¶ τὸ,In, abest a duobus. QVOD *rectum non esset*, ¶ quod cum officio pugnaret. LIBIDINIS *ministri*, ¶ in prodenda suorum, uel uiolanda aliorum pudicitia. ADIVTORES *ad iniuriam:* ¶ uel ad opprimendos insontes,uel ad opes, & honores per fas, & nefas consequendos. QVAMVIS *honeste id facerent*, ¶ nam, quod iniuste petitur, iure negatur. SED *etiam odia gigni maxima, atque sempiterna*. ¶ unus, Sed etiam odia gigni solere sempiterna. reliqui,Sed etiam odia gigni sempiterna. HAEC *ita multa*, ¶ Itaque,quattuor. QVASI *fata*, ¶ sic omnes mei libri. Fato, Langius. IMPENDERE ¶ sic omnes mei. unus,Imminere,impendere. Vt alterum, Imminere scilicet, sit glossema. CORIOLANVS ¶ Plutarchus,Halicarnaseus lib.VII.& IIX.Liuius lib.2. de uir.ill. cap. 19. Val.lib.V.cap.2.& 4.Florus lib.I.cap.22. Appianus lib. I. bell.ciu. BVSCELINVM ¶ in magna ueterum librorum uarietate,ex ijs elicio coniecturam meam,qui habent,Vulscelinus,& Becilinus,& Viscelinus, & ex Dionysio,in quo,Οὐεκελλῖνος.Nam,Buscelinus,uocabulum est,cuius etymologia cognoscitur:cum alij, cur aliter legant,certam rationem non afferant, nec, ut arbitror, afferre possint. Buscelinus autem a Graeca particula Βου, quae in compositione auget,& a Σκέλος,quod est Crus,deducitur:quod insignis esset magnitudine crurum,unde notari, & disiungi ab alijs proprio cognomine debuerit, Sp. Cassius, nec enim arbitror, Cassiae gentis commune, sed proprium huius Cassij cognomen fuisse, qui postea regni affectati crimine necatus est. Neminem enim,praeter hunc, sic appellatum reperi. Sic Bucephalus, Bucentaurus, & alia,de Graeco fonte nomina deriuata.Decem mei,Becillimum.Vnus, Becellinum. Vnus,Becillum. Tres, Becilium.Vnus,Besillium.Vnus,Actillinum.Ab uno deest. IVVARE ¶ Adiuuare,sex. TI. *Gracchum*, ¶ Plutarchus,App.lib.I.de bell.ci.de uir.ill.cap.64.Flor.lib.III.cap.14.Epit.LIIX.& LIX. Oros.lib.V.cap.8.& 9.Sall.Iugurtha,Porcius Latro in Catilinam,Val.lib.I.cap.de Ausp.lib.III.cap. de Fortitudine, lib.IV.cap.de Amicitia,lib.VII.cap.de sapienter dictis,& factis,Aug.de ciu.D.lib.III.cap. 24. Q. TVBERONE, ¶ homine Stoico, & austero. de quo pro Murena,& de claris oratoribus,Valer.lib.VII.cap.5. Pomp.de orig.iuris,Plut.in Aemilio,Plin.lib.IIX.cap.17. AEQVALIBVSQ. *amicis* ¶ M. Octauio. Plut.& Appianus. BLOSSIVS ¶ Blosius,tres.Bosius,duo. Blesius,unus. Glosius,unus.reliqui, Bissius.In Valerio lib.IV.cap.7.& Plut.Blosius.Antipatri,Tharsensis philosophi, discipulus. Cic. in Rullum, & Plutarchus in Gracchis,qui tribuit Nasicae,quod hic Laelius de se narrat. sed cum Cicerone facit Valerius lib.IV.cap. 7. FAMILIAE *uestrae*, ¶ Nostrae, nouem. QVI *aderam* ¶ cuius consilio praecipue consules utebantur. Valerius. Quo aderam,nouem. RVPILIO ¶ sic octo recte.unus,Rupellio. duo, Rupillo.unus,Ruptilio.duo, Pupilio.unus,Rutulo.tres,Rutilio.Male omnes. IN *consilio*, ¶ in quo, quid agendum contra socios Ti. Gracchi, deliberabatur. DEPRECATVM *uenisset*; ¶ uide Agellium lib.VI.cap.16.& Val.lib.VI.cap. 24. VOLVISSET *id quidem: sed, si uoluisset, paruissem*. ¶ Id quidem, absunt ab octo. a quorum uno abest & τὸ,Inquit,quod praecedit.Alias legebatur; Voluisset.si uoluisset? paruissem.Ita paruissem,sunt,qui legi dicant in uet.libro. HAC *amentia, quaestione noua pert.* ¶ sic nouem. Dementia,unus. Quaestione,unus.Noua quaestione,unus.Hac amicitia noua quaestione,duo.Male. Hac amentia,& noua postulatione,unus.Male.Hac amentia,& quaest.noua pert.tres. IN *Asiam profugit*; ¶ ad Aristonicum,regis Eumenis filium, qui Asiam occupauit, cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet.Rebus autem Aristonici profligatis, sibi mortem consciuit.Plutarchus, & Florus, Cic.in Rullum. GRAVES, *instasq.* ¶ quia uitam amisit,& seditionis supplicium luit. AMICITIAM *manere*, ¶ Remanere,unus. Permanere, tres. *Difficile est amicitiam manere:* quia cessante caussa cessat & effectus. VEL *impetrare ab amicis*, ¶ Ab ijs,quinque.Ab his,nouem.Ab ipsis, duo. PERFECTA *quidem sapientia sumus, si nihil habeat res uitij*: ¶ perfecte sapientes fuimus,in eo,cum statuimus, rectum esse,& concedere amicis,quae uellent, & ab ijsdem impetrare, quae uellemus ipsi:ita uero perfecte sapientes fuimus,si nihil ex eo sequitur incommodi,quod fieri uix potest.Sed ostendit Cicero,uitium in ea re esse:itaque perfecta sapientia minime nos esse, si rectum statuerimus utrumque. Haec est praeclara, nec admodum obscura, huius loci sententia, confirmata duodecim meorum ueterum librorum testimonio. Itaque ualde miror, qui uenerit in mentem nonnullis, de mutatione cogitare. QVOS *uidemus*, ¶ Vidimus, unus, rectius. QVI *ad sapientiam proxime accedunt*. ¶ qui prauis affectibus minimum indulserunt, & omnis officij summum studium habuerunt: etiamsi alicubi errarent, & laberentur, quod humanum est. VIDIMVS ¶ Videmus, quattuor. PAPVM *Aemilium* ¶ Paullum Aemilium,alias. P. Aemilium, omnes libri mei. C. LVSCINO ¶ Fabricio Lucino, Parad.I.& VI. MEMORIAE *traditum est*. ¶

Memoriae

NOBILISSIMO . IVVENI

IACOBO · CRITONIO SCOTO

VM nihil in te sit summissum, & populare, (mi Iacobe Critoni) quin omnia tam ampla, excelsa, atq. admiranda, ut elapsi temporis uiris illustribus, ac sapientissimis gloriam, futuris uero etiam spem tua amplitudo auferat, nostro autem saeculo singulare afferat ornamentum: cumq. non minus opiniones tibi, quam uita sint admirabiles: sententias illas, quae Paradoxa uocantur, quae non sane probantur in uulgus philosophorum, in Stoicorum scholis natas, nudas admodum, & squalidas, nunc uero M. Tullii Ciceronis eloquentia exornatas, & auctoritate, meis Commentariis illustratas nomini tuo dicare uolui: cui ista maxime conueniunt. non tantum, ut amoris erga te mei indicium praebeam, qui nisi iam antea tibi ex tantis constitit argumentis, numquam ex ullo patebit officio, quam ut animi grati pro Carminibus, quae in tuo ad urbem Venetam appulsu mihi dedisti. Nunc uero etiam laetor, toti Italiae, & Orbi fortasse terrarum uniuerso perspectum esse iudicium de te meum, & ea, quae, cum huc uenisses, scriptis commendaui. quae tibi ipsi, ac nonnullis acerrimis censoribus, aspera, atq. iniucunda uidebantur. nam, licet tum amorem malui ostendere, quam prudentiam, nunc ambo cum amicis tuis, tum inimicis, si qui amplius tam feri, atq. inhumani reperiuntur, manifesta sunt, postquam tua uirtus tam clarum sui splendorem diffudit. ego enim iunctam inuidiae, ac multorum inimicitiis eximiam quandam, atque immortalem gloriam sum consecutus. nam, quid illustrius, quid honestius, quid uero etiam gloriosius ad nomen meum accedere potuit, quam ut a me prolata παραδοξότατα primum, tum ἐγκωμιαστικὰ uiderentur, nunc uero ἱστορικώτατα ab omnibus habeantur. cum multi homines sui iudicii leuitatem, infirmitatemque, cum essent stultitia obcaecati, mei uero constantiam, ueritatemq. perspiciant. poteram enim (ἴστεται τὸν μοι μοῦσαι) Illustriss. Critoniam, & Serenissimam Stuardam, quibus oriundus es, familias extollere. Sed, quid Reges tui maiores, (licet ea laus Scotorum Regibus merito tribui possit, quod inter omnes Europae Reges uetustissimi Christiani sint) quos numquam Romani imperio suo subegere; cum Caesar, propter tumultus excitatos, & res in Gallia fluctuantes, exercitum a Regni expugnatione reuocaret: Quid, inquam, isti, tuis uirtutibus, animiq. dotibus amplius solidae laudis afferunt? Quid Critonii, qui cum Scotorum militiae Imperatores summi plerumque essent, Anglos e Galliae Regno, & Scotiae finibus toties, ac tanta uirtute eiecerunt? Quid Robertus Critonius, pater tuus, Fifensis in Scotia, & Stormondiensis, Elioki, & Clunaei, tot opidorum, tot praesidiorum dominus, qui longo tempore inter omnes Regni proceres aerumnosissimae simul, & beatissimae Reginae, quae apud Anglos (pro dolor) iam captiua est, & Christianae religionis acerrimus exstitit propugnator, praesertim qui copias ad proelium, quod Langsydium uocant, duxisset; quid ille tibi splendoris ueri affert? Non tantum illi fortasse debes, quod te genuerit, quod maximos huius tempestatis uiros, Buchananum, Heppurnium, Robertonium, & Rhetorem fortem praeceptores tibi dederit, quod tam amplas pecunias fortunasq. in te erudiendo insumpserit, & omnes uires animi, atque ingenii in educando profuderit, quantum quod ob intestinas seditiones, & proelia domestica, contra te suscitata, quae cum patre gessisti, Regno discedere, & Regem relinquere, coegit. Sed laudem, quae a maioribus ad nos deriuatur,

ne laudem quidem esse, sapientissimus ille uir Vlixes existimauit. Neque te uero multum commendo, quod specie, & corporis uiribus polleas. fateor tamen aliquid esse in his, quod non tam a fortuna, quantum ab animo pendet, immortalitatis memoria prosequendum: quod scilicet Regno, patria, domoq. ob Catholicae fidei ardorem tam longe abes, nec ullum ex his aerumnis dolorem, sed incredibilem animo sentias uoluptatem: neque Regis in consobrinum tuum Iacobum Stuardum clementia, cui cum Morauiae Principatu suam consobrinam uxorem dedit: neque communis cum Rege educatio permouent, immo ne mouent quidem. putas enim, maiores quasdam opes, & firmiora, quam quae amisisti, praesidia esse quaerenda. In corporis uero bonis id habes, quod effigies oris, atque sermonis animi nobilissimi filia sit. Sed belli studia in ipsis ephebis inire, eadem animo, atque amore prosequi, & cum litteris, & Philosophia, tamquam alter Brutus, coniungere, nemini umquam ab initio humani generis obtigit. Magna sunt ista profecto, & inaudita: mediocria tamen, si cetera spectemus. quod scilicet decem linguarum, multorum idiomatum, omnium disciplinarum cognitionem ante uigesimum primum aetatis annum sis adeptus. & digladiandi, saltandi, omnium gymnasticarum exercitationum, & equitandi studia tanta cum alacritate ingenii, animiq. humanitate, mansuetudine, & facilitate coniunxeris, ut nihil te admirabilius, nihil etiam amabilius reperiri possit. Sed non innumerabiles uitae tuae transactae laudes; non mirificam illam coram Serenissimo Principe, ac Illustrissimis Venetae Reip. proceribus actionem; non subtilissimas tuas de Theologia, Philosophia, & rebus Mathematicis disputationes in plerisque maximorum hominum consessibus recensebo; non tantorum hominum ad te uidendum concursum, vt olim Platoni a Sicilia reuertenti, relicto Olympico spectaculo, tota Atheniensium celebritas occurrisse fertur; cum te omnes signo rubeae Rosae, quod tibi natura circa dextrum lumen impresit, tamquam unicam, & raram in terris auem homines cognoscerent. Quae enim gentes tam ferae sunt, quae, te cum adspexerint, non maximum cepisse fructum putent? Sed, his praetermissis, nunc propria narrabo: quae scilicet in Patauina Academia fecisti, tum quae in hac Vrbe, totius Orbis nobilissima; cuius amplitudinem, & augustissimam maiestatem inter omnes alias ciuitates te accipere, fouere, atque amplecti decuit; te uero etiam, humani generis miraculum, admirandam Vrbem incolere, amare, & omnibus aliis anteponere. Nam, postquam aduersa valetudine iam quattuor menses laborasses, priusquam in integrum pristinae sanitatis statum redires, amicorum consilio ad Patauinam Academiam, tamquam ad Sapientiae Officinam, profectus es, ubi Idibus Martii in diem sequentem, suscepto consilio omnes omnium disciplinarum professores in aedibus Clarissimi uiri Iacobi Aloisii Cornelii, eius auctoritate, & precibus, ut conuocarentur, petiisti. cum autem maximus doctissimorum hominum coetus, & omnes ex insperato paene studiosi, & nobiles Gymnasii iuuenes una conuenissent, statim in primi ingressus uestibulo elegātissimo carmine Patauinas laudes (nam ea tibi proposita erat ad dicendum materia) ex tempore decantasti: deinde cum celeberrimis illis doctoribus multa ex uariis disciplinis tam acute exagitasti, tam docte pertractasti, errolesq. Aristotelis, ac interpretum tam solide refutasti, tanta denique cum maximis uiris modestia egisti, ut omnes in uirtutis admirationem, & morum suauitatis amorem simul allexeris. Neque id silentio praetereundum est, quod ex tempore etiam, post sex horarum de re litteraria colloquia, & disputationes, cum oblata tibi esset Ignorationem laudandi occasio, tam ornate de ea re dixisti, ut illi ipsi, qui intererant, potius somnia fouere, quam rem ueram, & praesentem uidere se putasse mihi postea affirmarint. Alium postea diem indixisti in aedibus Illustrissimi Patauini Episcopi, non ut altius ingenii tui specimē praeberes, quod profecto frustra fecisses, sed ut eorum, qui primis disputationibus non interfuerant, obnixit precibus satisfaceres. uariae res huic proposito obstaculo fuere. ad secundum certamen uentum non est. sed plerique cum primis Europae uiris sermones habiti sunt. nonnumquam hominum exspectationes, licet propter facta tam illustria de te maximas, plerumq. etiam & te ipsum superasse dictus es. ex quibus actis cum illico surrexisset magna fama, obtrectatores aliqui, quibus ex aliorum bene gestis, & rebus secundis inuidentia esse solet, homuli, nescio quid dicam, tuae uirtuti aliquid derogare frustra tentauerunt. ostendentes in obscuro odio apertas inimicitias, &, in quo nihil nocere poterant,

rant, summam uoluntatem nocendi. Tum tu, ut istas obtrectationes maleuolentissimas pusillorum, maleuolorumq. prosterneres, atque obtereres, duo haec Theoremata in hac Vrbe edidisti:

Vt ijs, qui (virtute, veraq. animi nobilitate alijs praelucentes) bene de Virtutis Amatoribus sentire consueuerunt, gratias agat immortales, IACOBVS. CRITONIVS. SCOTVS, *profligatisque & perditis hominibus omnem in posterum iactandi occasionem auferat: errores Aristotelis paene innumerabiles, & omnium Latinorum Philosophorum, siue cum de ipsius mente disputant, siue cum res Theologicas attingunt, & nonnullorum quoque Mathefeos professorum somnia refutabit, & ad obiecta respondebit.*

Liberam ad haec in omnibus disciplinis, siue illae publice doceri soleant, siue sapientissimis tantum hominibus perviae sint, arguendi occasionem dat. responsurus, siue Logicis, & consuetis responsionibus, siue per Secretam Numerorum rationem, aut figuras Mathematicas, siue per aliquod ex centum carminum generibus: ex proponentium arbitrio.

In DD. Ioannis, & Paulli aede sacra, in ipso Sanctissimo Pentecostes die, post Meridiem,

EXORDIVM. SVMET

& per triduum indefessus sustinuisti; &, quamdiu tua auctoritas tibi defendenda fuit, sic acriter, & uehementer proeliatus es, ut clamor, concursusq. insolitus ad studia tua lenienda tanta cum laude fieret, ut nihil umquam magnificentius ab hominibus auditum sit. Tu uero me non solum auctorem consiliorum, sed spectatorem pugnarum mirificarum habuisti. Nunc, quoniam laudis semper auidissimns fui, & praeter ceteros φιλοκριτώνιος ab omnibus habeor, multorumq. odia pro tua caussa suscepi, cura obsecro, & effice, ut facis, ut, quia ueram uirtutem cognoui, ab omnibus amer, amari, & laudari possim, & ut maior in ea mihi in dies spes resideat. Meas igitur in Ciceronis Paradoxa lucubrationes, hoc ipso, quia in Paradoxa sunt, sub tuo nomine prodire uolui, quod ueteribus gratiam, nouis fauorem conciliare solet. Tu autem has nostras uigilias, & Stoicorum opiniones simul (quoad ueritas patitur) tuebere. id enim tibi admodum erit facile. iam enim paene omnes homines aut gratiam, aut eloquentiam, aut tantarum rerum, ne dicam omnium, scientiam suspiciunt. Viue nostri memor, & uale.

Venetiis, XIV. Kal. Iun. ∞ D XXCI.

M. TVLLII CICERONIS PARADOXA SEX AD M. BRVTVM

CICERO

NIMADVERTI, *Brute, saepe Catonem, auunculum tuum, cum in senatu sententiā diceret, locos graues ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi, & publico; sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia uiderentur. quod eo maius est illi, quam aut tibi, aut nobis; quia nos ea philosophia plus utimur, quae peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quae non multum discrepant ab opinione populari; Cato autem, perfectus, mea sententia, stoicus, & ea sentit, quae non sane probantur in uulgus; et in ea haeresi est, quae nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum, sed minutis interrogatiunculis, quasi punctis, quod proposuit, efficit. sed nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile; nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tamquam excolatur. quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quam ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omn laude uirtutis, de dijs immortalibus, de caritate pātriae Stoice solet, oratorijs ornamentis adhibitis, dicere. ego uero tibi illa ipsa, quae uix in gymnasijs, & in otio Stoici probant, ludēs conieci in communes locos. quae quia sunt admirabilia, contraq. opinionem omnium, ab ipsis etiam Παράδοξα appellantur: tentare uolui, possent ne proferri in lucem, id est in forum, & ita dici, ut probarentur; an alia quaedam esset erudita, alia popularis oratio. eoq. scripsi libentius, quod mihi ista, Παράδοξα quae appellātur, maxime uidentur esse Socratica, longeq. uerissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum, lucubratum his iam contractioribus noctibus: quoniam illud maiorum uigiliarum munus in tuo nomine apparuit. & degustabis genus hoc exercitationum mearum, quibus uti consueui, cū ea, quae dicuntur in scholis θετικὰ, ad nostrum hoc oratoriū transfero dicendi genus. hoc tamen opus in apertum ut referas, nihil postulo. non enim est tale, ut in arce poni possit, quasi illa Minerua Phidiae: tale tamen est, ut ex eadem officina exisse uideatur.*

ARGVMENTVM

ETERVM *Stoicorum sapientia in eo posita erat, (ut Plutarchus in libello aduersus Stoicos testatur) ut nouum aliquid, inauditum, & admirabile in uulgus proferrent, quod ipsi tamquam peculiare sibi uindicabant. Quorum princeps fuit Xenocrates. Sed istorum opinio de anima admodum futilis fuit. nam eam omnes ante Socratem, cum circulos aliquos confecisset, deficere, ac ueluti conteri affirmabant. Sic idem Xenocrates, & Zeno, illius sectae principes primum elementa, & id quod est secundum naturam, putabant esse summum bonum: Deum dicebant esse mentem corpus habentem, cui insit tamquam materiei admistus. diuersam tamen, licet non multo, Socrates, recentiorum Academicorum facile primus, ab hac philosophandi*

EXPLANATIO

PARADOXA } Acad. quaest. IV. uocat Admirabilia: Quinctilianus lib. IX. Inopinata. AD *M. Brutum.* } cuius uitam Plutarchus litteris mandauit. Fam. lib. XI. Brutum a me amari intelligis, quid est caussae, cur mihi non in optatis sit, complecti hominem florentem aetate, opibus, hominibus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis: collegam meum praesertim, & in ipsa collegij laude, & scientia studiosum mei? Et lib. IX. Semper amaui M. Brutum propter eius summum ingenium, suauissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam. Eius nomine inscripta a Cicerone oratorum catalogus libri de finibus bonorum & malorum; & de nat. deorum. & Tusculanae quaestiones, & epistolarum libri. Brutus autem Ciceroni librum dedit de Virtute. cuius de Finibus mentionem facit. ANIMADVERTI, } Animaduorti, quattuor mei. CATONEM, } fratrem Seruiliae, Bruti matris: qui postea cum se Vticae occidisset, Vticensis est appellatus. nunc autem uincere uidetur, cum haec Cicero scribit. SENTENTIAM *diceret*, } qualis eius oratio contra coniuratos, apud Sallustium. Vide Plutarchum. MAIVS } grauius, difficilius. DISCREPANT } Discrepent, duo. PHILOSOPHIA }. Academica. NON *sane* } sic quattuor. quattuor, Non plane. decem, Non recte. IN *uulgus*; } In uulgo, tres. NVLLVM *sequitur florem orationis*, } Stoicos eloquentiae non dedisse operam, scribit Quinctilianus lib. X. & XII. Florens orationis genus uocat in Oratore. SED *minutis interrogatiunculis*, } Sed, abest a quinque. in quorum tribus additum. QVASI *punctis*, } metaphora a Geometris, qui Puncta σημεῖα dicunt, partes, ex quibus lineae conficiuntur minutissimae. II. de Oratore, Puncta argumentorum occulere, dixit. QVOD *proposuit*, } propositionem. NON *fiat probabile*: } non uerisimile uideatur. SPLENDESCAT } Exsplendescat, unus. QVOD *cum ita putarem*, } Ita, abest a duobus. in quorum uno add. DE *magnitudine animi*, } quae cernitur in humanarum rerum despicientia, & in unius uirtutis admiratione. DE *continentia*, } De constantia, unus. *De continentia*: ne propter uoluptatem, aut utilitatem, iustitia, & modestia relinquatur. DE *morte*, } non esse forti uiro metuendam, sed fortiter, propter honestum, oppetendam. DE *omni laude uirtutis*, } uirtutem solum summum bonum esse, nec aliud quidquam laudandum. DE *dijs immortalibus*, } eorum prouidentia mundum regi, & omnibus consuli. DE *caritate patriae* } omnibus commodis, etiam uitae, anteponendam. STOICE } quod attinet ad opiniones, uerum adhibitis oratorijs ornamentis, dicendo consequitur, ut illa etiam populo probabilia uideantur. ORATORIIS *ornamentis adhibitis*, } non dubito, quin haec uerba uacent omni mendo. Sed, quoniam dubitare uideo homines eruditos, & addere negationem, Nullis, (quae est & in sex meis) non faciam, si modo consequi potero, ut quisquam, auctoritate commotus, in errore uersetur. Catoni non modo Cicero & alibi, & hoc ipso in loco, sed Sallustius, & Plutarchus, & alij eloquentiam tribuunt, qua quidem in senatu ita disputabat de magnitudine animi, de continentia, de morte, alijsq. rebus, quas probare pauci solent, ut idipsum, quod ipse sentiebat, populo etiam probabile uideretur. In quo tanto maiorem eloquentiae gloriam obtinebat, quanto difficilius est, multitudini persuadere, quae Stoici probant, ut, de patriae salute, uel cum omni periculo, tuenda, de criminibus acerrime uindicandis, de uirtute denique ipsa rebus omnibus praeferenda. Cicero autem maius quiddam suscipit, cum non illa, quae splendorem ab oratione possunt accipere, quae peregregie Cicero in senatu, e Stoicorum sententia, tractabat, sed illa ipsa probaturum se esse, aut certe conaturum ut probet, quae Stoici ipsi in suis gymnasiis non facile probant. Haec est huius loci sententia, magna cum Catonis laude expressa, aliquanto tamen maiore Ciceronis. quamquam ipse, cum dicat, Tentare nolui, arrogantiae culpam uitat. EGO *uero tibi &c.* } sic nouem. A nouem abest, Tibi. QVAE *uix in gymn.* } quo maior est mea laus, quam Catonis. ille enim ornat ea, quae ornari facile possunt: ego autem probanda, laudandaq. suscepi, quae Stoici ipsi, nedum ceteri philosophi, uix in gymnasiis disputantes probant. OPINIONEM *omnium*, } Hominum, duodecim. TENTARE *uolui*, } sic decemseptem. unus, Et tentare uolui. Alias, Ac tentare uolui. IN *lucem, idest in forum*, } Et in forum, duo. Vel in forum, sex. A tribus absunt, Idest in forum. EOQ. *scripsi libentius*, } Eoq. hos locos scripsi libentius, quattuordecim. Locos scripsi libentius, tres. Eoq. hos locos scripsi lubentius, unus. QVAE *appellant*, } sic duo. SOCRATICA, } non modo Stoica. HIS *iam contractioribus noctibus*: } aestiuis. QVONIAM } Quando, quattuor. MAIORVM *uigiliarum munus* } de Finibus, & de nat. deorum. EXERCITATIONVM *mearum*, } Mearum, abest a duobus. in quorum uno add. θετικὰ, } Quinctil. lib. X. cap. 5. In hoc optime facient infinitae quaestiones, quas uocari θέσεις diximus, quibus Cicero iam princeps in rep. exerceri solebat. Cicero ad Att. lib. IX. Sed tamen, ne me totum aegritudini dedam, sumpsi mihi tamquam θέσεις, quae & politicae sunt, & temporum horum, ut & abducam animum a querellis, & in eo ipso, de quo agitur, exercear. θετικὰ: positiones. in Laelio. Tusc. I. & IV. IN *apertum ut referas*, } Proferas, unus. Deferas, unus. IN *arce* } In arcem, quinque. *In arce*: Atheniensi. ILLA *Minerua Phidiae*: } Illa Mineruae, (sine, Phidiae,) unus. Illa, abest ab uno. *Minerua Phidiae*: ex aere. Plin. lib. XXXIV. cap. 8. nam aliam non ita laudatam fecerat ex ebore. Plinius ibidem, & lib. XXXVI. cap. 5. Vide Plut. in Pericle, Thucydidem lib. II. Pausaniam, & Cic. in Tusc. quaest. & Arist. de Mundo. TALE *tamen est*, } Sed tale tamen est, quinque. Sed tamen tale est, tres. Sed tamen, ut ex, quinque. Sed tantum, ut ex, unus. EXISSE *appareat*. } sic omnes mei.

PARADOXON · I.

ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλόν: quod honestum sit, id solum bonum esse.

VEREOR, ne cui uestrum, ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu, deprompta haec uideatur oratio: dicam tamen, quod sentio; & dicam breuius, quam res tanta dici possit. Numquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maxime adstricti sunt, uoluptates in bonis rebus esse numerandas duxi; quippe cum uiderem, homines rebus his circumfluentes, ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent. neque enim umquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solum, quae habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum maiorum nostrorum saepe requiro prudentiam, qui haec imbecilla, & commutabilia pecuniae membra, solo uerbo bona putauerunt appellanda, cum re, ac factis lōge aliter indicassent. potest enim bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? atqui ista omnia talia uidemus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamobrem, licet irrideat, si quis uult: plus apud me tamen uera ratio ualebit, quam uulgi opinio. neque ego umquam illum bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut supellectilem amiserit. necnon saepe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur inter septem: cuius cum patriam Prienem cepisset hostis; ceteriq. ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent; cum esset admonitus a quodam, ut idem ipse faceret, ego uero, inquit, facio: nam omnia mea mecum porto. Ille haec ludibria fortunae ne sua quidem putauit, quae nos appellamus etiam bona. quid est igitur, quaeret aliquis, bonum? si quid recte fit, & honeste, & cum uirtute, id bene fieri uere dicitur; &, quod rectum, & honestum, & cum uirtute est, id solum opinor bonum. sed haec uideri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum lentius disputantur: uita, atque factis illustranda sunt summorum uirorum haec, quae uerbis subtilius, quam satis est, disputari uidentur. Quaero enim a uobis, num ullam cogitationem habuisse uideantur ij, qui hanc remp. tam praeclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri, atque argenti ad auaritiam, aut amoenitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad uoluptates. ponite ante oculos unumquemque regum. uultis, incipiam a Romulo? uultis, post liberam ciuitatem, ab ijs ipsis, qui liberauerunt eam? Quibus tandem Romulus gradibus ascendit in caelum? ijs ne, quae isti bona appellant; an rebus gestis, atque uirtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minus ne gratas dijs immortalibus capides, ac fictiles urnulas fuisse, quam filicatas aliorum pateras, arbitramur? omitto reliquos. sunt enim omnes pares inter se, praeter Superbum. Brutum uero si quis roget, quid egerit in patria liberanda; si quis reliquos item, eiusdem consilij socios, quid spectarint, quid secuti sint: num quis exsistat, cui uoluptas, cui diuitiae, cui denique, praeter officium fortis, & magni uiri, quidquam aliud propositum fuisse uideatur? Quae res ad necem Porsenae Q. Mucium impulit, sine ulla spe salutis suae? quae uis Horatium Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quae patrem Decium, quae filium deuouit, ac immisit in armatas hostium copias? quid continentia C. Fabricij? quid tenuitas uictus M' Curij sequebatur? quid duo propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones, qui Carthaginiensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt? quid Africanus maior? quid minor? quid inter horum aetates interiectus Cato? quid innumerabiles alij? nam domesticis exemplis abundamus. an putamus quemquam horum cogitasse quidquam in uita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, & praeclarum uideretur? ueniant igitur irrisores huius orationis, ac sententiae; & iam uel ipsi iudicent, utrum se horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui caelato auro, & argento, qui Corinthijs operibus abundant; an C. Fabricij, qui nihil eorum habuit, nihil habere uoluit, similes esse malint. Atque haec quidem, quae modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arte tenent, accurateq. defendunt, uoluptatem esse summum bonum. quae quidem mihi uox pecudum uidetur esse, non hominum. tu, cum tibi siue deus, siue mater, ut ita dicam, rerum omnium natura dederit animum, quo nihil est praestantius, neque diuinius; sic te ipse abijcies, atque prosternes, ut nihil inter te, & quadrupedem aliquem putes interesse? quidquam ne bonum est, quod non eum, qui possidet, meliorem faciat? ut enim quisque est maxime boni particeps, ita & laudabilis maxime: neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, possit honeste gloriari. quid autem est horum in uoluptate? meliorem ne efficit, aut laudabiliorem uirum? an quisquam in potiundis uoluptatibus gloria sese, & praedicatione, effert? Atqui, si uoluptas, quae plurimorum patrocinijs defenditur, in rebus bonis habenda non est; eaque, quo est maior, eo magis mentem ex sua sede, & statu dimouet: profecto nihil est aliud bene, et beate uiuere, nisi honeste, & recte uiuere.

PRIMVM, sex opinionum admirabilium, quae in hoc libello a Cicerone nostro, comprobantur, est, ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλόν: quod solum bonum, honestum. & hic status est quaestionis; haec primae disputationis summa. Sed Ciceronis argumentandi modum, qui iuniores fortasse dialecticos latet, quod cum dicendi flore coniunctus sit, hoc pacto in ratiocinationem redigemos. Solum id, quo adepto, mens nostra acquiescit, nil amplius desiderans, est

bonum. solum uero honestum est tale. ergo solum honestum est bonum. Sic, sumpta eadem propositione, a contrario, Nullis opibus, diuitijs, tectis magnificis, aut huiusmodi, mens expletur. ergo non sunt bona.

ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλόν: } Graecis utitur inscriptionibus, quod declamationum themata sint haec, a Graecis sumpta. EX *Stoicorum hominum* } sic quindecim. Vnus, Ex Socraticorum hominum. Vnus, Exacticorum hominum. Vnus, Exoticorum hominum. Exoticum autem est, quidquid peregrinum est. Nonius, ex Plauto. Placet, Stoicorum. Non enim de Graecorum omnium, idest peregrinorum hominum, disputationibus licet accipere: quod alij arbitrantur. sed hoc disputat Cicero e Stoicorum dumtaxat sententia. atque etiam illa ipsa tantum, quae nec Stoicis ipsis probare facillimum est. quod supra dixit. QVAM *res tanta dici possit.* } Quam res tanta poscit, alij legunt. Tanta res, nouem. Potest, quinque. PECVNIAS } M. Crassi. ISTORVM, } cum contemptu dictum. TECTA *magnifica*, } L. Luculli. Alibi Insanas uillarum substructiones dicit. OPES, *imperia*, } Cn. Pompeij. ADSTRICTI *sunt*, } Stricti, unus: male. Alias, Affecti. IN *bonis rebus esse numerandas duxi:* } In bonis rebus, aut expetendis, esse num. duxi, quindecim: a quorum septem abest Numerandas. In bonis rebus, aut in exp. esse num. duxi, unus. In bonis rebus, aut appetendis esse num. produxi, unus. In bonis rebus, aut petendis, desiderandis esse duxi, unus. QVIPPE *cum uiderem, homines rebus his circumfl.* } Quippe cum uiderentur, duo. Homines, abest a duobus. EA *tamen desiderare* } Tantum, pro Tamen, duo. Ea tamen, non legitur in uno. Inde Amicitia confertur Hydropisi. Horatius:

Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
Nec sitim pellit, nisi caussa morbi
Fugerit uenis, & aquosus albo
Corpore languor.

NEQVE *enim unquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis:* } Aristoteles lib. II. Polit. cap. 6. *Ἔτι δὲ ἡ πονηρία ἀνθρώπων, ἄπληστον. καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἱκανὸν διωβολία μόνον. ὅταν δ' ἤδη τοῦτ' ᾖ πάτριον, ἀεὶ δέονται τοῦ πλείονος, ἕως εἰς ἄπειρον ἔλθωσιν. ἄπειρον γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας φύσις.* NEQVE *ea solum, quae habent*, } Neque solum ea, quae hab. sex. Nec ea solum, quae hab. sex. SAEPE *requiro*, } Semper, octo. HAEC *imb.* } sic omnes. IMBECILLA, } Imbecillia, quattuor. PECVNIAE *membra solo uerbo bona putauerunt appellanda*, } Bona non recte dicuntur, quae fortuna tribuit. D. Aug. in serm. v. in Euang. sec. Matth. Ipsae ergo diuitiae bonae sunt: sed ista omnia bona, quae commemoraui, a bonis, & malis haberi possunt; &, cum bonae sint, bonos tamen facere non possunt. Solo, abest a septem. in quorum uno add. IVDICAVISSENT. } Iudicassent, octo. Alii legunt, *Indicauissent:* ostendissent, demonstrassent. ATQVI *ista omnia* } sic tredecim. tres Atque i. o. unus, Aut qui i. o. unus, An i. o. ETIAM *improbi* } Vt improbi, sex. *Etiam improbi:* Diues enim aut iniquus est, aut iniqui heres. D. Hieronymus. OBSINT *probis.* } Obsint bonis, octo. Vnus, Absint a bonis. (idest, ut boni non habeant.) QVAMOBREM, *licet irrideat, si quis uult:* } Licet, abest a quattuor. in quorum uno add. Alii scribunt esse in quibusdam, Quamlibet irrideat, &c. Quod tamen non probant. PLVS *apud me tamen uera ratio* } Tamen, abest ab uno. *Vera ratio:* Oratio, duo. ILLVM *bona perdidisse* } Illum, abest a duodecim. BIANTEM, } cuius multa apophthegmata leguntur apud Plutarchum, Laertium, Stobaeum. INTER *septem:* } In septem, unus. PRIENEM } Ioniae urbem, Thebarum coloniam. Laertius. ab Aegypto, Nelei filio, conditam, & postea a Philota Thebano coloniam eo eductam; atque ab eo etiam Cadmen dictam. Strabo. qui ait, cum prius maritima esset, alluuione limi, continenti iunctam, ad stadia CCL. & ab Helice originem traxisse. Hanc Ardys, Gygis, v. Lydorum Regis, filius expugnauit. Herodotus. Scribit Laertius, eam ab Aliatte, Ardyis filio, IIX. Lydorum rege, bellis, cum hic Bias floreret, afflictam. Thucydides eam bello Euboico esse afflictam dicit. SECVM *asportarent;* } Secum, abest a quattuordecim. in quorum uno add. OMNIA *mea mecum porto.* } uirtutem, & sapientiam, quae homini non nisi cum uita eripi possunt. uide Valerium Maximum. LVDIBRIA *fortunae* } ludit enim fortuna, diuitijs nunc tribuendis, nunc eripiendis. De Officiis: Diuitiae, nobilitates, honores, magistratus, imperia, & quae sunt his contraria, in casu posita, temporibus gubernantur.

Ouidius:

Nempe dat, & quodcumque libet fortuna, rapitque:
Irus & est subito, qui modo Croesus erat.

Horatius:

Si fortuna uolet, fies de rhetore consul;
Si uolet haec eadem, fies de consule rhetor.

Et alius:

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

VERE *dicitur;* } Vere, abest ab uno. Et recte dicitur, Lambinus impressit. ET, *quod rectum*, } Et, abest ab octo. OBSCVRIORA, } Obscura, unus. Odiosiora, esse in quibusdam libris, alij scribunt. CVM *sine appositione exemplorum tentius disputantur:* } Positione, unus. Oppositione, unus. Sine app. exempl. absunt a decem. in quorum duobus add. in uno deletum. SVBTILIVS, } more Stoicorum.

QVAM *satis est*, } Est,abest ab uno.Male alij legunt,Quam factis. NVM *ullam cogitationem* } Illam, tredecim.Male. *Vllam:* Non modo non maximam,ut pleri que; aut aliquam,ut non pauci; sed nec ullam prorsus. ATQVE *argenti* } Aut,quindecim.Et,tres. AMOENITATVM } quarum complura sunt genera. Amoenitatis,quinque. Amoenitates,unus. AD *uoluptates*. } sic omnes mei. Alij legunt,Aut uoluptatis. LIBERAM *ciuitatem*, } sic omnes mei.Male alij,Liberatam. LIBERAVERVNT *eam*? } Eam,abest a sex. ROMVLVS } Ennius,apud Cic. Tusc.I.

Romulus in caelo cum dijs agit aeuum.

ADSCENDIT *in caelum*? } quia,subito exstinctus,non apparuit,adscendisse in caelum creditus est. QVID *autem Numa* } Autem,abest ab omnibus. recte. POMPILIVS? } abest ab uno. *Quid Numa Pompilius*?: quia uerbum subauditur, uereor, ne quis temere locum mutarit; cum in quibusdam libris impressum hoc modo legatur: Quid? a Numa Pompilio minus ne gratas &c. Quod mihi quidem,pace dixerim doctorum hominum, haud satis probatur. Subaudiri & hoc uidetur posse, & alia consimilia: Quid Numa Pompilius? nidetur ne uobis, aut uidere cuiquam potest, deorum beneuolentiam ideo non esse consecutum, quia non filicatis pateris, ut luxuriosa posteritas, uerum fictilibus urnulis,& capidibus in sacrificando uteretur. Nec dubito, quin huius generis exempla inter legendum alia occurrant. CAPIDES, *ac fictiles urnulas*, } Capedines, omnes mei. Atque,duo.Capedinesq. ac f. urn. unus.Vasis genus, a Numa sacris adhibitum.III.de nat.de. Docebo meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus, iure pontificio,& more maiorum,capedunculis,quas Numa nobis reliquit.&c.Vide Varronem lib.IV.& IIX.de ling.Lat.Festus autem,Capis,poculi genus, a Capiendo dictum. *Vrnulas*: Vrnas,septem. Lambinus, Hirnulas. FILICATAS } Delicatas,omnes.Deliacas,quidam legunt. *Filicatas*: a Filice herba, cuius imago in poculis,& pateris caelari solita fuerit:quae Felix,& Felicula Catoni. BRVTVM *uero* } Lucium,non Marcum. Valerius Max.lib.V.cap.de pietate erga Patriam Vero,abest a sexdecim. *Si quis* } sic omnes. EIVSDEM *consilij socios*, } Sp. Lucretium, P. Valerium Tricipitinum, Collatinum, & alios.De Romulo,Numa,Superbo,Liuius lib.2.Dionys.lib.V.Plut.in Valerio Poplicola. QVID *spectarint*, } Quid expectauerint, nouem. Quid Exspectarint,duo.Quid exspetinerint, quattuor. Quid exspectauerunt,unus.Quid expotauerint, unus.Quid computauerunt, unus.male. QVID *secuti sint*: } Consecuti, quattuor. Alij notant esse in q. l.Assecuti. NVM *quis exsistat, cui* } Num quis ex ijs,cui,unus. Exsistet,quattuordecim.Exsistit,duo.Existimet, mendose, unus. Q. MVCIVM } Valerius lib. III. cap.de Patientia. HORATIVM *Coclitem* } Valerius lib. III. cap. de Fortitudine. QVAE *patrem Decium, quae filium* } Liuius lib.IIX.Valerius lib.V.cap.6.Quae uis patr.Dec.quae fil.sexdecim. DEVOVIT, } Deuotauit,octo. AC *immisit* } Immisitque,quattuor.Et immisit,quattuor. Misitque, unus. CONTINENTIA *C. Fabricij*? } Plut.in Pyrrho,Valer. lib.IV.cap.de Paupertate,Agell.lib.I.cap.4.Plin. lib.XXXIII.cap.12. TENVITAS *uictus M'. Curij* } Valerius lib.IV.cap.de Paupertate,Plin.lib.XIIX.cap. 3.& lib.XIX.cap.5.Columella lib.I.in Praef.& cap. 3. Plutarchus in Apophthegm. DVO *propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones*, } Virg.VI.

Scipiades duo fulmina belli.

Et Silius Italicus:

Belligeri Mauortia pectora fratres.

Vide Liuium lib.XXI.XXII.XXIII. CORPORIBVS *suis intercluд*. } uide, quam eleganter eamdem rem expresit in Catone Maiore. DOMESTICIS *exemplis abundamus*. } nam nulla resp. bonis exemplis ditior fuit. Liuius in Praefatione. AN *putamus quemquam horum cogitasse quidquam in uita sibi exp*. } Putamus nos quidquam illos cogitasse in uita s. e. quattuor. Putas ne illos in uita quidquam s. cogitasse exp. quinque. An putamus nos illos cogitasse quidquam in uita s. e. tres. Putamus nos illos quidquam in uita s. e. unus.Putas ne non illos cogitasse, quidquam in uita s. e. unus.Putamus ne illos cogitasse quidquam in uita s. e. duo. An cogitasse aliquid in uita s. e. & additum, Putamus,post, An,unus. An cogitasse sibi in uita quidquam exp.& additum,Putamus illos,unus. EXPETENDVM, *nisi quod* } Expetendum esse,nisi quod,nouem. LAVDABILE *esse*, } Esse,abest ab uno. sed additum postea, Esset, quomodo est & in sexdecim alijs. VENIANT *igitur irrisores* } Veniant isti igitur irrisores, undecim.Veniant istius igitur irrisores, duo. VEL *ipsi indicent*, } Ipsi,abest a duobus. CORINTHIIS *operibus* } ex aere Corinthio post ipsam Corinthum a L. Mummio euersam. Sic sex.duodecim,Opibus. Aes Corinthium Virg.Georg.II.Ephyrea aera appellat. ATQVE *haec quidem*, } alias,Atque hi quidem. quo modo unus meus.Atque hoc quidem,unus.Atque haec hi quidem,unus.Atque ad haec quidam, unus. MODO *huc,modo illuc* } τὰ ἀδιάφορα. VOLVPTATEM *esse summum bonum*, } quod senserat Epicurus. MATER, } aliquando nouerca. INTER *te, & quadrup*. } sic nouem.Inter te,atque quadr.septem.Inter te,inter quadr.duo. QVADRVPEDEM *aliquem* } Aliquem,abest a sex. Aliquando,unus. Aliquid,duo.Aliquam, tres. Male. *Quadrupedem*: uoluptas homini cum brutis communis est. QVIDQVAM *ne bonum est*, } An quidquam bonum est,unus. Sunt,qui legant, Quidnam ne bonum est. QVI *possidet*, } Qui id possidet, decem. FACIAT? } Facit, quindecim. GLORIANDO *se*, } Sic decemseptem.Gloria, unus. ET, } sic omnes mei. Etiam, Fulnij liber. PRAEDICATIONE *extollit*? } Et praedicatione effert,quattuordecim. Et praedicando effert,duo.Effert in praedicationem,unus.Et in praedicationem extollit, unus. QVO *est maior*, } uoluptas quo maior, eo turpior. STATV } Statione,unus. DIMOVET: } sic quindecim.Demouet,unus.Mouet,duo.

PARADOXON.II.

ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν:
in quo uirtus sit, ei nihil deesse ad beate uiuendum.

NEC *uero ego M. Regulum aerumnosum, nec infelicem, nec miserum unquam putaui. non enim magnitudo animi eius cruciabatur a Poenis, non grauitas, non fides, non constantia, non ulla uirtus, non denique animus ipse; qui, tot uirtutum praesidio munitus, tantoq. comitatu circumsaeptus, cum corpus eius caperetur, capi certe ipse non potuit. Caium uero Marium uidimus: qui mihi secundis in rebus unus ex fortunatis hominibus, in aduersis unus ex summis uiris uidebatur: quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas uires uirtus habeat. nomen tātum uirtutis usurpas; quid ipsa ualeat, ignoras. nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quiq. in se uno sua ponit omnia. cuius autem spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil potest esse certi, nihilque, quod exploratum habeat permansurum sibi ne unum quidem diem. eum tu hominem terreto, si quem eris nactus istiusmodi, mortis, aut exsulij minis. mihi uero quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modo repugnanti. quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerūt curae, & cogitationes meae; siquidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut in eo statu essem, quem neque fortunae temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria? Mortem ne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus, an exsulium, ut ab improbis demigrandum sit? mors terribilis est ijs, quorum cum uita omnia exstinguuntur; non ijs, quorum laus emori non potest: Exsulium autem terribile illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus; non ijs, qui omnem orbem terrarum unam urbem esse ducunt. te miseriae, te aerumnae premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuae libidines te torquent: tu dies, noctesq. cruciaris; cui nec satis est, quod est; & id ipsum, quod habes, ne non diuturnum sit futurum, times: te conscientiae stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atque legum: quocunque adspexisti, ut furiae, sic tuae tibi occurrunt iniuriae, quae te respirare non sinūt. Quamobrem, ut improbo, & stulto, & inerti nemini bene esse potest: sic bonus uir, & fortis, & sapiens miser esse nemo potest. nec uero, cuius uirtus, moresq. laudandi sunt, eius non laudanda uita est: neque porro fugienda uita, quae laudanda est. esset autem fugiēda, si esset misera. Quamobrem, quidquid est laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum uideri debet.*

NOMINIS *uirtutis definitionem pro medio termino accipit, sed quae ex sese omnia facere, & in seipso ponere omnia potest. nam ea est uirtutis propria, & maxime lata significatio, ut Aristoteles in* I I *Rhetoricorum notat, omnem alicuius rei in suo genere excellentiam denotare; ut equi, bene incedere; canis, currere; &c. Sic igitur conficienda est totum robur, ac fundamentum huius disputationis complectens ratiocinatio. Nemo potest non beatissimus esse, qui in seipso, & ex se facit omnia. Nemo uirtute praeditus potest non esse talis. Ergo, Nemo uirtute praeditus potest non esse beatissimus. Nunc Logici obstupescunt, Ciceronem necessario, & ex omnibus negantibus concludere. Mirantur quidem: & merito: cum caussas ignorent. Sic contrarium de eo, qui non tam uirtute, quam fortuna delectatur, concludit. De fortunae uero, & uirtutis ad inuicem comparatione uide plura apud Plutarchum in commentariolo, quem de uirtutis, & fortunae Romanorum inter se collatione scribit; qui soliti erant Virtutem placida effigie, nonnihil in uultu roboris habentem, ob gloriae studium, & uictoriae desiderium, pingere; Fortunam quoque feroci gestu, & adspectu spem arrogantem praeseferenti, uirtutem post se relinquentem. At nostrum est, praetermisso Fortunae, quam non agnoscimus, nomine, de Dei, & nostra uoluntate in uitae nostrae actionibus loqui.*

NEC *uero*] ex abrupto, exordio prorsus dissimulato. MAGNITVDO *animi*] lib. III. de Fin. in extremo. Laert. μεγαλοψυχία. TOT *uirtutum praesidio munitus*,] Munitus, abest a quattuor. in quorum duobus add. TANTOQ. *comitatu saeptus*,] sic septē Tantoq. comitatu uirtutum saeptus, nouem. Saeptus, non est in uno. Tantoq. conatu, comitatuq. uirtutum saeptus, duo. CAPERETVR, *capi*] sic omnes mei. NON *potuit.*] cum esset munitus, ac saeptus tot uirtutum praesidio, tantoq. comitatu. C. *Marium*] Plutarchus, & Valerius, & Cicero in Pisonem, & post red. ad Quir. QVI *mihi secundis in rebus*] Mihi, deletum est in uno meo. FORTVNATIS] Fortissimis, unus. FORTVNATIS *hominibus, in aduersis &c.*] Fortunatis, ominibus in adu. &c. unus. IN *aduersis*] quas constantissime pertulit.

pertulit. Ex *summis uiris*] Recte, Vir, in perferendis aduersis. Cicero in Bruto: Vidi Mitylenis uirum & uidi plane uirum. Esse] idest, contingere. Insane,] ad Antonium hoc refertur, in quem tota oratione inuehit: Cuius *autem spes omnis*] Cui uero spes omnis, tres. Cui spes omnis, undecim. Cuius spes omnis, tres. Cui q̃ spes omnis, unus, male. Permansurum] incerta, & instabilia Fortunae bona. Sibi *diem unum*.] sic unus. Sibi unum diem, octo. Sibi ne unum quidem diem, quattuor. Vnum diem sibi, tres. Sibi quidem diem, duo. Eum] qui a fortuna pendet. Mortis,] ut Reguli. Exsulis] ut Marij. Non *modo repugnanti*,] pro, Nedum. sic & locutus & in epistola ad Lentulum, Fam. lib. I. Vbi uide Patris Commentarium. Sic est & in duobus meis, & in uno doctissimi uiri, Caroli Sigonij. Aut *in quo*] Aut, abest a tribus, Euigilauerunt,] sic duo. Euigilarunt, octo. Vigilauere, unus. tres, Elaborauerunt. tres, Vigilauerunt, unus, Elaborauere. Ab *hominibus*] Ab omnibus, sex. Mors *terribilis est ijs, &c.*] Turpis mors forti uiro non potest accidere, neque immatura consulari, neque misera sapienti. In Catil. IV. Exsilium *autem terribile illis*,] Exsulij enim nomen calamitatis est, non turpitudinis. pro domo. Terribile, abest a decem. in quorum uno add. Tuae *libidines te torquent*] Te tuae libidines torquent, quinque. Tu libidines torques: unus. male. Et *id ipsum, quod habes, ne non diuturnum*] Quod habes, absunt a decem. Te *conscientiae stimulant*] Te conscientiae tuae stim. tres. Vt *furiae*,] Cic. Sex. Roscio; Nolite putare, quemadmodum in fabulis saepenumero uidetis, eos, qui aliquid impie, sceleratéq. commiserint, agitari, & perterreri furiarum taedis ardentibus: sua quemque fraus, & suus terror maxime uexat; suum quemque scelus agitat, amentiaq. afficit: suae malae cogitationes, conscientiaeq. animi terrent. hae sunt impijs assiduae, domesticaeq. furiae, quae dies noctesq. parentum poenas a consceleratissimis filijs repetant. Et de Leg. I. & in orat. in Pisonem. Vide Adag. Conscientia, mille testes. Alludit ad Orestis fabulam, a poetis descriptam, quem fingunt occursu furiarum exagitari, ardentes faces quatientium: unde exclamet.

> Α, ἆ, μή μοι τὴν δᾶδα προσφέρει.

Et Virg. IV. Aen.

> Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes.

Et III. Aen.

> Et scelerum furijs agitatus Orestes.

Quae *te respirare non sinunt*.] Suspirare, omnes. Quae suspirare te n. s. unus. Improbo,] ubi non sit felicitas. Nemini *bene esse potest*:] sic quindecim. Nemini felicitas esse potest, unus. Nemini bonum esse potest, duo. Bonus *uir*,] ubi non sit miseria. Eius *non laudanda uita est*:] Eius, non est in uno. Eiusdem, esse in quibusdam, alij notarunt. Videri *debet*.] sic nouem. Decet, sex. Licet, unus. Solet, unus. Dicet, unus: male.

PARADOXON. III.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα:
quod aequalia peccata.

Nec enim peccata rerum euentu, sed uitijs hominum, metienda sunt. in quo peccatur, id potest aliud alio maius esse, aut minus: ipsum quidem illud, peccare, quoquo te uerteris, unum est. Auri nauem euertat gubernator, an paleae, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam si petulans fuisset in aliqua generosa, ac nobili uirgine; peccauit uero nihilo minus: siquidem est, peccare, tamquam transire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est: quam longe progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. peccare certe licet nemini. quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. id si nec maius, nec minus unquam fieri potest: (quoniam in eo est peccatum, si non licuit; quod semper unum, & idem est) quae ex eo peccata nascantur, aequalia sint oportet. quod si uirtutes pares sunt inter se: paria esse etiam uitia, necesse est. atqui pares esse uirtutes, nec bono uiro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facile potest perspici. An uirum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impune posset, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus non idem fecerit? aut temperantem, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? una uirtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. nihil huic addi potest, quo magis uirtus sit; nihil demi, ut uirtutis nomen relinquatur. etenim, si bene facta, recte facta sunt, & nihil recto rectius: certe nec bono quidem melius quidquam inueniri potest. sequitur igitur, ut etiam uitia sint paria: siquidem prauitates animi recte uitia dicuntur. atqui, quoniam pares uirtutes sunt: recte etiam facta, quando a uirtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itemq. peccata, quoniam ex uitijs manant, sint aequalia, necesse est. A philosophis, inquis, ista sumis. metuebam, ne, a lenonibus, diceres. Socrates disputabat isto modo. bene hercule narras. nam, istum doctum, & sapientem uirum fuisse, memoriae traditum est. sed tamen quaero ex te, (quando uerbis inter nos contendimus, non pugnis) utrum potius de bonis est quaerendum, quid baiuli, atque operarij, an quid homines doctissimi senserint; praesertim cum haec sententia non modo uerior, sed ne utilior quidem hominum uitae reperiri ulla possit. quae uis enim, quae magis arceat homines ab improbitate omni, quam si senserint, nullum in delictis esse discrimen? aeque peccare se, si priuatis, ac si magistratibus manus inferant? quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihil ne igitur interest, (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an seruum? Nuda ista si ponas, iudicari,

cari,

Memoriae proditum est, tres. SI *contendisset, scio impetraturum non fuisse.* § Sic decem. Si enim contendisset, &c. quattuor. Contendissent, Impetraturos, unus. Dico, pro, Scio, unus. Si enim concedisset, scio impetraturum se aliquid non fuisse, unus. Scio eum impetr. &c. unus. Si quis eorum contrudisset, scio impetraturum non fuisse, unus. FACERE *rogatum*, § Rogatu, tredecim. C. CARBO, *C. Cato*, § Florus Epit. LIX. Fuluium Flaccum, & C. Carbonem creatos agro diuidundo. Idem tradit Appianus, nisi quod mendose nominat Papirium Carbonem. Plutarchus solius Fuluij mentionem facit. de Catone nihil dum reperi. In uno certe meo, Sequebatur C. Carbo, & minime &c. TVNC *quidem Caius frater*, § Tunc quidem carus Caius fr. unus. Tunc quidem carissimus fr. Tunc quidem Caius fr. duo. Tum quidem acer Caius fr. tres, quorum unus, Tunc. Tunc quidem carissimus Caius frater, unus. NVNC *quidem acerrimus hostis.* § Hostis, abest a septem. Inimicus, tres. In uno, superadditum. Hostis acerrimus, tres. Nunc acerrimus hostis, quattuor. Nunc idem nobis acerrimus, unus. Nunc quidem acerrimus, tres. Nunc idem, sex. *Acerrimus*: in tribunatu pl. quem gerebat hoc anno, quo dialogus hic a Laelio habitus fingitus. Infra: De C. Gracchi autem tribunatu, quid exspectem, non libet augurari.

CICERO

HAEC igitur prima lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. turpis enim excusatio est, & minime accipienda cum in ceteris peccatis, tum si quis contra remp. se amici caussa fecisse fateatur. etenim eo loco, Fanni, & Scaeuola, locati sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus reip. deflexit enim iam aliquantulum de spatio, curriculoq. consuetudo maiorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus est, uel regnauit is quidem paucos menses. num quid simile populus R. audierat, aut uiderat? huic etiam post mortem secuti amici, & propinqui quid in P. Scipionem effecerint, sine lacrymis non queo dicere. nam Carbonem quoque, quem modo potuimus, propter recentem poenam Ti. Gracchi sustinuimus. de C. Gracchi autem tribunatu quid exspectem, non libet augurari. serpit enim deinde res, quae procliuis ad perniciem, cum semel coepit, labitur. uidetis, in tabella, iam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem post Cassia. uidere iam uideor populum R. a senatu disiunctum, multitudinisq. arbitrio res maximas agi. plures enim discent, quemadmodum haec fiant, quam quemadmodum his resistatur. Quorsum haec? quia sine socijs nemo quidquam tale conatur. Praecipiendum est igitur bonis, ut, si in eiusmodi amicitias, ignari, casu aliquo, inciderint, ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in magna re aliqua in rep. peccantibus non discedant. improbis autem poena statuenda est, nec minor uero ijs, qui secuti erunt alterum, quam ijs, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Graecia Themistocle, quis potentior? qui, cum, imperator bello Persico, seruitute Graeciam liberasset, propterque inuidiam in exsilium pulsus esset, ingratae patriae iniuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idem, quod uiginti annis ante apud nos fecerat Coriolanus. his adiutor contra patriam inuentus est nemo. itaque mortem sibi uterque consciuit. quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius omni supplicio uindicanda, ut ne quis sibi concessum putet, amicum, bellum patriae inferentem, sequi. quod quidem, ut res ire coepit, haud scio, an aliquando futurum sit. mihi autem non minori curae est, qualis resp. post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit. Haec igitur prima lex amicitiae sanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum caussa honesta faciamus, nec exspectemus quidem, dum rogemur; sed studium semper adsit, cunctatio absit; consilium libere dare gaudeamus, plurimum in amicitia amicorum, bene suadentium, ualeat auctoritas: eaq. adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiã acriter, si res postulabit, & adhibitae pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Graecia, placuisse opinor mirabilia quaedam. sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutijs; partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit, unum sollicitum esse pro pluribus; satis superq. esse sibi suarum cuique rerum curam; alienis nimis implicari molestum esse; commodissimum esse, quam laxissimas habenas habere amicitiae, quas uel adducas, cum uelis, uel remittas: caput enim esse ad beate uiuendum securitatem, qua frui non possit animus, si tamquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt etiam multo inhumanius: quem locum breuiter perstrinxi paullo ante: praesidij, adiumentiq. caussa, non beneuolentiae, neque caritatis, amicitias esse expetẽdas: itaque, ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumq. uirium, ita amicitias appetere maxime: ex eo fieri, ut mulierculae magis amicitiarum praesidia quaerant, quam uiri; & inopes, quam opulenti; & calamitosi, quam ij, qui putantur beati. O praeclaram sapientiam. Solem enim e mũdo tollere uidentur, qui amicitiam e uita tollunt: qua nihil a dijs immortalibus melius habemus, nihil iucundius. quae est enim ista securitas? specie quidem blanda, sed re ipsa multis locis repudiãda est. neque enim est consentaneum, ullam honestam rem, actionem ue, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptã deponere. quod si curam fugimus, uirtus fugienda est; quae, necesse est, ut cum aliqua cura res sibi cõtrarias aspernetur, atque oderit, ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiã fortitudo. itaque uideas rebus iniustis iustos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. ergo hoc proprium est animi bene constituti, & laetari bonis rebus, et dolere contrarijs. quamobrem, si cadit in sapientem animi dolor, qui profecto cadit, nisi ex eius animo exstirpatã humanitatẽ arbitremur: quae caussa est, cur amicitiã funditus tollamus e uita, ne aliquas propter eã suscipiamus molestias? quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter pecudẽ, & hominẽ, sed inter hominẽ, & saxum, aut truncũ, aut quiduis generis eiusdem? Neque enim sũt isti audiendi, qui, uirtutẽ durã, & quasi ferream esse, uolunt, quae quidẽ est tũ multis in rebus, tũ in amicitia tenera, atque tractabilis, ut & bonis amici quasi diffundatur, & incõmodis contrahatur. quamobrẽ angor iste, qui pro amico saepe capiendus est, non tantũ ualet, ut tollat e uita amicitiã, non plus, quã ut uirtutes, quia nonnullas curas, & molestias afferunt, repudientur. cũ autẽ contrahat uir

ac amicitiã, ut supra dixi, si qua significatio uirtutis eluceat ad quam se similis animus applicet, & adiungat: id cum, contingit, amor ibi exoriatur necesse est. quid enim tam absurdum, quam delectari multis manibus rebus, ut honore, ut gloria, ut aedificio, ut uestitu, cultuq. corporis; animo autem uirtute praedito, eo, qui uel amare, vel, ut ita dicam, redamari possit, non admodum delectari? nihil est enim remuneratione beneuolentiae, nihil uicissitudine studiorum, officiorumq. iucundius. quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam alliciat, & contrahat, quam ad amicitiam similitudo: concedatur profecto, uerum esse, ut bonos boni diligant, adsciscantq. sibi quasi propinquitate coniunctos, atque natura. nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Scaeuola, constat, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam beneuolentiam esse: qui est amicitiae fons a natura constitutus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. non est enim inhumana uirtus, neque superba; quae etiam populos uniuersos tueri, eisq. optime consulere soleat: quod non faceret profecto, si a caritate uulgi abhorreret.

EXPLANATIO

HAEC *igitur prima lex* } Prima, abest a quattuordecim meis libris. Ergo, unus. PROSPICERE } prudentia est, ex praeteritorum memoria, & praesentium coniecturis futura colligere, & prospicere. DEFLEXIT *enim iam aliquantulum* } Iam, non est in tribus. Defluxit, unus. Aliquantum, unus. DE *spatio, curriculoq.* } metaphora a stadijs, curruumq. certamine. CONSVETVDO *maiorum.* } excessimus quasi limites honestae disciplinae, a maioribus praefinitos. Semel enim labefactata disciplina, licentia crescit in dies, & aliud ex alio facinus oritur. NVMQVID *simile &c.* } sic omnes mei. Alias, Numquam. AVT *uiderat?* } regnauit enim nemo, post eiectos reges. IN P. *Nasicam* } In P. Scipionem, quattuordecim. In Remp. Nasicamq. Scipionem, unus. In P. Scipionem Nasicam, unus. In Scipionem Nasicam, unus. EFFECERINT, } Fecerint, unus. Fecerunt, unus. NON *queo* } Nequeo, decem. CARBONEM *quoque, quem modo posuimus,* } sic decem. Carbonem quoquo modo potuimus, tres. Carbonem quo modo potuimus, unus. Quoque, non est in uno. Proposuimus, unus. Carbonem quoquo modo possimus, unus. Carbonem quoq; queq; non possumus, unus. SVSTINVIMVS. } hic postea, caeso C. Graccho, eius interfectorem Opimium defendit. de Oratore. DE C. *Gracchi autem tribunatu* } sic tredecim. Autem, non est in tribus. De Caij autem tribunatu, unus. De Caij tribunatu, unus. Vide Val. lib. IV. cap. de Amicitia. QVID *exspectem,* } an exitum fraterno similem sit habiturus: cum acerrimus esse coeperit. NON *libet* } sic tredecim mei. Vnus, Nõ licet. unus, Non lz. Alius, Non iuuat: AVGVRARI. } caesus est ab Opimio consule, cum statum reip. conuellere conaretur. *Augurari:* signis quibusdam reip. perniciem uidere. SERPIT *enim deinde res,* } Enim, non est in quindecim. PROCLIVIS } Procliuius, duo. COEPIT, } Coeperit, octo. POPVLVM R. } R. abest a quindecim. AMBITIO } temeritate, non uero iudicio, & recta ratione. PLVRES *enim discent,* } plures enim mala exempla imitantur, quam bona. QVEMADMODVM *haec fiant,* } quibus artibus sit concilianda plebs, & contra senatum concitanda. VT *ab amicis in magna re aliqua in rep. peccantibus* } sic unus. Vndecim, Ab amicis in magnam aliquam remp. peccantibus. Duo, Ab amicis in magnam rem aliquam pecc. Duo, Ab amicis aliqua in remp. pecc. Vnus, Ab amicis in aliquam remp. pecc. Vnus, Ab amicis in remp. pecc. Fuluij liber, Ab amicis in rep. pecc. IIS, *qui ipsi fuerint* } sic nouem. Iis, qui fuerunt, quattuor. Illis, qui fuerunt, duo. Iis, qui fuerint, tres. THEMISTOCLE, } cuius res gestas uide apud Plut. in Themistocle, Aristide, & Cimone. de quo Thucyd. lib. I. Herodotus lib. VII. & IIX. Isocrates in Panathenaico, Demosthenes pro Ctesiph. Iust. lib. 2. Oros. lib. 2. cap. 9. 10 & 11. Aemilius Probus, Val. lib. V. cap. 3. lib. VI. cap. XI. lib. VII. cap. 2. lib. IIX. cap. 7. & 15. Cicero saepe, praecipue de Off. II. & III. de Senectute, ad Att. lib. X. pro Archia poeta, de Orat. II. & in Bruto, Quinct. lib. IV. GRAECIAM *liberasset,* } eius enim uirtute, & consilijs, Persis nauali proelio deuictis, Xerxes, re infecta, pari damno, & ignominia, suo excessu Graeciam belli molestia leuauit. PROPTEREQ. *inuidiam* } quam effugere non potuit. alibi Cicero. IN *exsulium pulsus esset,* } sic duo. Expulsus, quattuordecim. Missus, duo. INGRATAE *patriae* } Valer. lib. V. cap. de Ingratis. QVAM *ferre debuit.* } nam patriae caritas iniuriae dolorem superare debet. Sic Camillus Romam euersam, qua per iniuriam exsulabat, in integrum restituit. FECIT *idem, quod &c.* } ad hostem se contulit. de clar. oratoribus. MORTEM *sibi uterque consciuit.* } aliter Liuius, & Atticus, de Coriolano; de Themistocle autem, Clitarchus, & Stratocles. uide in Bruto. *Consciuit:* Conciuit, unus. Asciuit, unus. Acciuit, unus. Conquisiuit, unus. Constituit, duo. IMPROBORVM } sic omnes mei. alias, Impiorum. VINDICANDA; } Vindicanda est, undecim. Vindicanda supplicio, unus. VT *ne* } Ne, unus. HAEC *igitur prima lex* } Prima, abest a duobus. Ipsa, pro, Prima, unus. NEC *exspectemus quidem, dum rogemur;* } Seneca: Gratissima sunt beneficia parata, facile occurrentia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis uerecundia.} Optimum est antecedere desiderium cuiusque, proximum sequi: illud melius, occupare antequam rogemur. quia, cum homini probo ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubor: qui hoc tormentum remiserit, multiplicat munus suum. non tulit gratis, qui, cum rogasset, accepit. Publius in Mimo:

Bis est gratum, quod est opus, ultro si offeras.

Graecum distichon:

Ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι ἢν δὲ βραδύνῃ

Πᾶσα χάρις κενὴ μηδὲ λέγοιτο χάρις.

Isocrates: Οὕτω δ' ἂν ἄριστα χρῷο τοῖς φίλοις, ἂν μὴ περιμένῃς τὰς παρ' ἐκείνων δεήσεις, ἀλλ' αὐτεπάγγελτος ἐν τοῖς καιροῖς αὐτοῖς βοηθῇς. Vide Prouerb. Bis dat, qui cito dat. S E D *studium semper adsit,* } Sed, non est in quindecim. L I B E R E } fine offeusae, aut priuati incommodi metu. E A Q. *adhibeatur admonendum* } nam, ut ait Homerus Il. A, ἀγαθὴ γὰρ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου. M I R A B I L I A *quaedam.* } παράδοξα Stoicorum, Academicorum, & Epicurea quaedam dogmata. N O N *persequantur suis argutijs;* } quibus ipsi delectantur, & quibus confidunt: quibus plerumque ueritas amittitur. Prosequantur, tres. Assequantur, unus. Suis, non est in septem, in quorum uno additum. *Argutijs:* quattuor ex ijs, qui non habent τὸ Suis, habent, Argutius. Vndecim, Argumentis. *Nihil est, quod illi non persequantur suis argutijs:* uam & otio abundant, & nouitate auditorum fastidijs conantur occurrere, aut ambitione, & spe quaestus impulsi, noui aucto res haberi uolunt. F V G I E N D A S *esse nimias amicitias,* } de πολυφιλίᾳ Eurip. in Hipp. Cor.

χρῆν γὰρ μετρίας εἰς ἀλλήλους φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι.

Vide & Plutarchum. S A T I S *superq. esse sibi suarum cuique rerum curam;* } Curam, abest a septem, in quorum uno additum. Q V A M L A X I S S I M A S *habenas habere amicitiae;* } Eurip. apud Plut. περὶ πολυφιλίας: Λύσαι τ' ἄριστον ὅ,τι φιλῶν τ' ἐχθρὸν κτλ. ... SECVRITATEM; } εὐθυμία: cum animus tranquillus est, & in suis rebus acquiescens, nec sperat, nec metuit quidquam, aut certe quam minimum. F I R M I T A T I S *habeat,* } Haberet, omnes, uno excepto, in quo, Hab7. A P P E T E R E } Appeteret, tredecim. Expeteret, tres. Appetet, unus. Appetant, unus. Q V A M *ij, qui putantur beati.* } Quam qui putantur beati, unus. Quam ij, qui putantur esse beati, undecim. Quam beati, Lambinus. R E A P S E } Re, unus. Re ab se ipsa, unus. mendose. sed, unde pateat, Reipsa, quod in alijs est, & alias in impressis erat, glossema esse. Sic lib. I I I. de Leg. lib. V. de Fin. Vi de Senecam. R E P V D I A N D A *est.* } Est, non legitur in decem. A C T I O N E M *ue* } Actionemque, unus. V T *cum aliqua cura* } Vt, non est in decem, quorum duobus additum. I M B E C I L L I B V S } sic omnes mei. alij, Imbecillibus. A N I M I *bene constituti,* } Sic omnes mei. Fuluij liber, Instituti. A N I M I *dolor* } sic omnes mei. quidam tollunt τὸ Animi. C V R *amicitiam &c.* } sic sexdecim. Vnus, Vt amic. Vnus, Vt cur amic. M O T V *animi sublato,* } affectibus sublatis: si homo neque gaudeat, neque doleat, neque amet, neque oderit, neque appetat, neque formidet quidquam. P E C V D E M, *& hominem,* } quae specie differunt. H O M I N E M, *& saxum,* } quae differunt genere. E T *saxum, aut truncum,* } sexdecim, Et truncum, aut saxum. unus, Et truncum, uel saxum. unus, Et truncum, aut inter hominem, & saxum. S V N T *isti* } Sunt; abest a uno. V T *& bonis amici* } Vt in bonis amici, unus. Vt in amicorum bonis amici, unus. Et in bonis amici, duo. Vt bonis amici, unus. Vt & bonis amicis, unus. Vt & ex bonis amici, unus. D I F F V N D A T V R, } laetitia. Diffundantur, sexdecim. Fundantur, unus. C O N T R A H A T V R. } maerore. Contrahantur, quindecim. Trahantur, unus. A N G O R } aegritudo premens. in Tusculanis. E *uita amicitiam;* Amicitiam e uita, quattuor. C O N T R A H A T *uirtus amicitiam,* } Virtus, non est in octo, quorum uni additum. S I G N I F I C A T I O *uirtutis eluceat,* } nam uirtus, ut ait Seneca, in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam uident. A M O R *ibi exoriatur,* } Ibi, non est in decemseptem. unus, Amor ut oriatur. T A M *absurdum,* } Tam absurdum est, undecim, quorum uni additum. I N A N I B V S *rebus,* } quarum possessio neque meliorem reddit, neque beatiorem. V T *honore,* } qui non tam eius est, cui habetur, quam illius, qui habet alteri. Graeci diuinum bonum, honorem, θεῖον ἀγαθὸν τιμὴν dicunt. Apud Euripidem dij honorem appetunt.

ἔνεστι γάρ τοι κἀν θεῶν γένει τόδε·
τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο.

V T *gloria,* } quae est fama de praestanti alicuius uirtute, & sapientia. V T *aedificio, &c.* } quae seruiunt necessitati, & commoditati corporis. A N I M O *autem uirtute praedito,* } summo naturae humanae in terris bono. V T *ita dicam,* } excusat uerbi nouitatem. nam, Redamo, inusitatum. Quinct. lib. I I X. cap. de Ornatu, προεπιπλήσσειν, hoc est ueniam, captando, praemuniendoque, licentiae occurrere iubet, si quid insitatius sit dictum. R E D A M A R E, } sic tres. Redamari, tredecim. Reamari, unus. Amari, unus. male. *Redamare:* uam amicitia ex amore nascitur. ut ait Pausanias in Conuiuio Platonis. Graeci, ἀντιφιλεῖν. T A M *alliciat,* } suauitate quadam, & quasi blanditijs. E T *contrahat,* } sic duo. Et tam contrahat. quattuor. Tam contrahat, unus. Tam attrahat, uuus. Atque attrahat, uuus. Et tam attrahat, quinque. Et tam trahat, duo. Extrahat, unus. Ab uno absunt haec duo uerba. *Et contrahat:* Si, Attrahat, legas, interpr. quadam naturae ui, cui uel inuiti homines parere solent: quales sunt amantes. A D *amicitiam similitudo:* } Ad, abest ab uno meo. Inde Prouerb. Aequalis aequalem; Ὅμοιος ὁμοίῳ φίλος. *Similitudo:* ingeniorum, morum, studiorum. Similitudo quoque fortunarum, & corporum, eadem natio, & ciuitas, & alia, quae in beneuolentiae, & beneficentiae officijs considerantur. C O N C E D A T V R } Concedetur, quinque. Concedant, alias. A D S C I S C A N T Q. *sibi* } idest, eorum consuetudinem, & familiaritatem expetant. N I H I L *rapacius,* } Nec, pro Nihil, omnes, uno excepto, in quo, Ac. Q V I *est amicitiae finis* } sic quinque reliqui, Quae. Vt ad beneuolentiam referatur: I N H V M A N A *uirtus, neque superba;* } omnes libri mei ueteres adduut, Neque immunis, (siue, ut in uno, Nec) sic: Inhumana uirtus, neque immunis, neque superba. *Immunis:* improba. uide Festum. Plautus Trinummo. Immune est facinus. Hor. Od. l. 3. Od. 23. Immunis manus.

CICERO

ATQVE etiam mihi quidem uidentur, qui utilitatis caußa fingunt amicitias, amabilissimum nōdū amicitiae tollere. non enim tam utilitas parta per amicum, quam amici amor ipse delectat: tumq. illud fit, quod ab amico est profectum, iucundum, si cum amore, & studio est profectum: tantumq. abest, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ij, qui opibus, & copijs, maximeq. uirtute praediti, in qua plurimum est praesidij, minime alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi. atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil umquam omnino deesse amicis. ubi enim studia nostra uiguissent, si numquam studio, numquam consilio, numquā opere nostra nec domi, nec militiae Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilites amicitiam secuta est. non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt, nam quis est, pro deū fidem, atque hominum, qui uelit, ut neque diligat quemquā, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copijs, atque in omnium rerum abundantia uiuere? haec enim est tyrannorum uita nimirum. in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis beneuolentiae potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus est amicitiae. quis.n. eum diligat, quem metuit, aut eum, a quo se metui putat? coluntur tamen simulatione amicitiae dumtaxat ad tempus. quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiße ferunt, tum, cum exsul esset; se intellexisse, quos fidos amicos habuißet, quosq. infidos, cum iam neutris gratia referre poßet. quamquam miror, in illa superbia, & importunitate si quemquam habere potuit. atque, ut huius, quem dixi, mores ueros amicos parare non potuere: sic multorum opes praepotentium excludunt amicitias fideles. non enim solum ipsa fortuna caeca est, sed eos etiam plerumque efficit caecos, quos complexa est. itaque illi efferuntur fastidio fere, & contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem uidere licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari; sperniq. ab ijs ueteres amicitias, & indulgeri nouis. quid autem stultius, quam, ut plurimum copijs, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quae parant, pecuniam, equos, famulos, uestes egregias, uasa pretiosa, amicos non parare, optimam, & pulcherrimam uitae, ut ita dicam, supellectilem? etenim, cetera cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius caussa laborent: eius enim est istorum quodque, qui uincit uiribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis, & certa poßessio; ut, etiam si illa maneant, quae sunt quasi bona fortunae, tamen uita inculta, & deserta ab amicis, non possit esse iucunda. Sed haec hactenus. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi termini diligendi. de quibus tres uideo ferri sententias, quarum nullam probo; unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos; alteram, ut nostra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiae pariter, aequaliter respondeat; tertiam, ut, quanti quisque seipse facit, tanti fiat ab amicis. harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. nec enim illa prima uera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. quam multa enim, quae nostra caussa numquam faceremus, facimus caussa amicorum? precari ab indigno, supplicare, tum acerbius in aliquem inuehi, insectariq. uehementius: quae in nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime. multae quoque res sunt, in quibus de suis commodis uiri boni multa detrahunt, detrahiq. patiuntur, ut ijs amici potius, quam ipsi, fruantur. Altera sententia est, quae definit amicitiam paribus officijs, ac uoluntatibus. hoc quidem est nimis exigue, & exiliter ad calculos reuocare amicitiam; ut par sit ratio acceptorum, & datorum. ditior mihi, & affluentior uidetur eße uera amicitia, nec obseruare stricte, ne plus reddat, quam acceperit. neque enim uerendum est, ne quid excidat, aut ne aliquid in terram defluat, aut ne plus aequo quid in amicitia congeratur. Tertius uero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciet, tanti fiat ab amicis. saepe enim in quibusdam aut animus abiectior est, aut spes amplificandae fortunae fractior. non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est, sed potius eniti, & efficere, ut amici iacentem animum excitet, inducatq. in spem, cogitationemq. meliorem. Alius igitur finis uerae amicitiae constituendus est; si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat, ullam uocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quam eius, qui dixißet, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus: nec uero se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante dictum esse crederet, qui habitus esset unus e septem, sed impuri cuiusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis, eße sententiam. quonam enim modo quisquam amicus eius eße poterit, cuius se putabit inimicum esse posse? quin etiam necesse erit cupere, & optare, ut quam saepissime peccet amicus, quo plures det sibi tamquam ansas ad reprehendendum. Rursum autem recte factis, commodisq. amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem praeceptum, cuiuscumque est, ad tollendam amicitiam ualet. Illud potius praecipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odiße possemus. quin etiam, si minus felices in deligendo fuissemus; ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, cōsiliorum, & uoluntatum, sine ulla exceptione, communitas; ut, etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustae amicorum uoluntates sint adiuuandae, in quibus eorum aut de capite agatur, aut de fama, declinādum sit de uia, modo ne summa turpitudo sequatur. est enim, quatenus amicitiae dari uenia possit.

EXPLANATIO

SI *cum amore, & studio est profectum;* } Si cum studio est profectum, qnindecim. Si cum amore, studioq. est profectum, duo. OPIBVS, *& copijs,* } idest, propter opes, & copias, maximeq. uirtutem. MAXIMEQ. *uirtute praediti,* } Praediti, non est in quindecim. quorum duobus additum. BENEFICENTISSIMI. } Beneficientissimi, unus. reliqui, Benificentissimi. NIHIL *umquam omnino deesse amicis.* } sic quattuordecim. Numquam omn. d. a. unus. Nihil umquam d. a. unus. Nihil omnino umquam d. a. unus. Omnino nihil umquam deesse amicis, unus. Nihil umquam indigere amicos, Langius ex uet. libro. Notatq. Indigere casu accusandi, dictum esse a Plauto, & a Varrone. SCIPIO *eguisset?* } Scipio, abest a quattuor, quorum uni additum. SECVTA *est.* } Consecuta est, quattuordecim. Consequatur, unus. DELICIIS *affluentes* } Delicijs, omnes libri. Diffluentes, quattuor. Defluentes, duo. Lib. I. de Off. Difluere luxuria. Lib. III. de Or. Otio diffluentes. Ter. Heaut. Vt eius animum, qui nunc luxuria, & lasciuia diffluit, retundam, redigam, ut, quo se uertat, nesciat. *Affluentes:* qui nihil umquam incommodi passi sunt: unde fructum aliquem ex amicitia capere potuerint. Inde illud, ad Trebatium lib. VII. Valde iam delicatus es, qui grauere litteras ad me dare, homini praesertim prope domestico. NEC *usu,* } quia ex animo neque amant quemquam, neque amantur. NEC *ratione* } idest, doctrina, & institutione. VT *neque diligat quemquam,* } adeo μισάνθρωπος. NVLLA *stabilis beneuolentiae potest esse fiducia:* } Nulla sancta societas, nec fides regni est. Et Micion Terentianus longe currere putat, qui imperium grauius putat esse, ui quod fit, quam illud, quod amicitia adiungit. SVSPECTA, *atque sollicita,* } sic octo. recte. decem, Susp. sunt, atque sollicita. *Suspecta, atque sollicita:* Dionysius Siculus barbam ne filiabus quidem tondendam credere ausus fuit. NVLLVS *locus est amicitiae:* } sic quinque. tredecim, N. locus amicitiae. Sed in uno additum. QVEM *metuit;* } Quem metuat, nouem. Quem metuet, tres. Quem tantum metuat, unus. Inde illud Ennij, Quem metuunt, oderunt, lib. II. de Off. SIMVLATIONE *amicitiae* } Amicitiae, non est in decem. Amici, unus. QVOD *si forte* } Qui, unns. Et, unus. Quid, unns. INTELLIGITVR, } Intelligent, tres. TARQVINIVM *dixisse ferunt,* } Fertur, qnattuor. recte. quorum duo, alter, Fert.; alter, Feruntur; & supra, in spatio, uersus dirimente, Ab hominibus. TVM, *cum exsul esset, se intellexisse,* } sic unus. Tunc cum exsulem se intellexisset, sex. Tum exsulem esse se intellexisse, tres. Cum exsulem intellexisset, unns. Exsulantem, deletum, & additum, Tunc, cum exsulem sese intellex. unus. Cum exsulasset se intell. unus. Cum exsulantem se intellex. unus. Tum cum exsulem esse se intellexisset, tres. Tum cum esset exsul intellex. unus. QVOSQ. *infidos,* } Que, non est in sexdecim. GRATIAM *referre* } uide de hoc loquendi modo Agellium lib. VII. cap. 4. Hoc loco dictum est in malam partem. *Quos fidos amicos habuisset, quosq. infidos:* uide Halicarn. lib. IV. circa finem. IN *illa superbia,* } In, non est in quinque. quorum uni additum. IMPORTVNITATE, } a quo nihil aequi posset impetrari, nihil praesidij sperari, nisi ipsi collibitum esset. SI *quemquam* } fidum amicum, cum prae se omnes despiceret, atque iniurijs afficeret. PRAEPOTENTIVM } Praepotentum, nouem. Potentium, unus. FORTVNA *caeca* } uide Aug. de Ciu. Dei, lib. IV. cap. 18. ILLI *efferuntur fastidio* } Illi, non est quattuor. quorum uni additum. Langius legit, Efferantur: idest, exstirpata ex eorum animis humanitate, in feras degenerant: quae impetu feruntur, non ratione gubernantur. *Fastidio:* metaphora, a stomacho, plerosque cibos, cum nausea quadam, reiiciente. Significat morositatem, cui satisfacere nemo potest, τὸ δύσεροτον, καὶ δυσάρεστον. ET *contumacia:* qui se solos sapere putant, aliorum consilia non audiunt, sed derident, atque contemnunt. PROSPERIS *rebus immutari:* } Prosperis rebus etiam mutari, unus. Exemplum est apud Cic. ad Att. lib. XIII. de Alexandro, Aristotelis discipulo. SPERNI *ab ijs* } quod sint impares dignitate. INDVLGERI } Indulgere, sex. Indulgẽ nouem. *Indulgeri nouis:* ut eorum similes habeantur, quorum consuetudine utuntur. VT *plurimum* } Cum plurimum, quindecim. Quantum plurimum, male, unus. CETERA *parare, quae parantur, pecuniam, equos, &c.* } delendum puto, Pecuniam, ut glossema. est enim in uetere libro, Cetera parare, quae parantur, i. pecuniam, equos &c. Alijs placet, Quae parantur pecunia. cum quibus faciunt sex mei ueteres libri. Cum ipsi quoque uiderint, pecuniam non esse numerandam in supellectile, de qua hic Cicero loquitur. Sed ego malo glossam esse, accedente antiqui mei libri auctoritate. FAMVLOS, } Familiam, duo libri. VESTES *egregias,* } Vestem egregiam, undecim. Egregiam uestem, unus. Vestes pretiosas, uasa egregia, duo. In uno deest totũ hoc. CVM *parant,* } Cnm parantur, octo. Qnae parantur, unus. CVI *parent,* } Parentur, tredecim. *Cui parent, nesciunt:* Isocrates in oratione Philippica: Συμβαίνει τοῦ μὲν πλούτου καὶ τῶν δυναστειῶν πολλάκις τοὺς ἐχθροὺς κυρίους γίγνεσθαι. τῆς δὲ εὐνοίας, τῆς παρὰ τῶν πολιτῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν προειρημένων, μηδένας ἄλλους καταλείπεσθαι κληρονόμους: πλὴν τοὺς ἐξ ἡμῶν γεγονότας. EIVS *enim est istorum quodque, qui uincit uiribus:* } sic decem. Eius est enim, antiquus liber. Est, abest ab uno. Etenim est istorum, quidquid uincitur uiribus, alias. Eius enim est istorum, quidquid uincit uiribus, sex. Istorum quaeque, unus. Istorum, quod quis uincit uir. unns. *Vincit:* Vincat, unus. Vincet, unus. Vicit, tres. *Eius enim est istorum &c.* Xenophon: Τὰ τῶν ἡττωμένων τῶν κρατούντων γίγνεται. AMICITIARVM } Amicitiae, duo. Amicitia, unus: male. PERMANET } sic omnes mei. Langius, ex uet. libro, Nam amicitiarum s.c. pertinet. STABILIS, *& certa possessio,* } duo, Certa, & stabilis possessio. DESERTA *ab amicis,* } Ab, non est in duobus. POSSIT } Potest, tres. DILIGENDI. } Deligendi, unus, & alias. VIDEO }

e docto-

e doctorum ſcriptis cognoui. ERGA *amicum*, } Erga amicos, duo. SE *ipſe facit*, } Se facit, ſex. Scipſum facit, quinque. IN *amicum ſit animatus*. } In amico ſit an, unus. In amicos ſit an. unus. PRECARI *ab indigno*, } ſic duodecim. Precari pro amicis ab indigno, unus. Precari pro amico ab indigno, tres. Precari ab amico, unus. Precari ueniam ab indigno, unus. Alias, Precari amicis ab indigno. MVLTA *detrahunt*, } ſic omnes mei. *Detrahunt:* ultro: concedunt amicis ea, quae ad ipſos potius pertinent. DETRAHIQ. *patiuntur*, } ab ijs, qui in partem amicorum ſunt propenſiores. NIMIS *exigue*, } Minus exigue, duo. Exigue, eſſe in uetere libro, notatum uidi. AD *calculos reuocare* } rationem inire, & aeſtimare. ACCEPTORVM, *& datorum*. } accepti, & expenſi. pro Roſcio Comoedo. DITIOR *mihi*, } Mihi, non eſt in meo. Enim, pro, Mihi, eſſe in uetere libro, notatum eſt. VIDETVR *eſſe uera* } Eſſe, non eſt in uno. PLVS *reddat*, } ſic omnes mei. NEQVE *enim uerendum eſt*, } alludere uidetur ad illud Heſiodi:

Αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι.

IN *amicitia congeratur*. } In amicitiam cong. ſexdecim. FINIS *deterrimus*, } Taeterrimus, unus. Finis eſt deterr. unus. SE *ipſe faciat*, } Se faciat, tres. Seipſum faciat, quattuor. SED *potius eniti*, } Sed potius debet eniti, unus, male, & alias. INDVCATQ. *in ſpem*, } In, non eſt in undecim. EDIXERO. } expoſuero, praecepero. unde Edicta. Alij, Diſſero. uel, Ediſſero: quod non placet. INIMICIOREM } Inimicitiorem, nouem. ITA *amare oportere, ut aliquando eſſet oſurus*: } Ar. Rhet. II. οὐ δεῖ, ὥσπερ φασὶ, φιλεῖν ὡς μισήσοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν, ὡς φιλήσοντα. Eadem ſententia uſus eſt & Sophocles in Aiace. *Vt aliquando:* Vt ſi quando, unus. Vt ſi aliquando, tres. A *Biante* } hoc non Bianti, ſed Chiloni, tribuit Agellius lib. I. cap. 3. Bianti Ariſtot. Rhet. III. Κατὰ τὴν Βίαντος ὑποθήκην, καὶ φιλοῦσιν, ὡς μισήσοντες: καὶ μισοῦσιν, ὡς φιλήσοντες. Vide & Val. Max. lib. VII. cap. 3. VNVS *e ſeptem*; } is tripoda aureum, ab Athenienſibus piſcatoribus inuentum, ad ſe, tamquam ſapientem, delatum repudians, ad Apollinem deferri iuſsit. IMPVRI } improbi. uide Donatū in Terentium. ſordidi, auari, qui lucro omnia poſtponat. AVT *ambitioſi*, } ſic omnes mei: uno excepto, in quo, Aut, deeſt Et amb. alias. *Ambitioſi:* qui gloriolam, & honores pluris faciat, quam uirtutem. OMNIA *ad ſuam potentiam reuocantis*, } hominis oligarchici, & tyrannici. CVPERE, *& optare*, } Et, abeſt ab uno meo. Alias, Cupere, etiam optare. RVRSVM } Rurſus, tredecim. RECTE *factis* } Rectis factis, duo. DOLERE, *inuidere*. } Dolere, & inuidere, unus. *Inuidere*: πολλοὶ γὰρ ἀτυχοῦσι τοῖς φίλοις συναχθέντες, καλῶς δὲ πράττουσι φθονοῦσι. IN *amicitijs comparandis*, } In amicis comp. quattuor. VTENDVM *arbitror*, } ſic omnes mei.

VT, *cum emendati mores amicorum ſint*, } Vt, cum emendati fuerint mores amicorum, unus. Vt, cum em. m. antiquorum amicorum ſint, unus. Vt, cum amicorum mores em. ſint, unus. Vt, cum emendati mores amicorum ſunt, unus. *Emendati mores:* ab ijs uitijs alieni, quae amicitiae aduerſantur. ut perfidia, leuitas, auaritia, ambitio, & ſimiles praui affectus: quos qui exſtirpare non poſſunt, moderari ſaltem, & uelare ſtudeant. CONSILIORVM, *& uoluntatum*, } Et, non eſt in Agellio, haec recitante, lib. I. cap. 3. nec in quindecim meis. *Conſiliorum, & uoluntatum communitas*: ut conſerant conſilia inter ſe; & ut idem uelint, atque idem nolint. VT, *etiam ſi qua fort.* } Et ſi qua fort. alias, & unus. AMICORVM *uoluntates ſint adiuuandae*, } Voluntates amicorum, in Agellio. Adiuuandae ſint, in Agellio, & duodecim. Sunt, duo. AVT *de capite agatur, aut de fama*, } Aut caput agatur, unus. Agatur aut capite, duo. Aut fama, ſexdecim. Vel fama, unus. Cic. Papirio: Priuatas cauſſas, & eas tenues, agimus ſubtilius, capitis, aut famae ſcilicet ornatius. DECLINANDVM *ſit de uia*, } a ſummo iure nonnihil recedendum.

CICERO

NEc uero negligenda eſt fama: nec mediocre telum ad res gerendas exiſtimare oportet beneuolentiam ciuium; quam blanditijs, & aſſentationibus colligere, turpe eſt. uirtus, quam ſequitur caritas, minime repudianda eſt. Sed (ſaepe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis ſermo erat de amicitia) querebatur, quod in omnibus rebus homines diligentiores eſſent: capras, & oues quot quiſque haberet, dicere poſſe; amicos quot haberet, non poſſe dicere: & in illis quidem parandis adhibere quaſi ſigna quaedam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam eſſent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & ſtabiles, & conſtantes deligendi: cuius generis eſt magna paenuria: &, iudicare, difficile eſt ſane, niſi expertum; experiendum autem eſt in ipſa amicitia: ita praecurrit amicitia iudicium, tollitq. experiendi poteſtatem. eſt igitur prudentis, ſuſtinere, ut curſum, ſic impetum beneuolentiae, quo utamur, quaſi equis tentatis, ſic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam ſaepe in parua pecunia perſpiciuntur, quam ſint leues. quidam autem, quos parua mouere non potuit, agnoſcuntur in magna. ſi uero erunt aliqui reperti, qui, pecuniam praeferre amicitiae, ſordidum exiſtiment: ubi eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiae non anteponant; ut, cum ex altera parte propoſita haec ſint, ex altera uis amicitiae, non multo illa malint? imbecilla enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi, neglecta amicitia, conſecuti ſunt, excuſari ſe arbitrantur, quia non ſine magna cauſſa ſit neglecta amicitia. itaque uerae amicitiae difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus, req. publica uerſantur. ubi enim inuenias, qui honorem amici anteponat ſuo? Quid? (haec ut omittam) quam graues, quam difficiles pleriſque uidentur calamitatum ſocietates? ad quas, non eſt facile inuentus, qui deſcendat. quamquam Ennius recte,

„ Amicus certus in re incerta cernitur.

tamen haec duo leuitatis, & infirmitatis pleroſque conuincunt;

uincunt; aut si in bonis rebus contemnunt; aut si in malis deserunt. qui igitur utraque in re grauem, constantem, stabilemq. se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro hominum genere iudicare debemus, & paene diuino. firmamentum autem stabilitatis, constantiaeq. eius, quam in amicitia quaerimus, fides est. nihil enim stabile est, quod infidum est. simplicem praeterea, & communem, & consentientem, idest qui rebus iisdem moueatur, eligi par est: quae omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuosum. neque uero, qui non iisdem rebus mouetur, & natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat illatis. quae pertinent omnia ad eam, quam iamdudum tracto, constantiam. ita fit uerum illud, quod initio dixi, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. est enim boni uiri, quem eundem sapientem licet dicere, haec duo tenere in amicitia; primum, ne quid fictum sit, ne ue simulatum: (aperte enim uel odisse, magis ingenuum est, quam fronte occultare sententiam) deinde non solum ab aliquo oblatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse uiolatum. Accedat huc suauitas quaedam, oportet, sermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. tristitia autem, & in omni re seueritas absit. habet illa quidem grauitatem: sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemq. procliuior. Exsistit autem hoc loco quaedam quaestio subdifficilis; num quando amici noui, digni amicitia, ueteribus sint anteponendi; ut equis uetulis teneros anteponere solemus. indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. ueterrimae quaeque (ut ea uina, quae uetustatem ferunt) esse debent suauissimae. uerumq. illud est, quod uulgo dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit. nouitates autem, si spem afferunt, ut tamquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illae quidem repudiandae: uetustas tamen suo loco conseruanda est: maxima est enim uis uetustatis, & consuetudinis. atque in ipso equo, cuius modo mentionem feci, si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo consueuit, libentius utatur, quam intrectato, & nouo. nec modo in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quae sunt inanimata, consuetudo ualet; cum locis etiam ipsis montuosis delectemur, & siluestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. saepe enim excellentiae quaedam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. numquam se ille Philo, numquam Rupilio, numquam Mummio anteposuit, numquam inferioris ordinis amicis. Quinctum uero Maximum fratrem, egregium uirum, omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat aetate, tamquam superiorem colebat; suosq. omnes per se esse posse ampliores uolebat. quod faciendum, imitandumq. est omnibus; ut, si quam praestantiam uirtutis, ingenii, fortunae consecuti sunt, impartiant eam suis, communicentq. cum proximis: ut, si parentibus nati sunt humilibus, si propinquos habeant imbecilliores uel animo, uel fortuna, eorum augeant opes, eisq. honori sint, & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filii inuenti, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. quod quidem est multo profecto magis in ueris patribus, certisq. faciendum. fructus enim ingenii, & uirtutis, omnisq. praestantiae tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur.

EXPLANATIO

NEGLIGENDA *est fama:* } propter amicum: non est infamia suscipienda, quam hominum odium sequitur. nam sic plus tibi noceres, quam amico prodesses. MEDIOCRE *telum* } inde, Ingens telum, Necessitas. BENEVOLENTIAM *ciuium;* } quam beneficijs conciliari, ait lib. II. de Off. uel saltem benefica uoluntate. BLANDITIIS, *& assent.* } quibus populares populi auram captabant. Videndus Plutarchus in libello de discrimine Adulatoris, & Amici. *Et assentationibus:* sic tres mei. Et assentando, reliqui. AD *Scipionem* } pro, apud; uel, coram. Ad Sulpicium: Quod ad te delatum diceret sese contra dignitatem tuam. QVASI *signa quaedam, & notas,* } nam Virgilius generosi pecoris signa enumerat. Euripides autem, Bonum uirum ab improbo nullo signo internosci, queritur.

Ο τῳ τὸν ἐσθλὸν δεῖ κακοῦ διειδέναι.
Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι.

MAGNA *paenuria:* } ergo non temere fidendum. SANE } castigantis hoc esse, alij notant, . III. de Leg. Quae res cum sapientissime, modestissimeq. constituta esset a maioribus, nihil habui; sane non multum, quod putarem nouandum in Legibus. EXPERIENDVM *autem est in ipsa amicitia:* } non in ipsa amicitia, sed ante, experiri amicum nos debere, Plutarchus scribit in libello de discrimine Adulatoris, & Amici. & Theophrastus apud Plutarchum περὶ φιλαδελφίας, ait, non oportere amantem iudicare, sed iudicantem amare. Vide & Isocratem in Paraenetico, apud quem probãdae amicitiae regulae quaedam sunt. Quod est & apud Xenophontem sub Socratis persona. EST *igitur prudentis, sustinere, ut cursum, sic impetum beneuolentiae, quo utamur, quasi aquis tentatis, sic in amicitijs &c.* } hic libri ueteres ita dissentiunt, ut probabilia tamen afferant. Alij enim habent, Cursum, & (ita nouem mei) ut est in uulgata lectione: in qua uerbum, Cursnm, referri potest ad cursum nauis, cum aquarum sequatur mentio. Alij, Cursum nauis, (& ita sex mei) quod aptam sententiam habet. Nisi si Nanis glossema fuit ad Cursum. Alij, & (ita duo mei) Equi cursum. Quod si probatur infra legi poterit, Equis tentatis: ut ipsa sibi translatio congruat. Docti uiri libros esse testantur, in quibus pro, Cursum, Currum; & infra, Equis temperatis, legatur. Quae mihi sane lectio admodum arridet. Nec tamen a uulgata discedo: cum ita proprie dicatur, Sustinere cursum, idest nanis; ut, Sustinere currum. ita uero tentantur aquae, ut equi temperantur; uel, ut alijs placet, tentantur. Vnus

meus,

meus, Cursum nauis, uel aquae. Male: sed unde tamen eliciatur glossemata esse, Nauis, uel Aquae. *Septem*, Equis temperatis. Nouem, Aquis tempestatis. Vnus, Equis tempestatis. Vnus, Aquis tempestantibus. *Aquis tentatus:* ut io transitu fluminis. De Leg. lib. II. Nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede tentare possim. AMICITIIS, ≷ Amicitia, quinque. ALIQVA *parte* ≷ Sex, Aliqua ex parte. PERICLITATIS *moribus amicorum.* ≷ probatis, periculo facto. SI *uero* ≷ Sin uero, octo. Siri uero, unus: male. Sint uero, unus: male. EXCVSARI *se arbitrantur*, ≷ Se, abest ab uno. Duo, Excusatum iri arbitr. io quorum uno emendatum, Obscur. Quattuor, Obscuratum in arb. Vnus, Obscuratum iri arb. Vnus, Obscuritari arb. & supra, Obscrutari. Vnus, Obscurari se arb. Duo, Obscrutari se arb. Quattuor, Obscurari arb. Vnus, Excrutari arb. Vnus, Obscurari peccatum arb. QVIA *non sine magna culpa sit neglecta amicitia.* ≷ Amicitia, suspicor abundare. IN *honoribus, req. publica uersantur.* ≷ In honoribus reipub. uers. quinque. Reiq. pub. unus. (HAEC *ut omittam*) ≷ Dimittam, duo. Obmittam, unus. NON *est facile inuentus*, ≷ Inuentu, duo. Recte. Sic Crispus lib. III. hist. apud Carisium lib. II. Non tu scis, si quas aedes ignis carpit *acriter*, haud facile sunt defensu, quin & comburantur proxumae? AMICVS *certus in re incerta cernitur.* ≷ tres mei, In re certa. Plautus Amicum in redubia nosci dicit. *in re incerta:* in periculo. PLEROSQVE *conuincunt;* ≷ in uno uetere, Pleros, esse, alij notarunt. IN *bonis rebus* ≷ suis. CONTEMNVNT; ≷ quod est leuitatis. IN *malis.* ≷ amicorum. DESERVNT. ≷ amicos qui fidem cum fortuna mutant. IN *amicitia quaerimus*, ≷ In amicitiam quaerimus, unus. SIMPLICEM ≷ qui tamen prudens sit. COMMVNEM, ≷ κοινὰ τὰ φίλων, Isocrates: Communem amicis: qui facilis sit. CONSENTIENTEM, ≷ nam consensum praecipue requirit amicitia. Graecis, ὁμόνοια, καὶ συμφωνία. ELIGI *par est.* ≷ si sit facultas, & optio detur. ADDENDVM *eodem est*, ≷ Addendum in eodem est, tres. VT *ne* ≷ Vt nec, duo. Vt non, unus. DELECTETVR *amicus*, ≷ Amicus, abest a sex. ILLATIS, ≷ Oblatis, omnes mei. APERTE *enim uel odisse &c.* ≷ Horatius sat. 4. lib. I.

—absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit, alio culpante: solutos
Qui captat risus hominum, famamq. dicacis:
Fingere qui non uisa potest, commissa tacere
Qui nequit: hic niger est, hunc tu, Romane, caueto.

MAGIS *ingenuum est*, ≷ Ingenui, omnes mei. (QVAM *fronte occultare sententiam*) *deinde* ≷ Nouem, Quam fronte occultare sententiam. iam deinde. REPELLERE, ≷ Depellere, unus, & alias. male. TRISTITIA *autem, & in omni re seueritas absit. habet illa quidem grauitatem:* ≷ Absit, non est in undecim. in quorum duobus additum. SED *amicitia remissior esse debet*, ≷ Sed in amicitia, duo. Hoc, & cetera, quae sequuntur, referuntur non ad Seueritatem, ut alij putant, sed ad Amicitiam. *Remissior:* non rigida, aut intenta, sed laxo magis uinculo colligata: NVM *quando amici noui, digni amicitia, ueteribus sint anteponendi.* ≷ inde adagium, Nouos parans amicos, ueterum ne obliuiscere. EQVIS *uetulis teneros anteponere solemus.* ≷ Virg. Georg. III. INDIGNA *homine dubitatio.* ≷ Indigna est homine dubitatio, duo. Indigna dubitatio homine haec est, duo Indigna dubitatio homine est, tres. Indigna dubitatio haec est, quinque. Indigna est haec dubitatio in homine, unus. Indigna dubitatio homine, quattuor. ESSE *debent*, ≷ Debent esse, nouem. Debet esse, duo. Deberet esse, duo. Dicunt esse, unus. SICVT *alterum rerum*, ≷ Sicut belluarum aliarum, unus. & supra, Reium. SATIETATES. ≷ Societates, tres. Satietas, quinque. Societas, unus. *Satietas:* odium. quo modo interpretatur Donatus in Terentium. VETERRIMAE, *suauissimae.* ≷ omnes mei, Veterrima, suauissima. VT *amicitiae munus expletum sit.* ≷ ut amicitia perficiatur, certoq. constet, neque de fide mutua dubitetur. NOVITATES ≷ amicitiarum: nouae amicitiae: noui amici. IN *herbis* ≷ Ouidius in epist. Helenes ad Paridem:

Sed nimium properas, & adhuc tua messis in herba est.

MAXIMA *uis uetustatis, & consuetudinis.* ≷ id Ouidius de amore uenereo praecepit, 2. de Arte:

Fac tibi consuescat: nil assuetudine maius.

ATQVE *in ipso equo*, ≷ Atqui, quattuor. Quia ut in ipso equo, unus. Vt in ipso equo, sex. Quo in ipso equo, tres. Quod in ipso equo, duo. Qui in ipso equo, unus. Quando ipso equo, unus. & supra, Vt in ipso equo. QVI *non eo*, ≷ Qui non illo, unus. INTRACTATO, ≷ sic sexdecim. duo, Intacto. NEC *uero in hoc tantum quod est animal*, ≷ sic quinque mei. Tantum, non est in quinque. Tantum in hoc, unus. Nec uero in hoc solo, &c. tres. Nec uero in eo, quod &c. unus. Nec modo in hoc, quod &c. tres. INANIMA, ≷ Inanimata, sexdecim. In amicitia, duo: male. CVM *locis ipsis delectemur montuosis etiam, & silu.* ≷ sic sex. Locis in ipsis, tres. In locis ipsis, quinque. Quin, pro, Cum, tres. Cum in locis montuosis delectemur, unus. Sic Homerus:

—οὐδέ τι ἔγω
Ἧς πατρίδος γαίης γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.
Neque enim patrio solo dulcius quidquam nouimus.

SCIPIONIS ≷ sic omnes mei. Alias, Scipioni. IN *nostro, ut ita dicam, grege.* ≷ Ter. Adelph.

At hic hercule de grege illo est.

NVMQVAM *se ille Philo*, ≷ Ille, non est in uno. RVPILIO, ≷ sic recte legendum. contra omnes ueteres libros; ex historiae testimonio. Amici enim Laelij & Rupilius, & Rutilius fuere: quorum nominum similitudo peperit errorem: sed Rupilius, eius aequalis; Rutilius, adolescens. De Rutilio, infra. De Ru-

pilio

pilio autem, eodem loco, & ep.16.lib.IV.ad Att. Q. VERO *Maximum*, } eiusdem Paulli filium, sed a Q. Fabio Max. adoptatum. QVOD *is anteibat aetate*, } Quia, unus. PER *se esse posse ampliores uolebat*. } Posse, non est in uno. Per se posse ampl. uol. unus. Pre se esse ampliores, uol. unus. Post se esse posse ampl. uol. unus. Per se posse, esseq. ampl. uol. scriptum esse in uetere libro, notatum uideo. NATI *sunt* } Sint, duo. Sint nati, quinque. Sunt, deest in uno. VT *in fabulis*, } sic quindecim mei. recte. Vnus, Vt in fabulis uideri potest. Vnus, ut in fabulis dicitur. Vnus, Vt in fabulis de illis audiuimus. IGNORANTIAM } Ignorationem, quattuor. quo modo legitur in Nonio, Famulatus. AVT *deorum, aut regum filij* } ut Telephus, Herculis, & Auges; Aegysthus, Thyestis, & Pelopiae filij: alter a cerua, alter a capra nutritus, a pastoribus inuenti. ut Romulus, & Remus a Faustulo educati. ut Cyrum, Regem Medorum, expositum ab Astyage, pastor Mithridates aluit. ut Semiramis, diu ab auibus alita, a pastoribus sublata, regia coniuro facta fuit. PATRES *suos* } sic unus. unus, Patres sibi. A sexdecim abest, & Suos, & Sibi. CERTISQ. } Ceterisque, duo. FRVCTVS *enim ingenij, & uirtutis, omnisq. praestantiae tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur*. } sic sexdecim. Duo, Tum permaximus. Alias, Carpitur. Fructus autem uirtutis est caritas.

CICERO

VT igitur ii, qui sunt in amicitiae, coniunctiouisq. necessitudine superiores, exaequare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se a suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq. magis, si aliquid habere se putant, quod officiose, aut amice, & cum labore aliquo suo factum queãt dicere. odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium: quae meminisse debet is, in quem collata sunt; non commemorare, qui contulit. quamobrem, ut ij, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia; sic quodam modo inferiores extollere. sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant. quod non fere contingit, nisi ijs, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non modo uerbis, sed etiam opere, leuandi sunt. tantum autem cuique tribuendum est, primum, quantum ipse efficere possis; deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adiuues, possit sustinere. non enim tu possis, quantumuis licet excellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rupilium potuit consulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. quod si etiam possis quiduis deferre ad alterum; uidẽdum est tamen, quid ille possit sustinere. Omnino amicitiae, corroboratis iam, confirmatisq. & ingenijs, & aetatibus, iudicandae sunt; nec, si qui, iueunte aetate, uenandi, aut pilae studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio praeditos dilexerunt. isto enim modo nutrices, & paedagogi iure uetustatis plurimum beneuolentiae postulabunt: qui negligendi quidem non sunt; sed alio quodam modo colendi. aliter enim amicitiae stabiles permanere non possunt. dispares enim mores disparia studia sequuntur. quorum dissimilitudo dissociat amicitias. nec ob aliam caussam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum, studiorumq. distantia. Recte etiam praecipi potest in amicitijs, ne quis intemperata quadam beneuolentia, quod persaepe fit, impediat magnas utilitates amicorum: nec enim (ut ad fabulas redeam) Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impedientem, audire uoluisset: & saepe incidũt magnae res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire uult, quod desiderium non facile ferat, & infirmus est, mollisq. natura, &, ob eam ipsam caussam, in amicitia parum iustus. Atque in omni re, considerandum est, & quid postules ab amico, & quid patiare a te impetrari. Est etiam quasi quaedam calamitas in amicitijs dimittendis nonnumquam necessaria. iam enim a sapientum familiaritatibus ad uulgares amicitias oratio nostra delabitur. erumpunt saepe uitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos: quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiae sunt remissione usus eluendae, &, ut Catonem dicere audiui, dissuendae magis, quam discindendae sunt; nisi quaedam admodum intolerabilis iniuria exarserit; ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disiunctioq. facienda sit. sin autem morum, aut studiorum cõmutatio quaedam, ut fieri solet, facta erit, aut in reip. partibus dissensio intercesserit: (loquor enim, ut paullo ante dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitijs) cauendum erit, ne non solum amicitiae depositae, sed inimicitiae etiam susceptae uideantur. nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter uixeris. ab amicitia Q. Pompeij meo nomine se remouerat, ut scitis, Scipio: propter dissensionem autem, quae erat in rep. alienatus est a collega nostro Metello, utrumque egit grauiter, auctoritate, & offensione animis non acerba. quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid euenerit, ut exstinctae potius amicitiae, quam oppressae uideantur. Cauendum uero est, ne etiam in graues inimicitias conuertant se amicitiae: e quibus iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur: quae tamen si tolerabiles erunt, ferendae sunt: & hic honos ueteri amicitiae tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam.

EXPLANATIO

SIC *inferiores non dolere, se &c.* } sic decemseptem. quorum unus supra addit, Debent. Vnus, Sic inferiores non debẽ, se &c. Hoc autem est inuidorum: qui alienis rebus marcescunt opimis. A *suis amicis* } Amicis, non est in decemseptem. QVERVNTVR }. Querunt, unus. Queruli autem homines amici-

tiae idonei non sunt. Prouerbium Graecum: Οἱ φιλομεμφεῖς εἰς φιλίαν οὐκ εὐφυεῖς. S i *aliquid habere se put.* ʒ Si se habere put. decemseptem. O f f i c i o s e, ʒ Officiosissime, unus. Offensiose, Lambinus. E t *amice,* ʒ sic omnes mei. Alias, Aut amice. F a c t v m ʒ Facto, unus, male. O d i o s v m *genus hominum, officia exprobrantium:* ʒ uide Senecam, lib. i i. de Beneficijs. Commemoratio etiam, exprobrationis uim habet. Sosia apud Terentium. Q v a e *meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.* ʒ Prouerbium Graecum:

χάριν λαβὼν μέμνησο· δοὺς δ' ἐπιλάθου.

Q v i *etiam contemnendos se arbitrantur:* ʒ nihil arroganter de se sentientes. Q v a n t v m *ipse efficere possis;* ʒ Sic omnes mei: uno excepto, in quo, Potest. Lambinus, Possit. N o n *enim tu possis, quantumuis* ʒ Non enim tu possis, uel quantumuis, tres. Quamuis, duo. unus, Quantumquamuis. E x c e l l a s, ʒ sic omnes mei. Alii notant esse in quibusdam ueteribus, Excelleas. E f f i c e r e, *fratrem eius &c.* ʒ Efficere, sed fratrem eius &c, unus, male. *Fratrem eius:* Tusc. i v. & Pli. lib. v i i. cap. 36. *Eius:* pro, Suum. ut Liuius lib. xxxiii. T. Iuuentium, & C. Labeonem, eius fratrem, idest, C. Asinii Labeonis, supra nominati. Sic & in antiquis inscriptionibus.

L . MAELIVS . L . L . TARNITAS
VASCVLARIVS
SIBI . ET . DVRDENAE . P . L
CYTHERIDI
ET . L . MAELIO . L . F . ANI
FLACCO
FILIO . EIVS
SCR . AED . CVR . ET . S C R
ET . LIBERTIS
ET . LIBERTABVSQ . SVIS

Et:

D . M
T . FLAVIVS . VITALIS
FEC . SIBI . ET . POSTERIS Q . EIVS
LIB . LIBERTABVSQVE
QVORVM NOMINA . I . S . S .
POSTERISQ . EORVM
MERCVRIALI . HILARI
CINNAMO . SATVRNINI
CRESCENTI . SER . RESTITVTAE
FORTVNAT . FESTAE
COETONIDI . ANCILLAE . I

E t *ingenijs,* ʒ Et, abest a nouem meis. E o d e m *studio,* ʒ sic decemseptem, recte. Male alias, Eorum. A duobus abest. male. N v t r i c e s, ʒ sic Aeneas pius in Nutricem, lib. v i i. Aen. P a e d a g o g i ʒ serui. uide Valerium lib. vi. cap. i. Sic in Aristotelem Alexander primum, postea refriguit amor. S e d *alio quodam modo.* ʒ hoc placet, ut est in nouem meis. duo supra habent, Diligendi. unus, Amandi. reliqui, Colendi. Vt facile appareat, omnia esse glossemata. *Alio quodam modo;* qui multo minore culpa negligantur, quam ueteres amici. A l i t e r *enim amicitiae stabiles* ʒ Enim, non est in tredecim. *Aliter:* si uetustatis ratio potius habeatur, quam morem. N e *quis intemperata quadam beneuolentia,* ʒ Ne intemperata quaedam beneuolentia, duo. N e o p t o l e m v s ʒ immo Achilles. Ciceronis igitur hoc est μνημονικὸν ἁμάρτημα. Homerus ιλ. τ. Hyginus cap. xcvi. Plinius lib. xxxv. cap. xi. D e s i d e r i v m *non facile feras;* ʒ absentiam. P a r v m *iustus.* ʒ Parum est iustus, unus. *Parum iustus:* quod plus delectationi suae tribuit, quam aut utilitati, aut officio amici. E s t *etiam* ʒ Est enim, tres. R e m i s s i o n e *usus eleuandae,* ʒ Ita crebro usurpatur hoc uerbum a Cicerone, & ab alijs, ut in dubium eius uenire significatio non possit. est enim, minuere, & extenuare. Vt infra: Caussas suspicionum, offensionumq. tum euitare, tum eleuare, tum ferre, sapientis est. Tueor igitur uulgatam lectionem, dissentiens ab iis, qui mutant; cum eam praesertim undecim ueterum librorum auctoritas fulciat. Vnus, Leuandae. Duo, Eluendae. Vnus, Eludendae. Vnus, Elidendae. Vnus, Elnendae, & supra, Eleuandae. Vnus, Eluente. D i s c i d e n d a e; ʒ sic omnes mei. Discutiundae, esse in uno uetere, notat Langius. C o m m v t a t i o *quaedam* ʒ non tan-

ra, neque tanti momenti, ut odium mereatur. LOQVOR *enim*, ❡ Loquor enim iam, tredecim. NIHIL *enim turpius*, ❡ addunt, Est, tredecim. COLLEGA *nostro Metello*. ❡ Macedonico: Collega autem Scipionis, & Laelii in auguratu. Vide Plinium lib. VII. cap. 43. GRAVITER, *auctoritate*, ❡ Graui auctoritate. unus. *Grauiter:* ratione in consilium adhibita. EXSTINCTAE, *oppressae* ❡ uide Nonium. CAVENDVM *uero est*, ❡ Vero, abest a nouem. Vnus, Cauendum uero, ne &c. MALEDICTA, *contumeliae* ❡ Maledicta, & contumeliae, quattuor. Maledicta contumeliarum, unus. IN *culpa* ❡ in uitio.

CICERO

OMNINO omnium horum uitiorum, atque incommodorum una cautio est, atque una prouisio, ut ne nimis cito diligere incipiamus, ne ne indignos. digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest caussa, cur diligantur. rarum istud genus: & quidem omnia praeclara rara, nec quidquam difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit; & amicos, tamquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos: itaque pulcherrima illa, & maxime naturali carent amicitia, per se, & propter se, expetenda. nec ipsi sibi exemplo sunt, haec uis amicitiae qualis, & quanta sit. ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam a se ipso mercedem exigat caritatis suae, sed quod per se sibi quisque carus est: quod nisi idem in amicitiam transferatur, uerus amicus numquam reperietur. est enim is amicus quidem, qui est tamquam alter idem. quod si hoc apparet in bestiis, uolucribus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum, ut se ipsae diligant; (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent eiusdem generis animantes; idq. faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura? qui & se ipse diligit; & alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat, ut efficiat paene unum ex duobus. Sed plerique peruerse, ne dicam impudenter, amicum habere talem uolunt, quales ipsi esse non possunt: quaeq. ipsi non tribuant amicis, haec ab iis desiderant. par est autem, primum, ipsum esse uirum bonum; tum, alterum similem sui quaerere. in talibus ea, quam iamdudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari potest; cum homines, beneuolentia coniuncti, primum cupiditatibus iis, quibus ceteri seruiunt, imperabunt; deinde aequitate, iustitiaq. gaudebunt; omniaq. alter pro altero suscipiet; neque quidquam umquam, nisi honestum, & rectum, alter ab altero postulabit; neque solum colent se inter se, ac diligent, sed etiam uerebuntur. nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit uerecundiam. itaque in iis perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumq. omnium patere in amicitia licentiam. uirtutum enim amicitia adiutrix a natura data est, non uitiorum comes: ut, quoniam solitaria non posset uirtus ad ea, quae summa sunt, peruenire; coniuncta, & consociata cum altera, perueniret: quae si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est; eorum est habendus ad summum naturae bonum optimus; beatissimusq. comitatus. haec est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quae putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas; ut, cum haec adsint, beata uita sit, & sine his esse non possit. quod cum optimum, maximumq. sit; si uolumus adipisci, uirtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. ea uero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca, (dicendum est enim saepius) cum iudicaueris, diligere oportet; non, cum dilexeris, iudicare. sed, cum multis in rebus negligentia plectimur, tum maxime in amicis & deligendis, & colendis. praeposteris enim utimur consiliis & acta agimus: quod uetamur ueteri prouerbio. nam, implicati ultro & citro uel usu diuturno, uel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus. quo etiam magis uituperanda est rei maxime necessariae tanta incuria. una est enim amicitia in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt. quamquam a multis ipsa uirtus contemnitur, & uenditatio quaedam, atque ostentatio esse dicitur: multi diuitias despiciunt; quos, paruo contentos, tenuis uictus, cultusq. delectat: honores uero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil esse leuius existiment? itemq. cetera, quae quibusdam admirabilia uidentur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. de amicitia omnes ad unum idem sentiunt, & ii, qui ad remp. se contulerunt; & ii, qui rerum cognitione, doctrinaq. delectantur; & ii, qui suum negotium gerunt otiosi; postremo ii, qui se totos tradiderunt uoluptatibus; sine amicitia uitam esse nullam; si modo uelint aliqua ex parte liberaliter uiuere. serpit enim nescio quo modo per omnium uitam amicitia; nec ullam aetatis degendae rationem patitur esse expertem sui.

EXPLANATIO

OMNINO *omnium horum uitiorum*, ❡ Omnium, abest a quattuor meis. CAVTIO ❡ Ter. And. Puerum ne resciscat mihi esse ab illa, cautio est. PROVISIO: ❡ Q. Curt. lib. X. Seditione prouisa. VT *ne* ❡ Ter. Eun. Itaque, ut ne id uideam misera, huc effugi foras. *Vt ne nimis cito:* Isocrates: βραδέως μὲν φίλος γίνου, γενόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν. ὁμοίως γὰρ αἰσχρὸν μηδένα φίλον ἔχειν, καὶ πολλοὺς ἑταίρους μεταλλάττειν. INCIPIANT, ❡ sic tredecim. quinque, Incipias. Alias, Incipiamus. NEVE *indignos*. ❡ Neue non dignos, unus meus. RARVM *istud genus:* ❡ Rarum id genus, unus. reliqui decemseptem, Rarum genus. OMNI *ex parte in suo genere perfectum*. ❡ non uideo, cur assentiar iis, qui auferunt illud, In

ſuo genere,ex ingenio,cum & legatur in omnibus antiquis libris,& ſententia obſcuritatis,aut uitii nihil habeat. Eſt enim diuerſarum rerum perfectio.propterea dixit eleganter,In ſuo genere. ut ſingularia omnia notaret, ac diſtingueret. Horatius, Nihil eſt ab omni parte beatum. QVIDQVAN *bonum*, ❡ Boni, decem. NATVRALI ❡ ſic omnes mei. Naturabili,alii ſcriptum eſſe dicunt in quibuſdam ueteribus. A *ſe ipſo* ❡ Ipſe,ſeptem. EST *enim is quidem tamquam alter idem*. ❡ ſic tredecim. unus, Eſt enim is amicus quidem,qui eſt tamq. unus, Eſt enim uerus comicus is quidem tamq. unus, Eſt enim is, qui eſt amicus tamq. duo, Eſt enim uerus amicus, qui eſt alter idem. Alias, Eſt enim is amicus quidem, qui eſt tamq. AGRESTIBVS, *natantibus,cicuribus*, ❡ ſic nouem. Natantibus, agreſtibus, cicur. quattuor. Natantibus,non eſt in duobus. Agreſtioribus,natantibus quibus feris,& cicuribus, unus. Cucuris, pro Cicuribus, unus. Agreſtibus,notantibus,ſuibus,cicuribus unus,& alias. AD *quas* ❡ Ad quos,duo. CVM *quadam ſimilitudine* ❡ Cum,abeſt a quattuor. FIT *natura*? ❡ non opinione, non ex inopia, aut neceſsitate, aut ſpe commodorum. ANQVIRIT ❡ ſic legendum. Antea,Acquirit, quo modo in duodecim. Adquirit,duo. Acquirat,unus. Acquiritur,unus. Inquirat,unus. Quod corruptum eſt ex Anquirit. CVIVS *animum ita cum ſuo commiſceat*, ❡ quocum conſilia communicat. PERVERSE ❡ uitium in amicitia. TRACTAMVS, ❡ Tractauimus,quinque, Tractabamus,duo. COLENT *ſe inter ſe* ❡ Colent inter ſe., tredecim. Sic alibi: Pueri noſtri ament inter ſe, ac diſcunt. AC *diligent*, ❡ Sic omnes mei. uno excepto,in quo, At. ex quo alii libri, Atque. CONIVNCTA, *& conſociata* ❡ Coniuncta,& ſociata,ſeptem. Et conſatiata,unus. Et cum ſociatata,unus. Et conſonata,unus. Mendoſe. QVAE *ſi quos inter &c.* ❡ reſpexit ad uerbum,Conſociata. Q ~, unus. Alii ſcribunt eſſe in uetere, Quare,pro Quae. VT, *cum haec adſint*, ❡ Et,pro,Vt,tredecim. EXPERIRI *cogit*. ❡ fidem eorum, quos ſibi amicos eſſe,falſo putabant. (DICENDVM *eſt enim ſaepius* ❡ ſic quinque. Etiam,pro, Enim,nouem. Et,unus. Dicendum eſt ſaepius,unus. Dicendum & cum ſaepius,unus. DILIGERE *oportet*, ❡ Diligere oportere,unus. ACTA *agimus*: Ter. Phorm. Actum,aiunt,ne agas. QVOD *uetamur* ❡ Quae,duo. IMPLICATI ❡ Impliciti, unus. VLTRO *& citro* ❡ Vltro,citroq. duo. Vltroq. citroq. unus. Vltroq. citro,unus. VSV *diuturno*, ❡ Diurno,unus. Diu̅rno,duo. Diurno,unus,& ſup.add. Tu. Diuino,duo. DIRVMPIMVS. ❡ Diſrumpimus, tres. Dirupimus,unus. REI *maxime neceſſariae tanta incuria*. ❡ magna eſt hoc in loco (quod alii ſcribũt, nam mei quindecim faciunt cum impreſſa lectione, duo, Rei tam max. nec. tanta inc.) antiquorum librorum uarietas. nec tamen ſatis apparet, quos ſequi debeas. Nam, quocumque modo legas; Rei maxime neceſſariae tanta incuria. uel: Rei maximae, tam neceſſariae tanta incuria. uel: Rei tam maxime neceſſariae tanta incuria: recte legi puto. Primum eſt apertum. Alterum non obſcurum: & interdum coniungit Cicero rem maximam,maximeq. neceſſariam. plus eſt enim, neceſſarium quiddam eſſe, quam maximum. ut in epiſtola ad Curionem: Non dubitaui id a te per litteras petere, quod mihi animum eſſet maximum, maximeq. neceſſarium. Poſtremum uideri poteſt durius, coniuncta particula Tam cum aduerbio Maxime. ſed hoc ipſo uereor, ne reiectum ſine cauſſa ſit, ignoratione antiquitatis. Mihi enim diſplicere non poteſt, cum in illud Plauto in Aulularia non diſsimile intueor:

Quam ad probos propinquitate proxume te adiunxeris,
Tam optumum eſt.

Et in illud Ter. Heaut. act. 5. ſc. 2.

Adoleſcens,quam minima in ſpe ſitus erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet ſuas.

Et eiuſdem, Adelph. act. 5. ſc. 5.

Quam uos facillime agitis,quam eſtis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maxume uos aequo animo aequa noſcere
Oportet, ſi uos uoltis perhiberi probos.

Et Varronis, de re ruſt. Quam paucißimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt. Et Salluſtii, in Iugurta: Itaque, quam quiſque peſsime fecit, tam maxime tutus eſt. Nec illa diuerſa, Catulli, & Velleii. Catulli, ad Ciceronem:

Tanto peſsimus omnium poeta,
Quanto tu optumus omnium patronus.

Velleii, lib. II. de Mario: Quantum bello optimus, tantum pace peſsimus. Poſſem afferre multa de Graecis: ſed Latina ſufficiant. VTILITATE ❡ non fine. nam alii alium ſtatuunt. NAMQVE *a multis* ❡ Quamquam,pro, Namque,eſt in omnibus. IPSA *uirtus* ❡ ord. praep. tres. VENDITATIO ❡ Vendicatio,omnes. OSTENTATIO *eſſe dicitur*: ❡ Oſtentatio conceditur, Langius. Eſſe, non eſt in uno meo. omnes, Dicitur, non Conceditur. MVLTI *diuitias deſpic.* ❡ Multi etiam diu. deſp. duo. Multi diu. deſp. unus, & ſupr. add. Autem. NEGOTIVM *gerunt otioſi*; ❡ quod attinet ad reſp. Sic omnes mei. VITAM *eſſe nullam*; ❡ ſic tres, recte. undecim addunt, Sentiunt. tres, Dicunt. PER *omnium uitam* ❡ Vitas, decemſeptem.

CICERO

QVIN etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturae, ut congressus, societatemq. hominum fugiat, atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus; tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quē euomat uirus acerbitatis suae, atque hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset cōtingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundātiam, & copiam, hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eā uitam ferre posset? cuiq. non auferret fructum uoluptatum omnium solitudo? uerū igitur illud est, quod a Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum; si quis caelum adscendisset, naturamq. mundi, & pulchritudinem siderum perspexisset, insuauem illā admirationem ei fore, quae iucundissima fuisset, nisi aliquem, cui narraret, habuisset. sic natura solitarium nihil amat; semperq. ad aliquod, tamquam adminiculum, annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est, sed, cum tot signis eadem natura declaret, quid uelit, ac quaerat, quid desideret: obsurdescimus tamen nescio quo mō, nec ea, quae ab ea monemur, audimus. est enim uarius, et multiplex usus amicitiae; multaeq. caussae suspicionum, offensionumq. dantur. quas tum euitare, tum eleuare, tum ferre, sapientis est. una illa subleuanda offensio est, ut & utilitas in amicitia, & fides retineatur. nam & monendi amici saepe sunt, & obiurgandi: & haec accipienda amice, cum beneuole fiunt. sed nescio quo modo uerū est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit:

„ Obsequium, amicos; ueritas, odium parit.

molesta ueritas est; siquidem ex ea nascitur odiū, quod est uenenū amicitiae: sed obsequium multo molestius; quod, peccatis indulgens, praecipitem amicum ferri sinit. maxima autem culpa in eo est, qui & ueritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est, primum ut monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. in obsequio autem (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) comitas adsit; assentatio, uitiorum adiutrix, procul amoueatur, quae non modo amico, sed ne libero quidem digna est. alter enim cum tyranno, alter cum amico uiuitur. cuius autem aures clausae ueritati sunt, ut ab amico uera audire nequeant; huius salus desperanda est. scitum est enim illud Catonis, multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces uideātur: illos uerum saepe dicere, hos numquam. atque illud absurdū est, quod ij, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent carere. peccasse enim se, non anguntur; obiurgari, moleste ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Vt igitur, & monere, & moneri, proprium est uerae amicitiae; & alterum libere facere, non aspere; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitijs pestem esse maiorem, quam adulationem, blanditias, assentationem. quamuis enim multis nominibus est hoc uitium notandum, leuium hominum, atque fallacium, ad uoluntatem loquentium omnia, nihil ad ueritatem. cum autem omnium rerum simulatio est uitiosa, (tollit enim iudicium ueri, idq. adulterat) tum amicitiae repugnat maxime. delet enim ueritatem, sine qua nomen amicitiae ualere non potest. nam, cum amicitiae uis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui fieri poterit, si nec in uno quidem unus animus erit idem semper, sed uarius, cōmutabilis, multiplex? quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quam animus eius, qui ad alterius non modo sensum, ac uoluntatem, sed etiam uultum, atque nutum, conuertitur?

Negat quis, nego; ait, aio: postremo imperaui egomet mihi,

„ Omnia assentari:

ut ait idē Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. multi autem Gnathonum similes cum sint, loco, fortuna, fama superiores; horum est assentatio molesta, cum ad uanitatem accessit auctoritas. secerni autem blandus amicus a uero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata, & simulata a sinceris, atque ueris.

EXPLANATIO

QVIN *etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturae, ut congressus, societ. q. hom. fug.* } Quin etiā, si quis asperitatem eam, & immanitatem naturae congressus, ut societatem hom. fug. septem, quorum duo, Societates ut hom. unus, Si quis esset asper. & imm. Vnus, Inhum. Fortasse pro Congressus, Consecutus, legendum, si ueteres hosce libros sequamur in alijs. TIMONEM *nescio quem* }. Timonem quendā, esse in uetere libro, ait Lambinus. De Timone Tusc. IV. Plu. in Alcibiade, & Antonio, & Sudas. & Lucianus. ANQVIRAT } Inquirat, unus. Quod factū est ex Anquirat. IVDICARETVR, } Diiudicaretur, duo. IN *solitudinem* } In solitudinem, tres. In sollicitudinem, unus. TARENTINO *Archyta*; } Pythagorico. de quo Laertius lib. IIX. Vide Plut. in Bione. AB *alijs senibus auditum*; } aequalis enim Platonis Archyta fuit. de Senectute. SI *quis caelum adscendisset*, } Si quis in caelum adsc. quindecim. Si quis ad caelum adsc. unus. NISI *aliquem, cui narraret, habuisset*. } Cui ea narr. unus. Non habuisset. duo. TOT *signis* } argumentis euidentibus. *Ac quaerat*, } Aut quod requirat, unus. An quaerat, duo. Quid quaerat, quattuor. Acquirat, duo. Aut quaerat, duo. Aut requirat, unus. Desunt haec in quattuor. Anquirat, Labinus. MVLTAEQ. *caussae susp. offensionumq.* } Multaeq. suspicionum caussae, offensionumq. duo. ELEVARE, } pro minuere, extenuare. supra. SAPIENTIS *est*. } iuxta naturae praescriptum uiuentis. VTILITAS *in amicitia*, } Veritas, duo. ACCIPIENDA *amice*, } Accipienda sunt amice, nouem. *Accipienda amice*; ab eo, qui monetur, & obiurgatur. NESCIO *quo modo uerum est*, } Nescio quomodo

hoc

hoc uerum est, unus. Nescio quo modo id uerum sit, unus. Nescio quo modo uerum sit, unus. FAMILIARIS *meus* } adeo familiaris, ut a Laelio scriptae putentur, quae Terentij nomine comoediae circumferuntur. ad Att. lib. VI. ep. 3. TERENTIVS } abest à quattuordecim. unus, T. MVLTO *molestius*; Multo molestius est, sex. in quorum uno additum, in uno deletum. PRAECIPITEM *ferri* } in periculum agi. MONITIO } Admonitio, quattuor. OBSEQVIO } uide Quinctil. lib. IIX. cap. 3. de hoc uerbo. NEQVEANT; } Nequeat, tredecim. ILLVD *Catonis, multo melius &c.* } sic quinque. Illud Catonis, ut multa, Melius, duo. Illud Catonis, ut multa, Multo melius, duo. Illud Catonis ut multo melius, septem. QVA *debeat carere,* } sic quinque. Qua debeat uacare, quinque. Qua deberent uacare, quinque. QVOD *contra oportebat,* } similiter locutus in extremo de Senectute. OBIVRGATIONE *gaudere.* } Correctione, octo. Correptione, octo. Correctore, sed sup. add. Correctione, unus. ET *monere, & moneri,* } *ἀγαθὴ παραίβασίς ἐστιν ἑτέρου.* NON *aspere, alterum &c.* } Non aspere, & alterum, unus. ADVLATIONEM, *blanditias,* } Blanditiam, octo. Blanditionem. quattuor. Et blanditie, unus. QVAMVIS *enim multis nominibus* } sic undecim. Quam multis enim nom. unus. recte. Quamuis enim hoc multis nom. unus. Enim, non est in uno. Quamuis autem multis nom. unus. AD *uoluntatem* } Ad uoluptatem, sex. TVM *amicitiae repugnat maxime.* } Repugnat abest ab uno. Recte. SI *nec in uno quidem unus animus* } Si ne in uno quidem quoque unus an. quinque. Si nec in uno quoque unus an. tres. Si non in unoquoque animus erit unus, duo. Si non in uno quidem quoque unus an. duo. Si in uno quoque unus an. unus. VT *ait idem Terentius* } Idem, abest ab uno. Eun. act. 3. sc. 2. LOCO, } dignitate. ad Terentiam, lib. XIV. ep. 18. Videte, quid aliae faciant isto loco feminae.

CICERO

CONCIO, quae ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet, quid intersit inter popularem, idest assentatorem, & leuem ciuem; & inter constantem, seuerum, & grauem. Quibus blanditijs C. Papirius consul nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de tribunis pl. reficiendis? dissuasimus nos. sed nihil de me, de Scipione dicam libentius. quanta illi, dij immortales, fuit grauitas, quanta in oratione maiestas? ut facile ducem populi R. non comitem, diceres. sed affuistis; & est in manibus oratio. itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est. Atque (ut ad me redeam) meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino cos. quam popularis lex de sacerdotijs C. Cicinij Crassi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. atque is primum instituit in forum uersus agere cum populo. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum est praetore me, quinquennio ante, quam consul sum factus. itaque re magis, quam auctoritate, caussa illa defensa est. quod si in scena, idest in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est, tamen uerum ualet, si modo id patefactum, & illustratum est: quid in amicitia fieri oportet, quae tota ueritate perpenditur? in qua nisi, ut dicitur, apertum pectus uideas, tuumq. ostendas; nihil fidum, nihil exploratum habeas; ne amare quidem, aut amari possis, cum, id quam uere fiat, ignores. quamquam ista assentatio, quamuis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maxime, qui ipse sibi assentetur, & se maxime ipse delectet. omnino est amans sui uirtus: optime enim se ipsa nouit; quamq. amabilis sit, intelligit. ego autem non de uirtute nunc loquor, sed de uirtutis opinione. uirtute enim ipsa non tam multi praediti esse, quam uideri, uolunt. hos delectat assentatio. his fictus ad eorum uoluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam uanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur haec amicitia, cum alter uerum audire non uult, alter ad mentiendum paratus est. nec parasitorum in comoedijs assentatio nobis faceta uideretur, nisi essent milites gloriosi.

,, Magnas uero agere gratias Thais mihi?

satis erat respondere, Magnas; Ingentes, inquit. semper auget assentatio id, quod is, cuius ad uoluntatem dicitur, uult esse magnum. quamobrem, quamquam blanda ista uanitas apud eos ualet, qui ipsi illam allectant, & inuitant: tamen etiam grauiores, constantioresq. admonendi sunt, ut animaduertant, ne callida assentatione capiantur. aperte enim adulantem nemo non uidet, nisi qui admodum est excors; callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiose cauendum est. nec enim facillime agnoscitur, quippe qui aduersando saepe assentetur; &, litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, uinciq. se patiatur, ut is, qui illusus sit, plus uicisse uideatur. quid autem turpius, quam illudi? quod ne accidat, magis cauendum est: ut in Epicureo,

,, Hodie me ante omnes comicos stultos senes

,, Versaris, atque luseris lautissime:

haec enim in fabulis stultissima persona est, improuidorum, & credulorum senum.

EXPLANATIO

C. PAPIRIVS *consul* } abest, Consul, a decem meis. & recte abest. nam trib. pl. erat. epit. Liu. lib. LIX. QVANTA *illi, &c.* } Illi, abest a duobus. Illa, septem. QVANTA *in oratione maiestas?* } sic omnes mei. Quantum in oratione maiestatis, esse in quibusdam, scripsit Lambinus. VIDEBATVR. } sic omnes mei. Iubebatur, alias. Lambinus, Ferebatur. COOPTATIO } Coaptatio, octo. Captatio, unus, addita sup. O, Captatio, tres. Coaptio, duo. Coactatio, duo. Cohactatio, unus. AD *populi beneficium transferebatur,* } ut populus sacerdotes crearet, cum ea potestas antea ipsorum sacerdotum fuisset. ATQVE *is &c.* }

is &c. } hoc Plutarchus C. Graccho tribuit, in Gracchis.alteruter igitur erravit. VERSUS } Versu, unus. Versibus, unus. TAMEN *illius uend. or.* } Tum, dno. Tantum, unus. Venerabilem, duo. *Vendibilem:* plausibilem, popularem, quae laudetur in uulgus. NOBIS *defendentibus*, } male alij, Defendentibus: contra ueteres omnes meos. Quasi ad augures, ad quos antiquandae legis potestas non pertinuit, sed ad populum, ad quem Laelius dissuasit eam legem, De hac oratione in Bruto. PRAETORE *me*, } sic quattuor. Per me praetorem, duo. Per me PR. unus. Per me, decem: in quorum uno sup, add. Praetorem. CONSUL *sum factus*. } Sim, nouem, Factus essem, duo. QUAM *auctoritate*, } Quam summa auctoritate, quattuordecim. QUOD *si in scena*, } sic decem. Scenis, duo. Scamna, tres. Scamna, duo. In istamna, unus. IDEST *in concione*, } sic undecim. Vel in conc. tres. Idem in conc. unus. In, non est in uno. UT *dicitur, apertum pectus uideas*, } sic duodecim. Vt dicitur, aut apertum pectus uid, quinque. quorum unus, Opertum. AUT *amari possis*, } Posis, abest a sex meis. QUAMVIS *perniciosa* } Quamuis, abest a quattuor. *Perniciosa*; nam iudicium corrumpit. RECIPIT, } Recepit, quinque. NON *de uirtute nunc loquor*, } sic duodecim. Nunc, non est in duobus. De uirtute nunc non loquor, unus. MAGNAS *&c.* } Eun. act. 3. sc. 1. SEMPER *auget assentatio* } sic unus. Assentator, reliqui. QUI *ipsi illam* } Qui illi ipsam, quattuor. Qui ipsam illam, unus. Ipsi, abest a duobus. INSINUET, } irrepat in sinum, penetraliaq amicitiae. FACILLIME } Facile, duo. Faciliter, unus. PLUS *uicisse* } ex contentione. unde maior uictoria. Illusisse, quinque. Lusisse, quinque. Vidisse, uel ualuisse, unus. *Plus uidisse:* sapientius iudicasse. Fam. lib. VII. Vidisse mihi multum uideris. UT *in Epicureo*, } numquam credidi, nec legendo reperi, fabulae nomen fuisse, Epicureus. Vt in Epiclero, recte legendum putauit Pater. Epiclerus au tē Caecilij fuit comoedia, teste Prisc. lib. VI. & X, Caecilijq. hos uersus esse, ait idem Cicero in Catone. Quod certe, quamquam dissentientibus antiquis libris, nostraui coniecturam approbat. Nec tamē ignoro, Turpilij quoque comoediam hoc nomine fuisse, ut est apud Priscianum, & Nonium. Sed haec Caecilij esse, non Turpilij, locus in Catone iam citatus perspicue declarat. Vertit fortasse eam comoediam ex Menandro. nam Stobaeus eius exemplum adducit ex Epiclero. Vt in Epicurio, duo. Pacuino, quinque. Pacunio, unus. Pacuuii, unus. Pacuuio, unus. Mendose omnia. ME *hodie ante omn.* } sic nouem. Vt in eo die ante omn, septem. Vno die ante omn. unus. COMICOS } sic duo. Comitos, unus. Amicos, quinque. Coamicos, decem. ATQUE *luseris* } sic unus. Atque ut disseris, unus. Atque ut luseritis, tres. Atque nt iusserit, duo. Atque iusseris, unus. Atque ut luxeris, unus. Atque ut uixeris, duo. Atque iusseris, unus, Vseris atque, unus. Atque illusseris, unus. Ac uiseris, unus. Atque ut illuseritis, nnus. LAUTISSUME; } Laudatissime, tres. Latissime, unus. Male. Lautissime, omnes.

CICERO

SED nescio quo pacto ab amicitijs perfectiorum hominum, idest sapientum, (de hac dico sapientia, quae uidetur in hominem cadere posse) ad leues amicitias defluxit oratio. quamobrem ad illa prima redeamus; eaque ipsa concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias, & conseruat. in ea est enim conuenientia rerum, in ea constantia: quae cum se extulit, & ostendit lumen suum, & idem adspexit, agnouitq. in alio, ad id se admouet, uicissimq. accipit illud, quod in altero est. ex quo eorum exardescit siue amor, siue amicitia. utrumque enim dictum est ab amando: amare autem, nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita: quae tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. hac nos adolescentes beneuolentia senes illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum P. Nasicam, Ti. Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus. haec etiam magis elucet inter aequales, ut inter me, & Scipionem, & L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium: uicissim autē senes in adolescentium caritate acquiescimus, ut in uestra, & Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adolescentis P. Rutilij, & A. Virginij familiaritate delector.

EXPLANATIO

DEFLUXIT *oratio.* } Deflexit, duo. AD *illa prima red.; eaq. ipsa* } Ad illam primam red.; eamq. ipsam, quindecim. quorum unus, Ipsamq. AGNOUITQ. } Cognouitq. duo. Et agnouit, unus. L. PAULLUM, } patrem Scipionis. SP. *Mummium*; } Lucij fratrem. de quo in Bruto, & ad Att. lib. XIII. UT *in uestra, & Q. Tuberonis:* } unus, Vt ego in uestra, & Q. Tub. Vt in uestra, ut in Q. Tub, tres. Vt in uestra, atque in Q. Tub. unus. Vt in nestra, ut in Tub. duo. Vt in uestra, & in Q. Tub, octo. Vt in uestra, ut Q. Tub. unus. Vt in uestra, & ubi Q. Tub. unus. EQUIDEM *etiam admodum* } sic quinque. Et quidem etiam adm. nouem. Et quidem adm. duo. Equidem & adm. unns. P. RUTILII, } ad Att. lib. IV. ep. 16. ET *A. Virginij* } Et, abest ab octo. Et, A, abest a duobus.

CICE-

CICERO

QVONIAMQ. *ita ratio comparata est uitae, naturaeq. nostrae, ut alia aetas oriatur ex alia: maxime quidem optandum est, ut cum aequalibus possis, quibuscum tamquam e carceribus emissus sis, iisdem ad calcem, ut dicitur, peruenire: sed, quoniam res humanae fragiles, caducaeq. sunt, semper aliqui acquirendi sunt, quos diligamus, & a quibus diligamur. caritate enim, beneuolentiaq. sublata, omnis est a uita sublata iucunditas. mihi quidem Scipio, quamquam est subito ereptus, uiuit tamen, semperq. uiuet. uirtutem enim amaui illius uiri; quae exstincta non est; nec mihi soli uersatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui; sed etiā posteris erit clara, & insignis. nemo umquam animo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. in hac mihi de rep. consensus, in hac rerum priuatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit. numquam illum, ne minima quidem re, offendi, quod quidem senserim: nihil audiui ex eo ipse, quod nollem. una domus erat, idem uictus, isq. communis. neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesq. communes. nam, quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus, remoti ab oculis populi, omne otium, tempusque contriuimus, quarum rerum recordatio, & memoria, si una cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi uiri, atque amantissimi, ferre nullo modo possem: sed nec illa exstincta sunt, aluntur q. potius, & augentur, cogitatione, et memoria, &, si plane illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi aetas ipsa solatium. diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum: omnia autem breuia tolerabilia esse debent, etiam si magna sunt. Haec habui, de amicitia quae dicerem. uos autem hortor, ut ita uirtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut, ea excepta, nihil amicitia praestabilius esse putetis.*

EXPLANATIO

VT *alia aetas oriatur ex alia:* } Ex alia, absunt ab omnibus meis. *Ex alia:* natura suppeditat nobis, unde semper amicos parare posimus ex quacumque aetate: cum ueteres saepe morte eripiantur; ut cū iis ad eundem uitae exitum peruenire nequeamus. IISDEM } Cum iisdem, quindecim. ACQVIRENDI *sunt*, } Exquirendi, duo. Adquirendi, quattuor. Requirendi, unus. Aquirendi, unus. Anquirendi, legendum. ANTE *oculos*, } praesens. nam cara ob oculos uersantur. SVSCIPIET, } conabitur. NATVRA } a qua sunt animi quoque bona. IN *hac mihi &c.* } perfectae amicitiae descriptio. NE *minima quidem re*, } Nec, quattuor. NIHIL *enim audiui*, } Enim, non est in septem. & recte NVLLO *modo* } quando illa cum ipso mihi essent prorsus erepta. ATQVE *discendi?* } quod homini a natura insitum, scribit Off. 1. MEMORIA; } Memoria mea, quattuordecim. Memoria mei, unus. AFFERRET } Affert, nouem. Offert, unus. PRAESTABILIVS *esse putetis*. } Esse, abest a sex meis.

cari, qualia sint, non facile possunt. patrem uita priuare, si per se scelus est; Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quam seruos uiuere, maluerunt, parricidae fuerunt. ergo & parenti nonnumquam admi uita sine scelere potest; & seruo saepe sine iniuria non potest. caussa igitur haec, non natura, distinguit: quae quando alteri accessit, id fit propensius: si utrique adiuncta sit, paria fiant, necesse est. illud tamen interest, quòd in seruo necando, si adsit iniuria, semel peccatur; in patris uita uiolanda, multa peccantur: uiolatur is, qui procreauit; is, qui aluit; is, qui erudiuit; is, qui in sede, ac domo, atque in rep. collocauit. multitudine peccatorum praestat, eoq. poena maiore dignus est. sed nos in uita, non quae cuique peccato poena, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse, quidquid non licet, nefas putare debemus, etiam ne in minimis rebus? etiam: siquidem rerum modum fingere non possumus, animorum tenere possumus. histrio si paullo se mouit extra numerum, aut si uersus pronunciatus est syllaba una breuior, aut longior, exsibillatur, & exploditur, in uita, quae omni gestu moderatior, omni uersu aptior esse debet ut in syllaba, te peccare dices? poetam non audio in nugis: in uitae societate audiam ciuem, digitis peccata dimentientem, sua? quae si uisa sint breuiora, leuiora qui possunt uideri? cum, quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis; perturbata autem ratione semel, & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse uideatur.

H*AEC sententia omnium maxime probari nequit, nostraeq. fidei aduersatur. sed recensenda est Ciceronis ratiocinatio, Non ex rerum euentu, sed ex uitijs hominum metienda sunt peccata, uitia uero, licèt id, in quo peccatur, maius plerumque, aut minus sit, simul aequalia. ergo & peccata. cuius si assumptionem, aut minorem negauerimus, numquam Pro illo quispiam probabit.*

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα.} addunt Lambinus, καὶ τὰ κατορθώματα; Langius, καὶ τὰ ὀρθώματα. Persius sat. 5.

—digitum exere, peccas.
Et quid tam paruum est? Sed nullo ture litabis.

NEC *enim peccata &c.* } praeponuntur haec uerba in meis undecim libris, eaq. confirmantur docto-
rum uirorum iudicio: Parua, inquit, est, ut magna culpa. Mihi nō constat, scripta ne sint a Cicerone, an ab
aliquo, cui hoc initium Paradoxi, ut abruptum, non placeret: Nec enim peccata rerum euentu: cum non
intelligeret, ex inscriptione Graeca apte pendere. Si quis tamen ea recipiat, non pugnabo. modo sciat, in
quinque alijs meis, separatim esse scripta, & in quattuor quidem ex quinque, miniatulis litteris. Quod ma-
gis glossam olet. Vide Plut. de uirt. mor. Hor. Ser. lib. 1. tab. 2. Pers. sat. 5. QVOQVO *uerteris*, } sic om-
nes mei. Absolute dictum. VNVM *est*. } peccatur enim semper ex inscitia, uel ex incontinentia.
Vnum: genere: sed species diuersas continet. ALIQVANTVM, } Aliquantulum, quindecim.
INSCITIA } sic decemseptem. unus, Inscia. Lambinus, Inscientia. LAPSA *est libido* } sic quat-
tuordecim. unus, Lapsa est eius libido. unus, Lapsa est illius libido. duo, Lapsa est ipsius libido. PECCA-
VIT *uero* } Peccatur, unus. Peccatum, octo. TRANSIRE *lineas*: } sic omnes mei. *Lineas*:
Modum.

Horatius, Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraq. nequit consistere rectum,

CVM *semel transieris, ad &c.* } Transieris hunc, ad &c. octo. Hic, duo. ID *hoc uno ten.* } Id, non est
in uno. In, unus. ID *si nec maius*, } sic omnes mei: uno excepto, in quo, in margine add. Quidem: Id si
quidem nec maius. TEMPERANTE *temperantiorem*, } Temperato, quattuordecim. Temperatio-
rem, decemocto. POTEST *perspici*. } Potest percipi, septem. quorum duo, ord. praep. unus, prius, Per-
fici, postea emendatum, Percipi. AN *uirum bonum dices, &c.* } semel enim qui peccat, uir bonus, non est,
quacumque in re peccet. NON *idem fecerit*? } Idem, abest a decem. TEMPERANTEM } Tem-
peratum, duodecim. VIRTVTIS *nomen*. } perfectae. NEC *bono quidem* } Ne, duo. QVAN-
DO } Quoniam, quindecim. INQVIS, } Inquit, duodecim. Inquid, duo. Inquit aliquis, unus. NE,
a lenonibus, diceres. } Ne, a Lenonibus, ista diceres, quinque. in quorum uno add. QVANDO *uerbis &c.* }
contendamus, licet. non enim pugnis inter nos, sed uerbis res agitur. VTRVM *potius de bonis* } Vtrum
bonis, octo. Vtrum de bonis, septem. Vtrum potius bonis, tres. QVAE *uis enim*, } Quae uis enim est,
sexdecim. MAGISTRATIBVS } Magnis reatibus, duo. INFERANT? } Afferant, quattuor-
decim. Afferantur, unus. Inferantur, unus. QVAMCVMQ. } Et quamcumq. tres. NVDA } remo-
ta a circumstantijs. NON *facile possunt*. } Possum, tredecim. Possem, duo. SAGVNTINI, } ab
Hānibale obsessi. Liuius lib. XXI. Polybius lib. III. Val. lib. VI. cap. 6. Silius lib. II. Cic. in Philipp. Inde Prou.
Saguntina fames. PARRICIDAE } Patricidae, septem. CVM *ultro accessit*, } pro, Vtrouis. Ita lo-
cutus lib. III. de Off. Quae quando uni accessit, unus. Quae quoniam ultro accessit, nouem. Quae q̄a ultro
accessissent, unus. Quae quando ultro accessit, quattuor. Quae ipsum ultro accessit, unus. Quae quia ultro
sponte accessit, unus. VTRIQVE *adiuncta* } Vtroque, nouem. Vtraque, duo. Vterque, unus. Vtram-
que, unus, Vtrobique, tres. Coniuncta decem. SI *adsit iniuria*, } Si id fiat ini. unus. Si id fit ini. sex. Si

CICERO

ATQVE etiam mihi quidem uidentur, qui utilitatis caussa fingunt amicitias, amabilissimum nodũ amicitiae tollere. non enim tam utilitas parta per amicum, quam amici amor ipse delectat: tumq. illud fit, quod ab amico est profectum, iucundum, si cum amore, & studio est profectum: tantumq. abest, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ij, qui opibus, & copijs, maximeq. uirtute praediti, in qua plurimum est praesidij, minime alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi. atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil umquam omnino deesse amicis. ubi enim studia nostra uiguissent, si numquam studio, numquam consilio, numquã opera nostra nec domi, nec militiae Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est. non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. nam quis est, pro deũ fidem, atque hominum, qui uelit, ut neque diligat quemquã, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copijs, atque in omnium rerum abundantia uiuere? haec enim est tyrannorum uita nimirum. in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis beneuolentiae potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus est amicitiae. quis.n. eum diligat, quem metuit, aut eum, a quo se metui putat? coluntur tamen simulatione amicitiae dumtaxat ad tempus. quod si forte, ut fit plerumque, ceciderint; tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiße ferunt, tum, cum exsul esset; se intellexisse, quos fidos amicos habuißet, quosq. infidos, cum iam neutris gratia referre poßet. quamquam miror, in illa superbia, & importunitate si quemquam habere potuit. atque, ut huius, quem dixi, mores ueros amicos parare non potuere: sic multorum opes praepotentium excludunt amicitias fideles. non enim solum ipsa fortuna caeca est, sed eos etiam plerumque efficit caecos, quos complexa est. itaque illi efferuntur fastidio fere, & contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem uidere licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari; sperniq. ab ijs ueteres amicitias, & indulgeri nouis. quid autem stultius, quam, ut plurimum copijs, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quae parant, pecuniam, equos, famulos, uestes egregias, uasa pretiosa, amicos non parare, optimam, & pulcherrimam uitae, ut ita dicam, supellectilem? etenim, cetera cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius caussa laborent: eius enim est istorum quodque, qui uincit uiribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis, & certa poßessio; ut, etiam si illa maneant, quae sunt quasi bona fortunae, tamen uita inculta, & deserta ab amicis, non possit esse iucunda. Sed haec hactenus. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi termini diligendi. de quibus tres uideo ferri sententias, quarum nullam probo; unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos; alteram, ut nostra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiae pariter, aequaliter respondeat; tertiam, ut, quanti quisque seipse facit, tanti fiat ab amicis, harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. nec enim illa prima uera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. quam multa enim, quae nostra caussa numquam faceremus, facimus caussa amicorum? precari ab indigno, supplicare, tum acerbius in aliquem inuehi, insectariq. uehementius: quae in nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime. multae quoque res sunt, in quibus de suis commodis uiri boni multa detrahunt, detrahiq. patiuntur, ut ijs amici potius, quam ipsi, fruantur. Altera sententia est, quae definit amicitiam paribus officijs, ac uoluntatibus. hoc quidem est nimis exigue, & exiliter ad calculos reuocare amicitiam; ut par sit ratio acceptorum, & datorum. ditior mihi, & affluentior uidetur eße uera amicitia, nec obseruare stricte, ne plus reddat, quam acceperit. neque enim uerendum est, ne quid excidat, aut ne aliquid in terram defluat, aut ne plus aequo quid in amicitia congeratur. Tertius uero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. saepe enim in quibusdam aut animus abiectior est, aut spes amplificandae fortunae fractior. non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est, sed potius eniti, & efficere, ut amici iacentem animum excitet, inducatq. in spem, cogitationemq. meliorem. Alius igitur finis uerae amicitiae constituendus est; si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat, ullam uocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quam eius, qui dixißet, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus: nec uero se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante dictum esse crederet, qui habitus esset unus e septem, sed impuri cuiusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis, eße sententiam. quonam enim modo quisquam amicus eius eße poterit, cuius se putabit inimicum esse posse? quin etiam necesse erit cupere, & optare, ut quamsaepissime peccet amicus, quo plures det sibi tamquam ansas ad reprehendendum. Rursum autem recte factis, commodisq. amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem praeceptum, cuiuscumque est, ad tollendam amicitiam ualet. Illud potius praecipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odiße possemus. quin etiam, si minus felices in deligendo fuissemus; ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, cõsiliorum, & uoluntatum, sine ulla exceptione, communitas; ut, etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustae amicorum uoluntates sint adiuuandae, in quibus eorum aut de capite agatur, aut de fama, declinãdum sit de uia, modo ne summa turpitudo sequatur. est enim, quatenus amicitiae dari uenia possit.

EXPLA-

EXPLANATIO

SI *cum amore, & studio est profectum;* ʒ Si cum studio est profectum, quindecim. Si cum amore, studioq. est profectum, duo. OPIBVS, *& copijs*, ʒ idest, propter opes, & copias, maximeq. uirtutem. MAXIMEQ. *uirtute praediti*, ʒ Praediti, non est iu quiudecim. quorum duobus additum. BENEFICENTISSIMI. ʒ Beneficientissimi, unus. reliqui, Benificentissimi. NIHIL *umquam omnino deesse amicis*. ʒ sic quattuordecim. Numquam omn.d.a.unus. Nihil umquam d. a.unus. Nihil omnino umquam d.a.uuus. Omnino nihil umquam deesse amicis, unus. Nihil umquam indigere amicos, Langius ex uet. libro. Notatq. Indigere casu accusandi, dictum esse a Plauto, & a Varrone. SCIPIO *eguisset?* ʒ Scipio, abest a quattuor, quorum uni additum. SECVTA *est.* ʒ Consecuta est, quattuordecim. Consequatur, unus. DELICIIS *affluentes* ʒ Delicijs, omnes libri. Diffluentes, quattuor. Defluentes, duo. Lib. I. de Off. Diffluere luxuria. Lib. III. de Or. Otio diffluentes. Ter. Heaut. Vt eius animum, qui nunc luxuria, & lasciuia diffluit, retundam, redigam, ut, quo se uertat, uesciat. *Affluentes:* qui nihil umquam incommodi passi sunt: unde fructum aliquem ex amicitia capere potuerint. Inde illud, ad Trebatium lib. VII. Valde iam delicatus es, qui grauere litteras ad me dare, homini praesertim prope domestico. NEC *usu*, ʒ quia ex animo neque amant quemquam, neque amantur. NEC *ratione* ʒ idest, doctrina, & institutione. VT *neque diligat quemquam*, ʒ adeo μισάνθρωπος. NVLLA *stabilis beneuolentiae potest esse fiducia:* ʒ Nulla sancta societas, uec fides regni est. Et Micion Terentianus longe currere putat, qui imperium grauius putat esse, ui quod fit, quam illud, quod amicitia adiungit. SVSPECTA, *atque sollicita*, ʒ sic octo. recte. decem, Susp. sunt, atque sollicita. *Suspecta, atque sollicita:* Dionysius Siculus barbam ne filiabus quidem tondendam credere ausus fuit. NVLLVS *locus est amicitiae:* ʒ sic quinque. tredecim, N. locus amicitiae. Sed in uno additum. QVEM *metuit;* ʒ Quem metuat, nouem. Quem metuet, tres. Quem tantum metuat, unus. Inde illud Ennij, Quem metuunt, oderunt, lib. II. de Off. SIMVLATIONE *amicitiae* ʒ Amicitiae, non est in decem. Amici, unus. QVOD *si forte* ʒ Qui, unus. Et, unus. Quid, unus. INTELLIGITVR, ʒ Intelligent, tres. TARQVINIVM *dixisse ferunt*, ʒ Fertur, quattuor. recte: quorum duo, alter, Fert˜; alter, Feruntur; & supra, in spatio, uersus dirimente, Ab hominibus. TVM, *cum exsul esset, se intellexisse*, ʒ sic unus. Tunc cum exsulem se intellexisset, sex. Tum exsulem esse se intellexissʒ, tres. Cum exsulem intellexisset, unus. Exsulantem, deletum, & additum, Tunc, cum exsulem sese intellex. unus. Cum exsulasset se intell. unus. Cum exsulantem se intellex. unus. Tum cum exsulem esse se intellexisset, tres. Tum cum esset exsul intellex. unus. QVOSQ. *infidos*, ʒ Que, non est in sexdecim. GRATIAM *referre* ʒ uide de hoc loquendi modo Agellium lib. VII. cap. 4. Hoc loco dictum est in malam partem. *Quos fidos amicos habuisset, quosq. infidos:* uide Halicarn. lib. IV. circa finem. IN *illa superbia*, ʒ In, non est in quinque. quorum uni additum. IMPORTVNITATS, ʒ a quo nihil aequi posset impetrari, nihil praesidij sperari, nisi ipsi collibitum esset. SI *quemquam* ʒ fidum amicum, cum prae se omnes despiceret, atque iniurijs afficeret. PRAEPOTENTIVM ʒ Praepotentum, nouem. Potentium, unus. FORTVNA *caeca* ʒ uide Aug. de Ciu. Dei, lib. IV. cap. 18. ILLI *efferuntur fastidio* ʒ Illi, non est quattuor. quorum uni additum. Langius legit, Efferantur: idest, exstirpata ex eorum animis humanitate, in feras degenerant: quae impetu feruntur, non ratione gubernantur. *Fastidio:* metaphora, a stomacho, plerosque cibos, cum nausea quadam, reiiciente. Significat morositatem, cui satisfacere nemo potest, τὸ δύσεροτον, καὶ δυσάρεστον. ET *contumacia:* qui se solos sapere putant, aliorum consilia non audiunt, sed derident, atque contemnunt. PROSPERIS *rebus immutari:* ʒ Prosperis rebus etiam mutari, unus. Exemplum est apud Cic. ad Att. lib. XIII. de Alexandro, Aristotelis discipulo. SPERNI *ab ijs* ʒ quod sint impares dignitate. INDVLGERI ʒ Indulgere, sex. Indulgẽ nouem. *Indulgeri nouis:* ut eorum similes habeantur, quorum consuetudine utuntur. VT *plurimum* ʒ Cum plurimum, quindecim. Quantum plurimum, male, unus. CETERA *parare, quae parantur, pecuniam, equos, &c.* ʒ delendum puto, Pecuniam, ut glossema. est enim iu uetere libro, Cetera parare, quae parantur, i. pecuniam, equos &c. Alijs placet, Quae parantur pecunia. cum quibus faciunt sex mei ueteres libri. Cum ipsi quoque uiderint, pecuniam non esse numerandam in supellectile, de qua hic Cicero loquitur. Sed ego malo glossam esse, accedente antiqui mei libri auctoritate. FAMVLOS, ʒ Familiam, duo libri. VESTES *egregias*, ʒ Vestem egregiam, undecim. Egregiam uestem, unus. Vestes pretiosas, uasa egregia, duo. In uno deest totũ hoc. CVM *parant*, ʒ Cum parantur, octo. Quae parantur, unus. CVI *parent*, ʒ Parentur, tredecim. *Cui parent, nesciunt:* Isocrates in oratione Philippica: Συμβαίνει τοῦ μὲν πλούτου καὶ τῶν δυναστειῶν πολλάκις τοὺς ἐχθροὺς κυρίους γίγνεσθαι. τῆς δὲ εὐνοίας, τῆς παρὰ τῶν πολιτῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν προειρημένων, μηδένας ἄλλους καταλείπεσθαι κληρονόμους: πλὴν τοὺς ἐξ ὑμῶν γεγονότας. EIVS *enim est istorum quodque, qui uincit uiribus:* ʒ sic decem. Eius est enim, antiquus liber. Est, abest ab uno. Etenim est istorum, quidquid uincitur uiribus, alias. Eius enim est istorum, quidquid uincit uiribus, sex. Istorum quaeque, unus. Istorum, quod quis uincit uir. unus. *Vincit:* Vincat, unus. Vincet, unus. Vicit, tres. *Eius enim est istorum &c.* Xenophon: Τὰ τῶν ἡττωμένων τῶν κρατούντων γίγνεται. AMICITIARVM ʒ Amicitiae, duo. Amicitia, unus: male. PERMANET ʒ sic omnes mei. Langius, ex uet. libro, Nam amicitiarum &c. pertinet. STABILIS, *& certa possessio*, ʒ duo, Certa, & stabilis possessio. DESERTA *ab amicis*, ʒ Ab, non est in duobus. POSSIT ʒ Potest, tres. DILIGENDI. ʒ Deligendi, unus, & alias. VIDEO ʒ

e docto-

e doctorum scriptis cognoui. ERGA *amicum*, } Erga amicos, duo. SE *ipse facit*, } Se facit, sex. Seipsum facit, quinque. IN *amicum sit animatus*. } In amico sit an, unus, In amicos sit an. unus. PRECARI *ab indigno*, } sic duodecim. Precari pro amicis ab indigno, unus. Precari pro amico ab indigno, tres. Precari ab amico, unus. Precari ueniam ab indigno, unus. Alias, Precari amicis ab indigno. MVLTA *detrahunt*, } sic omnes mei. *Detrahunt:* ultro: concedunt amicis ea, quae ad ipsos potius pertinent. DETRAHIQ. *patiuntur*, } ab ijs, qui in partem amicorum sunt propensiores. NIMIS *exigue*, } Minus exigue, duo. Exigue, esse in uetere libro, notatum uidi. AD *calculos reuocare* } rationem inire, & aestimare. ACCEPTORVM, *& datorum*. } accepti, & expensi. pro Roscio Comoedo. DETTOR *mihi*, } Mihi, non est in meo. Enim, pro, Mihi, esse in uetere libro, notatum est. VIDETVR *esse uera* } Esse, non est in uno. PLVS *reddat*, } sic omnes mei. NEQVE *enim uerendum est*, } alludere uidetur ad illud Hesiodi:

Αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώιον αἴ κε δύνηαι.

IN *amicitia congeratur*. } In amicitiam cong. sexdecim. FINIS *deterrimus*, } Taeterrimus, unus. Finis est deterr. unus. SE *ipse faciat*, } Se faciat, tres. Seipsum faciat, quattuor. SED *potius eniti*, } Sed potius debet eniti, unus, male, & alias. INDVCATQ. *in spem*, } In, non est in undecim. EDIXERO. } exposuero, praecepero. unde Edicta. Alij, Dissero. uel, Edissero: quod non placet. INIMICIOREM } Inimiciciorem, nouem. ITA *amare oportere, ut aliquando esset osurus:* } Ar. Rher. II. c. δεῖ, ὥσπερ φασί, φιλεῖν ὡς μισήσοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν, ὡς φιλήσοντα Eadem sententia usus est & Sophocles in Aiace. *Vt aliquando:* Vt si quando, unus. Vt si aliquando, tres. A *Biante* } hoc non Bianti, sed Chiloni, tribuit Agellius lib. I. cap. 3. Bianti Aristot. Rhet. II. κατὰ τὴν Βίαντος ὑποθήκην, καὶ φιλοῦσιν, ὡς μισήσοντες, καὶ μισοῦσιν, ὡς φιλήσοντες. Vide & Val. Max. lib. VII. cap. 3. VNVS *e septem*; } is tripoda aureum, ab Atheniensibus piscatoribus inuentum, ad se, tamquam sapientem, delatum repudians, ad Apollinem deferri iussit. IMPVRI } improbi. uide Donatũ in Terentium. sordidi, auari, qui lucro omnia post ponat. AVT *ambitiosi*, } sic omnes mei: uno excepto, in quo, Aut, deest Et amb. alias. *Ambitiosi:* qui gloriolam, & honores pluris faciat, quam uirtutem. OMNIA *ad suam potentiam reuocantis*, } hominis oligarchici, & tyrannici. CVPERE, *& optare*, } Et, abest ab uno meo. Alias, Cupere, etiam optare. RVRSVM } Rursus, tredecim. RECTE *factis* } Rectis factis, duo. DOLERE, *inuidere*. } Dolere, & inuidere, unus. *Inuidere:* πολλοὶ γὰρ ἀτυχοῦσι τοῖς φίλοις συναχθόντες, καλῶς δὲ πράττουσι φθονοῦσι. IN *amicitijs comparandis*, } In amicis comp. quattuor. VTENDVM *arbitror*, } sic omnes mei.

VT, *cum emendati mores amicorum sint*, } Vt, cum emendati fuerint mores amicorum, unus. Vt, cum em. m. antiquorum amicorum sint, unus. Vt, cum amicorum mores em. sint, unus. Vt, cum emendati mores amicorum sunt, unus. *Emendati mores:* ab ijs uitijs alieni, quae amicitiae aduersantur. ut perfidia, leuitas, auaritia, ambitio, & similes praui affectus: quos qui exstirpare non possunt, moderari saltem, & uelare studeant. CONSILIORVM, *& uoluntatum*, } Et, non est in Agellio, haec recitante, lib. I. cap. 3. nec in quindecim meis. *Consiliorum, & uoluntatum communitas:* ut conferant consilia inter se; & ut idem uelint, atque idem nolint. VT, *etiam si qua fort.* } Et si qua fort. alias, & unus. AMICORVM *uoluntates sint adiuuandae*, } Voluntates amicorum, in Agellio. Adiuuandae sint, in Agellio, & duodecim. Sunt, duo. AVT *de capite agatur, aut de fama*, } Aut caput agatur, unus. Agatur aut capite, duo. Aut fama, sexdecim. Vel fama, unus. Cic. Papirio: Priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius, capitis, aut famae scilicet ornatius. DECLINANDVM *sit de uia*, } a summo iure nonnihil recedendum.

CICERO

NEC uero negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet beneuolentiam ciuium; quam blanditijs, & assentationibus colligere, turpe est. uirtus, quam sequitur caritas, minime repudianda est. Sed (saepe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod in omnibus rebus homines diligentiores essent: capras, & oues quot quisque haberet, dicere posse; amicos quot haberet, non posse dicere: & in illis quidem parandis adhibere quasi signa quaedam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes deligendi: cuius generis est magna paenuria: &, indicare, difficile est sane, nisi expertum; experiendum autem est in ipsa amicitia: ita praecurrit amicitia iudicium, tollitq. experiendi potestatem. est igitur prudentis, sustinere, ut cursum, sic impetum beneuolentiae, quo utamur, quasi equis tentatis, sic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam saepe in parua pecunia perspiciuntur, quam sint leues. quidam autem, quos parua mouere non potuit, agnoscuntur in magna. si uero erunt aliqui reperti, qui, pecuniam praeferre amicitiae, sordidum existiment: ubi eos inueniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiae non anteponant; ut, cum ex altera parte proposita haec sint, ex altera uis amicitiae, non multo illa malint? imbecilla enim natura est ad contemnendam potentiam: quam etiam si, neglecta amicitia, consecuti sunt, excusari se arbitrantur, quia non sine magna caussa sit neglecta amicitia. itaque uerae amicitiae difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus, req. publica uersantur. ubi enim inuenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? (haec ut omittam) quam graues, quam difficiles plerisque uidentur calamitatum societates? ad quas, non est facile inuentus, qui descendat. quamquam Ennius recte,

„ Amicus certus in re incerta cernitur.

tamen haec duo leuitatis, & infirmitatis plerosque conuincunt;

uincunt; aut si in bonis rebus contemnunt; aut si in malis deserunt. qui igitur utraque in re grauem, constantem, stabilemq. se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro hominum genere iudicare debemus, & paene diuino. firmamentum autem stabilitatis, constantiaeq. eius, quam in amicitia quaerimus, fides est. nihil enim stabile est, quod infidum est. simplicem praeterea, & communem, & consentientem, idest qui rebus iisdem moueatur, eligi par est: quae omnia pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, & tortuosum. neque uero, qui non iisdem rebus mouetur, & natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat illatis. quae pertinent omnia ad eam, quam iamdudum tracto, constantiam. ita fit uerum illud, quod initio dixi, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. est enim boni uiri, quem eundem sapientem licet dicere, haec duo tenere in amicitia; primum, ne quid fictum sit, ne ue simulatum: (aperte enim uel odisse, magis ingenuum est, quam fronte occultare sententiam) deinde non solum ab aliquo oblatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse uiolatum. Accedat huc suauitas quaedam, oportet, sermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. tristitia autem, & in omni re seueritas absit. habet illa quidem grauitatem: sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemq. procliuior. Exsistit autem hoc loco quaedam quaestio subdifficilis; num quando amici noui, digni amicitia, ueteribus sint anteponendi; ut equis uetulis teneros anteponere solemus. indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. ueterrimae quaeque (ut ea uina, quae uetustatem ferunt) esse debent suauissimae. uerumq. illud est, quod uulgo dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit. nouitates autem, si spem afferunt, ut tamquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illae quidem repudiandae: uetustas tamen suo loco conseruanda est: maxima est enim uis uetustatis, & consuetudinis. atque in ipso equo, cuius modo mentionem feci, si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo consueuit, libentius utatur, quam intractato, & nouo. nec modo in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quae sunt inanimata, consuetudo ualet; cum locis etiam ipsis montuosis delectemur, & siluestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. saepe enim excellentiae quaedam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. numquam se ille Philo, numquam Rupilio, numquam Mummio anteposuit, numquam inferioris ordinis amicis. Quinctum uero Maximum fratrem, egregium uirum, omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat aetate, tamquam superiorem colebat; suosq. omnes per se esse posse ampliores uolebat. quod faciendum, imitandumq. est omnibus; ut, si quam praestantiam uirtutis, ingenii, fortunae consecuti sunt, impartiant eam suis, communicentq. cum proximis: ut, si parentibus nati sunt humilibus, si propinquos habeant imbecilliores uel animo, uel fortuna, eorum augeant opes, eisq. honori sint, & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filii inuenti, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. quod quidem est multo profecto magis in ueris patribus, certisq. faciendum. fructus enim ingenii, & uirtutis, omnisq. praestantiae tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur.

EXPLANATIO

NEGLIGENDA *est fama:* } propter amicum: non est infamia suscipienda, quam hominum odium sequitur. nam sic plus tibi noceres, quam amico prodesses. MEDIOCRE *telum* } inde, Ingens telum, Necessitas. BENEVOLENTIAM *ciuium;* } quam beneficijs conciliari, ait lib. II. de Off. uel saltem benefica uoluntate. BLANDITIIS, *& assent.* } quibus populares populi auram captabant. Videndus Plutarchus in libello de discrimine Adulatoris, & Amici. *Et assentationibus:* sic tres mei. Et assentando, reliqui. AD *Scipionem* } pro, apud; uel, coram. Ad Sulpicium: Quod ad te delatum diceret sese contra dignitatem tuam. QVASI *signa quaedam, & notas,* } nam Virgilius generosi pecoris signa enumerat. Euripides autem, Bonum uirum ab improbo nullo signo internosci, queritur.

Ὅτῳ τὸν ἐσθλὸν δεῖ κακοῦ διειδέναι.
Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι.

MAGNA *paenuria:* } ergo non temere fidendum. SANE } castigantis hoc esse, alij notant. III. de Leg. Quae res cum sapientissime, modestissimeq. constituta esset a maioribus, nihil habui; sane non multum, quod putarem nouandum in Legibus. EXPERIENDVM *autem est in ipsa amicitia:* } non in ipsa amicitia, sed ante, experiri amicum nos debere, Plutarchus scribit in libello de discrimine Adulatoris, & Amici. & Theophrastus apud Plutarchum περὶ φιλαδελφίας, ait, non oportere amantem iudicare, sed iudicantem amare. Vide & Isocratem in Paraenetico, apud quem probādae amicitiae regulae quaedam sunt. Quod est & apud Xenophontem sub Socratis persona. EST *igitur prudentis, sustinere, ut cursum, sic impetum beneuolentiae, quo utamur, quasi aquis tentatis, sic in amicitijs &c.* } hic libri ueteres ita dissentiunt, ut probabilia tamen afferant. Alij enim habent, Cursum, & (ita nouem mei) ut est in uulgata lectione: in qua uerbum, Cursum, referri potest ad cursum nauis, cum aquarum sequatur mentio. Alij, Cursum nauis, (& ita sex mei) quod aptam sententiam habet. Nisi si Nauis glossema fuit ad Cursum. Alij, & (ita duo mei) Equi cursum. Quod si probatur infra legi poterit, Equis tentatis: ut ipsa sibi translatio congruat. Docti uiri libros esse testantur, in quibus pro, Cursum, Currum; & infra, Equis temperatis, legatur. Quae mihi sane lectio admodum arridet. Nec tamen a uulgata discedo: cum ita proprie dicatur, Sustinere cursum, idest nauis; ut, Sustinere currum. ita uero tentantur aquae, ut equi temperantur; uel, ut alijs placet, tentantur. Vnus meus,

meus, Cursum nauis, uel aquae. Male: sed unde tamen eliciatur glossemata esse, Nauis, uel Aquae. Septem, Equis temperatis. Nouem, Aquis tempestatis. Vnus, Equis tempestatis. Vnus, Aquis tempestantibus. *Aquis tentatis:* ut in transitu fluminis. De Leg. lib. II. Nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa accesserim, ut uix pede tentare possim. AMICITIIS,] Amicitia, quinque. ALIQVA *parte*] Sex, Aliqua ex parte. PERICLITATIS *moribus amicorum.*] probatis, periculo facto. SI *uero*] Sin uero, octo. Siri uero, unus: male. Sint uero, unus: male. EXCVSARI *se arbitrantur*,] Se, abest ab uno, Duo, Excusatum iri arbitr. in quorum uno emendatum, Obscur. Quattuor, Obscuratum in arb. Vnus, Obscuratum iri arb. Vnus, Obscuritari arb. & supra, Obscrutari. Vnus, Obscurari se arb. Duo, Obscrutari se arb. Quattuor, Obscurari arb. Vnus, Excrutari arb. Vnus, Obscurari peccatum arb. QVIA *non sine magna iussa sit neglecta amicitia.*] Amicitia, suspicor abundare. IN *honoribus, req. publica uersantur.*] In honoribus reipub. uers. quinque. Reiq. pub. unus. (HAEC *ut omittam*)] Dimittam, duo. Obmittam, unus. NON *est facile inuentus*,] Inuentu, duo. Recte. Sic Crispus lib. III. hist. apud Carisium lib. II. Non tu scis, si quas aedes ignis carpit *acriter*, haud facile sunt defensu, quin & comburantur proxumae? AMICVS *certus in re incerta cernitur.*] tres mei, In re certa. Plautus Amicum in redubia nosci dicit. *in re incerta:* in periculo. PLEROSQVE *conuincunt;*] in uno uetere, Pleros, esse, alij notarunt. IN *bonis rebus*] suis. CONTEMNVNT;] quod est leuitatis. IN *malis.*] amicorum. DESERVNT.] amicos. qui fidem cum fortuna mutant. IN *amicitia quaerimus*,] In amicitiam quaerimus, unus. SIMPLICEM] qui tamen prudens sit. COMMVNEM,] *κοινὸν, τοῖς φίλοις*, Isocrates: Communem amicis: qui facilis sit. CONSENTIENTEM,] nam consensum praecipue requirit amicitia. Graecis, *ὁμόνοια, καὶ συμφωνία.* ELIGI *par est.*] si sit facultas, & optio detur. ADDENDVM *eodem est*,] Addendum in eodem est, tres. VT *ne*] Vt nec, duo. Vt non, unus. DELECTETVR *amicus*,] Amicus, abest a sex. ILLATIS,] Oblatis, omnes mei. APERTE *enim uel odisse &c.*] Horatius sat. 4. lib. I.

—absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit, alio culpante: solutos
Qui captat risus hominum, famamq. dicacis:
Fingere qui non uisa potest, commissa tacere
Qui nequit: hic niger est, hunc tu, Romane, caueto.

MAGIS *ingenuum est*,] Ingenui, omnes mei. (QVAM *fronte occultare sententiam*) *deinde*] Nouem, Quam fronte occultare sententiam. iam deinde. REPELLERE,] Depellere, unus, & alias. male. TRISTITIA *autem, & in omni re seueritas absit. habet illa quidem grauitatem:*] Absit, non est in undecim. in quorum duobus additum. SED *amicitia remissior esse debet*,] Sed in amicitia, duo. Hoc, & cetera, quae sequuntur, referuntur non ad Seueritatem, ut alij putant, sed ad Amicitiam. *Remissior:* non rigida, aut intenta, sed laxo magis uinculo colligata. NVM *quando amici noui, digni amicitia, ueteribus sint anteponendi.*] inde adagium, Nouos parans amicos, ueterum ne obliuiscere EQVIS *uetulis teneros anteponere solemus.*] Virg. Georg. III. INDIGNA *homine dubitatio.*] Indigna est homine dubitatio, duo. Indigna dubitatio homine haec est, duo Indigna dubitatio homine est, tres. Indigna dubitatio haec est, quinque. Indigna est haec dubitatio in homine, unus. Indigna dubitatio homine, quattuor. ESSE *debent*,] Debent esse, nouem. Debet esse, duo. Deberet esse, duo. Dicunt esse, unus. SICVT *alterum rerum*,] Sicut belluarum aliarum, unus. & supra, Rerum. SATIETATES.] Societates, tres. Satietas, quinque. Societas, unus. *Satietas:* odium. quo modo interpretatur Donatus in Terentium. VETERRIMAE, *suauissimae.*] omnes mei, Veterrima, suauissima. VT *amicitiae munus expletum sit.*] ut amicitia perficiatur, certoq. constet, neque de fide mutua dubitetur. NOVITATES] amicitiarum: nouae amicitiae: noui amici. IN *herbis*] Ouidius in epist. Helenes ad Paridem:

Sed nimium properas, & adhuc tua messis in herba est.

MAXIMA *uis uetustatis, & consuetudinis.*] id Ouidius de amore uenereo praecepit, 2. de Arte:

Fac tibi consuescat: nil assuetudine maius.

ATQVE *in ipso equo*,] Atqui, quattuor. Quia ut in ipso equo, unus. Vt in ipso equo, sex. Quo in ipso equo, tres. Quod in ipso equo, duo. Qui in ipso equo, unus. Quando ipso equo, unus. & supra, Vt in ipso equo. QVI *non eo*,] Qui non illo, unus. INTRACTATO,] sic sexdecim. duo, Intacto. NEC *uero in hoc tantum quod est animal*,] sic quinque mei. Tantum, non est in quinque. Tantum in hoc, unus. Nec uero in hoc solo, &c. tres. Nec uero in eo, quod &c. unus. Nec modo in hoc, quod &c. tres. INANIMA,] Inanimata, sexdecim. In amicitia, duo: male. CVM *locis ipsis delectemur montuosis etiam, & silu.*] sic sex. Locis in ipsis, tres. In locis ipsis, quinque. Quin, pro, Cum, tres. Cum in locis montuosis delectemur, unus. Sic Homerus:

—οὐδέ τι οἶν
Ἧς πατρίδος γαίης γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.
Neque enim patrio solo dulcius quidquam nouimus.

SCIPIONIS] sic omnes mei. Alias, Scipioni. IN *nostro, ut ita dicam, grege.*] Ter. Adelph.

At hic hercule de grege illo est.

NVMQVAM *se ille Philo*,] Ille, non est in uno. RVPILIO,] sic recte legendum. contra omnes ueteres libros; ex historiae testimonio. Amici enim Laelij & Rupilius, & Rutilius fuere: quorum nominum similitudo peperit errorem: sed Rupilius, eius aequalis; Rutilius, adolescens. De Rutilio, infra. De Ru-

pilio

pilio autem, eodem loco, & ep.16.lib.IV.ad Att. Q. VIERO *Maximum*, } eiusdem Paulli filium, sed a Q. Fabio Max. adoptatum. QVOD *is anteibat aetate*, } Quia, unus. PER *se esse posse ampliores uolebas*. } Posse, non est iu uno. Per se posse ampl. uol. unus. Pre se esse ampliores, uol. unus. Post se esso posse ampl. uol. uuus. Per se posse, esseq. ampl. uol. scriptum esse in uetere libro, notatum uideo. NATI *sint* } Siut, duo. Siut nati, quinque. Sunt, deest in uno. VT *in fabulis*, } sic quindecim mei. recte. Vnus, Vt iu fabulis uideri potest. Vnus, ut in fabulis dicitur. Vuus, Vt in fabulis de illis audiuimus. IGNORANTIAM } Ignorationem, quattuor. quo modo legitur in Nonio, Famulatus. AVT *deorum, aut regum filij* } ut Telephus, Herculis, & Auges; Aegysthus, Thyestis, & Pelopiae filij: alter a cerua, alter a capra nutritus, a pastoribus inuenti. ut Romulus, & Remus a Faustulo educati. ut Cyrum, Regem Medorum, expositum ab Astyage, pastor Mithridates aluit. ut Semiramis, diu ab auibus alita, a pastoribus sublata, regia coniuro facta fuit. PATRES *suos* } sic unus. unus, Patres sibi. A sexdecim abest, & Suos, & Sibi. CERTISQ. } Ceterisque, duo. FRVCTVS *eum ingenij, & uirtutis, omnisq. praestantiae tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur*. } sic sexdecim. Duo, Tum permaximus. Alias, Carpitur. Fructus autem uirtutis est caritas.

ƆICERO

VT igitur ii, qui sunt iu amicitiae, coniunctionisq. necessitudine superiores, exaequare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se a suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq. magis, si aliquid habere se putant, quod officiose, aut amice, & cum labore aliquo suo factum queāt dicere. odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium: quae meminisse debet is, in quem collata sunt; non commemorare, qui contulit. quamobrem, ut ij, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia; sic quodam modo inferiores extollere. sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant. quod non fere contingit, nisi ijs, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non modo uerbis, sed etiam opere, leuandi sunt. tantum autem cuique tribuendum est, primum, quantum ipse efficere possis; deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adiunes, possit sustinere. uon enim tu possis, quantumuis licet excellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rupilium potuit consulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. quod si etiam possis quiduis deferre ad alterum; uidēdum est tamen, quid ille possit sustinere. Omnino amicitiae, corroboratis iam, confirmatisq. & ingenijs, & aetatibus, iudicandae sunt; nec, si qui, ineunte aetate, uenandi, aut pilae studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio praeditos dilexerunt. isto enim modo nutrices, & paedagogi iure uetustatis plurimum beneuolentiae postulabunt: qui negligendi quidem non sunt; sed alio quodam modo colendi. aliter enim amicitiae stabiles permanere uon possunt. dispares enim mores disparia studia sequuntur. quorum dissimilitudo dissociat amicitias. nec ob aliam caussam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum, studiorumq. distantia. Recte etiam praecipi potest in amicitijs, ne quis intemperata quadam beneuolentia, quod persaepe fit, impediat magnas utilitates amicorum: nec enim (ut ad fabulas redeam) Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impedientem, audire uoluisset: & saepe incidūt magnae res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire uult, quod desiderium non facile ferat, & infirmus est, mollisq. natura, &, ob eam ipsam caussam, in amicitia parum iustus. Atque in omni re, considerandum est, & quid postules ab amico, & quid patiare a te impetrari. Est etiam quasi quaedam calamitas in amicitijs dimittendis nonnumquam necessaria. iam enim a sapientum familiaritatibus ad uulgares amicitias oratio nostra delabitur. erumpunt saepe uitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos: quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiae sunt remissione usus eluendae, &, ut Catonem dicere audiui, dissuendae magis, quam discindendae sunt; nisi quaedam admodum intolerabilis iniuria exarserit; ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disiunctioq. facienda sit. sin autem morum, aut studiorum cōmutatio quaedam, ut fieri solet, facta erit, aut in reip. partibus dissensio intercesserit: (loquor enim, ut paullo aute dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitijs) cauendum erit, ne non solum amicitiae depositae, sed inimicitiae etiam susceptae uideantur. nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter uixeris. ab amicitia Q. Pompeij meo nomine se remouerat, ut scitis, Scipio: propter dissensionem autem, quae erat in rep. alienatus est a collega nostro Metello. utrumque egit grauiter, auctoritate, & offensione animi non acerba. quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid euenerit, ut exstinctae potius amicitiae, quam oppressae uideantur. Cauendum uero est, ne etiam in graues inimicitias conuertant se amicitiae: e quibus iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur: quae tamen si tolerabiles erunt, ferendae sunt: & hic honos ueteri amicitiae tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam.

EXPLANATIO

SIC *inferiores non dolere, se &c.* } sic decemseptem. quorum unus supra addit, Debent. Vnus, Sic inferiores uon debē, se &c. Hoc autem est inuidorum: qui alienis rebus marcescunt opimis. A *suis amicis* } Amicis, non est in decemseptem. QVERVNTVR } Querunt, unus. Queruli autem homines amici-

tiae idonei non sunt. Prouerbium Graecum: Οἱ φιλομεμφεῖς εἰς φιλίαν οὐκ εὔθετοι. SI *aliquid habere se put.* } Si se habere put. decemseptem. OFFICIOSE, } Officiosissime, unus. Offensiose, Lambinus. ET *amice*, } sic omnes mei. Alias, Aut amice. FACTVM } Facto, unus, male. ODIOSVM *genus hominum, officia exprobrantium:* } uide Senecam, lib. II. de Beneficijs. Commemoratio etiam, exprobrationis uim habet. Sosia apud Terentium, QVAE *meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.* } Prouerbium Graecum:

χάριν λαβὼν μέμνησο· δοὺς δ' ἐπιλάθου.

QVI *etiam contemnendos se arbitrantur:* } nihil arroganter de se sentientes. QVANTVM *ipse efficere possis;* } Sic omnes mei: uno excepto, in quo, Potest. Lambinus, Possit. NON *enim tu possis, quantumuis* } Non enim tu possis, uel quantumuis, tres. Quamuis, duo. unus, Quantumquamuis. EXCELLAS, } sic omnes mei. Alii notant esse in quibusdam ueteribus, Excellcas. EFFICERE, *fratrem eius &c.* } Efficere, sed fratrem eius &c. unus, male. *Fratrem eius:* Tusc. IV. & Pli. lib. VII. cap. 36. *Eius:* pro, Suum. ut Liuius lib. XXXIII. T. Iuuentium, & C. Labeonem, eius fratrem, idest, C. Asinij Labeonis, supra nominati. Sic & in antiquis inscriptionibus.

L . MAELIVS . L . L . TARNITAS
VASCVLARIVS
SIBI . ET . DVRDENAE . P . L
CYTHERIDI
ET . L . MAELIO . L . F . ANI
FLACCO
FILIO . EIVS
SCR . AED . CVR . ET . S C R
ET . LIBERTIS
ET . LIBERTABVSQ . SVIS

Et:

D . M
T . FLAVIVS . VITALIS
FEC . SIBI . ET . POSTERIS Q . EIVS
LIB . LIBERTABVSQVE
QVORVM NOMINA . I . S . S .
POSTERISQ . EORVM
MERCVRIALI . HILARI
CINNAMO . SATVRNINI
CRESCENTI . SER . RESTITVTAE
FORTVNAT . FESTAE
COETONIDI . ANCILLAE . I

ET *ingenijs*, } Et, abest a nouem meis. EODEM *studio*, } sic decemseptem. recte. Male alias, Eorum. A duobus abest. male. NVTRICES, } sic Aeneas pius in Nutricem, lib. VII. Aen. PAEDAGOGI } serui. uide Valerium lib. VI. cap. I. Sic in Aristotelem Alexander primum, postea refriguit amor. SED *alio quodam modo.* } hoc placet, ut est in nouem meis. duo supra habent, Diligendi. unus, Amandi. reliqui, Colendi. Vt facile appareat, omnia esse glossemata. *Alio quodam modo:* qui multo minore culpa negligantur, quam ueteres amici. ALITER *enim amicitiae stabiles* } Enim, non est in tredecim. *Aliter:* si uetustatis ratio potius habeatur, quam morem. NE *quis intemperata quadam beneuolentia,* } Ne intemperata quaedam beneuolentia, duo. NEOPTOLEMVS } immo Achilles. Ciceronis igitur hoc est μνημονικὸν ἁμάρτημα. Homerus ἰλ. τ. Hyginus cap. XCVI. Plinius lib. XXXV. cap. XI. DESIDERIVM *non facile ferat;* } absentiam. PARVM *iustus.* } Parum est iustus, unus. *Parum iustus:* quod plus delectationi suae tribuit, quam aut utilitati, aut officio amici. EST *etiam* } Est enim, tres. REMISSIONE *usus eleuandae,* } Ita crebro usurpatur hoc uerbum a Cicerone, & ab alijs, ut in dubium eius uenire significatio non possit. est enim, minuere, & extenuare. Vt infra: Caussas suspicionum, offensionumq. tum euitare, tum eleuare, tum ferre, sapientis est. Tueor igitur uulgatam lectionem, dissentiens ab iis, qui mutant; cum eam praesertim undecim ueterum librorum auctoritas fulciat. Vnus, Leuandae. Duo, Eluendae. Vnus, Eludendae. Vnus, Elidendae. Vnus, Eluendae, & supra, Eleuandae. Vnus, Eluente. DISCIDENDAE; } sic omnes mei. Discutiundae, esse in uno uetere, notat Langius. COMMVTATIO *quaedam* } non tan-

ta,

ra,neque tanti momenti,ut odium mereatur. LOQVOR *enim*, } Loquor enim iam,tredecim. NIHIL *enim turpius*, } addunt,Est,tredecim. COLLEGA *nostro Metello*. } Macedonico: Collega autem Scipionis,& Laelii in auguratu. Vide Plinium lib.VII. cap. 43. GRAVITER, *auctoritate*, } Graui auctoritate. unus. *Grauiter:* ratione iu consilium adhibita. EXSTINCTAE, *oppressae* } uide Nonium. CAVENDVM *uero est*,} Vero,abest a nouem. Vnus, Cauendum uero, ne &c. MALEDICTA, *contumeliae* } Maledicta, & contumeliae, quattuor. Maledicta contumeliarum, unus. IN *culpa* } in uitio.

CICERO

OMNINO omnium horum uitiorum,atque incommodorum una cautio est,atque una prouisio,ut ne nimis cito diligere incipiamus, ne ue indignos. digni autem sunt amicitia,quibus in ipsis inest caussa, cur diligantur. rarum istud genus:& quidem omnia praeclara rara, nec quidquam difficilius,quam reperire,quod sit omni ex parte in suo genere perfectum.sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt,nisi quod fructuosum sit; & amicos, tamquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos:itaque pulcherrima illa, & maxime naturali carent amicitia,per se, & propter se, expetenda. nec ipsi sibi exemplo sunt,haec uis amicitiae qualis,& quanta sit. ipse enim se quisque diligit,non ut aliquam a se ipso mercedem exigat caritatis suae, sed quod per se sibi quisque carus est. quod nisi idem in amicitiam transferatur, uerus amicus numquam reperietur. est enim is amicus quidem, qui est tamquam alter idem. quod si hoc apparet in bestiis, uolucribus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum, ut se ipsae diligant; (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent eiusdem generis animantes; idq. faciunt cum desiderio,& cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura? qui & se ipse diligit; & alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat,ut efficiat paene unum ex duobus. Sed plerique peruerse, ne dicam impudenter, amicum habere talem uolunt,quales ipsi esse non possunt:quaeq. ipsi non tribuunt amicis, haec ab iis desiderant. par est autem, primum, ipsum esse uirum bonum; tum,alterum similem sui quaerere. in talibus ea,quam iam dudum tractamus,stabilitas amicitiae confirmari potest; cum homines, beneuolentia coniuncti, primum cupiditatibus iis, quibus ceteri seruiunt,imperabunt;deinde aequitate, iustitiaq. gaudebunt; omniaq. alter pro altero suscipiet; neque quidquam umquam,nisi honestum,& rectum, alter ab altero postulabit; neque solum colent se inter se, ac diligent,sed etiã uerebuntur. nam maximum ornamentum amicitiae tollit,qui ex ea tollit uerecundiam. itaque in iis perniciosus est error,qui existimant libidinum, peccatorumq. omniũ patere in amicitia licentiam. uirtutum enim amicitia adiutrix a natura data est,non uitiorum comes:ut,quoniam solitaria non posset uirtus ad ea,quae summa sunt,peruenire; coniuncta, & consociata cum altera, perueniret: quae si quos inter societas aut est,aut fuit, aut futura est; eorum est habẽdus ad summum naturae bonum optimus, beatissimusq. comitatus. haec est, inquam,societas,in qua omnia insunt,quae putant homines expetenda,honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas; ut, cum haec adsint, beata uita sit,& sine his esse non possit.quod cum optimum,maximumq. sit; si uolumus adipisci,uirtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullã rem expetendam consequi possumus. ea uero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca, (dicendum est enim saepius) cum iudicaueris, diligere oportet; non, cum dilexeris, iudicare. sed,cum multis in rebus negligentia plectimur,tum maxime in amicis & deligendis,& colendis. praeposteris enim utimur cõsiliis & acta agimus:quod uetamur ueteri prouerbio. nã, implicati ultro & citro uel usu diuturno, uel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias,exorta aliqua offensione, dirumpimus. quo etiam magis uituperanda est rei maxime necessariae tanta incuria. una est enim amicitia in rebus humanis,de cuius utilitate omnes uno ore cõsentiunt. quamquam a multis ipsa uirtus contemnitur, & uenditatio quaedam, atque ostentatio esse dicitur: multi diuitias despiciunt; quos,paruo contentos, tenuis uictus, cultusq. delectat: honores uero, quorum cupiditate quidam inflammantur,quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius,nihil esse leuius existiment? itemq. cetera, quae quibusdam admirabilia uidentur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. de amicitia omnes ad unum idem sentiunt, & ii,qui ad remp. se contulerunt; & ii,qui rerum cognitione,doctrinaq. delectantur; & ii,qui suum negotium gerunt otiosi; postremo ii, qui se totos tradiderunt uoluptatibus; sine amicitia uitam esse nullam; si modo uelint aliqua ex parte liberaliter uiuere. serpit enim nescio quo modo per omnium uitam amicitia; nec ullam aetatis degendae rationem patitur esse expertem sui.

EXPLANATIO

OMNINO *omnium horum uitiorum*, } Omnium, abest a quattuor meis. CAVTIO } Ter. And Puerum ne resciscat mihi esse ab illa,cautio est. PROVISIO: } Q. Curt. lib.x.Seditione prouisa. VT *ne* } Ter.Eun.Itaque,ut ne id uideam misera, huc effugi foras. *Vt ne nimis cito:* Isocrates: Βραδέως μὲν φίλος γίνου, γενόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν. ὁμοίως γὰρ αἰσχρὸν μηδένα φίλον ἔχειν, καὶ πολλοὺς ἑταίρους μεταλλάττειν. INCIPIANT, } sic tredecim.quinque, Incipias. Alias,Incipiamus. NEVE *indignos.* } Neue non dignos,unus meus. RARVM *istud genus:* } Rarum id genus,unus.reliqui decemseptem, Rarum genus. OMNI *ex parte in suo genere perfectum.* } non uideo,cur assentiar iis,qui auferunt illud,In

ſuo genere, ex ingenio, cum & legatur in omnibus antiquis libris, & ſententia obſcuritatis, aut uitii nihil habeat. Eſt enim diuerſarum rerum perfectio. propterea dixit eleganter, In ſuo genere, ut ſingularia omnia notaret, ac diſtingueret. Horatius, Nihil eſt ab omni parte beatum. QVIDQVAN *bonum*, ℥ Boni, decem. NATVRALI ℥ ſic omnes mei. Naturabili, alii ſcriptum eſſe dicunt in quibuſdam ueteribus. A *ſe ipſo* ℥ Ipſe, ſeptem. EST *enim is quidem tamquam alter idem*. ℥ ſic tredecim. unus, Eſt enim is amicus quidem, qui eſt tamq. unus, Eſt enim uerus comicus is quidem tamq. unus, Eſt enim is, qui eſt amicus tamq. duo, Eſt enim uerus amicus, qui eſt alter idem. Alias, Eſt enim is amicus quidem, qui eſt tamq. AGRESTIBVS, *natantibus, cicuribus*, ℥ ſic nouem. Natantibus, agreſtibus, cicur. quattuor. Natantibus, non eſt in duobus. Agreſtioribus, natantibus quibus feris, & cicuribus, unus. Cicuris, pro Cicuribus, unus. Agreſtibus, notantibus, ſuibus, cicuribus unus, & alias. AD *quas* ℥ Ad quos, duo. CVM *quadam ſimilitudine* ℥ Cum, abeſt a quattuor. FIT *natura*? ℥ non opinione, non ex inopia, aut neceſsitate, aut ſpe commodorum. ANQVIRIT ℥ ſic legendum. Antea, Acquirit, quo modo in duodecim. Adquirit, duo. Acquirat, unus. Acquiritur, unus. Inquirat, unus. Quod corruptum eſt ex Anquirit. CVIVS *animum ita cum ſuo commiſceat*, ℥ quocum conſilia communicat. PERVERSE ℥ uitium in amicitia. TRACTAMVS, ℥ Tractauimus, quinque. Tractabamus, duo. COLENT *ſe inter ſe* ℥ Colent inter ſe, tredecim. Sic alibi: Pueri noſtri ament inter ſe, ac diſcunt. AC *diligent*, ℥ Sic omnes mei. uno excepto, in quo, At. ex quo alii libri, Atque. CONIVNCTA, *& conſociata* ℥ Coniuncta, & ſociata, ſeptem. Et conſatiata, unus. Et cum ſociatata, unus. Et conſonata, unus. Mendoſe. QVAE *ſi quos inter &c.* ℥ reſpexit ad uerbum, Conſociata. Q –, unus. Alii ſcribunt eſſe in uetere, Quare, pro Quae. VT, *cum haec adſint*, ℥ Et, pro, Vt, tredecim. EXPERIRI *cogit*, ℥ fidem eorum, quos ſibi amicos eſſe, falſo putabant. (DICENDVM *eſt enim ſaepius* ℥ ſic quinque. Etiam, pro, Enim, nouem. Et, unus. Dicendum eſt ſaepius, unus. Dicendum & cum ſaepius, unus. DILIGERE *oportet*, ℥ Diligere oportere, unus. ACTA *agimus* Ter. Phorm. Actum, aiunt, ne agas. QVOD *uetamur* ℥ Quae, duo. IMPLICATI ℥ Impliciti, unus. VLTRO *& citro* ℥ Vltro, citroq. duo. Vltroq. citroq. unus. Vltroq. citro, unus. VSV *diuturno*, ℥ Diurno, unus. Diũrno, duo. Diurno, unus, & ſup. add. Tu. Diuino, duo. DIRVMPIMVS. ℥ Diſrumpimus, tres. Dirupimus, unus. REI *maxime neceſſariae tanta incuria*. ℥ magna eſt hoc in loco (quod alii ſcribũt: nam mei quindecim faciunt cum impreſſa lectione, duo, Rei tam max. nec. tanta inc.) antiquorum librorum uarietas, nec tamen ſatis apparet, quos ſequi debeas. Nam, quocumque modo legas; Rei maxime neceſſariae tanta incuria. uel: Rei maximae, tam neceſſariae tanta incuria. uel: Rei tam maxime neceſſariae tanta incuria: recte legi puto. Primum eſt apertum. Alterum non obſcurum: & interdum coniungit Cicero rem maximam, maximeq. neceſſariam. plus eſt enim, neceſſarium quiddam eſſe, quam maximum. ut in epiſtola ad Curionem: Non dubitaui id a te per litteras petere, quod mihi animum eſſet maximum, maximeq. neceſſarium. Poſtremum uideri poteſt durius, coniuncta particula Tam cum aduerbio Maxime. ſed hoc ipſo uereor, ne reiectum ſine cauſſa ſit, ignoratione antiquitatis. Mihi enim diſplicere non poteſt, cum in illud Plauto in Aulularia non diſsimile intueor:

Quam ad probos propinquitate proxume te adiunxeris,
Tam optimum eſt,

Et in illud Ter. Heaut. act. 5. ſc. 2.

Adoleſcens, quam minima in ſpe ſitus erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet ſuas.

Et eiuſdem, Adelph. act. 9. ſc. 5.

Quam uos facillime agitis, quam eſtis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maxume uos aequo animo aequa noſcere
Oportet, ſi uos uoltis perhiberi probos.

Et Varronis, de re ruſt. Quam paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt. Et Salluſtii, in Iugurta: Itaque, quam quiſque peſsime fecit, tam maxime tutus eſt. Nec illa diuerſa, Catulli, & Velleii. Catulli, ad Ciceronem:

Tanto peſsimus omnium poeta,
Quanto tu optumus omnium patronus.

Velleii, lib. II. de Mario: Quantum bello optimus, tantum pace peſsimus. Poſſem afferre multa de Graecis: ſed Latina ſufficiant. VTILITATE ℥ non fine. nam alii alium ſtatuunt. NAMQVE *a nullus* ℥ Quamquam, pro, Namque, eſt in omnibus. IPSA *uirtus* ℥ ord. praep. tres. VENDITATIO ℥ Vendicatio, omnes. OSTENTATIO *eſſe dicitur*: ℥ Oſtentatio conceditur, Langius. Eſſe, non eſt in uno meo. omnes, Dicitur, non Conceditur. MVLTI *diuitias deſpic.* ℥ Multi etiam diu. deſp. duo. Multi diu. deſp. unus, & ſupr. add. Autem. NEGOTIVM *gerunt otioſi*; ℥ quod attinet ad reſp. Sic omnes mei. VITAM *eſſe nullam*; ℥ ſic tres. recte. undecim addunt, Sentiunt. tres, Dicunt. PER *omnium uitam* ℥ Vitas, decemſeptem.

CICERO

QVIN *etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturae, ut congressus, societatemq. hominum fugiat, atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus; tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quē euomat uirus acerbitatis suae, atque hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset cōtingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundātiam, & copiam, hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eā uitam ferre posset? cuiq. non auferret fructum uoluptatum omnium solitudo? uerū igitur illud est, quod a Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum; si quis caelum adscendisset, naturamq. mundi, & pulchritudinem siderum perspexisset, insuauem illā admirationem ei fore, quae iucundissima fuisset, nisi aliquem, cui narraret, habuißet. sic natura solitarium nihil amat; semperq. ad aliquod, tamquam adminiculum, annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est, sed, cum tot signis eadem natura declaret, quid uelit, ac quaerat, quid desideret: obsurdescimus tamen nescio quo mō, nec ea, quae ab ea monemur, audimus. est enim uarius, et multiplex usus amicitiae; multaeq. caußae suspicionum, offensionumq. dantur. quas tum euitare, tum eleuare, tum ferre, sapientis est. una illa subleuanda offensio est, ut & utilitas in amicitia, & fides retineatur. nam & monendi amici saepe sunt, & obiurgandi: & haec accipienda amice, cum beneuole fiunt. sed nescio quo modo uerū est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit:*

» *Obsequium, amicos; ueritas, odium parit.*

molesta ueritas est; siquidem ex ea nascitur odiū, quod est uenenū amicitiae: sed obsequium multo molestius; quod, peccatis indulgens, praecipitem amicum ferri sinit. maxima autem culpa in eo est, qui & ueritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est, primum ut monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. in obsequio autem (quoniam Terentiano uerbo libenter utimur) comitas adsit; aßentatio, uitiorum adiutrix, procul amoueatur, quae non modo amico, sed ne libero quidem digna est. aliter enim cum tyranno, alter cum amico uiuitur. cuius autem aures clausae ueritati sunt, ut ab amico uera audire nequeant; huius salus desperanda est. scitum est enim illud Catonis, multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces uideātur: illos uerum saepe dicere, hos numquam. atque illud absurdū est, quod ij, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent carere. peccasse enim se, non anguntur; obiurgari, moleste ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Vt igitur, & monere, & moneri, proprium est uerae amicitiae; & alterum libere facere, non aspere; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitijs pestem eße maiorem, quam adulationem, blanditias, assentationem. quamuis enim multis nominibus est hoc uitium notandum, leuium hominum, atque fallacium, ad uoluntatem loquentium omnia, nihil ad ueritatem. cum autem omnium rerum simulatio est uitiosa, (tollit enim iudicium ueri, idq. adulterat) tum amicitiae repugnat maxime. delet enim ueritatem, sine qua nomen amicitiae ualere non potest. nam, cum amicitiae uis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui fieri poterit, si nec in uno quidem unus animus erit idem semper, sed uarius, cō mutabilis, multiplex? quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quam animus eius, qui ad alterius non modo sensum, ac uoluntatem, sed etiam uultum, atque nutum, conuertitur?

Negat quis, nego; ait, aio: postremo imperaui egomet mihi,

Omnia aßentari:

ut ait idē Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. multi autem Gnathonum similes cum sint, loco, fortuna, fama superiores, horum est assentatio molesta, cum ad uanitatem accessit auctoritas. secerni autem blandus amicus a uero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quam omnia fucata, & simulata a sinceris, atque ueris.

EXPLANATIO

QVIN *etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturae, ut congressus, societ. q. hom. fug.* } Quin etiā, si quis asperitatem eam, & immanitatem naturae congressus, ut societatem hom. fug. septem, quorum duo, Societates ut hom. unus, Si quis esset asper. & imm. Vnus, Inhum. Fortasse pro Congressus, Consecutus, legendum, si ueteres hosce libros sequamur in alijs. TIMONEM *nescio quem* } Timonem quendā esse in uetere libro, ait Lambinus. De Timone Tusc. IV. Plu. in Alcibiade, & Antonio, & Sudas. & Lucianus. ANQVIRAT } Inquirat, unus. Quod factū est ex Anquirat. IVDICARETVR, } Diiudicaretur, duo. IN *solitudinem* } In solitudinem, tres. In sollicitudinem, unus. TARENTINO *Archyta,* } Pythagorico. de quo Laertius lib. IIX. Vide Plut. in Bione. AB *alijs senibus auditum;* } aequalis enim Platonis Archyta fuit. de Senectute. SI *quis caelum adscendisset,* } Si quis in caelum adsc. quindecim. Si quis ad caelum adsc. unus. NISI *aliquem, cui narraret, habuisset.* } Cui ea narr. unus. Non habuisset. duo. TOT *signis* } argumentis euidentibus. *Ac quaerat,* } Aut quod requirat, unus. Au quaceat, duo. Quid quaerat, quattuor. Acquirat, duo. Aut quaerat, duo. Aut requirat, unus. Desunt haec in quattuor. Anquirat, Lābinus. MVLTAEQ. *caussae susp. offensionumq.* } Multaeq. suspicionum caussae, offensionumq. duo. ELEVARE, } pro minuere, extenuare, supra. SAPIENTIS *est.* } iuxta naturae praescriptum uiuentis. VTILITAS *in amicitia,* } Veritas, duo. ACCIPIENDA *amice,* } Accipienda sunt amice, nouem. *Accipienda amice;* ab eo, qui monetur, & obiurgatur. NESCIO *quo modo uerum est,* } Nescio quomodo

hoc

hoc uerum est, unus. Nescio quo modo id uerum sit, unus. Nescio quo modo uerum sit, unus. FAMILIARIS *meus* } adeo familiaris, ut a Laelio scriptae putentur, quae Terentij nomine comoediae circumferuntur. ad Att. lib. vii. ep. 3. TERENTIUS } abest a quatuordecim. unus, T. MULTO *molestius*; Multo molestius est, sex. in quorum uno additum, in uno deletum. PRAECIPITEM *ferri* } in periculum agi. MONITIO } Admonitio, quattuor. OBSEQUIO } uide Quinctil. lib. ix. cap. 3. de hoc uerbo. NEQUEANT; } Nequeat, tredecim. ILLUD *Catonis, multo melius &c.* } sic quinque. Illud Catonis, ut multa, Melius, duo. Illud Catonis, ut multa, Multo melius, duo. Illud Catonis ut multo melius, septem. QUA *debeat carere,* } sic quinque. Qua debeat uacare, quinque. Qua deberent uacare, quinque. QUOD *contra oportebat,* } similiter locutus in extremo de Senectute. OBIURGATIONE *gaudere.* } Correctione, octo. Correptione, octo. Correctore, sed sup. add. Correctione, unus. ET *monere, & moneri,* } ἀγαθὸν παραινέσεις ἐστὶ ἑτέρων. NON *aspere, alterum &c.* } Non aspere, & alterum. unus. ADULATIONEM, *blanditias,* } Blanditiam, octo. Blanditionem. quatuor. Et blanditie, unus. QUAMUIS *enim multis nominibus* } sic undecim. Quam multis enim nom. unus. recte. Quamuis enim hoc multis nom. unus. Enim, non est in uno. Quamuis autem multis nom. unus. AD *uoluntatem* } Ad uoluptatem, sex. TUM *amicitiae repugnat maxime.* } Repugnat abest ab uno. Recte. SI *nec in uno quidem unus animus* } Si ne in uno quidem quoque unus an. quinque. Si nec in uno quoque unus an. tres. Si non in unoquoque animus erit unus, duo. Si non in uno quidem quoque unus an. duo. Si in uno quoque unus an. unus. UT *ait idem Terentius* } Idem, abest ab uno. Eun. act. 3. sc. 2. LOCO, } dignitate. ad Terentiam, lib. xiv. ep. 18. Videte, quid aliae faciant isto loco feminae.

CICERO

CONCIO, quae ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet, quid intersit inter popularem, idest assentatorem, & leuem ciuem; & inter constantem, seuerum, & grauem. Quibus blanditijs C. Papirius consul nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de tribunis pl. reficiendis? dissuasimus nos. sed nihil de me, de Scipione dicam libentius. quanta illi, dij immortales, fuit grauitas, quanta in oratione maiestas? ut facile ducem populi R. non comitem, diceres. sed affuistis; & est in manibus oratio. itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est. Atque (ut ad me redeam) meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino cos. quam popularis lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. atque is primum instituit in forum uersus agere cum populo. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum est praetore me, quinquennio ante, quam consul sum factus. itaque re magis, quam auctoritate, caussa illa defensa est. quod si in scena, idest in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est, tamen uerum ualet, si modo id patefactum, & illustratum est: quid in amicitia fieri oportet, quae tota ueritate perpenditur? in qua nisi, ut dicitur, apertum pectus uideas, tuumq. ostendas; nihil fidum, nihil exploratum habeas; ne amare quidem, aut amari possis, cum, id quam uere fiat, ignores. quamquam ista assentatio, quamuis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maxime, qui ipse sibi assentetur, & se maxime ipse delectet. omnino est amans sui uirtus: optime enim se ipsa nouit; quamq. amabilis sit, intelligit. ego autem non de uirtute nunc loquor, sed de uirtutis opinione. uirtute enim ipsa non tam multi praediti esse, quam uideri, uolunt. hos delectat assentatio. his fictus ad eorum uoluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam uanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur haec amicitia, cum alter uerum audire non uult, alter ad mentiendum paratus est. nec parasitorum in comoedijs assentatio nobis faceta uideretur, nisi essent milites gloriosi.

„ Magnas uero agere gratias Thais mihi?

satis erat respondere, Magnas; Ingentes, inquit. semper auget assentatio id, quod is, cuius ad uoluntatem dicitur, uult esse magnum. quamobrem, quamquam blanda ista uanitas apud eos ualet, qui ipsi illam allectant, & inuitant; tamen etiam grauiores, constantioresq. admonendi sunt, ut animaduertant, ne callida assentatione capiantur. aperte enim adulantem nemo non uidet, nisi qui admodum est excors; callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiose cauendum est. nec enim facillime agnoscitur, quippe qui aduersando saepe assentetur; &, litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, uinciq. se patiatur, ut is, qui illusus sit, plus uicisse uideatur. quid autem turpius, quam illudi? quod ne accidat, magis cauendum est: ut in Epicleroe,

„ Hodie me ante omnes comicos stultos senes
„ Uersaris, atque luseris lautissime:

haec enim in fabulis stultissima persona est, improuidorum, & credulorum senum.

EXPLANATIO

C. PAPIRIUS *consul* } abest, Consul, a decem meis. & recte abest. nam trib. pl. erat. epit. Liu. lib. LIX. QUANTA *illi, &c.* } Illi, abest a duobus. Illa, septem. QUANTA *in oratione maiestas?* } sic omnes mei. Quantum in oratione maiestatis, esse in quibusdam, scripsit Lambinus. VIDEBATUR. } sic omnes mei. Iubebatur, alias. Lambinus, Ferebatur. COOPTATIO } Coaptatio, octo. Captatio, unus, addita sup. O. Captatio, tres. Coaptio, duo. Coactatio, duo. Cohactatio, unus. AD *populi beneficium transferebatur,* } ut populus sacerdotes crearet, cum ea potestas antea ipsorum sacerdotum fuisset. ATQUE

is &c. }

is &c. } hoc Plutarchus C. Graccho tribuit, in Gracchis. alteruter igitur errauit. VERSVS } Versu, unus. Versibus, unus. TAMEN *illius uend. or.* } Tum, duo. Tantum, unus. Venerabilem, duo. *Vendibilem:* plausibilem, popularem, quae laudetur in uulgus. NOBIS *defendentibus*, } male alij, Defe-rentibus: contra ueteres omnes meos. Quasi ad augures, ad quos antiquandae legis potestas non pertinuit, sed ad populum, ad quem Laelius dissuasit eam legem. De hac oratione in Bruto. PRAETORE *me*, } sic quattuor. Per me praetorem, duo. Per me PR. unus. Per me, decem: in quorum uno sup, add. Praetorem. CONSVL *sum factus*. } Sim, nouem. Factus essem, duo. QVAM *auctoritate*, } Quam summa auctoritate, quattuordecim. QVOD *si in scena*, } sic decem. Scenis, duo. Scamna, tres. Scamna, duo. In istamna, unus. IDEST *in concione*, } sic undecim. Vel in conc. tres. Idem in conc. unus. In, non est in uno. VT *dicitur, apertum pectus uideas*, } sic duodecim. Vt dicitur, aut apertum pectus uid. quinque, quorum unus, Opertum. AVT *amari possis*, } Posis, abest a sex meis. QVAMVIS *perniciosa* } Quamuis, abest a quattuor. *Perniciosa*: nam iudicium corrumpit. RECIPIT, } Recepit, quinque. NON *de uirtute nunc loquor*, } sic duodecim. Nunc, non est in duobus. De uirtute nunc non loquor, unus. MAGNAS *&c.* } Eun. act. 3. sc. 1. SEMPER *auget assentatio* } sic unus. Assentator, reliqui. QVI *ipsi illam* } Qui illi ipsam, quattuor. Qui ipsam illam, unus. Ipsi, abest a duobus. INSINVET, } irrepat in sinnm, penetraliaq amicitiae. FACILLIME } Facile, duo. Faciliter, unus. PLVS *uicisse* } ex contentione. unde maior uictoria. Illusisse, quinque. Lusisse, quinque. Vidisse, uel ualuisse, unus. *Plus uidisse:* sapientius iudicasse. Fam. lib. VII. Vidisse mihi multum uideris. VT *in Epicureo*, } numquam credidi, nec legendo reperi, fabulae nomen fuisse, Epicureus. Vt in Epiclero, recte legendum putauit Pater. Epiclerus autē Caecilij fuit comoedia, teste Prisc. lib. VI. & X, Caecilijq. hos uersus esse, ait idem Cicero in Catone. Quod certe, quamquam dissentientibus antiquis libris, nostram coniecturam approbat. Nec tamē ignoro, Turpilij quoque comoediam hoc nomine fuisse, ut est apud Priscianum, & Nonium. Sed haec Caecilij esse, non Turpilij, locus in Catone iam citatus perspicue declarat. Vertit fortasse eam comoediam ex Menandro. nam Stobaeus eius exemplum adducit ex Epiclero. Vt in Epicurio, duo. Pacuino, quinque. Pacunio, unus. Pacuuii, unus. Pacuuio, unus. Mendose omnia. ME *hodie ante omn.* } sic nouem. Vt in eo die ante omn, septem, Vno die ante omn. unus. COMICOS } sic duo. Comitos, unus. Amicos, quinque. Coamicos, decem. ATQVE *luseris* } sic unus. Atque ut dixeris, unus. Atque ut luseritis, tres. Atque ut iusserit, duo. Atque iusseris, unus. Atque ut luxeris, unus. Atque ut uixeris, duo. Atque iusseris, unus. Vseris atque, unus. Atque illusseris, unus. Ac uiseris, unus. Atque ut illuseritis, unus. LAVTISSVME; } Laudatissime, tres. Latissime, unus. Male. Lautissime, omnes.

CICERO

SED nescio quo pacto ab amicitijs perfectiorum hominum, idest sapientum, (de hac dico sapientia, quae uidetur in hominem cadere posse) ad leues amicitias deflu xit oratio. quamobrem ad illa prima redeamus; eaque ipsa concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias, & conseruat. in ea est enim conuenientia rerum, in ea constantia: quae cum se extulit, & ostendit lumen suum, & idem adspexit, agnouitq. in alio, ad id se admouet, uicissimq. accipit illud, quod in altero est, ex quo eorum exardescit siue amor, siue amicitia. utrumque enim dictum est ab amando: amare autem, nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita: quae tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. hac nos adolescentes beneuolentia senes illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum P. Nasicam, Ti. Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus. haec etiam magis elucet inter aequales, ut inter me, & Scipionem, & L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium: uicissim autē senes in adolescentium caritate acquiescimus, ut in nostra, & Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adolescentis P. Rutilij, & A. Virginij familiaritate delector.

EXPLANATIO

DEFLVXIT *oratio.* } Deflexit, duo. AD *illa prima red.; eaq. ipsa* } Ad illam primam red.; eamq. ipsam, quindecim. quorum unus, Ipsamq. AGNOVITQ. } Cognouitq. duo. Et agnouit, unus. L. PAVLLVM, } patrem Scipionis. SP. *Mummium*; } Lucij fratrem. de quo in Bruto, & ad Att. lib. XIII. VT *in nestra, & Q. Tuberonis:* } unus, Vt ego in uestra, & Q. Tub. Vt in uestra, ut in Q. Tub. tres. Vt in uestra, atque in Q. Tub. unus. Vt in uestra, ut in Tub. duo. Vt in uestra, & in Q. Tub. octo. Vt in uestra, ut Q. Tub. unus. Vt in uestra, & ubi Q. Tub. unus. EQVIDEM *etiam admodum* } sic quinque. Et quidem etiam adm. nouem. Et quidem adm. duo. Equidem & adm. unus. P. RVTILII, } ad Att. lib. IV. ep. 16. ET *A. Virginij* } Et, abest ab octo. Et, A, abest a duobus.

esri, qualia sint, non facile possunt. patrem uita priuare, si per se scelus est; Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quam seruos uiuere, maluerunt, parricidae fuerunt. ergo & parenti nonnumquam admi uita sine scelere potest; & seruo saepe sine iniuria non potest. caussa igitur haec, non natura, distinguit: quae quando alteri accessit, id fit propensius: si utrique adiuncta sit, paria fiant, necesse est. illud tamen interest, quòd in seruo necando, si adsit iniuria, semel peccatur; in patris uita uiolanda, multa peccantur: uiolatur is, qui procreauit; is, qui aluit; is, qui erudiuit; is, qui in sede, ac domo, atque in rep. collocauit. multitudine peccatorum praestat, eoq. poena maiore dignus est. sed nos in uita, non quae cuique peccato poena, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse, quidquid non licet, nefas putare debemus. etiam ne in minimis rebus? etiam: siquidem rerum modum fingere non possumus, animorum tenere possumus. histrio si paullo se mouit extra numerum, aut si uersus pronunciatus est syllaba una breuior, aut longior, exsibillatur, & exploditur, in uita, quae omni gestu moderatior, omni uersu aptior esse debet ut in syllaba, te peccare dices? poetam non audio in nugis: in uitae societate audiam ciuem, digitis peccata dimentientem, sua? quae si uisa sint breuiora, leuiora qui possunt uideri? cum, quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis; perturbata autem ratione semel, & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse uideatur.

HAEC sententia omnium maxime probari nequit, nostraeq. fidei aduersatur. sed recensenda est Ciceronis ratiocinatio, Non ex rerum euentu, sed ex uitijs hominum metienda sunt peccata, uitia uero, licèt id, in quo peccatur, maius plerumque, aut minus sit, simul aequalia. ergo & peccata. cuius si assumptionem, aut minorem negauerimus, numquam pro illo quispiam probabit.

ἔτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα. } addunt Lambinus, *καὶ τὰ κατορθώματα*; Langius, *καὶ τὰ ὀρθώματα.* Persius sat. 5.

—digitum exere, peccas.

Et quid tam paruum est? Sed nullo ture litabis.

NEC *enim peccata &c.* } praeponuntur haec uerba in meis undecim libris, eaq. confirmantur doctorum uirorum iudicio: Parua, inquit, est, ut magna culpa. Mihi nō constat, scripta ne sint a Cicerone, an ab aliquo, cui hoc initium Paradoxi, ut abruptum, non placeret: Nec enim peccata rerum euentu: enim non intelligeret, ex inscriptione Graeca apte pendere. Si quis tamen ea recipiat, non pugnabo. modo sciat, in quinque alijs meis, separatim esse scripta, & in quattuor quidem ex quinque, miniatulis litteris. Quod magis glossam olet. Vide Plut. de uirt. mor. Hor. Ser. lib. 1. tab. 2. Pers. sat. 5. QVOQVO *uerteris*, } sic omnes mei. Absolute dictum. VNVM *est.* } peccatur enim semper ex inscitia, uel ex incontinentia. *Vnum*: genere: sed species diuersas continet. ALIQVANTVM, } Aliqnantulum, quindecim. INSCSTIA } sic decemseptem. unus, Inscia. Lambinus, Inscientia. LAPSA *est libido* } sic quattuordecim. unns, Lapsa est eins libido. unus, Lapsa est illius libido. duo, Lapsa est ipsius libido. PECCAVIT *uero* } Peccatur, unus. Peccatum, octo. TRANSIRE *lineas*: } sic omnes mei. *Lineas*: Modum.

Horatius, Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraq. neqnit consistere rectum,

CVM *semel transieris, ad &c.* } Transieris hunc, ad &c. octo. Hic, duo. ID *hoc uno ten.* } Id, non est in uno. In, unus. ID *si nec maius*, } sic omnes mei: uno excepto, in quo, in margine add. Quidem: Id si quidem nec maius. TEMPERANTE *temperantiorem*, } Temperato, quattuordecim. Temperatiorem, decemocto. POTEST *perspici.* } Potest percipi, septem. quorum duo, ord. praep. unus, prius, Perfici, postea emendatum, Percipi. AN *uirum bonum dices, &c.* } semel enim qui peccat, uir bonus, non est, quacumque in re peccet. NON *idem feceris?* } Idem, abest a decem. TEMPERANTEM } Temperatum, duodecim. VIRTVTIS *nomen.* } perfectae. NEC *bono quidem* } Ne, duo. QVANDO } Quoniam, quindecim. INQVIS, } Inquit, duodecim. Inquid, duo. Inquit aliquis, unus. NE, *a lenonibus, diceres.* } Ne, a Lenonibus, ista diceres, quinque. in quorum uno add. QVANDO *uerbis &c.* } contendamus, licet. non enim pugnis inter nos, sed uerbis res agitur. VTRVM *potius de bonis* } Vtrum bonis, octo. Vtrum de bonis, septem. Vtrum potius bonis, tres. QVAE *uis enim*, } Quae uis enim est, sexdecim. MAGISTRATIBVS } Magnis reatibus, duo. INFERANT? } Afferant, quattuordecim. Afferantur, unus. Inferantur, unus. QVAMCVMQ. } Et quamcumq. tres. NVDA } remota a circumstantijs. NON *facile possunt.* } Possum, tredecim. Possem, duo. SAGVNTINI, } ab Hānibale obsessi. Liuius lib. XXI. Polybius lib. III. Val. lib. VI. cap. 6. Silius lib. II. Cic. in Philipp. Inde Prou. Saguntina fames. PARRICIDAE } Patricidae, septem. CVM *ultro accessit*, } pro, Vtrouis. Ita locutus lib. III. de Off. Quae quando uni accessit, unus. Quae quoniam ultro accessit, nouem. Quae qā ultro accessissent, unus. Quae quando ultro accessit, quattuor. Quae ipsum ultro accessit, unus. Quae quia ultro sponte accessit, unus. VTRIQVE *adiuncta* } Vtroque, nouem. Vtraque, duo. Vterque, unus. Vtramque, unus, Vtrobique, tres. Coniuncta decem. SI *adsit iniuria*, } Si id fiat ini. unus. Si id fit ini. sex. Si

fit ini.unus.Si adſint iniuriae,unus. Is, *qui in ſede, ac domo, atque in rep.* ⁑ Is, qui in domo, ac ſede, & in rep.quattuor.Is,qui in domo, ac ſede, ac in rep.duo.Is, qui in ſede,ac domo,ac rep. duo.Is, qui in domo, ac ſede,atque in rep.duo.Is,qui in ſede,ac in domo,atque in rep duo.Is,qui in domo,in ſede, atque in rep. unus.Is,qui in domo,in ſede,atque in rep.unus. PRAESTAT, ⁑ Peccatur,octo. Peccat,unus. Peccauit,unus. EOQ. ⁑ Ergo,unus. ANIMORVM *tenere poſſumus.* ⁑ Animorum modum ten. poſſ. omnes mei. PAVLLO ⁑ Paullum,octo.Pannum,unus. Paullulum, ſeptem. MOVIT ⁑ Moueat, ſeptem. Mouet, duo. Mouerit, unus. Mouet,unus,& ſup. A. Remoueat,unus. SI *uerſus pronunciatus eſt &c.* ⁑ cum tamen in uerſu peccatum ſit poetae, non hiſtrionis. ſed, quia hiſtrio pronnnciat abſente poeta, ei plauſus datur. AVT *longior,* ⁑ Vel longior, unns. Breuiori, & longiori, eſſe in quibuſdam libris, notatum uideo. IN *uita tu, quae omni geſtu mod. Omni uerſu aptior eſſe debet, ut in ſyll. te peccaſſe dices.* ⁑ In uita tu, qui o. g. m, o. u. a. e. debes, ut in ſ. t. p. d. quattuordecim. in quorum uno, In uita tu itaque o. g. &c. *Geſtu: Verſu:* hiſtrionis uitium in geſtu, poetae in uerſu. ſed poeta non prodibat in ſcenam, dabat uero poema ſuum agendum hiſtrioni. propterea ſolus hiſtrio nominatur: qui & geſtum agebat ſeruato numero, & poetae uerſus pronunciabat. POETAM *non audio* ⁑ Se excuſantem. non fero, ſi peccat. MODERATIOR, ⁑ Modulatior, quidam legunt. contra omnes mei libri. DIGITIS *peccata dimetientem ſua,* ⁑ Dimetitur digitis peccata, qua ratione leuiora uideri poſsint, ſi uiſa ſint breuiora. *Digitis:* Alludit, quod Poetae carminis pedes digitis metiri ſoleant.

Horatius in Arte:

Legitimumq. ſonum digitis callemus, & arte.

PARADOXON · IV ·

ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται:
quod omnes ſtulti inſaniunt.

EGO uero te non ſtultum, ut ſaepe; non improbum, ut ſemper, ſed dementem, & inſanum, rebus addicam neceſſarijs. Sapientis animus magnitudine conſilij, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunae, uirtutibus denique omnibus, ut moenibus, ſaeptus, uincetur, & expugnabitur? qui nec ciuitate quidem pelli poteſt. quae eſt enim ciuitas? omnis ne conuentus ferorum, & immanium? omnis ne etiam fugitiuorum, ac latronum, congregata unum in locum multitudo? certe negabis. non igitur erat illa tum ciuitas, cum leges in ea nihil ualebant; cum iudicia iacebant; cum mos patrius occiderat; cum, ferro pulſis magiſtratibus, ſenatus nomen in rep. non erat. praedonum ille concurſus, & te duce latrocinium in foro conſtitutum, & reliquiae coniurationis, a Catilinae furijs ad tuum ſcelus, furoremq. conuerſae, non ciuitas, erat. itaque pulſus ego ciuitate nō ſum, quae tum nulla erat: accerſitus in ciuitatem ſum, cum eſſet in rep. conſul, qui tum nullus fuerat; eſſet ſenatus, qui tum occiderat; eſſet conſenſus populi liberi; cum eſſet iuris, & aequitatis, quae uincula ſunt ciuitatis, repetita memoria. At uide, quam iſta tui latrocinij tela contempſerim. iactam, & immiſſam, a te nefariam in me iniuriam ſemper duxi; peruenìſſe ad me numquam putaui. niſi forte, cum parietes diſturbabas, aut cum tectis ſceleratas faces inſerebas, tunc meorum aliquid ruere, aut deflagrare, arbitrabare. nihil neque meum eſt, neque cuiuſquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti, poteſt. ſi mihi eripuiſſes diuinam animi mei conſtantiam, meas curas, uigilias, conſilia, quibus reſp. inuicta ſtat; ſi huius aeterni beneficij immortalem memoriam deleuiſſes; multo etiam magis, ſi illam mentem, unde haec conſilia manarunt, mihi eripuiſſes: tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam: ſed ſi haec non feciſti, nec facere potuiſti, reditum mihi glorioſum tua dedit iniuria, non exitum calamitoſum. ergo ego ſemper ciuis eram, & tum maxime, cum meam ſalutem ſenatus exteris nationibus, ut ciuis optimi, commendabat: tu ne nunc quidem es ciuis. niſi forte idem hoſtis, & ciuis eſſe potes. an tu ciuem ab hoſte natura, ac loco, non animo, factiſque, diſtinguis? caedem in foro feciſti; armatis latronibus templa tenuiſti; priuatorum domos, aedeſq. ſacras incendiſti. cur hoſtis Spartacus, ſi tu ciuis? potes autem eſſe tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? Et me exſulem, tuo nomine, appellas? cum omnes meo diſceſſu exſulaſſe remp. putent. numquam ne, homo amentiſſime, te circumſpicies? numquam ne, quid facias, conſiderabis, nec quid loquare? neſcis, exſilium ſcelerum eſſe poenam, meum illud iter, ob praeclariſſimas res, a me ante geſtas, eſſe ſuſceptum? omnes ſcelerati, atque impij, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exſilio affici uolunt, exſules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. an, cum omnes leges te exſulem eſſe iubeant, non eris tu exſul? non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt: qui hominem occiderit? tu plurimos occidiſti: qui incendium fecerit? aedes Nympharum manu tua deflagrarunt: qui templa deorum occupauerit? in foro etiam caſtra poſuiſti. Sed, quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exſul? familiariſſimus tuus de te priuilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonae deae acceſſiſſes, exſulares. at, te id feciſſe, etiam gloriari ſoles. Quomodo igitur, tot legibus eiectus in exſilium, nomen exſulis non perhorreſcis? Romae ſum, inquis: & tu quidem in operto fuiſti. non igitur, ubi quiſque erit, eius loci ius tenebit; ſi ibi eum legibus eſſe non oportebit.

SIC Ciceronis uagam argumentandi rationem colligo. Quicunque non ſaepit animum magnitudine conſilij, rerum aduerſarum tolerantia, & fortunae contemptione, inſanus eſt. Omnis ſtultus eſt huiuſmodi. ergo omnis ſtultus eſt inſanus. Nota duos pulchros

ſtultitiae

stultitiae effectus, quos ita animaduertit, quod si in praepotentum animis reperitur, eos exitus desiderio in concitatum furorem impellit, si in humilium uero, & plebeiorum mentibus stultitia imbecillitati coniuncta sit, uanis eos in somnijs exagitat, quoniam uires desunt.

ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται. } *ἄφρονες*, Diog. Laert. Cic. Tusc. III. ex Alcibiade altero Platonis. EGO *uero* } propositione aspera, & uehementi, irrumpit in hanc caussam sine exordio. TE } Clodi. nam in eum inuehitur. DEMENTEM, } *& ins.* } Dementem iudico, & ins. unus. Et, non est in duobus. REBVS *addicam necessarijs.* } Rebus, pro Caussis, posuit. Addicam, autem, quia parum usitatum uerbum est, in qua significatione hic a Cicerone usurpatur, propterea multos errores, magnamque opinionum uarietatem inscitia peperit. Quod si, Addicam, dictum esse patuisset, pro Probabo, profecto sibi a ueteribus libris, qui plerique (8.) habeat, Addicam, discedendum non putassent. Huius autem uerbi uim Festus ostendit, his uerbis: Addicere, est proprie idem dicere, & approbare dicendo. alias, Addicere, damnare est. Alij, Euincam, quod non reijcio: sed ueteres libri dissentiunt. alij habent, Vincam; alii, Aduincam; pro quo quidem reponebat, Conuincam. Mei, unus, Adducam. Dicam, duo. Ad uictum, unus. Abdicam, unus. Additam, unus. Additiam, tres. Compellam, addicam, unus. Lambinus, Rationibus aduincam. NEC *ciu. quidem* } Neque, unus. QVAE *est enim ciuitas?* } Ciuitas est eorum, qui legibus obtemperant. Cic. off. II. & de Somn. Scip. Ciuitates dicuntur, concilia, & coetus hominum iure sociati. Plato de Leg. VI. NON *igitur* } Non enim, duo. Non ergo, unus. Abest a tribus. in quorum uno add. CVM *leges in ea nihil ualebant;* } imaginem ostendit illius temporis, cum a Clodio tribuno pl. eiectus est. IVDICIA *iacebant;* } sublata uetere illa magistra pudoris, & modestiae seueritate Censoria. in Pisonem. PRAEDONVM *ille concursus;* } in Pisonem: Delectus seruorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati turpe esse dixit. Arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium, uidente te, constituebantur, ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule arx ciuium proditorum, receptaculum ueterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum. NON *ciuitas erat.* } Num ciuitas erat? duo. QVAE *tum nulla erat:* } Tum, abest ab omnibus. CVM *esset in rep. consul,* } P. Lentulus, auctor, & princeps in reuocando Cicerone. Vt pro, Cum, quindecim. Male. OCCIDERAT; } quod nihil eius ualeret auctoritas. CONSENSVS *populi liberi;* } Liberi, abest ab uno. Liber, sexdecim. Lib? unus. Populi Romani, unus. CVM *esset iuris,* } Cum, abest a sexdecim. Vt, pro, Cum, unus. VINCVLA *ciuitatis,* } pro Caecina, Ius ciuile dicit Vincula non modo iudiciorum, sed etiam uitae, societatesq. communis. REPETITA *memoria.* } sic mei. Alias, Recepta. AT *uides* } Ac, duo. Ad, unus. Allos, Tu uide. IACTAM, } Illatam, quidam legendum putant. Factam, duo mei. Latam, alias. PERVENISSE *tamen* } Tamen, non est in quattuordecim. Peruenisse eam ad me, unus. Tamen, add. sup. ante, Peruenisse, in uno. PARIETES *disturbabas,* } euersa enim domus Ciceronis est in Palatio; de quo queritur saepe in Orationibus. ALIQVID *ruere, aut deflagrare arb.* } Aliquid ruri, aut in urbe, defl. arb. unus. Aliquid aut rure, aut in urbe defl. arb. tres. quorum unus, Rure, aut urbe. Aliquid aut ruere, aut defl. arb. nouem. in quorum uno add. Aut. Al. ruere, atque defl. arb. duo. Deflagrari, unus. *Deflagrare:* absolute. Vt infra: Aedes Nympharum tua manu deflagrauit. Deflagrari, unus. male. NIHIL *neque meum est,* } sic nouem. Nihil nec meum est, tres. Nihil enim meum est tres. Nihil meum est, duo. Nihil eque meum est, unus. NEQVE *cuiusquam,* } Nec quinque. Cuiquam, in uetere libro esse, alii uolunt. SI *mihi eripuisses* } sic decemseptem. Si mihi hoc erip. unus. Alias, Si mihi hoc erip. QVIBVS *resp. inuicta stat;* } Quibus resp. te inuitissimo stat, Langius. Quibus resp. stat, sexdecim mei. Recte. Stare enim, firmitudinem quandam habet. Quo modo, Critoni, usurpasti in iis uersibus, quos ad me in tuo ad urbem Venetam appulsu superiore anno scripsisti, cum in extremo Venetas laudes recensores,

Placuit autem eos hoc loco describere, ne homines eorum desiderio teneantur.

Dum procul a Patria, Hadriaci prope litora Ponti,
Consedi, medijs celsam miratus in undis
Stare Vrbem, saeui obtingunt cui iura Tridentis,
Et Pelagi imperium constans, aeternaq. sceptra:
Saepe meos animo casus meditabar iniquos,
Saepe humectabam guttis stillantibus ora,
Cum mihi sese offert Diua ueneranda figura
Naias, Eridani quondam prope cognita ripas,
Naias, una quidem doctis gratissima Musis.
Principio rebur simulacrum, aut uana uidere
Somnia; (nulla fides oculis) cum protinus illa
His me ultro aggreditur dictis: Non te tua fallunt
Lumina: nec nostri uana est, quam cernis, imago.
Nam mandata fero Musarum, & iussa facesso

Palladio armiſonae, quibus una eſt cura ſalutis.
Certa tuae: nec te per tanta pericula uectum
Vrbem in praeclaram tumido ſub pectore curas
Fas premere eſt: meliora iubent ſperare, monentque.
Non haec iſta tibi tantum infortunia nota
Contingunt: ne cede malis: neu te ſine uinci.
Cernis enim, ut late terras Saturnus in omnes
Ater agit peſtem, quae fibris caeca ſub ipſis:
Conditur, atque alias magno iam turbine clades,
Haud ſecus, ac Phoebi iratos Aulide Graios
Quando Agamemnonio tetigit pro crimine dextra.
His natos uitae exſortes, aſt ille parentem
Grandaeuum deflet, uel matris triſte pheretrum,
Proq. uiro coniux, aut uir pro coniuge luget.
Aſt alios uolucris fortunae incommoda tangunt,
Reges, indomitas gentes, populoſq. rebelles,
Aut urbes domini terrarum, atque oppida cernunt,
Erepta. hic auri fuluum ſibi pondus ademptum:
Morborumq. cohors alios immiſſa fatigat:
Namque in Hyperboreis tabes quae coeperat oris.
Materiem inueniens primum, dehinc uiribus illa
Senſim fota ſuis, Europam irrepſit in omnem;
Non ſecus, ac lentus flatu ſuccenditur ignis,
Paullatimq. alimenta trahit, mox flamma per auras.
Illa crepat, ſeſeq. inuoluit lumine fuluo
Fumida, Vulcanum late per inania iactans.
Primum exorta quidem flauos infauſta Britannos,
Germanos tum caeruleos, Galloſq. feroces,
Hinc etiam atra lues calidos infecit Iberos,
Fertilis Italiae dehinc altas ſuſa per urbes
Inualuit. ſenſere omnes, (miſerabile dictu)
Aut pauci euaſere mali exitiale uenenum.
Torquet adhuc primo pueros in limine uitae,
Inualidoſq. ſenes extremo in limite uitae.
Et iuuenes rapido firmiſsima pectora bello,
Diſicit: infractae languent ad praelia uires.
Vna etiam matres petit, intonſaſq. puellas,
Parcere nec formae, nec parcere ſucta iuuentae:
Necnon armenta in campis errantia cernas,
Quae uix aegra caput feſſa ceruice retentant,
Horribileſq. feras, picturataſq. uolucres
Languere, ut Laſſo demiſſa papauera collo.
Nam circumfuſus cunctis animantibus aether
Concepit nocuos gremio, denſoſq. uapores.
Vtq. aliquas leges, aeternaq. foedera rebus
Impoſuit Natura parens, ſine nomine multa
Sic in principijs latitant, diſcrimina rerum &
Mille mouent. nam, ni Veneris placidiſsimus ignis
Sedaret uarios infauſti luminis ignes,
Diſcuteretq. potens radiis contraria Phoebus,
Mille malis rueret ſaeuis obnoxius orbis:
Namque intemperiem oſtendit modo marcidus aer,
Saepeq. mutatus, praeſens occaſio morbi eſt.
O genus humanum, quantos te audacia fecit
Iapeti proles, ſpecies perferre malorum,
Cum noua ſupplicia, & poenas immiſit acerbas
Iuppiter omnipotens ſubductum infenſus ob ignem
Curribus aetheris, perfectaq. corpora Limo?
Quiſque deos, & fata uocat crudelia: culpae
Nemo ſuae iuſtum capit imo in corde dolorem.
At placanda foret diuum inclementia ture,
Et precibus: ſic mortales, ſic uiuere dignum eſt.
Dixerat, & preſsis tacuit formoſa labellis.

Tum me luminibus tacitis intenta pererrat,
Vt responsa petens. Trepidanti ego pectore tandem
Verba coacta dedi: Fateor me, candida Nais,
Promeritum quaecumque fero: nec turpis egestas,
Infandum ue scelus serui mea pectora uexat.
At me quis miserum magna cognoscit in Vrbe,
Aut quis ad aequoreas flentem solatur arenas?
Cumq. sinum irroro lacrumis, uerba irrita uentis
Trado, nec quisquam est, gemitus qui sentiat imos.
Colludunt uitreo auricomae sub gurgite Nymphae,
Assiduoq. nouos Glaucus meditatur amores.
Alma latet Doris, latet & Panopeia uirgo,
Quas Siren blando mulcet sub gurgite cantu
Nec me Carpathijs uates in fluctibus audit
Caerulus, & uariis assuetus ludere formis,
Ac sese in rerum miracula uertere cuncta.
Sed nec equos bipedes tangunt tam parua furentes,
Quae siccis oculis turpes in gurgite Phocas
Depasci humanos pauitantes dentibus artus,
Cernunt Scylla uorax, aut naufragum Scylacaeum,
Cum rapiunt fractas sinuosa sub aequora puppes.
Numina nil nostros miserantur torua labores.
Ergo preces scopulis, monstrisq. natantibus ultro
Fundimus. heu nimium surdent immania saxa.
At uos, assuetae nostras audire querelas,
O Nymphae, ad sacros latices quae dulcia rura
Incolitis, gelidumq. nemus, placidosq. recessus,
Cur me numinibus disiungunt aequora uestris?
Cur non uirgineas patiuntur cernere Musas?
Poenarum exhaustum satis est. heu parcite, fata,
Tuq. graues, o diua, meos miserare labores.
Illa autem roseo rursus sic ore locuta est:
Ipsa tibi expediam casus, si scire cupido est,
Auxiliumq. feram certum modo rebus egenis.
Non te diuini, diuisq. parentibus orti,
Aldi fama latet, totum diffusa per orbem?
Hunc Asiae gentes norunt, & Cantaber atrox,
Decolor atque Indus, uel qui colit incola terras
Extremas penitus, siue auro insignis Orion,
Siue hyades pluuiae, seu septem aduersa Trioni
Sidera clara caput semper sublime coronant.
Huic (pharetra tantum insignis) crinitus Apollo
Se Tritoniaca confessus arundine uictum,
Atque lyra cedit, nec se negat esse secundum,
Formosae natus Maiae: neque docta Minerua
Dedignata parem est: tantum nitet aurea uirtus.
Hunc pete. namque regens filo uestigia caeca
Diriget ille tuos optato in tramite gressus:
Inde uiam pandet. sequere hunc quaecumque iubentem
Sic te Diua monet, saeuum quae Gorgona gestat.
Quae plerumque tuis praesens erit optima uotis.
Namque hic contemptis tandem dominatur Athenis:
Nec te tam longe disiungunt aequora Musis,
Immo haec indigenae ueniunt ad litora Musae,
Necnon & Drymo, Lygeaque, Cymodoceque,
Nymphaq. Iunonis pulcherrima Deiopeia,
Quaeq. illas superant, atque Oceanitides ambas.
Haec eadem Hadriacae fulgent ad litora Nymphae,
Doctae Palladias Veneri coniungere curas.
Ipsa etiam, spretis Cnidoque, Paphoque, Cytheraque,
Aurea collucens Venetas Venus incolit arces.
Praeterea summo coram te Principe ducet,
Quem tibi Diua dedit comitem, sacrumq. Senatum

Adspi-

Adſpicies, di uoſq. omnes longo ordine Patres.
Non ita Tantalides Regum cingente corona
Argolica ſolio enituit ſublimis ab alto,
Atque orbis dominos inter, patreſq. Latinos,
Auguſtus Caeſar, qualem fulgere uidebis
Grandaeuum, atque annis, & maieſtate uerendum,
Eximios inter proceres, gentemq. rogatam,
Patrem Vrbis Venetae. diuumq. ut Iuppiter ipſe
Concilio in magno tectum omnipatentis Olympi
Concutit, ac terras humiles, Erebumq. ſonantem,
Apparens caelo, ac terris, Ereboq. tremendus;
Dijq. etiam fulgent reliqui ſplendore perenni:
Sic Patri aetherio modo Principis aemula uirtus,
Semideumq., deis praedatur ſidera, & altum
Religione polum, hinc terras ditione, opibuſque,
Et bello quatit, ac ſaeuum pietate Acheronta.
DONEC nocturnis Dictyma inuecta quadrigis
Cum Phoebo alterno luſtrabit lumine terras,
Pulchraq. per tacitum labentur ſidera mundum,
Stabunt res Venetae, & praeclarae gloria gentis,
Aeternum poſitis tutiſsima fundamentis.
Dixerat, & leuibus uix aequora tingere plantis
Viſa, petit binis propius de cornibus unum,
Quo pater Eridanus uiolentibus influit undis
In mare purpureum, & uitreo caput abdidit amne.

Manet autem me φιλαυτία, cuius maximam eſſe uim, ſentio, ut Oden etiam, quam ad me ſcripſiſti, hoc loco inſeram. Ea autem haec eſt.

Intermiſſa diu Chelys,
Nec Lydiis cecini carmina tibijs,
Nec molles cithara modos,
Carmen perpetuo flebile perſonans.
Sed nunc mente feror noua,
Per ſacrumq. trahit Melpomene nemus
Lauro tempora Delphico
Cinctum Pierius me rapit, & chorus
Phoebo, qua tumidus ſequor,
Te clarum recinens, Alde, in Apollinis
Arte, & conſpicuum, tuae
Laudes laetitiam, dulceq. gaudium,
Solamenq. dabunt mihi,
Et mentem eripient triſtibus e malis,
Syren carminibus truces
Seu mulcet pelagi praecipitis minas
Cantu, uel fide Lesbia,
Dum lenit uirides Nereidum choros,
Et Thetis cupide ſonos
Dulces ſub uitreo gurgite concipit.
Sic laudes quoties tuos
Pulſis experior corde moleſtijs,
Non ſuſpiria ab intimo
Ducam corde dolens, ut ſoleo, nimis,
Sed Phoebus facilis meae
Erranti inijciens frena licentiae
Permittet pede candido
Errare, & gelidos niſere liberum
Nympharum latices ſinet.
Tunc ipſe ex adytis rite Heliconijs
Metrum grandius eloquar,
Candoremq. canam ſemper amabilem.

MENTEM, } quam se accepisse a dijs immortalibus, dicit Catil. III. MIHI *eripuisses*; } absunt a uetere meo. Mihi, deest in uno. CIVIS *eram*, } sic unus. Ero, duo. Fui, adde in uno. Eram, abest a quattuordecim. EXTERIS *nationibus*, } Plut. & ipse in orat. post red. in sen. Eas autem ciuitates, quae ipsum fouerant, senatus ornauit laudibus. VT *ciuis optimi*, } Vt, add. in uno cum prius non esset. COMMENDABAT. } hoc & in oratione pro Sextio. NATVRA, *ac loco*, } Ac, non est in duobus. An, septem. Et, duo. NON *animo*, } An animo, unus. CAEDEM *in foro fecisti*: } haec omnia manifeste in Clodium conijciuntur. TEMPLA *tenuisti*; } Castoris, & Pollucis. in Pisonem. AEDES *sacras incendisti*. } templum Nympharum. pro Sextio, & pro domo. HOSTIS *Spartacus*, } uide Plut. in Crasso. POTES *autem esse tu ciuis*, } Potest autem esse ciuis, unus. Potes autem esse ciuis, quattuor. Putas autem te ciuem esse, quattuor. ME *exsulem, tuo nomine*, } Exsulem, abest ab undecim in quorum duobus add. *Tuo nomine*: quod in te potius, quam in me, conuenit. quod infra probatur argumentis. NEC *quid loquare*? } Nec etiam quid loq. unus, addito sup. Etiam. Vel quid loquare, octo. Quid loquare, unus. Quidue loquaris, duo. SOLVM *non mutarunt*. } idest, uerterunt. ANTE *senatum tua sica deprehensa est*: } collocauit enim cum sica Clodius seruum suum in uestibulo Curiae, qui Cn. Pompeium occideret. uide Pedianum in orationem pro Milone. AEDES *Nympharum manu tua deflagrauit*: } sic quinque. Deflagrarunt, octo. Deflagrauerunt, duo. Deflagrasti, tres. TEMPLA *deorum occup.* } Deorum, recte abest ab octo. in quorum uno add. IN *foro etiam* } Etiam, abest a quattuordecim. in quorum uno add. FAMILIARISSIMVS *tuus* } Sic sexdecim mei. unus, Familiarissimus ciuis de te. unus, Familiarissimus nimium ciuis de te. Addunt alij, Cornificius: historia parum diligenter inspecta. nam de Clodij incestu mentionem quidem fecit in senatu Cornificius, rogationem tamē, idest priuilegium in Clodium, ipsius familiarissimus tulit M. Piso consul. Totam hanc rem Cicero patefacit ep. XI lib. I. ad Att. his uerbis: Credo te audisse, cum apud Caesarem pro populo fieret, uenisse eo muliebri uestitu uirum, idq. sacrificium cum uirgines instaurassent, mentionem a Q. Cornificio in senatu factam. is fuit princeps; ne tu forte aliquem nostrum putes. Et infra: In hac caussa Piso, amicitia P. Clodij ductus, operam dat, ut ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex S. C. & de religione, antiquetur. Quod autem, Cornificius, esse in plerisque ueteribus libris iidem dicant, incidisse constat eos in libros parum emendatos, nam nostri quidem Cornificii nomen non habent. PRIVILEGIVM *tulit*, } sic omnes mei. IN *opertum* } sic omnes mei. BONAE *deae* } Graecis Γυναικεία, Phryges, Midae regis matrem fuisse dicunt. Romani nympham Δρυάδα, Fauni coniugem. Graeci, aliquam ex Liberi matribus, τὴν ἄῤῥητον, quam nominare nefas sit. FECISSE, } de quo Plut. in Caes. & Cicerone, & Cicero ipse de harusp. resp. & in Pisonem. & ad Att. lib. I. ep. 7. & seq. IN *operto* } Bonae deae: quod proxime dixit. Sic unus meus. In Ponto, quidam legunt, In portu, reliqui omnes mei. NON *igitur*, } Num igitur, quattuor mei. in quorum uno pater is erat, Dum. SI *ibi eum legibus esse non oportebit*. } Sit decem. Si ibi cum legibus esse non oportebit, duo. Si cum legibus non oportebit esse, unus. Si cum ibi legibus esse non oportebit, tres. Si eum sibi legibus esse non oportebit, unus. Si id eum legibus esse non oportebit, unus. Alias, Apparebit.

PARADOXON V.

ὅτι οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, καὶ οἱ μωροὶ δοῦλοι.
quod sapientes, liberi; & stulti, serui.

LAVDETVR *uero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur: quo modo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? refrenet prius libidines, spernat uoluptates, iracundiam teneat, coerceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat alijs imperare, cū ipse improbissimis dominis, dedecori, ac turpitudini, parere desierit: dum quidem his obediet, non modo imperator, sed liber habendus omnino non erit. praeclare enim est hoc usurpatum a doctissimis; quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes haec habenda esset oratio: cum uero apud prudentissimos loquar, quibus haec inaudita non sunt; cur ego simulem me, si quid in his studijs operae posuerim, perdidisse? dictum est igitur ab eruditissimis uiris; nisi sapientem, liberum esse neminem. quid est enim libertas? potestas uiuendi, ut uelis. quis igitur uiuit, ut uult, nisi profecto, qui recta sequitur; qui gaudet officio; cui uiuendi uia considerata, atque prouisa est; qui legibus quidem, non propter metum, paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maxime esse iudicat; qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter, ac libere; cuius omnia consilia, resq. omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemq. referuntur; nec est ulla res, quae plus apud eum polleat, quam ipsius uoluntas, atque iudicium? cui quidem etiam, quae uim habere maximam dicitur, fortuna ipsa cedit: quae, sicut sapiens poeta dixit, suis ea cuique fingitur moribus. soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etsi, ita esse, pluribus uerbis disserendum est: illud tamen breui conficiendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi serui: nec hoc tam re est, quam dictu, inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt eos esse seruos, ut mancipia, quae sunt dominorum facta, nexu; aut aliquo iure ciuili: sed, si seruitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carentis suo: quis neget, omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos esse seruos? An ille mihi liber uideatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, praescribit, iubet, uetat, quod uidetur? qui nihil imperanti negare potest, nihil audet? poscit, dandum est; uocat, ueniendum; eijcit, abeūdum; minatur, extimescendum. ego uero istum non modo seruum, sed nequissimum seruum, etiam si in amplissima familia*

milia natus sit, appellandum puto. atque, ut in magna familia stultorum, sunt alij lautiores, ut sibi uidentur, serui, sed tamen serui, atrienses, ac topiarij, stultitiae suae; quos signa, quos tabulae, quos caelatum argentum, quos Corinthia opera, quos aedificia magnifica nimio opere delectant. At sumus, inquiunt, ciuitatis principes. nos uero nec seruorum quidem uestrorum principes estis. sed, ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui ungunt, qui uerrunt, qui spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenent: sic in ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum paene infimum tenent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperijs, & prouincijs praefui. gere igitur animum laude dignum. Aetaconis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. omitto, unde sustuleris, & quo modo habeas. intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum uideo, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Nonne igitur sunt illa festiua? sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus: sed, obsecro te, ita uenusta habeantur ista, non ut uincula uirorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum uideret matellionem Corinthium cupidissime tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset, utrum illum ciuem excellentem, an atriensem seruum diligentem. putaret? reuiuiscat Man. Curius, aut eorum aliquis, quorum in uilla, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, praetor ipsos, & uideat aliquem, summis populi beneficijs usum, barbatulos mullulos exceptantem de piscina, & pertrectantem, & murenarum copia gloriantem. non ne hunc hominem ita seruum iudicet, ut ne in familia quidem dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissimae seruitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in seruiendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non obseruat? loquitur ad uoluntatem. quidquid nunciatum sit, facit, assentatur, assidet, miratur. quid horum est liberi? quid denique non serui inertis? Quid iam illa cupiditas, quae uidetur esse liberior, honoris, imperij, prouinciarum? quam dura est domina, quam imperiosa, quam uehemens? Cethego homini non probatissimo, seruire coegit eos, qui sibi esse amplissimi uidebantur, mittere munera, noctu uenire domum ad eum, precari, denique supplicare. quae seruitus est, si haec libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus, ex conscientia peccatorum, timor; quam est illa misera quam dura seruitus? adolescentibus paullo loquacioribus est seruiendum: omnes, qui aliquid scire uidentur, tamquam domini, timentur: iudex uero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non est omnis metus seruitus? quid ualet igitur illa, eloquentissimi uiri, L. Crassi copiosa magis, quam sapiens oratio? Eripite nos ex seruitute. *quae est ista seruitus tam claro homini tamq. nobili? omnis enim animi debilitati, & humilis, & fractae timiditas, seruitus est.* Nolite sinere nos cuiquam seruire. *in libertatem uindicari uult? minime: quid enim adiungit?* nisi nobis uniuersis. *Dominum mutare. non liber esse. uult.* Quibus & possumus, & debemus. *nos uero, si quidem animo excelso, & alto, & uirtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. tu posse te dicito; quandoquidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe nō reddere. Sed haec hactenus. Ille uideat, quo modo imperator esse possit, cum, eum ne liberum quidem esse. ratio, & ueritas ipsa conuincat.*

ITA in argumentationis formam redige, quae a Cicerone, in huius Paradoxi confirmatione dicuntur. Quicumque animi libidinibus non obtemperat, liber est; qui uero paret, seruus. Sapiens autem animi libidinibus non obtemperat, & stultus paret. Ergo sapiens liber est, stultus uero seruus. Et hoc est, quod Homerus (quem citat ad hanc rem in Ciuitate Dei Augustinus) ait, seruos dimidiam habere animam, quia animum minus liberum habent. Idem quoque primo Politicon Arist. de Barbaris dicit, eos natura seruos appellans. Non seruitutem modo, sed tyrannidem Plato appellat, cum mens, irae, aut cupiditati inseruit, iustum imperium, cum ratio, & mens animi perturbationibus imperat.

HIC *imperator*, } contra L. Lucullum, qui de Mithridate, & Tigrane triumphauit. NOMINE } sic omnes mei. Alias, Cognomine. QVO *modo? aut aui*, } Quo modo autem? aut aui septem. REFRENET *prius libidines*, } sic tres recte. Primum, tredecim. Primo, unus. Abest ab uno. IRACVNDIAM *teneat*, } Finiat, unus. Terreat, vnus. Contemnat, vnus. Temperet, esse in quib. lib. notatum uideo. COERCEAT *auaritiam*, } sic omnes mei. Arceat, in quib. lib. esse notatum uideo. CETERAS } Et ceteras, decem. in quorum uno add. IMPROBISSIMIS *dominis*, *Dedecori, ac turpitudini*, } de Senectute, Libidinem uenercam, agrestem dominum dixit. NON *modo imperator*, } Non modo non imp. duo. Male. NON *modo imperator*: } pro, Non modo non imperator sic Graeci, Οὐχ ὅπως, Μὴ ὅτι, Μὴ ὅτι γε, Μὴ ὅτι δὴ, Μὴ τι, Μήτι δὴ, Μήτι γε, Μήτι γε δὴ. SED *liber habendus omnino non erit*. } Sed omn. lib. hab. non erit, quattuordecim. Sed liber omnino non erit, unus. Sed liber habendus modo non erit, unus. PRAECLARE *enim est*, } sic omnes mei. Etiam, pro Enim alias. QVORVM *auctoritate*, } Quorum ego auct. omnes. in quorum uno add. in marg. PRVDENTISSIMOS, } sic omnes mei, Alias, doctissimos. EGO *stimulem me*, } sic omnes mei. Me simulem, nouem. QVID *est enim libertas? potestas &c.* } Q. e. e. lib. nisi potestas, septem. VT *uelis*, } ut uelle debeas, ut ratio praescribit. VT *uult*, } non ut libido, suadet, sed, ut ratio dictitat. nam Volun-

tas,

tas, ait Tusc. IV. est quae, quid cum ratione desiderat, *βούλησις*. NISI *profecto*, } Profecto, abest a quindecim. QVI *legibus quidem non propter metum*, } sic undecim. tres, Qui nec legibus quidem pr. met. unus, Qui legibus non pr. met. *Metum*; magistratuum, & suppliciorum. ATQVE *colit*, } Eas & colit, unus, Et superaddito. Et colit, nouem. Ac colit, unus. QVIA *id salutare maxime* } Id quod sal. max. octo. Quod id sal. max. tres. Id quod est max. sal. unus. NISI *libenter*, } non muneribus corruptus, non gratia uictus, aut odio. Hecuba apud Eurip.

φεῦ φεῦ,
οὐκ ἔστι θνητῶν, ὅς τις ἔστ' ἐλεύθερος.
ἢ χρημάτων γὰρ δοῦλός ἐστιν, ἢ τύχης.
ἢ πλῆθος αὐτὸν πόλεως, ἢ νόμων γραφαὶ
εἴργουσι χρῆσθαι μὴ κατὰ γνώμην τρόποις.

APVD *eum* } sic omnes mei. Langius ord. praep. SICVT *Sapiens poeta dixit. Suis ea cuique fingitur moribus*. } Pulcherrima sententia, quam & Nepos in Attici uita sic expressit: Sui cuique mores fortunam, fingunt. Quod fortasse a Plauto sumptum, qui in Trin. ait:

Sapiens ipse fingit fortunam sibi.

Haec ideo dixi, ne quis de mutatione cogitaret, ob uarietatem ueterum librorum. Qui, si multos habeas, nullus est tam emendatus, tamq. apertus locus, in quo non dissentiant. Cum delectu igitur obseruandi. Mei, octo, Suis quisque fungitur moribus. duo, Suis ea quique fungitur moribus. duo, Suis enim quisque fungitur moribus. unus, Suis quisque ea forte fungitur moribus. unus, Suis ea cuique fungitur moribus: & deletum, Iacuitque, & add. Quisque. unus, Suis ea cuique fungitur moribus. unus, Quis cuique fruitur moribus. unus, Suis enim quisque utitur moribus. unus, Suis quisque fingitur moribus. SOLI *igitur hoc contingit sap.* } Hoc, abest a duobus. ILLVD *tamen breui conficiendum est*, } Illud tamen breui confitendum est, nouem. quorum quinque, Breue. Illud tamen, & breue confitendum est, octo. quorum quattuor add. Et, ante Conf. In uno desunt omnia. IGITVR *omnes improbi serui: nec hoc tamen re est, quam &c.* } sic quatuor. octo, Serui igitur omnes improbi: nec hoc tam re est, q. duo, Serui ergo omnes improbi. hoc nō tam re est, q. unus, Omnes improbi serui, ne tam re est, q. unus, Serui igitur omnes improbi, nec tam hoc in re est, q. unus, Omnes improbi serui uòm. hoc tam est re, q. unus, Quis igitur omnes improbos seruire, nec hoc tam re, Est, qui legendum putat: Igitur omnes improbi serui. serui ne? hoc non tam re est, q. uel: Serui: seruire hoc tam re est, q. d. miserabile. DICTV, } Dictum, tres. Dicto, alias. MIRABILE. } sic omnes mei. DICVNT } Stoici. SERVOS, } seruitus, duplex; corporis, & animi. MANCIPIA, } Cic. Fam. lib. VII. ep. 30. NEXV, } sic sexdecim mei. duo, Aere. SI *seruitus sit, sicut est, oboedientia* } sic octo. suorum unus, Est, pro Sit. Si seruitus est oboed. unus. Si seruitus sit est, ut oboed. tres. Si seruitus eis sit, sicut est oboed. unus. add. sup. Sit, & Est. Si seruitus sit, est oboed. unus. Si seruitus sit qua. oboed. unus. Si seruitus est sint oboed. unus. Si seruitus est ut oboed. unus. Si seruitus sit ab oboed. unus. ARBITRIO *Carentis suo*; } qui non recta sequitur, nec officio gaudet. LEVES, } quorum appetitus imperat menti. CVPIDOS, } non tantum pecuniae, sed aliarum quoque rerum. IMPROBOS } uirtutis expertes, uitiis quibuscumque praeditos, *φαύλους*. CVI *mulier imperat*? } Vxorius, uns; Graeci, *γυναικοκρατούμενος*. NIHIL *audet*? } Nihil negare audet? octo. Nihil recusare audet? decem. POSCIT, } sic decemseptem. recte unus. Si poscit, sic uoc. male. *Eijcit: minatur:* sic omnes mei, Vide Ter. Eun. act. I. sc. I.

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum accersor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit, reuocat. redeam? non, si me obsecret.

ATQVE, *ut in magna familia &c.* } hunc locum egregie restituit excellenti uir ingenio, Obertus Gifanius; & in eo sibi opem tulisse ueterum librum testatur: cuius ego fidei non minus, quam iudicio, doctrinaeq. tribuo. Nam certe pro glossemata ab imperitis inculcata totam sententiam perturbabant. Ex meis, pro Magna, unus habet Maxime; unus nihil habet; post Familia; decemseptem add. Stultorum; unus, Seruorum. Alij sunt, sexdecim. Octo, Sed tamen sunt serui atrienses actu pari stultitiae suae, q. duo, Sed t. serui atrienses sunt, ac copiarum stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui a. sunt, atque pari stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui a. actu pari stultitiae suae illic, q. unus, Sed nec t. serui a. sunt, atque pari stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui a. sunt actu stultitiae pari suae, q. unus, Sed t. serui a, ac actu sui stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui a, occupari stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui a, ac pari actu copiarum stultitiae suae, q. unus, Sed t. serui sunt, & si atrienses, actu pari stultitiae suae, q. AT *sumus, inquiunt, ciuitatis principes, nos uero* } si septem. Ex summis, inquiunt, principibus ciuitatis nati sumus. &c. sex. quorum quattuor At, pro Et; & non habeantur, Nati. Ex summis, inq. ciuitatibus principes sumus, duo. E summis, inq. principibus ciuitatis sumus, duo. E summis, inq. principium ciuitatis sumus, unus. VOS *uero ne seruorum quidem uestrorum pr.* } sic duo. Conseruorum, decem. Nec, quattuor. Nec, & Eorum, pro Vestrorum, unus. Nec conseruorum principes, unus. TERGVNT, } Tergent, tres. DEDIDERVNT, } sic sex. Dederunt, quattuor. Dedere, unus. Crediderunt, duo. Dederint, unus. Dedicarunt, unus. Dedideú, unus. Dediderunt, (Dij sup. add.) unus. Deterunt, unus. Declinet, unus. IPSIVS *ciuitatis* } Ipsius seruitutis, tres. fortasse non male. TENENT. } Obtinent, duo. Tenent paene infimum, duo. Paene tenent infimum, MAGNA, *inquis*, }

Sed magna, inq. alias. contra omnes mei. Inquit, duo. Inquid, unus. GERE *igitur animum laude dignum.* ʒ de Off. lib. I.

Vos etenim, iuuenes, animum geritis muliebrem,
Illa uirago uiri.

ACTAEONIS *tabula* ʒ Echionis, legerem. de quo Plinius lib. xxxv. cap. 7. & 10. Cicero quoque in Bruto cum tum Apollo coniungit. male enim apud eum legebatur, Actionis. Ex meis, quattuor, Actionis; septem, Actoris; unus, Acthionis; unus, Ethionis; duo, Actho'is; unus, Actiōis; unus, Acto nis, & Actionis add. in margine; unus, Achionis, prius, sed add. Actoris. POLYCLETI. ʒ duo Polycleti. Plin. lib. xxxiv. cap. 4. OBLECTAMENTA *puerorum.* ʒ Puppae, Satyrico. MATELLIONEM *Corinthium* ʒ Varro de ling. Lat. lib. I. Matellio, a Matula dictus: & dictus, posteaquam longius a figura matula discessit. CORINTHVM ʒ uide Velleium lib. II. PRAETER *ipsos*; ʒ praeter eorum animos, Platonico more. BARBATVLOS ʒ in labro inferiori. Plin. lib. IX. cap. 17. & Festus. MVLLVLOS ʒ ad Att. lib. 2. ep. I. Mullos, omnes. Venete, Barboni. Romane, Triglia. EXCEPTANTEM. ʒ sic quindecim. Escactantem, unus. Expectantem, unus. Receptantem, unus. Alij, Captantem. HEREDITATIS *spes* ʒ sic omnes mei. Alias, Quid her. spes. AD *uoluntatem*: ʒ sic nouem. Ad uoluptatem, sex. Ad uoluptates, duo. Ad uoluntates, unus. NVNCIATVM *sit*, ʒ Denunciatum, omnes mei: in quorum uno add. ASSIDET, *miratur.* ʒ Assidet, numerat, octo. Assidet, numeratur, quattuor. Essidet, numeratur, unus. Muātur, assidet, duo. Assidet, muāt, unus. Nuāt, assidet, unus. Assidet, narrat, unus. QVID *denique non serui inertis?* ʒ tres, Quid den. nisi serui inertis? duodecim, Quid den. serui non inertis? duo, Quid den. serui non meritis? QVID *iam illa* ʒ Illa, abest a quinque. LIBERIOR, ʒ Liberalior, quattuor. Liberatior, duo: male. Liberorum, unus. CETHEGO, ʒ non est is, qui cum Catilina coniurauit; sed is, de quo Plutarchus in Lucullo. SERVIRE *res coegit eos*, ʒ uerbum, Res, tollendum. subintell. enim, Cupiditas honorum. sic & quindecim mei. VENIRE *domum* ʒ Domum, add. in uno, cum prius non esset. QVID? *cum cupiditatum* ʒ sic unus. Quid? cum cupiditatis, octo. Quid? cum cupiditas, septem. Quid? cum cupiditates, unus. Quid dicam, cum cupiditas, unus. QVAM *est illa miseria*, ʒ sic quindecim. in quorum uno deest, Illa. Quam est illa miseria, unus. Q̄3 est ista miseria, unus. Q̄3 est illa miseria, unus. IVDEX *uero* ʒ sic omnes. Lambinus legit, Index. ORATIO. ʒ qua suasit legem Seruiliam, egitq. senatus caussam, contra iudicum, & accusatorum factionem. uide in libro de claris orat. & lib. III. de claris orat. ubi eadem Crassi uerba recitantur. ERIPITE ʒ Crasso hoc tribuitur, lib. I. de Oratore. QVAE *est ista seruitus tam claro homini, tamq. nobili? &c.* ʒ Thucydides: καὶ οὐ περὶ ἐλευθερίας ἄρα οὔτε οὗτοι τῶν ἑλλήνων, οὔθ' οἱ ἕλληνες τῆς ἑαυτῶν τῷ μήδῳ ἀντέστησαν. περὶ δὲ οἱ μὲν σφῶν, ἀλλὰ μὴ ἐκείνῳ καταδουλώσεως, οἱ δ' ἐπὶ δεσπότου, μεταβολῇ, οὐκ ἀξυνετωτέρου κακοξυνετωτέρου δέ. OMNIS *animi debil.* ʒ duo, & alias, Omnis enim animi debil. DEBILITATI, ʒ Debilitas, omnes mei. Debilitata, alii. MVTARE ʒ sic omnes mei. Mutitare, Langius: citatq. Agellium lib. 2. c. 24. QVIBVS *& possumus*, ʒ Et, abest a sex. *Quibus & possumus, & debemus:* octo, Quibus & debemus, & possumus. Hoc totum sic legit quidam: *Nolite sinere nos cuiquam seruire.* In libertatem uindicari uult? minime: quin enim adiungit? *Nisi nobis uniuersis, quibus & possumus, & debemus.* dominum mutare, non liber esse, uult. QVANDOQVIDEM *potes:* ʒ Quoniam quidem potes, decemseptem. Quae quidem potes, unus.

PARADOXON. VI.

Nota, Ciceronem ad erotema illud, a quo disputationem orditur, Solus ne tu diues? tamquam per aliud erotema respondit: Quid, si ne tu diues quidem? ubi multi sunt, qui Ciceronis mentem non assequuntur, inter quos Humaeus ille Louaniensis aberrauit. Putant enim eum fateri stultos diuites esse, Sed non solos eos. cuius rei contrarium patet. nam Cicero ne diuites quidem eos ullo modo esse uult. Statum huius quaestionis ita ille probat, quasi ducto a Diuitis definitione argumento: Solus is, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter uiuendum contentus sit, qui nihil quaerat, nihil appetat, nihil optet amplius, est diues. Solus sapiens est huiusmodi. Ergo solus sapiens est diues. Propositio patet. nam oportet animum esse, qui se diuitem existimet. De stultitia pulchre dixit Euripides, quod stultorum animos rapiat, & futuris inhiare semper efficiat, numquam praesentibus contentos.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος.

quod solus sapiens, diues.

QVAE est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solus ne tu diues? pro dij immortales, ego ne me audisse aliquid, & didicisse non gaudeã? solus ne tu diues? quid, si ne tu diues quidem? quid, si pauper etiam? quem enim intelligimus diuitem? aut hoc uerbum in quo homine ponimus? opinor, in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter uiuendum facile contentus sit, qui nihil quaerat, nihil appetat, nihil optet amplius. animus oportet tuus se indicet diuitem, non hominum sermo, neque possessiones tuae. qui si sibi nihil deesse putat, nihil curat amplius, satiatus est, aut contentus etiam pecunia: concedo, diues est. sin autem, propter auiditatem pecuniae, nullum quaestum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem esse possit ullus, si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis; si socios spolias, aerarium expilas: si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, atque ipse supponis: haec utrum abundantis, an agentis signa sunt? animus hominis diues, non arca, appellari solet. quamuis illa sit plena; dum te inanem uidebo, diuitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique sat est, metiuntur homines diuitiarum modum. filiam quis habet; pecunia est opus: duas; maiore: plures maiore etiam; si, ut aiunt, Danai quinquaginta sint filiae; tot dotes magnam quaerunt pecuniam. quantũ enim cuique satis est, ad id accommodatur, ut ante dixi, diuitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates, habet, quae breui tempore maximas copias exhaurire possunt; hunc quo modo ego appellabo diuitem, cum ipse, egere se, sentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus R. ex tantis uectigalibus iampridem uix potest. ergo, hoc proposito, nunquam eris diues ante, quam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo sex tueri legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Iam fateris igitur, te non esse diuitem, cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas. itaque istam paupertatem, uel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscure tulisti. nam, ut ijs, qui honeste rem quaerunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quaesito: sic, qui uidet domi tuae pariter accusatorum, atque iudicum consociatos greges; qui nocentes, & pecuniosos reos, eodem te auctore corruptelam iudicij molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrocinijs, intercisas pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad fenerandas, diripiendasq. prouincias; qui expulsiones uicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum seruis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones uacuas, qui proscriptiones locupletum, qui caedes municipiorum, qui illam Syllani temporis messem recordetur; qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia uenalia, delectum, decretum; alienam, suam sententiam; forum, domum; uocem, silentium; quis hunc non putet confiteri, sibi quaesito opus esse? cui autem quaesito opus sit; quis umquam hunc uere dixerit diuitem? est enim diuitiarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam numquam assequere, numquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & recte (est enim ad uulgi opinionẽ mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica) de me silebo; de te loquar. Si censenda nobis, atque aestimanda res sit; utrum tandem pluris aestimabimus pecuniã Pyrrhi, quam Fabricio dabat; an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an responsum Man. Curij? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui eius hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? haec profecto, quae sunt summarum uirtutum, pluris aestimanda sunt, quam illa, quae sunt pecuniae. Quis igitur (siquidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin in uirtute diuitiae positae sint; quoniam nulla possessio, nulla uis auri, & argenti pluris, quam uirtus, aestimanda est? O dij immortales, non intelligunt homines, quam magnum uectigal sit parcimonia. uenio enim ad sumptuosos, relinquo istum quaestuosum. Capit ille ex suis praedijs sexcena sestertia, ego centena ex meis. illi aurata tecta in uillis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem, & uestem infinite concupiscenti, non modo ad sumptum ille fructus est, sed etiam ad fenus, exiguus: ex meo tenui uectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? cuius possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam; an quae suis se uiribus sustinet? Sed, quid ego de me loquor, qui, morum, ac temporum uitio, aliquã tum etiam ipse fortasse in huius saeculi errore uerser? M. Manilius, patrum nostrorum memoria (ne semper Curios, & Luscinos loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim aediculas in Carinis, & fundum in Labicano. nos igitur ditiores, qui plura habemus? utinam quidem essemus: sed non aestimatione census, uerum uictu, atque cultu terminatur pecuniae modus. non esse cupidum, pecunia est; non esse emacem, uectigal est: contentum uero suis rebus esse, maximae sunt, certissimaeq. diuitiae. etenim, si isti callidi rerũ aestimatores prata, & areas quasdam magni aestimant, quod ei generi possessionum minime quasi noceri potest: quanti est aestimanda uirtus, quae nec eripi, nec surripi, potest umquam; neque naufragio, neque incendio, amittitur; nec tempestatum, nec temporum, permutatione mutatur? qua qui praediti sunt, soli sunt diuites; soli enim possident res & fructuosas, & sempiternas; solique, quod est proprium diuitiarum, contenti sunt rebus suis; satis esse putant, quod est; nihil appetũt, nulla re egent, nihil sibi deeße sentiunt, nihil requirunt, improbi autem, & auari, quoniam incertas, atque in casu positas, poßeßiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuentus est, cui, quod haberet, eßet satis; non modo non copiosi, ac diuites, sed etiã inopes, ac pauperes, existimandi sunt.

CONTRA M. Crassum, omnium, Romanorum, excepto Sulla, ditissimum. Plin. lib. XXXIII. cap. 10. DIVES? pro, dij imm. } sic omnes mei. Alias, Diues? Quid, pro, dii imm. IN eo, } Diuitis Definitio. NIHIL optet amplius. } Horatius:

Quod satis est, cui contigerit, nil amplius optet.

QVI si sibi nihil deesse putat, nihil curat amplius, satiatus est, } sic duo quinque, Qui nihil sibi deesse putet,

tet, nihil curet a., ſ. e. Duo, Et qui nihil ſ. d. putat, n. amplius curat, ſ. e. Vnus, Qui nihil ſibi deeſſe putat, nihil curet amplius, ſatiatus eſt. Tres, Nihil ſibi deeſſe putat, & nihil curat amplius, ſatiatus eſt. Vnus, Qui nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet amplius, ſaturatus eſt. Duo, Nihil ſibi deeſſe puter, nihil curet amplius, ſatiatus eſt. Vnus, nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet amplius, ſatiatus eſt. Vnus, Qui nihil ſibi dicere putet, nihil curet amplius, ſenatus nihil eſt. CONTENTVS *etiam pecunia*: } ſic decem. Etiam, abeſt a quattuor. Etiā contentus pecunia, unus. Duo, Contentus eſt pecunia. Vnus, Contentus in pecunia:& ſup. Contemptus. Alias, Contentus etiam ſine pecunia. QVAESITVM *turpem putas*, } Turpe, unus. Turpem quaeſtum put. unus. ISTI *ordini* } ſenatorio, quo ex ordine Craſſus erat. Iſto ordine, quattuor. FRAVDAS, *decipis*, } ſic omnes mei. Alias, Fraudas, concutis, decipis. AVT *ne exſpectas quidem*, } Aut ne exſpectis, Langius: ideſt actu quodam extorquet. IPSE *ſupponit* } Ipſa, tredecim. VIDEBO, } Video, quattuor. Alias, Videro. *Inanem uidebo*:

Lucanus:

Semper inops, quicumque cupit.

SATIS *eſt*, } ſic ſexdecim. duo, Sat eſt. ETIAM *maiore*. } Etiam, abeſt a ſeptem. in quorum uno add. Maiore etiam, nouem. Maiori etiam, unus. QVINQVAGINTA *ſint filiae*; } quae omnes, praeter Hypermneſtram, uiros ſuos occiderunt. ſeruius in Virgo. QVANTVM *enim cuique ſatis eſt*, } Opus eſt, decemſeptem. Sat eſt, unus. CVPIDITATES *habet, quae breui tempore* } Cupiditates habet, quae quidem breui temp. duo. NEMINEM *eſſe diuitem*, } Eſſe, abeſt ab uno. Alias, Neminem hominum eſſe diuitem. EXERCITVM } legionem, ait Plin. lib. XXXIII. cap. 10. ſed Plutarchus exercitum nominat. EX *tantis uectigalibus* } Ex, abeſt a decem meis. REFICIATVR, } Refici dicitur id, quod capitur: & Reficere eſt Reſtituere. Exemplis intelligitur. Lib. III. in Verr. Dominus, ignarus incommodi ſui, gaudeat, uillicoq. delectetur, quod tanto ſibi plus mercedis ex fundo refectum ſit. Et ibidem t Ager reficit cum octauo. ſic enim legendum. Et Verro lib. I. de re ruſt. Dixit etiam Celſus Iuriſc. in Pandectis, lib. XLIX. Quantum ex bonis eius refici poteſt. EX *eo tueri* } Ex, abeſt a decem. SEX *Legiones* } ſic omnes mei. Dixi, lib. I. Off. IV. legiones, non VI, fuiſſe exercitum P. R. & ita puto legendum. Fluxit error e ſimilitudine, quae eſt inter IV. & VI. IAM *fateris igitur non eſſe te diuitem*, } ſic quattuordecim. Duo, Iam f. i. te eſſe non diuitem. Vnus, Iam f. i. non eſſe diuitem. Vnus, Iam f. ergo non eſſe diuitem. OPERIS *dandis*, } mercedis cauſſa, inſeruiendo alijs. Sic omnes mei. Alias Locandis. i. operarijs. PVBLICIS *ſumendis*, } Publicis tributis ſumendis, quattuor. Publicis dādis, ſumendis eſſe in quodam uetere, alij ſcribunt. *Publicis ſumendis*: conducendis uectigalibus, quod publicanorum erat. INTELLIGIMVS *opus eſſe quaeſito*: } eos non contentos eſſe re ſua familiari, non habere ſatis. ACCVRATORVM, } quos Craſſus ſubornabat, ad homines locupletes criminandos. IVDICVM } quos Craſſus corrumpebat, ut ſontes abſoluerent. CONSOCIATOS } ſic omnes mei. Alijs, conſuetos. *Iudicum*. Sic omnes mei. Iudicum, alias. AVCTORE } Actore, unus. INTERCISSAS *pecuniarum* } libri ueteres, Interciſas; aut, Interciſſas. Pater ante multos annos reponendum putauit, Interceſsiones. Quam docti uiri probarunt, & ſibi illam, tamquam ſuam, uindicarunt, alijq. tamquam illorum agnouerunt. Vſitatum eſt Ciceroni, uerbum, Intercedendi, ad pecuniam accommodare, tum ſcilicet, cum ſpondemus nos aliquid pro aliquo ſoluturos eſſe. Phil. II. Orabat Curio, ut te contra ſuum patrem, ſi HS ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſsiſſe dicebat. Et ad Att. lib. I. ep. 14. Accerſiuit ad ſe, promiſit, interceſsit, dedit. Et lib. VI. ep. I. Adſcribit etiam, & quaſi calcar admouet, interceſsiſſe ſe pro iis magnam pecuniam. Quae partim ad hanc diem obſeruata non ſunt, partim intellecta perperam. Cum putauerit neſcio quis, Intercedere, in his quidem locis, eſſe, pro, Rogando impetrare. AD *fenerandas*, } ſic duo. Ad defenerandas, ſeptem. Ad differendas, duo. Ad deſerandas, deletum, & add. Ad defendendas, unus. Ad deuenerandas, unus. Ad deferendas tres. Ad defferendas, duo. Ad diferendas, unus. MVNICIPIORVM, } quattuor mei, Mancipiorum. Sunt, qui legant, Municipum. MESSEM } non ſegetum, ſed ciuium Romanorum. RECORDETVR; } ſic omnes mei. Recordatur, legunt alij. SVBIECTA, } falſa pro ueris ſuppoſita. DELECTVM, *decretum*; } ſic decem. Et, addunt tres. Tres, Deletum. unus, Dilectum. unus, Delictum. Pater, Decretum, edictum. ALIENAM, *ſuam ſentent*. } ſic omnes mei. unus, Alienam ſent. Alias, Alienam, ſuamq. ſent. *Alienam*: Craſsi gratiam, auctoritate, largitione corruptis iudicibus, & ſenatoribus. FORVM, *domum*; } domi, & publice pecuniae cauſſa omnia facta eſſe a Craſſo. QVIS *hunc non putet* } Hunc, abeſt a duobus. in quorum uno add. SIBI *quaeſito opus eſſet* } Sibi, abeſt a duobus. NVMQVAM *omnino futurus eris diues*. } qui cupit, diues non eſt. DE *te loquar*. } ſic tres. recte. reliqui, De te loquar. CENSENDA } ſic decemſeptem. unus, Penſanda. Alias, Recenſenda. LIBERALITATEM } Libertatem, quinque. QVI *eius hered*. } cuius hered. unus. Eius, abeſt a duobus. Q. MAXIMO *fratri* } cum & ipſe a Paullo genitus eſſet, ſed adoptionis iure a Q. Fabio Maximo traditus. QVOD *plurimi ſit*, } Sic omnes mei. Fit, ſunt, qui legant. DITISSIMVS } ſic omnes mei. alij, Diuitiſsimus. DIVITIAE *poſitae ſint*; } ſic duo. Poſitae, abeſt a ſexdecim. PARCIMONIA. } Cicero IV. de Rep. apud Non. Portitor. Optimum, & in priuatis familijs, & in rep. uectigal duo eſſe Parcimoniam. VENIO *enim ad ſumpt*. } ſic duo. Venio enim iam ad ſumpt. quindecim. Venio iam ad ſumpt. unus. SEXCENA } Sexcenta, decemſeptem. Sexcentas, unus. IN *uillis*, } abſunt ab uno. SOLA } Palatia, duo. Solaria, duo. Solia, tres. Solo marmore pauimenta facienti, & ſignum, tab. unus. ET *ſigna*; } Et, abeſt ab uno. TABVLAS, } Et tabulas, tres. Et ſignatas tabulas, unus. NON *modo ad ſumptum ille eſt fructus, ſed etiam ad fenus, exiguus*; } ne cui poſthac de huius loci ſententia dubitare neceſſe ſit, mentem Cice-

ronis

ſonis aperiam.Ille,inquit,fructus,qui capitnr ex praediis,ideſt ſexcenta aurea HS,tantum abeſt,ut ſumptui ſufficiat,qui fit in auratis tectis,ceteriſq. rebus magni pretii, ut etiam,ſi fenore augeatur,exiguus ſit : ideſt, ſumptui tāto non ſufficiet.Approbat hanc lectionem meā antiquus liber. EX *meo tenui uect.* } ſic omnes mei.Alias,Ex meo autem tenui uect. DITIOR, } ſic omnes mei.Alias,diuitior. SVPERAT? } pro,Supereſt,ut alibi. CVIVS *poſſeſſio* } Cui quo poſſeſsio eſt mai.unus. Qui, quo poſſ.eſt mai,unus. PATRVM *noſtrorum memoria* } Memoria patrum,unus. LVSCINOS } C.Fabricium Luſcinum ſignificat,quem ter in his Paradoxis iam nominauit. LABICANO. } ſic nouem. recte.Larecupo,unus. Locopio,unus.Lancupo,unus.Larcapo,duo.Laropo,unus. Larcopo,unus. Labicano,duo. DITIORES, } ſic omnes.Ditiores ſumus,qui,decem. VTINAM *quidem eſſemus:* } Eſſemns,abeſt a quindecim. PECVNIA *eſt:* } Pecuniae eſt,decemſeptem. NON *eſſe emacem,* } Mala emptio ſemper exprobrat ſtultitiam,Plinius. PRATA, *& areas quaſdam magni aeſtimant,* } Cato non affligi tempeſtatibus prata,ut alias ruris partes,dicebat,ut ait Columella,quanti aeſtimarentnr prata,indicat lib.II.cap.3.cum ait : Omnes iſtos,qui fenum ſuum,& olera amplexantur,incremento patrimonii facile ſuperabant. Varro, ex perſona Scrofae,lib.I.cap.7.diſſentit a Catone,qui pratis non primum locum,nec ſecundum, ſed quinctum inter praedia ruſtica tribuerat: Scio, inquit, ſcribere illum . ſed de hoc non conſentiuut omnes. quod alii dant primatum bonis pratis,ut ego quoque: a quo antiqui Prata Parata appellarunt. Et cum Varrone ſentit Cicero, in eo loco,ep.3.lib.I.ad Att.Quod ſi aſſequor,ſupero Craſſū diuitiis,atque omnium uicos,& prata contemno.Areae uero inter urbana praedia magni aeſtimabantur, propter anguſtias ſoli. propterea dixit Cicero,Areas quaſdā,ideſt urbanas,& in urbis nobilioribus locis: ne quis de areis omnibus acciperet. Tredecim faciunt cum impreſsa lectione:Quattuor add.Pretii poſt Magni.unus, Et areas,& quaedā magno reſt. Eſt, qui legat Quiddam magni. QVASI } pro,Fere.Vt in Acad.Sol mihi quaſi pedalis uidetur. Et ibidem: Illa exponunt duo,quae quaſi contineant omnem hanc quaeſtionem.In Oratore: Eſt enim quaſi in extrema pagina.Ter.Heaut.Quaſi talenta ad quindecim coegi.Sall. Iugurtha : Praeſidio quaſi duum millium peditum.Suet.Caligula:Hora quaſi ſeptima. POTEST, } Poſsit,ſex. EST *aeſtimanda uirtus,* } ſic ſex.Aeſtimanda uirtus eſt,tres.Aeſtimanda eſt uirtus,duo.Aeſtimanda uirtus,duo. Pretii aeſtimanda eſt uirtus,duo. POTEST *umquam;* } Vmquam, abeſt ab omnibus meis. Nec naufr. quinque. Nec incend. quinque. NEC *temp.* } Nec ui temp.quattnor. Nec intemp. (male) duo. TEMPORVM *permutatione* } Perturbatione,decemſeptem.Turbatione,unus. ET *fructuoſas,* } Et,abeſt a duobus. Ei,alias. SATIS *eſſe putant,* } Eſſe,abeſt ab uno.Satiſque,alias. NVLLA *re egent,* } Indigent,tres. ATQVE *in caſu poſitas poſſeſſiones habent,* } Et caſui ſuppoſitas poſſeſſiones habent, unus. AC *pauperes,* } ſic ſeptem.Atque,unus.Etiam,tres.Et,quattuor.Aut,unus.Deeſt in uno.Deletur in uno. *Pauperes:* improbi pauperes. EXISTIMANDI } ſic nouem.Aeſtimandi,nouem.

PRAESTANTISSIMO VIRO

BARTHOLOMAEO CAPRAE.

PPORTVNE cecidit, ut, quo ego tempore de Te cogitabam, Tuiq. dulcem memoriam recolebam, Laelius Gauardus, amicorum optimus, eximia uirtute praeditus, tuus ne, an meus? noster, dicam; me conuenerit. Bone Deus, quam iucundos sermones habuimus. quam suaues ij nobis dies euenerunt. Ut nescio quo modo participes esse uideremur diuinae illius fruitionis: quam Tuam uirtutem maius quiddam esse, quam quod mente comprehendi possit, ingenue fateremur. Fit igitur a me libenter, ut, cum nulla re alia possim meum apud Te animum testatum relinquere, mini mo hoc meo scripto, si uolumen, maximo, si rem ipsam, & animum meum perpendas, praestem. Et sane, quo ego testimonio possum, & Tuam eximiam & singularem praestantiam, & meam in Te obseruantiam proferre? quae, orta a tuis uirtutibus, multis postea in Patrem meum, meq. ipsum collatis beneficijs, eo peruenit, ut facilius animo, quam uerbis, exprimi possit. Ne Te igitur, Tuamq. naturam offendam, pauca haec dixisse, sat habeo. in quibus tamen cum multum sit, atque adeo plurimum, multaque, atque adeo plurima dicenda supersint, potius censui mihi esse faciundum, ut de Te pauca dicerem, quam ut, materiem uiribus meis imparem nactus, succumberem. alij, maiore ingenij ut, fateor; animi ardore non dicam; sua scripta laudibus illustrabunt tuis. Vale. Venetijs, III kal. Quinct. D. Petro sacro CIↃ IↃ XXCI. quo ego die, & qua hora in Illyricum publico nomine proficiscens, extremam huic operi manum imponens, nominis Tui iucundissima memoria oblectabar.

M·TVLLII·CICERONIS SOMNIVM SCIPIONIS

EX·LIBRO·VI·DE·REP.

Scipio loquitur.

VM in Africam venißem Manio Manilio Consuli, ad quartam Legionem, vt scitis, Tribunus militum; nihil mihi potius fuit, quam ut Massanisam conuenirem, Regem familiae nostrae iustis de caussis amicissimum. ad quem vt ueni, complexus me senex collacrymauit; aliquantoq. post suspexit in caelũ, & grates, inquit, tibi ago, summe Sol, uobisq. reliqui caelites, quod, antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor. itaque nunquam ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi uiri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra rep. percunctatus est: multisq. uerbis ultro citroq. habitis, ille nobis consumptus est dies. post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus; cum senex nihil, nisi de Africano, loqueretur, omniaq. eius non solum facta, sed etiam dicta meminisset. deinde, ut cubitum discessimus, me, & fessum de uiâ, & qui ad multam noctem uigilaßem, artior, quam solebat, somnus complexus est. hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere ut cogitationes, sermonesq. nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet saepissime, uigilans solebat cogitare, et loqui) Africanus se ostendis illa forma, qua mihi ex imagine eius, quam ex ipso, erat notior. quem ut agnoui, equidem cohorrui: sed ille, ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio; & quae dicam, trade memoriae. Vides ne illam urbem, quae parere populo R. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Carthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc uenis paene miles? hanc hoc biennio consul euertes: eritq. cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris, censorq. fueris, & obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam; delegere iterum absens consul, bellumq. maximum conficies, Numantiam excindes. sed, cum eris curru Capitolium inuectus, offendes remp. perturbatam consilys nepotis mei. hic tu, Africane, ostendas, oportebit, patriae lumen animi, ingenij, consilijq. tui. sed eius temporis ancipitem uideo quasi Fatorum uiam. uam, cum aetas tua septenos octies solis anfractus, reditusq. conuerterit; duoq. hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de caussa, habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socij & Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus. ac, ne multa, Dictator remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius, ingemuißentq. ceteri uehementius; leniter arridens Scipio, Quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, & pax sit rebus. audite cetera. Sed, quo sis, Africane, alacrior ad tutandam remp. sic habeto, omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eße in Caelo, ac definitum locum, ubi beati aeuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quã concilia, coetusq. hominum iure sociati, quae Ciuitates appellantur. harum rectores, & conseruatores, hinc profecti, huc reuertentur. Hic ego, etsi eram perterritus non tam metu mortis, quam insidiarum a meis, quaesiui tamen, uiueret ne ipse, & pater Paullus, & aly, quos nos exstinctos arbitraremur. Immo uero, inquit, ij uiuunt, qui e corporum uinculis, tamquam e carcere, euolauerunt: uestra uero, quae dicitur uita, mors est. quin tu adspicias ad te uenientem Paullum patrem. Quem ut uidi, equidem uim lacrymarum profudi. ille autem, me amplexus, atque osculans, flere prohibebat. Atque ego, ut primum, fletu represso, loqui posse coepi, Quaeso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quando haec est uita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non est ita, inquit ille. nisi enim Deus, is, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodijs liberauerit; huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium uides,

des,

des, quae dicitur terra: hisq. animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera, & stellas uocatis; quae, globosae, & rotundae, diuinis animatae mentibus, circulos suos, orbesq. conficiunt celeritate mirabili. quare & tibi, Publi, & pijs omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec iniussu eius, a quo ille est nobis datus, ex hominum uita migrandum est: ne munus humanum, assignatum a Deo, defugisse uideamini. sed sic, Scipio, ut auus hic tuus, ut ego, qui te genui, iustitiam cole, & pietatem: quae cum sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima est: & ea uita uia est in caelum, & in hunc coetum eorum, qui iam uixerunt, &, corpore laxati, illum incolunt locum, quem uides; (erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens) quem uos, ut a Graijs accepistis, Orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti, praeclara cetera, & mirabilia uidebantur. erant autem eae stellae, quas numquam ex hoc loco uidimus; & eae magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus. ex quibus erat illa minima, quae ultima caelo, citima terris, luce lucebat aliena. stellarum autem globi terrarum magnitudinem facile uincebant. Iam uero, ipsa terra ita mihi parua uisa est, ut me imperij nostri, quo quasi eius punctum attingimus, paeniteret. quam cum magis intuerer, quaeso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? non ne adspicis, quae in templa ueneris? nouem tibi orbibus, uel potius globis, connexa sunt omnia; quorum unus est caelestis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus, arcens, & continens ceteros: in quo infixi sunt illi, qui uoluuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subiecti sunt septem, qui uersantur retro, contrario motu, atque caelum. ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde est hominum generi prosperus, & salutaris, ille fulgor, qui dicitur Iouis. tum, rutilus, horribilisq. terris, quem Martem dicitis. deinde, subter mediam fere regionem Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret, & compleat. hunc, ut comites, consequuntur alter Veneris, alter Mercurij cursus. in infimoq. orbe Luna, radijs Solis accensa, conuertitur. infra autem iam nihil est, nisi mortale, & caducũ, praeter animos generi hominum munere deorum datos. supra Lunam sunt omnia aeterna. nam ea, quae est media, & nona, tellus neque mouetur, & infima est, & in eam feruntur omnia nutu suo pondera. Quae cum intuerer stupens; ut me recepi, quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas, tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, & motu ipsorum orbium efficitur; & acuta cum grauibus temperans, uarios aequabiliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt: & natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute, sonent. quam ob caussam summus ille quidem stelliferi caeli cursus, cuius conuersio est concitatior, acuto, & excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris, atque infimus. nam terra nona, immobilis manens, ima sede semper haeret, complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem uis est duorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium fere nodus est. quod docti homines neruis imitati, atque cantibus, aperuere sibi reditum ad hunc locum; sicut alij, qui praestantibus ingenijs in uita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu completae aures obsurduerunt; (nec est ullus hebetior sensus in nobis) sicut, ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus; ea gens, quae illum locũ accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. hic uero tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint; sicut intueri Solem nequitis aduersum, eiusq. radijs acies uestra, sensusq. uincitur. Haec ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum. quae si tibi parua, ut est, ita uidetur; haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quã expetendam consequi gloriam potes? uides habitari raris, & angustis in terra locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas, hosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare nobis: a quibus exspectare gloriam certe nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis; e quibus duos maxime inter se diuersos, & caeli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina uides: medium autem illum, & maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles: quorum australis ille, in quo qui insistunt, aduersa nobis urgent uestigia, nihil ad uestrum genus: hic autem alter, subiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne, quam uos tenui parte contingat. omnis enim terra, quae colitur nobis, angusta uerticibus, lateribus latior, parua quaedam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum, appellatis in terris: qui tamen, tanto nomine, quam sit paruus, uides. Ex his ipsis cultis, notisq. terris, num aut tuum, aut cuiusquam uostrum, nomen, uel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, uel illum Gangem transnare? quis in reliquis orientis, aut obeuntis solis ultimis, aut Aquilonis, Austri ue partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profecto, quantis in angustijs uestra gloria se dilatari uelit. Ipsi autem, qui de nobis loquentur, quam diu loquẽtur? quin etiam, si cupiat proles illa futurorum hominũ deinceps laudes uniuscuiusque nostrum, a patribus acceptas, posteris prodere, tamen, propter eluuiones, exustionesq. terrarum, quas accidere, tempore certo, necesse est, non modo non aeternam, sed ne diuturnam quidem, gloriam assequi possumus. quid autem interest, ab ijs, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab ijs nullus fuerit, qui ante nati sint: qui nec pauciores, & certe meliores, fuerunt uiri? cum praesertim apud eos ipsos, a quibus nomen nostrum potest audiri, nemo unius anni memoriam consequi possit. homines enim populariter annũ tantummodo Solis, idest unius astri, reditu metiuntur. cũ autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemq. totius caeli descriptionem longis interuallis retulerint: tum ille uere uertens annus appellari potest. in quo, uix dicere audeo, quam multa saecula hominum teneantur. namque, ut olim deficere Sol hominibus, exstinguiq. uisus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetrauit; quandoque eadem parte Sol, eodemq. tempore, iterum defecerit, tum, signis omnibus ad idem principium, stellisq. reuocatis, expletum annum habeto.

beto. huius quidem anni nondum uigesimam partem scito esse conuersam. quocirca, si reditum in hunc locum desperaueris; in quo omnia sunt magnis, & praestantibus uiris: quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur, alte spectare si uoles, atque ad hanc sedem, & aeternam domum contueri: neque sermonibus uulgi dederis te; nec in praemijs humanis spem posueris rerum tuarum, suis te illecebris, oportet, ipsa uirtus trahat ad uerum decus. quid de te alij loquantur, ipsi uideant: sed loquentur tamen. sermo autem omnis ille, & angustijs cingitur ijs regionum, quas uides; nec umquam de ullo perennis fuit; & obruitur hominum interitu; & obliuione posteritatis exstinguitur. Quae cum dixisset, ego uero, inquam, o Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia, uestigijs ingressus & patris, & tuis, decori uestro non defui, nunc tamen, tanto praemio proposito, enitar multo uigilantius. Et ille, Tu uero enitere; & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. nec enim is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui praeuidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus: & ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. nam, quod semper mouetur, aeternum est; quod autem motum affert alicui, quodq. ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod sese mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit. quin etiam ceteris, quae mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principio autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re fieri potest. nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, nec occidit quidem umquam. nam principium exstinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit; siquidem necesse est, a principio omnia oriri. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori: uel concidat omne caelum, omnisq. natura consistat, necesse est, nec uim ullam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur, aeternum id esse, quod a se ipso moueatur: quis est, qui hanc naturam animis tributam esse neget? inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo: quod autem animal est, id motu cietur interiore. nam haec est natura propria animae, atque uis. quae si est una ex omnibus, quae sese moueat: neque nata est certe, & aeterna est. hanc tu exerce optimis in rebus. sunt autem optimae curae, de salute patriae: quibus agitatus, & exercitatus animus, uelocius in hanc sedem, & domum suam, peruolabit: idq. ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quae extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet. nam eorum animi, qui se corporis uoluptatibus dediderunt; earumq. se quasi ministros praebuerunt; impulsuq. libidinum, uoluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura uiolauerunt; corporibus elapsi, circum terram ipsam uolutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati saeculis, reuertuntur. Ille discessit: ego somno solutus sum.

N *Africam*] Ad Africam, unus. MANIO MANILIO *consuli*,] Manilio consuli, in Africa, tribunum mil. fuisse P. Scipionem, Appianus in Libyco ostendit. VT *scitis, tribunus militum*;] duo, Tribunus, ut satis. unus, Tribunus militum, ut scitis. AD *quem ut ueni*,] ab ipso Masinissa accersitus. Valerius Max. lib. v. SVMME *Sol, uobisque, reliqui caelites*,] unus, Reliquiq. caelites. Reliquis, unus. Caelestes, alias fortasse fragmentum ex uetere poeta. DISCEDIT] Discessit, duo. V*iri*] cum quo militauerat bello Punico secundo. FESSVM *de uia*,] sic locutus Acad. I. Fessum, abest ab uno. ARTIOR,] unus, Actior. FIT *eum fere*] Saepe, pro Fere, unus. SCRIBIT *Ennius*,] Mihi uisus Homerus adesse poeta, Ennius dixit; Cicero dixit in Lucullo. QVA *mihi*] Quae, tres mei. EX *imagine eius*,] maiorum enim imagines domi habere, easq. in funere praeferre, ueteres Romani solebant. VT *agnoui*,] tres mei, Vbi agnoui. PARERE] tributum pendere. PAENE *miles* ?] nam in militia primus est honoris gradus tribunatus mil. LEGATVS] ad Ptolemaeum Physconem. Iustinus lib. xxxiix. ABSENS] non petens. Valerius enim lib. iix. cap. 10. praesentem eum dicit: & Laelius apud Cic. de Amic. Scipionem numquam petijsse confirmat. CAPITOLIVM] In Capitolium, Langius. REMP. Rem, unus. PERTVRBATAM *consilijs*] ord. praep. duo. NEPOTIS *mei*.] Ti. Gracchi, tribuni pl. Cornelia nati, Africani maioris filia. ATQVE *tuum nomen*] Atque in tuum nomen, duo. TE *socij*,] sic duo. recte. unus, Te omnes boni socij. SI *impias propinquorum manus effugeris*.] non effugit: mortuus enim in cubiculo inuentus est, cum pridie optime ualuisset. creditum est ab uxore Sempronia, Gracchorum sorore, ueneno necatum. PAX *sit rebus*,] sic duo. Sit, non est in uno. AC *definitum locum*,] Ac, non est in duobus. Destinatum, Fuluij liber. CONCILIA, *coetusq. hominum*] Ciuitatis definitio. REVERTENTVR.] Reuertuntur, tres. ET *pater Paullus*,] Et Paullus pater, duo. Vt Paullus pater, unus. ARBITRAREMVR,] Arbitrabamur, unus. Arbitramur, unus. EX *corporum uinc*.] E, tres. *Vinculis*: Plato in Phaedone scribit, animum cum corpore colligatum, & nexum. VESTRA *uero, &c.*] sumptum ex Gorgia Platonis. ADSPICIAS *ad te uenientem*] Adspicias uenientem ad te, unus. AMPLEXVS,] Complexus, duo. OSCVLANS] Osculatus, duo. QVANDO *haec est uita*,] Qm, tres. INQVIT *ille*] Paullus, non Africanus. CVIVS *hoc templum est omne, quod*] sic duo. unus, Cuius est templum omne, quod. IN *hoc templo*] uniuerso mundo. QVAE *dicitur terra*;] Quae terra dicitur, tres. CIRCVLOS] Circos, unus. NOBIS] sic duo. unus, Vobis. NEC *iniussu eius, a quo ille est nobis datus, ex hominum uita migrandum est*:] eadem sententia apud Platonem in Phaedone. AVVS *hic tuus*,] Africanus. CIRCVLVS *elucens*,] Circus, duo. EX *hoc loco*] absunt a uetere Fuluii libro. OMNIVM,]

abest

abest a Fuluij libro. ESSE } abest a Fuluij libro. ILLA *minima*, } Ea, in Non. Marcello. LUCE *lucebat aliena*. } Lunam significat, lucem a Sole mutuantem. TERRAE *magnitudinem* } sic tres mei. IAM *uero, ipsa terra* } Vero, abest a duobus. CONNEXA } non displicet, Conuexa, ut est in quibusdam scriptis libris. INFIXI *sunt* } Sunt, abest ab uno. Insunt fixi illi, qui uoluuntur, stellarum cursus septētrioni. SEPTEM, } quam nonus terra non mouetur. CONTRARIO *motu, atque caelum*. } Contra caelum, Fuluii liber. PROSPERUS, } ita legendum ex duobus meis, & Prisc. lib. vt. non, Prosper, ut antea. MARTEM *dicitis*; } Martium, unus. ET *temperatio*, } Et moderatio, unus. ILLUSTRET, *& compleat*. } absunt ab uno, Illustret, et. CONSEQUUNTUR } Sequuntur, unus. ET *in eam feruntur omnia nutu suo pondera*. } duo, Et in eam feruntur omnis suo nutu pondera. unus, Et omnia feruntur in ea nutu suo poudera. QUIS *hic, inquam, quis est*, } duo, Quid hic inquam quis est. unus, Quid hic umquam quis est. CONIUNCTUS } Iunctus, unus. *Interuallis coniunctus imparibus*: quia uidentur interualla disiungere potius, quam coniungere, uenit in mendi suspicionem nescio quis, cui placuit, Disiunctus, potius, quam, Coniunctus: non recte. nam, ut ex pluribus uocibus, iisq. diuersis, concentus fit suauissimus; sic ex interuallis imparibus coniungitur sonus ille caelestis, quo sibi aures compleri dicebat Scipio. PRO *rata portione* } Pro rata partium ratione, unus. Pro rata parte ratione, duo. STELLIFERI *caeli cursus*, } Caeli stellifer cursus, tres. uide Boetium lib. t. de Musica, cap. 27. placet, Stelliferi. feruntur enim stellae summo caelo, cuius complexu reliqui continentur orbes. DUORUM, } subaudi, Mercurii, & Veneris. quod cum glossema fuerit, irrepsit, ut a Cicerone dictum, in libros impressos. Censorinus in libro de die Natali. MODUS *est*. } ne dissoluantur. alii, Modus: quo modo unus meus. male. APERUERE } Aperuerunt, duo. AD *hunc locum*; } In hunc locum, tres. HOC *sonitu* } idem Aristoteles in libro de somnius. COMPLETAE } Oppletae, unus. AURES *obsurduerunt*: } Aures hominum obsurduerunt, duo. CATADUPA } Plinius lib. v. cap. 9. Catadupi etiam gens Arabiae; idem lib. vt. cap. 29. QUAE *illum locum accolit*, } Quae illum accolit locum, duo. Quae illum locum incolit, unus. ETIAM *nunc* } licet me audias, longe praestantiora narrantem. ITA *uidetur*; } Ita. abest ab uno. TU *enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam consequi gloriam potes*? } hoc dicit: Nullam neque celebritatem sermonis hominum, neque gloriam, quae sit expetenda, si terrae paruitatem; caelorum magnitudinem spectes, consequi potes. Cur locus hic aut mutari, aut aliter intelligi debuerit, equidem non intelligo. CONSEQUI *gloriam*: Gloriam consequi, duo. VIDES *habitari raris, & angustis in terra locis*, } duo, Vides in terris habitari raris, & angustis in locis. unus, Vides habitare in terra raris, & angustis in locis. MANARE *possit*, } Queat, unus. Manere, duo. TRANSVERSOS, } sic unus. Aduersos, duo. ADUERSOS } aduersis uestigiis stantes contra nostra uestigia, unde Antipodes dicti. Acad. lib. tt. NIHIL *ad uestrum genus*: } non enim aut uos ad illos, aut illi ad uos commeandi facultatem habent. uerum hoc fuit Ciceronis aetate, non item. CAUCASUM *hunc*, } quia propior caelo uidebatur, cum sit mons altissimus, quam Ganges fluuius. TRANSNARE. } Trasnatare, duo. OBEUNTIS *Solis* } Sic tres. Abeuntis, alias. QUI *de nobis* } Vobis, duo. NOSTRUM, } Vestrum, duo. NOMEN *nostrum* } Vestrum, tres. POPULARITER } Leg'lariter, unus. Loquelariter, Langius. Iocularıter, Turnebus. VERE *uertens annus* } quasi non uere Vertens is sit annus, qui appellatur lib. tt. de Fiu. & Censorinus. QUANDOQUE *eadem parte Sol, eodemq. tempore iterum defecerit*, } constat, accipi Quandoque non posse, pro Interdum. nam Quandoque, pro Interdum uno uerbo contentum esset. At Quandoque, pro Quandocumque, duo requirit. itaque sequitur: Expletum annum habeto. Nec tamen insolens est in hac significatione Horatius Od. lib. t v. od. 1.

-- quandoque potentior
Largis muneribus riserit aemuli. &c.

Et ibidem, od. 2.

-- quandoque trahet feroces
Per sacrum diuum, merita decorus
Fronde, Sicambros.

Suetonius, in Iulio. Tabula aenea in monumento inuenta est, conscripta litteris, uerbisq. Graecis, hac sententia: Quandoque ossa Capys detecta essent, fore, ut Iulo prognatus manu consanguineorum necaretur. Liuius, lib. 1. ab V. C. Quandoque pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum. &c. Et L. Soluto matrimonio, 2. ff. sol. matrim. Dotis actio, filiae non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. Et L. Si fundus, t3. de reb. cor. qui sub tut. Quandoque domino praedium cum fructibus uindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio, &c. Et L. In substitutione, 31. ff. de uulg. & pup. Quaeritur, quisquis heres, quandoque fuerit, intellegatur? Et L. Is cui ita, t8. ff. quando dies leg. uel fideic. ced. Is, cui ita legatum est, quandoque liberos habuerit, &c. Et L. Rogo, 29. ff. eod. Rogo, quandoque heres meus Titio decem det, utique decem heres debebit. Et L. Quod pupillae, 30. ff. eod. Quod pupillae legatum est, quandoque nupserit, &c. Et L. Continuus, 137. §. item qui, ff. de uerb. obl. Liberatur, qui se daturum spopondit, si quandoque tradit. Quo in loco τo' Si abundare puto. Et L. Et per iusiurandum, t3. ff. de Acceptilat. Quandoque ei creditum fuerit, teuetur. In Institutionibus item Iustiniani, lib. 3. tit. t5. Quibus modis re contr. oblig. legendum, Et quandoque nobis non eaedem res, sed aliae eiusdem naturae, & qualitatis redduntur: inde etiam Mutuum appellatum est. Non, ut in uulgatis, Et quoniam &c.

In

In antiqua quoque Inſcriptione idem loquendi genus obſeruaui, cuius exemplum ſequitur.

Brundiſij, extra Vrbem.

M . LOLLIVS . ARPHOCRAS
V . F . S.ET.PAELINAE . VXORI
V . ET.LIB . LIBERTAB . POSTQ
EORVM . M.S.S.E.H . N . S .
NEQVE.VLLI . LIQVEBIT . LOCATIO
NIS.CAVSA.IN.ANNIS.CENTVM.QVAN
DOQ . TRANSVENDERE . QVOD.SIQVI
ADVERSVS.IT . FECERINT . EORVM
BONA . PERTINERE . DEBEBVNT
AD . REMPVBLICAM . BRV . N
DISINORVM.

Neque ſolum, Quandoque, pro, Quandocunque, ſed & Vbique, pro, Vbicunque, ſcriptum apud ueteres obſeruaui. L. In Lege fundi, 77.ff. de contr.empt. In lege fundi uendundi lapidicinae in eo fundo, ubique eſſent, exceptae erant. Et L. Quod niſi fiat, 20.ff.de oper.libert. Non eſſe iniungendam neceſsitatem liberto, ubique eum ſequi. *Iterum defecerit*: quod futurum eſt, ut ait Macrobius, quindecim annorum millibus ab interitu Romuli. Quando ab eadem parte Solis, unus. Quando ab eadem parte Sol, unus. AD *idem principium*, ℥ Idem, non eſt in tribus. ALTE *ſpectare* ℥ ord. praep. unus. AD *hanc ſedem*, ℥ Ad, non eſt in tribus. AETERNAM *domum* ℥ Domus aeterna, alibi dicitur Monumentum.

DOMVM . AETERNAM
IVLIA . AGAPAE . POSVIT
OBSEQVENTI . MARITO

Eſt & antiqua inſcriptio de Domo aeterna, in Orthographia mea, in LACRVMAE, 3. in Inſula Tiberina. & in, PAVLVS, 10. Montiſplani, in agro Brix. ad D. Antonij. Ditis aeterna domus in LETVM, 3, in aedibus Atilij Delphinij.

NEQVE *ſermonibus uulgi dederis te*; ℥ Te, abeſt ab uno; in quo, Dederis. duo, Neque te ſermonibus uulgi dederis. SVIS *te illecebris, oportet*, ℥ duo, Suis te oportet illecebris. unus, Suis tamen te oportet illecebris. O. AFRICANE, ℥ O, abeſt a tribus. QVASI *limen* ℥ Limes, tres. PATRIS, ℥ Paulli. TVIS, ℥ Tui, duo. PROPOSITO, ℥ Expoſito, tres. NEC *enim is es, &c.* ℥ eadem ſententia eſt Platonis in Axiocho: Ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν ψυχὴ ζῶον ἀθάνατον. &c. DEMONSTRARE ℥ Monſtrari, duo. QVI *prouidet*, ℥ ſic mei. Alias, Praeuidet. PRINCEPS *ille* ℥ ord. praep. unus. IPSVM *mundum* ℥ Ipſe mundum, unus. Ipſum, abeſt ab uno. QVOD *ſemper mouetur*, ℥ ex Phaedro Platonis. uide Cic. Tuſc.1. Male Macrobius ex Phaedone ſumpta haec ſcribit. AGITATVR *aliunde*, ℥ Agitat alicunde, unus. QVOD *ſeſe mouet*, ℥ Quod ſe ipſum mouet, unus. PRINCIPIO *autem* ℥ Principii, unus. NVLLA *ex re*. ℥ Nulla ex alia re naſci poteſt, unus. Nulla ex re alia fieri, naſciue poteſt, unus. Ex nulla alia re naſci poteſt, unus. NEC ℥ Neque, unus. Nec enim id eſſet princ. duo. HOC *princip.* ℥ Id, pro, Hoc, unus. ALIVD *creabit*: ℥ Aliquid, unus. OMNIA *oriri* ℥ Oriri omnia, tres. A *ſe*, ℥ Ex ſe, unus. OMNISQ. *natura conſiſtat*, ℥ Omniſq. natura & conſiſtat, unus. Conſiſtat, abeſt ab uno. *Omniſq. natura*: Πᾶσαν φύσιν, Plato in Phoedro. Vnde ſunt, qui Terra, pro, Natura, reponant. Ego nihil muto. nec mutant ueteres libri. mos hic enim Ciceronis eſt, ut Graecorum ſententias paullo liberius in ſua ſcripta transferat. QVA *primo impulſu moueatur*. ℥ Qua mouetur a primo impulſu moueantur, unus. Quae a primo impulſu remoueatur, unus. Quae a principio impulſu moueatur, unus. INANIMATVM ℥ Inanium, unus; male. In anima, unus: male. Inanimum, legendum. ANIMA *eſt*, ℥ Eſt anima, duo. Eſt animal, unus. ANIMAE, ℥ Animi, alias. VELOCIVS, ℥ ſic in noſtris libris ante me natum legitur. ſicq. tres mei. A *corpore abſtrahet*. ℥ diſce rationem aperiendi aditus ad caeleſtem uitam. EGO *ſomno ſtatim ſolutus ſum*. ℥ Statim, abeſt a tribus.

FINIS.

Venetiis, ex Typographia Georgii Angelerii
Sumptibus Mag. D. Aldi Mannuccii
M. D. LXXXI.

INDEX
RERVM · ET · VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS

Quae in hoc volumine continentur.

A

afri-

bellum

C

caudium

conse-

depo-

E

F

uel

G

H

inte-

Labes

L

O

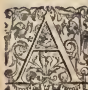
ra

X

Z

INDEX
RERVM·ET·VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS
Quae in his Commentarijs continentur.

A

iason

mala

N

O

propε

VI

T

FINIS.

